

સર્વ સત્તા સ્વાધીન.

આ પુસ્તકના પ્રકાશક તથા સ્થાપી શ્રી વામદેવ તીર્થની રચના
શિવાય કોઈએ આ પુસ્તક પ્રકટ કરવું નહિ.

અમદાવાદ ૧૯૦૦ પ્રત.

સંવત ૧૯૭૬

અમદાવાદ-ચાતાપુર નરીગોળમાં આવેલા શ્રી પ્રગતિનાથ મુદ્રાલયમાં
પેટલ દાદાભાઈ દસપતરાએ છાપ્યું.

આ પુસ્તકનો

બીજો ભાગ

કુલ સમયમાં બહાર પડે.

અનાદિથી નામ નોંધાવનારને માટે આ આના બોજા.
નામ નોંધાવો.

ખારા મૂલ્યના.

આ મન્યમાં અનુભવી મોગનું વર્ણન કર્યું છે તે પુરા શ્રુતી
નાલીમ વગર પ્રયોગ કરવાથી અણધારી વિપત્તિ, વિપ્તિ તથા વ્યા-
ધિનો સંભવ છે, માટે પ્રામ વિનાંતિ છે કે સદ્ગુરુનું શરણ લઈ
શુદ્ધમની યુક્તિઓના અનુભવ સિદ્ધ કરવો.

પ્રકાશક.

સૂચિપત્ર.

પ્રસ્તાવના:	પૃષ્ઠ
૧ શ્રી પુરુષોત્તમ સિદ્ધયોગોનુ આખ્યાન	૧-૬૬.
૨-મદાયમા આખ્યાન	૬૭-૧૦૮.
૩ જગમુની આખ્યાન	૧૦૯-૧૬૮.
૪ અદ્ર અરિત્ર આખ્યાન	૧૬૯-૧૯૫.
૫ ઉદય કૃષ્ણ મવાદ	૨૦૦-૨૩૨.
૬ કપિલગીતા	૨૩૪-૨૬૫.
૭ બોધબાવના	૨૬૫-૨૭૭.
૮ અક્ષરમાવની.	૨૭૮-૨૮૨.
૯ હસ ઉપનિષદ	૨૮૨-૨૯૬.
૧૦ પરચુરણ કવિતા.	૩૦૭-૩૧૧.
૧૧ નાગર ગુણ વર્ણન	૩૧૨-૩૪૬.
૧૨ અપ્રસિદ્ધ ભગ્ન મમદ	૩૪૭-૩૪૯.
૧૩ પ્રશ્ન ઉપનિષદ (ગણ)	૩૫૦-૩૬૭.

નવીન માસિક.

સર્વે પ્રકારની ઉન્નતિના આધારભૂત ધર્મતત્વો
પ્રતિપાદન કરતું, અને સમર્થ વિદ્વાનોના લેખથી દીપતું.

સ્વધર્મ જાગૃતિ.

નામનું અપૂર્વ માસિક.

આસો સુદ ૧૦ વિજયાદશમીથી પ્રકટ થશે.

તંત્રી:—બ્રહ્મનિષ્ઠ માહાત્માશ્રી ભાસ્કર ગણેશ
સિદ્ધાશ્રમાધ્યપતિ.

નિવાસ (રાવપુરા) ગુરૂમઠ-વડોદરા.

પ્રકાશક:—કૌશિકરામ વિઘ્નહરરામ મહેતા. ખી. એ.

(માલ વિદ્યાધિકારી-લાવનગર.)

વાર્ષિક લવાજમ રૂ-૪-૦ રૂપાસ ખર્ચ સહિત.

જીવન વૃદ્ધિના સર્વોપયોગી લેખો તથા વ્યાપારની
ઉન્નતિ સંબંધી ખાસ વેપારી વર્ગને લાભકારક લેખો આ
માસિકમાં વખતો વખત પ્રકટ થશે.

માહક થનારે પત્રવ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો.

કૌશિકરામ વિઘ્નહરરામ મહેતા ખી. એ.

સંઘાલિઆવાડ—સુરત.

॥ ॐ तत्सत् ॥

પ્રસ્તાવના.

શ્રી સદ્ગુરુ પરમાત્માની અપાર દયામય સ્ફુરણાથી સહજ રીતે જ્ઞાન વિજ્ઞાનના ભંડારરૂપ આ અનુભવવાણી પ્રકટ થવા પામી છે. સ્વભાવિક રીતે અમદાવાદમાં કાંકરીયા તળાવ તરફ ફરવા જતાં, પ. પ્ર. શ્રી વાસુદેવાનંદતીર્થ (શ્રી વિનાયક યોગી માહાગુરુ) ના આશ્રમમાં જવાનું થયું. ત્યાં તે એકાન્ત પવિત્ર આશ્રમમાં એક પરમ યોગેશ્વરની દેખરેખ નીચે બનાવેલી ગુફા છે. તે ગુફાના દ્વાર ઉપર “શ્રી છાટમ ગુફા” એ અક્ષરો લખેલા હતા. સ્વામિશ્રીની જોડે વાતચીત થતાં બહુવામાં આવ્યું કે પોતે પૂર્વાશ્રમમાંથી ભક્ત કવિશ્રી છાટમલાલના શિષ્ય છે, અને તેમના કેટલાક અગ્રસિદ્ધ કાવ્યોત્તેમની પાસે છે.

ત્યારપછી કેવલ્ય સ્વરૂપ ભક્ત શ્રવાણ કીશોરના દ્રશ્ય દંડ-માંથી આ કાવ્યો છપાય તો હીક એવી રહેજ સ્ફુરણા થતાં તે આ પુસ્તકરૂપે રૂળામૂત થાય છે.

એતો એક ઉત્તમ યોગ થયો છે કે એક ભક્તની સંપત્તિથી બીજા ભક્તની સંપત્તિ પ્રકટ થાય છે; જેથી હજારો આત્માને જ્ઞાનામૃત મળે.

ભક્ત શ્રવાણ કીશોરનું જીવન બહુ જીવન હતું. તેમના ગુણોનું વર્ણન કરવું એ અનહદ સ્વરૂપ સાગરની અપાર કૃપાથી જેવું છે. જીવ્યાં ત્યાં સુધી અચળો બહારસ ચાખી જીરવ્યો. તે શાન્ત સાદુ એકાકી જીવન ગાળતા હતાં. તેમનો વ્યવહાર સાદો; તેમની નિરપ-હતા અડગ હતી, તેમની કામનાઓ દુઘ, અને તેમની વાસના મુક્ત હતી. તેમનો જન્મ અમદાવાદમાં સંવત ૧૯૦૦ ના જન્માષ્ટમીની રાત્રે થી કૃષ્ણ જન્મના ઉત્સવમાં સહજનંદ રૂપ હતો. નાનપણથીજ તે સંતસાધુની સેવામાં તાપર, સત્સમાગમમાં ઉત્સુક, સદ્ગ્રન્થો અને સ્તોત્રોનું પઠન કરવાં કુંપળ હતા. તે તથા તેમના પરમ મિત્ર મોહ-લલાલભાઈ સદ્ગુરુની શોધમાં રહેતા; પણ પૂર્ણ ગુરુ કાર્પ એકદમ અજાણતા નથી. તેતો બહુ સ્વરૂપની માફક લક્ષમાં અલક્ષ, અજ્ઞામાં

અવ્યક્ત, ૧/૨માં અઘડ, સંત્રાસમાં અસંસારી, દેહમાં વિદેહી હોય છે.

શ્રાત્રીય બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્ગુરુ નિર્લોભ, નિત્ય વ્રમ, શાંત, ઉદાર, પરંમ દાર્ણીક, સદગ્ન સમાધિરથ આજી કળાવાન હોય છે. એવા સદ્ગુરુ તેમને જોજી કરતાં કરતાં મળ્યા. તેમની ન્યાતના તેમના પરમ મિત્ર, મોહલાલભાઈએ શોધી કાઢી મેળવ્યા માટે તેમનો ઉપકાર કદી બૃલતા નહોતાં. મોહલાલભાઈ અને જીવાજી બન્ને પરમાર્થના પરમ મિત્ર હતા. રાત્રે દરરોજ જ્ઞાનચર્યા કરે, દીવસે વ્યવહારનાં કામ કરે; મોહલાલભાઈનો સ્વભાવ જરાક ઉગ્ર હતો; તે જોડું સાંખી શક્તા નહોતાં. જેવો માથુસ હોય તેને તેવું કંઠી મુધારવા પયત્ન કરતાં. તે કોઈવાર ઉગ્ર થાય તોપણ જીવાજી ભગત તેમનાપર જોડું નહોતા લગાડતા; તે કહેતાકે જેમણે આપણને આત્મજ્ઞાની સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ કરાવી તેમનું ઋણ કદીપણ પુરૂ થાય એમ નથી. આમ આ બન્ને ગુરુભાઈઓ નિત્ય સત્સમાગમ કરી પોતાનો અનુભવ ખીલવતા. જીવાજી ભગતના સદ્ગુરુ પાટીદાર દામના રાંત સાદુ બ્રહ્મજીવન ગાળતા જીજીભગત હતા. જીજીભગતને નાનપણથી શ્રી સન્તરામ માહારાજ મળેલા અને તેમણે તેમના ઉપર કૃપાહસ્ત મુકી તાર્યા. શ્રી સન્તરામ માહારાજની જીવન્ત સમાધિ નડીઆદમાં છે; તેમની ગાદી, પાદુકા અને અખંડ જ્યોત પુજાય છે. શ્રી સન્તરામ માહારાજ તે શ્રી સાક્ષાત્ ગુરુ દત્તાત્રેય ગીરનાર ગુફામાંથી આત્મ મોજે વિચરતા આવેલા. તે નામ બદલતા ચાલતા હતાં. મહીસાગરના તટ ઉપર રહ્યા ત્યારે શ્રી સુખસાગર નામ રાખ્યું; નડીઆદમાં આવ્યા ત્યારે શ્રી સન્તરામ એ નામ રાખ્યું. શ્રી સન્તરામ માહારાજે શ્રી લદ્દમણુદાસ માહારાજને આત્મબોધ આપ્યો અને તેમણે યોગ સિદ્ધ કર્યો અને ઉપદેશ પ્રણાલીકા ચલાવી; તે શ્રી ગુરુ પ્રતાપથી ચાલ્યા કરે છે. આ નડીઆદનું મંદીર કોઈ સાંપ્રદાયીક નથી. અહીંયાંતો શ્રી ગુરુપાદુકા પુજાય છે. દક્ષિણમાં જેમ શ્રી ગુરુદત્તાત્રેયના ગાથુગાપુર કે નરસીંહવાડી સિદ્ધ સ્થાનો છે, જ્યાં દર પૂર્ણિમા ઉપર જાત્રાજો ભરાય છે તેમ અહીં પણ શ્રી ગુરુ પાદુકાનું પૂજન અને દર પૂર્ણિમાએ યાત્રા ભરાય છે.

અહીં પ્રેમ લાગિનોજ સંગ છે. 'નસંગ્રહ', લોહપંતો' કે કા-
મના વગર ગાદી વ્યવહાર ચાલે છે. આ કેવલ શ્રી ગુરૂપતાપથી
આલ્મી ગાદી અદ્વૈત મિદ્ધાન્તમય નિશાન ડંકાવાળી, એકાન્ત બ્રહ્મ-
ચર્ય વાતાવરણમાં શુદ્ધ નિરસીમ આત્મજ્યોતિનું દર્શન કરાવતી બી-
રાજે છે. જેમ દક્ષીણમાં આળંદીમાં અપાર પ્રેમ સમાધીમાં ડુલ્લતી
શ્રી જ્ઞાનેશ્વર માહારાજની જીવન્ત સમાધી, કે દેહમાં અદ્વૈત રસમાં
રસજસીત થયેલી શ્રી વુકારામ માહારાજની સમાધી, કે શિરડીમાં
અલક્ષ્ય મુદ્રાથી સુશોભીત શ્રી સાંછળ્યાવાની સમાધી—એ નિરૂપાધીક,
નિર્વાણ, નિરંજન, મર્વમન સંતોષરૂપ સ્વતન્ત્ર ગુરૂપીક છે. અથવા
પુર્વમાં ખંગાળામાં શ્રી દાક્ષીણેશ્વરમાં શ્રી ગમકૃષ્ણ પરમહંસની અ-
પૂર્વ લીલામય અવધૂતપીક આખા જગતમાં સર્વાત્મ લાવથી ડિમ
ડિમ ગાજી રહી છે. તે મન્ત યોગેશ્વરોની અવધુત સપ્રિદાધિકવાદ છે;
જે સદા જીવન્ત છે. નડીઆદનું શ્રી સન્તરામ માહારાજનું મંદીર
તે નિર્વાણ ઉપનિષદમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે ષકાન્ત સ્થાનમ્ । આ-
નન્દ મઠમ્ । ઉન્યન્ધાવસ્થા । શારદાચેષ્ઠા । ડન્મનિર્ગતિ ।
નિર્મલગાગ્રમ્ । નિરાલમ્બપીઠમ્ ।—એટલે; તે એકાન્ત સ્થાન,
આનન્દમંડ, ઉન્મનિ અવસ્થા, શારદાની ચેષ્ઠા, ઉન્માનગતિ, નિર્મલ
ગાગ્ર, નિરાલમ્બપીઠ રૂપ છે. તે સન્તનું હૃદય મંદિર છે; આત્મ-
લાવનું જીવન છે; આનન્દ અમૃત અનહદ નાદનું ગાજનું સ્વરૂપ છે.
તે શ્રી જમદગુરૂની આધપીક છે.

આ મંદિરના આત્મા શ્રી સન્તરામ માહારાજની પૂણ્ય કૃપાના
યોગે સિદ્ધ થયેલું જીવન તે જીજી ભગતનું હતું; અને તેજ તેવે રૂપે
જીવાજી ભગતમા ઉતર્યું.

જીવાજી ભગત તે ભાવસાર કામના હતા અને કુંદીનો ધધો
કરતા હતા. તે જોટલું મળે તેટલાથી સંતોષ રાખતા. ૨૫ વર્ષની
વયે તેમની ભાર્યા ગુજરી ગઈ ત્યારથી તેમણે બીજી સ્ત્રી કરી નહીં.
પોતાના ગુરૂશ્રીને વિનંતી કરી કે મને સંસાર ગમતો નથી, અને

મારે સાધુ થઇ જવું છે. શ્રી ગુરુ જીજી ભગત કહે, “ભાઈ સંસારમાં રહીને ભક્તિ કરવી તે સાધુઓની ભક્તિ કરતાં પણ વધી જાય છે. તમે કોઈના આત્માને ઉદ્દેગ ન કરો. જગતના અવહારનાં કાર્યો નિર્લેપપણે કરે જાઓ, સત્ય વચને રહેા, અંતરથી સ્નાન કરી શુદ્ધ રહેા, કામ ક્રોધાદિ ૭ શત્રુઓનો નાશ કરો, એજ પરમ ભક્તિ છે.” આથી શ્રી ગુરુનું વચન માથે ચડાવી પાછાં વ્યવહારમાં પ્રવૃત્ત થયા; તે ઠેક સુધી શાન્ત, નિરુદ્ધ, આનંદી, પરાપકારી, નિષ્કામરૂપ સાદું જીવન ગાળતાં તેમને ઉપદેશ આપવાનો ડાળ નહોતો. કોઈપણ સ્વાદમાં આસક્તિ નહોતી; અન્તરમાં ભજનની ધુનમાં અખંડ મસ્ત રહેતા. સદા જ્ઞાન ધ્યાન પરાયણ રહેતાં. મોજશોખ કે ખાસ જરૂરીયાત વસ્તુઓમાં ‘પેમો વાપરવા કંલુસ, પણ પરમાર્થમાં ખરચવામાં ઉદાર; કોઈની પાસે જરા પણ કામ કરાવતાં નહીં. પોતે જાતેજ પોતાનું કામ અશક્ત અવસ્થામાં કરતાં. પોતે જાતે કદ લઇને પણ બીજાને સન્તસમાગમ કરાવતાં. કોઈપણ પ્રાણીને કદ આપતા નહોતાં. પોતે જીવ્યા ત્યાં સુધી જાનવરથી ખેંચાતી ગાડીમાં બેઠા નથી. વૃદ્ધાવસ્થાથી ચલાય નહીં’ તોએ સત્સમાગમ કરાવવા ધણાજ આનંદથી ચાલીને આવતા. સન્તના ભજનનો પાકો બેદ જાણુતા હતા. તેમની પાસે બેસતા જે અધ્યાત્મ જ્ઞાનની ચર્ચા ચાલતી તે રાતની રાત વહીજાય પણ આનંદ ખુટતો નહીં. કહ્યું છે કે:—

“ સમસ્થા સંતનીરે પરબ્રહ્મ પહું દાર,
સમજતામાં સ્વેજ થઇએ એવો તે બ્રહ્મ વિચાર;
ક્યારે બોલે નિજ ઘર રહી ક્યારે બોલે પ્રપંચ,
પણ વચન સમજે ગુરૂતણાં તેને ના હાગે માયાનો અંચ;
મુજમાં આવીને, મળાયો, ગુરૂએ કહ્યો ગુરૂભાગ,
ત્યારે અક્ષય સાગર ઉલટયો. ત્યાં નહીં રાગ વૈરાગ.
અખાજી.

આ અક્ષય સાગર જ્ઞાનદ્વીપી ખુમારી તેમની ઉતરતીજ નહોતી. તેમના પ્રસંગમાં જે જે આવતા તે અમૃત બોધ પાને તૃપ્ત થતાં. વિદેહ ચનાં પહેલાં રક્ત ત્રય માસ અગાઉ તેમના પિત્રાઈ કાકા તરફથી મળેલું રહેવાનું ઘર વેચી દેવડાબું. ધરના સાકાર હજાર રૂપૈયા ઉપજ્યા; તે બધાં સર્વ જૂતાત્માની તૃપ્તિ અર્થે તેમણે જાતે પોતાને દાથે આપ્યાં. રૂ. ૧૦૦૦) સાધુ પન્તોના ભોજનમાં, રૂ. ૧૫૦૦) પોતાની નાતના ભોજનમાં. રૂ. ૫૦૦) પોતાની પરબડીમાં રૂ. ૨૫૦) ઉમરેકના શ્રી સન્તરામ મહારાજના મંદીરમાં આરતીમાં (પોતે જાતે ઉમરેકમાં પરમ જ્ઞાની યોગેશ્વર શ્રી ગંગારામ માહારાજના સમાગમમાં ધણુ વર્ષો સુધી રહેલા), રૂ. ૨૫૦) લૂણાં લંગડા, પતીયાં નિરાધાર મનુષ્યોને, રૂ. ૨૫૦) તેમની નાતની લાયઝેરીમાં ધાર્મિક પુસ્તકોમાં, અને ખાકીના રૂ. ૧૦૦૦) માયી આ પુસ્તકે છપાયું છે.

તેમની જીવ્હાએ અખૂટ સન્તવાણીનો લંડાર હતો. તેઓ શ્રી જ્ઞાનદેવ માહારાજ, શ્રી તુકારામ, શ્રી જ્યેકનાથના અનુભવી જ્ઞાન ભક્તિ યોગના ભજનનો ખુલામો શ્રી સન્તરામ મહારાજની વાણીની સાથે અથવા શ્રી કમ્પીર સાહેબ, ધીરા ભક્ત, ભોજભક્ત, પ્રીતમદાસ, અખોજ, તુંલરીદાસ, નરસીંહચેતા આદિ ભક્તોના ભજનોની સાથે એવી તો સંરસ રીતે અનુભવથી મેળવતા કે કાંઈ પણ મંશય રહે નહીં. તેમાં પોતાનો યોગનો અનુભવ પણ અગાધ હતો. આ સર્વે સન્તો રાજયોગી હતા. અને પોતે પણ રાજયોગી હતા. શ્રી છોટમ કવિ કપિલગીતામાં જેને રાજ રાજેશ્વર યોગ કહે છે તે સદજ ભક્તિયોગ સર્વ સન્ત પુરૂષો માન્ય કરે છે.

માહાત્માઓના વિદેહ કાળની અવરથા કાંઈ અસૌકિક અશ્વર્થ વાળી હોય છે. અતિ ભયંકર મરણકાળના પ્રસંગે પણ તેમની સદજ શાન્તિ ખંડોત થતી નથી. શ્રી ભગવાને કહ્યું છે તેમ સ્થિત્વા સ્યામંત કાલેડપિ મહાનિર્ધાન મૃચ્છતિ ॥ ભગવદ્ગીતા

“ એવા બહુ સમાધીવાળા પુરૂષોની અંતકાળની દશા પણ નેતીજ અચળ રહે છે ”

જેમ કાષ્ઠ માણસ પરદેશ જતો હોય અને સધળું કામ આટોપી લઇ, ગાંસડા પોટલાં બાંધી તૈયાર થાય, તેમ પોતે ત્રણ જ માસમાં બધું બાહારનું જગતનું કાર્ય આટોપી લઇ, ત્રણ દીવસમાં તત્તે તત્તેનો લય કરી ઉર્ધ્વમાં પ્રાણ ચડાવી, પ્રણવને સાથે રાખી શ્રી સદ્ગુરનું રમરણ કરતાં કરતાં, સદ્ગ જુખમાં સમાધિસ્થ થયા. ત્રણ ધડો અગાઉ “ શ્રી માહારાજની મંડળી તેડવા આવી છે, પ્રસાદ લો એમ કહી ત્રણ તાળાઓ વગાડી મૌન ચઇ રહ્યા. સંવત ૧૯૭૭ ના પોપ શુદ્ધ ૧૦ ને મધ્યાન્હકાળે શીતોત્તેર વર્ષની વયે વિદેહ થયા. તેમનું ઉત્તરકાર્ય તેમના પિત્રાઇ લત્રિજન લાઇ દલસુખરામે યોગ્ય રીતે કર્યું.

આવા સત્પુરુષની રીતી તો શ્રી ગુરુપ્રસાદના વૈભવરૂપ હોય છે. જેમનો અદ્વંદાર જીવતાંજ સદંતર લય પામ્યો છે તેવા અનુભવી સત્પુરુષો જીવતાંજ મરેલાં છે અને મરેલાં જીવતાં છે. તે અપૂર્વ બહારસથી બરેલાં ગુપ્ત પ્રકટ અકળ કળામાં વિચરતાં માહાત્માઓ છે. આ અકળકળાની ખુબી શ્રી સદ્ગુરનો કૃપાથી સમજાય છે.

“ સદ્ગુરનો જે કળા સમજે, તે તરીને બેઠા તીર,
સિન્ધુ માંહે રવિ રમે, તેને નોખ્ય ન બોલે નીર;
નિરપૂઢી નિર્લેખી નિર્ગુણ, અનુભવના ભંડાર,
કહે અખો પરિષ્કલ પૂરણ, તત્ત તદાકાર.

—અખાલ—

अहोज्ञान महोज्ञान महोसुख महोसुखम् ।

अहोशास्त्र महोशास्त्र महोगुरु रहोगुरुः ॥

અહો જ્ઞાન ! અહો જ્ઞાન ! અહો સુખ ! અહો સુખ !

અહો શાસ્ત્ર ! અહો શાસ્ત્ર ! અહો ગુરુ ! અહો ગુરુ !

શ્રી અવધૂત ઉપનિષદ.

શ્રી છોટમ કવિ.

શ્રી છોટમ કવિનું જીવન શાન્ત ધ્વજ જીવન હતું. તેમનો જન્મ સંવત ૧૮૬૮ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૨ ને મંગળવારે પેટલાદ તાલુકાના સોજીત્રા ગામ પાસે મલાતજ ગામમાં થયો હતો. જાતે સાદાદરા નાગર ગૃહસ્થ હતા. નાનપણથીજ જ્ઞાન સંસ્કારી હતા. તેમના પિતાશ્રીનું નામ કાળીદાસ હતું. તેમને હીરાભાઈ, શંભુપ્રસાદ, અને અને વ્રજલાલ નામના ત્રણ ભાઈ હતા. હીરાભાઈ જ્યોતિષ વિદ્યામાં પ્રવીણ હતા. વ્રજલાલભાઈ મૃદુશાસ્ત્ર સંપન્ન વિદ્વાન પંડિત હતા. શંભુપ્રસાદ કર્મભીમાંસા અને કર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાતા હતા, અને વ્યવહાર કામમાં નિપુણ હોવાથી ઘરની બધી વ્યવસ્થા રાખતા. આમ ચારે જણા ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષના સાક્ષાત મૂર્તિમાન સ્વરૂપ હતા. તેમને દીવાળીયા નામના એક બહેન હતાં, તે બાળસંક હોવાથી તેમને ત્યાંજ રહેતા અને રસોઈ વિગેરે ધરનું બધું કામ કરતાં. વ્રજલાલ શાસ્ત્રી સંસ્કૃત બાપાના મહાન પંડિત હતા; અને દેશ દેશના લોક તેમને ત્યાં શીક્ષણ લેવા આવતાં. તેમણે સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં પણ ઘણું કામ કર્યું છે. તેમના લેખો અતિ વિદ્વતાથી ભરેલા, શાધક બુદ્ધિવાળાં ગૌરવ બાધાથી લખાયેલાં છે. ગુજરાતી બાપાની ઉત્પત્તિ સંબંધી શોધક બુદ્ધિવાળા લેખો પહેલાં તેમણેજ લખેલાં; તેમણે ગુજરાત વર્નાકુલર સોસાયટીમાં સેક્રેટરી તરીકે થોડો વખત કામ કરેલું.

શ્રી છોટમ કવિનું જીવન એક સ્વચ્છવિધિ જીવનજ હતું તેમના વ્યવહારીક જીવનમાં કાંઈ પણ ફેરફાર નથો થયાં. પૂર્વના કોઈ યોગ-બદ્ધ પુરૂષ હશે કે આ જન્મમાં તેમને કોઈપણ પ્રકારની બહારની જીવન વ્યવહારની ઉપાધી નહીં નથો. વ્યવહાર તો એટલો ન્યૂન દરી નાંખેલો કે કોઈની સાથે વ્યવહાર સંબંધી વાતચીત પણ ન કરવી પડે. તેમને આજીવીકા સંબંધી ચિન્તા નહોતી રહેતી. 'પૂર્ણ સ્વતન્ત્ર—

અર્ચન યાત્રુ' જીવન ચાલ્યું તેથી નાત જાતનો વ્યવહાર પણ લોપ. આખો સમય પોતાનાજ ધરમાં કયા અવળુમાં, યોગાભ્યાસમાં અને શ્વલયિન્તનમાં ગાળતાં. તેમના બાઈઓ પણ ધણા સારા કે તેમને અધ્યાત્મ જીવનમાં મદદરૂપ નીવડ્યા.

શરૂઆતમાં થોડોક સમય તેમણે તલાટીનું કામ કરેલું. તે દરમ્યાન ગામના ચોરા ઉપર ઠાક એક ફરતા સાધુ આવી ચડેલા તેમણે શ્રી છોટમ કવિને જોઈને કહ્યું કે “ છોટમલાલ ! તમે ઠાક પૂર્વજન્મના યોગક્ષત્ર જાની છો. તમારા હૃદયમાં પ્રાકૃત જ્ઞાન સંસ્કાર એટલા બધા બળવાન છે કે તે તમને નોકરી નહીં કરવા દે; અને તમે આપું જીવન ભક્તિમાં ગાળશો. ” થયું પણ તેમજ. એ પરાપૂર્વ સંસ્કારનો યોગ નજદીક આવ્યો; કાર્તિક માસની પુનમે શ્રી નર્મદા નદીના કીનારે સીનોર ગામના સામે કઠિ ગાઢ જંગલમાં શ્રી કાર્તિકેશ્વર માહાદેવની જગા ફરવરમે બસાય છે. તે યાત્રામાં શ્રી વ્રજલાલ શાસ્ત્રી તથા શ્રી છોટમકવિ ગયા. ત્યાં તેમના સાંભળવામાં આપું કે, ‘ શ્રી પુરૂષોત્તમ આચાર્ય ’ નામના સિદ્ધ યોગેશ્વર આ યાત્રામાં આવી ભાવિક પુરૂષોને દર્શનનો લાભ આપે છે. શ્રી વ્રજલાલ શાસ્ત્રી તે ઉપરથી તે ગાઢ જંગલમાં શોધ કરવા લાગ્યા; અત્યંત તીવ્ર ઝુમ્-ક્રુતા હોવાથી તેમને તે માહાત્માના દર્શન થયાં, અને પોતાના નાના બાઈ શ્રી છોટમ કવિને પણ દર્શનનો લાભ અપાવ્યો. શ્રી છોટમ કવિએ અઢ સાતવક ભાવથી આચાર્ય શ્રીના ચરણ કમળમાં દડવત પ્રણામ કર્યાં. પારંવાર બન્ને બાઈઓને દંડવત કરતાં જોઈને સદ્ગુરુએ પ્રોતાના સુકુમાર હાથથી તેમને ઉઠાડી અમૃતવાણીથી અભય દાન આપ્યું. શ્રી પુરૂષોત્તમ યોગેશ્વરનું સ્વરૂપ કવિ ભાવથી આલેખે છે કે:-

ગીતિ.

“ ગૌર મનોહર કાન્તિ, શાન્તિનો પણ સાગર હોય જોવો,
ભાગે મનની પ્રાન્તિ, શબ્દ મધુર મુખ ઉચ્ચારે એવો; ”

સહ વિદ્યાઓ સાધિ, ચાર વેદ છે જીવ્યાં જોને,
પ્રણવ બ્રહ્મ આરાધિ, શુદ્ધ સમાધિ સદા રહે તેને”

આતો તેમનું અંતર સ્વપ્રકાશાત્મક સ્વરૂપ. હવે પાહારનું
સ્વરૂપ પણ તેવુંજ લબ્ય શાન્ત તેજો રૂપ.

હોહો.

“ હંક કમંડલ હાથમાં, મુનિપટનું પરિધાન,
ઉપવિત અંગે ઓપતું, કાન્તિ કનક સમાન.
શિરપર શાભે બાબરી, તપ નિધિ તેજ નિધાન;
પુરુષોત્તમ યોગેન્દ્રએ, છે શુદ્ધેવ સમાન.
તાડપત્ર મહિ લખ્યું, પુસ્તક શાભે પાસ,
વાંચે સૂત્ર વેદાન્તનાં, ઠરી એકાન્તે વાસ.
કૃષ્ણાં જીવને આસને, હતા બીરાળવા આયુઃ
દીકા એવા દેવને, દબ્યા ત્રિવિધિ તાપ.”
આટલું તો દિવ્ય દર્શન, હવે પ્રતીતિ—

‘વધુ પૂછે તે યોગીએ, કહ્યું હમારું નામ,
આબ્યા જો એકાન્તમાં, એસો આવો કામ,
સંશય હોય સ્વરૂપનો, મુખે પુછા સોય.”

ત્યાર પછી તે એકાન્ત શાન્ત સિદ્ધ ભૂમિ ઉપર, પરમ દારૂણ
ભાવથી, પૂર્ણ આનન્દ યોગે, શ્રી પુરુષોત્તમ સિદ્ધ યોગેશ્વરે એક
નિમેષ માત્રમાં તેમને બાસનો ઉપદેશ કર્યો.

હોહો.

“વાચ્ય ભાગ છે પ્રણવનો, નામ તથા આકાર;
કેવલ ચૈતન્ય લક્ષ્ય છે, બ્યાપક બ્રહ્મ અપાર.”

આ ઉપદેશનું રહસ્ય સાંભળી શ્રી છોટમ કવિ અત્યાર સહજ
મુખમાં સીન થયા, શ્રી છોટમ કવિ કહે છે.

ઉચ્ચલો.

“ત્યારે ચિદાનંદનું રૂપ સધળે, દૃષ્ટિગોચર થાય,
 નેત્ર આગળ જોત્ય છે, તે વર્ણવી નવ જાય.
 સદગુરની કૃપા હોય તો, પામે એવું ધ્યાન;
 પ્રગટ પ્રભુને દેખીએને, હોય નિરમળ જ્ઞાન.
 શ્રી પરમેશ્વર ગુરૂરૂપ થઇને, પ્રગટ કરે છે જ્ઞાન;
 ધન્યરના કાષ્ઠ જીવને ભાષ, નથી એવું જ્ઞાન.
 કૃષ્ણે કહ્યું અર્જુન પ્રત્યે, ઉદ્ધવને અતિસાર;
 સનકાદિકને બહુ સારૂ, હસે ધર્યો અવતાર.
 દત્તાત્રેયને સિદ્ધ પ્રત્યે, સાચે કૃતા નવનાથ;
 તેને કહ્યું શ્રી શંકરે, જે તત્ત્વ હાથે હાથ.
 સીતા વિભોગ રામ રોતા, ત્યારે મળ્યા શીવ માહારાજ;
 ફરશુરામને મળ્યા ત્યારે, દત્ત ગુરૂ મહંત.
 આત્મ વિદ્યા આપી ત્યારે, ત્યારે ચયા નિરમળ સંત.
 *પાર્વતીને બહુ પ્રદાર, શિવે કહ્યું જે સાર;

* જુઓ અનુભવની એકતાની ખૂબી.

“શૂન્યા ચા શેષટ ઢોળાં પાદા નિરાળા ।

નિલ્લ ધિંદુ સાંબળા પ્રકાશલા ॥ ૧ ॥

બ્રહ્મ વ્યોતિરુપ વિસાવલેં જ્ઞેય ।

અનુમય સાર્થત પાદા તુમ્હી ॥ ૨ ॥

પસેં પૈલાસનાયે સાંગીન લેં પાર્વતી ।

જ્ઞાન દેવા નિષ્પત્તિ તેચી સાંગે ॥ ૩ ॥

શૂન્યનું છેવટનું નિરાળું તત્ત્વ નજરે દેખાય છે. શ્યામ નિલ
 ‘ત્રિંદુ બખલખીટ પ્રકાશનું છે. જ્યાં બહુ જ્યોતિરૂપે વિસ્તારે છે.
 તે અનુભવ બરોચર તમે સ્થો. એવું કૈલાસનાથ શંકરે પાર્વતીને
 કહ્યું; અને જ્ઞાનદેવે તેમના ગુરૂ નિષ્પત્તિએ પણ તેજ કહ્યું-જ્ઞાનદેવના
 યોગપરના અભંગમાંથી-

પ્રત્યક્ષ જ્યોતિ દૃષ્ટિગોચર, દેખાડો નિરધાર.

અક્ષર નામ તે આત્માને, ક્ષર જાણો આ દેહ;

એ અક્ષર આ ક્ષર રૂપે થયો, તે ઝોંકાર આપે એ,

સાક્ષાત શિવ સ્વરૂપ થાયે, જન જપે જુગતે જે.

રાજ રાજેશ્વરી વિદ્યા, અમો લહી નિરધાર;

સાદૃશ્ય દંડવત કર્યો સરવે, આશી હરખ ઉમંગ."

શ્રી છોટમ કવિએ ત્યાર પછી તેમના સદ્ગુરુની સાથે ધણી પાતો કરી છે; તે વાતચીતનો પ્રમંથ તેમણે શ્રી પુરુષોત્તમ આખ્યાનમાં મૂક્યો છે:—તેમાં ખાસ કરીને ધાર્મિક તત્ત્વ દૃષ્ટિના અભ્યાસ-કેને ધણું જવીન જાણવાનું મળે છે. શ્રી પુરુષોત્તમ યોગેન્દ્ર ધણી કાળના યોગી છે અને તેમને પણ શ્રી નિત્યાનંદ યોગીનો સાક્ષાત્કાર થયેલો જેમને શ્રી ગૌડપાદ આચાર્ય શ્રી ચંકરાચાર્યના પરમગુરુનો સાક્ષાત સમાગમ થયેલો. વળી તેમને શ્રી સિદ્ધ યોગેશ્વર ચૌરંગી ગૌરક્ષ સાથે પણ સમાગમ થયેલો. તે બધાના સમાગમથી આપણા આર્યાવર્તમાં ધર્મની અવનતિ કયે કયે કાળે કેરી રીતે થઇ તેનો એક ધાર્મિક ઇતિહાસ જડો આવે છે. આર્યાવર્તની પડતીના કારણે તેમાંથી નીકળે છે.

વિક્રમના સમયમાં આર્યાવર્તની ઔરવ સ્થિતિનું શ્રી ગૌરક્ષનાથના મુખથી કવિ વર્ણવે છે કે—

‘સમય થયો વિક્રમ તણો, જેવો સમય શ્રી રામનો.’

કોહા.

“લક્ષ્મીને વળી મરસ્વતિ ઘેર ઘેર કરે વિલાસ.”

પછી સંવત જારસેમાં સ્વધર્મ મૂડી દેવાથી પડતી થઇ.

ગૌરક્ષમુનિ કહે છે—

“જેવું ભરતખંડની માંય, સમય ફરેનો દીકો ત્યાંય;

ક્ષત્રો સધળા ઉત્પન્ન થયા, દેસ મુકીને નાડી દયા.

પરદારા પરધનને હરે, ધર્માચરણુ કોય ન કરે.
 નીચ જાતની નારી જેહ, રાજાઓ સહુ રાખે તેહ,
 તેથી પ્રજા ઉપજે જેહ, કરે અધર્મ અતીશે તેહ.
 પછી યવનોની આવી ધાડ, સ'ણે ઉઝાં દુઃખનાં ઝાડ.
 લાખ્યાં મવનો હુંટવા, ભરતખંડની માંય,
 ક્ષત્રી સહુ યુધ્ધે ખખ્યા, જોર રત્નું નહિ કાંય. ”

હાલની સ્થિતિ પણ એવીજ છે.

“આ કળીયુગ આવ્યો હવે, મહા મલીન મળ મૂળ;
 વર્ણુ માત્ર સહુ વર્તશે, વેદધર્મ પ્રતિફૂળ.
 હીન જાતિના ગુરૂ યર્ષ, કથશે ધ્વજસૂત્ર
 માહા વાક્યના લક્ષણુ, કોયને નહિ હોય જ્ઞાન. ”

આમ સર્વ સંશયોથી નિવૃત્ત થતાં શ્રી પુરૂષોત્તમ યોગેન્દ્ર શ્રી
 છોટમ કવિને આજ્ઞા કરે છે કે:—

“ છોટમ તુજમાં સત્વગુણુ, જાણી આપ્યું જ્ઞાન;
 એકાન્તે એક ચિત્તથી, ધરજો તેનું ધ્યાન.
 અનુભવ ઉરમાં વાધશે, રચજો રૂડાં મંથ,
 તેમાં ખંડી નાંખજો, પાખંડીના પંથ.
 પાખંડીને ખંડતાં, નીતિ ધર્મ રચપાય,
 જે વાંચે જે સાંભળે, તે જન સુધરી જાય. ”

આમ શ્રી સદગુરૂ પાસેથી ધ્વજવિદ્યા મેળવીને, તેમની આજ્ઞા
 માથે ચઢાવી, શ્રી છોટમ કવિ પોતાના ગામમાં પધાર્યા. અને પછી
 તેમણે શાન્ત એકાકી જીવન ગાળ્યું.

— શ્રી છોટમ કવિની કવિતા.

તેમનું ધ્વજ ચિન્તન પરિપક્વ બન્યું; તેમના નિવૃત્તિકાળમાં તેમણે
 સ્વાનુભવથી પ્રેમરસથી ઉભરાતાં, શાન્ત રસથી ઝરતા, અદ્વૈત તત્ત્વ-
 જ્ઞાનથી પ્રકાશતાં, અનેક સરળ સાદી ભાષામાં કીર્તનો, આખ્યાનો,

પદો, જોડવા માંડ્યાં. તેમનો પરાપારનો અનુભવ રસ પરામાં ઉતરી, તેવોતે તેવો તેવેજ રૂપે વૈખરીમાં કલ્પોલ કરતો શાન્ત કાવ્ય રસમાં ઝેરવા લાગ્યો. આજ એમનું કવિત્વ; જે કવિત્વ છન્દ બંધમાં વહેતું છતાં તેના નિયમોથી પર છે, જે કૈવલ્ય યાનામૃતનું આપોઆપ વહેતું દિવ્ય ઝરણું છે, જે કવિતા રચનાની ઇચ્છા વગરનું સ્ફુરતું કવિત્વ છે, જે અગમ અગોચર અવ્યક્ત અક્ષરનું ક્ષરતું સ્વરૂપ છે, જે બાવન બહારના ચિદંબરના ખેંધનું પ્રકટ નાટક છે, જે માદ્વા ગોગેશ્વરોની જાગેલી માદા ચિત્શક્તિ કુંડલીની ગળના છે, જે સદૃશરેની આશાધારી કૃપા લહરી છે.

આવા ભક્તોની કવિતા સાધારણ કવિજનની કવિતા જેવી નથી. ભક્ત ક્ષીઓનું કવન સાધારણ છન્દ બંધ, માત્રામેળ, આદિ પિંગલ શાસ્ત્રના નિયમોથી મુક્ત છે; તેમની કવિતા એ તો પ્રથુવ અક્ષરની અર્ધમાત્રાથી અખંડ માનરૂપ કળાનું પ્રકટ ગન છે. તેથી તે પ્રાસાદિક કહેવાય છે. શ્રી તુળસીદાસ સન્તની અમર વાણી કે શ્રી નરસીંહ મહેતાની અખંડ રાસલીલાથી ઝરતી રસમય વાણી, કે શ્રી પ્રીતમદાસની પ્રેમવાણી ત્રિવિધ તાપને સમન કરતી યાન ગંગાજ છે.

કવિ પોતેજ પ્રહ્લાદ અખ્યાનમાં (અપ્રસિદ્ધ) કહે છે કે:-

“ભુચર ભૂમિ ઉપર ફરે, હોં ખેચર આકાશ,
કવિજન કહે દોડી સાંભળી, કરીવાણી વિલાસ;
વિશ્વ ચક્રી આધા વહે, એવા અનુભવી કોય,
ઉત્પત્તિ રિયતિ પ્રલમની, આપે સમજણુ સોય.
અનુભવી કવિ સરખા ગણે, એતો મૂઢ અગણ-
આકાશ આધેરી વાચ્છા, કહે કવિજન કોણુ;”

શ્રી હોટમ કવિની વાણી આવીજ દૈવી પ્રસાદથી ઝરતી, અદ્ભુતકળાવાળી છે.

આમ આપું જીવન યોગાભ્યાસ પ્રહાયિન્તન અને પરમાય માટે કામ્ય રચનામાં ગાળ્યું. પોતે ઉપદેશ આપવા, કે ગાદી સ્થાપના કરવા, કે દેશ દેશાન્તર ફરી વાદવિવાદ કરવા, કે કોઈપણ પ્રકારે પ્રશિદ્ધિમાં આવવા ઇચ્છા કરી નથી.

કોઈ અધિકારી સન્નિવૃત્ત પામે આવે તો પ્રહાયર્યા આનન્દથી કરતા; તેમણે ફક્ત સાત કે આઠ પ્રશ્નોનેજ બોધ આપ્યો. હોય એમ લાગે છે. સવત ૧૯૪૧ ના આસો વદ ૧૩ ને દીવસે ૭૩ વર્ષની વયે પોતે શાન્તિથી નિર્વાણ પામ્યા. તેમની મુખમુદ્રા શાન્ત, વચન અમૃત સમાન મિષ્ટ, દૃષ્ટિ પ્રભુ વિચારથી ઉદાર, પગલાં અફોલ્લેષ્ય સમ રક્ત સુકોમલ, ગતિ શ્વાસ પ્રશ્વાસથી શિથિલ થયેલી ગંભીર, અને તેમનું મસ્તક પ્રભુ વિચારથી મસ્ત હતું.

શ્રી છાંદમ કવિની કવિતાની ખૂબી.

તેમનું જીવન તેમના ગ્રન્થથી અમરજ છે. તેમની જ્ઞાન વિજ્ઞાન લક્ષિતરસથી રસખસી થયેલી તત્ત્વ વિચારથી ગદન, પ્રૌઢ, અને ગંભીર, છતાં, અત્યંત સરળ, સાદી અને સહજ વેગવાળી છે. તેમની વાણી એક નાનું બાળક, અલણ બેકુન, મલુર કે મંદળન પણ ગાતાં ગાતાં બોધ લલચકે એવી છે.

દાખલા તરીકે:—મા પુસ્તકમાં છપાયેલા ભગ્ન ૧૪ માં સમાધીની સાન બૃમિકાના વર્ણનમાં સંસ્કૃત અધરા શબ્દનું અને અધરા વિપથનું કેટલી મધી સરળવાણીમાં વર્ણવે છે !

“ તનુ માનસા છે ત્રીજી બોમી, પ્રકટ કરી દેખાડું જોને,
ચંચળ મન બહુ વસ્તુમાં, થયું બમીને જાડું જોને;
જાડું મન તે પ્રભુ લક્ષમાં, અકામના ના થાય જોને,
ગત્ય દીવસ અભ્યાસ કર્યાથી, મન ઝીણું ચમ્પળય જોને;
તનું નામ છે ઝીણા કેરું, મનસા મનનું નામ જોને,
જે જ્ઞાનીના ચિત્તની વૃત્તિ, ખાને ઝીણી થાય જોને;
તનુ માનસા બોમી કેરો ને જ્ઞાની કહેવાય જોને. ”

તેમની સૂક્ષ્મ અવયોગનશાન્તિ નીચેની સરળપદ્ધિઓમા લુઓ.

‘ યોગી કેમ જણાય, પગિક્ષા કહુ તેની,
મમળ હોય દૃશ દેહ અળખી અન્તિ એની
વદન મદાય પ્રસન્ન, નેત્ર નિગમળ સુખકારી,
રણુકે ધટમા નાદ, વડે મુખ વાણી સારી,
વણી બિન્દુ અચન આગે-નતા, જડરા નન જાયત રહે
લાગ્યુ રહે મન લક્ષમા, માહયોગીજન તેને કહે’ પાનુ૧૫૫

આમ સરળ શાન્ત ગહન રમથી સવથી તેમની વાણી આને છે. પરમહાનો કવિ આખા લક્ષતની વાણીનો પ્રવાહ દિવ્ય નાદથી સડમકાદ વહેતી ગંગા નદીના ખજલખાટવાળો છે, પરમ માનો ધીરા લક્ષતની વાણીનો પ્રવાહ ગહન જગનના સિહનાદ જેવો મહતાવાળો છે તે એકનો કોઈની પરના કયાં વગર નિડરપણે નિર્મર ગાજી રહે છે. અને પરમહાની હોટમ કરિની વાણીનો પ્રવાહ રામ ગજન અયોધ્યા નગરીના દિવ્ય તટ ઉપર વિનમી શાન્ત ગભીર ચિન્મયિ મગ્યૂનદી જેવો શાન્ત અર્થમૂલક ગભીર, ચિન્મર છે આ સવે કરિઓ મહાન છે, જેમણે પ્રાકૃત ભારમા, સકળ લોકના ઉદ્ધાર અર્થે સરકૃત વાક્યમય અને તેથી પણ પર પરાપરની અમૃત મગ વહેવડાવી છે

શ્રી અખાજની વાણી અને શ્રી હોટમની વાણીની પ્રુમી એ-કજ વિષયના વર્ણનની સરખામગીથી સમજાવે

પૂર્વગયા.

“ ભાષ પરાપારથી શબ્દ ઉઠે, તે લુગને જાડા થાય,
પાગ છે પરમાતમા તે, સ્વે જૈતન ધન । .
ને મન દ્વારાયે માહાતમ ધરે, તે મનને ઉઠે કલ્પના
ક’ નામા પ્રમના છે, તે કરે બહુ જ પા ।

પરાતીતશું હોય પોપણ, તે શબ્દરૂપ પગ ફેર,
તે પશ્યંતિયે થાય જડો, અરૂપ શ્રીરી રૂપ ધરે
મધ્યમાયે ઘાટ ધડાયે, અને વૈખરી ચઇ વિખરે,
સંસત્ય વાઘે શબ્દ ફેરી, અનંત પ્રકારે ઝોચરે ”

(અભેગીતા)

દોહા.

શ્રી હોટમકવિ કહે છે.

“ પરા પશ્યંતિ મધ્યમા, વૈખરી વાણી ચાર,
શ્રોતા જનને મમજવા, તેનો કહુ પ્રકાર. ૧
ચેતન નિજ ઇચ્છા ધરે, શબ્દ જોડવા જેઠ;
પ્રણવ રૂપ એ પ્રથમ છે, પરા જાણી તેહ. ૨
અર્થવાન બહુ શબ્દનો, જેમાં ઘાટ ધડાય,
અક્ષર જોડવણી બને, તે પશ્યંતિ થાય. ૩
સક્ષમ વાણી મનમાં બને, પુસ્તક વાચન થાય,
તેજ જાણવી મધ્યમા, બાહર-તે ન જણાય. ૪
શ્રોતાજન ભવણે ધરે, એવો જે ઉચ્ચાર.
વાણી તે છે વૈખરી, જોલે તબુ ધરનાર. ૫
આઘાક્ષર ઝંકાર એ, બહા તણું નામ,
આરાધન એતુ કરે, તેનું સુધરે કામ. ૬
અહમ એ તણુના, સંધિથી ઉચ્ચાર,
હું એવો એ થાય છે, મુનિ જોલે નિર્ધાર. ૭
અકાર બહા જાણીએ, ઉકાર વિખ્યરૂપ,
મહાર તે શિવરૂપ છે, અર્ધમાત્ર ચિદ્રૂપ. ૮
અર્ધ માત્ર અહીં જે ગણી, તેનો નહિ ઉચ્ચાર,
ગુરુગમયો એતો જડ, શાસ્ત્ર કહે નિર્ધાર.” ૯

(શ્રી પ્રશ્નોત્તરમાળા)-પ્રસિદ્ધ દ.વ્ય.

હુંકામાં શ્રી છોટમ કવિની વાણી અત્યંત બોધ પ્રદ, શાન્તા-
રસથી સ્વતી સરિતા છે; અને આપણા આઘ વેદાન્ત કવિ અખા-
ન્તની વાણી, અત્યંત બોધપ્રદ, ઉગ્ર તેજથી તપતી, સવિતાના પ્રકાશ
જેવી અજ્ઞાન રૂપી રાત્રિનો નાશ કરે એવી છે.

હવે ધીરા ભગતની સિંહ ગર્જનાની ખૂલી જોવા જોવી છે.

“આત્મ તત્વ શોધારે, યાની જન ગોતો ધરમાં,
બોલે તે ખીજો નહીં, બોળખા લેજો અંતરમાં. આત્મ૦ ૬૬.

‘વિશંભર દરીયો સભર ભયોં, માંહી રવિ રસિ તેજની જ્યોતિ,
શ્વરા પૂરા તારા એ જળમાં ઝંપલાવે, કોઈ મરજવા લાવે મોતિ.
કોઈ પહેરે પતોતિરે, અખંડ ચૂડી કરમાં. આત્મ૦ ૧

કાગડાં બગલાં દોલાં કઠિ. હરિયો તો જડે નહીં આરે,
માનસરોવર માંહી મુક્તાક્ષણ કોઈ હંસ ચરે તેને આરે;
ખીર ને નીર બેળાં રે, જીજવાં દરી પીચે પળમાં. આત્મ૦ ૨

સદ્યસંગતમાં જે જન સમજે, તેનું નિશ્ચે યાશે કાજ,
દર્પણ તન દર્શે પોતાનું, એમ માંહીથી મજે મદારાજ;
પોતાને પોતે પરખારે, ભયોં સભરાબરમાં. આત્મ૦ ૩

હરિ શુર શિખ સ્થિર રૂપ તે, જન વાજન જનાવે.
શબ્દ ઘટાવ લક્ષણી મધ્ય ડોલે, હરિનાદે નામ તે ધેર આવે;
ધીર મુખ સાગર રે, નિરખો નિજ અંતરમાં. આત્મ૦ ૪

શ્રી છોટમ કવિનું ‘ધર્મ’ જ્ઞાન.

શ્રી છોટમ કવિના ગ્રંથોમાં મુખ્યત્વે કરીને સદ્ધર્મનું વિવરણ
છે, અને શુદ્ધ સનાતન ધર્મ ઉપર તેમનો ખાસ આગ્રહ છે; જે કે
મત મતાન્તરનું ખંડન મંડન એમને કરવું પડ્યું છે, તથાપિ તેમની
દ્રષ્ટિ સંકુચિત નથી.

ચોપાઇ.

" મુરખવાદ કરીને વડે, કુશકા કૂટે કણુ ના જડે,
 ગાની સાક્ષિ રહીને જુએ, જ્યાં વાદમાં જાસ ન ખુવે;
 ગાની મગ્ન શાત રસમાય, કાંઈનો દેવ કરે નહિ કાંઈ,
 હોય વીર રસ જુદે જેમ ચડે વીર રમ વાદે તેમ;
 ગાની રહે શાત રમમાય, વ્યાપે નહિ વીર રસ ત્યાંય.

(પ્રશ્નોત્તરમાલા)—અને આપણા આર્યાવર્તની અવનતિ,
 મતમતાન્તરના ઝગઝગી ચઈ છે તે વિને પોતે કહે છે કે:—

દોહા.

મુસલમાનની જાતિમાં, સિયા મુની છે જેહ,
 સામાસામી દેવથી, લડી મરે છે તેહ;
 એમજ હિંદુ લોકમા, શિવ વિષ્ણુના ભેષ,
 એક એકને મારતા, મરતા મદ અલેષ.
 એક બ્રહ્મ હોય જાણીતા, કરે ન એવા કામ,
 મારે દલિપત જીવના, જૂદા ધર્મ તમામ.
 વાણી પ્રભુની વેદ છે, ખરો ધર્મ છે જેહ;
 કરી કીતાબો માણ્યો, દેવ ઘરેલી તેહ,
 ધર્મ પોતાનો પાળવો, પ્રભુ પર કરવી પ્રીત;
 આમદ કરવો અન્યને, એ નહિ રૂડી રીત.

વળી કેટલાક વેદાંતના ગ્રંથો વાંચી 'અહંબ્રહ્માસ્મિ' મુખથી
 બકતા, જ્યાં ત્યાં વિધિમાર્ગનો લોપ કરતાં ફરે છે તેવા જ્ઞાનીઓપર
 તેમનો કટાક્ષ પણ ઓછો નથી.

" મહાવાક્ય વચનો સુણી, વિન માધનથી આપ,
 જ્ઞાતી. નહિ તે. પશુ મારી, અમર. જાણુએ. માર:
 બ્રહ્મ બને તો બૂખ શી ?, રંક ન હોયે શય,

તૃપ્ત્યાનો તાપ્યો વહે, તેજ શ્રવ કહેવાય.
 બ્રહ્મદશા દુર્લભ છે, દોષ રહિતને હોય;
 કોટિ જાનીમાં કોયને, સમજે આવે સોય. ”

(પ્રશ્નોત્તરમાળા.)

સાચું જ્ઞાન તો સ્હેજ મળતું નથી. તેની નીસરગી દર્શાવે છે.

“ ધર્મ વિષે દટતા ધરી, શ્રવ ભજે કર્તાર;
 ઐશ્વર્યા દિક ગુણ સકળ, પ્રભુ આપે તે વાર.
 પ્રભુ ભજવાથી પુણ્ય ફળ, ઉદય થાય છે જોડ;
 એક એકથી કોટિ ગુણ, ચડીઆતાં છે તેહ.
 પૂજાથી કોટિગણ, પુણ્ય સ્તોત્રથી હોય,
 સ્તોત્રથી કોટીગણ, મંત્ર જપે ફળ સોય.
 જપ કરતાં કોટિગણ, ધ્યાન ચક્રી ફળ સાર,
 તેથી થાય સમાધિ તો, પુણ્ય તણે નહિ પાર.
 પ્રકટે પુણ્ય સમાધીયે, તેહ તણે નહિ અંત,
 એ અબ્યાસે શ્રવ પર, કૃપા કરે ભગવંત,
 અગ્નિમાં હુત હોમતાં, અગ્નિરૂપ થઇ જાય,
 સુદ્ધિ અર્પે બ્રહ્મમાં, શ્રવ બ્રહ્મમય થાય.
 સાધન છે બીજા બહુ, અવનિ માંહી અપાર;
 ધ્યાન સમાધિ યોગ સમ, નહિ ફળનાં દાતાર
 અપાર પુણ્ય પ્રતાપથી, કૃપા કરે કર્તાર;
 તેને ગુરૂ આવી મળે, યોગ કળા દાતાર.
 સદા સમાધિ યોગથી, માયાના ગુણ જાય,
 પદ્મજ ને ઇશ્વર તણા, પ્રકટ પંડીથી થાય. ”

પછીજ સાચું જ્ઞાન આપોઆપ પ્રકટે.

ચોપાધ.

“ શ્રીત તત્ત્વ સદ્ગુરુનું જ્ઞાન, પાપી ધરે બ્રહ્મનું ધ્યાન,
શુદ્ધ સમાધિ ન્યારે યાય, પાપ પંકથી અળગો યાય. ”

(પ્રશ્નોત્તરમાળા)

શ્રી છોટમ માહારાજનું આખું જીવન બ્રહ્મ ચિન્તનમાં ગયેલું છે. તેમાં તેમણે સહજ યોગ સિદ્ધ કર્યો છે. તેમનાં છૂટક છીર્તનોમાં શ્રી છોટમ કવિનું યોગજ્ઞાન ન્યાં ત્યાં ધ્યાન યોગનો પ્રકાશ નજરે પડે છે. આ અપ્રસિદ્ધ દાવ્ય સંમદમાં તો તેમણે રાજયોગ સર્વાંગ નિરૂપણ કર્યો છે. મદાલસા આખ્યાનમાં, જટમુનિ આખ્યાનમાં, અને હંસ ઉપનિષદમાં સંપૂર્ણ અંશાંગ સહજ રાજ રાજેશ્વર યોગનું નિરૂપણ છે; અને કપિલ ગીતામાંતો યોગયુક્ત જ્ઞાનનુંજ સાંગીપાંગ સરહસ્ય વર્ણન છે.

શ્રી છોટમ કવિ સ્વાનુભવ સિદ્ધ યોગ નિરૂપણ કરે છે; પ્રણવ ઉપાસના-હંસ ઉપાસના એ આ સહજ યોગનું મુખ્ય બંધારણ છે.

“ અકારને ઉકારનો, ત્રીજો વળી મધાર,
તણે ગુણ છે તેહના, રજતમ સાત્વિક સાર
નિર્ગુણ અર્ધમાત્રા તણું, ધરે યોગીજન ધ્યાન,
બ્રહ્મરત્નમાં તે રહે, સદ્ગત બ્રહ્મ સમાન.
યોગી મુનિ સ્થાનમાં, જપે સદા ઓમકાર,
આપે અક્ષર બ્રહ્મમાં, વરતે એકાક્ષર.
પ્રાણ ધનુષ્ય આત્મા, બ્રહ્મ વેધ્ય કહેવાય,
યોગી વેધે તેહને, સર્વ તત્ત્વ યમ. ” પાનું ૧૦૧

તે પ્રણવનું સ્વરૂપ શું છે ? કવિ કહે છે:—

“ ત્યારે શિવ કહે તમે શિવા મુણો, એ વાત છે મહાગૂઢ;
કેન્દ્ર કહું છું કરણમાં, તે મોક્ષ પામે મૂઢ. ”

માદામંત્ર મોટા સર્વથી, એ પરમ દેવતાના,
 ગુરુ મુખે જે જન લહે, તેને મળે શ્રી ભગવાન.
 ખિંદુ સહિત ઝંકારજે, તેનું ધરે જોગી ધ્યાન,
 તે મધ્યે નિજ તત્ત્વ છે, તે સ્વયંરૂપ ભગવાન.
 જગતગુરુ છે નામ જેનું, એકાદાર એ બ્રહ્મ,”

જીવન સરવે જગતનું, તે જાણે વિરક્ત મર્મ. પાતું ૨૩૪

અને આજ ઉપનિષદનું તત્ત્વ તેમણે પોતાની વાણીમાં માયુ છે.

અર્થ છે કે.

सर्वे पैदायत्पद मामनन्ति ।

तपांसि सर्वाणिच यद्धन्ति ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति ।

तत्ते पदं संग्रहेव ब्रवीम्यो मित्ये तत् ॥

“ સર્વે વેળા જે પદનું નિઃપ પશ્ય કરે છે, અને મર્મ તોળે
 જે કરે છે, જેને માટે બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં આવે છે, તે પદ દુઃખમાં
 નિરૂપણ કરીએ છીએ કે તે આમ્કાર છે.”

(ઉપનિષદ)

તે પ્રજુતનું યુગ સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે. કે

“ સદ્ શાસ્ત્રમાં ગોખ છે, નથી વેદાંતે વિસ્તાર,
 તે સાધનજો સિદ્ધ મરવે, કદ્દ સરવે નિરધાર.
 સર્વ યશ જે તન મોટું, તે દષ્ટિગોચર થાય,
 જાણ મિતર રજો સ્વનંતર, અત્યાર રૂપ જગ્યાય.
 પ્રથમ મન જો નાદે વગજો, વગલી ખિંદુ જગ્યાય.
 ત્યાગપણી તે કળા નિગ્જો, એમ જોશનિ પ્રચટ થાય.
 અકાર તે નાદરૂપ જાણો, ખિંદુરૂપ ઉકાર,
 અકાર તેનો કળા કદીયો, એમ જોશનિમંથ અકાર.”

આ નાદ,, જ્યોતિ, અને કળાના અનુભવની શી જરૂર છે થી છાત્રમ્
કવિતા તે ઉપર કહેછે કે:-

“ સર્પ મોહેનાદથી, જેમ ધંટા નાદ કુરંગ-
પતંગ મોહે દીપથી, એમ મન નાદની સંગ.
જેમ લોહ ચમકને દેખતાં, જઈ ચમકને લપટાય.
તેમ નાદ સુણતાં વિષય તજી, મન ઉન્મન યઈ જાય, ”

—કપિલ ગીતા—

જ્યાં સુધી બ્રહ્મ સ્વરૂપ પ્રકટ દોમતું નથી ત્યાં સુધી મન લય
પામતું નથી; અને જ્યાં સુધી મન લય પામતું નથી ત્યાં સુધી
ફક્ત બ્રોલવાતું મિથ્યા જ્ઞાન છે.

“ લવણુ જેમ જળમાં પડ્યું, તે એક સ્વરૂપે કડેવાય.

તેમ આતમને સંગે કરીને, મન ઉન્મુનિ હોય.

નેત્ર આગળ રૂપ દરશે, ત્યાં લય પામે તે સહી. ”

એ નેત્ર આગળતું રૂપ કેવું છે ? કવિ કહે છે:-

“ નિત્યરથું જે નેત્ર આગળ, સ્ફટિક મણી સમરૂપ,

તે જોતાં ગુરૂગમ થકું બાર્ષ, પડે નહિ ભવ રૂપ. ”

“ ચક્ષુ મધ્યે રથું છાતું, અંગુષ્ઠ પ્રત સમાન,

તે ઉપર પરવતુ અરધ છે, નેની અમ સૂક્ષ્મ ધ્યાન.

અંતર દષ્ટે તારના વૃદ્ધે, તો બ્રહ્મ પ્રગટ જણાય. ”

એમણે સર્વ ઉપનિષદના સિદ્ધાન્તોનું મેલન પોતાના ગ્રંથોમાં

કર્યું છે:-

યોગ શીખા ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે:-

“ મનસા મન આલોકય વૃત્તિ ઝૂન્યં યદાભિચેત્

તતઃ પરં વ્રહ્મ દૃશ્યતે ચ સુદુર્લભમ્ ॥

મનસા મન આલોકય ઝૂન્યન્તં સદાસ્મરેત્ ।

મનસા મન આલોકય. દૃશ્યન્તે પ્રત્યયા દશ ॥

‘ મનથી મન જોઈને જ્યારે સકલ વૃત્તિથી રહિત થવાય, ત્યારે પર બ્રહ્મ જે અત્યંત દુર્લભ છે તે જણાય-પ્રત્યક્ષ થાય. મનથી મન જોઈને ઉન્મત્તની સુધી ધ્યાન કરવું. આમ શુદ્ધ મનથી મન જોવા માંડે ત્યારે દશ પ્રકારના પ્રત્યય-દેખાય છે.

“ ચિન્દુ નાદકલા જ્યોતિ રચિન્દુ ધ્રુવ તારકમ્ ।

શાન્તં ચ તદતીતં ચ પરંબ્રહ્મ તદોચ્યતે ॥

યોગશિ૦ ૬.

“ ચિન્દુ, નાદ, કલા, જ્યોતિ, સૂર્ય, ચન્દ્ર, ધ્રુવ, તારા, એ શાન્ત સગુણ સ્વરૂપ, અને એથી પર નિગુણ અનિર્વચનીય કૈવલ્ય સ્વરૂપ-એ પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કહેવાય છે. ” એની કુંચી બ્રહ્મ-નિષ્ઠ કવિ એક લીટીમાં જણાવે છે:—

“ અંતર દ્રષ્ટે તાર ના તુટે, તો બ્રહ્મ પ્રગટ જણાય. ”

આ અનુભવ સદૃશ યોગ ભક્તિનો છે. આમાં હૃદયોગના કલેશની, જરૂર નથી. કેવલ સદૃશની કૃપાથી અંતરદષ્ટિના અખંડ તારની કુંચી મળવી જોઈએ; અને આ પરમ સન્ત યોગેશ્વરનો એક નિશ્ચિત્ત સિદ્ધાન્ત છે.

શ્રી જ્ઞાનેશ્વર માહારાજ તેજ કહે છે:—

“ પ્રણવ જે ગુહ્ય ઋષિ યોગી યાંચે ।

સર્વાવરિષ્ઠ સાર્વે વેદઆત્મા ॥

“ પ્રણવ જે ઋષિ યોગીઓની નિઃશુદ્ધ વસ્તુ છે. જે સર્વથી શ્રેષ્ઠ સાચી વેદની આત્મા છે. ”—યોગપરના અભંગમાંથી—

નયનાર્ચે આંગણી તુર્યેચા પ્રકાશ ।

ઉન્મત્તિ ઉલ્લાસ તયાવરી ॥

આજ તત્વ શ્રી છોટમ કવિમાં આબેહળ મળતું આવે છે.

“ તેમ આતમને સંગે કરી, મન ઉન્મુનિ હોય;

“ માટે મનવડે સહુ પાપ, મન થયું ને ઉન્મુનિ

તો દળે પુણ્યને પાપ. ”

“ આ શેષ તત્વ તમને કહ્યું, તે પ્રગટ હાથોહાથ,
ઉન્મનિ નિરંતર તેહને, જે પરાતપર નિરખે ધામ;
આત્મા જાને નિરખોયો, જે પ્રત્યક્ષ ગમતો રામ. ”

જમત રવજ સુશુભિ તુરિયા, મધ્યે જેનો વાસ,
નખ થકી તે શિખા લગી, પુરણ મુરતી જેહ;
અથળ દષ્ટે જે કાર્ષ જેશે, તેને દરશે તેહ.

—પ્રિયગીતા—

આટલું બધું લાંબું વિવેચન કરવાની ક્ષમા માંગોએ છીએ;
શ્રી છોટમ કવિનું જ્ઞાન એ સર્વ ઉપનિષદ શાસ્ત્રના સાર રૂપ છે.
તેમની વાણી અનુભવી સંતોની અનુભવી વાણીના સુંદર મિશ્ર
અતીરસ સમ સાર રૂપ છે એ જણાવવાની અગત્ય છે. શ્રી છોટમ
કવિની કીર્તન માળાઓ છપાઈ ગઈ છે. તેની આવૃત્તિ પર આવૃત્તિ
છપાયા જાય છે તે ઉપરથી પોતે ઘણાં લોકપ્રિય થઈ પડ્યા છે એ
તો નિર્વિવાદજ છે. આ ગ્રંથમાંથી તેમની સાદી સગળ શુદ્ધ ભાષામાં,
આપણને ઉપદેશ પદ્ધતિથી બોધ મળે છે એ વિશેષ લાભ છે. પોતે
આખ્યાનની પદ્ધતિથી, સાધારણ જનસમાજ પણ સમજે એવી
સરળ ભાષામાં, અનુભવી ઉપનિષદ ગમ્ય તત્વો આપણી આગળ
મૂક્યાં છે. એ સાહિત્યની દૃષ્ટિએ જુઓ કે યોગની કે જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ
જુઓ પણ હીરાના તેજની સમાન તેનો દેદીપ્યમાન પ્રકાશ બધાને
પ્રત્યક્ષ ખાતરી આપશે તેમાં લાંબું વિવેચન કરવાનો જરૂર નથી.

એક આધુનિક વિદ્વાન લેખક લખે છે કે ઉત્તમ વાંઠમય તેને કહેવું
કે જે વાંચવાથી સ્વિકલ્પ સમર્પિ થાય. આ તેમની દષ્ટિ ખરેખર
ધન્યવાદને પાત્ર છે. એ રીતે શ્રી છોટમ કવિ ઉત્તમ ભક્ત કવિની
પંક્તિમાં મૂકી શકાય. આજ ઉત્તમ વાંઠમય છે. અને આજ ચિરં-
જીવી સચેતન અમૃત તત્ત્વમય વાંઠમય કહેવાય. જે જીવનને રસમય
કરી, રસથી બોધ લઇ, રસથી તૃપ્ત કરી, રસથી રસરૂપ કરે;
રસીયૈસ: 'ખરેખર' પરબ્રહ્મ રસરૂપ છે; એ ઉપનિષદ્ સુત્ર પ્રકટ
રસરૂપ સન્તની વાણીમાં અનુભવાય છે. સન્તની વાણી અક્ષરે અક્ષરે
ઈન્દ્રીયોત્તે આનંદ આપી તન્મય કરતી બોધ અપતી વહે છે, તે એટલી
સ્વખતે, આનંદ, તન્મયતા, પંચિત્રના, રસરૂપના, અમૃતા અર્પે છે. તે
રસ મિઠ્ઠ કરીશ્વરો જય પામે. શ્રી છોટમ કવિની વાંઠમયતા આવી છે.

શ્રી છોટમ કવિનો સંત માહાત્મા કુબેરદાસજી (મારસાગુણા)
ની સાથે સંબંધ હોય એમ જણાય છે.

શ્રી છોટમ કવિએ પોતાની દૈયાતીમાં રૂક્ત સાત આંક જનને
બોધ કર્યો, હશે એમ લાગે છે.

તેમના શિષ્યોમાંથી એક શિષ્ય મરઘાલાઇ પટેલ હતા, તેમણે નાનાં
કાવ્યો લખ્યાં છે, તેમાંથી એક પોતાના ગુરૂની સ્તુતિ વિશેષ છે કે:-

સોરઠા.

“ સંતજગ છે જેહ, તિષ્ઠ વૈરાગ મનમા તપે,
કર્મ એક નહિ કાંચ, ભરમ કરે બીજ વાસના;
અતિ સદ્ગુણ આગાર, બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરૂ આસને,
નાગર કુલ પવિત્ર વાસ મહાત્મજમાં વસે;
બેઠા માંડો હાટ, લલ રૂપી ધનનું,
આપે આણી મહેર, લેનાર હોય જે લાલચુ;
મકલ શાસ્ત્ર સંયુક્ત, સાર ચાર વેદાંત તણે,
શોભે જીવંત અગ્ર, અંતર અનુભવ અર્કસમ;
રમ્યા ગ્રંથ રમાળ, પાવનકારી લોકને,
અર્થ ગુરૂર્થ જ્ઞાન ગ્રંથ ભક્તિ પુરણ ભર્થા. ”

અમારી પાસે હજુ પણ શ્રી છોટમ કવિના અપ્રસિદ્ધ આ-
ખ્યાનો છે. તે શ્રી હરિનો ઇચ્છા હશે ત્યારે પ્રકટ થશે.

આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ ચવામાં, અમને રા. રા. શિવપ્રસાદ
મણીલાલ, રા. રા. કાલાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા, રા. રા. બાળકૃષ્ણ
હરિકૃષ્ણ વૈદરાજ, રા. રા. રસીકલાલ વાસુદેવ, રા. રા. જોશંગ-
ભાઈ સુનીલાલ, રા. રા. ઉમેદરામ બાગરભાઈ આદિ સદ્ગૃહસ્થોએ
કિમતી મદદ કરી છે તેને માટે તેમનો ખરા અંતઃકર્ણથી ઉપકાર
માનીએ છીએ. વળી આ ગ્રંથ છપાવતાં જે જે દોષો હોય તેની
ક્ષમા માંહીએ છીએ.

વળી આ ગ્રંથ જે પ્રગટ થાય છે તેનું ખર્ચ માન તો ૫. ૫-
શ્રી વાસુદેવાનંદ તીર્થશ્રીને ઘટે છે, જેમણે ધણીજ મહેનતે ખરા
ભાવથી શ્રી છોટમ કવિના હસ્ત લિખીત ગ્રંથો સાચવી રાખ્યા.
પોતે પૂર્વાશ્રમના શ્રીયુત કેશવલાલ મગનલાલ રામપુર પખાલીની
જાગના શ્રી છોટમ કવિના સિખ્ય હતા. હાલ પોતે કાંકરીયા તળાવ.
પાસે એકાન્ત પવિત્ર આશ્રમમાં શાન્ત બ્રહ્મચિન્તન કર્યા કરે છે.
પોતે ધણીજ સાદા નિરહંકારી, શાન્ત બ્રહ્મચરિત્ર પુરૂષ છે.
તેમણે ધણી પ્રેમથી ચોતાના સદ્ગુણશ્રીના ગ્રંથો આપ્યા અને
સર્વના કસ્યાણુ માટે છપાવવાની આજ્ઞા કરી, જે આ ગ્રંથ રૂપે
બહાર પડે છે. આ ગ્રંથમાં છપાવવામાં જે ભૂલચૂકો થઈ છે તે
માફ કરશે એજ વિનંતિ છે. આ ગ્રંથ ભગત જીવાજીના દ્રશ્યમાંથી,
પરમાર્થ માટે છપાય છે તેથી નફા લેવાનો નથી માટે તેની કિંમત
વધારે રાખી નથી. શ્રી પુરુષોત્તમ યોગેન્દ્રથી પ્રેરાયેલી માહાત્મા શ્રી
છોટમ કવિની પરાવાણી સર્વને અમૃતરૂપ કરે એજ અમારી સર્વ
પ્રાણીમાં રહેલા પરમાત્મા પ્રત્યે નમ્ર પ્રાર્થના છે.

બન્સીલાલ મણીલાલ મહેતા.

શ્રોમનાથ મનસુખરામ.

કૈવલ્ય સ્વરૂપ ભગત જીવાજી કીશોરદાસ સમારકના દ્રશ્યોએ.

છોટમકુત કાવ્ય સંગ્રહ.

શ્રી પુરુષોત્તમ સિદ્ધયોગીનું આધ્યાન.

દોહ.

પ્રથમ પૂરણુ બ્રહ્મનું, ધરી હૃદયમાં ધ્યાન;
વળતી કહું વિગતે કરી, પુરુષોત્તમ આધ્યાન. ૧
પુરુષોત્તમ યોગેન્દ્રનો, વિધ્યાચળમાં વાસ;
શુદ્ધામાં રહીને ઘણો, કરે યોગ અભ્યાસ ૨

છાંદો.

જેવા હોય વશિષ્ઠ, શિષ્ટ વળી શંકર જેવા,
વિદ્યામાં જેમ વ્યાસ, અનુભવી હીસે એવા;
શુક જેવો વૈરાગ્ય, ત્યાગ પછુ રાખે તેવો,
આ કળીયુગની માંય, અવર નર નહીં કોય એવો;
યોગી બ્રહ્માનંદના, કલેશ લેશ ન મળે કદા,
તે મહંત મુજને મળ્યા, ત્યાં નિર્મળ વહે છે નર્મદા. ૧
સિદ્ધ યોગી ને સંત, હોય અવનિપર એવા,
આવે તીરથ કાજ, વહે ત્યાં નિર્મળ રેવા;
લોક ન ઠપે લેશ, એમ એ અદૃશ્ય રહે છે,
હોય પૂર્વનાં પૂન્ય, તેહને દર્શન દે છે;
એવી વાણી સાંભળી, પછી તે તીરથ કરવા ગયા;
સુંદર સરિતા જોઈને, ત્યાં સ્નાન કરી સુખીઆ થયા. ૨

ચોપાઠ.

તે રેવાનું દક્ષિણ વીર, ગુણ તેના પણ છે ગંભીર;
 સ્વામી કાતિકેશ્વર ચાર, એ સ્થાનક છે દેવ ઉદાર.
 પુનમ આવે કાર્તિક તણી, ભાવિકગન આવે તે ભણી;
 દાનવ દેવ મનુષ્યને જક્ષ, કિન્નર ગાંધવ આવે લક્ષ. ૨
 ચોગી સિદ્ધ મુનિ ગુણવંત, આવે તે સ્થળ લોક અનંત;
 તે તિરથ કરવા હું ગયો, શંકર દેખી મુખીઓ થયો. ૩
 વદનલાલ મુજ બ્રાતા જેહ, મારી સાથે હતા તેહ;
 તેણે મુજને કહી એક વાત, સિદ્ધ કોઈ અહીં છે સાક્ષાત. ૪
 એકાંતે એક શાળામાં, બેઠા હતા છે મેં ત્યાંય;
 તેવા તનનું દેખી તેજ, હું જાણું છું શંકર એજ. ૫
 યજ્ઞ વચને આવ્યો વિશ્વાસ, ગયા તરત તે જોગી પાસ;
 કરી હંડવત્ ચરણે નમ્યા, કુતક સધળા મનના શમ્યા. ૬
 ઘણા કાળના ચોગી એહ, દિવ્ય થયેલો હીસે દેહ;
 વય તેનું વરણું ના જાય. કંઠે થયેલી હીસે કાય. ૭
 છતેલા છ પંથે કલેશ, શુક નારદના સરજો વેશ;
 પંથ અવસ્થા ચિત્તની જેહ, છતી સિદ્ધ થયેલા તેહ. ૮
 ઋતંભશ પ્રજ્ઞા થઈ રહી, મધુમતીએ પહોંચેલા સહી;
 ત્રણે શુભ છતેલા તેહ, તેથી દિવ્ય થયેલો દેહ. ૯

ગીતિ ૭૬.

ગૌર મનોહર કાંતિ, શાંતિનો પણ સાગર હોય જેવો;
 બાગે મનની કાંતિ, શબ્દ મધુર મુખ ઉચ્ચારે એવો. ૧
 સહુ વિદ્યાઓ સાધી, ચાર વેદ છ 'અબ્હાસે જેને;
 પ્રણવ પ્રદ્ધ આશધી, શુદ્ધ સમાધિ સદા રહે તેને. ૨

દોહા.

- દંડ કમંડલ હાથમાં, મુનિપટનું પરિધાન;
ઉપવિત અંગે ઓપતું, કાંતિ કનક સમાન. ૨
- શિરપર શોભે બાબરી, તપનિપિ તેજ નિધાન,
પુરૂષોત્તમ યોગેન્દ્ર એ, છે શુકદેવ સમાન. ૨
- તાડપત્ર માંહે લખ્યું, પુસ્તક શોભે પાસ;
વાંચે યત્ર વેદાંતનાં, કરી એકાંતે વાસ. ૩
- કૃષ્ણાશ્વનને આસને, હતા ખીરાળ્યા આપ;
દીક્ષા એવા દેવને, ટળ્યા ત્રિવિધિ તાપ. ૪
- વણપૂછે તે યોગીએ, કહ્યું હમારું નામ;
આળ્યા જો એકાંતમાં, બેસો આણે કામ. ૫
- અંશય હોય સ્વરૂપનો, મુખે પૂછો સોય;
કરી યથાર્થ તમને કહું, વળતી પ્રાંતિ ન હોય. ૬
- પૂર્વ જન્મનો છે વળી, બુદ્ધિમાં સંસ્કાર;
તેથી આ જન્મે હવે, ઉદય થતાં નહીં વાર. ૭
- મુણી વચન તે મિદ્ધનાં, અમે નમાવ્યું શીવ;
લક્ષ સાગ મહાવાક્યનો, કૃપા કરી કહો ઇશ. ૮
- સિદ્ધ કહે મહા વાક્ય ને, પ્રભુવ શબ્દ છે જોડ;
અર્થ ઉભયનો એક છે, તેમાં નહીં સંદેહ. ૯

ચૈતન્યયુક્ત સ્થૂલ જેટલું, વાચ્ય અકારતણું તેટલું;
સૂક્ષ્મ સ્થૂલ ઉપાધિ સઘળી તજો, લક્ષ્ય સાગ ચૈતનને ભજો. ૧

ચૈતન્યયુક્ત સૂક્ષ્મ છે જેહ, વાચ્ય ઉકારતણું છે એહ;
વાચ્ય સાગનો કરવો ત્યાગ, ચૈતન્ય લક્ષ્ય વિષે અનુરાગ. ૨

ચૈતન મિશ્રિત કારણ એમ, વાચ્ય મકારતણું છે તેમ;

વાચ્ય ભાગ સઘળો પરહરો, લક્ષ્યભાગ ચૈતન ચિત્ત ધરો.
એ રીતે સહુ માત્રામાંય, વાચ્ય ભાગને તજવો ત્યાંય;
લક્ષ્યભાગ ૬ ચૈતન શુદ્ધ, તેજ પ્રદાને લહે પ્રખુદ. ૪

ઢાહા.

વાચ્ય ભાગ છે, પ્રણવનો, નામ તથા આકાર;
કેવળ ચૈતન લક્ષ્ય છે, વ્યાપક પ્રદા અપાર. ૧
ચોપાધ.

લક્ષ ભાગ છે ચૈતન જેહ, પ્રકટ સુને પરખાવ્યું તેહ;
આપ લદ્દાથી આનંદ થયો, તેથી સંશય સઘળો ગયો. ૧
વળી આચારજ બોલ્યા વાણ, છોટમ્ ! પ્રદારૂપ તું બધું-
લેહ દહિનો કરવો ત્યાગ, એક પ્રદામાં કર અનુરાગ. ૨
હવે પ્રશ્ન જે પૂછવું હોય, સુખેથી પૂછી લ્યો સોય;
એવી આજ્ઞા ગુરુની થઈ, પછી પ્રશ્ન મેં પૂછ્યું સહી. ૩

ઢાહા.

પ્રદાદિકની પ્રાર્થના, સુણી પ્રભુએ જે વાર;
ધર્મ સ્થાપવા કારણે, ધર્યો કૃષ્ણ અવતાર. ૧
લામિનીઓ ભરવાડની, નગ્ન નિહાળી અંગ;
વળતી રમતાં રાસમાં, કીધો તેનો સંગ.
શ્રુતિયો ને સ્મૃતિયો વિષે, નિંદેલું છે જેહ;
તેજ ઈર્મ કૃષ્ણે કર્યું, એ સુજને સંદેહ. ૩
ઈશ્વર સ્થાપક ધર્મના, તેણે કીધો ભર;
કિર્તન ગાતાં તેહનાં કેમ સુધરે સંસાર. ૪
હોઈ નામે ગામમાં, દયારામ છે આજ;
જેડે કિર્તન ભરનાં, કૃષ્ણ રીઝવા કાજ. ૫

શીખે કે વળી સાંભળે, જે એ રસનાં ગીત;
 પામર જીવને થાય છે, જનર કર્મપર પ્રીત. ૬
 વૈશ્વવના ઉરમાં વસે, જનરૂપ ભગવાન;
 બ્રહ્મરૂપ શ્રીકૃષ્ણનું, કેમ હોય તેને જ્ઞાન. ૭
 એવો આર્યજનો વિષે, ઉલટો આદ્યો ધર્મ;
 લક્ષણ લખતાં તેડનાં, મુજને આવે શર્મ.

ચોપાઈ.

એમ સાંભળી મારી વાત, જોડ્યા પુરુષોત્તમ સાક્ષાત;
 'હોટમ્' । કૃષ્ણદેવ છે જેહ, જે અવતાર વિમ્બુનો એહ. ૧
 મજમાં વશ્યા વર્ષ અગીઆર, પોતે કયો નથી બ્યભિચાર;
 આદિ શક્તિ મહામાયા જેહ, રાધારૂપે થઈ છે તેહ. ૨
 તે ગાંધર્વ વિવાહે કરી, કાલિંદી ત્રદ કૃષ્ણે વરી;
 તેની સાથે કયો વિહાર, પરનારી નથી ભણ લગાર. ૩
 રાસલીલા કરવીતી જહા, વેલુનાદ કયો છે તદ્દા;
 સુણીને આવી મજસુંઠરી, ગીત તૃત્યથી રાણ કરી. ૪

દોહા.

ભગવતના દર્શન થકી, કામવાસના જેહ;
 તે ન રહી મજનારીની, શાંત થઈ ગઈ તેહ. ૧
 કામી કવિયો જે થયા, ગાયો રસ :શણુગાર;
 તેણે જોખી કૃષ્ણનો, આઝો ગાયો જનર. ૨
 વ્યાસમુનિએ ભાગવત, કીધું જેણી વાર,
 અધ્યાય તેના ત્રણસે, બતરીસ છે નિર્ધાર. ૩
 આજ ત્રણસે પાંતરીસ, ગણ્યે થાય છે જેહ;
 કર્યું ઉમેરણ કાયથે, રાસકથા છે તેહ. ૪

ચોપાદ.

બાંગ દેશનો રાજા જેહ, વયે વૃદ્ધ થએલો તેહ;
 તેવે પરણ્યો હતો એક નારી, રૂપવંતી અતિશય સારી. ૧
 હતો કાયથ તેનો પ્રધાન, કવિરાજ મળેલું માન;
 થયો રાણીને તે પર ખ્યાર, તેની સાથે કયો વ્યભિચાર. ૨
 તેની નિંદા કરે કોઈ બ્યારે, દીધું કૃષ્ણનું દૃષ્ટાંત ત્યારે;
 ત્રણ અધ્યાયમાં રાસ બનાવી, કથા ભાગવતમાંહી લખાવી. ૩
 આખ્યાં પુસ્તક દેશે દેશ, તેમાં સત્ય મળે નહિ લેશ,
 પછી આલ્યો છે વૈશ્ણવપંથ, તેણે કીધા છે રાસના ગ્રંથ. ૪
 પછી જે જે કવિજન થયા, ગીત રાસનાં ગાતા ગયા;
 ગીત ગાય છે નરને નારી, બાણે કૃષ્ણ હતા વ્યભિચારી. ૫
 બધા હિંદુના દેશોમાંય, જાર કર્મ વધી ગયું ત્યાંય;
 જાર ભાવની ભક્તિ જેહ, કરે વૈશ્ણવ સઘળા તેહ. ૬
 જ્ઞાન વૈરાગ ના ગમે તેને, જાર કર્મ છે વહાલું જેને,
 વેદ ધર્મ સનાતન જેહ, નથી માનતા વૈશ્ણવો તેહ. ૭

દોહા.

સ્વભાવથી સહુ જીવમાં, વસી રહ્યો શણગાર;
 તેથી પ્રાણી સર્વને, વહાલો લાગે જાર. ૧
 સ્વભાવથી પ્રિય જેહને, તેજ કરે ઉપદેશ;
 તરત પંથ તેનો વધે, ફેલે દેશે દેશ. ૨

છંપો.

જેને જે પ્રિયજ હોય, તેહને તેહજ લાવે,
 દે બીજામાં દોષ, છિદ્ર વળી શોધી લાવે;

જેને ન ગમ્યું સ્નાન, દોષ જળસ્પર્શે દે છે,
 ગમ્યું મદીરા પાન, તેજ ગંગાજળ કહે છે;
 વળી ભાંગ ભલી જેને ગમી, તેણે ભંગડ ગાયા શિવને,
 એમ જે જેને જેણું રૂચે, તેજ સજે તે જીવને. ૧
 કામી કવિયો હોય, વિષય રસ ગાય વધારે,
 ઇશ્વરના અવતાર, તેહને તેવા ધારે,
 બાર ભરેલાં ગીત, નારીઓ શીખે નાની,
 પતિમતાનો ધર્મ, પછી તે પાળે શાની;
 એમજ આખા દેશમાં, ધર્મ બધો ઉલટો થયો,
 એ કરનારો કાયથ હતો, તે બહુને લઈ નરકે ગયો. ૨

દાહા.

નિજનંદ યોગી હતા, મિત્ર અમારા જેહ;
 કહી વાત કાયથ તણી, તમને કહું છું તેહ. ૧

ચોપાધ.

ભગવતની વાણી છે જેહ, ગ્રંથ ભાગવત કહીએ તેહ;
 તેમાં રાસ વધારી ગાયો, પ્રથમ દોષ તો એને થયો. ૧
 થીજે રાજપત્નિસુ બાર, એવા છે બે દોષ અપાર;
 તીવ્ર સંવેગે કીધું પાપ, થયો રોગ પાગ્યો પરિતાપ. ૨

છપ્પો.

રાજપત્ની જે હોય, રમે તે સાથે બારી,
 ગુરુની પત્નિ હોય, મિત્રની બે હોય નારી,
 પતિ કેરી માત, માત પોતાના જેવી,
 પંચ માત સમાન, બાણવી જનતે તેવી;

નાર ઈર્મ તેશું કરે, તે ઘોર પાપીયો થાય છે.
સ્મૃતિકાર સઘળા કહે, તે રૌરવ નરકે જાય છે. ૧

ચોપાઠ.

પરદારા આલિંગન જેહ, શ્રુતિઓમાં નિંદુ છે તેહ;
તે રીતિ કૃષ્ણે નથી કરી, ગોપી મધ્યે રાધા વગી.
કૃષ્ણ વિના જીજ્ઞે ભરથાર, રાધાએ નથી વર્યો લગાર;
જે જે સર્વ પુરાણોમાંય, રાધાકૃષ્ણ લખ્યાં છે ત્યાંય. ૨
ધૃત્વરને પારવતી જેમ, લક્ષ્મીને નારાયણ તેમ;
દેવી સહીત દેવ પૂજાય, એમજ રાધાકૃષ્ણ સહાય. ૩
જે જે મૂર્તિ સઘળે ઠામ, નથી અવર ગોપીનું નામ;
જે જે દેવ પ્રતિષ્ઠા થાય, દેવી સહીત દેવ પૂજાય. ૪

દોહડા.

દેવી દેવ પૂજાય છે, કારણ તેનું જેહ;
તે સમજ લેજ્યો તમે, માટે સર્વ સદેહ. ૧
એક પ્રદ્ધ પોતે હતો, સૃષ્ટિ ના થઈ કાંય;
અંગીકાર માયા તણો, તેણે કીધો ત્યાંય. ૨
તેથી સહુ સૃષ્ટિ તણો, વાધ્યો છે વિસ્તાર;
માટે સઘળા જીવને, છે માયા પર પૂજાર. ૩
કાર્યમાં કારણતણા, આવે શુષ્ક એ રીત;
તે માટે શૃંગારપર, છે સર્વને પ્રીત. ૪
સ્વભાવથી શૃંગાર વિન, રૂએ ન જીવને કાંય;
મલીન જીવો થઈ ગયા, તેથી માયામાંય. ૫
પ્રવેશ પ્રભુ ભક્તિ તણો, મલીનને મન થાય;
વ્યાસ મુનિએ તે કયો, એવો એક ઉપાય. ૬

રામકૃષ્ણ આદિ લખ્યા, શ્રોત્રો સહિત સહુ દેવ;
સંસારી જન પ્રીતથી, કરે તેમની સેવ. ૭

ચોપાઠ

માયીક જીવને એ ઉપદેશ, પ્રભુ ભક્તિનો થાય પ્રવેશ;
માયીક જનને માયીક ગમે, ગાય ગીત આનંદે રમે. ૧
રામકૃષ્ણની લીલામાંય, રસીક સુણી મન રાચે ત્યાંય;
બ્રહ્મ નિરંજન લખીઆ હોય, મઝીન જીવને ન ગમે સોય ૨
ત્યાગી સાધુ દેખે કોય, શુકન તેહના ના લે કોય;
તો તેને નિર્ગુણ કેમ ગમે, ભક્તિવિના સુધરે ન કયમે. ૩
વ્યાસે એમ વિચારી કરી, માયા સહિત ભજવ્યા હરી;
કામી કાવયો બાબા થયા, કૃષ્ણ દેવ વ્યભિચારી કહ્યા. ૪
જે જનને ઉપજ્યો વૈરાગ, તેણે માયા કીધી ત્યાગ;
બ્રહ્મ નિરંજન તેણે ભજ્યા, મોહ મદાદિક મનથી તજ્યા ૫
સગુણ બ્રહ્મ ઉપાસક જેહ, સકળ સિદ્ધિઓ પામે તેહ;
નિર્ગુણ ભજતાં સુકિત થાય, જેને જે કાવે તે ધાય;
સગુણ બ્રહ્મ પ્રીતિ હોય સકળ મનોરથ પૂરે સોય. ૬

ઢાંઢા,

જે ભાવે જેણે કરી, પ્રભુની સાથે પ્રીત;
તેને તે કળ આપીયું, એ ઇશ્વરની રીત. ૧
વચન જીવો શ્રીકૃષ્ણનાં, જે છે ગીતા માંય;
શાસ્ત્ર થકી ઉલટું જરી નથી કરતો કાંય. ૨
વતે નિજ ઇચ્છા વડે, તજે શાસ્ત્રને જેહ;
આ લોકે અપજશ મળે, દુઃખ પરલોકે તેહ ૩

વણીશ્રમના ધર્મનો, ત્યાગ કરે જો કોય;
 શ્રેય મળે નહીં તેહને, સર્વ બહિષ્કૃત હોય. ૪
 કામ ક્રોધ ને લોભથી, અથવા ભયથી જેહ;
 ધર્મ તજે પોતા તણે, થાય બહિષ્કૃત તેહ. ૫

ગીતી છંદ.

ધર્મ સકળ સુખ આપે, ધર્મ તજે તો સુખ નથી મળતું,
 મૂળ વૃક્ષનું કાપે, શુષ્ક થાય તે પછી તે નથી ફળતું. ૧

:દોહા.

કોયક શ્રમ ધનનો કરે, કરે કામનો કોય;
 ધર્મકાજ શ્રમ ના કરે, જેથી સહુ સુખ હોય. ૧
 દુધ મળે તો કધી મળે, માંખણ ને દૂત હોય;
 એમ એકલા ધર્મથી, મળે સકળ સુખ સોય. ૨
 ઘણા તપસ્વીઓ તપ તજી, ભક્ત્યા ભામિની બ્રહ્મ;
 દીઠા મેં દુનીયાં વિષે, નીચ થયેલા નષ્ટ. ૩

મોઘાંત્ર ત્રિતાલ.

વળી કહું છું અમારી વાત, સુરત ધરી સુણજ્યો સાક્ષાતઃ
 શૂલપાણેશ્વર છે જ્યાંય, વન મોટું વિશાળ છે ત્યાંય. ૧
 નિત્યાનન્દ યોગીનો ત્યાં વાસ, અમે ગયા હતા તેની પાસ;
 વાદ બ્રહ્મવિદ્યાના જેહ, અમે કરતા પરસ્પર તેહ. ૨
 દયાનાથ યોગીનું નામ, આઠ્યા અંતરિક્ષથી એ કામ;
 અમે વિધિએ વંદન કીધું, એક આસન બેસવા દીધું. ૩
 અમે હેતથી જોડીને હાથ, કહ્યું ક્યાંથી પધાર્યા નાથ;
 વળતા બોલ્યા યોગીશ્વર વાણી, અમે જોવા આઠ્યા શૂળપાણી. ૪

હીમવંત છે પર્વત ત્યાંય, અમે વાસ કર્યો છે ત્યાંય;
ત્યાંથી આકાશ માર્ગે કરી, બધી અવની હું આંચો કરી. ૫

કોહર.

કેદાર કલ્પનો અંધ છે, ઉત્તમ ભલો ઉદાર;
ઔષધિઓની સિદ્ધિઓ, તેમાં લખી અપાર. ૧
વનસ્પતિની જાતિઓ, તે છે ભાર અદાર;
પરથમ છે તે અંધમાં, સંખ્યાનો વિસ્તાર. ૨
ચાર કોટી ને ચાર લક્ષ; વળી દશ અષ્ટ હજાર;
બમણા કરતાં તેહને, સંખ્યા હોય એક ભાર. ૩
ચાર કોટી ફળવંત છે. અક્ષણ કોટી ચાર;
ખટ્ કોટી છે વેલીઓ, કંટક કોટી ચાર. ૪
એવી ભાર અદારના, કલ્પ કલ્યા છે જેહ;
તેમાં સઘળી સિદ્ધિઓ, અદ્ભૂત વિદ્યા એહ. ૫
ઔષધિઓને ઓળખે, કોઈક સિદ્ધ મુબલ્લ;,
કલ્પ તેહના સાધતાં, ઈશ્વર હોય પ્રમાણ. ૬

ચોપાઈ.

અણિમાદિક મહાસિદ્ધિ જેહ, હોય સમાધિ કરતા તેહ;
ખીલ તપનો હોય અભ્યાસ, આવે સિદ્ધિ તેની પાસ. ૧
ત્રીલ સિદ્ધિ મંત્રોમાંય. સાધે તો હોય સિદ્ધિ ત્યાંય;
ચોથી ઔષધીઓમાં ગણી, અમલકારીયો તેમા ઘણી. ૨
એક ઔષધિનો રસ જેહ, લેપન કરે ચરણમાં તેહ;
તે ઉડી આકાશે ફરે, વળી વસુધાતલમાં વિચરે, ૪
એક ઘડીમાં કોશ હજાર, વેગે જાય ન લાગે વાર,

એક ઐવધિ એવી થાય, જેથી હોય અજરામર કાય;
 કદ્ય તેહનો સાધે કાય, લક્ષ વર્ષનું આયુષ હોય; ૪
 એક ઐવધિ સેવે જેહ, વળ સરીખો થાયે દેહ;
 શીત તાપ લાગે નહિ કાય, બેસે પાવક જવાલામાંય. ૫
 એક ઐવધિ લેવે કાય, તે જળ ઉપર ચાલ્યો જાય;
 એક ઐવધિ સેવે જહા, બુખ તરસ પીડે નહીં કદા. ૬
 સિંહ સમાન રહે બલવંત, બુદ્ધિબળ પણ હોય અનંત;
 એક ઐવધિ સેવે જેહ, કંઠર્પ સરખી દીપે દેહ. ૭
 અનેક નારી ભેઠે કાય, ગિંદુપાત તેને નવ હોય;
 એક ઐવધિ સેવે જેહ, પર્વત સરખો હોયે દેહ. ૮
 એક બુદ્ધીનોએજ પ્રતાપ, અનેક રૂપ દેખાડે આપ;
 દેવી દેવતાં શિન્ન સ્વરૂપ, તે દેખાડે પરમ અનૂપ. ૯

હોહો.

એક તણાં અંજન થકી, કાયા હોય અદ્ભુટ;
 એક તણાં અંજન થકી, દીસે સઘળો સુષ્ટ. ૧
 અંજન કરતાં એકનું, દાટયું ધન દેખાય;
 એક તણાં અંજનવડે, વિશ્વ સકળ વશ થાય. ૨
 એક તણાં અંજન વડે, અપાર દુષ્ટિ થાય;
 આખી સૃષ્ટિ એહને, હસ્તામલક દેખાય. ૩
 સુકે ધન કે અન્નમાં, એવી બુદ્ધી એક;
 ખરચે પણ ખુટે નહીં, એવાં વરસ અનેક. ૪
 ચારણ બુદ્ધી કોઈને, જો સુધાડે જેહ,
 ચાય સમાધિ સર્વને, દીસે જડવત્ દેહ. ૫

ધાતુવાદની ઔષધિ, જાણે યોગી રાય,
જે ધાતુને રસ અડે, તેનું કંચન થાય. ૬
ખ્યાલી ઔષધિઓવડે, દેખાડે બહુ ખ્યાલ;
ખરે ઉનાળે ક્ષેત્રમાં, દીસે સર્વ રસાળ. ૭
ઝેર હરણની ઔષધિ, તેને યોગી ખાય,
ઝેર માત્રને છરવે, કષ્ટ કરું નવ યાય. ૮
એવો રૂઝ અંચ છે, નામ કદપ કેદાર;
ઔષધિયોથી સિદ્ધિઓ, એમાં લખી અપાર.

ચોપાઇ.

દયાનાથનાં મુણી વચન, થયું અમને જોવાનું મન;
આપો ઔષધી ઉડવા તણી, મારે જાણું છે કેલાસ બણી. ૧
સુવર્ણસિદ્ધિની આદે જેહ, હું જાણું છું સઘળી તેહ;
ગગન ગામ્યની છુટ્ટી હોય, કૃપા કરીને આપો સોય. ૨
વળતી તે વનમાંહે ફરી, દેખાડી ઇ મુજને ખરી;
દયાનાથ તો અદ્રશ્ય થયા, અહીંથી અન્ય દેશમાં ગયા. ૩
અમે ઔષધિ લીધી એહ, ચરણે લેપન કીધી તેહ;
ગગન ગતિ તો અમને થઇ, ગયા હીમાલય ઉપર સહી. ૪
અદ્ભૂત શોભા એણે કાર, જોતાં ઉપજે હવં અપાર;
મોટા શિખર દીસે ઘણાં, ત્યાં ભવન સહુ દેવો તણાં. ૫

દોહડા.

જે કામે ગંગા તણા પ્રોઠો થાય પ્રવાહ,
તેની શોભા શી કહું, વાહા રમુસરી વાહ ! ૧
નીર ભરેલાં વાદળાં, અથડાયાં પગમાંય;
લેપ હતો છુટ્ટિ તણા, તે ધોવાયો ત્યાય. ૨

શક્તિ ગગન જવા તણી, વળતી ન રહો કાંચ;
ફરવા લાગ્યો એ સમે, હું હીમાલય માંચ. ૩
શિખર સહુ સોના તણાં, રત્નમણિની ખાણ;
ઢોધ મિદ્ધ ત્યાં સંચરે, નહીં ખીખને જાણ. ૪

છપો

વસે સિદ્ધ ગાધર્વ, યક્ષ કિન્નર વિદ્યાધર,
ગુહ્યક પન્નગ દેવ, અનોપમ દીસે અસર,
ભૂત પ્રેત પીશાચ, વીરગણ રહે છે વાસે,
વિકટાનન વૈતાળ, ભયંકર ભૈરવ ભાસે;
ઝાઝી રહે છે ભોગણી, વળી સિદ્ધ તથા નવ નાથ છે;
એ હિમાલય પર્વત વિષે, દેવ સકળનો સાથ છે. ૧
કરે ગાંધર્વો ગાન, વિવિધ વાણંત્ર બજાવે,
દેવ સભાની માંચ, સર્વ સાંભળવા આવે;
કરે અસર નૃત્ય, ગાન વળી સુંદર તેનું,
ઉપજાવે મન મોહ, રૂપ વળી ભેતાં જેનું;
વિહાર સ્થાનક દેવનાં, ભેધ ભેધ હું વિરમે થયો;
લેવા લેખન ઔપધિ, પછી કુમાર વન મધ્યે ગયો. ૨
કનીર ને કુંજોદ, કેતકી કેળ વખાણું,
કઠો કેવડી કુંદ, કેસુલા કુંભી જાણું;
કેસર કુમુદ કરીર, ખાખરા ખેરજ કહીએ,
ગંગેટી ગુલબાસ, ગુગળી ગુડલ લહીએ;
વળી નારંગી ને નિર્મલો, નરેર કેરાં જાડ છે,
અંધો અંદન અરચરો, એ વન ગુણવંતુ ગાડ છે. ૩

જાતી ફળ જ'ખીર, જાવ્ય જાંબુડાં જેમાં,
 શાલી તાલ તમાલ, દાઢમી ડમરા તેમાં;
 પીપર પાડલ પત્ર, પીપળા પીંડુ કહીએ,
 ખીલી ખડુલ જદામ, ખેર ખેરસડી લહીએ;
 મરચો ને મંદાર છે, મીઠળ મેદી લીમડા,
 વેણી સીસમ સાગ છે, વળી વડ દીસે તેમાં વડા. ૪

દે હા.

એવા વનમાં અતિ ઘણાં, વેલી વૃક્ષ અપાર;
 ફીર મેર ને ઠોકીલા, પંખી વિવિધ પ્રકાર. ૧
 સ્વર બોલે સોહામણા, ઉપજાવે આનંદ;
 વાયુ ત્રિવિધિ વાય છે, શીતળ સુરભી મંદ. ૨
 જોતાં જોતાં આવીયું, આગળ સરોવર એક;
 જળ પંખી બહુ જાતનાં, એમા વસે અનેક. ૩
 કમળ કુમુદ ખીલી રહ્યાં, જ્રમર ઠરે શુંતર;
 પરિમલ આવે પુષ્પના, ઉપજે હર્ષ અપાર. ૪
 કનક ઘાટ સોહામણા, નિર્મળ જેનાં નીર;
 સ્નાન કરે સુર સુંદરી, શુષ્ક જેના ગંભીર. ૫
 જે સ્થાનક રહે છે વળી, ખટ્કતુ સદા સમાન;
 ગાંધર્વ કિન્નર અપ્સરા, ઠરે મનોહર ગાન. ૬
 તૃપ્ત થાય છે નાસિકા, પામી પુષ્પ પરાગ,
 કાન તૃપ્ત થઈ જાય છે, મુણી મનોહર રાગ. ૭
 નેત્ર તૃપ્ત થઈ છે, જોઈ રસીલાં રૂપ;
 એવી એ પર્વત વિષે ગોણા અધિક અનપ. ૮

- એ સરોવરની મધ્યમાં, ત્રણ શિખર છે નંહ;
સોના રૂપા રત્નનાં, ત્રણે સરખાં તેહ. ૯
- ઉંચા છે તે અદ્રિ થકી, છે તેનું બહુ તેજ;
શિવ પ્રદા વિષ્ણુ તણાં, ધામ બાણવાં એજ. ૧૦
- અગ્નિ ને વાયુ તણી, ચોકી છે ચોપાસ;
ભક્તિ હોય ભગવંતની, તે પામે ત્યાં વાસ. ૧૧
- પાંચે પાંડવ માંચથી, ગયા યુધિષ્ઠર ત્યાંય;
બીજા ચાર ગયા ગળી, એ હિમાચળ માંચ. ૧૨
- પ્રદ્યુમ્નશિખરની માંદથી, આવે છે જલધાર;
તેને કહે છે સુરસરી, મહોભાવંત ઉદાર. ૧૩
- શાખા એ હીમવંતની, અળગી ઉત્તર પાસ;
વાસ તહાં મહાદેવનો, તે પવંત કૈલાસ. ૧૪
- પ્રદ્યુમ્ન શિખરથી ત્યાં જઈ, પડે સુરસરી ધાર;
તે જોવા મન માછીરે, હુતો હરણ અપાર. ૧૫
- વાહણે પગ ધોવાયા થકી, જઈ નાસ કયો ત્યાંય;
તેજ ઔષધિ શોધવા, વળી ભગ્યો વનમાંય. ૧૬

ચોપાઈ.

- વળી જાતાં મહાવનમાંય, આવી અપ્સરાં ઉત્તમ ત્યાંય;
એનું રૂપ અનુપમ એવું, મોહ પામે મુનિજન તેવું. ૧
- એનું વદન સરદ ચંદ, રૂડું રાજે છે હૃદયાકંદ;
કુચ કચન કળશની જોડય, નખશીખ સુધી નહીં કાંઈ જોડય. ૨
- રૂડું રૂપ અમાઈ જોઈ, એનું મનડું રણું છે મોહો;
મુખે કરતી મધુરું હાસ, આવી ઉભી હમારી પાસ. ૩

મને કહેવા લાગી પછી એહ, શીઘ્ર તપ કરી જાણો છો દેહ;
 સીદ સાધો છો અમથા ભોગ, સુખે ભોગવો મુજસુ ભોગ. ૪
 માહરૂં ચંદ્રાનના છે નામ, ભોધ તમને ઉઠે થયો કામ;
 બુંઓ ઈશ્વર નિમ વિચારી, રચ્યાં બુગલ સકળ નરનારી ૫
 પ્રભુ ત્યાગેથી રીઝતા હોય, શીઘ્ર સુંદરી સરજે સોય;
 ઘણાં પુન્ય કર્યાં હોય જ્યારે, ભેટે અપ્સરા તેને ત્યારે. ૬

છપો.

અવનીમાં અવતાર મળે માનવનો જેને,
 વિદ્યાવંતા વિમ્બ દાન દીધાં હોય તેને;
 વિધિએ સારાં મત કરી ઉઝવ્યાં હોય આપે,
 વસે સ્વર્ગમાં વાસ તેહના પુન્ય પ્રતાપે;
 શ્રદ્ધાથી સુકૃત કરી શુદ્ધ હોય પ્રાણી ખરા,
 તે પામે પરલોકમાં અનુપમ ભોગવે અપ્સરા. ૧
 સ્વાહા સ્વતી સ્વધા વચ્ચા હોય જે ઘર વાસે,
 બિલિહળથી નિત્ય ઈશને જે ઉપાસે;
 ચાંદ્રાયણની આઘ મત હોય જેણે કીધાં,
 ગંગાક્રિકનાં સ્નાન પાન તે જળનાં પીધાં;
 વળી સર ધીર સત્વાદીયા, જે જગમાં હોએ ખરા,
 એવા નર પરલોકમાં ભલી ભોગવે અપ્સરા. ૨

દોહા.

એવાં વચન અતિ ઘણાં, કહ્યાં મને બહુવાર;
 વળતી ઉત્તર એહને, મેં આપ્યો નિરધાર. ૧

પ્રીત સહિત હું પાસે ગયો, કરી દંડવત્ ઉભો રહ્યો;
 વળતી સ્વામી જોડ્યા ત્યાંય, કેમ કરી તું આંખો હ્યાંય. ૨
 વળતી જેમ બનેલી વાત, કહી સ્વામી આગળા સાક્ષાત્;
 પાદ લેપ ધોવાયો જેહ, હું શેધું છું બુટી તેહ. ૩
 શિવ દર્શન કરવાની આશ, જાવા ઇચ્છુ છું કેલાસ,
 પછી સ્વામીએ કચ્છા કરી; બીજી બુટી આપી ખરી. ૪
 જે જલથી ધોયે ના જાય, એવો મુજને કહ્યો ઉપાય;
 સ્વામી કહે કેલાસે જાય, તેને ભૂત કરે અંત્રાય. ૫
 તે વિદ્યા તુજ પાસે હોય, તો સુખેથી જાવાદે સોય;
 ઔષધિઓની સિદ્ધિવડે, જાનારાને શિવગણ નડે. ૬
 સિદ્ધ સમાધિથી જે હોય, તેને દોષ કરે નહીં કોય;
 ઔષધિ સિદ્ધિ અમુરો માંય, માટે તેને રોકે ત્યાય. ૭

દોહડા.

તારક મંત્ર તમાહરો, હું જાણું છું સાચ,
 તેથી આવી ના શકે, ભાગે ભૂત પિશાચ. ૧
 સ્વામી કહે તારકતણું, સાચું સાધન હોય;
 તો માયા ત્રિલોકની સેહેજે છોડે સોય. ૨
 જોડપાદ આચાર્યને, પ્રીતે લાગ્યો પાય;
 કરી સુત કેલાસમાં, વળતી થયો વિહાય. ૩
 નસ પથે નિરખી જતા, ભાળી આવ્યા ભૂત;
 અંધી કીધી અતિ ઘણી, તેમાં કંઈ કંઈ તુત. ૪
 વાયુના વટોળીઆ, આવ્યા થઈ અપાર;
 નાંખ્યો મુજને શ્રમણમાં, ભમતો ચક્રાકાર. ૫

વળતી મેં મહામંત્રનો, મનમાં કયો વિચાર;
 દેવત પંચે દેવનું, પ્રકટ થયું તે વાર. ૬
 અંધકાર અળગુ થયું, પ્રકટયો સુરજ પાસ;
 વિખ્યાં સહુ વટોળીઆ, પડ્યો જૂતને ત્રાસ. ૭
 કરતાં એમ કૈલાસમાં, પહોંચ્યો હું પળમાંય;
 શોભા જોતો શેલની, તરતજ ઉભો ત્યાંય. ૮

ગીતિ છંદ.

શીખર મનોહર મણિનાં, ઘણાંક જિંઘાં ગગન વિષે ગાળે,
 ભાળી કંચન ભોમી, તે પરવતપર તફ સુંદર રાળે. ૧
 મંત્ર સિદ્ધિ તપ સિદ્ધિ, ઝોષધિ સિદ્ધિ સમાધિઓવાળા;
 કીર્ત્તર ગાંધર્વ રહે છે. નૃપ કરે છે સ્વર્ગનટી બાળા. ૨
 દ્રુમ લતાઓ ભારી, સુમન સુગંધી પ્રસરે છે સારી;
 મંદ મંદ વહે વાયુ, શિતળ સુરણી સંયુત સખકારી. ૩
 ઝણુ ઝણુ બોલે ઝરણાં, નિર નિર્મળાં સરીતા થઈ વહે છે;
 ફરે હરાયાં હરણાં, વાધ સિંહને વાનર પણુ રહે છે. ૪
 મોર મધુરા બોલે, કીર કોકીલા શબ્દ કરે સારા;
 સુનિજનનાં મન ડોલે, ગાન કરે છે દેવતણી દારા. ૫
 અંપક બધુલ અંબેલી, કદંબ કેસર દાદમ ને હમરા;
 સરસ સુગંધી લેવા, ભાત્ય ભાત્યના ભ્રમણુ કરે ભમરા. ૬

છંદ હરિગીત.

મણિ. ભોમી રાળે સદિત છાળે તેજનો અંગાર છે,
 ત્યાં ઉમા ગવરી સમેત હરગણુ પરમસુખનો ઠાર છે; ૧
 ત્યાં નાદ વાગે અતિ ઘણા ગાંધર્વ કીર્ત્તર ગાય છે,
 કર્પુર કુંદ સમાન સુંદર ગૌર શિવનો દેહ છે. ૨

કરી ભરમ લેખન સકળ અંગે પરમ યોગી તેક છે,
 શરદેંદુ વદન વિશાળ લોચન બાળ વિધુવર ભાળ છે;
 કર શૂળ ડમરૂ પીનાક ઉપવિત વ્યાલ માલ કપાલ છે. ૩
 અર્ધાંગ ગૌરી ગરલ કઠે જટામાં ગંગા રહી,
 પરિધાન છે મૃગરાજત્વક ભુષણ ભલાં ઝોપે અહિ. ૪
 સનકાદિ મુનિ સેવા કરે યશ નારદાદિ ગાય છે,
 વિષ્ણુ પખાજ મૃદંગ વાગે નૃત્ય તાંડવ થાય છે. ૫
 શોભા સરસ ભેદ શિવતણી આનંદ ઉપજ્યો અંગમાં,
 કરી પરિક્રમા પાએ નમ્યો ભરી ભાવ પરમ ઉમંગમાં. ૬
 જય જય મહેશ અશેષ અઘહર દીનપર કરીએ દયા,
 છો નિત્ય નિર્ગુણ નાથ નિર્મળ ભક્તકાજ સગુણ થયા. ૭
 ઝંકાર રૂપે અખીલ જગમાં પ્રભુ તમારો વાસ છે,
 શશિ સૂર્ય વર્ષા વાયુ જળમાં ભવ તમારો ભાસ છે. ૮
 સહુ નામ ને સહુ રૂપ તે તમ વિના બીજું નથી,
 સત્તા તમારી સર્વમાં એમ વેદમાં કહે છે કથી. ૯

દોહા.

રતુતિ સાંભળો શંકરે, પ્રીતે થયા પ્રસન્ન;
 માઘ્ય માઘ્ય મુજને કહે, જે દુઃખ હોય મન. ૧
 કર ભેડીને મેં કંઠું, કૃપા તમારી એક;
 માયું છું મહાદેવજી, ભક્તિ જ્ઞાન વિવેક. ૨
 અરતુ કહીને શંકરે, આપ્યુંએ વરદાન;
 સિદ્ધ થશે તુજને સહુ, યોગ ભક્તિ ને જ્ઞાન. ૩
 ભક્તો હવે બધને કરો, દેવા તીરે વાસ;
 શૂળપાણીમાં ભણુએ, છે જેવો કૈલાસ. ૪

છાંપો.

રાવણુ મારી રામ ગયા રેવાપર જ્યારે,
કરો નિવાસ ખટમાસ ગદ્દા છે એ સ્થળ ત્યારે;
ત્યાં રહીને મત દાન ધ્યાન કીધું છે પોતે,
પ્રહ્લ ઘાતનું પાપ હયુ' રેવાએ જોતે;
માટે મહીમા છે ઘણું એ સરિતાનો સર્વદા,
સિદ્ધ હોય સાધન સહુ જે નાદ્ય નિરંતર નમંદા. ૧

ચોપાઈ.

શંકરની આજ્ઞા શિર ધરી, આળ્યો હું આ સ્થાનક ફરી;
માટે રામકૃષ્ણ છે જેહ, શંકરનો આત્મા છે તેહ. ૧
ધર્મ સ્થાપવા નરતનુ ધરે, વેદ માર્ગનું રક્ષણ કરે;
ચોર જાય ને હિંસક જેહ, તેનો નાશ કરે છે તેહ. ૨
જાર ચારિત્ર તેમનાં ગાય, તે ગાનારા નરકે જાય;
રાધાકૃષ્ણતણો લે વેશ, ફરે નાચતા દેશેદેશ. ૩
પ્રકટ કરે પ્રભુનો શણગાર, જોનારા જન શીખે જાર;
કાચને શ્રેય કર્યુ ના મળે પામર શીખો નરકે પળે. ૪
પ્રથમ પ્રદક્ષિણ મારી વાત, સાચી કહી દીધી સાક્ષાત;
પાખંડી પશુ જેવા જેહ, અચરજ સરણુ માને એહ. ૫

દોહડા.

કલિયુગ આળ્યો જોઈને, સિદ્ધ સકળ છે જેહ;
હિમાચલ ઉપર જઈ, વાસ કરે છે તેહ. ૧

ઇતિ પ્રથમ પ્રકરણ.

દોહરા.

કરજોડી છાટમ કહે, સુણો ગુરૂ મહારાજ;
 સંશય મુજને થાય છે, કરો નિરવાણ આજ. ૧
 સ્તિ સરળ ઇશ્વરે, પ્રથમ કલ્પની માંય;
 વેદરૂપી એ કાયદો, કહ્યો પ્રભુએ ત્યાંય. ૨
 પહેલી દ્વિપાદમાત્રની. જાતી હતી એક;
 વળતી ચારે વર્ણનો વેદે કહ્યો વિવેક. ૩
 ચોપાદ.

ચાર વરણના લોકો જેહ; વેદાપાર ચાલતા તેહ;
 ઘણો કાળ એમ કરતાં ગયો, વળતી જળનો પ્રસે થયો. ૧
 રૂપ મચ્છનુ ધાર્યું હતી, મનુ રાજની રક્ષા કરી;
 પ્રજા મનુની થઈ છે જેહ, માનવ મનુજ મનુષ છે તેહ. ૨
 કેટલીક પ્રજા વિદેશે ગઈ, કેટલીક ભરતખંડમાં રહી;
 વચન વેદનાં હતાં જેહ, નહીં લખેલાં અંથે તેહ. ૩
 સહુ સહુને મુખ પાઠે હતાં, કેટલાંક રહ્યાં વિદેશે જતાં;
 વળતી મનુએ કયો વિચાર, પ્રમાણ વાક્ય વેદનાં સાર. ૪
 સંભારીને લખીઆં જેહ, સ્મૃતિ નામ કહેવાયું તેહ;
 એ શ્રુતિ ને સ્મૃતિયો જેહ, આર્યધર્મનાં પુસ્તક તેહ. ૫
 વિભાગ ચાર વરણના કરી, તેના ધર્મ કહ્યા વિસ્તરી;
 ચાર વર્ણ ને આશ્રમ ચાર, બ્રાહ્મણને ગુરૂનો અધિકાર. ૬
 અન્યવર્ણને જો ગુરુ કરે, ધર્મહિન થઈ પશુ અવતરે;
 એવો નિયમ દેવનો જેહ, આજ થયો છે ઉલટો તેહ. ૭
 શુદ્ર ધરે છે સાધુ વેષ, સર્વને દે છે ઉપદેશ;
 જુદા પરચા જોડે જહું, સણતાં લોળા ભરમે સહું. ૮

ધર્મવેદ તો બુદ્ધિ ગયો, પાખંડી મત ઉલો થયો;
જીવ અભણ્યા તેમાં વલા, ધર્મહીન સઘળા થઈ ગયા. ૯

દોહા.

- એક ઘડી આત્મા વિષે, મન થઈ રહે એકતાર;
અનંત કોટી જન્મનાં, પાપ થઈ જશે છાર. ૧
- સંચેલા બુદ્ધિ વિષે, પાપ પુન્ય સંસ્કાર;
ભસ્મ કરી દે તેહને, કરતાં આત્મ વિચાર. ૨
- નિર્મળ નિશ્ચય આત્મા, એક અખંડ અપાર;
તેને કાંય લાગે નહોં, માયાંતણે વિકાર. ૩
- આત્મતત્ત્વ જાણ્યા વિના, કરે ઉપાય અનેક;
જન્મ મરણની આપદા, ટળે ન કોઈથી છેક. ૪
- કોટિક તીર્થ જે કરે, નિત્ય ગંગામાં ન્હાય;
આત્મતત્ત્વ જાણ્યા વિના મનના મળ ના જાય. ૫
- રાજસુ તામસુગુણ તણે હોય બુદ્ધિમાં વાસ;
ત્યાંસુધી જાણે નહીં, આત્મા તણે પ્રકાશ. ૬
- રાજસુ ગુણથી ચિત્તમાં, ચંચળતા બહુ હોય;
તે પ્રાણી આત્માતણું, રૂપ ન દેખે કોય. ૭
- હોય તમોગુણ બુદ્ધિમાં, તે જન હોજો મૂઠ;
તેને તો આત્માતણું, રૂપ ન જાણે શુઠ. ૮
- હોય સત્ત્વગુણ બુદ્ધિમાં, કરે ધ્યાન અભ્યાસ;
તે નરને તો થાય છે, આત્માતણે પ્રકાશ. ૯
- માટે શુદ્ધ મુમુક્ષુને, કરવો એ ઉપદેશ;
તેજ સદા અભ્યાસથી, તજશે પાંચે કલેશ. ૧૦

- છોટમ તુજમાં સત્વગુણ, જાણી આપ્યું જ્ઞાન;
એકાંતે એક ચિત્તથી, ધરજ્યો તેનું ધ્યાન. ૧૧
- અનુભવ ઉરમાં વાધશે, રચજ્યો ઝડા શ્રંથ,
તેમાં ખંડી નાંખજો, પાખંડીના પંથ. ૧૨
- પાખંડીને ખંડતાં, નીતિ ધર્મ થપાય;
જે વાંચે જે સાંભળે, તે જન સુધરી જાય. ૧૩

દોહરો.

- કોણ દિવસથી એ થયું, ક્યારે મટશે એહ;
કૃપા કરી સુજને કહો, જાય સરવ સદેહ. ૧
- એવી વાણી સાંભળી, બોલ્યા શુર મહારાજ;
અસલ ધર્મ છે વેદનો, મંદ પડ્યો છે આજ. ૨
- સૃષ્ટિના આરંભથી, ધર્મ વેદનો જેહ;
તે છે માણસ માત્રમાં. એમાં નહીં સદેહ. ૩
- પંથ દેવ છે આદ્યથી, વેદ ધર્મ રખવાળ;
જો પાખંડી ઉપજે, કરે તેહનો કાળ. ૪
- મનુષ્યઘાતી રક્ષેચ્છનાં, રાજ્ય થાય જે વાર;
તે વેળાએ ધર્મમાં, વધતો થાય નિકાર. ૫
- ક્ષિતિ પાળક ક્ષત્રીતણાં, રાજ્ય જ્યાંલગી હોય;
પૃથ્વીમાં પાખંડનો, નાશ કરે છે સોય. ૬
- પાખંડીના રાજ્યમાં, પ્રજા કરે પાખંડ;
આપ અધર્મી હોય તે, કરે ન કોઈનો હંડ. ૭

ચોપાઈ.

- પ્રથમ પાખંડ પ્રકટયું જેહ, વિસ્તારીને કહું છું તેહ;
દાનવ દેવ હતા બે જથા, તેની સર્વે પુરાણે કથા. ૧

દાનવ બળીઆ હતા જેહ, ડઃખ દેતા દેવોને તેહ;
ત્યારે દેવે કયો ઉપાય, જેથી સહુ દાનવ છતાય. ૨
દાનવમાં પ્રસરે પાખંડ, તેા ઇશ્વર દે તેને દંડ;
માનુ દેવ ગુરુએ ત્યાંય, પાખંડ ઘાલ્યું દાનવમાંય. ૩
વેદ માર્ગથી કીધા ભ્રષ્ટ, તેથી દાનવ પામ્યા નષ્ટ;
ચારવાક મત ઉભો કયો, તે દાનવ લોકોમાં ભયો. ૪
ધર્મહીન સહુ દાનવ થયા, તેથી સઘળા માર્યા ગયા;
ત્રિપુરાસુરને આદે જેહ, શિવે હણ્યા છે સઘળા તેહ. ૫

છપ્પા

ગોધાનુ પાખંડ વળો પ્રસર્યું જે વારે,
થઈ કુમારિક ભટ્ટ ખટ્ખળે હણીયું ત્યારે;
કાપાલીક પાખંડ શંકરે સઘળું ટાળ્યું,
જેનો કેરું મૂળ દેવ બોધીએ બાળ્યું;
એમ સર્વ પાખંડનો નાશ નિરંતર થાય છે,
સત્ય ધર્મ જે વેદનો, તેજ અખંડ સદાય છે. ૧

ચોપાઈ.

શુદ્ર જાતિના રાજ થાય, ત્યારે પાખંડ વધતું જાય;
અદ્યપણુદ્ધિના લોકો માંય, પાખંડ વહેલું પ્રસરે ત્યાંય. ૧
નંદનામનો રાજા જેહ, શુદ્ર જાતિનો હતો તેહ;
જેન ગોધનું જે પાખંડ, તે વેળાએ વધ્યું પ્રચંડ. ૨
રાજ નંદરાજનું જેહ, ચાણક્યે ઉથાપ્યું તેહ;
ચંદ્રગુપ્ત ખેસાર્યો પાટ, આલી વેદ ધર્મની વાટ. ૩
નંદે કંઈ કયાં છે જેહ, કાંય કહી દેખાડ્યું તેહ;
જેવો બીજો કરશુરામ, એમ કયું છે નંદે કામ. ૪

સત્રી વૈશ્ય હતા જેટલા, તેણે શુદ્ર ક્યાં તેટલા;
પ્રાદાણની ચોરાશી નાત્ય, તેજ સમે થઈ જુદી નાત્ય. ૫

દોહા.

ચંદ્રગુપ્તા રાજ્યમાં, આણકય પડિત જેહ;
કર્તા નીતિ શાસનો, સમર્થ સહુથી તેહ.

ચોપાઈ.

તે વેળાએ જેનો જેહ, છાના સઘળે ફરતા તેહ;
જાહુ મંત્રને જત્રે કરી છવીકા કરતા સઘળે ફરી. ૧
કપટ ભરેલા કીધા અંથ, પ્રપંથ કરી વધાર્યો પંથ;
ભટ્ટપાદ ને શંકર થઈ, કપટ ધર્મ ઉઠેલો સહી. ૨
વેદ માર્ગ આલ્યો ધમધોક, વિદ્યાવંત થયા બહુ લોક;
વિક્રમ સંવત્ પારસે માંચ, મુસલમાન આવ્યા છે ત્યાંચ. ૩
તેણે હુંટ્યો સઘળો દેશ, કયો લોકને ઝાઝો કલેશ;
પંદરસેમાં લીધું રાજ; તેથી ઝાઝુ થયું અકાજ. ૪
ભણવા વેદ પ્રાદાણે તજ્યા, નવાપંથ શુદ્રોએ સત્યા;
લોક ધર્મના ઘણા અભણ, તેથી તેને ક્યાં પ્રમાણ. ૫
વેદ અર્થ શુદ્રો ના લહે, જુઠી કલ્પિત વાતો કહે;
જુઠા પરચા ભેટી બહુ, સમજાવે પામરને સહુ. ૬
પ્રાદાણનું ભાષે અપમાન, પાખંડ લેખ લાજે નાદાન;
આચાર્યોનો મહિમા જેહ, મદમતી ના નાણે તેહ. ૭
ટીકું તાણે ઢેડ ચમાર, તેને ગુરુ કહી લાજે ગમાર;
વેદ વિપ્ર ને વિશ્વનુ જેહ સરખા કહ્યા શાસ્ત્રમાં તેહ. ૮
તેને નિંદી પાખંડ લાજે, તેથી શ્રેય ન પામે રજે;

ધર્મ તન્યાથી પેહું પાપ, વધ્યા શેઝ દુઃખ ને પરિતાપ ૯
 સંવત્ યોગણી આખર થશે, પાખંડી સહુ માયા જશે;
 મહાપુરુષ શંકર મતતણા, સિદ્ધિવંત હશે અતિ ઘણા ૧૦
 તે પાખંડી સાથે વાદ, કરી ઉતારશે સહુનો માદ;
 ધર્મ અથં ને ત્રીજે કામ, ચોથું મોક્ષ પુરુષાર્થ નામ ૧૧
 ધર્મ પાળતાં સધળું મળે, પાખંડ સેવે કોય ન ફળે;
 માટે ગુરુપદ કહીએ જેહ, પ્રાદ્યણનેજ ઘટીત છે તેહ. ૧૨
 અન્ય વરણ સંન્યાસી હોય, ગુરુપદ યોગ્ય બનેનહીં સોય;
 વિપ્ર વર્ણ સંન્યાસી જેહ, ગુરુપદ યોગ્ય ઘટે છે તેહ. ૧૩
 તેની આજ્ઞામાં સહુ રહે, એજ કાયદો સ્મૃતિયો કહે.
 જગત્ ગુરુ શ્રીશંકર કહ્યા, ગોવિંદપાદ તેના ગુરુ થયા. ૧૪
 ગોહપાદ તેના ગુરુ જેહ, હાલ હીમાલય ઉપર તેહ;
 તેનાં દર્શન અમને થયાં, આજ પ્રશ્ન મેં તેને કહ્યાં. ૧૫
 દોહા.

ગોહપાદ કહે વેદનો ધર્મ સનાતન જેહ;
 તે કોય કાળે ના મટે, ઇશ્વરોક્ત છે એહ. ૧
 ન્યારે ન્યારે જગતમાં, પાખંડ વૃદ્ધિ થાય;
 તેને ફાડી નાંખવા, ઇશ્વર ધારે કાય. ૨
 ગીતા અદિ ગ્રંથમાં, જીવો વચન છે એહ;
 પાખંડીને ખંડવા ઇશ્વર ધારે દેહ. ૩
 ગોહપાદ કહે સાંભળો, પાખંડીની વાત;
 વિક્રમ પૂર્વે જે થઇ, તે કહું છું સાક્ષાત ૪

ચોપાઇ

પિતા હતો વિક્રમનો જેહ, ગાંધર્વસેન નામનો તેહ;
 દેશ અવંતિ તણા નિરેશ, બુદ્ધિબળ ગુણ જ્ઞાન વિશેષ ૧

। હતી જાગની જેહ, ઘણી ચતુર ને શાણી તેહ;
 મુજને જાણી કરી, પાસે તેડી જોલી ફરી. ૬
 જન આ સાધુ જેહ, છે ધુત્તા પાખંડી તેહ;
 । છું છું એનો મર્મ, ગુપ્ત કરે છે ઘણાં કુકર્મ, ૭
 રેખ ને વિસ્તુ તણી, નિત્ય કરે છે નિંદા ઘણી;
 એમના સૂણશે જેહ, ઘોર નર્કમાં જાયે તેહ. ૮
 । વેગ ભયો તમ માંય, મારે કહું ન માનો કાંય;
 । દીક્ષા લેશે નહીં, સાથે રહીને જો જો સહો. ૯
 । ઠેરી માની શીખ, લેખ ધરી નથી માગી લીખ:
 લાવી હાથે જમ્યો, પછી નિઝંઘા કેડે ભમ્યો. ૧૦
 કુકર્મ કરતા જેહ, લખી રાખતો સઘળાં તેહ;
 યોના ટોળામાંય, સાધુ ભલે હતો એક ત્યાંય;
 ગમતાં નહીં કુકર્મ, તે મુજને સહુ કહેતો મર્મ. ૧૧
 દિવસ હું સરિતા માંય, કરવા સ્નાન ગયો તો ત્યાંય;
 ગાંસડી હતી જેહ, છોડી જોઇ નિઝંઘે તેહ. ૧૨

દોડા.

જેમાં સર્વ લખ્યાં હતાં, પાખંડીનાં કૃત્ય;
 તેજ તેમના હાથમાં, આવી પોથી તર્ક. ૧
 તે વાંચી વિગતે કરી, ચઢ્યો સર્વને ક્રોધ;
 આતો શત્રુ આપણા, નહીં મુણનારો બોધ. ૨
 મુજને મારી નાખવા, તેણે કયો વિચાર;
 ખાડો ખેદો દાટવા, સજ કીધાં હથીઆર. ૩
 હું આવ્યો મંજળન કરી, ટોળામાં જે વાર;

- કોપ ભરેલા સર્વને દીઠા તેણે ઠાર. ૪
- કામ ક્રોધ ને લોભ મદ, ત્યાગી મનમાં જેહ;
એવો નહીં સ સારમાં, કોય જીવમાં તેહ. ૫
- એકા ને ભાષણ વળી, મુખ મુદ્રા આકાર;
જેતા જનના મનતણી, પડે પરીક્ષા સાર. ૬
- તેથી હું સમજી ગયો, વળતો કયો વિચાર;
પૂછી મારા મિત્રને, લીધો સઘળો પાર. ૭
- તે કહે પોથી તાઢ્યારો, વાંચી વાંચું ઝેર;
માટે તુજને મારવા, કરી પાપીએ પેર. ૮
- માનંતના આસન તળે, સુકી હતી જેહ;
મીત્રે માહારી ચોપડી, તરત બતાવી તેહ. ૯
- તે મેં લીધી ત્યાં થકી, વળતો કયો વિચાર;
છાનો નાઠો છળ કરી, આંખે આણે ઠાર. ૧૦
- સઘળા મુજને શોધવા, દોડયા ચારે દીશ;
આંખે શરણે આપને, ઉગારો અવનીશ. ૧૧
- રાજા કહે સુખે રહે બીક ન રાખીશ બાળ;
જો આવે અહીં મારવા, કરીશ તેમનો કાળ. ૧૨
- રાજકુંવર કહે માલણે, કહી મુજને જે વાત;
તેવા છે એ દુરમાતિ, સંત નથી સાક્ષાત્. ૧૩
- નિંદે છે શ્રુતિ શાસ્ત્રને, વિપ્ર વૈશ્વવધર વેર;
ભય ન ધરે ભૂપાળનો, નહીં કયા નહીં મેહર. ૧૪
- ઉપર રહે છે ઉજળા, મનમાં કાળા મેશ;
નિંદે છે નારાયણને, નીચ જાતના નેશ. ૧૫
- પાપ પુણ્ય કહે છે નથી, નથી સ્વર્ગને નર્ક;

આર્યધર્મ ઉથાપવા, કરતા ફરે કુતકે

૧૬

ચોપાઝ.

- વેદ વ્યાસનાં વચનો: જોઈ, તુચ્છ ગણે છે પાપી તેહ;
રામકૃષ્ણ આદે અવતાર, તેને દે છે ગાળ ગમાર. ૧
- પરદારા આલિંગન કરે, જુઠાં વચન સદા ઉચરે;
વેદ વિષે નિહું જોટલું, કપટી લેખ કરે તેટલું. ૨
- અનાચાર ને અધરમ ઘણો, એજ ધર્મ પાખંડો તણો;
અભક્ષનું કરનારા ભક્ષ, તે તો મેં જોયા પ્રત્યક્ષ. ૩
- અગમ્યાગમન અપેચાપાન, દોષ નથી ગણતા નાદાન;
રાંડી છાંડી રાખે બહુ, ગર્ભ ઘાત કરનારા સહુ. ૪
- વેદ તણા નિંદક જોટલા, પાપી પંથો છે તેટલા;
જેને ન ગમે સાચો ધર્મ, તે કરનારા હોય કુકર્મ. ૫
- એમાં તો સંશય નહીં લેશ, બ્રહ્મ કરે છે સધળો દેશ;
સેવક તેના જે જે થાય, જડ મૂળથી સધળા બાય. ૬
- તેને શ્રેય કહી નવ મળે, પાપ કરીને નરકે પળે;
જે જે જન પુજે પાખંડ, દે છે ઈશ્વર તેને દંડ. ૭
- શોગ શોક ભય ને સંતાપ, સદ્ગુરુપોનો લે છે શ્રાપ;
તેથી જય તેનો ના થાય, અંતે સધળા માયાં બાય. ૮

છાંચો.

હવે હવ અપાર વૃક્ષ ક્ષણહાયક એવાં,
મંદીર કરવા માટય મૂઠ કાપે છે તેવાં;
અભ્યાસરતે અજ નથી તે દુરમતિ દેતા;
ઉપવિત પેહેરી આપ દાન સર્વેનું લેતા;

વળી વિભાગ પિતૃદેવનો અધમ નથી કાય અપત્તા;
 સાચો ધર્મ શ્રુતિ તણો મૂળ તેહનાં કાપતા. ૧
 આત્મા માની દેહ ધર્મ શુભ કર્મ તજે છે,
 તણ જન્મ કરતાર એકલું શૂન્ય લાજે છે;
 પાપ પૂર્યનો કોઈ નથી ઈશ્વર ફળ દાતા,
 દીસે ભાતાં દેહ શૂન્યમાં જીવ સમાતા;
 જે જે દેહ તણ ગયા તે પાછા કોય નથી આવતા,
 સુખ કે દુઃખનો સ્વર્ગથી કોય સંદેશો નથી લાવતા. ૨
 નાઝ ઠાઝ નીચ લેખતો પહેરે ભગવાં,
 જનોઈ ઘાલે કંઠ ફરે લોકોને ઠગવા;
 ઠહે છે પ્રાદ્મણ્ય લોક સર્વ રહે છે સંસારી,
 જીવસાગરમા જીવ શકે કેમ પાર ઉતારી;
 અમે મોહ માયા તણ ધન દારા નથી રાખતાં,
 જે સેવે અમ સંતને તે સર્વ થાય બીખ માગતા. ૩
 સાચું માની શુદ્ધ સંત સેવે છે એવા;
 ધર્મહિન ધઇ બાય દુરભતિ દાનવ જેવા;
 કે ત્યાગીને દામ પાપ પ્રકટે છે એથી,
 છોડી સાચો ધર્મ બાય છે નરકે તેથી;
 વળી જ્ઞાન રહ્યું નહીં વેદનું જન જનમાં પેઠા કળી,
 સુખ શાન્તિ ન રહી કોયને રહ્યા પાપ તાપે બળી. ૪

દોહડા,

ત્યાગી ધન સંચય કરે, વળી ભાવતા ભોગ;
 મન ભટકે માયા વિષે, કયાંથી સાધે ભોગ.

ચોપાઈ.

- ધન હરવા સંસારીતણું, કરે કપટ પાખંડી ઘણું;
એક ત્યાગીનું ટોળું થાય, બીજો માંનત થઈ પૂજાય. ૧
- ત્યાગી ભટકે ગામે ગામ, કરતા કરે કપટનાં કામ;
જોખાને સરભાવે બહુ, ધન ધુતી લેનારા સહુ. ૨
- એવું કહી ચોપડી જેહ, આપી રાજાને કર તેહ.
ગાંધવસેને વાંચી સહુ, કોષાવેશ થયો નૃપ બહુ. ૩
- આવા ને ઉપદેશક હોય, પ્રભુ ધર્મ ના પાળે કોય;
વેદ ધર્મહિણા નર જેહ, એવ જંગલી જેવા તેહ. ૪

છપ્પેઠા

- નહીં શીથ નહીં સ્નાન દાન વિધિએ નથી દેતા,
નહીં પ્રજાનું ધ્યાન જ્ઞાન સાચું નથી લેતા;
હજી એવતા એવ દયા ઉરમાં ના આવે,
વાધ વડે ને રીંછ સરીખા તે નર કહાવે;
ધર્મહિન સહુ માંનવી એવા જ્યારે થાય છે,
મેઘરાજ વરસે નહીં સહુ સૃષ્ટિ પ્રલે થાય છે. ૧

દોહા.

- એમ વિચારી ભૂપને ક્રોધ થયો નિરધાર;
પાખંડીને મારવા, સેન્યા કરી તેધાર. ૧
- ટોળું હતું નિઝંથનું, તરત ગયો તે કામ;
પકડી લીધા પેચથી, લુટી લીધું દામ. ૨
- આણ્યા સર્વ અવતીમાં; કેદ કર્યાં સૌ કોય;
સાચો સાધુ જે હતો, અલગો કીધો સોય. ૩

- તેણે રાત્રને કહ્યો, મૂળ થકી સૌ મર્મ
 વરણ બહાર વેરાગીઓ, તેમાં શાનો ધર્મ. ૪
- વેદ આદિ વિદ્યા સહુ, તે વિપ્રોમાંય;
 શુદ્ધ લોક સાધુ બને, કર્મ ન જાણે કાંય. ૫
- ગાંધી દુનિયા તેહને, શુરુ કરવાને જાય;
 જોને જેવા શુરુ મળે, તે પણ તેવા થાય. ૬
- ધર્મવંત શુરુ હોય તો, સેવક પાળે ધર્મ;
 શુરુ કુકર્મી જો મળે, સેવક કરે કુકર્મ. ૭
- નીચ જાતિ સાધુ બને, નીચ સ્વભાવ ન જાય;
 કાટિ ઉપાયે કાઢી, ગર્ધવ ન બને ગાય, ૮
- બાવળ કેરા બીજથી, કરે કંપતરૂ કાંય;
 તોજ હિન જાતિ વિપે, વાસ ધર્મનો હોય. ૯
- સાકર સોમલ ઉજળાં, ભૂલે જોઈ અજાણ.
 સાકરથી શુભ ઉપજે, સોમલ હો જી પ્રાણ. ૧૦
- એમ અધમ જાતિ બધા અધમ સ્વભાવી હોય;
 નિંદે વિશ્વુ વેદને, બધા ન નિપજે કાંય. ૧૧
- વેદે નિંદા અધમને, અધમે નિંદા વેદ;
 પણ નિંદા દુરનારનો, અંતે થાય ઉચ્છેદ. ૧૨
- હું પણ ભૂલે જઈ ચડ્યો, પાખંડીની પાસ;
 લક્ષણે જોતાં તેહના, અતિશે થયો ઉદાસ. ૧૩
- વળતી મેં સઘળો કહો, વીરસેનને વાત;
 તે જાણી પાખંડીઓ, કરત ઉભયની ઘાત. ૧૪
- આવ્યો શરણે તમ તણે, હવે ઉગર્યો એહ;
 નિકર મારત જીવતો, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૫

ચોપાઝ.

પ્રદ્ધદેશનો રાજા જેઠ, પાખંડીનો સેવક તેઠ;
 તેણે વાત સાંભળી લ્યાંય, ગુરુઓ ગયા અવંતી માંય. ૧
 ગાંધવસેને કળજે કર્યા, વળતી હુંટી લીધા ખરા;
 તેણે સહુ સેન્યા સજ કરી, શીલહટ દેશ ગયો તે દરી. ૨
 વીરસેનનો હતો તાત, તેને સર્વ જણાવી વાત;
 મુત્ર તમારો ગુરુઓ સાથ, પકડી ગયો અવંતી નાથ. ૩
 કારામહુમાં રાખ્યા જેઠ, ચાલો જઈ છાડાવીએ તેઠ;
 તે પણ તેની સાથે અઢ્યો, ઉજેણીમાં આવી અઢ્યો. ૪

દાહા.

ગાંધવસેને બાણીયું, આબ્યા છે બે રાય;
 તેને સમજાવી કરી, પાછા કંઈ વિદાય. ૧
 વીરસેનને મોકલ્યો, જ્યાં છે એનો તાત;
 તેણે સઘળી આપની, વિસ્તારી કહી વાત. ૨
 નિઝંથ નીચી બાતના, છે સઘળા નાદાન;
 મેં એની પાસે રહી, બેયું સઘળું જ્ઞાન. ૩
 કપટી કુટીલ કુલક્ષણ, અધમ કામ કરનાર;
 નાસ્તિક નિંદાખોરમાં, અવગુણ ભર્યા અપાર. ૪
 લક્ષણ મેં રાખ્યાં લખી, બાણ્યો તેણે લેઠ;
 કરવા ધાયો તેમણે, મારા શિરનો છેઠ. ૫
 ગાંધવસેને રાણીઓ, મુજને જ્યારે થઈ;
 તેથી મટીયું માહરું, નિઝંથાથી મર્હું. ૬
 તાતે સઘળી સાંભળી, વીરસેનની વાત,
 મળ્યો અવંતિ નાથને, સ્નેહ ધરી સાક્ષાત્. ૭

ભય પામી લાગ્યો પછી, બ્રહ્મદેશનો ભૂપ;	
શુદ્ધિદિણ શુરુ સાંભળી, ચાંપે નાઠો ચુપ.	૮
પાખંડીના પંથમાં, પડે ભૂપતિ કોય;	
નાશ કરે તે ધર્મનો, હાનિ મોટી હોય.	૯
તે માટે નરપાળને ભેવા નીતિ થય;	
જ્યાં ત્યાંથી ઉચ્છેદ્યો પાખંડીનો પય.	૧૦
વેદ બાદ્ય સૌવર્ણના, રાજા જ્યારે થાય;	
પંક્તિને પૂજે નહીં, ટુંગી ધુતી ખાય.	૧૧
વેદ બાદ્ય નરને વિષે, નહીં ધર્મનો લેય;	
નીતિ રીતિ ના લહે, બગડે બાધા દેશ.	૧૨
રક્ષણ કરવું રાજને, પ્રભા કરે નહીં પાપ;	
પાપ થકી પ્રાણી સહુ, પામે છે પરિતાપ.	૧૩
પાપી હોય પ્રભા સહુ, થાય ધર્મનો લોપ;	
તેથી જગત્તારનો, થાય જગત્પર કોપ.	૧૪
પાપ વધે પૃથ્વી વિષે, વરસે નહોં જલધાર;	
રાજા તથા પ્રભા તણે, સઘ થાય સંહાર.	૧૫
માટે પાપી લોકને, ભે ન હોયે નરેશ;	
ભાર વધે ભૂમી વિષે, ડુબે સઘળો દેશ.	૧૬
શીલહટના બુપાલને, કહે અવંતિ નાથ;	
સૃષ્ટિ સર્વ સુધારવી, છે રાજાને હાથ.	૧૭
અંધ અધર્મી આળસુ, રાજા હોય અબુધ;	
પ્રભા પડે પાખંડમાં, ચાલે વેદ વિરુદ્ધ.	૧૮
કુચ્છા લંપટ લાંચવા, ધુર્ત કળારા ચોર;	
રાજા તેને ના હોયે, કુકર્મ કરે અધોર.	૧૯

ધારી રાખે ધર્મને, રૂટો ચોલે રાય;
ધર્મ હીન ધરણી પતિ, જઠામૂળથી જાય.

૨૦

છપો.

ધારે નહીં જે ધર્મ કર્મ તે કરશે કુડાં,
ધારે નહીં જે ધર્મ લાજ્ય પણ તેનાં ભુંડાં;
ધારણુ ન કરે ધર્મ પશુ તે પામર જેવા,
ધારણુ ન કરે ધર્મ અડે અલડાવે એવા;
ધારે નહીં જે ધર્મને તે ધ્યાન શુક સમ જાણીએ,
શુભ હિષ્ણ ધણા હોય ઘાતકી તે પાપરૂપ પરમાણીએ. ૧
તજે ધર્મ તે તુરછ જીવ જંગલના જેવા,
તજે ધર્મ તે તુરછ અધમ અંતિ સરખા એવા;
તજે ધર્મ તે તુરછ નારકી નિંદક પ્રાણી,
તજે ધર્મ તે તુરછ વદે બહુ જુઠી વાણી;
ત્યાગ કરે જે ધર્મનો તે ભુત સરીખા થઈ ભમે,
દયાહિન હોય દુરમતિ તે દોષ સદને દમે. ૨
પુત્રી આવે પેટ વળી કાવે ત્યાં વેચે,
ધીંગા થઈ ધનવંત પાપમાં પડશે પેચે;
ચોરી જારી જુઠય કપટની ઉરમાં કાતી,
નિર્દય નિંદાખોર ધણા હોય આતમઘાતી;
ધર્મહિન હોય માનવી તે દોષરૂપ છે દેશમાં,
સંગ કરે જો તેહનો તે પડે નર્કના કલેશમાં. ૩
ઉત્તમ કુળ અવર મળે પણ ધર્મ ન ધારે,
ભરે પાપ ભંડાર જીવ જીવતાને મારે;
દુર્મતિ રજવા દામ કુકર્મો કરે અલાગી,

આલે વેદ વિરૂદ્ધ ધર્મ મરજાંદા ત્યાગી;
એવા નર આ લોકમાં, કળી કેસે અવતાર છે,
પાપી નરના પીડયનો એ ભૂમિ ઉપર ભાર છે. ૪

દોહડા.

ગુણીઅલ ગાંધવસેનનાં, મુણીઆં વિમળ વચન;
શીલહટ નૃપ શરણે પડયો, માન્યું તેનું મન. ૧
વીરસેનને લેઇને, વળતી થયો વિદાય;
ધારી રાખ્યો ધર્મને, સમજ્યો નીતિ ન્યાય. ૨

ચોપાઇ.

નિઝંથ પંથી હતા જેહ, રાચે પાસે તેડયા તેહ;
રાજા કહે તમારું જ્ઞાન, કેવો ધર્મ ને કોનું ધ્યાન. ૧
નિઝંથ કહે પાંચમો વેદ, તેનો અમે જાણીએ લેહ;
ચાર વેદ વિપ્રોમાંય, તેમાં જ્ઞાન મળે નહીં કાંય. ૨
રાજા કહે વેદ છે ચાર, ચોસઠ અક્ષરમાં નિરધાર;
વેદ તમારો કહો છો જેહ, કીયા અક્ષરે કહો છો તેહ. ૩
નિઝંથો કહે અક્ષર નહીં નવા, બુદ્ધા અનુભવ અમને હવા;
રાજા કહે જો અનુભવ હોય, કહો અમારા મનની સોય. ૪
વળી અમારા ઘરની માંય, કહી આપો વસ્તુ કાંય;
નિકર કલિપત કાંધા અથ, બુઠો જગમાં ચલવો પંથ. ૫
નિઝંથથી ઉત્તર ના થયા, રાજા આગળ હારી ગયા;
બાળ્યા અંથ ણધા તે ઠાર, કીધા તરત દેશથી પાર, ૬

દોહડા.

પુરુષોત્તમ આચર્યને, પ્રેમે લગી પાય;
કર જોડી છોટમ કહે, કૃપા કરો ગુરુરાય.

ગીતિ છંદ.

પુન્ય વૃક્ષ ઉછેરી, વળી તેનાં ફળ ઉપજાવો ન્યાંરે;
 તેનું ભક્ષણ કરતાં, સકળ મનોરથ પૂર્ણ થશે ત્યારે. ૧
 એવું નિત્ય કહોછો, તે સાચું કરી અમે હૃદયે ધરીએ;
 પુન્યવૃક્ષ છે કેવો, કહો વિસ્તારી તેવો આદરીએ. ૨
 વળતા શુરુ વહે છે, કહો વેદમાં પુન્યવૃક્ષ જેવો;
 તેને વિધિએ વાવી, આદર સખી ઉછેરે તેવો. ૩

દોહરા

વેદ વહે છે પુન્યનાં, સાધન પંચ પ્રકાર;
 એથી એ તરૂં ઉછરે, જો હોય ભાગવનાર. ૧
 પહેલું સાધન પુન્યનું, કહું સંક્ષેપે કાંય;
 અગ્નિ જળ મન અર્કમાં, રથદીલ પ્રતિમામાંય. ૨
 કરી આવાહન ઇશનું પૂજે આણી પ્રીત,
 સુકૃત તરૂં ઉપભવવા, એ છે પહેલી રીત. ૩
 કરવી પ્રભુની પ્રાર્થના, વેદાદિકથી જેહ;
 બીજું સાધન પુન્યનું, બાણી લેવું તેહ. ૪
 મૂલ મંત્ર પ્રભુ નામનો, જપવો તેનો ભપ;
 ત્રીજું સાધન એજ છે, જેથી નાસે પાપ. ૫
 ચોથું સાધન ચિત્તમાં, ધારી પ્રભુનું રૂપ;
 ધરવું ધ્યાન એકાગ્રથી, સાધન એજ અનુપ. ૬
 સદ્વિદ્ સુખમય રૂપમાં, શુદ્ધ સમાધિ થાય;
 ધ્યેય રહે ધ્યાતા દળે, પંચમ એ કહેવાય. ૭
 પ્રકટે પુન્ય સમાધિએ તેહ તણા નહીં પાર;
 જીવ મળે જઈ શિવમાં, થઈ રહે એકાકાર. ૮

લોભીના રજકજ ગણે, તારા ગણ્યા ગણાય;	
પ્રકટે પુન્ય સમાધિએ, તે તો ગણ્યું ન જાય.	૯
પુજા કરવી પ્રભુ તણી, તેમાં સમજણ એક;	
સ્થાવર જંગમ સહુ મળી, છે ઇશ્વરનો દેહ.	૧૦
એમ વિચારી કાઢને, કીંચિત કદ ન યાય;	
એમ હયા ઉરમાં રહે, તો રીઝે જગરાય.	૧૧
અંતરજાતી આતમા, જામ રૂપથી સિત્ત;	
જીવે ચરાચર જાત્યમાં, એજ ભક્ત અનીન.	૧૨
પ્રભુવરૂપ પરમાત્મા, સકળ દેહ સંભોગ;	
તે પ્રભુ જાણી પુજતાં, ઉપજે પુન્ય અભોધ.	૧૩
આત્મા ને પરમાત્મા, છે વસ્તુગત એક;	
એક રવિ જળપાત્રમાં, હીસે જેમ અનેક.	૧૪
આત્માઓને દુહતાં, પરમાત્મા દુહાય;	
તે પ્રભુજી રાજી રહે, કરવો એજ ઉપાય.	૧૫
પુજક આત્મા માત્રને પ્રસન્ન રાખે જેક;	
તે પુજા માને પ્રભુ, એમાં નહીં સંદેહ.	૧૬
વિશ્વરૂપ ભગવાન છે, એવું કહે છે વેદ;	
સારી રીતે સમજવો, પરથમ તેનો લેદ,	૧૭
કાદ તથા પાષાણમાં, અગ્નિ રહે છે જેમ;	
ચૈતનરૂપી આત્મા, છે સર્વમાં તેમ.	૧૮
પ્રકટ કરેલો જો મળે, તેથી તમ લાય જાય;	
એમજ જ્ઞાનિ સેવતાં, પાપ સમૂહ પળાય.	૧૯
જ્ઞાનિ ઉપજાવી શકે, પુન્યરૂપી એ વૃક્ષ;	
અજ્ઞાનાથી ન ઉછરે, જેનો છે જડ લક્ષ.	૨૦

- જહદર્શી જહ દેહના, દેખે સધળા દોષ;
જ્ઞાની દેખે આત્મા, રહીત પંચે કોશ. ૨૧
- માટે સુકૃત વૃક્ષને ઉપજાવે ઊ એહ;
ખીજતથી નવ ઉપજે, એમાં નહિ સંદેહ. ૨૨
- કામાદિક છે બળી પશુ, પુન્ય વૃક્ષ ચરનાર;
તેતો અજ્ઞાનીચક્રો. તજ્યા ન જાય લગર. ૨૩
- કામ તજે તો ક્રોધ છે, મોટો માર્હપાશુર;
જ્ઞાન ખડગવિન કોયથી, તે નથી ચાતો ફર. ૨૪
- ક્રોધ તજે તો લોભ છે, બળીઓ વિકટ વરાહ;
પુન્ય ઉપજવા દે નહીં, પાડે પાપને રાહ. ૨૫
- લોભ થકી બળીઆ વળી, હર્ષમાન મઠ જેહ;
પુન્ય વૃક્ષને ઉગતાં, અડપ ચરી લે તેહ. ૨૬
- શુદ્ધરૂપી ભૂમીમાં, વાવે સુકૃત વૃક્ષ;
તેને ઉછેરી થકે, કોયક જ્ઞાનિ દક્ષ. ૨૭
- ખારા જળથી ક્ષેત્રમાં, ઉગે નહીં અંકુર;
એમ પાપ પાણી પડે, થાય પુન્યતરૂ ફર. ૨૮
- તે માટે સહુ પાપનાં, બંધ કરી દે દ્વાર;
અષ્ટ પહોર ભૂલે નહીં, આત્મા તત્વ વિચાર. ૨૯

છરેપો.

નેત્રે નિરખે નાર મોહ પામે અજ્ઞાની,
ચમં જુવે ચંડાળ ભમે ત્યાં બુદ્ધિ છાની;
જ્ઞાની દેખે હંસ અંશ ચિદશક્તિ આપે,
તેથી તેને મોહ કદા મનમાં ન વ્યાપે;
વળી નામ રૂપ સર્ગ સહુ સ્વપ્નતુલ્ય જ્ઞાની ગણે,
પુન્યવૃક્ષને પાળવો તે તેવા નરથી બને.

દોહા.

રાગ રસીલો સાંભળી ધાય અબલુ અપાર;
સાની અનાહત નાદમાં, એક લહે ઝંકાર.

છંપો.

ઠાયારૂપી જંત્ર બલવે બુદ્ધિ રાણી,
સારા નરતા શબ્દ ઘટે ઘટ ભીતર શાણી,
જ્ઞાની વાચ્ય વિભાગ તણ એક લક્ષજ લહે છે,
પાણીમાંથી દુધ હંસ અળગુ કરી ગહે છે;
એમ વિચારી વિશ્વના દોશ માત્ર મુકે પડ્યા,
પુન્ય પ્રકટ કરી તે શકે જેને હરિ હૃદયે જડ્યા,

૧

દોહા.

લેહ બુદ્ધિના ભવને, પુન્ય ન પ્રકટે દેાય;
પગ પુજે મસ્તક હણે, એવા છે શઠ સોય.

૨

કડકે કડકે કૃષ્ણમાં જેણે પાડ્યા લેહ;
ભયદાયક છે તેહને, એમ વહે છે વેદ.

૩

જગદીશ્વર જુદા ગણે, ભરમે માને લેહ;
મહા જેવો માનવી, કહે છે તેને વેદ.

૪

પોતાના પ્રજે વળી, નિંદે પરના ઈષ્ટ;
એવા પામર ભવને, વેદ વહે પાપીષ્ટ.

૫

એક ઈષ્ટ છે સર્વનો, જેનો સઘળે વ્યાપ;
લેહ બુદ્ધિએ જે ભજે, તેનાં પૂર્ણ પાપ.

૬

સૃષ્ટિ સરળ ઈશ્વરે, જુદા પાડ્યા ભવ;
વેદ વચન વળતી કહ્યાં, છે સુખરૂપ સદૈવ.

૭

સાધન સઘળાં પુન્યનાં, કહ્યાં વેદની માંય,
જે સુખ જોઈએ જેહને; તે સુખ મળશે ત્યાંય.

૮

કલ્પવૃક્ષ કહે છે સહુ, તે છે પુન્યનું નામ;
 ઈચ્છે તે આપે સહુ, પૂર્ણ કરે મનમાંય. ૮
 બીજાં સ્થાવર વૃક્ષ છે, જંગમ તરૂં છે પુન્ય;
 પ્રકટ કરે ને પ્રીત્યથી, ન રહે એકે ન્યૂન. ૯
 પુન્યવૃક્ષ ઉછેરવા, ને હંસી જન જાય;
 કામાદિક બકરા બહુ, ચટપટ તે ચરી જાય. ૧૦
 આખો અણી ઉછેરવા, કે નહીં કાંચને કેહ;
 એવ શકે નહીં જાળવી, અરૂપ બકરા એહ. ૧૧

ગીતિ છંદ.

વિશ્વામિત્ર સરીખા, ગયા ઉછેરવા પુન્યવૃક્ષ ત્યારે;
 કામાદિક પશુએ, કયો પરાજય તે તરૂનો ત્યારે. ૧
 અન્ય ઋષિની જેવી કયા ઘણી છે પુરાણમાં પેખો;
 પુન્ય થવા ન પામે, બળી પશુ બલીયા કામાદિક લેખો. ૨
 સાંગોપાંગ ઉછેરી, ચક્રવાનું તો સામર્થ્ય નહીં કૈનું;
 તો ફળ ખાવા તેનું, પકવ થતાં લગી તે પામે શાનું. ૩
 એવ આશ્ચર્ય જગમાં સુકૃત સાધી શકે નહીં સોઇ;
 દેવી જન ઉછેરે, પુન્યવૃક્ષને કોટિકમાં કોઇ. ૪
 આ જવ કે પરલવમાં, કાંચ પુન્યતાં ફળ માગી લે છે;
 કાંચ પુન્ય તરૂં કેરાં, ઇશ્વરને તે ફળ અરપી કે છે. ૫
 અપેલા ફળ પ્રભુને, અપાર મુખ તે મોક્ષ તણું આપે;
 ફળ માગી લેનારા, મળે સ્વર્ગીક મુખ પછી પડે પાપે. ૬

દોહડા

પુન્ય કરીને ફળ તણી, લાલચ ન કરે જેહ;
 તે નરને સુકૃત મળે, અક્ષય મુખ છે એહ. ૫

- પુન્ય કરીને ફળ તણી, લાલચના કરનાર;
ઉંચા જઇ નીચા પડે, કરે નહીં એક કાર. ૨
- લાલચમાં લપટાયલા, વળી ધારે દેહ;
લાલચ ન કરે ફળ તણી, મળે મોક્ષ સુખ તેહ. ૩
- જે જે શુભ કર્મો સહુ, કરે જ્ઞાન સચુકત;
તે જન પાછો ના પડે, સદા થઇ રહે મુક્ત. ૪
- પુન્યવૃક્ષ ઉછેરતાં, શ્રમ ઝાઝે. તે માય;
પાપ વૃક્ષ સેહેજે જાને, શ્રમ પડેના નથી કાંય. ૫
- કંટક ભાવળ ભોરડી, વણુ સિંચ્યાં વધી જાય;
જહુ સુંદર તરૂં ખાગનાં, શ્રમથી સઘળા થાય. ૬
- પાપીનું ધન પાપમાં, જે તે રીતે જાય;
પુન્ય કામમાં પાપીએ, કોડી ના વપરાય. ૭
- ચોર હરે રાજા હરે, અથવા લાગે લાય;
પાપ કરી ધન મેળવે, એજે વેળે જાય. ૮
- લાંડ લવાયા ભાગિની. પાપીનું ધન ખાય;
પરમારથના કામમાં, દેતાં દીલ દુભાય. ૯
- પાપી જન તે પારકા, દેખે સઘળા દોષ,
સતજનની નિંદા કરે, બરે દોષના કોશ. ૧૦
- પાપી જનના હૃદયમાં, પાપ પુરૂષનો વાસ,
સદાય પ્રેરે પાપમાં વળતી કરે વિનાશ. ૧૧
- સત્ય દયા તપ દાન છે, પુન્ય તણા અંકોર.
એકે ના દે ઉગવા, કુસંગ રૂપી દોર. ૧૨
- સતસંગી કહે આપને, જગ પુતારા જેહ.
પરનિંદા પ્રપંચથી, થાય પાપમય દેહ. ૧૩

ચોપાઠ ત્રિતાલ.

પુન્યવૃક્ષ વિષે એક વાત, સુણતાં સુખ ઉપજે સાક્ષાતઃ
 શ્રગપાણીની ઝાડીમાંય, સીતાકુંડ છે સુંદર ત્યાંય. ૧
 અમે બેઠા હતા તે કાર, કાંય કરતા સુપ્રદક્ષ વિચાર;
 એવે આકાશ મારગમાંય, વેગે આવતા દીકા ત્યાંય. ૨
 અમે જાણ્યું જે ઈ કોય દેવ, એવે આવી ઉભા તત્ખેવ;
 જાણ્યા છે કોઈ જોગી રાય. કરી સનમાન પૂજ્યા પાય. ૩
 બોલ્યા જોગો વચન તવ એવાં, ફળ લક્ષ કરે છે દેવાં;
 અમે ઉત્તર દીધો એનો, જાણ્યો મમં જોગેશ્વરે તેનો. ૪
 જુનાં ફળ અમે લક્ષણ કરીએ. નવાં પ્રભુને નિવેદન કરીએ;
 જુનાં ઝાડ તણાં ફળ ખાધાં, નવાં વૃક્ષનાં સંઘરી રાખ્યાં. ૫
 જાણ્યાં જોગીએ વચન પવિત્ર, કહે છે તમે મારા મિત્ર;
 મળતાં આચરણ આવે જ્યારે, બંને મિત્ર પરસ્પર ત્યારે. ૬

દોહા.

ભાવારથ કહું એહનો, સાંભળ છોટમલાલ;
 જોગી કહે ફળ ખાવ છે, કહે એટલો સ્વાલ. ૧
 જુના ખાઉ છું મેં કહ્યું, એનો ઉતર એહ;
 પૂવેના પ્રારબ્ધથી, ઉપજ્યો છે આ દેહ. ૨
 દેહવડે સહુ થાય છે, સુખ દુઃખ ફળનો ભોગ;
 તે સહુ જુનાં જાણવાં, પૂર્વ કર્મ સંજોગ. ૩
 નવાં થાય જે દેહથી; તે પ્રભુને અપાંદ;
 આપ કાંઈ ઈચ્છે નહીં, મોક્ષરૂપ ફળ થાય. ૪
 જોગી તે સમજી ગયા, માન્યો સુજને મિત્ર,
 વળતી ગોષ્ટિ બેઠીની, ચાલી પરમ પવિત્ર. ૫

નામ પછી મેં પૂછીયું, હેતે જોડી હાથ;	
જોગી કહે મુજ દેહને, કહે છે ગોરખનાથ.	૬
પ્રહ્લાદિક દેવે મળી, નામ ધરાવ્યું એહ;	
કરણ કહું છું એહનું, સુણો ટળે સંદેહ.	૭
ગો પૃથ્વીનું નામ છે, રક્ષણ માટે હાથ;	
તે સોંપી દેવે કહ્યો, મુજને ગોરખનાથ.	૮
કદમ લગો પૃથ્વી તણું, રક્ષણ મુજથી થાય;	
તે માટે દેવે મળી, અમર કરી મુજ કાય.	૯
બીજ જ્ઞાન ને યોગનાં જો રહે પૃથ્વીમાંય,	
તો સૃષ્ટિ મુજે રહે, વિદન ન બધાંયે કાંય.	
બીજ યોગ તે જ્ઞાનનાં જો સઘળેથી જાય;	
તો વૃષ્ટિ વરસે નહીં, સૃષ્ટિ પ્રલે થાય.	૧૧
માટે દેવોએ મુજને, સોંપ્યું છે એ કામ;	
રક્ષણ કરવા ગોતણું, ગોરખ ધાર્યું નામ.	૧૨
હું યોગી બહુ કાળનો, અજર અમર મુજ દેહ;	
ગયો હતો પ્રહ્લ લોકમાં યોગ બળે કરી તેહ.	૧૩

ચોપાઈ.

પ્રહ્લા વિશ્વનુ ને શિવ છે જ્યાંય, ગયો યોગબળથી હું ત્યાંય;
કરી પ્રકમા ચરણે નમ્યો, ઘણો તેમના મનમાં ગમ્યો. ૧
આશિષ દઈને આજ્ઞા કરી, જા સુત અવની ઉપર ફરી;
કર જઈને કહીએ તે કામ, ગોરખ ધાર્યું તારું નામ. ૨
ગૃષ્ટિકૃપી જેતર જેહ, લેનારો રક્ષણ વિણ તેહ;
જ્ઞાન યોગ ને પુન્ય સમેત, રક્ષણ કરજો રહીં સચેત. ૩

જીવેમાંથી એ ત્રય જાય, તો આ રાક્ષસ જેવા થાય,
 પુન્યરહિત જો માનવ હોય, ઘોર કુકર્મ કરે જન સોય. ૪
 મૂળ યોગનાં જ્યારે જાય, પાપ ટળવા નથી અન્ય ઉપાય;
 મૂળ જ્ઞાનનું ન રહે કર્યું, સરખા થાય મનુષ્ય ને પશુ. ૫

ટાહા.

પાપી પ્રાણી ખાય છે, જમદુતોનો માર;
 તે દુઃખથી રક્ષણ કરી, ઉતારે લવપાર. ૧
 જ્ઞાનરૂપ અગ્નિવડે, કર્મ ભરમ થઈ જાય;
 અર્જુનને ગીતા વિષે, એમ કહે જહુસાય. ૨

ચોપાઈ.

આજ્ઞા દેવોની છે જેહ, મેં અંગીકૃત કીધો તેહ,
 વળતી મેં કરજેહી કહ્યું, જગત્ સકળ માયામાં રહ્યું. ૧
 તેનો સંગી જે જન થાય, નિશ્ચયે માયામાં લપટાય;
 મેં નજરે જોયા છે બહુ, લપટાયા માયામાં સહુ. ૨
 કોઈમાં રહ્યો નહીં વેરાગ, કોઈનો ખરો રહ્યો નહીં ત્યાગ;
 હોકોના શુદ્ધ જે જે થયા, તે માયાને પૂરે વધ્યા. ૩
 કળીભુગના તો શુદ્ધ જેટલા, માયાના કિંકર તેટલા;
 ત્યાગી કેરો ધારે વેશ, હિર વેરાગ્ય રહે નહીં લેશ. ૪
 તેના સરખો હું થઈ રહ્યું, માટે જ્ઞાન કોઈને નહીં કહ્યું;
 દેવ કહે માયા છે જેહ, તુજને કોય ન પીડે તેહ. ૫
 પ્રભુ આજ્ઞા વશ વરતે જેહ, નહીં પરાભવ પામે તેહ;
 અણી થવાને જે જન જાય, તે જન માયામાં લપટાય. ૬

જ્ઞાની માયા માને દોઢ, ગણે સ્વપ્નવત્ સઘળા લોક; ૭
 મૃગજલ જેવું માને જેહ, તેમાં કોય ન જુઠે તેહ.
 રજ્જુ સર્પથી ઝેર ન ચડે, સાચો જાણે તે કંડકંડે;
 જ્ઞાની સઘળે દેખે હરી, એથી તો માયા રહે પરી. ૮
 રવિ ઉગે તો ચેની રાત, એમ લહે જ્ઞાનીની જાત;
 જે જન હેહને માને આપ, તેને નડે ત્રિવિધિ તાપ. ૯
 હેહ તણા છૂટે અધ્યાસ, ત્યાં લગી કરવો યોગ ગળ્યાસ;
 ત્રણ ગુણનાં મૂળ તબાય, શુદ્ધ સર્વગુણ ઉપજી જાય. ૧૦
 તેને માયા ન નડે રતી, સકળ લોકમાં જેની જતી;
 એવો તું ગોરખ છે આજ, માટે કૃષ્ણ જગનાં કાજ. ૧૧
 એવી આજ્ઞા દેવે કરી, હું આપ્યો અવનિપર કરી;
 પુરુષોત્તમ કહે પૂછું અમે, જુના ભોગેશ્વર છો તમે. ૧૨
 માટે જુની વાર્તા જેહ, અમને કહી સંભળાવો તેહ;
 આજ જગતની જે છે સ્થિતિ, તેથી આગળ કેવી હતી. ૧૩

દાહા.

ગોરખ કહે વસ્તુ સહુ, છે પરિણામી એક;
 જેવી હોય છે મૂલમાં, તેવી ન રહે તેહ. ૧

કૃષ્ણ.

વૃક્ષરૂપ પ્રજ્ઞાંક, વેદ પુરાણે કહે છે,
 ચોરાશી લખ જીવ, જાતિયો તે પર રહે છે;
 ચુશી તરૂરસ ચાર, સર્વ જીવે છે પ્રાણી,
 અદ્વૈત જુદી થાય, વૃક્ષને લેજો જાણી;

એમ સકળ પ્રહાંડમાં, ફેર બુજવા થાય છે,
 એક સ્થિતિ રહેતી નથી, એવો નિમ સદાય છે. ૧
 કોય સમે સુખ હોય, કો સમે દુઃખના દહાડા,
 કોય સમે હોય મૃદ, કો સમે ગુણીયલ ગાઢા;
 કોય સમે હોય રકં, કો સમે રાજ કરે છે,
 સારા નરતા એમ, સર્વના દિવસ ફરે છે;
 એક દિવસમાં સરજના, ત્રણ કાળ જ્યમ થાય છે,
 એક સ્થિતિ રહેતી નથી, એવો નિમ અદાય છે. ૨

દોહા.

પ્રભુની આજ્ઞા પાળતાં, હું ભૂલ્યો છું જેમ;
 તેવું ના હોય તમ યકી, કહેવા આવ્યો તેમ. ૧
 તમ તનુ થયા વિના, તજે ન પાંચે કલેશ;
 માટે એવા જીવને, દેવો નહીં ઉપદેશ. ૨
 તમ તનુ તેને કહે, હોય તિમ વૈરાગ્ય;
 તે અધિકારી જ્ઞાનનો; જેના છટે રાગ. ૩
 રાગ હોય સંસારમાં, તેથી ના હોય ત્યાગ,
 ત્યાગ વિના ટકતા નથી, જ્ઞાન યોગ ગુરુભાગ. ૪
 મેં જાણ્યું ઘર સુખ તણ, લેખ ધરે છે જેહ;
 ખરા જ્ઞાન ને યોગના, છે અધિકારી તેહ. ૫
 એવું જાણી તેમને, મેં કહી દીધો બોધ;
 ધ્યાન ધરીને તેમનો, કરીને ભોયો શોધ. ૬
 જેમ ખાલકના હાથમાં, હીરો આપે કોય;
 તુમે તો નિશ્ચયે મરે, તજે તો હાનિ હોય. ૭
 એમ ભૂલ્યો લેખને, મેં કહી દીધો યોગ;

પંથ ચલાવી તેમણે, કર્યા ભાવના ભોગ.	૮
નીચ ઉંચ ચાંડાળને, તે દે છે ઉપદેશ;	
ધુતી ધન ભેગું કર્યું ત્યાગ રહ્યો નહીં લેય.	૯
જીવતી જોઈ જતો રહ્યો મથાણીઓ વૈરાગ;	
પામર પશુ જેવા થયા તે શું પાળે ત્યાગ.	૧૦
જે નહીં એકે વર્ણમાં, નહીં કોય આશ્રમમાંય;	
શ્રુતિ સ્મૃતિના ધર્મમાં જે ના જાણે કાંય.	૧૧
તે લોકોના શુરુ થઈ, બેઠ્યો બાધો ધર્મ;	
કંપી કંપી જીજ્ઞાસા, કરવા લાગ્યા કર્મ.	૧૨
પરદારા પરધનતાણું, હરવા ધરતા ધ્યાન;	
પુજાવા પોતે ધરે, મહાપુરુષોત્તમ માન.	૧૩
ચેત્તમાર્ગના વિપ્રનું, કરતા રહે અપમાન;	
જનોઈ જીઠી કોટમાં, લેવા લાગ્યા દાન.	૧૪
બોલાવે બાવા કહી, તે સહુ પુત્રી પ્રમાણ;	
ભાર કર્મ તેમ કરે, એવા મૂઠ અબાણ.	૧૫
વેઠ વિપ્ર વિશ્વતણી, નિંદાના કરનાર;	
અપાર અવશુણ એહમાં, કળોજીગના અવતાર.	૧૬

ગીતિ છંદ.

એખ જોઈને ભગવાં, કહ્યું જ્ઞાન મેં બધું કરી ભારી;	
તેવું તમે ન કરશો, એજ વિગતી ઉર ધરજ્યો મારી.	૧
હોય તીવ્ર વૈરાગી, બીજ જ્ઞાન ને યોગ તણું વાવો;	
રાગીને કહી દેશો, તો પછી થાયે પસ્તાવો આવો.	૨

ચોપાઈ.

સમય સમયની વાતો જોઈ, હવે તમને કહું છું તેહ;
 બહુ આગળની તો નહીં કહું, કહીશ ખરી વિક્રમથી સહુ. ૧
 ગ્રામી નામના ક્ષત્રી જોઈ, ગયા ઘણા પરદેશે તેહ;
 બ્રાહ્મણ દેવ સાથે ના ગયા, તેથી ધર્મહીણ તે થયા. ૨
 વિવાહ આદિ કમો જોઈ, દોણ કરાવે વળતી તેહ;
 સર્વ વર્ણ સંકર થઈ કરી, પાખંડ ધર્મ ચલાવ્યો ફરી. ૩
 વેદ મારગનો કરવા ભંગ, આર્ય દેશમાં મચવ્યો ઠંગ;
 નશિષ્ઠ મુનિએ કયો વિચાર, કરવો જોઈએ કાંય પ્રકાર. ૪
 મુઘ્ય બ્રાહ્મણે કરી પરમાણુ, રાખ્યા એ સહુ ધર્મ અજાણુ,
 ગયું જ્ઞાન ને ન રહી ક્યા, તેથી એ પાખંડમાં ગયા. ૫
 સમજાવ્યા નહીં સમજે એહ, માટે હણવા જોઈએ તેહ;
 વેદધર્મ રક્ષણ કરનાર, કયો મુને વિધિયે નિરધાર. ૬

દોડા.

પછી હોમના કુંઠથી, ઉપજાવ્યો એક વીર;
 તેજવંત ગ્રજ સમો, મહા શૂરો રણધીર. ૧
 શી આજ્ઞા છે મુજને, એમ કયો ઉચ્ચાર;
 વળતી મુનિએ તેહનું, નામ ધર્યું પરમાર. ૨
 પર એટલે શત્રુ સહુ, વેદ ધર્મ હણનાર;
 તે સર્વેને મારવા, પ્રકટયો તું પરમાર. ૩
 વળતી તેના વંશજો, વાધ્યો છે વિસ્તાર;
 તેમાં વિક્રમ નામનો. ભુપ થયો ઉદાર. ૪

ચોપાઠ.

- વિક્રમના ગુણ બાણી આર, મારા મનમાં થયો વિચાર;
જે જે સિદ્ધિવંતો હોય, જોને જીતી ન શકે કોય. ૧
- માટે યોગકળાઓ જેહ, જ્ઞાન સહિત મેં આપી તેહ;
ગાંધર્વસેન વિક્રમનો તાત, કરી યવનોએ તેની ઘાત. ૨
- રાજ યવંતિ કેડું જેહ, યવનો પડયા બચાવી તેહ;
વિક્રમ સિદ્ધ થયો જેટલે, યવનો લય પામ્યા તેટલે. ૩
- આર વધું સુધી તે રહ્યા, સોંપી રાજ્ય સ્વદેશે ગયા;
શ્રાત ભર્તૃહરિ વિક્રમતણો, તે હતો ગુણવંતો ધણો. ૪
- રાજ્યાસન બેસાયો તેહ, વિદ્યાવંત હતો ગદ્ગદ જોહ;
સેન્યાપતિ તો વિક્રમ થયો, દેશ જીતવા પોતે ગયો. ૫
- ભરતખંડના રાજા જેહ, જીત્યા સકળ વિક્રમે તેહ;
પંછી યવનના લેવા દેશ, યોગકપતન કર્યો પ્રવેશ. ૬
- આર લાખ નૌકા સજ્જ કરી, આજ્યો દાડ ગોળા ભરી;
રાગ તણો હતો સુલતાન, તેને જીતી મોડયું માન. ૭
- તેના દેશ તણું ધન જેહ, ઉત્તરેણીમાં આણ્યું તેહ;
પરમાર્યનાં જે જે કામ, તે ધન ખરચી કર્યો તમામ. ૮
- રણુથી મુક્ત પ્રજા સદુ કરી, ઘણી વધારી વિદ્યા ખરી;
પરદુઃખસંજન મળીયું ગર્દ. મહાપરાક્રમી કહાવ્યો મર્દ. ૯
- વિક્રમ કેરો સંવત્ જેહ, જ્યોતિષમાંહી લખાયો તેહ;
ભર્તૃહરિ તે યોગી થયો, રાજ્ય ચલાવી વિક્રમ રહ્યો. ૧૦

હોહરા.

- વિક્રમ કેરા રાજ્યમાં. મેં જોયું એ હામ;
 પ્રજા માત્ર જાન'દથી, કરતાં ઉત્તમ કામ. ૧
- ગ્રાહ્યું સઘળા વેદનો, કરતા બહુ અભ્યાસ;
 હોમ અગ્નિમાં હોખતા ધુમ્ર જતો આકાશ. ૨
- સ્વાહા કહી દેવો ચળે, સ્વધા પિત્રીને થાય;
 સ્વરતી કહીને વિપ્રને, સઘળાં દાન અપાય. ૩
- પ્રા.તે સઘળા પામતા, વર્ણાશ્રમના ધર્મ;
 વિક્રમ કેરા રાજ્યમાં, કોય ન કરે કુકર્મ. ૪

છાંપો.

- પતિવૃતાનો ધર્મ પત્નીઓ પ્રોતે પાળે,
 દાત્રી સકળ રણધીર સત્યવૃત કોય ન ટાળે;
 વૈશ્ય કરે વ્યાપાર તોલ ઝોણું નવ તોલે,
 દુગો કરે નહીં સોય સાય સઘળા જન જોલે;
 વળી ત્યાગી ઘર બાંધે નહીં, સત્રહ ન કરે દામનો,
 સમય થયો વિક્રમ તણે જેવો સમય શ્રીરામનો. ૧

દેહા.

- લક્ષ્મીને વળી સરસ્વતી, ઘેર ઘેર કરે વિલાસ;
 વિક્રમ કેરા રાજમાં સઘળે સુખનો વાસ. ૧
- સંસ્કૃતમાં જોલે સહુ, સંસ્કૃત લેખ લખાય;
 નારી.પુરુષ.પંડિત સહુ, જીત્યાં કોય ન જાય. ૨

યોગકળા ને જ્ઞાનની, ભુક્તિ સઘળી જોઈ;
સારા સારા લોકને, મેં કહી હતી તેહ.

૩

ચોપાઠ.

વળતી હું કૈલાસે ગયો, કરી સમાધિ મુખમાં રહ્યો,
વિક્રમ સંવત્ ભારસેમાંય, તણ સમાધિ ભેયું ત્યાંય. ૧
દેવ તણી આજ્ઞા છે જોઈ, મારે કરવું ભેઈએ તેહ,
એવો મનમાં કરી વિચાર, આવ્યો હું હીમાલયપાર. ૨
ભેયું ભરતખંડની માંય, સમય ફરેલો દીઠો ત્યાંય;
સત્રી સઘળા ઉત્પન્ન થયા. દેશ મુકીને નાઠી દયા;
પરદારા પરધનને હરે, ધર્મોચરણ કોય ના કરે. ૩
કામ ક્રોધ ને કેદ કરી, નીતિ ન્યાય ન સમજે જરી;
નીચ જાત્યની નારો જોઈ, રાજાઓ સહુ રાખે તેહ. ૪
તેથી પ્રભા ઉપજે જોઈ, કરે અધર્મ અતિશય એહ;
એક એકને છુંટી જાય, કેય કોયને ન ઠરે સહાય. ૫
આહાણુ કરે પરસ્પર દ્વેષ, કોડી માટે કરે બહુ કલેશ;
એક એકને નિદે સોય, નીતિ ધર્મ ન જાણે કોય. ૬
વૈશ્ય કરે કપટે વ્યાપાર, શુદ્રો પાળે શૌચાચાર;
નારી કરે નીચનો સંગ, સઘળે થયો ધર્મનો ભંગ. ૭
ગોરણ કહે હું વિશ્વમય થયો, વિક્રમ સમય અરે: કયાં ગયો;
યધી યવનોની આવી ધાડય, અઘળે ઉઘ્યાં દુઃખના ઝાડ. ૮

દોહડા.

લાગ્યા યવનો છુંટવા, ભરતખંડની માંય;
સત્રી સહુ શુદ્ધે ખમ્યા, જોર રહ્યું નહીં કાંય. ૧

ખાંડ્યા દેવળ દેવનાં લીધી સહુની લાજ;	
ધર્મહીન ભૂપાજનાં, લીધાં સઘળાં રાજ.	૨
વરણમાત્રમાં તેમણે, કીધો ઘણો વટાળ,	
વિત્તમકુળની નારીઓ ભોગવતા આંડાળ.	૩
એવેચ્છ જાતિના મન વિષે, નહીં કયા નહીં મેહેર;	
ઘાત કરી ગૌ વિપ્રની, કરવા લાગ્યા કેર.	૪
ધરા સર્વ ધૂણ ગઈ, વરસે નહીં વધોઈ;	
અધમ એવેચ્છના રાજમાં, આય ઘણા ઉત્પાત.	૫
ધર્મ દેખી આંડાળનો, સઘળે વરત્યો ત્રાસ;	
વેદાદિક સહુ અંથનો, નીચે કીધો નાચ.	૬
પ્રજા લોકની પુત્રીઓ. પરણાવે જન જેહ;	
પહેલાં એવેચ્છો ભોગવે, વળતી છાટે તેહ.	૭
જુલમ અતિશય જોઈને, મુજને ઉપજ્યો ક્રોધ;	
પ્રલય કરું એવેચ્છો તણો, તો જગડે મારો જોધ.	૮
ક્રોધ ન કરવો યોગીજી, ક્રોધે હિંસા થાય;	
હિંસા કરતાં યોગનો, મહિમા સઘળો જાય.	૯
વળી આજા ઈશ્વર તણી, મુજને હતી એમ;	
ખીજ રાખવું યોગનું, વળા જ્ઞાનનું તેમ.	૧૦
ઈશ્વરની ઈચ્છા હશે, શે તેમ થાનાર;;	
એમ વિચારી હું ગયો, હીમગીરી તે વાર.	૧૧
ત્યાં જઈને વળતી થયો. યોગ વિષે આરૂઠ;	
એટલે આજા જગતમાં, પાપ વધી ગયું પ્રોઠ.	૧૨

છપ્યો

સંવત પંદરમાંય વળો હું આપ્યો જવારે,
વેદમાર્ગથી બ્રાહ્મ લોક મેં દીઠા ત્યારે;

વિપ્રોએ તણ વેદ કીતાઓ ભણવા લાગ્યા,
ત્યાગી લોકે તર્ત ધર્મ પોતાના ત્યાગ્યા,
વળી સંન્યાસી શુદ્રો થયા શસ્ત્ર અસ્ત્ર બાંધી ફરે,
નેહી જુડ જમાત્યનાં પછી ધન કેરો સંગ્રહ કરે. ૧

દોહડા.

પાવક પૈસો પ્રેમદા, હાથ ન ગ્રહતા જેઠ;
મઠ મંદિર બાંધી કરી, ગ્રહવા લાગ્યા તેહ. ૧
સંસારી નિર્ધન થયા, તળયો સનાતન ધર્મ;
પોત પોતાને ક્ષાવતાં કરવા લાગ્યા કર્મ. ૨
બ્રાહ્મણ લાગ્યા ભીખવા, ભરવા પાપી લેટ;
કરવા લાગ્યા કાસઠાં, વળી શુદ્રોની વેદ. ૩
ભીખ મળે નહીં શુદ્રને, તે થઈ બેઠા ભક્ત;
લેવા લાગ્યા લોકનું, અતિ લોભે આશક્ત. ૪
ગોસઈ વેરાગી તણો, જ્યાં ત્યાં ફરે જમાત્ય;
એક એકતા દ્વેષથી, કરવા લાગ્યા ધાત. ૫
કોઈ લેખ શિવને ભજે, કોઈ વેશવ કહેવાય;
એક ન જાણે વેદનો મૂલ વઢી મરી જાય. ૬
મલીન મંત્ર સાધે ઘણા, દેવી ભૈરવ ભૂત;
સંસારીને છિતરે, એવા થઈ અભમૃત. ૭
ધન દારાની ધખના, નહીં યોગ નહીં જ્ઞાન;
મિથ્યા દંભ કરી ધરે, મહાપુરુષોત્ત માન ૮
કોય પથ કાઢે નવા, જોલે વેદ વિરુદ્ધ;
એક એકને નિંદતા, અધડે મચવે જલ્દ. ૯
એવામાં વળી કોયને, અમે કહેલો ભોગ;

- તે ઢાંગે ધન મેળવી, કરવા લાગ્યા લોગ. ૧૦
- ત્યાગી થઇ શ્રીમંતના, સરખાં ખાંધે ધામ;
- અજ્ઞાની અંતયલા, અરપે દારા દામ. ૧૧
- ત્યાગીને ધન આપતાં, ઘણું કહ્યું છે પાપ;
- તે દાતા નરકે પડે, પામે જાહુ સંતાપ. ૧૨
- આજ લગી એવું ઘણું, આલે છે પાખંડ;
- પરધર્મિ રાજા થયા, કરી શકે કોણ દંડ. ૧૩
- પુરુષોત્તમ કહે પ્રાંતથી, ધન્ય ધન્ય ગોરખનાથ;
- ધર્મ સનાતન સિદ્ધનો, રહ્યો તમારે હાથ. ૧૪
- મહિમા મોટો તમતણો, લખ્યો પુરાણોમાંય;
- તેમ મહેંદ્રીનાથનો, વ્યામે લખીયો ત્યાંય. ૧૫
- વળી લખ્યો છે શકરે, જે શિવનો અવતાર;
- તે પણ મહિમા તમતણો, કહે છે ઘણો ઉપકાર. ૧૬
- ત્રિકાળદર્શી છે તમે, જુના જોગીરાય;
- જોગી પ્રદ્યાનદના, સાચા સિદ્ધ સદાય. ૧૭
- જોક વાત મેં સાંભળી, તે મુજને સદેહ;
- સાચી કે જુઠી હશે કહી સલખાણુ તેહ. ૧૮
- કળીરા કેરા શ્રથમાં, લખી ગયા છે જોહ;
- કળીરે ગોરખ જીતોઆ, લોક લવે છે તેહ. ૧૯

ત્રોપાર્થ.

- ગોરખ કહે મુળીએ મુનિરાય, તે ગોરખ ખીજા કહેવાય;
- ત્રોપાળી જો ગે.સાઇ જેહ, ગોરખ નામ ધરે છે તેહ. ૧
- તે સિદ્ધનાં સાધન કરી, કળીરની કરતો મશ્કરી;

- કહેતો સિદ્ધ વિનાનું જ્ઞાન, તે કોયને ન ધરવું જ્ઞાન. ૨
- કયો કળીરની સાથે વાદ, વળતી એનો ઉતર્યો નાદ;
સિદ્ધિનાં સાધન છે જેહ, તમે સર્વ જાણો છો તેહ. ૩
- મહદાદિક છે તત્ત્વો સહુ; સાધે સિદ્ધિ આપે જાહુ;
માયામાં મોહ્યા જે જન, તે નર તેનું કરે જતન. ૪
- જ્ઞાની માયા મિથ્યા જાણે, તે સિદ્ધિ સ્વાચી કેમ જાણે;
જડ અભિમાની હોયે જ્યાંય, તેનું મન રહે સિદ્ધિમાંય. ૫
- તીવ્ર વેગથી જે હઠ કરે, સિદ્ધિરૂપ થઈ માયા કરે;
અગ્નિ થકી દુધ ઉભરાય, એમ તત્ત્વોની સિદ્ધિ થાય. ૬
- મોક્ષમાર્ગમાં ખાડે જાંગ, જ્ઞાની તેને ન કરે સંગ,
જ્યાં સુધી સાધે આકાર, એ સહુ માયા તણા વિકાર. ૭
- માયા જાણે પ્રહસના મળે, જીવપણું તેનું ના ટળે;
અસંભાવના રજજીની થાય, તેને વિપરીત સર્પ જણાય. ૮
- એમ પ્રહસને જીલે જેહ, માયા સાચી દેખે તેહ;
પણ એ સઘળું ફેાકે ફેાક, સ્વપ્ન તુલ્ય છે સઘળા લોક. ૯
- માયીક જીવ માયાને જાણે, જ્ઞાની તો જડ જાણી તરે;
હઠથી કષ્ટ કરે છે જીવ, માયારૂપ થઈ લાસે શિવ. ૧૦
- માત્ર માત્ર એમ સુખથી કરે, આપે લોગ માયાના સરે;
પણ એ સઘળો સ્વપ્ન પ્રપંચ, એમાં સત્ય મળે નહીં રંચ. ૧૧
- કળીર જ્ઞાની ગુણ જાંઝાર; સિદ્ધિ જાણે સકળ વિકાર.
તે આગળ એ ગોરખ જતી, તેની તે શી પોયે મતી. ૧૨
- સુસલમાન ને હીંદુ જેહ, કયાં કળીરે સાધુ તેહ;
તે કળીર થઈ પોતે કયાં, ધર્મહીન લોકોને કયાં. ૧૩

જોડી જુઠી ગરબો બહુ, બ્રહ્મ કયાં ભરમાવી સહુ;
 મ્હેનજી થયેલા સાધુ જેહ; હીંદુ ધર્મના ગત્રુતેહ. ૧૪
 તેણે નિંદા કીધી ઘણી, વેદ વિપ્રને વિશ્વુ તણી;
 જોવા કળીર થયા છે ખાર, તેણે બિંધ્યા ઢઠ ચમાર. ૧૫
 મુલા મુંદરી એવક તણી, તે સાધુને સેવે ધળી;
 રમે સંત તે સાથે જાર, જોમાં માને મોક્ષ ગમાર. ૧૬
 બીજ પંથ કાંચલીઆ જેહ, કીરતન ગાય કળીરનાં તેહ;
 વેદ શાસ્ત્રમાં કહ્યાં કુકર્મ, તેને ગણે કળીરીઆ ધર્મ. ૧૭
 વેદ ધર્મરૂપી જે હહ, તે ત્રોડી બોલે બેહહ;
 જ્ઞાનસરૂપ સરોવર જેહ, પાળો ત્રુટે ન રહે તેહ. ૧૮
 જોમ કળીરીઆ કેફ જ્ઞાન ખારે વાટે ગયું નિદાન;
 ધર્મહિન મુધરે નહીં કશે, પણ સમાન થયા ને થશે. ૧૯
 દોહરો.

એ રીતે કહી ગોરખે, વિવેકની જે વાત,
 'વળતી મે' પૂજા કરી, સ્નેહ ધરી સાક્ષાત. ૧
 ગોરખજી મુજને કહે, છો સાચા મુનિરાય.
 મહિમા મોટો તમ તણો, મુણતાં પાતક જાય. ૨
 શિવજીના અવતારથી, તમને મળીયું જ્ઞાન;
 'તેમાં' કાંય કાચું નથી, છો શુકદેવ સમાન. ૩
 આ કળીયુગ આવ્યો હવે, મહામહિન મલમૂળ,
 'વરણમાત્ર સહુ વર્તશે, વેદ ધર્મ પ્રતિકૂલ. ૪
 અવળાં યાશે પાપથી, જીવનાં અંતઃકણે,
 'તેથી' કરશે લોકમાં, મન કેલિપત આચરણ. ૫
 સમજી કોય શકશે નહીં, ગૂઢ જ્ઞાનનો અર્થ;
 અધર્મ કોય તજશે નહીં, ધર્મ માનશે વ્યર્થ. ૬

- હીન જાતીના ગુરુ થઈ, કથશે પ્રદક્ષિણ;
- મહાવાક્યના લક્ષણ, કોયને નહીં હોય ભાન. ૭
- પંચકોશમાં એકને, કહેશે આત્મા એહ;
- તેથી પાતક નહીં જળે, વિધ વિધ ધરશે દેહ. ૮

છાંધો.

- કોય પ્રાણુયમ કેષ આત્મા માની લે છે,
- ગુરુપદ ધારી આપ બોધ બીજાને દે છે;
- કોયે વિજ્ઞાનમય કોશ માન્યો આત્મા સાચો,
- કહે છે ગુરુ થઈ આપ બોધ બીજાને કાચો;
- વળી કોય જ્ઞાનંદમય કોશને કહે છે આત્મામાર છે,
- એવા જ્ઞાની કળી તણા કોણ મોક્ષ મળનાર છે. ૧
- તત્પદ્મનું વાચ્યાર્થ ઈશ છે અંતરબાહી,
- તેને માની પ્રદક્ષિણ ગણે છે સાચો સ્વામી;
- શક્તિ સૂર્ય ગણેશ વિશ્વ મહાદેવ ઉપાસે,
- સીંચે શાખા સર્વ મૂળ ના કોય તપાસે,
- વિમુખ રહે વેદાંતથી તે લક્ષ્યલાગ ક્યાંથી લહે,
- વાચ્ય લાગ લગવા થકી માયામાંહી મન્યા રહે. ૨

ચોપાદ.

- સાચો લક્ષ્ય લાગ છે જેહ, સુપાત્ર બોધને કહેજો તોહ;
- ઉત્તમ જાતી પ્રાણુ હોય, ધર્મશીલ શ્રદ્ધાળુ મોય. ૧
- તેને કહેજો સાચો લક્ષ્ય, જે સમજી લે પ્રદક્ષિણ;
- જુદામાત્રનાં જે છે બીજા, ઉપર છોડાં વચ્ચે મીજા. ૨
- મીજા મધ્ય અંકુર છે જેમ, લક્ષ્ય લાગ છે સઘળે તેમ,
- નામ રૂપનો કરવો ત્યાગ, શેષ રહે તે લક્ષ્ય વિભાગ. ૩

એવું જ્ઞાન ણીજ છે જેહ, અવનિતનમાં રાખો તેહ,
 વાની દેવું સારે કામ, તેથી સુધરે સૌનું કામ. ૪
 એવું કહીને ગોરણ ગયા, અમે અમારે સ્થાનક રહ્યા,
 માટે સાંભળ છોટમલાલ તુજ પર મુજને આબુધું બહાલ. ૫
 બ્રહ્મલક્ષ્ય કહી દીધો જેહ, કરી વિચાર ને જોજો તેહ;
 એ છે સકળ વેદનો સાર; એમાં સંશય નથી લગાર, ૬
 એકાંતે રહી ધરજ્યો ધ્યાન, તેથી તુજને થાશે જ્ઞાન;
 સદા પ્રસન્ન રહેશે જગદીશ, એવી છે મારી આશિષ. ૭
 જો મનમાં હોય શંકા ઠોય, સુખેથી પૂછી લ્યો સોય;
 એવું બોલ્યા શુર જે વાર, પ્રથમ એક મેં પૂછ્યું સાર. ૮
 સોહં શબ્દ ભજે છે સંત, તેનો મહિમા કહે અનંત;
 તે મુજને સમજાવી કહો, મારા મનનો સંશય દહો. ૯
 કોઇ તોં અહં સોહં કહે, આત્મા પરમાત્મા ઠરો લહે,
 એમ સુણી બોલ્યા શુરરાય, સાંભળ છોટમ સંશય નાય. ૧૦
 હિરણ્યગર્ભની વાચા જેહ, સોહં શબ્દ જાણવો તેહ;
 સોહં ભોજો આહં થાય, અભાષુ જન જુદા કરી ગાય. ૧૧
 ઇશ્વર કેરો સુદમ દેહ, હિરણ્યગર્ભ નામ છે તેહ;
 પાંચ પ્રાણ દશ ઇન્દ્રિયાંય, મનને જુદિ મળીયાં ત્યાય. ૧૨
 સત્તર તરવમાં છે ત્રય કોશ, સોહં સોહં ઉપજે ઘોશ,
 હિરણ્યગર્ભ વૈરાટનીમાંય, બ્યાપક સઘળે રહે છે ત્યાંય. ૧૩
 જીવ દેહ છે તેનો અંશ, બ્યષ્ટિ સમષ્ટિ કેરો વંશ;
 જીવ દેહમાં સોહં જેહ, નામ જીવનું જાણો તેહ. ૧૪
 સમષ્ટિમાં જે સોહં થાય; તે ઇશ્વરનું નામ કહેવાય;
 નામ થકી છે નામી સિન્ન, તે સમજણ છે શુર આધીન. ૧૫

સુક્ષ્મ દેહ ને બ્રહ્મની માંય, માયા આડી રહે છે ત્યાંય;
 તે માયાનું આવરણ ટળે, ત્યારે જીવ બ્રહ્મમાં મળે. ૧૬
 માયા છે અજ્ઞાનનું નામ, તેજ ટળે તો મુખરે કામ;
 અજ્ઞાન રૂપે માયા જેહ, નિંદ્રામાંય સમજવી તેહ. ૧૭
 તે મુકીને આગળ જાય, ત્યારે તેને તુરીયા થાય,
 સોહં શબ્દ તથો લય હોય, નામ ઉન્મુનિ કહીએ સોય. ૧૮
 જીવ શિવ એકતા થઈ રહે, શુદ્ધ સમાધિ તેને કહે;
 એટલા મુધી હોય અભ્યાસ, થાય મુક્ત છુટે ભવપાશ. ૧૯

હાહા.

પુરુષોત્તમ આચાર્યનાં. એવાં સુણી વચન;
 પ્રીત સહિત પાએ નમ્યો, માન્યું મારું મન. ૧
 અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિની રીતિ સઘળી જેહ;
 શ્રુતિ પ્રમાણવડે કરી, કહી મુજને સહુ તેહ. ૨
 વળતી આચારજ કહે, જ્ઞાન કહ્યું મેં જેહ,
 વિચાર કરજ્યો તેહનો, દીન દીન વધ્યો એહ. ૩
 એકાંતે આસન કરી, મન કરવું એકતાર,
 સ્થૂલ સુક્ષ્મ કારણ થકી, હું છું સહુની પાર. ૪
 સ્થૂલ દેહ આ પીડય છે, ઉઠ હાથનો જેહ;
 હાડ માંસને મૂત્ર મળ, પરમ અશુચિ એહ. ૫
 સુક્ષ્મ દેહ છે વાસના મન યુદ્ધિ અહંકાર;
 પાંચ પ્રાણ દશ ઇન્દ્રિયો, વિષ વિષ લયોં વિકાર. ૬
 કારણ ત્રીજો દેહ છે, તે કેવળ અજ્ઞાન;
 નિંદ્રા રૂપે જાણીએ, જેમાં ન રહે જ્ઞાન. ૭

એવા તથે દેહથી, મિત રહેલો જોહ;
 બાણુન હારો સર્વનો હું છું આત્મા એહ. ૮
 આત્મા આનંદરૂપ છે, સઘળે રહયો સમાન;
 ધ્યાન ધરે નિત્ય તેહનું, પ્રકટે પૂરણ જ્ઞાન. ૯

इति श्री पुरुषोत्तम सिद्धयोगीनुं
 आख्यान मंपूर्ण.

મદાલસા આખ્યાન.

અલર્ક બોધ.

હાહા.

- કૃપાનિધી કરતારતું, ધરી હૃદયમાં ધ્યાન.
કરજોડી વળતો કહું, મદાલસા આખ્યાન. ૧
- માતા ભણી મદાલસા, ચેતાવ્યા સુત ચાર;
જ્ઞાની ગુણવંતા થયા, પામ્યા ભવજળ પાર. ૨
- જન્મેલાથી જન્મ હરે, તે જનુની કહેવાય,
બીજી બકરી બાપડી, જન્મી પરવશ થાય. ૩
- જે જનુનીના જઠરથી, જન્મેલા સુત જેહ;
અવર ઉઠરે ના વસે, સાચી જનુની તેહ. ૪
- જનુની વનની વંચરી, સુતને ના દે જ્ઞાન;
પુત્રોને પંડિત કરે તે જનની પરમાણુ. ૫
- માતા ભણી મદાલસા, ચાર સરવ ચરિત્ર,
સાંભળતાં સુખ ઉપજે, પ્રાણી થાય પવિત્ર. ૬

ચોપાદ ત્રિતાલ.

- એક નગર અયોધ્યામાંહી, અરિમદન રાજા છે ત્યાંહી;
મહા ધર્મ ધુરંધર ધીર, ગુણ જેના ઘણાં ગણીર. ૧
- સુત તેનો શત્રુજીત સાર, ઉગ્ર બુદ્ધિને પરમ ઉદાર,
સુર ધીરને સાહસ મોહોય, એના જેવો અવર નહી કોય. ૨
- તેનો પુત્ર ઋતુધ્વજ જેહ, દિસે કંદર્પ સરજો દેહ;
વેદ આદિ વિદ્યાઓ સાર, કરે અભ્યાસ તે રાજકુમાર. ૩

સરખા વયના કુંવરો સંગ, કરે વિદ્યા વિનોદ ઉમંગ;
 ગીત નૃત્ય વાણંતના તાલ, ક્યારેક કરતો તે ગાન રસાલ. ૪
 છંદ શાસ્ત્ર તણે લહે પાર, ક્યારે ન્યાયના કરતો વિચાર;
 ક્યારે ધ્રુવ વિદ્યાના લેહ, ક્યારે ખેલતો ચારે વેદ. ૫
 એમ કરતાં વીત્યો કંઈકાળ, આવી ચડીઆ છે નાગણખાળ;
 રહેતા હતા રસાતળ માંહ, અવની જોવાને આવ્યા ત્યાંય. ૬
 અન્ધ તર નાગ રાજકુમાર, રૂપ વિપ્ર તણા ધરી સાર;
 રૂપી પુત્ર તણે ધરી વેશ, કીધો અવધપુરીમાં પ્રવેશ. ૭
 તત્ત્વેવજ તણે સાંભળી રાગ, ઘણો મોહીત થઈ ગયો નાગ;
 જ્યોતિ કાન્તી કલા શુભ સર્વ, ગયો નાગ પુત્રો તણે ગર્વ. ૮
 અહો અવની ઉપર નર એવા, નથી સ્વર્ગ પાતાળે તેવા,
 જ્યાં બેઠો છે રાજકુમાર, નાગપુત્ર ગયો તે કાર. ૯
 જોઈ રાજકુંવરની રીતિ, ઘણી ઉપજી પરસ્પર પ્રીતિ;
 સખા મંડલિ બેઠેલી સહુ, વાદ વિનોદ કરતા બહુ. ૧૦
 હય ગજ રથ ધન ભંડાર, બહુ વિદ્યા કળા શુભ સાર,
 શુભ સરખા સમાજના મળીઆ નાગપુત્ર તેહને હળીયા. ૧૧
 મન મળીયું ઉભયનું એવું, મળે દુધમાં સાકર જેવું;
 રનાન સંધ્યા વળી ખાનને પાન, કરે સાથે મળીને સમાન. ૧૨
 ઉગે દીવસ તો લેળા થાય, પડે રાત્રિ તો નિજ ઘેર જાય;
 એમ નિત્ય નિત્ય લેળા રમે, પડે અળગા ત્યારે નવ ગમે. ૧૩
 ખરા મિત્રની પ્રીતિજેવી; વધી નાગકુમારને તેવી;
 જ્યારે જાય પોતાને અવાસ, ત્યારે મનસુ થાયે ઉદાસ. ૧૪
 પિતા નાગ કુમારોનો જેહ, તેણે દેખ્યા પુત્રોના દેહ;
 મન દીડા ઉદાસી જ્યારે; પિતા પુછવા લાગ્યો ત્યારે. ૧૫

સત્ય વાત કહો તમે તન, કયમ રહે છે ઉઠાસી મન;
 હોય દુઃખ તમારે જેહ, મને કરો નિવેદન તેહ. ૧૬
 ખોલ્યાં કુંવર કર લેહોને વાણી, નથી વાત તમારી અજાણી;
 પણ માત્રનો મિત્ર વિયોગ, દુઃખ દે છે એ દારૂણ રોગ. ૧૭
 રવિ અસ્તથી કમળ મોંચાય, એમ મનતો હમારે થાય;
 એક નગર અયોધ્યા માંદા, ખરો મિત્રઅમારો ત્યાંય. ૧૮
 યત્રુજીત રૂઠો છે રાય; તેનો મોટો ઘણો મહીમાય;
 રૂઠુવજ છે તેનો કુમાર ગુણ જ્ઞાનને પુદ્ધિ ઉદાર. ૧૯
 અવનિ ઉપર નર છે આવે, નથી સ્વર્ગ પાતાળમાં તેવો;
 એની વિદ્યા કળા ગુણ જોઈ, રહ્યું મનહું હમારે મોહી. ૨૦
 એના દર્શન કરીએ જ્યારે, કરે સૌચનને મન ત્યારે;
 સુણી પુત્રનાં એવાં વચન, નાગરાજ કહે ધન્ય ધન્ય. ૨૧
 તમે કિરતી કરો છો જેની, ધન્ય માત પિતા વળી તેની;
 ખીજ ગુણ તો ઘણામાં હોય, પણ વિદ્યા સમો નહિ કોય. ૨૨
 વસે વિદ્યા દેવી જ્યાં વાસ, ગુણ સઘળા રહે તે પાસ;
 શબ્દ પ્રદા તણા જે અભ્યાસી, તેમાં કોટી ગયાને દાસી. ૨૩
 વસે વિદ્યાએ જેને દેહ, સદુ દેહથી ઉત્તમ તેહ;
 તેને પુણ્યે પ્રીતિ સમેત, સદુ અરપિએ આણીને હેત. ૨૪
 તમે પુત્રો યથા છો પવિત્ર મળ્યો તમને જો જ્ઞાની મિત્ર;
 મારે રત્ન તણા ભંડાર, હય ગજ રથ આદી અપાર. ૨૫
 એને જોઈએ તે સઘળું આપો, હોય કષ્ટ કરું તે કાપો;
 ખરા મિત્ર સાથે કરી હેત, તેને અરપીએ પ્રાણ સમેત. ૨૬
 કરી મિત્રને રાખે ભેદ, તેને કે છે કૃતઘ્ની વેદ;
 કષ્ટ વેળાએ આવે કામ, ખરો મિત્ર તે તેનું નામ. ૨૭

સુણી એવી પિતાજીની વાણી, બોલ્યા પુત્ર જોડીને પાણી;
 હય ગજ રથ રત્ન ભંડાર, દાસ દાસીઓ આદી અપાર. ૨૮
 એને સર્વે સમૃદ્ધિ છે જેવી, નથી કોઈ તણે ઘેર તેવી;
 શુરવીર મહા રણધોર, બળ વિધાને જ્ઞાન ગંભીર. ૨૯
 મધળી વાતે સમર્થ એહ, પ્રોઠ પરાક્રમ કરતા તેહ;
 દેવ રૂપીને માનવ બહુ, એની આજ્ઞાઓ પાળે સહુ ૩૦
 દાહા.

પુત્રોનાં વાયક સુણી, બળવંતા બોલ્યા તાત;
 પ્રોઠ પરાક્રમ શાં કર્યો, વિસ્તારી કહો વાત. ૧
 પુત્ર હો પિતા સુણો, અમે સાંભળ્યું જેહ;
 તમ આગળ વિસ્તારથી, કહીએ સઘળું તેહ. ૨

ચોપાઈ.

એક દિવસ શત્રુજીતરાય, બેઠો હતો પુરી સભાય;
 ગાલવ નામે મહા રૂપી કોય, અશ્વ લઈને આવ્યા સોય. ૧
 રૂપીને દેખી ઉઠ્યો રાય, પ્રેમ કરીને લાગ્યો પાય;
 કહો મુનિ કેમ આવ્યા આજ, કહો કાંઈ અમ સરખું કાજ. ૨
 ગાલવ કહે સાંભળ મહિપતી, દુઃખ દે છે કોય દાનવ અતિ;
 ધ્યાન સમે હોય નિશ્ચલ મન, તેમાં પાપી કરે વિધન. ૩
 સંધ્યા આદિ કર્મો માંય, કાંઈ ઇળ ભેદ કરે છે ત્યાંય;
 વિવિધ પ્રકારે ધારી વેપ; મૂઢ કરે છે સૌને કલેશ. ૪
 કાંચીક કોપ મને ત્યાં થયો, કઠણ શબ્દ દેવોને કહ્યો;
 દેવે અશ્વ આપ્યો છે એહ, સ્વર્ગ થકી ઉતરીઓ તેહ. ૫
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે જાય, જલ સ્થલમાં એના રોકાય;
 મન વેગે જાયે સઘળે કામ, કુવલયાશ્વ છે એનું નામ. ૬

એની ઉપર થઈ અશ્વાર, કરે કાનવનો સંહાર;
 ગાલવ કેરાં સુણી વચન, બોલ્યો શત્રુજીત રાજન. ૭
 ધન્ય ધડી ધન્ય દિવસ આજ, જો કરીએ આદ્યજીત કાજ;
 રૂતુધવજને ત્યાં આજ્ઞા કરી, આલ્યો ધનુષ્ય બાણ કર ધરી ૮
 અશ્વ ઉપર આરૂઢ થયા. મુનિ ગાલવ સાથે ગયા;
 તેજવંત રવિના જેવો, ચઢ્યો અશ્વ ઉપર નૃપ એવો. ૯
 યમરાજ ગીજો હોય જેવો, ફંડ ફુટોને દેનાર એવો;
 ધરા જેવો મહા દ્રઢ ધીર, બળાંતા છે બાવનવીર. ૧૦
 સજી બાણ શરાસન હાથ આલ્યો આશ્રમમાં મુનિ સાથ;
 ઠહે ગાલવને શુશ્રુવંત, હણું આવે જો અસુરઅનંત. ૧૧
 સુખે કરે તમારાં કામ, નિધન કરતાનો ફેડીશ કામ;
 એમ કહીને ઉભો ત્યાં જૂપ, ધર્યું દૈત્ય વરાહજીત રૂપ. ૧૨
 મંદ અંધે લહ્યું નહીં કાંચ, આવી પેઠો આશ્રમમાંય;
 દીઠો રાજકુમારે જ્યારે, ચઢ્યો અશ્વ ઉપર તે વારે. ૧૩
 અર્ધ અંદ્ર નામે એક બાણ, કીધું ધનુષ્ય ઉપર સંધાણ,
 આગળ કાનવ પાંગળ રાય, એમ લગલગ આલ્યા જાય. ૧૪
 ગયા ચોજન સહઅ પર્યંત, આણ્યો કાનવ કેરો અંત;
 આલ્યો ગત તે માર્ગમાંય, ગયો અશ્વ તે ઉતરી ત્યાંય. ૧૫
 દીકું તિમિર તેણે તે કામ, તોય આલ્યો ધરી હામ;
 પછી દીઠો ઘણો પ્રકાશ, ઘણા લાનુ તણો ત્યાં લાન. ૧૬
 દીઠાં કનક મણીમય ધામ, ઇંદ્રપુરીયો અદ્ભુત કામ;
 જોઈ વિસ્મય થયો તે કુમાર, કોણ રહેતું હશે આ કાર. ૧૭
 જન કોઈ જણાતું નથી, સુતું ભુવન દિશે સર્વથી;
 અશ્વ બાંધીને ઉભો રહ્યો, મંદીરમાં જોવાને ગયો. ૧૮

એવે દીઠી જીવતી એક, પૂછ્યું તેને મહોત વિવેક;
 કેણુ તમે આ દેનું ધામ, કેણુ પુરૂષ રહે છે આ દામ. ૧૯
 તોય કુંડલા બોલી નહાં, રાય દેખીને વિરમે ઘઈ;
 પેઠા ભુવનમાં થઈ નિઃશંક, દીઠા સોનાનો પર્યંક. ૨૦
 ઉપર બેઠી કન્યા જેહ, રતિ થકી રૂપાળી તેહ.

દોહડા,

શશિવદનો મૃગલોચનો, પીનપયોધર સાર;
 સિંહલંકી ગજગામિની, રૂપ તણે ભંડાર. ૧
 જેવી મનોહર માનુનો, તેવો ભૂપ કુમાર;
 એકમેકને જોઈને, પ્રગટયો દામ વિકાર. ૨
 મહા પુરૂષને જોઈને ભુલી તનનું જાન;
 પામી મોહ મદાલસા, ના રહી શુધ ઠે જ્ઞાન. ૩
 કારણ શું છે મોહનું, કહે છે ભૂપ કુમાર;
 એવે બોલો કુંડલા, સખી હતી તે દાર. ૪
 મોહનું કારણ કહું છું સાંભળજો નરવીર;
 પાપીને કર એ ચડી, પરવશ થયું શરીર. ૫
 વહાલા તણા વિયોગથી, ક્ષણ ક્ષણ દાઝે દેહ;
 માતા પિતા શેતાં રહ્યાં, ચડી અધમ કર એહ. ૬
 રૂપ કળા ગુણ આતુરી, શુભ લક્ષણુ અર્વાંગ;
 ઉત્તમ કુળની ના કરે, અધમ પ્રુરૂષનો સંગ. ૭
 પણ સુરભિના વચનનો, રાખી રહો વિશ્વાસ;
 તેજ તમે આબ્યા હશે, ઈશ્વર પૂરશે આશ. ૮
 વિશ્વાવસુ ગાંધર્વનો, રાજા સ્વર્ગે જેહ,
 પવિત્ર પુત્રી તેહની, મદાલસા છે એહ. ૯

- દેવતણા ઉદાનમાં, રમતી સખીઓ સંગ;
રૂપ ત્રિલોચન મોહની, મુંદર છે સરવંગ. ૧૦
- પાતાળકેતુ દુરમતી, દાનવ અહીંનો જોહ;
ફરતો ફરતો ત્યાં ગયો, કન્યા દીકો ઝોહ. ૧૧
- અદ્ભુત દીકી અગના, થયો મોહવથ મંદ;
અંધકાર માયા કરી, રચ્યો ફાવતો ફંદ. ૧૨
- હરણ કરી કન્યાતણું, આદ્યો પાપી ઘોર;
અહુ દુઃખમાં બાળા પડી, પોકાર કરતી ઘોર; ૧૩
- સુરભિ ત્યાં સામી મળી, દયા ઉપણ મન;
કન્યા ગાંધર્વરાયની, કરતી અતિ રૂઢન. ૧૪
- ચિંતા ના કરેશ અંતની, ઈશ પુરશે આશ;
નિશ્ચે કોઈક નરપતિ, કરશે એનો નાશ. ૧૫
- માનવ એને મારશે, કરશે બાણ પ્રહાર;
અશ્વે ચડીને આવશે તેહ તારે ભરથાર. ૧૬
- સત્ય વચન સુરભિતણું, સમણ બાળા એહ;
મહાન્ધ દાનવ મોહથી, સમણ ન શક્યો તેહ. ૧૭
- આણીને રાખી અહીં, વરના કયો વિચાર;
આવે તેરસ આવતો, લગ્ન કરે નિરધાર. ૧૮
- ચ્છેદ્ય હાથ કપિલા ગર્ધ, શ્રુતિ શુદ્રને હાથ;
મહાદુખમાં બાળા પડી, નીચ મળ્યો છે નાથ. ૧૯
- હું છું એની સહચરી, સતી કુંડલા નામ;
પત્ની પુષ્કર માલિની, રહું છું આણે ઠામ. ૨૦
- હવે કહો સાચું તમે, કેમ આબ્યા આ ઠામ;
કોણ તમારી જોત છે, કોણ પિતા કોણ નામ. ૨૧

- દાનવ છો દે દેવતા, ગાંધર્વ કિન્નર નાગ;
માનવ આવી ના શકે, કૌર્મ દીવસ આ લગ. ૨૨
- રૂતુધ્વજ કહે રામા સુણો, સાચી કહું છું વાત;
હું નહીં દાનવ દેવતા, પન્નગ ગંધર્વ જાત. ૨૩
- હું રાજા ભુતળ તણો, અવધપતિનો બાળ;
પિતૃ આજ્ઞાથી હું રહ્યો, રૂષિઓનો રખવાળ. ૨૪
- ધારી રૂપ વરાહનું, આવ્યો દાનવ કાંય;
અર્ધ ચંદ્ર બાણે કરી, મેં વિધ્યો છો સોય. ૨૫
- એની પુઠે હું પડ્યો, અશ્વે થઈ અસ્વાર;
ગર્ક થયો હય ગર્તમાં, આવ્યો આણે ઠાર. ૨૬
- વળતી બોલી કુંડલા, તમેજ વેધ્યો બાણ;
તો બાણું નિશ્ચે સુઓ, સુરભિ વચન પ્રમાણ. ૨૭
- માનવ પણ નોય તમે, દેવ થકી છો દક્ષ;
પરણો રૂડી પદ્મની, પ્રીત્યે કરી પ્રત્યક્ષ. ૨૮
- ધરી રૂપ વરાહનું, ગયો હતો એ ચંદ;
દેતો દુખ મુનિ દેવને, કરતો ઘણાં કુછંદ. ૨૯
- પાપીનો પ્રલે થયો, હવે ભય નથી કાંય;
પરણાવું હું પ્રેમદા. જાલો એની બાંય. ૩૦

ચોપાદ.

- સુણી વચન સખોનાં સાર, જાગી મદાલસા તેણી વાર;
લગ્નલયુક્ત થઈને કાંય, બોલી વચન મધુરાં ત્યાંય. ૧
- દીઠો રૂડો રાજકુમાર, જાણો કંદર્પનો અવતાર;
ઉર બાહુને નયન વિશાળ, જોયું નખ શિખરૂપ રસાળ. ૨
- સાચું કૃણીયું છે સુરભિવચન, ગળ્યો રસીક રૂડો રાજન;
દીસે ધર્મ ધૂરધર ધીર, બળ પરાક્રમ છે ગુણ ગલીર. ૩

વાણી જોતાં છે મહા વિદ્વાન, શુભ લક્ષણ શક સમાન;
હળી હોતે કુંવરની સાથ, વરો મુજને કૃપા કરી નાથ. ૪
કુલ ગુરુ કુંડલાનો જેહ, તરત તેહાવ્યો ત્યાં તેહ;
કુશ તામ્ર પાત્ર કર ઝાલી, આવ્યા ગુરુજી આંખે ચાલી. ૫
વેદ વિધિ કરી સહ ત્યાંય, પ્રગટ્યો પાવક ચોરીમાંય;
ઠન્યાદાન કુંડલાએ દીધું, પાણી અહણુ રૂતુવજે કીધું. ૬
ગયા ગુરુજી પોતાને ધામ, તપ કરવા બેઠા તે ઠામ;
કુંડલાએ તે ઠન્યા વળાવી; સારી શીખ હઈ સમજાવી. ૭
અશ્વ ઉપર કીધું પલાણુ, ચાલ્યાં હંપતી ચતુર મુળણુ;
ખીજા દાનવે જાણી વાત, આવી કરવા લાગ્યો ઉત્પાત. ૮
અશ્વ શસ્ત્રીને આયુધ બહુ મુક્યાં રાજકુંવરપર સહુ;
સાધ્યું રાચે તે પાવક બાણુ, વાળ્યોદાનવ માત્રનો ઘાણુ. ૯
જેમ કપિલે સગર સુત બાળ્યા, જેમ પાપી સરવને પ્રજાત્યા;
પછી આવ્યો અયોધ્યા માંદ્ય, થયો આનંદ ઉત્સવ ત્યાંય. ૧૦
ઠન્યા રતન લાવ્યો તે કુમાર, થયો હરખ પિતાને અપાર;
જેઈ મહાલસાતું રૂપ, લાગ્યવંત કહે સહુ ભુષ. ૧૧
ધર્મ પતિવ્રતાનો જેહ, પ્રીતે પાળે મહાલસા તેહ;
કે નિત્ય નિત્ય લોગવિલાસ જ્ઞાનધ્યાન વિદ્યાઅભ્યાસ. ૧૨

इति श्री महालसा आख्याने प्रथम प्रकरण समाप्त.

પ્રકરણ ૨ ભૂં.

રાગ ઝોખાહરણનો.

- અતી આનંદમાંરે, વીલી ગયો કેટલો કાળ;
 રક્ષણ ઋષિ તણુરે, કરવા બતો નૃપનો બાળ.
 પાતાળ કેતુનોરે બાંધવ તાળકેતુ નામ;
 ચેર વિચારીઉરે તેણે કયું કપટનું કામ. ૧
- તટ ભુમના તણુરે એક દીન ગયો ઋતુવજરાય;
 દુરમતી દાનવેરે કીધી ઋષીની સરખી કાય;
 નીજ માયાવડેરે રૂડું આશ્રમ રચીયું ત્યાંય,
 કપટ સુની બનીરે, માયાવી બેઠો તે માંય. ૨
- એવું જોઈનેરે પાચે પડીયો રાજકુમાર;
 કપટી દાનવેરે વખાણ કીધાં તેણી વારં;
 નરપતિ ના લહયોરે કાંઈ કપટીનાં આચરણ,
 અમુરે એહનુરે, માગી લીધું કંઠાભણ. ૩
- કપટીએ કહ્યુરે મારે જવું વરૂણને ધામ,
 કોઈ યજમાનનુરે કરવું યજ્ઞ તણું છે કામ.
 ત્યાં જઈને પછીરે પાછો આવીશ આણે કાર,
 ત્યાં લગી બેસજોરે રૂડી રીતે રાજકુમાર. ૪
- સુની બણી મહારારે આપ્યું કંઠાભૂષણ ત્યાંય,
 પાપી લેઈનેરે પેઠો ભુમનાના જળમાંય;
 અદશ્ય અહીં થયોરે આઠ્યો અવધપુરી મોતાર,
 મોટો સુની બનીરે જઈને બેઠોછે રાજદાર. ૫
- રાત્રુજીતનેરે કપટી કહેવા લાગ્યો ત્યાંય;
 કુંવર તમ તણોરે મરણ પાગ્યો મહારણમાંય.

- રક્ષણ ઋષિ તણુરે કરતો સદા તમારો બાળ,
હરમતી દાનવેરે યુધમાં કીધો એનો કાળ. ૯
- ભૂષણ કંઠનુરે, મૂને આપ્યું મરતી વાર,
એના શબ તણુરે હહન કીધા કીધી તે ઠાર;
આવ્યો ત્યાં થકીરે આવ્યો તમને કરવા જાણ;
શત્રુજીતનેરે વચન વાચ્યાં વજનાં બાણ. ૭
- રાજા રાણીએરે જાણી પુત્ર મરણની વાત,
સહુ ટોળે મળીરે કરવા લાગ્યા આંશુપાત;
આવી મહાલસારે જોયો સુનિવર કેરો વેશ,
આશ્રણ જાળખીરે વળતી કરવા લાગી કલેશ. ૮
- છે સાચી સતીરે જોયું પતિ તણું એધાણ;
સહુના દેખતાંરે તેણે તજ્યા પોતાના આણ.
રોતી રાણીએરે શત્રુજીતે વાળી સોય,
પર ઉપકારમાંરે મૂઆનો શોક ના કરવો કોય, ૯-
- ગો પ્રાક્ષણ તણુરે રક્ષણ કરતાં છુટે દેહ;
કોટીક યુગ લગીરે પામે સ્વર્ગનું મુખ તેહ,
તુલ્ય તણુ વણરે સાડ પામે દેવ શરીર;
જઈ રણયત્રમાંરે જોણે હોમ્યું સર્વ શરીર. ૧૦
- રોતાં રાખીયાંરે રામે સમજાવી નીરધાર,
સુત વધુને પછીરે કીધો અગ્નીનો સંસ્કાર.
કપટ મુની ગયોરે જઈને નીચરો જુમનામાંય;
રાજકુમારનેરે કુમતી હલેવા લાગ્યો ત્યાંય;
તમ પરતાપથીરે હું કરી આવ્યો મારું કામ;
જાવ મુખે કરીરે હવે તમે તમારે ધામ. ૧૧

મુની ચરણે નમીરે વળતી ગયો પોતાને ઘેર;
મળીઓ તાતનેરે મુતને સંભળાવી સહુ પેર.
કોઈક મુની થઈનેરે લાબ્યો આશ્રણનું ઓધાણ;
સતી મદાલસાએરે પતિની પુઠે ધાડયા પ્રાણ.

૧૨

એવું સાંભળીરે રોયો ઘણુ ઋતુવજરાય,
અરે મુજ કારણેરે જેણે તણ પોતાની કાય;
મુખ સંસારનુંરે, આજ લગી નથી જોયું કાંય,
ભજતી બ્રહ્મનેરે રહેતી ધર્મની માંય.

૧૩

હવે મહારેરે ભોગવવા નહી ભવના ભોગ,
વનમાંહી વસીરે કાયા કસી સાધવો ભોગ;
એવું સાંભળીરે તાતે સમજાવ્યો બહુ ત્યાંય,
‘ઉર આણ્યું નહી’રે તપ આરંભ્યું તિરથમાંય.

૧૪

મળવા મિત્રનેરે એવે આવ્યા નાગકુમાર,
‘સઘળું’ સાંભળીરે, ઉરમાં દુખીયા થયા અપાર.
જઈ પાતાળમાંરે વળતી કહી તાતને વાત;
કપટી દાનવેરે કીધી મિત્ર વધુની ઘાત.

૧૫

કપટના ભોગથીરે કગાર્ધ ગયો મારો મીત્ર,
કહોને તાતણરે, કેવાં કપટી કરે ચરીત્ર.
વળતા પિતા વઢેરે કપટ ભોળ એમ પરખાય;
‘મુખ મુદ્રા યકીરે વળી ચેષ્ટાથી ભણ્યો ભાય.

૧૬

છપો.

ચંચળ જેનું ચિત્ત નેત્ર વળી ચંચળ તેનાં,
જોલે મોટા જોલ, તોલ કાંય ન જડે જેનાં,
‘ધરી દેખાડે ધ્યાન, જ્ઞાન વળી કયે ઘણેક,

જણાવે જુના સિદ્ધ, ઘણા ગોદડીએ ગેર,
 વેદક બાદ કીમીઆ, વળી કંઈ કંઈ ચટકાં તે કરે,
 ભાવીક ભોળા લોકના તે, તન મન ધન હેલાં હરે. ૧
 બોલે મધુરા બોલ, શીળતા રાખે સારી,
 કાંઈ સરવેનું ખાય, કાંઈ કહાવે આચારી,
 કાંઈ કરે અપવાસ, ખાય છાના મધરાતે,
 લેપઈ રહ્યા એ દામ, ત્યાગ દેખાડે બાતે,
 એવા ધૂર્ત અતિ ઘણા, અનેક વેશે આથડે,
 ભોળા ભાવ ધરી ભજે, પણ ભક્ષ તેમનું થઈ પડે. ૨
 દોહરા

પુત્ર કહે પિતા સુણો, જેમ એનું દુઃખ જાય;
 થાય બે સતી જીવતી, એવો કહેને ઉપાય. ૧
 તાત કહે તમને કહું, ઉપાય એનો આજ;
 સમરો દેવી શારદા સરસે સધળું કાજ. ૨
 વચન સાંભળો તાતનું, પુત્રોએ તે વાર;
 સાચી દેવી શારદા, આરાધી એ કાર. ૩
 હિમાચળ ઉપર જઈ, તપ આરંભ્યું ત્યાંય;
 બ્રહ્મ સુતા ભાવે કરી, આરાધી મનમાંય. ૪

છંદ હરિઓત.

હે દેવી તું જગ ધારીણી, દુઃખ હારીણી મહીમા અતી;
 કરે શીશ નામી પ્રણામ તુજને, બ્રહ્મયોની સરસ્વતી.
 સદસત્ જગમાં જેટલું; તે સરવ તુજ આધારથી,
 છે સર્વેમાં સંયોગ તારો, યોગવતી તું ભારતી. ૧
 તું પરમ અક્ષર રૂપદેવી, સર્વે એ તુજથી થયું,
 છે પરમ અક્ષર રૂપ તે, પરમાણુવત સહુમાં રહ્યું.

અક્ષર સદા પરબ્રહ્મ છે, આ વિશ્વ તે ક્ષર છે સહી,
 પાવક રહ્યો છે કષ્ટમાં, વળી ગંધ રહી અવની ગ્રહી. ૨
 એમ અસાચરમાં પ્રહ્મ તું, તારો સરવમાં વાસ છે;
 ઉપજે ખરે તુજમાં સહુ, તારો સર્વ વિલાસ છે,
 છે સ્થિરા સ્થિર જગ જેટલું, ઝોંકાર તેનું સ્થાન છે.
 છે ત્રણ માત્રા તેહની, છે ને નથી નિદાન છે. ૩

ત્રય લોકને વળી ત્રય વિદ્યા, વન્હિ પણ ત્રય જાણીએ,
 ત્રય વર્ણ છે ત્રય ધર્મ છે, વળી જ્યોતી ત્રય પ્રમાણીએ;
 ત્રય ગુણને વળી શબ્દ ત્રય, ત્રય કાળ વણીશ્રમ સહી;
 છે દેહ ત્રય ને અવસ્થા ત્રય, એમ ત્રય માત્રા રહી. ૪
 અવિકારી છે જે અર્ધ માત્રા, શુદ્ધ સચ્ચિદ્રુપ છે,
 પરિણામ વરણત તે સદા, આનંદ પ્રહ્મ અનુપ છે.
 તે રૂપ તારૂં દિવ્ય દેવી, હું કહી શકતો નથી,
 ઉચ્ચાર આવે જીભથી, હું તેટલું કહું છું કથી. ૫

વિશ્વેશ તું પરમેશ તું, વળી વિશ્વ રૂપે તું સહી,
 છે વાસ તારો વિશ્વમાં, વળી વિશ્વથી અજગી રહી
 તે સાંખ્યને વેદાંત આદિ, અમીત શાખા સ્થીર કરી,
 તું એક થાય અનેક રૂપે, વિવિધ રૂપે વિસ્તરી. ૬

તું આદ્ય મધ્યને અંતમાં; સદ્ અસદ્ રૂપે સાર છે,
 વસુ ઇન્દ્ર પ્રહ્મા અકે ઇંદુ, જ્યોતિ તું નિરધાર છે;
 તું ત્રિગુણનો આશ્રય સદા, વળી ષઠ ગુણાત્મક નામ છે,
 શક્તિ મતોમાં શક્તિ તારી, તું સદાય અનામ છે. ૭
 તું સકળને નિષકળ વિષે, શક્તિ સદા વ્યાપી રહી,
 અદ્વિત ને વળી દ્વિત તું, તુંજ વિના નહી ખાલી કહી;

સુદમ થકી અતિ સુદમ તું, અતિ સ્થુલથી વળી સ્થુલ છે,
બૂમિ તથા આકાશમાં, તું સરવ દેહું મળ છે.

દોહડા.

ક'બલાચ ઉરગે કરી, સ્તુતિ ધરીને પ્રેમ;
માગ્ય માગ્ય કહી શારદા, બોલી વળતી એમ. ૧

કરજોડી ક'બલ કહે, આપો મુજને માત;
મુંગીત વિદ્યા આવડે, સહીત તાલ સ્વર સાત. ૨

વાણી કહે તવ વદનમાં; કરીશ આવી વાસ,
એરી વિદ્યા સરવથી, પ્રગટ થશે તમ પાસ. ૩

એવું કહી આપે હવી, દેવી અંતર ધ્યાન;
નાગપુત્ર આનંદથી, કરવા લાગ્યા ગાન. ૪

કરુણામય કૈલાસમાં, છે મોટા મહાદેવ,
સાજ સકળ સાંજ કરી, ગયા ત્યાં તતખેવ. ૫

ઉમાકાન્ત આગળ જઈ, આરંભ્યું શુભ ગાન;
આતે સ્વર સાથે સહુ, રાગ રંગને તાન. ૬

ગાંધર્વ કિન્નર અખરો, સુણવા આવ્યા સર્વ;
રાગ સાંભળી નાગનો, ગયો તેમનો ગર્વ. ૭

માગો જે જે મુખ થકી, તે આપું વરદાન.
ચોપાઈ. ૮

કરજોડી કહે નાગકુમાર, પ્રજુ છે તમે પરમ ઉદાર;
મહારાણી મદાલસા જેહ, કરી જીવતી આપો તેહ. ૧

આપુતોષને અઢંગક દાની, ગણે તમને તો મોટા રાની;
હોય પરમ કૃપા જો તમારી, કરો પ્રગટ મદાલસા નારી. ૨

સુણી શંકર બોલ્યા વાણી, નિશ્ચે મળશે તમોને રાણી,
તમે જાવ તમારે ઘેર, કરો શ્રાદ્ધ તો રૂડી પેર. ૩

વાગે નાદ અનેક વિધાન, કરે કોકોલા કઠે ગાન;
 જોતા જોતા આવ્યા ત્યાંય, નાગરાજ બેઠા છે જ્યાંય. ૧૬
 નાગકુમાર તે આગળ ગયા, સમાચાર તેતાતને કહ્યા;
 શુભવંત મિત્ર હુમારો જેહ, મળવા તમને આવ્યો તેહ.
 બોલ સાંભળી પુત્રો તણો, નાગરાજ મન હરખ્યો ઘણો. ૧૭
 દોહા.

નાગાલયમાં નરપતી પેઠા જેણી વાર;
 સુંદર શોભા જોઈને, ઉપજ્યો હર્ષ અપાર. ૧
 ઇંદ્રાસનથી ઓપતું, કંચનમણી મમ કામ,
 પ્રહ્લ સહન કરતાં લાલુ, નાગરાજનું ધામ. ૨
 સિંહાસન સોનાતણું, જડીત મણીની જ્યોત;
 સહસ્ર સુરજથી ઘણો, દીસે ત્યાં ઉગ્રોત. ૩
 નાગરાજ પાસે જઈ, રનેહે નાન્યું શીશ;
 અર્ધ તરે ઉલટ ધરી, દીધી છે આશિષ. ૪
 ભાવ કરીને ભુપને, ચાંપ્યો ફદીયા સાથ;
 પાસે બેસાડ્યો પ્રીતથી, હેતે આત્યો હાથ. ૫
 કુશળતા પુછી કરી, વળતાં કર્યાં વખાણ;
 સત્તજન ઉપજે સુખીમાં, કરવાને કદખાણ. ૬
 શુભવંતા શુભ તાહરા, કહેના મારા તન;
 તે નજરે દીઠા તને, માન્યું મહાર્ મન. ૭
 જે નરના શુભ જગતમાં સરવે લોક સગય;
 તે નરના દર્શન ચક્રી, પાંચે પાતક જાય. ૮
 સદ્વિદ્યા સદ્ગુણ વળી, જેમાં સદ્ગત્યાર;
 પિત્ર લક્ષ્મિ આસ્તિક મતિ, ધન્ય તેનો અવતાર. ૯

ધન્ય ધન્ય તે વંશને, ધન્ય માતાને તાત;
 શુભ કીર્તિ આ લોકમાં, હોય જેની વિખ્યાત. ૧૦
 ચોપાઝ.

એમ કુંવરનાં કરી વખાણુ, વળતી જોડ્યા નાગ મુળણુ;
 આજ અતિથી આવ્યા તમે, અદકો આનંદ પામ્યા અમે. ૧
 જેને ઈચ્છા તમને હોય, મુજ પાસેથી માગો સોય;
 સજન મિત્ર પુત્રોના તમે, જે માગો તે આપુ અમે. ૨
 રત્નાદીક ધન વાહન જેહ, તમથી અધિક નથી તેહ;
 નાગરાજનાં મુણી વચન, જોડ્યા શત્રુજીવના તન. ૩
 દર્શન થયાં તમારાં જેહ, અપાર ફલદાયક છે તેહ;
 શીશ ધરી પદરજ તમ તણી, હું સંપતિ પામ્યો ઘણી. ૪
 રત્નાદીક ધન વાહન સોય, તમ પ્રતાપથી છે સહુ ડોય;
 રાજ્ય રત્ન હય ગજરથ સાર, છે મહારે સઘળું નીરધાર. ૫
 મારે વસ્તુ જોઈએ જેહ, સરવે તમે જાણો છે તેહ;
 જોડ્યો કંઠલાયનો પુત્ર, એનું જાગ્યું છે ઘર મુત્ર. ૬
 દોહડા.

પુત્રી ગર્વવંશજની, મહાલસા શુભજાણુ;
 એ પરણેલો પ્રેમદા, તેણે જોયા પ્રાણુ. ૧
 પવિત્રતા પોતે હતી, સતી શીરોમણી જેહ;
 કોઈ શત્રુના કપટથી એણે છોડ્યો દેહ. ૨
 વનિતા તણા વિયોગથી, લાગ કર્યા સહુ મુખ;
 રાત દીવસ ચિન્તા ધરી, હારણુ સહે છે દુઃખ. ૩
 નારી વિના નર એકલો, શોભે નહીં સંસાર;
 જે કરી આપો જીવતી, ઉપજે-હરખ અપાર. ૪

- અન્ય નારી વરવી નહી, કરી પ્રતિજ્ઞા એમ;
જો મદાલસા ના મલે, તોયે જીવે કેમ. ૫
- પુત્ર તણી વાણી મુણી, કહે નાગ મહારાજ;
માયારૂપ મદાલસા, હું દેખાડું આજ. ૬
- એમ કહી દેખાડીયું, મદાલસાનું રૂપ;
નીરખી નખ શીખ તેહને, મુછો પામ્યો ભૂપ. ૭
- ઘડી પછી મૂછો વળી, વળતી બેઠ્યો આમ;
માયારૂપી માનુની, સરે ન તેથી કામ. ૮
- વળતી તે નાગે કહી, સર્વે જનેલી વાત;
કરી ઈશ્વરે જીવતી છે સાચી સાક્ષાત. ૯
- એવી વાણી સાંભળી, રીઝ્યો રાજકુમાર;
આવી ગળી મદાલસા, ઉપજીઓ હર્ષ અપાર. ૧૦
- તેજ રૂપ ને રંગ છે, તેનો તેજ સ્વભાવ;
ગુણ લક્ષણ વચને વધુ, જનીયો તેજ જગાવ. ૧૧
- લોજન નાના ભાત્યનાં, કીધાં તેણે કામ;
મળી હળી સૌ મિત્રને, ગયા પોતાને ગામ. ૧૨
- ચોપાઠ.

આખ્યા પછી અયોધ્યામાં, જેજેકાર થયો છે ત્યાંય;
માત પીતાને ચરણે નમી, અંતર જવાળા સરવેની સમી. ૧

ધન્ય ધન્ય એવા મિત્ર ઉદાર, જીવતી કરી મરેલી નાર;
મિત્ર મિત્ર કેરૂ દુઃખ હરે, એવો મિત્ર સરવથી શરે. ૨

સ્વાર્થી મિત્ર ઘણા જગમાંય, તેથી અર્થ સરે નહી કાય;
સજ્જન તણી મિત્રતા જેહ, સદા સુખદાયક છે તેહ. ૩

દુરીજન તણી મિત્રતા કરે, તેથી કાજ કશું નહી સરે;
રૂઢવજને મદાલસા સંગ, પાળે ધર્મ સહીત ઉમંગ. ૮

શત્રુજીતે સોંચ્યું રાજ, આપ ગયા વન સાધન કાજ;
 પાળે પ્રભા રૂપવન્ન રાય, સારી દીર્ઘ સઘળે ગાય. ૫
 ધર્મ ધુરંધર થયો નરેશ, ચાલી દીર્ઘ દેશોદેશ.
 મદાલસા રાણી છે જેહ, મહાગુણ ગંભીર તેહ. ૬
 પ્રથમ પુત્ર એક તેને થયો, અમાચાર રાજને કહ્યો;
 તેનું નામ ધર્યું વિકાન્ત કુંવર જેહ પાચ્યું મન શાંત. ૭
 મદાલસાએ કયો વિચાર આપી બોધ કરે ભવપાર.
 મારે ઉદરે આબ્યો જેહ, પુનર્જન્મ ન પામે તેહ. ૮
 એમ વિચારી માતે ત્યાંય, કીધું જ્ઞાન પારણામાંય;
 દેહ તણું અભિમાન ન થાય, એવાં ગીત હાલરડાં ગાય. ૯

ગીત.

(રાગ-ભૂયો મન ભમરા તું ક્યાં ભયો.)

માતા ભલીરે મદાલસા, હેતે હાલરડાં ગાય;
 બોધ કરે નીજ બાળને, દેહાભિમાન જાય. માતા.
 તાત સદાય તું સિદ્ધ છું, નથી તારે તો નામ,
 નામ કદ્યું છે દેહનું, ઠરવા સંસારી કામ. માતા.
 જોને તું તારા આપને, ભાણી જોને તું દેહ;
 કુંવર રૂવે છે શા કારણે, નથી તું કાંય તેહ. માતા.
 જન્મથી મુત તાહરે, નથી કાંઈ વિકાર;
 રાજ વડે સરવે કહે રૂડો રાજકુમાર. માતા.
 ગુણની કરેલી કલ્પના, ગુણ જીજવા જેહ;
 ઇન્દ્રિઓ પ્રત્યે એ રહ્યા, ગુણ ભૂતોના જેહ. માતા.
 ભૂતો થકા ભૂત ઉપજે, યજ્ઞ દુર્ગંજ તેહ;
 વૃદ્ધિ પામે છે તે વળી, અન્ન પાણીથી એહ. માતા.

- તું તો સદાયે અખંડ છું, નથી વૃદ્ધિને હાણ;
 દેહતો જેવી કંચુકી, તેથી જુદો તું બાણ. માતા.
- દેહની માંહી મળી કરી, નવ યૌવન તું મૂઠ;
 કર્મ શુભાશુભથી બને, દેહ થાય છે પ્રૌઢ. માતા.
- કોણ પિતા કોણ પુત્ર છે, કોણ માત કહેવાય;
 કોણ જાતા કોણ અજ્ઞિતા, સૌ કર્મથી થાય. માતા.
- કોણ માંડે ને કોણ પારકું, સૌ ભૂતોનો સંગ,
 એમ વિચાર કરે થયે, અભિમાનનો ભંગ. માતા.
- સુખમય માને છે ભોગને, અતિ દુઃખમય તેહ;
 સુખ અંતે દુઃખ છે ઘણું, મૂઢ ના લહે એહ. માતા.
- દુઃખ દિસે વૈરાગમાં, સુખ આગળ થાય;
 પંડિત જન એમ જાણીએ, સુખ ભોગને ચ્હાય. માતા.
- વાહન જેવો દેહ છે, અન્ય પુરૂષ માંય;
 મમત કરે છે મૂઢ તું, નથી પારે તે કાય. માતા.
- એમ અહરનીશ પુત્રને, આપે તત્વ વિચાર.
 વૈરાગ વ્યાપે તે જીવને, છોડી ચાલે સંસાર. માતા.
- બીજો કુંવર જન્મીઓ, ધર્યું સુખાહુ નામ;
 આત્મ બોધ એને કયો, તણ આલ્યો તે ધામ. માતા.
- ત્રીજો કુંવર તે રાણીએ, જન્મીઓ જે વાર;
 નામ શત્રુમર્દન ધર્યું, આપ્યો તત્વ વિચાર. માતા.
- ચોથો કુંવર બ્યારે થયો, ધાર્યું અલક નામ;
 રાજાએ રાણી પ્રત્યે કહ્યું કયું અઘટીત કામ. માતા.
- બાળપણથી પુત્રને, તમે આપ્યો વૈરાગ;
 મરજદા શુભ ધર્મની તમે કોધી છે ત્યાગ. માતા.

તૃપ્તિઓ માત્ર ગયા વિના, થાય વૈરાગી જેહ;
 વમત ઠરેલું વળી ગળે, પડે પાપમાં તેહ. માતા.
 પિતૃઓ પિંડની વાંચના, કરતા હોયે જેહ;
 પુત્ર વિના સંસારમાં, રહે નિરાંચી તેહ. માતા.
 ધર્મ પોતાનો પાળવો, ગૃહસ્થાશ્રમ માંય;
 ન્યાય વડે નર જેહ રહે, દોષ ના હોય કાંય. માતા.
 દોહા.

વચન સુણી ભૂખાળનાં રાણી ગ્રમણ સાર;
 ધર્મવંત જલકે કેરું, લોપે નહિ સંસાર. ૧
 અથમ ઠહો તે પુત્રને, રાજાનો જે ધર્મ;
 તે નીતિથી આલતાં. કાંઈ ન લાગે કર્મ. ૨
 બાળપણથી રમાડતાં, વળતી થયો કુમાર;
 રાજાએ તેને કયો, ઉપવીતનો સંસ્કાર. ૩
 સારી રીતે સમજણો, થયો કુંવર જે વાર;
 કર ભેદીને માતને કહેતો હતો કુમાર. ૪
 જે જે મારા જન્મમાં, કરવાનું હોય કામ;
 તે તે મુજને શીખવો, સારી રીતિ તમામ. ૫
 માત કહે સુત સાંભળો, થાયે રાજ્યાભિષેક;
 તે વેળાથી વર્તવું, ધર્મ સહીત વિવેક. ૬
 પહેલા શત્રુ શરોરમાં, શુભ રહેલા જેહ,
 સારી રીતે શસ્ત્રી, છતાં લેવા તેહ. ૭
 કામ ક્રોધને લોભ છે, હર્ષ માન મદ નામ;
 એ શત્રુ છૂટ્યા વિના, કશું સરે નહી કામ. ૮
 હરેક કાર્યને વિષે ધર્મ વિરૂદ્ધ ન થાય;
 સ્મૃતિ રાખવી તેહની, થાય નહી અન્યાય. ૯

અષ્ટાદશ વિદ્યા વળી, કળા ચોસઠે જેહ;	
રાજપુત્રને શીખવી, સારા ગુરૂથી તેહ.	૧૦
કાગ કોકીલા ભગ મૃગ, બ્યાલ મોરને હંસ;	
લક્ષણ કુરકટ લોહના, શીખે તે નૃપ વંશ.	૧૧
કીટકના સરખી કીયા, શીખે રાજકુમાર;	
એષા ખોપિલોકા તણી, શીખી લે વીસાર.	૧૨
અંદ મુરજ સરખું વળી, ધારણ કરણ રૂપ;	
ભૂમિ રક્ષણ કારણે, વરતે તે નર ભૂપ.	૧૩
શક અક ને સોમમય, વાયુ રૂપે જેહ;	
પંચદેવ લેળા કરી, સરજ્યો રાજા દેહ.	૧૪
એવાં પંચ દેવની રીતિ રાખે રાય	
તો પાલન પૃથ્વિતણું, તે રાયથી ધાય.	૧૫
ચાર માસ સુધી યથા, સીએ અવની ઇશ;	
મળ પોષવા કારણે, વરતે એમ નરેશ.	૧૬
સુરજ નીજ કીરણે કરો, અવનીના રસ જેહ;	
આઠ માસ સુધી વળી, ખેચી લે છે તેહ.	૧૭
એમ મળની પાસથી, કર એએ ઉ રાય;	
મળ તણા સુખ કારણે, વળી આપતો નાય	૧૮
શત્રુ મિત્ર સમાનતા, જેમ ગણે યમરાય;	
પક્ષ ન રાખે કોઈનો, રાજા કરતા ન્યાય.	૧૯
આનંદ ઉપજે સર્વને, ભેઈ પુનમનો અંદ્ર;	
એમ ભેઈ ભુષાળને, મળ લહે આનંદ.	૨૦
વાયુ જેમ વ્યાપક રહે, છાનો સઘળે ઠામ;	
આરૂં કેપ રાજા રહી, બાણે વાત તમામ.	૨૧

ઉદય ચંદ્રનો જોઈને, સમુદ્ર હરજો જેમ;
 ગુણવંતો જોઈ ભૂપતી, હરજો રૈયત તેમ. ૨૨
 ઉદય જોઈ કેતુ તણો, થાય સર્વને સોક;
 પાપી રાજા જોઈને, ધિક્કારે સૌ લોક. ૨૪
 ચોપાર્ધ.

માટે જેવો રાજા હોય, તેવો પ્રજા થાય છે સોય;
 નીતિવંતો હોય નરેશ, તેથી મુધરે સઘળો દેશ. ૧
 શાસ્ત્ર પ્રમાણે વરતે ન્યાય, શીખી નીતિ ને વળી ન્યાય;
 પહેલું મન પોતાનું જેહ, ગળાએ વશ કરવું તેહ. ૨
 મન છતે સઘળું છતાય, ખટશત્રુ તેથી વશ થાય;
 દેહરૂપ જન્મ છે સાર, આત્મા તે ચલાવનહાર. ૩
 તે આત્મા મનને જઈ મળે, મન વિષયોના સામું વળે;
 વિષય ભક્ષ લેવાને સહી, પ્રેરે મન ઈન્દ્રિયોને જઈ. ૪
 મન છતે છતેન્દ્રીય થાય, પાંચ નામ મનનાં કહેવાય;
 સહુ પહોંચેને મનનું જ્ઞાન, તે માટે કહે છે વિજ્ઞાન. ૫
 શરીરરૂપી ગુણમાં રહે, હૃદય નામ તે માટે કહે;
 સર્વે વસ્તુ ચિન્તવે એહ, માટે ચિત્ત કહેવાયું તેહ. ૬
 હીઠા સાભળ્યા ઉપર જાય, માટે મન એને કહેવાય;
 પહોંચોનો નિશ્ચય કરે, માટે બુદ્ધિ કહે છે સરે. ૭
 મન પ્રધાન આત્માનો સાર, તે સાથે મળી કરે વિચાર;
 મન આત્મા બેના દેખાય, પ્રમાણથી તે તો ઓળખાય. ૮
 અગ્નિ હોય ત્યાં ધૂમ્રજ થાય, તેથી અગ્નિ જાણ્યો જાય;
 આત્મા મન અદ્રષ્ટ એમ, લગ્નજીથી ઓળખવા તેમ. ૯
 ધર્મ અધર્મ મુળ ને દુઃખ હોય, ઇચ્છા દેષ કરે છે સોય;
 વળી પ્રયત્ન ગાનને સંસ્કાર, તેનવ ગુણ આત્મા નિર્ધાર. ૧૦

એ ગુણથી આત્મા બાણીએ, વેદ વચનથી પરમાણીએ;
 નવ લક્ષણથી જીવ છે નામ, મનને મળીને કરે છે કામ. ૧૧
 શ્રોત્રાદિક જ્ઞાનેન્દ્રિયમાં, પંચ વિષય શબ્દાદિક ત્યાંય;
 મન જે જે ઇન્દ્રિયને મળે, તે તે વિષયો લેવા પળે. ૧૨
 આત્મા મનને પ્રેરે જઠા, મન વિષયો પર દોડે તદા;
 વિષયો આત્મા લે છે જેહ, મેળવનાર છે મન તેહ,
 સંકલ્પ સઘળા મનને થાય, એ અનુમાને મન કહેવાય. ૧૩

દાહા.

આત્મા તણા પ્રયત્નથી, મનને સંકલ્પ થાય;
 મનના પ્રેરી ઇન્દ્રિઓ, વિષય લે.ગ તે ચાહા. ૧
 માટે બળીષ્ઠ ઇન્દ્રિયો, વશમાં રાખે જેહ;
 રાજા રાજ ત્રિલોકનું, કરી શકે છે તેહ. ૨
 દેખીતા વિષયો સહુ, સુખ સરખા દેખાય;
 પણ અંતે ફળ તેહનું, નિશ્ચે માહું થાય. ૩
 અલિ પતંગ મૃગ મીન ગજ, બંધન પામે જેહ;
 એક એક વિષયો વડે, દેહ તજે છે એહ. ૪
 જે રાજા વિષયો યક્રી, અધ ધંધ ધર્મ જાય;
 પરનારને લોગવે, નિશ્ચે માયો જાય. ૫
 કામાદિ ખટવર્ગને, જીતે પહેલો રાય;
 રાજ કરે નીતિ વડે, કર્મે ના લેવાય, ૬
 અવિનયથી માર્યા ગયા, વનમાં વસ્યા નરેશ;
 વિનયવંત વનમાં હતા, પામ્યા પાછો દેશ. ૭
 દોષક તો કામે હણ્યા, ક્રોધે હણીઆ ક્રોધ;
 દોષ હણાયા લોભથી, હરખ માન મદ ક્રોધ. ૮

વિષ જેવા વિષયો સહુ, કરે દેહમાં વાસ;	
એક એક પળ જીવનો, નિશ્ચયે કરે વિનાશ.	૯
મરણના લોપી ધર્મની, વિષય જોગવે કોય;	
લોક તથા પરલોકમાં, સુખ પામે નહીં સોય.	૧૦
પુરુષાર્થ છે પુરુષમાં, ધર્મ અર્થ ને કામ;	
વેદ વિધિથી ઉચરે, મળે મોક્ષનાં ધામ.	૧૧
ઇત્યાદિક નીતિ ઘણી, અલર્કને કહે માત;	
તે સમજી પોતે થયો, ધર્મવંત સાક્ષાત.	૧૨
વળી માતને પુછીઆ, વર્ણાશ્રમના ધર્મ;	
તે શ્રુતિઓ સ્મૃતિઓ થકી, કહી સમજાવ્યો મર્મ;	૧૩
ધારણ કરજે વીર તું, સદ્પુરુષનું વ્રત;	
સદ્વૃત્તને ધાર્યો થકો, વિષ થાય અમૃત.	૧૪
એમ કહીને મુદ્રીકા, આપી સુતને એક;	
આપતકાળે વાંચવી, સજ્જો સોય વિવેક.	૧૫
એમ કહીને પુત્રને, સોમ્ય સઘળું રાજ;	
પરણાઓ પ્રીતે કરી, કહ્યું કરવાનું કાજ,	૧૬
યજ્ઞ કરી સતોષવા, દેવ તથા જીદેવ;	
કરવી સજ્જન સંગતી, સદ્પુરુષોની સેવ.	૧૭
શ્રાદ્ધાદિકથી સેવવા, પિતૃ દેવ પ્રમાણ;	
પાસે પંડિત રાખવા, સારા જોઈ સુખાણ.	૧૮
શીઘ્ર જનોને સેવીએ, દુષ્ટ જનોને દંડ;	
પ્રજા પાળવી પ્રીતથી, કરે ન કોય પાખંડ.	૧૯
પ્રીતે પાસે રાખવા, નીતિવંત પ્રધાન;	
સર્વેને સંજાણવા, કરવું નીતિ જ્ઞાન.	૨૦

પરધન પરદારા વળી, પરદુઃખના કરનાર;
 તે દુષ્ટાને ટાળવા, કરો દેશની પાર. ૨૧
 આદ્ય આદિ પૂજ્યજી, કરવું નહીં અપમાન;
 સદા ધર્મ સંભાળવો, ધરવું પ્રભુનું ધ્યાન. ૨૨
 એવું કહીને આપીયુ, અલર્ક સુતને રાજ;
 વનમાં ચાલ્યાં દંપતી, આત્મા સાધન કાજ. ૨૩

ચોપાઠ.

અલર્ક રાજા થયો ઉદાર, વાધ્યો યશ તેનો વિસ્તાર;
 પાળે પ્રજા પુત્રની પેર, સઘળે થઈ આનંદની લહેર. ૧
 વેદ ધર્મ સર્વે અનુસરે, કોઈ કોઈને પીડા નવ કરે;
 ધર્મવંત કીધા સહુ લોક, કોઈને નહીં વ્યાધિ ને શોક. ૨
 કામધેનુ સમ વસુધા થઈ, સહુ સંપત્તિ ચોરી રહી;
 પુત્ર થયા અલર્ક ને સાર, તે સઘળા ગુણના ભંડાર. ૩
 ઘણા કાળ એમ કરતાં ગયા, વિષયોના મુખમાંહે વહ્યા,
 રાજરત્ન રમણીકશ્યુ રંગ, મન વૃત્તિ ન થાય અસંગ. ૪
 વિષયોમાં લોભાયો ભ્રાત, તે મુખાહુએ જાણીવાત;
 માતતણી પ્રતિજ્ઞા જેહ, પાળી નહીં અલર્કે તેહ. ૫
 વિષયોમાં લોભાયી રહ્યો, આજ લગી વનમાં ના ગયો;
 માટે એનું લેવું રાજ, તેથી સરસે સાફ કાજ. ૬
 વળતો કાશી રાજાને મળ્યો, સમાચાર કહી સાથે વળ્યો;
 તેણે સૌ સૈન્ય સજ્જ કરી, નગર અયોધ્યા આગ્યો ફરી. ૭
 તેણે દૂત મોકલીજો એક, અલર્કને સહુ કહ્યો વિવેક;
 રાજ તમારૂં સઘળું જેહ, મુખાહુને સોંપ્યો તેહ. ૮
 એક વજ્ર પહેરીને જાવ, નીકર લડવા સામા યાવ;

અલર્ક કહે જે સુત્રો હોય, ભયથી રાજ તજે નહી કોય. ૯
 સુદ કરી જ્યારે હારીશ, ત્યારે છોડી દઈશું દેશ;
 દૂતે કાશી વૃષને કહ્યું, તરત સૈન્ય તે તત્પર થયું. ૧૦
 ઘેરું જઈ અયોધ્યા ગામ, વળતી મચ્છો ઘણો સગ્રામ;
 અલર્કના ચોદા છે જેહ, હારી નાહા સઘળા તેહ. ૧૧
 કૌશ હતા તે ખાલી થયા, લોક દુઃખેથી નાસી ગયા;
 અલર્કને મન ચીંતા થઈ, લડવાની શક્તિ નવ રહી. ૧૨
 માતા તણી સુદ્રીકા જેહ, કાઢી દરમાં લીધી તેહ;
 વાંચી જોયા અક્ષર સહુ, વાંચ્યો હર્ષ રૂદેમાં બહુ. ૧૩
 શત્રુ બળીઓ આવી લહે, ખુટે ધનને સંકટ પડે;
 તારે સઘળું કરણ ત્યાગ, મન ધરવો નિર્મળ વૈરાગ. ૧૪
 વનમાં જઈ કરવો સત્સંગ, તેથી થાયે દુઃખનો ભંગ;
 જોવા અક્ષર વાંચી કરી, તરત ગયો વનમાં નીસરી. ૧૫
 હતાત્રેય મહામુનિ જ્યાંય, પૂજાપાચે નમીઓ ત્યાંય;
 પ્રીતે કરી જોડયાં પાંણી, વિનયે કરી ઝાટ્યો મૃદુ વાણી. ૧૬
 દેવ તમે છો દીન દયાળ, શરણાગત વત્સલ પ્રતિપાળ;
 માફ દુઃખ નીવારણ કરો, શરણાગતનું સંકટ હરો. ૧૭
 આવ્યો પ્રભુ તમારી પાસ, ટાળો સઘળા મહારા ત્રાસ;
 તપી રહ્યો છું તાપેકરી, હવે દુઃખ નીવારો હરિ. ૧૮
 કોમળ ચરણ તમારા જેહ, તાકી શરણે આવ્યો તેહ;
 દોહા.

વચન સુણી અલર્ક તણાં, કહે મહામુનિરાય.

સાચું કહે પૃથ્વી પતિ. શું દુઃખ તુજને થાય. ૧

શું દુઃખ કહે તુજને થયું, તેનો કરી વિચાર;

વળતી તું સુજને કહે, ધીર થઈ નિરધાર. ૨

- વચન સાંભળી દત્તનાં, હિંમત રાખા ધીર;
વિચાર કરવા લાગીઓ, શોધી આપ શરીર. ૩
- આત્મા અનાત્મા તણો, ભેયો કરી વિચાર;
હાશ કરીને બોલીઓ, મુની પ્રત્યે નિરધાર; ૪
- હું તો કંઈ લોભિ નહિ, નહિ જગ તેજ સમીર;
આકાશ તે પણ હું નહિ, પંથે હુત શરીર. ૫
- તન માત્રાએ પંથ છે, પંથહુતની જેહ;
તે સરવે પણ હું નહિ, સુક્ષ્મ દેહ છે એહ. ૬
- સુખ ને દુઃખ છે મન વિષે; માની લે છે સોય;
તે મનથી હું ભિન્ન છું, મારે નહિ દુઃખ કોય. ૭
- એ સહુ અંતાઃકરણ છે, ચિત્ત જુદિ અહંકાર;
તે દુઃખને વળી સુખનો, માથે લે છે ભાર. ૮
- હું અળગો છું એહ બકી, શુદ્ધ સમ્યક્દાનંદ;
મારે ન માનવો ભેદએ, પર ઉપાધિનો દંદ. ૯
- ભંધત માંહે થાય છે, સ્થુલ દેહ અભિમાન;
સ્યારે સુખને દુખનું, તેમાં રહે છે ભાન. ૧૦
- વળતી તે મુતા પછી, થાય સુખનનો દેહ;
તે દેહના સુખ દુઃખનો, માની લે છે તેહ. ૧૧
- સુખન મટીને થાય છે, નિંદ્રા જેણોવાર;
તેમાં સ્થુલ સક્ષ્મ તણું, હોય ન દુઃખ લગાર. ૧૨
- હું તો એ ત્રણેયનો, સાક્ષિ તુર્યા રૂપ;
સુખ દુઃખ મુજને ન અડે, હું છું શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૧૩
- કારણ સુખ ને દુઃખનું, દિસે છે અજ્ઞાન;
તે અજ્ઞાને થાય છે, જડ કેરે અભિમાન. ૧૪

- જડ સરીર તો હું નથી, નહિ મન આદિ વિકાર;
હું તો ચૈતન્ય રૂપ છું, રહ્યો સર્વેની પાસ. ૧૫
- કરે રાજ્યની વાંચના, અગ્રજ આપ્યો જેહ;
જેતાં વચે ભુતનાં, જુદા છે સહુ દેહ. ૧૬
- હું તો સઘળા દેહમાં, રહું છું સર્વાતીત;
દીસે જળમા ચંદ્રમા, પણ અણગો એ રીત. ૧૭
- શુણે કરીને જુજવા, દિશે જે આકાર,
નિરાકાર હું તો રહ્યો, સરવેનો આધાર. ૧૮
- હાડ માંસને રંગ નહી, એવું મારૂં રૂપ;
હસ્તાદિક અવયવો નહિ, એવું શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૧૯
- રથ હાથી આદિ તણા, તેને નથી સંબંધ;
સુખ દુઃખ શત્રુ તો, માને છે મન અંધ. ૨૦
- મારે તો કાંઈએ નથી, રથ હાથીને કોષ;
અન્ય આપ મારે નથી, છું હું સદાયે નિર્દોષ. ૨૧
- જૂદા જૂદા કુંભમાં, જેવું છે આકાશ;
એમ એક છે માહરો, સકળ દેહમાં વાસ. ૨૨
- કાશી ભૂપ સુખાહુતો, દીસે છે દેહ લેહ;
પણ સર્વેમાં હું રહ્યો, એકજ રૂપ અછેદ. ૨૩
- એમ કહીને દત્તને, કીધો વળી પ્રણામ;
પાછો અલકે બોલીઓ, કરજોડીને કામ. ૨૪
- સારી પેઠે મેં પ્રભુ, ભયો કરી વિચાર,
સંબંધ સુખ દુખનો, મારે નથી લગાર. ૨૫
- જ્યાં અસક્ત મન તણી, ત્યાં ત્યાં યુદ્ધિ જાય;
માનીનતા સુખ દુઃખ તણી, તે પ્રાણીને થાય. ૨૬

હું દુઃખીયો સુખીયો નથી, હું પ્રકૃતિ પાર;
 એવી મમતા યુન્યમાં, સુખ દુઃખ નહીં લગાર. ૨૭
 દત્ત કહે સુષ્ટુ ભુવતી, તુજને ઉપજ્યું જ્ઞાન;
 તે મહારા પરસાદથી, ગયું સરવે અજ્ઞાન. ૨૮
 અહં મમેતિ એજ છે, સદાયે દુઃખનું મૂળ;
 નાહં મમેતીથી ગયું, જેમ આકનું તૂળ. ૨૯

ચોપાઈ.

અહં એટલો અંકુર હોય, મમતા સ્કંધ વધે છે સોય;
 શા ખાતે ઘર ક્ષેત્ર ગણાય; દારા સુત તે પદ્મલ થાય. ૧
 ધનધાન્ય છે પત્રો જહું, કાળે વૃધ્ધી પામે સહું;
 યુન્ય પાપ તે પુલ્લ ગણાય, સુખને દુઃખ તેથી ફલથાય. ૨
 વિધિ અનેક તે ભમરા ભમે, તરૂં અજ્ઞાન તેહને ગમે;
 સંસાર માર્ગ જનારાવળે, બેસે તે તરૂં છાયા તળે. ૩
 બ્રાન્તિ જ્ઞાન સુખાધીન સોય, સુખ આત્મંત નપામે કોય;
 જે સતસંગ પાપાણે કરી, મમતા તરૂંને છેડે દરી. ૪
 જ્ઞાન કુંદારે કરવો નાશ, મુક્તિમાર્ગ થાય વિકાશ;
 નીરજ અકંટક મારગ થાય. પછી પ્રમદવન માંહી જવાય. ૫
 પરમ નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત જ હોય, પરમાત્મા પદ પામે સોય;
 જૂત ઇન્દ્રીમય સ્થુલ દેહ, તારૂં રૂપ નહીં ઝાંઝ તેહ. ૬
 તન્માત્રા અંતઃકરણ કોય, તારૂં રૂપ નહીં એ સોય;
 એતો ક્ષેત્ર પ્રકૃતિ જાણુ, તુંતો ક્ષેત્રજરૂપ પ્રમાણુ. ૭
 ગુણ સંગાથે ગુણમાં મળ્યો, છે અળગો પણ દીસે લળ્યો;
 ઉકરડામાં મચ્છર જેમ, ક્ષેત્રમાંહી ક્ષેત્રજ છે તેમ. ૮
 અલક કહે પ્રભુ તમ પરતાપ, સુજને મહાંરૂ જડીયું આપ;

વિચાર કરતાં કુંચી જડી, તાણુ સેજે ગયુ ઉઘડી. ૯
 પ્રધાન પુરુષનો થયો વિવેક, ઉંડી રહેછે શંકા એક;
 પુરુષ પ્રકૃતિથી રહે છે ભિન્ન, ચાથી થયો વીધયમાંલીન. ૧૦
 નિરશુભતા કેમ રહેતી નથી, તે મુજને સમજાવો કથી;
 સદાય થાય પ્રહાનો ભોગ, તે મુજને કહો સઘળો યોગ. ૧૧
 દત્ત કહે સાંભળ રાય, વિયોગ તો અજાનેને થાય;
 જ્ઞાન થાય તો થાયે યોગ, જ્ઞાન વીના સદા વીયોગ. ૧૨
 જ્ઞાન થતાં ઉપજે વૈરાગ, વિષયો ઉપર ના રહે રાગ;
 કામ ભોગના સંકલ્પ શમે, કેવળ પ્રરુહ ઉપાસન ગમે. ૧૩
 તેથી ટળે કર્મના કોશ, નિરમળ મન થાયે નિરદોષ;
 પ્રાણાયમથી પાતક બળે, દોષ ધારણ કરતાં ટળે. ૧૪
 પ્રત્યાહારથી વિષયો જાય, દયાને ઐશ્વર્ય પ્રાપ્તિ થાય;
 પશ્વતમાં છે ધાતુ જેહ, ધમતાં નિર્મળ નીકળે તેહ. ૧૫
 એમ દોષ ઇન્દ્રીઓના જાય, પ્રાણાયમ છે સઘ ઉપાય;
 યોગી જન ને સાધન એહ, પહેલું પ્રાણાયમ છે તેહ. ૧૬
 ઉત્તમ મધ્યમ ને લઘુ સાર, પ્રાણાયમ છે ત્રણ પ્રકાર;
 દ્વાદશ માત્રા જેમાં હોય, લઘુ પ્રાણાયમ કહોએ સોય. ૧૭
 એથી બમણી મધ્યમ કહી, ત્રણેગણી તે ઉત્તમ સહી;
 લઘુ અક્ષર કરવો ઉચ્ચાર, તેમાં જેટલી લાગે વાર. ૧૮
 માત્રા એજ તેજ કહેવાય, એની દ્વાદશ માત્રા થાય;
 જુક્તીથી કરવો અભ્યાસ, તેથી હોય કલેશનો નાશ. ૧૯
 વાઘ સિંહને હાથી જેહ, જુક્તીથી વશ થાયે તેહ;
 એમ જુક્તીએ જીતે શ્વાસ, તે કહીએ યોગ્યાભ્યાસ. ૨૦
 સિંહ હોય સામેલો જેહ, મૃગ માનવને ન હણે તેહ;
 એમ પવન સાધી લેવાય, કોશ દેહના સઘળા જાય. ૨૧

દોહા ,

ધીમે ધીમે સાધતાં, આસિ સઘળી થાય;
માટે પ્રાણાયામનો, પહેલો કહો ઉપાય. ॥ ૧ ॥

ચોપાઈ.

પ્રાણુ જીતતાં મન જીતાય, કોટી જન્મ નાં કલમથ જાય;
પવિત્ર લોભી હોય જ્યાં, ત્રીવિધી આશન કરવું ત્યાંય. ૧
પદ્મભાસન સિદ્ધાશન સાર, વળી સ્વસ્તીક આસન પાર;
વામ ચરણ ની પાની જેહ, યેની સ્થાનક ધરવી તેહ. ૨
તે પર દક્ષણ પગ ધરે, સિદ્ધાશન એ રીતે કરે;
સમકાયા શીરગ્રીવાકરી, નાસાથે દૃષ્ટિધરી. ૩
હંતેહંત પણ અડકે નહી, કોઈ દીશા જોવું નહી કાંઈ;
તામસ રાજસ વૃત્તી જેહ, સાત્વિક ગુણમાં ભરવી તેહ, ૪
પછી શુદ્ધ સાત્વિક ગુણમાંય, ત્રીગુણાતીત થઈ રહે ત્યાંય;
બાહ્ય ઇન્દ્રીયના વીંધયો જેહ, મનમાં આણી ભરવા તેહ. ૫
મનને પ્રણવ માંહી એકતાર, નામ તેહનું પ્રત્યાહાર;
કૂર્મ અંગ સંકોચે જેમ, વિપથ માત્ર સંકોચે તેમ. ૬
એકજ આત્મામાં રતિ થાય, તેથી સકળ મનોમળ જાય;
આત્માએ આત્માને જીવે, એમ કરી મનના મળ જીવે. ૭
બાહ્ય જિતર શુદ્ધિ થાય, પ્રત્યાહાર તેજ કહેવાય,
દ્વાદશપ્રાણાયામ જો હોય, એક ધારણા કહીએ સોય. ૮
એવી બાર ધારણાઓ થાય, તેથી પ્રજ્ઞરૂપ દેખાય;
પ્રાકૃત ગુણ માયા ના જેહ, તેથી જીદો યાચે તેહ. ૯
જ્યોમાહિ પરમાણુ સાર, તેવું પ્રગ્ભ રૂપ નિરધાર;
કરતાં પ્રાણાયામ અવ્યાસ, પ્રગ્ભ રૂપ નો થાય પ્રકાશ. ૧૦

- આણુ સાધતાં કુંભક થાય, આણુયામ તેજ કહેવાય;
 શબ્દાદીક વીધયો જેહ, કરે આત્મા માંહી તેહ. ૧૧
 કેવળ હોયે ગગનાકાર, નામ તેનું પ્રત્યાહાર;
 હૃદય કંઠ તાણુ બ્રૂમાંય, વળતી ધ્રુમ્હરંધ્ર છે ત્યાંય. ૧૨
 પંચભુતને ધારે જેહ, નામ ધારણા કહીએ તેહ;
 અમત્કાર સિદ્ધિઓ તણા, યાય ધારણા કરતાં ઘણા. ૧૩
 ક્રુધા તૃષા કે વ્યાકુલ હોય, કરવી નહી ધારણા કૈય;
 શીત તાપ કે વાયુમાંય, કરવી નહી ધારણા ત્યાંય. ૧૪
 હોય ઉપદ્રવ જ્યાં જ્યાં કાંય, યોગીએ ન રહેવું ત્યાંય;
 ઉપાધિએ ચિત્ત ગભરાય, તેથી વિધ્ન યોગમાં યાય. ૧૫
 વિધ્ને કરી જાય છે યોગ, વળી શરીરે વાધે રોગ;
 ધાતુ પોષણ કરતા જેહ, કરવો અહાર યોગી તેહ. ૧૬
 કંકલું ખાટું ખાડું કંઈ, તે યોગીએ જમવું નહી;
 આળશ પ્રમાદ જે થકી યાય, તેથી યોગ કરેલો જાય. ૧૭

દોહરો.

- શીત કાળમાં ઉષ્ણની, ઉષ્ણ કાળમાં શીત;
 ધરવી નીત્યે ધારણા, એ યોગીની રીત. ૧
 પૃથ્વિ જળ અગ્નિ વળી, વાયુને નભ જેહ;
 પંચ પંચ ઘટીકાલગી, ધરે ધારણા તેહ. ૨
 કુંભક રાજે આસને, ઘટીકા પંચ પર્યંત;
 ધરે તત્વની ધારણા, સિદ્ધ થાય તે સંત. ૩
 સુગંધ હોય શરીરમાં, દેહ અરોગી થાય;
 કાન્તી વધે શરીરની, યોગ્ય ચિન્હ કહેવાય. ૪
 છતેન્દ્રીયને ક્રોધછત, લઘુ લોજન કરનાર;

- ધરે સુક્ષ્મની ધારણા, યામે સિદ્ધિ ઉદાર. ૫
- શબ્દાદિક સુક્ષ્મતણી, ધરે ધારણા જેહ;
અણીમાદિક મહા સિદ્ધિયો, યામે યોગી તેહ. ૬
- સુક્ષ્મથી સુક્ષ્મ બને, અણીમા કહીએ તેહ;
શીઘ્રગતી સઘળે કરે, લધીમા કહીએ તેહ. ૭
- સરવેજન પુજા કરે, તે મહીમા કહેવાય;
દંબછે તે આવી મળે, પ્રાપ્તિ તેને ગાય. ૮
- ઇશ્વરસમ બ્યાપક રહે, કામ્યા સિદ્ધિ સોય,
લોક માત્ર વશમાં રહે, વશીતા એવી હોય. ૯
- ઇચ્છે ત્યાં ત્યાં જઈ શકે, ધારે એવો દેહ;
ઇશ્વરના સરજો બને, નામ-ઇશીતા એહ. ૧૦
- ઇત્યાદિક સહુ સિદ્ધિયો, વશ યોગીને થાય,
તે સરવેને પરહરી, પ્રહા નિરંતર ધ્યાય. ૧૧
- જાપ જપે ઝંકારનો તન્મય તેથી થાય;
પાતક જન્મ અનેકનાં, તે સાધનથી જાય. ૧૨
- અકારને ઉકારનો, ત્રીજો વળી મકાર;
ત્રણે શુણ્ણ છે તેહના, રજ તમ સાત્ત્વિક સાર. ૧૩
- નિશુણ્ણ અર્ધમાત્રાતણું, ધરે યોગી જન ધ્યાન;
પ્રહારંધ્રમાં તે રહે, સુક્ષ્મ પ્રહા સમાન. ૧૪
- યોગી મુનિ રથાનમાં, જપે સદા ઓમકાર;
આપે અક્ષર પ્રહારમાં, વરતે ઓકાકાર. ૧૫
- પ્રાણ ધનુષ્ય આત્મા, પ્રહા વેદ્ય કહેવાય;
યોગી વેધે તેહને, સર્વ તન્મય થાય. ૧૬
- ત્રણ લોકને વેદ ત્રય, પાવક ત્રણ પ્રકાર;
પ્રહા વિશ્નુ શિવ સહિત, એકરૂપ ઓંકાર. ૧૭

અકાર તે બુલોક છે, ઈ બુવર લોક ઉકાર;
મકાર તે સ્વલોક છે, ત્રિલોકમય ઓમકાર. ૧૮
ચોપાધ.

અકાર માત્રા વ્યક્ત સ્વરૂપ, ઉકાર તે અવ્યક્ત અનૂપ;
મકાર તે ત્રીદશક્તિ રહી, માત્રા અર્ધ પરં પદ સહી. ૧
યોગ બુમીકા કહી છે જેહ, એ અનુક્રમે જાણવી તેહ;
હું એ તો છે અક્ષર પ્રહ્મ, સઘળો સમજી લેવો મર્મ. ૨
એને જાણી જે જન ધ્યાય, સહુ બંધનથી છુટી જાય;
પર પ્રહ્મમાં તે લય હોય, પામે સઘ પરમપદ સોય. ૩
મૃત્યુ અરીષ્ટ જાણે આપ, છુટે તેનાં સઘળાં પાપ;
સહુનો અંતર જામી હોય, તણ કાળનું જાણે સોય. ૪
આદ લોકની જાણે વાત, જીવ પ્રહ્મ રહે સાક્ષાત;
યોગીને મત ધરવું જેહ, હવે તુજને કહું છું તેહ. ૫
પ્રથમ ધારે યમને નેમ, તે યોગી હોય યોગ ક્ષેમ.

દોહરા.

પ્રહ્મચર્ય મત ધારવું, વળી અહિંસા જેહ;
અદોલને આસ્તેય છે, ત્યાગ પાળવો તેહ. ૧
ખાદ્ય સિતર શુચી રહે, કરવો અદ્ય આહાર;
શુર સેવા અક્રોધતા, જપવો નીત્ય ઓંકાર. ૨
એવાં વૃત્ત યોગી ધરે, વૃત્ત ધારી કહેવાય;
સદા રહે એકાન્તમાં, વિધન કશું ના થાય. ૩
ગિંદુ અચળ રહે નહી, વાયુ મધ્ય ન હોય;
ચિત્ત ગગનવત ના રહે, યોગી ન કહીએ સોય. ૪

- વેઢકને વળી કીમીઆ, જે જે કરતા હોય;
તે પાખંડી જાણુવા, યોગ ન પામે હોય. ૫
- અલર્ક કહે સ્વામી હવે, રીટ થવાનું હોય;
યોગી કેમ જાણી શકે, કૃપા કરી કહો સોય. ૬
- વળતા હતા ચુની વહે, સાંભળજે ભુપાળ;
યોગીજન જાણી શકે, હોય થવાનો કાળ. ૭
- ધ્રુવ શુક અરૂંધતી, સોમતણી જે છાંય;
દેવ માર્ગે દેખે નહો, માસ બારમાં જાય. ૮
- ચંદ્ર સ્વી પાવક વળી, રશ્મી રહીત દેખાય;
તે એકાદશ માસમાં, કાળ તણે વશ થાય. ૯
- વાન્તી તથા મલ મૂત્રમાં, સુવર્ણ રજત જણાય;
દેખે એવું સ્વપ્નમાં, હથ માસે મરી જાય. ૧૦
- પ્રેત પિશાચ ગાંધર્વ નગર, સોનાનાં લડે જેહ;
દેખે એવું સ્વપ્નમાં, રહે માસ નવ દેહ. ૧૧
- જાડો દીસે દુર્ગળો, દુરભળ તાંને થાય;
એવું દેખે સ્વપ્નમાં, માસ આઠ રહે ટાય. ૧૨
- કાદવ કે રેતી વિષે, ખંડીત પગલું થાય;
એવું દેખે માનવી સાત માસ જીવાય. ૧૩
- કપોત અથવા કાગડો, ગીધ આદીક ખગ જેહ;
માથા ઉપર જો રહે, રહે માસ ખટ દેહ. ૧૪
- કાગ પંકિત સ્વપ્ને હણે, રેણુ વૃષ્ટિ અપાર;
છાયા દેખે અન્યથા માસ પાંચ કે ચાર. ૧૫
- વાહળ વણુ હોય વીજળી, દેખે દક્ષણ પાસ;
ઈંદ્ર ધનુષ રાતે જીવે, જીવે બે ત્રય માસ. ૧૬
- દરપણુ ધૂત કે તેલમાં, અથવા જળમાં જેહ;

- ચીશ વની છાયા જુવે, મરે માસમાં તેહ. ૧૭
- ગંધ ઉપજે દેહમાં, શબ સરખો જે વાર; ૧૮
- અર્ધ માસ માનવી, મરે તેજ નીરધાર.
- સ્નાન કરંતા જેહનાં, હૃદય ચરણ સુકાય; ૧૯
- દશ દીવસમાં માનવી, તે નીચે મરી જાય.
- રાતાં કાળાં લુગડા, હસતો ગાતી જાય; ૨૦
- નારી દેખે સ્વપ્નમાં, કાળ તેહનો થાય.
- નાગો ને હસતો વળી, જોગી જે બળવંત; ૨૧
- દેખે જે નર સ્વપ્નમાં, આવે તેનો અંત.
- માથા મુઘી માનવી, કચરામાં કળી જાય; ૨૨
- દેખે જે નર સ્વપ્નમાં, તેજ કાળ વશ થાય.
- સરખ તથા નીર્જલ નહી, કેશ ભરમ અંગાર; ૨૩
- તે નર દીન અગીઆરમાં, મરે એજ નિરધાર.
- નર કોઈ નીરખે સ્વપ્નમાં, કાળો વીકટકરાળ; ૨૪
- પથરે આવે મારતો, તંજ જાણવો કાળ.
- સુરજના ઉદય સમે, સનમુખ રૂવે ચીયાળ; ૨૫
- જે નરના સામુ જુવે, તેનો ખુટે કાળ.
- સામા નરના નેત્રમાં, આપ ન દેખે દેહ; ૨૬
- ગંધ ન આવે દીપનો, સદા મરે નર તેહ.
- મુખની દીસે રક્તતા, જીભ્યા દેખે ર્યામ; ૨૭
- વામ નેત્ર આંસુ ખરે, તે જાશે જમ ધામ.
- ઉંટ તથા ખરખર ચઢી, દક્ષીણ દીશાએ જાય; ૨૮
- એવું દેખે સ્વપ્નમાં, નાશ તેહનો થાય.
- અનહદ નાદ સુણે નહો, જ્યોતિ ના દેખાય; ૨૯
- બ્રહ્મટી પણ દેખે નહી, તે ગ્રાણી મરી જાય. ૩૦

પ્રવેશ દેખે સ્વપ્નમાં, અગ્નિ કે જળમાંય;	
પાછો ફરી ન નીસરે, તેની નવ રહે કાય.	૩૦
સ્વભાવ જે પ્રાણી તણે, બ્યારે વિપરીત થાય;	
ફરે પ્રકૃતિ જેહની, તે નિશ્ચે મરી જાય.	૩૧
દેવ વિપ્ર ગુરૂ વૃદ્ધની, પુત્ર ઉપર અભાવ;	
અભાવ ઉપજે તેહને, જ્યાં ફરે સ્વભાવ.	૩૨
માતા પીતા ગુરૂ પુત્ર્યની, ઉપર ઉપજે દ્રેપ;	
ત્યારે નિશ્ચે જાણીએ, કાળે કર્યો પ્રવેશ.	૩૩

ચોપાઈ.

એ લક્ષણથી કાળ જણાય, યોગીને મન જાય નવ થાય;	
સંવત્સરની પહેલો સોય, યોગી યોગ પરાયણ હોય.	૧
એકાંતે જઈ આસન કરે, નીત્યે ધ્યાન પ્રણવનું ધરે;	
એક દીવસે ચાર વાર, કરવું મનને બ્રહ્મકાર.	૨
સ્થૂળ સુક્ષ્મને કારણ હેહ, તેથી અળગો આત્મા જેહ;	
મનવૃત્તિ તેમાં લય કરે, અહં બ્રહ્મ આપ ઉગરે.	૩
અવધી આવે હેહ તો જાય, આપ બ્રહ્મ થઈ રહે સદાય;	
જળમાં જળ મળી રહે જેમ, જોગી મળે બ્રહ્મમાં તેમ.	૪
તેને જન્મ ફરી નવ થાય, લળે મોક્ષમાં જોગી રાય.	૫

દોહા.

વચન સાંભળી દત્તના, રીઝ્યો અલરકરાય;	
ગદ ગદ કંઠે થઈ કરી, પ્રેમે લાગ્યો પાય.	૧
ધન્ય ધન્ય મારા ભાગ્યને, ધન્ય મારો અવતાર;	
ધન્ય ધન્ય મારી માતને આપ્યો સત્ય વિચાર.	૨

- ધન્ય સુખાહુ જ્ઞાતને, ધન્ય ધન્ય કાશી નરેશ;
 ધન્ય ગુરુ મુજને મળ્યા, આપ્યો સદ્ ઉપદેશ. ૩
 દત્ત કહે અલગ્ન તને, ઉપજ્યું ઉત્તમ જ્ઞાન;
 હવે સુખે જઈ કરી, કરે પ્રદા રસપાન. ૪
 અસંગ થઈ ઘરમાં રહો, કે રહેજો વનની માંય;
 મળી રહે મન પ્રદામાં, તો કરવાનું ન રહે કાંય. ૫
 સત્ય વચન પવિત્ર છે, પવિત્ર ગાળ્યું નીર;
 સદષ્ટે જોઈ પગ માંડવા, સત્ય ન તજવું ધીર. ૬
 વચન ગુરુનાં શીર ધરી, પુણ લાગ્યો પાય;
 આજ્ઞા માગી મુની તણી, આપ્યો નીજ ઘેર રાય. ૭
 સુખાહુ ને ચરણે નમ્યો, લેટ્યો કાશી નરેશ;
 સરવે મન વિરમે થયા, જોઈ અલકનો વેશ. ૮
 કાશી પતી કહે છે તમે, ક્ષત્રી ધર્મના જાણ;
 છાના નાઠા યુદ્ધથી, વહાલા કીધા પ્રાણ. ૯
 શુરવીર છૂટ્યા તમે, કીધા સારા યજ્ઞયાગ;
 અંતે શાગાટે કર્યો, ક્ષત્રીધર્મનો ત્યાગ. ૧૦
 અલકે કહે રાજા સુણો, અહંભમેતિ જેહ;
 કેવળ દુઃખનું મૂળ છે, જીવ સરવનો તેહ. ૧૧
 માતાના પરતાપથી, મુને થયો વૈરાગ;
 તેથી હું વનમાં ગયો, કરી સગ્વેનો ત્યાગ. ૧૨
 અત્રિસુત મુજને મળ્યા, ઘણું જતાવ્યું જ્ઞાન;
 હાવે મારા મનથી, ગળી ગયું અણીમાન. ૧૩
 પ્રધાનને વળી પુરૂષનો, મુજને થયો વિવેક;
 જુદા જુદા દેહ છે, આત્મા સહુમાં એક. ૧૪

- અનેક જળના પાત્રમાં, હિશે રવી અનેક;
 પણ અળગો એ સર્વથી, છે આકાશે એક. ૧૫
- એમ સરવમાં હું રહ્યો, ણીએ નથી લગાર,
 સિખા સિખ જણાય છે, બુદ્ધિભેદ વિકાર. ૧૬
- મુળાહુને તમ તણો, માનું છું ઉપકાર;
 કૃપા કરી મુજપર ઘણી, કીધો ભવજળ પાર. ૧૭
- અલકંનો વાણી મુણી, મુળાહુએ તે કામ;
 હવે સઘળું માહરૂ, સિદ્ધ થયું છે કામ. ૧૮
- કાશીપતી કહે છે વલી, કવણુ તમારૂ કાજ;
 કેઇપેરે સિદ્ધિ થયું, તે સમજાવો આજ. ૧૯
- મુળાહુ કહે મુજ માતની, હતી પ્રતિજ્ઞા જેહ;
 સારી રીતે આ સમે, પુણું થઇ છે તેહ. ૨૦

ચોપાઇ.

- મારા ઉદરમાં આવ્યો જેહ, અન્ય ઉદરે ન વસે તેહ;
 ત્યાગ કરીને સઘળા જાય, પ્રદા જાણને પ્રદા થાય. ૧
- તેજ જ્ઞાન અલકંને થયું, હવે કાંઈ બાકી નવ રહ્યું;
 સઘળું સર્થું હમારૂ કામ, મુખે જાવ તમારે ધામ. ૨
- કાશીપતિ કહે તમને ધન્ય, તમ સરખા હીઠા નથી અન્ય;
 તમ દરશને પાવન થયો, સઘળો મારો સંશય ગયો. ૩
- મુળાહુ તો આવ્યો વન બહી, ગયો કાશીએ કાશીધણી;
 અલરક સુતને સોંપી રાજ, ગયા વન સાધન કાજ. ૪
- જાણ પ્રદા પ્રદામય થયા, પ્રીત કરી પારંગત ગયા;
 એવું અલકં તણું ચરીત્ર, મુણતાં પ્રાણી થાય પરીત્ર. ૫
- કોટી જન્મનાં પાતકે જાય, ઘટમાં જ્ઞાન ઘણેરૂં થાય;

વાંચે સુણે ને કરે વિચાર, તે સુખે પામે ભવ પાર. ૬
 હોય મદાલસા જેવી માત, તે તારે સુતને સાક્ષાત;
 મૂઠ માતના પુત્રો જેહ, ર.સભ સુતના સરખા તેહ. ૭
 આત્મજ્ઞાન જેને નવ હોય, પામર પશુ બરાબર સોય;
 જેના ઘટમાં ઉપજે જ્ઞાન, તે નર કહીએ દેવ સમાન. ૮
 આગણીશ અઠાવી સાર, માધ શુકલ તેરસ શુશ્વર;
 માર્કન્ડે પુરાણે જેહ, કથા ઊટમે કહી છે એહ. ૯
 જે નર એનો કરે વિચાર, કહે ઊટમ તે પામે પાર;
 પુરણ થાશે મનના ઠેક, બોલો જે જે શ્રી રણછોડ. ૧૦

इति श्री मदालसा आख्यान संपूर्ण.

અથ જડમૂની આજ્ઞાન.

દોહા.

- જગ રચના જેણે રચી, વિવિધ ભાત વિચાર;
તે પ્રભુને પ્રીતે કરી, વંદુ વારંવાર. ૧
- મારકંડ પુરાણમાં, છે જડરૂપિ વૃતાંત;
ધર્મ યોગ ને જ્ઞાનનું, છે તેમાં સિદ્ધાંત. ૨
- પીતા પુત્ર સંવાદથી, કહું જડરૂપિ પ્રબંધ;
જન જ્ઞાસુ જાગશે, અચેત રહેશે અધ. ૩
- સદાચે સરજ્યો સહુ, શોકરૂપ સંસાર;
સુખ તે દુઃખરૂપ છે, સંશય નહીં લગાર. ૪
- જીવ રચ્યા જગદીશ્વરે, પડ્યા કર્મને પાશ;
પરવશ પીડા ભોગવે, કરે મોક્ષની આશ. ૫
- જ્યાંસુધી જગદીશમાં, જીવ કરે નહીં ભોગ;
ત્યાંસુધી સુખદુઃખ સહે, કરે કર્મફળ ભોગ. ૬

ચોપાધ

- દ્રોણના જે તણા સુત ચાર, શાપે પામીઆ અવતાર;
હુતી જાતી રમૃતિ અતિસાર, કરતાં વેદતણા ઉચાર. ૧
- વિન્દ્યાચલ પર તેમનો વાસ, ગયા જૈમુનિ તેમની પાસ;
હુતા ભારતમાંહી સદેહ, લાગ્યા પંખીને પુછવા તેહ. ૨
- અહો દેવજ સંશય માહરો, કૃપા કરી તમે નીવારો;
તમે છે દેવ પરમ સુભણ, તેથી પુછુ ભેડીને પાણ. ૩
- મહા ભુત છે પંચે જેહ, જડરૂપ છે સઘળા તેહ;
આવિરભાવ તીરોભાવ મામે, તેમાં જંતુ કયાં થકી જામે. ૪

વલી દીન દીન વાધે કાય, ઈન્દ્રી અંધુર ઉગતાં જાય;
 રહે માતા ઉઠરે જોહ, કોણ પામે છે પીડા તેહ. ૫
 દેહ કર્મ કરેલાં હોય, મરણાન્તે રહે કાય સોય;
 ફરી દેહ બને છે જ્યારે, ફળ ક્યાંથી મળશે ત્યારે. ૬
 નારીકેરા ઉઠરની માંય, ભક્ષ માત્ર પચે છે ત્યાંય;
 કેમ ગભે પચી ન જાય, કહોને રૂપિ દિગ્ગજાય. ૭
 એવા સંદેહ થાય અનંત, તેમાં જોહ પામે છે જન;
 સુણી જેમુનિ કેરાં વચન, બોલ્યા પંખી દ્રોણના તંન. ૮
 તમે પ્રશ્ન કરો છો જેહ, મહા ગૂઢાર્થ છે તેહ;
 પીતા પુત્રે સંવાદે કરી, કહું છું હું બધું વિસ્તરી. ૯
 પુત્ર સુમતી નામે સાર, છું હું ધરમી પરમ ઉદાર;
 વિમ્ભ ભાર્ગવ નામે કોય, તેનો પુત્ર કંઠાવે સોય. ૧૦
 એને ઉપવીત કીધું જ્યારે, કીધું જડદેહ ધારણુ ત્યારે;
 કહે તાત ભણો હવે વેદ, ભણો ધર્મ ને પ્રદક્ષનો ભેદ. ૧૧
 સ્ત્રીક્ષા માળીને જોજન કરવું, ગુરુસેવા વિષે મન ધરવું;
 પરિપૂર્ણ વેદ લણાય, ત્યારપુઠે શ્રદ્ધસ્થાશ્રમ થાય. ૧૨
 કૃત્ય ધર્મનાં કરવાં ત્યાંય, પછી જઈ વસવું વનમાંય;
 છતી ખટરીપુ લેવો સન્યાસ, પ્રદક્ષધ્યાનનો કરવો અભ્યાસ. ૧૩
 પ્રદક્ષમાં છે બળે મન જ્યારે, ટળે જન્મ મરણુ જાય ત્યારે;
 એમ બોધ કરે છે તાત, પુત્ર કાંને ધરે નહીં વાત. ૧૪
 દોહા.

પ્રેમ વડે નીજ પુત્રને, બોધ કર્યો બહુ વાર,
 હાથ કરીને બોલીઓ, વળતી સુમતીકુમાર. ૧
 પુત્ર કહે પીતા સુણો, વિદ્યા સધળી જેહ;
 એક જન્મ ધરી ધરી, ભણી ઘણી મેં તેહ. ૨

- ચાર વેદ વેદાંગ ખટ, ગ્રીક્ષાં શાસ્ત્ર અનેક;
શિલ્પશાસ્ત્રી આદેશ હું, બાકી ન રહી એક. ૩
- દશ હજાર જન્માંયની, મુને સાંભરે વાત;
તેમાં જે જે મેં સહ્યું, તે સંભળાણું તાત. ૪
- શત્રુભીત્ર કલત્રના, પામ્યો ભોગ વિભોગ;
જન્મ ધરી ધરી ભોગવ્યાં, સર્વે કર્મફળ ભોગ. ૫
- અનેક માતાઓ થઈ, અનેક મારા તાત;
મુખ ને દુઃખ જે અનુભવ્યાં, તેની શી કહું વાત. ૬
- બહુ બાંધવ મહારા થયા, વળી પિત્રો થયા અનેક;
કદ સદ્યાં બહુ ગર્ભમાં, ગણતાં નાવે છેક. ૭
- જતુની કેરા જઠરમાં, ગયો ઘણીએક વાર;
વિદ્યા શોણીત મૂત્રમાં, વેઠ્યાં દુઃખ અપાર. ૮
- આધીન્માધી શરીરમાં, ઘાટલુના છે રોગ;
દેહ ધરી ધરી ભોગવ્યા, પુર્વકર્મ સંભોગ. ૯
- કોય કોય કેરા ગર્ભમાં, ધુંચાચો મુજ દેહ;
કાપી દાપી કાઢીઓ, તે દુખનો નહીં છેહ. ૧૦
- અરર એ પીડા બહુ, મુખથી ઠહી નવ ભય;
પાપકર્મ સંભોગથી, ભવ ભોગવતો ભય. ૧૧
- ભવ રહ્યો છે બીજમાં. તેથી વૃધી યાય;
વિના ભવ વઃધે નહી, સડી સડી ગંધાય. ૧૨
- અમાન વાયુ-ગર્ભનું, રક્ષણ કરે સદાય;
તેથી ગર્ભ પચે નહી, પીડા ભવને થાય. ૧૩
- ઉધે મસ્તક ગલમાં, વળી જઠરનો તાપ;
ખીડા તે વેળા તણી, શું તમને કહું બાપ. ૧૪

પ્રસવકાળની વેદના, યોની યંત્રની માંય;	
અરે તાત હું શું કહું, કહું જતું નથી કાંય.	૧૫
ખાળપણમાં દુઃખ છે, દુઃખ યૌવનની માંય;	
વૃધાવયમાં દુખ છે, કહું જતું નથી કાંય.	૧૬
સઘળું મુજને સાંભરે, હું ભુલ્યો નથી લેશ;	
ભાત્ય ભાત્યના દેહમાં, મેં દીઠા છે કલેશ.	૧૭
પ્રાણણ ને ક્ષત્રી વળી, વૈશ્ય શુદ્રના દેહ;	
પશુ પક્ષી મૃગ કીટના, ધારણ કરવા તેહ.	૧૮
કોઈ વખતે રાજા થયો, રાજકુલ કોઈ પેર;	
ઉંચ નીચ કુળ અવતર્યો, તેમ તમારે ઘેર.	૧૯

૭મો.

થયો ઘણાનો દાસ, ઘણાનો કહાળ્યો સ્વામી;
 કરતો બહુની સેવ, ચાલતો મસ્તક નામી.
 કોઈ ફેરા ધનવંત, ગર્વમાં ફરતો ઘેલો;
 કોઈકે વારે દરીદ્ર, મૂઠ થઈ ફરતો મેલો.
 કદા વેરે શત્રુ મારીઆ, કઈ વેરે હું માયો ગયો;
 એ દેહ બહુધા ધરી, કર્મ ભાર ભરતો રહ્યો.
 પશુ પંખીના દેહ ધરી, રણમાં રડવડીઆ;
 છેદન ભેદન દુખ, પારધી હાથે ચડીઆ.
 કઈ વેર થઈ દાતાર, દાન કોટીકને દીધાં;
 કઈ વેર માગી લીખ, દાન દીન થઈને લીધાં.
 સંસાર ચક્રમાંહે વલી, અનેક યોની ભમી વળ્યો;
 તત્વજ્ઞાન ઘટમાં થયું, હવે દેહ ધરવો ટળ્યો.

ટોડા.

- ઋદ્ધ યજ્ઞ ને સામનું, માર ભૂત વિજ્ઞાન;
તે મુજને પ્રાપ્ત થયું, ગયું ઘોર અજ્ઞાન. ૧
- હવે મહારે વેદને, ભણવાનું શું કામ;
છટી સઘળી ઇંચણા, પાગ્યો પર્મ વિરામ. ૨
- તૃપ્ત થયો વિજ્ઞાનથી, યજ્ઞ નિરામય મન
હવે મહારે ન રહ્યું, કરવું કાંય જતન. ૩
- શુદ્ધ વરજિત પરબ્રહ્મની, પ્રાપ્તિ કહોએ જેહ;
તે મુખે મુજને થઈ, નહો નથી સંદેહ. ૪
- ત્યાગ કર્યો સંસારનો, તે માટે મેં તાત,
ભાઈ ધર્મ અધર્મની, મુને ન કહેવી વાત. ૫

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

- શુદ્ધી પુત્રનાં પરમ વચન, માન્યું તાતતણું બહુ મન,
ગહગદ કંઠે પોતે થયો, વળતો બોલ બાળને કહ્યો. ૧
- આવું વચન વદે છે વેદ, ક્યાંથી જ્ઞાન થયું તુંને સ્વચ્છ;
આવી છુદ્ધિ છે તારી સાર, કયમ જડતા કરી અંગીકાર. ૨
- મુનિ દેવતણો છે શાપ, અથવા કાંઈ થયું છે પાપ;
તિથેભાવ પામેલું જ્ઞાન, આવિરભાવ પામ્યું નિદાન. ૩
- કહે પુત્ર શુભો હવે તાત, મુખ દુઃખ તણી કહું વાત;
મારા પુર્વજન્મનું વૃત્તાંત, તમે સાંભળજો ધરી શાન્ત. ૪
- હું તો વિપ્ર તણો અવતાર, આત્મવિદ્યાનો કરતો વિચાર;
બ્રહ્મ ઉપર નિષ્ઠા જેવી, અન્ય દેવ ઉપર નહિ તેવી. ૫
- મારો આત્મ પરમાત્મ માંહી, કરી એક ચિન્તનપતો ન ઠાંઈ;

યોગ યુક્ત નિરંતર રહી, કરતો અભ્યાસ એવો સહી. ૬
 સતસંગતિ સત્ય સ્વભાવ, તુચ્છ વિષયોનો કરતો અભાવ;
 કરતો સત્ અસતની શોધ, દૃઢ કરતો હું આસ્તિક બોધ. ૭
 જગતકરતાનું ડહાપણ જેહ, વસ્તુ માત્રમાં જોતો તેહ;
 એક ઈશ્વર ઉપર પ્રીત્ય, બીજું ધારતો સર્વે અનિત્ય. ૮
 એથી અનુભવ વાંચ્યો જ્યારે, ગુરૂપદ લેઈ બેઠ્યો ત્યારે;
 જે જે પ્રશ્ન કરે જન કોય, તેવા ઉત્તર આપતો સોય. ૯
 શિષ્ય શાખાઓ વાધી ગઈ, લોક પૂજવા લાગ્યા સહી;
 ધરે ભેટ આપે ધન ધામ, સ્વામી સ્વામી કહી ભજે નામ. ૧૦
 બહુ માન્ય તો મહાર્જુન યયું, તેથી સાધનનું કળ ગયું;
 અભિમાન પ્રમાદે કરી, ચિત્ત ચંચળતા થકે કરી. ૧૧
 રજે ગુણ વધી ગયો જ્યારે, ધ્યાનધારણા ના બની ત્યારે;
 ભણ્યો બુદ્ધિમાં કામ ને ક્રોધ, ક્યમ ચિત્તમાં થાય નિરોધ. ૧૨
 લોગ માંહે ભમે મન જઈ, તેથી યોગની સિદ્ધિ ગઈ;
 મધ્ય વાણી એવાચક સાન, પણ લક્ષ રહે નહીં ધ્યાન. ૧૩
 થઈ ભતિ સ્મૃતિ હતી જેહ, આજ સુધી ગઈ નથી તેહ;
 વેદ ધર્મ પાળે ના હોય, જ્ઞાન દાનથી થઈ છે સોય. ૧૪
 પૂર્વ જન્મે કર્યું હતું જેહ, વળી સાધન કરવું છે તેહ;
 પ્રથમ જન્મની કહી વાત, તેમાં વિઘ્ન પડ્યું છે તાત. ૧૫
 અજ્ઞાને આકર્ષ્યું મન, માટે એવું પડ્યું વિઘ્ન;
 કેટલો કાળ એમ વહી ગયો, વળી વિચાર મહારે મન થયો. ૧૬
 ફરી કંવા એવો અભ્યાસ, કીધો મેં એકાંતે વાસ;
 તણુ ભુવલને ત્યાગી થયો, સંન્યાસી થઈ વન રહ્યો. ૧૭
 પરબ્રહ્મ પર રાખી પ્રીત્ય, કરવું ધ્યાન યોગની રીત્ય. ૧૮

દોહા.

- વનમાં વિદ્ય પડ્યા પછી, ત્યાગ થયો મુજ દેહ;
વળતી આવી અવતર્યો, તાત તમારે એહ. ૧
- પૂર્વ જન્મથી છે મને, પરબ્રહ્મ પર પ્રોત્ય;
ઠરીશ સાધન તેહનું, યોગ યુક્તિની રીત્ય. ૨
- પિતા કહે પરબ્રહ્મમાં, પ્રીતિ વધ જાય;
તો દુરતર સંસારથી, કેમ પાર ન થાય. ૩
- પુત્ર કહે પિતા મુણે, અજર પાશ સંસાર;
મેં જોયો છે અનુભવી, જન્મ ધરી બહુવાર. ૪
- તે સધળો તમને કહું, હોય મુણવાનો ભાવ;
સંલેપે તમને કહું, જેવો બને બનાવ. ૫
- જે અનુભવ છે મુજને, મરણ સમેનો તાત;
તે પરથમ તમને કહું, વિસ્તારીને વાત. ૬
- કશ વાયુ છે દેહમાં, કોપી ઉઠે તેહ;
અર્મંસ્યોન ભેદન કરે, પ્રબલ થાય છે એહ. ૭
- ઉદ્ધાન વાયુ ઠંઠનો, ઉંચો જ્યારે જાય;
અત ઉઠક જે જે ભણે, તે સધળું દોધાય. ૮
- અત ઉઠકના રસતણી, રૂચિ ન ઉપજે કાંય;
પણ તૃપ્તિ તેને રહે, એ શુણ વાયુ માંય. ૯
- પાપી નરને તે સમે, પીડા આછી થાય;
પુણ્યવંત મુખે મરે, જેને ધર્મ સહાય. ૧૦
- પુણ્યવંતને તે સમે, અમૃત પોષણ થાય;
જુખ તરથ પોષારતો, પાપી નર મરી જાય. ૧૧

- જે જૂઠું નથી જોલીઆ, કયો ન પ્રોતિ લેહ,
 આસ્તિક શ્રદ્ધાવતને, મરણ સમે નહીં જેહ. ૧૨
 દેવ વિપ્ર પૂજા વિષે, તત્પર રહેતા જેહ;
 સત્યવંત ધીમંતને, મરતાં દુઃખ નહીં દેહ. ૧૩
 જે નર પર ઉપકારરત, ધર્મવિષે રત હોય,
 અધર્મ ન રહે ઉર માંહ, મુખે મરે જન કોય. ૧૪
 જૂઝ્યાને લોજન વળી, તૃપાવંતને તોય;
 દેનારા મદતી સમે, દુઃખ ન પામે કોય. ૧૫
 શીતકાળમાં તાપણી, કરી તપાવનહાર;
 અંકન અર્થે તાપમાં, તે મુખે મરનાર. ૧૬
 રક જીવને મોહથી, દુઃખના જે દાતાર;
 તે નરને મરના સમે, પીડા પડે અપાર. ૧૭
 જૂઠી પૂરે સાક્ષીઆ, જોલે જૂઠા જોલ;
 જૂઠા ખત લખનારને, પીડા પડે અતોલ. ૧૮
 ભય ઉપજાવે જીવને, કરે ઘણું અન્યાય;
 કપટી નંદ કે આડીઆ, તેને દુઃખ બહુ થાય. ૧૯
 તજે નર મૂઢ મોહથી, ધર્મ તણી મુરબાદ;
 મરણ સમે તે માનવી, પામે પરમ વિષાદ. ૨૦
 વેદ તણી નિન્દા કરે, કરે ધર્મનો લોપ;
 તે ઉપર જમરાજનો, થાય અતીશે કોપ. ૨૧

ચોપાઈ.

તજે પાપી ચોતાની કાયા, જીવ કિંકર આવે ધાયા;
 મહા પરમ ભયંકર તેહ, જેનો દુર્ગન્ધીપાળો દેહ. ૧

પાશ મુદગળ કરમાં ધરી, ઝાલે પાપીને ઠોપે કરી;
 પ્રાણી દેખે નજરે જ્યારે, તાત માત પોકારે ત્યારે. ૨
 કંઠ રોધે ને પીડા થાય, પડે ત્રાસ ને કંપે કાય;
 મુકે શ્વાસ ને કંઠ મુકાય, સહુ અંગ શિથિલ થઈ જાય. ૩
 જિંદગી શ્વાસ વહે તે વારે, થાય દુષ્ટિ તણા સંગ ત્યારે;
 ભયભીત થાય છે પ્રાણી, નથી બેલી શકતું વાણી. ૪
 પડે કષ્ટ અતીશે જ્યારે, તણ દેહને નાશે ત્યારે;
 જમકિંકર ઝટ લે ઝાલી, ચાલે દેહ બીજામાં ધાલી. ૫
 માત તાત વિનાનો દેહ, જીવ કર્મ તણા બને તેહ;
 જોવો દેહ તણને જાય, વળી તેવોને તેવો થાય. ૬
 તેવી વય અને તેવો આકાર, બને વાસનાનો નિરધાર;
 અને સ્વપ્ન વિષે દેહ જોવો, પરલોકે જવા બને તેવો. ૭
 ફૂત પાશથી બાંધી લે તેને, જમપુર પછી લઈ જાય તેને;
 સર્પ ચાલે હક્ષણ પાશ, માંરે હંડ ને હે બહુ ત્રાસ. ૮
 એવો મારગ જમપુર તણા, દુઃખરૂપ ભયંકર ધણા;
 વન પરવત ઘોર કંટાળ, વડ વાઘ વીંછી ને બ્યાલ. ૯

રાગ ગરબી.

અરેરે ઝો પામર પ્રાણીઆ, પામી નર અવતાર;
 પતિત ગમાવ્યો તે પાપથી, ના ભજ્યો ભાઈ કિરતાર. અરેરે.
 'ધર્મ' તણ ધન મેળવ્યું, કાંઈ ગયું નહીં સાથ;
 'કુટુંબ રહ્યું' સૌ કજકળી, પડ્યા જમડાને હાથ. અરેરે.
 જમપુરમાં જવા તણી, ઘણી વિકટ છે વાટ;
 'ગિરિ ગહવર વન છે વડાં, ઘણા અવઘટ ઘાટ. અરેરે.

દુશ કંટક ને કાંકરા, ધીકે બળતા અંગાર;	
વાધ વડૂ વીખધર ડશે, માથે જમ કેરો માર.	અરેરે.
ચૂરે ચૂરા હોય ચરણના, એવો મારગ એહ;	
તિક્ષણ તાપ રવિ તણો, ઘણો દાઝે છે દેહ.	અરેરે
હય ગજ રત્ન ને છત્રનાં, દીધાં દાન ઉપાન;	
તે આપે છે તે સમે, ધર્મ કરૂણા નિધાન.	અરેરે.
ભુખ તરશને તાપથી, પીડા પામે છે પ્રાણ;	
અન્ન ઉઠક આપ્યાં નથી, તેને આપે છે કાંણ.	અરેરે.
જમપુરમાં જાતાં લગી, બાંધવો દેલો પિણ્ડદાન;	
જમપુર જાતાં તે જીવને, મળે અમૃત પાન.	અરેરે.
ઘર તણ જીવ જાય છે, દીન બાર પર્યાન્ત;	
ભાળે વળી વળી ઘર ભણી, આશા રાખે જન.	અરેરે.
અન્ન ઉઠક એનાં નામથી, આપે બાંધવ કે નાર;	
તે થકી આશા તેહની, પૂરે છે કિરતાર.	અરેરે.
તેરમે દીવસે તે જઈ, દેખે જમનો દેહાર;	
પરમ ભયંકર જોઈને, ધ્રુજે જીવ અપાર.	અરેરે.
દંત વિકટ મુખ તેહનું, ભાસે શુદ્ધિ કરાલ;	
દંડ ને દોર તેના હાથમાં, પડે દેખીને દાણ.	અરેરે.
દરમ શુભાશુભ જીવનાં, કરે તરત તપાસ;	
ચિત્રગુપ્ત લેઈ ચોપડો, વાંચે જમપાત પાસ.	અરેરે.
પાપ કર્યાં હોય જેટલાં, તેવો દંડ ત્યાં થાય;	
છોટમ સુકૃત જોઈને, કરે સ્વર્ગ વિદાય.	અરેરે.
પાપી પડે છે નર્કમાં, પામી પીડા જેહ;	
તાત હવે તમને ઠહું. સહુ વિસ્તારી તેહ.	અરેરે.

ચોપાઠ ત્રતાલ.

કુડી સાક્ષીઓ પૂરી હોય, જૂઠા સોગન ખાનાર સોય;
તેને નાખે છે રો રો ભણી, હવે શી ગતિ જને તે તણી.

છપ્પો.

રો રો કેરા કામ, જોયા ન કદી સંભારી;
ચોજન જંગમ હલાર, રહે રાત અંધારી.
તાંબા વરણી લોભ, ભરેલા છે અંગારા;
લાગે તીક્ષ્ણ તાપ, જાય આકાશે જવાળા.
તેમાં નાખે છવને, જૂઠી સાક્ષી પૂરનારને;
અપાર પીડા લોગવે, પછી પામે દુઃખના પારને. ૧

ચોપાઠ.

એમ પાપની શુદ્ધિ થાય, વળી કૃત્તિ કીટમાં જાય;
ભૂંગ પતંગ દેહમાં જઈ, પશુ સ્થાનાદિક પામે સહી. ૧
વૃક્ષાદિક પામે અવતાર, તેમાં પામે દુઃખ અપાર;
મનુષ્ય હોય તો રોગે મરે, અંડાલાદિમાં અવતરે. ૨
પાપે થાએ અંગથી હીન, અંધ પાંગળો દુખીઓ દીન;
પાપ પુણ્યની સમતા હોય, આરોહણી ગતિએ રહે સોય. ૩
ગ્રાહાણુ ક્ષત્રિ વૈશ્ય અવતરે, હોય શૂદ્ર તે સુખીઓ સરે;
વિપ્ર દેવ ઈંદ્ર પદ મળે, કદાચ અવરોહણી માય જલે. ૪
પાપ કમથી નીચો હોય, પુણ્ય કર્મથી ઉંચો સોય;
પુણ્યવંત પામે સુખ જેહ, હવે તમને કહું છું તેહ. ૫
પુણ્યવંતને જોઈ યમરાજ, આપે સ્વર્ગ સુખ લોગરાજ;
ગીત તાન ગાંધર્વ ગણાય, નાચ અપ્સરા કેરા થાય. ૬

હાર નેપુરની શોભા સાર, વિમાન વૈભવ લોગ અપાર;
 પુષ્પ અનેક સુગંધીસર, અંગે ઓપે ઉત્તવલ હાર. ૭
 પટે સ્વર્ગથી હેઠો જદા, થાય પૃથ્વી રાજા તદા;
 નીતિ ધર્મનો પાલક હોય, વસે સ્વર્ગ વિષે જઈ સોય ૮
 અવરોહણો ભતિમાં જાય, લોગ લોગવી સુખીઓ થાય;
 પુણ્ય પાપથી સુખ દુઃખ ગમ, પામે જીવ દહું મેં તેમ, ૯
 હવે ગર્ભ વિષેની વાત, કહું સાંભળને તમે તાત;
 સ્વર્ગ નર્કના લોગવી લોગ, પામે જન્મ તે કર્મસંભોગ. ૧૦
 મેઘમંડળમાં જીવ રહો, વરશે વૃષ્ટિની સાથે જઈ;
 અન્ન ઔષધિએ સમાય, કરે લક્ષ તે તનુમાં જાય. ૧૧
 વીર્યે નારી સંગ કરે, ધરે ગર્ભ તેમાં અવતરે;
 પ્રથમ રજ વીરજ એક થાય, થઈ બુદ્ધ બુદ્ધ પેશી બંધાય. ૧૨
 પેશીમાંથી અંકુર હોય, બને અંગ ને ઉપાગ સોય;
 નેત્ર નાક કર્ણ શિર હાય, ચરણ આંગલી ને નખ સાય. ૧૩
 ત્વચા રોમ ને શીરના કેશ, નખ શિખ સુધી બને વેશ;
 નાળીએર તણું ફળ જેમ, બને ગર્ભમાં બાળક તેમ. ૧૪

કોહા.

ઉપે મરતક ગર્ભમાં, વધે બાળનો દેહ;
 જઠરાનલના તાપથી, કઠણ થાય છે તેહ. ૧
 જીવ જીવે છે ગર્ભમાં, કરી પિત્તનું પાન;
 નાભિની નાડી વડે, પોષે શરીર સમાન, ૨
 જેવું હોય જીવનું, પુણ્ય તથા જે પાપ;
 તેવી રિયતિ તે ગર્ભમાં, પામે બાળક આપ. ૩

સો જન્માંતરની સ્મૃતિ, થાય જીવને ત્યાંય;	
કહે પાપ કાવે પછી, કરે સહુ નહી કાંય.	૪
કહે પ્રભુને કરગરી, બે ઉગારો આજ;	
સત્યવડે સંસારમાં, કરીશ સારાં કાજ.	૫
દાન દયા ને દીનતા, પ્રીતે પર ઉપકાર;	
સત સંગતિ ને સદકથા, લજીશ જગ કિરતાર.	૬
વેદ ધર્મ વિધિએ કરી, પાળીશ પ્રેમ સમેત;	
ભક્તિ એકજ પ્રદાની, કરીશ આણી હેત.	૭
કરી ન આવું ગર્ભમાં, એવાં કામ કરીશ;	
સત્ય ધર્મ સાધન કરી, હું ભવસિન્ધુ તરીશ.	૮
ધણું કષ્ટ બેઠું ગર્ભમાં, પડે જીવને ત્રાસ;	
કરતાને કહે કરગરી, પૂછું ધાય દશ માસ.	૯

ચોપાદ.

કરે ઉદર બાદ્ય ભગવંત, તેવો મૂર્છા પામે છે જંત;	
આવે તેવો થાય અચેત, વાયુ લાગે ને થાય સચેત. ૧	
જ્ઞાન પાછલું જૂલી જાય, દેહાકાર દેહમાં થાય;	
મહા વૈષ્ણવી માયા જેહ, કરે પ્રવેશ વપુએ તેહ. ૨	
દશ ઈન્દ્રિયે ચાણા ધરે, વળતી વાસ હૃદયમાં કરે;	
પ્રણલ અવિદાનો પરિવાર, તે જીવને દુઃખનો દાતાર. ૩	
માયા મોહથી મોહિત કરી, લે છે જ્ઞાન જીવનું હરી;	
બાળ ભાવ ખમાડે જેહ, વળી કુમાર થાય છે તેહ. ૪	
યુવા વૃદ્ધ ને મૃત્યુ થાય, જીવ જન્મ ધરતો જાય;	
કરે શુભાશુભ કર્મ અપાર, ઘટ માયાવત્ સંસાર. ૫	

એમ ચક્ર ફરતું રહે સદા, જીવ નિવૃત્તિ લહે કદા;
 ક્યારે તો જીવ સ્વર્ગે જાય, ક્યારે તે નરનો દેહથાય. ૬
 ક્યારે ઘણાં દુઃખ લહે, એમ પ્રવાહ નિરંતર સહે;
 ક્યારે નીચ દેહમાં જાય, ક્યારે પાપ ચક્રી પીડાય. ૭
 ક્યારે સુખનો મઠ ચહે, ક્યારે દુઃખીઓ થઈ રહે;
 સ્વર્ગ વિશે પણ છે દુઃખ ઘણું, તેમાં ભય છે પડવાતણું. ૮
 મેં અનુભવી જોયું તાત, મોક્ષ વિના સુખ નથી સાક્ષાત;
 માટે ત્રય ધર્મને તણ, લઈ મોક્ષનું સાધન સણ. ૯
 જન્મ મરણનો મુજને ત્રાસ, સદ્યો ના જાય ગર્ભમાં વાસ;
 ખાળપણની પીડા મોઢ, સુખથી બાલી શકે ન મૂઢ. ૧૦
 કામ ક્રોધ મદ જોખન માંય, મોહ અંધ ન સૂઝે કાંય;
 ગર્વ કરે અનીતિ ઘણી, તૃષ્ણા ધન દારાદિક તણી. ૧૧
 જ્યારે દેહ જર્જરે થાય, તેમ તેમ તૃષ્ણા વધતી જાય;
 શરીર કેઈ સામર્થ્ય ઘટે, પણ મનની મમતા ન મટે. ૧૨
 પુત્ર પૌત્રાદિક પર હેત, પણ પ્રભુ ન ભજે અચેત;
 ઓશિંતા આવે જમદ્વત, અળગા રહે સુંદરી ને સત. ૧૩
 ધર્મ વિના કોણ પાસે રહે, દારૂગ દુઃખ તે પાપી સહે;
 એવો દુઃખરૂપ છે સંસાર, અનુભવ્યો મેં જાદુ વાર. ૧૪
 માટે સુખ નથી તાત કહી, સુખ સાચું છે મોક્ષમાંહો;
 જ્યારે માંખણ આવે હાથ, તો કોણ મથે છે છાસ. ૧૫
 અન્ય ધર્મ છે તક સમાન, માંખણ તો છે તત્વજ્ઞાન,
 તે મુજને લાધ્યું છે તાત, મુને ન રૂચે જીજી વાત. ૧૬
 અજ્ઞાનીના જે જે ધર્મ, તજે નહો' જ ધનવાણાં કર્મ;
 દિક્ષ ભ્રમથી જન અવળો વળે, મૂળ ધામ તેને ન મળે. ૧૭

હોહા.

જન્મ અનેક ધરી ધરી, પાળ્યા ધર્મ અપાર;
 તત્વજ્ઞાન ઉપજ્યા વિના, ના મટ્યા મનોવિકાર. ૧
 રાગ આપના પંથપર, પરના ઉપર દેષ;
 એ ધર્મ પશુ જીવના, કૈય ના મટે કલેશ. ૨
 વેર ઝેર જાળતા ઘણી, દંભ દેષ પાખંડ;
 એ કલ જીગીઆ ધર્મથી, મટે ન જમનો દંડ. ૩
 ચોરી ભરી ના તજે, તજે ન નિંદા દેષ;
 એ પામર પંથી વિષે, ધર્મ લહે નહીં દેશ. ૪
 વચન સાંભળી પુત્રનાં, વળતી બોલ્યો તાત;
 ધન્ય મતિ મુત તાહારી, કહી યથારથ વાત. ૫
 રૌ રૌ આદિ નર્કનાં, દુઃખ પામે છે જેહ;
 વિસ્તારી સઘળાં હવે, મુજ અત્યે કહે એહ. ૬

ચોપાઠ ત્રિતાલ.

હવે પુત્ર કહે મુણે તાત, કહી રૌ રૌ નર્કની વાત;
 મહા રૌ રૌ આદિક જેહ, હવે સાંભળજો તમે તેહ. ૧
 મહા રૌ રૌનો વિસ્તાર, જાણો જોજન જાર હજાર;
 તેમાં ભૂમિ છે ત્રાંબા તણી, મહા તાપે તપાવેલી ઘણી. ૨
 દશે દિશાએ જવાળા જાય, જોતાં થર થર કપે ઠાય;
 હાથ ચરણ બાંધીને લાય, મહા પાપોને નાંખે માંય. ૩

ગરળી.

શે ન ભજ્યા તે શ્રીહરિ, અહો જીવ અજાણુજ;
 મહા રૌરવના જારમાં, કરશે રક્ષણ કોણુજ. શે ન.

પુંઠલ પાવક પરજળે, ઉપર પંખી અપારલ; શે ન.
 લક્ષણ સારૂ લમે ઘણા, મારે ચાંચના મારલ. શે ન.
 કાગ ઉલક ખગ ગણ બહુ, વીછી મશક અનંતલ; શે ન.
 ગીધ ઘણાય ઉપર લમે, કાઢે મારીને અંતલ. શે ન.
 પૂરણ વિપાક થતાં લગી, પીઠા પામે અપારલ; શે ન.
 હાય રે હાય પોકારતાં, વીત્યા વર્ષ હનરલ. શે ન.
 બીજું તમેમય નામ છે, અતિ શીત અપારલ; શે ન.
 ટાઢે ધ્રુજે તનડું ઘણું, વળી ઘોર અપારલ. શે ન.
 વાસુ વહે ને હંત કરકડે, હામે દાઝે છે દેહલ; શે ન.
 ભુખ તરસ વ્યાપે ઘણી, દુઃખ દારૂણ એહલ. શે ન.
 બીજા ઉપદ્રવ છે બહુ, સહે પાપે શરીરલ; શે ન.
 વધે રૂધિર કય હાડકાં, મારણ કયમ ધરે ધીરલ. શે ન.
 પાપ વિપાક થતાં લગી, સહે સંકટ સોયલ; શે ન.
 સત્ય ધરમ વિના જીવને, નથી સહાયક કોઇલ. શે ન.
 પાપ તણાં ફળ દુઃખ છે, નિરમ્યાં ઇશ્વરે એહલ; શે ન.
 છોટમ સુકૃતિ જીવને, સુખ આપે છે તેહલ. શે ન.

છાંપો.

કાલ મગનું કષ્ટ, વળી પામે છે પાપી;
 જોશવર જમદત, કરે છે કકડા કાપી.
 વળી વળી સંધાય, વળો જમ કિંકર છેદે;
 એવાં વર્ષ હનર, સહે પ્રાણી અધભેદે.
 એમ પાપ ફળ લોગવી, નિર્મળ જ્યારે થાય છે;
 પછી પુણ્ય ફળ પામવા, સુખીઆ દેહમાં જાય છે. ૧

અસિપત્ર વનમાંય, જાયાનક ભૂમિ એવી;
 ઉપર નીચે તાપ, જાળ હોળાના જેવી.
 ખડ્ગ સરીખા પત્ર, ઘણું તરૂં દીસે એમાં;
 પડે પાપથી જીવ, જાત દુખ પામે તેમાં.
 વળી વાઘ વરૂં આદિ ઘણા, પશુ ક્ષાત્રી ખાય છે;
 અઘોર પાપે પ્રાણીઓ, એવા દુઃખમાં જાય છે. ૨
 તપ્ત કુંભની માંય, તેલ કડકડતું એવું;
 શ્રીફળ ક્ષાત્રી જાય, તપ્ત કીધેલું તેવું.
 મહા પાપીને ત્યાંય, અધો મુખ રાખી નાંખે;
 ક્ષાત્રી ફૂલે અંગ, હાય હાય મુખે ભાંખે.
 ત્વચા માત્ર હોય વેગળી, પછી દાડલુ દુઃખ તેને પડે;
 સહસ્ર વર્ષ દુઃખ લોગવે, એમ સંક થઈ પાપી રહે. ૩
 વૈતરણી વિખ્યાત વહે, એક સરિતા મોટી;
 લાલ રૂધિર મલમૂત્ર, ઘણી દુરગંધી ખોટી.
 કરડે જંતુ અપાર, માર જમદૂતો મારે;
 આખ્યાં હોય ગો દાન, પુછ ગ્રહી પાર ઉતારે.
 એવાં દુઃખ છે નર્કમાં, પાપી નર પામે સહુ;
 મેં જોયાં છે અનુભવી, સત્ય વાત તમને કહું. ૪

આપાર્થ ત્રિતાલ.

પુત્ર કહે સાંભળજે તાત, મારા દુઃખની કહું છું વાત;
 જન્મ સાતમે મારો જેહ, વૈશ્ય જાતિમાં હુતો તેહ. ૧
 એક ગાયને ખેતરમાંય, આવેલી મેં રાધી ત્યાંય;
 તેને ઘેર વાછરંડુ જેહ, રહ્યું ઘણું ટલવળતું તેહ. ૨

ભુખી તરસી રાખી ગાય; એ મોટો કીધો અન્યાય;
 તે પાપે હું જમપુર ભણી, ઘોર યાતના પામ્યો ઘણી. ૩
 મહા પાવકની જ્વાળામાંય, ઉધે મસ્તક બાંધ્યો ત્યાંય;
 મરણ એકસો પૂરણ થયો, બહાર આવી ઉભો રહ્યો. ૪
 લહેરી શીતળ વાયુ તણી, આનંદકારી લાગો ઘણી;
 યમરાયનું સ્થાનક બેઠું, આગળ જોતાં દીકું તેહ ૫

દોહા.

સુવર્ણ સિંહાસન વિષે, ભાળ્યા યમ ભગવન;
 હંડપાષ છે હાથમાં, કાન્તિ ચર્મિ સમાન. ૧
 કરજોડી ઉભો હતો, પાસે પુરૂષ કોય;
 અડર થકો યમરાજને; કહેતો હતો સોય. ૨
 અહો યમરાજ અમે, શાં કીધાં છે પાપ;
 ઘોર યાતનાને વીધે, કયમ ચેરો છો આપ. ૩
 જનક તણા કુળમાં થયો, વિપશ્ચિત વિખ્યાત;
 વિદેહ કેશ વંશમાં, પ્રભુપાલ પ્રખ્યાત. ૪
 જ્ઞાન દાન કીધાં ઘણાં, ધર્મતણાં જે કામ;
 પૃથ્વીનું પાલણ કરી, કીધાં યાગ તમામ. ૫
 પિત્રીદેવ ઋષિઓ ઘણા, સંતોષ્યા બહુવાર;
 હકયો નથી સંગ્રામથી, સેવા અતિથિ અપાર. ૬
 પર દારા પરધન તણી, કરી ન ઇચ્છા કાંય;
 અસત્ય હું નથી ઓચર્યો, જન્મ ધરી જગમાંય. ૭
 પર્વકાળે પિત્રી પૂજ્યા, ત્રિકાળે વળી દેવ;
 ઘેનું દિજ યોગી તણી, મેં કીધી છે સેવ. ૮
 ગૃહસ્થાશ્રમીને ઘેરથી, યતિઓ નિરમુખ જાય;

સુકૃત મધળા જન્મનું, નાશ તે થકી જાય.	૯
ગૃહસ્થ તણે જો ઘેરથી, પિત્રી જાય નિરાશ;	
પુણ્ય માત જન્મ માત્રનું, નિશ્ચય પામે નાશ	૧૦
કેવ ઋષિ જે ગૃહસ્થતા, ઘરથી જાય નિરાશ;	
દેવત તણે જન્મનું, પામે તરત વિનાશ.	૧૧
તો માટે મેં દેવને, ઋષિ પિત્રોજી જેહ;	
સારી શ્રદ્ધાએ કરી. સંતોષ્યા છે તેહ.	૧૨
તો મુજને શા કારણે, ઘોર યાતના માંય;	
કાણે પાપ કીધા થકી, નાખી દેશે ત્યાંય.	૧૩
વાણી શુણી નરેશની, વળતી કહે યમરાય;	
કહો છો તેવા છો તમે, પણ એક થયો અન્યાય.	૧૪
ચોડું શું પણ છે ધણું, તો સંભારો આપ;	
જેથી મળશે યાતના, એવું છે જો પાપ.	૧૫

ચોપાઈ ત્રિતાલ

સૈદરભી જે નારી તમારી, તેને તમોએ મૂકી વિસ્તારી;	
ઋતુ કાળે તેનાથી નિરગમીયા, અન્ય નારી શું રંગે રમીયા. ૧	
બાળહત્યાનું પાતક જેહ, ઋતુ નિર્ગમે લાગ્યું તેહ;	
પિત્રી ઋણનું બંધન રહ્યું, ઘોર પાપ તેનાથી થયું. ૨	
પાપ લોગલો રહેશે જહા, સ્વર્ગ લોગ લોગવશે તહા;	
યમરાજનાં શુણી વચન, વળતી તે બોલ્યો રાજન. ૩	
જેમ ઘટે તેમ વળતી કહો, પ્રથમ મહારા સંશય હરો;	
કેવે પાપે કેવું દુઃખ હોય, વિસ્તારી સંજાણાવે સેય. ૪	

છપો.

કઠણ ચાંચનો કાગ, જીવના નેત્રને હણે છે;
 તરત વળી તે થાય, નવાં ને નવાં બને છે.
 ફોટે વારંવાર, વળી તેવાને તેવાં;
 પીડા પડે અપાર, સહે દુઃખ દારણુ એવાં.
 કવણુ પાપ કીધા યકી, વળી જિહ્વા તોડી ખાય છે;
 બણે બણે ખાછી હણે, એ ગ્રાણી બહુ પીડાય છે. ૧
 કવણુ પાપથી અંગ, સરવે નાંખે છે દાપી;
 પાછાં બનતાં જાય, નવ નવા તથાપી.
 તાતી વેલુ માંય, ચણાવે છે કોણુ પાપે;
 ઉણુ તેલમાં અંગ, વળી બાળી સંતાપે;
 લોહ ચાંચવાળા ઘણા, વળી ખગગણુ ચુંદી ખાય છે;
 એવાં કષ્ટ અતિ ઘણાં, કહો કોણુ પાપે દેવાય છે. ૨
 ભુખ તરશ ને નાપ, પાપ કોણુ કીધે પામે,
 અંગારા ગણુમાંય, દેહ દાઝે તે ઠામે.
 ગીધ ઘણા વિકાળ, જાય છે ચાંચો મારી;
 કઠણ ચાંચના કાગ, શરીર નાંખે છે સંહારી.
 તથા સરવે બળી જાય છે, વળી દારણુ દુઃખ તેને નહે;
 મહા ભયંકર ચાતના, કોણુ પાપથી નર પડે. ૩

દોહા.

જે પૂછે છે નરપતિ, પાપ પુણ્ય ફળ લોગ;
 સંક્ષેપે તુજને કહું, મળે દુઃખ ભય રોગ. ૧
 કરતારે સૃષ્ટિ કરી, વળી બાંધ્યા છે નેમ;
 જીવ કર્મ જેવું કરે, તે ફળ પામે તેમ. ૨

- કર્મ શુભાશુભ બીજથી, સુખ ને દુઃખ ફળ હોય;
કરે તેજ નર ભોગવે, ટાળી શકે નહો કોય. ૩
- છટે નહી વણ ભોગવે, પુણ્ય કરે કે પાપ;
નિયમ એજ કિરતારનો, કરી શકે કોણુ માફ. ૪
- દુભિક્ષમાં દુભિક્ષ એ, કલેશ વિશે એ કલેશ;
ભયમાં ભય પાપ છે, પહોંચે દેશ વિદેશ. ૫
- મૃત્યુમાં મૃત્યુ વળી, દરિદ્રમાં દરિદ્ર;
નાના વિધિ ગતિ પાપની, સઘળાં એનાં હિદ્ર. ૬
- સંચિત જન્મ અનેકનું, પાપ પુણ્ય બેહ;
અંકુર ફૂટી એહનાં, સુખ દુઃખ આપે એહ. ૭

ચોપાઠ ત્રિતાલ.

- પ પ પુરૂષ તણેા બને દેહ, વામ અંગમાં રહેછે તેહ;
અંશુક માત્ર પ્રમાણુ છે એનું, રૂપ રચામ ભયંકર તેનું. ૧
- તે તો જીવની બુદ્ધિ ભમાવે, કરવું પાપ નિરંતર ભાવે;
તેને કહે કોય પુણ્યની વાત, તેના વચન તણી કરે ધાત. ૨
- તાતુ તેલ રેડે શિર જેવું, લાગે પુણ્યનું કારજ તેવું;
પાપ પુરૂષ પાપમાં પ્રેરે, ઘણા જીવની બુદ્ધિને ઘેરે. ૩
- નાના વિધના મગટે રોગ, પાપ કર્મ કરે દુઃખ ભોગ;
સ્થૂળ દેહ બને જે વારે, હોય રોગનો સંભવ ત્યારે. ૪

છપો.

કોયને શિરમાં રોગ, કોયને નેત્રે ખીડા;
કાન નાક સુખ માંચ, કોયને કરડે કીડા.
વાત પિત્ત કફ રોગ, જળોદર આદે અંગાં;

લીતર ભારે દુઃખ, ઉપરથી દીસે સાજા.

કોઠ અઢાર પ્રકારના, વળી પ્રમેહ આદિ છે બહુ;

પાપ કર્મના યોગથી, દુઃખ વેઠે પ્રાણી સહુ. ૧

દુઃખી દરિદ્રી દીન, હીન ભાગી હોય પ્રાણી;

મુગો બહેરો મૃદ, શકે નહીં બોલી વાણી.

નીચ જાતિની માંહી, વળી અવતાર ધરે છે;

પૂરે ન મળે આહાર, ભાર વહી પેટ ભરે છે.

એવાં દુઃખ અતિ ઘણાં, પાપ વડે પ્રાણી ભળે છે;

કહે છોટમ સંસારમાં, જન વાવે તેવું ક્ષણ છે. ૨

ઢાહરા.

યમરાજ કહે ભૂપતિ, તમે કહ્યું છે જેહ;

કોણ પાપથી જીવને, મહે ચાતના તેહ. ૧

તે સઘળું સંસારથી, કહું તે શુણ્ણને રાય;

જીવ પાપ જેહું કરે, તે તેવે સ્થળ જાય. ૨

ચોપાઈ.

દુષ્ટ નજરે જીવે પરનારી, ઇચ્છે મનમાં તે કરવાને જારી;

વળી પરધનને દેખે જેહ, ઇચ્છે છલકરી હરવાને તેહ. ૧

વળ અંચુ છે વાદસ જ્યાંય, નાખે જીવને તે સ્થળમાંય;

ફાટે નેત્રને પાછાં થાય, એક સહસ્ર વર્ષ પીડાય. ૨

ભુખ તરશ ને ઉપર તાપ, દુષ્ટ દ્રષ્ટિનું બોગવે પાપ;

ખોટો બોધ કરે જન કાય, જેથી પ્રાણીનું અનહિત હોય. ૩

મેલા મંત્ર તંત્ર કુવાણી, શીખે શીખવે જે કાય પ્રાણી;

વેદ વિમ્ન શુર જે નંદે, પડે નરકવિશે તે ગંદે. ૪

વળ ચંચુના વાયસ તેની, જીવ્યા ખાય ખોતરી એની;
 વળી ખાય વળી વળી ખાય, એમ વર્ષ ઘણું દુઃખ થાય, ૫
 કરે મિત્રમાં લેદ, લેદ વળી સજ્જન સાથે;
 પિતા પુત્રમાં લેદ, લેદ વનિતાને હાથે. ૬
 ભ્રાત્ર ભાતમાં લેદ, પુરોહિત શુદ્ધમાં જેને;
 વેર એર વિરોધ, ક્રોધ કરી દે દુઃખ તેને. ૭
 એમ લેદ જે જે કરે, તે અસિપત્રમાં ભાય છે;
 અપાર દુઃખને ભોગવી, પછી નિર્મલો થાય છે. ૮
 દેવળને પરિતાપ, વળી આનંદ હરે છે;
 દેહ જાતાં લગી દુઃખ, વિના અપરાધ કરે છે. ૯
 હરે આજના પ્રાણ, પ્રાણ નારીના લે છે;
 દેહ પ્રથમ વિશ્વાસ, પછી જે ઘાત કરે છે. ૧૦
 એવા પાપી જીવતે, મહા મૈત્રીમાં જઈ પડે;
 તપી અતીથે તાપમાં, જીવે જીવ રહવડે. ૧૧

ટાકા.

જે જન સારા પુરૂષને, મર્મ વચન કહેનાર;
 તે પામે છે યાતના, માથે જમનો માર. ૧
 ચોર લાંચીઆ ચાહીઆ; ખોલોને ફરી ભાય;
 તે પાપીની જીજ્ઞાસ, ખગગણુ ખેંચી ખાય. ૨
 માતા પિતા શુદ્ધતણી, કરે અવસા નેહ;
 મળ સુત્રાદિક કુંડમાં, રહે અધો મુખ દેહ. ૩

રાગ ગરબી.

પાપ કમંચી પીકા પામે, સાંસજ સભ સાચુજ;
 ધર્મ તજી ધરણી પર જીવે, તેનું જીવન કાચુ નીતિ.

દેવ અતિથિ વિપ્ર જમાડે, અલોભ્ય એકું આપેલ;
 સુચીમુખ નામે નર્કતણું, દુખ પામે તેવે પાપ નીતિ.
 એક પંગતીએ હોય જમનારા, લેહ કરે નર તેમાંલ;
 લીંટલાલના કુંડ ભરેલા, અંતે નાખે એમાં નીતિ.
 ગોંધ્રાદ્વણ અગ્નિના મુખમાં, એકું જુકું આપેલ;
 તત્ત્વ કુંભની ઘોર યાતના, પામે એવે પાપે નીતિ.
 ગોંધ્રાદ્વણ ગુરૂ વૃદ્ધ વડાને, પગ અરકાડે પાપીલ;
 કાળ સૂત્રમાં યમના કિંકર, કડકા કરેછે કાપી નીતિ.
 માત તાતની સેવા સુકી, લેખ ધરીને ભટકીલ;
 અંધ દુપમાં એવા પ્રાણી, ઉંધે મરતક લટકે નીતિ.
 પરની નારી ગુણીયેલ સારી, ત્યાગ કરજો તેનોલ;
 રક્ષોગણમાં તેને રગડી, અંત ન આવે તેનો નીતિ.
 પાપી નર પુત્રીને વેચી, ધન લેવાનું ધારેલ;
 મહા રૌ રૌમાં તે પ્રાણીને, માર ઘણેરો મારે નીતિ.
 દેવ દ્રવ્ય ને પ્રાદ્યણનું ધન, લેઈ પાછું ન આપેલ;
 અંધ તામસ નરકે નાખી, તે નરને સંતાપે નીતિ.
 વણ આપેલી વસ્તુ કોયની, ચોર થઈને ચોરેલ;
 મહા ભયંકર વાઘ વડૂમાં, જમડા નાખે જોરે નીતિ.
 કુંવારી કે વિધવા નારી, કોઈ સાધવી સારીલ;
 જોરાવર થઈ જોર કરે તો, અતિ દુઃખના અધિકારી નીતિ.
 લીંટ લાલ મળમૂત્ર નાખે, સરિતા સરોવર જળમાંલ;
 સીસું ઉકાળી મુખમાં રેડે, જમ કિંકર જહુજળમાં નીતિ.
 ચોર જાર ખુની અપરાધી, અભય તેમને આપેલ;
 ઘાંછે ઘાલી તેને પીલે, જમ કિંકર જો પાપે નીતિ.

શસ્ત્ર વિના કો હોય મૂતેલો, તેને બે કોય મારેછ; નીતિ.
 એ પાપીને સો જુગસુધી, શૂળી ઉપર ધારે નીતિ.
 દેવ શુર ને વિપ્ર વેદની, નિંદાના કરનારાછ; નીતિ.
 શાહમલી કંટકમાંહે પડે છે, તજે ધર્મની નારી નીતિ.
 એક પુરુષને કન્યા આપી, વળી બીજાને આપેછ; નીતિ.
 વૈતરણી સરિતામાં વળતી, પહોંચે એવે પાપે નીતિ.
 શરણાગત આવેલા જનને, ભયથી જે જન ત્યાગેછ; નીતિ.
 તાપ લોહના ખુંટા મોટા, તે પ્રાણીને વાળે નીતિ.
 વિશ્વાસીની ઘાત કરેને, વણ અપરાધે કંડેછ; નીતિ.
 ઘોર જાતના પડે છે, જે વરતે પાખંડે નીતિ.
 ક્રૂણ કાયક હોય વૃક્ષ ભલેરાં, છવે અનેક પ્રાણીછ; નીતિ.
 એવાને કાપે છે તેને, પીલે અવળી ધાણી નીતિ.
 જૂઠી સાક્ષી જૂઠા સોગન, જૂઠી જેની કરણીછ; નીતિ.
 અપાર પીઠા તે નર પામે, વેઠ પુરાણે વરણી નીતિ.
 જાણીને જીવતા નર મારે, કે અગ્નિમાં જાળેછ; નીતિ.
 જમના કિંકર સો જુગ સુધી, પાવક મંહી પ્રજાને નીતિ.
 પાપ ભેદથી નકંડણાં દુઃખ, કહેતાં પાર ન આવેછ; નીતિ.
 કહે છોટમ સહુ પાપ તણને, ભણએ પ્રભુને ભાવેછ નીતિ.

દાહરા.

કરજેહી યમરાયને, કહે વિદેહી રાય;
 પાપ થયેલા દેહથી, કેમ નિવારણ થાય. ૧
 યમરાજ કહે સાંભળો, પાપ થયા હોય જેહ;
 તપ પ્રાણાયામથી, ભસ્મ થાયછે તેહ. ૨

દેવ ઋષિ ને પિત્રિજ્ઞો, બાળી શકતા પાપ;
તે વિધિજ્ઞો તમને કહું, તે સાંભળજો આપ.

૩

ચોપાઠ.

ગ્રાન્થપત્ય મત છે જેહ, પાપ ટાળવા કરવું તેહ;
અવારે ભોજન એકવાર; ત્રણ દિવસ કરવું નિર્ધાર. ૧
ત્રણ દીવસ તો રાત્રી સમે, ત્રણ દીવસ વણ માગ્યું જમે;
ત્રણ દીવસ કરવો અપવાસ, એમ મત કરે બારે માસ. ૨
ગ્રાન્થપત્ય મત છે જેહ, પાપ ટાળવા કરવું તેહ;
બીજી મત સાંતપન નામ, તેથી પાપ બળે છે તમામ. ૩
ગાયત્રું મૂત્ર ગાયત્રું છાણ, દુધ ધી વિધિ પ્રમાણ;
દહો ઉકાળી રેડે નીર, તે પીતાં હોય શુદ્ધ શરીર. ૪
એક દીવસ દેવળ અપવાસ, એમ કરે તપ બારે માસ;
એક એક ગ્રાસ ભાતનો જેહ, ત્રણ વાર દીનમાં જેહ. ૫
ત્રણ દીવસ અપવાસ રહે, અતિ કૃષ્ણ મત તેને કહે;
ઉધણ દૂધ ઉત્તુ મત કરે, ઉધણ કુશોદક તેમાં ધરે. ૬
પાંચ ટાંક નિત્યે ખીવાય, તમ કંઈ મત તે કહેવાય;
મન ઇન્દ્રિને આત્મા જેહ, પોતાને વશ રાખે એહ. ૭
બાર દીવસ અપવાસી રહે, ધરાક મત મુનિ જન કહે;
ચાંદ્રાયણ મત તણો ઉપાસ, કરતાં પાતક સઘળાં નાશ. ૮
પૂરણમાસી હોય જે દળે, પંદર ગ્રાસ જમે તેટલે;

- વધે-ઘટે ચંદ્રમા જેમ, ચાંદ્રાયણુ વ્રત કરવું તેમ;
ત્રણેકાળ સ્નાન આચરે, સત્ શબ્દ અંત ઉચરે. ૧૧
- ત્રિશ્રવણુ ચાંદ્રાયણુ એક, તેથી પાપ રહિત હોય દેહ;
યવન મધ્યમ ચાંદ્રાયણુ કરે, તે પણ એજ વિધિ આચરે. ૧૨
- વશ રાખે મન ઇન્દ્રિ જેહ, શુકલ પક્ષથી કરવું તેહ;
યતિ ચાંદ્રાયણુ વ્રતની રીત, તમે સાંભળો આણી પ્રીત્ય. ૧૩
- વીણી લઈ વગડાવું અન્ન, પાક કરી કરવું હોજન;
આઠ ગ્રામ તે મધ્યાન સમે, કરી દેવને અર્પણુ જમે. ૧૪
- એક માસ સુધી વ્રત એમ, યતિ ચાંદ્રાયણુ કરવું તેમ;
ગ્રાસ ચાર પરભાતે જમે, દેવા ચાર સાંજને સમે. ૧૫
- મન ઇંદ્રી વશ રાખી રહે, કશિ ચાંદ્રાયણુ તેને કહે;
માસ લગી એવું વ્રત કરે, તેનાં સઘળાં પાતક હરે. ૧૬
- શ્રદ્ધા ભક્તિ મન રહે સંતોષ, વ્રત આચરતાં ટાળે દોષ. ૧૭

છપો.

રૂદ્ર થયા અગીઆર, વ્રત ચાંદ્રાયણુ ક્રીધાં;
આદિત કહીએ જાર, તેમણે એ વ્રત લીધાં.
મરૂત દિન પચાસ, અષ્ટ વળી વસુ થયા છે;
સાત કપીશ્વર તેહ, વ્રત આચરી ગયા છે.
એ આદે બીજા ઘણા, દ્રષ્ટ થકી છૂટી ગયા;
ચાંદ્રાયણુ વ્રત આચરો, પાપ મુક્ત પોતે થયા. ૧

દોહરા.

ગાયત્રીના મંત્રને, જપ વિપ્ર વર જાપ;
આપે ધૃતથી આહુતિ, જાળે સઘળાં પાપ.

સત્ય અહિંસા ને વળી, આજ્ઞવતા અંકોધ;	
પ્રાણાયામવટે કરી, મનનો કરે નિરોધ;	૨
શબ્દાદિક વિષયો તણો, ત્યાગ કરે છે જેહ;	
તપની સિદ્ધિ થાય છે, તેમાં નહીં સંદેહ.	૩
મોટા મોટા પાપીઓ, દુષ્ટ કર્મ કરનાર;	
તે પણ તપના બળ થકી, છૂટયા છે નિરધાર.	૪
સ્થાવર ને જંગમ વિષે, જીવ જાતિ છે જેહ;	
તપનું બળ જેને થયું, સ્વર્ગે વસીઆ તેહ.	૫
મન વાણી ને દેહથી, કર્મ કરેલાં હોય;	
તપના બળથી માનવી, ભરમ કરે છે સોય.	૬
કાષ્ટ તણા અભારને, બાળે અગ્નિ જેમ;	
વેદ જ્ઞાન અગ્નિ થકી, બાળે પાતક તેમ.	૭

ચોપાધ.

સહિત વ્યાહતિ ને ઓમકાર, પ્રાણાયામ હોય સોળવાર;	
એક માસ સુધી ઠિજ કરે, મહા પાતક તે નિશ્ચય હરે. ૧	
ચંદ્ર સૂર્યની મધ્યે રહી, જપે જાપ ત્રિપદાનો સહી,	
બ્રહ્મહત્યાદિ હોય ને પાપ, બાળી ભરમ કરે તે આપ. ૨	
પાતાળથી સત્ય લોક પર્યન્ત, પુરૂષ રૂપ ચિન્તવે ભગવાન;	
ગુરુ તત્ત્વગને આદે જેહ, સઘળાં પાપ હરે છે તેહ. ૩	
ત્રણ વેદ મુખેથી જાયરે, અપાર પાપ થયેલાં હરે;	
ત્રણ વેદનો સઘળો સાર, અક્ષર ત્રણ થયા ઓમકાર. ૪	
વળી જાપ ગાયત્રી તણો, સારભૂત ત્રિવેદો તણો;	
તેનો વિપ્ર જપે નિત્ય જાપ, અનેક જન્મનાં બાળે પાપ. ૫	

પ્રભુવ વ્યાહતિ ત્રિપદા જેહ, પ્રાદ્યણુ દેવત છે તેહ;
તે ભૂલીને પાપી થાય તે આન્ડાલ સમો કહેવાય. ૬

છાપે

પિતા રૂપ ઝોમકાર, માત ગાયત્રી કહીએ;
તેથી જન્મેયો જેહ, તેહ દ્વિજ જુગમાં લહીએ.
જપે નિરંતર જાપ, પાપ ન સ્પર્શે તેને;
દેવોમાં પણ દેવ, શ્રેષ્ઠ કરી માને એને.
એ ત્રિપદા ઝોમકારને દ્વિજ જન જૂલી જાય છે;
ધિક્કાર તે દેહ વિપ્રનો, એ ચમ કેરો રાજા ગાય છે. ૧
ગાયત્રીનો જાપ જપે, પ્રાદ્યણ મંજાણી;
અષ્ટ અંગ ઝોમકાર, ચિંતવે આસનવાળી.
કરે સ્પષ્ટ સંહાર તોય, પણ પાપ ન લાગે;
એવો પ્રાદ્યણ દેહ, દેવ પ્રભુ પાસે માગે.
એવો દેહ પામી કરી, જે પ્રહ્લાદશર નથી જાણતા;
આન્ડાલ મકી આન્ડાલ તે, મરે તરીલાં તાણતા. ૨

દોહરો.

ત્રણ અક્ષર ઝોમકારના, ત્રણ વેદનો સાર;
અર્થ સહિત એને લહે, બાળે પાપ વિકાર. ૧

ચોપાઠ.

રાજા કહે સુણો ચમરાય, પાપ બાળો જો ન શકાય;
કર્મો કર્મ લોગવવાં જેહ, કેવા કેવા પામે દેહ. ૧
તે સુજને સમજાવી કહે, માત મનના સંશય દહો;
ચમ રાજા કહે સાંભળ રાય, કર્મો કર્મ લોગવ્યાં છૂટાય. ૨

મન વાણી ને કાયા વડે, પાપ કર્મ તે પાછાં નહે;
સાફ કે વળી માહું હોય, કરે તેજ લોગવે સોય. ૩

દોહા.

કાયા વાયા મન વડે, કર્મ થાય છે જેહ;
મન પ્રેરક છે સરવમાં, કરે કરાવે તેહ. ૧

સારા માઠા કર્મથી, ફળ પછુ તેવાં થાય.
દશ લક્ષણ છે કર્મનાં, તે સાંભળજે રાય. ૨

ધન જો દેખે પારકું, તે લેવાને ચહાય;
પડે પચાવી તેહને, એવા કરે ઉપાય. ૩

છુટા ઉઠે મન વિષે, કરવા ભુંડાં કામ;
નાસ્તિક તકે ઉઠે ઘણા, જપે નહિ એક જામ. ૪

એવા તણ પ્રકારના, મનથી ઉપજે કર્મ;
માઠાં ફળ એથી મળે, મૂઢ ન જાણે મર્મ. ૫

સહુનાં ભુંડાં ખોલવાં, મિથ્યા દેવા દોષ;
પરનિંદા ને ચાડીઓ, કરતાં રહે સંતોષ. ૬

ભુંડા ખોલે વળી, મૂકે જૂઠી આળ;
ઈત્યાદિક વાણી વડે, ણીજાં પાપ અપાર. ૭

વળો કરે કાયા વડે, તેનો કહું વિચાર. ૮

ઓપાન.

અન્યાયે ખરનું કરી જાય, મારી છુટી છુટી ખાય;
કરે જીવની હિંસા ઘણી, ભટકે જઈ પરદારા ભણી. ૧

એવાં કાંઈક ચાતક જેહ, કરે નિરંતર ચાચી તેહ;
મનથી થયાં લોગવે મન, તનથી થયાં લોગવે તન. ૨

વાણીનાં વાણી લોગવે, આ જન્મે કે બીજે નવે;
 કાંઈક પાતક તણું ફળ એહ, પરજન્મ હોય થાવર દેહ. ૩
 વૃક્ષ વેલી કે ધાતુ થાય, એમ પાપ લોગવતો ભય;
 વાણીને પાપે નિરધાર, પામે યશુ પાંખી અવતાર. ૪
 મનનો પાંખી જ્યારે મરે, તે ચંડાળનો દેહ ધરે;
 એવાં કર્મ ત્રિવિધિનાં જેહ, ધરી લોગવે નાના દેહ. ૫

દોહરા.

મનવાણી કાયા સદા, વશ રાખે નર જેહ;
 યતિ તેને જાણવો, ખરો ત્રિદંડી તેહ. ૧
 કાદ દંડ ધારણ કરે, તન મન ના અતાય;
 નામ માત્ર દંડી ખરો, સિદ્ધિ કાંઈ ન થાય. ૨
 તન મન વાણી વશ કરે, કાગ કોષ હોય અત;
 સઘળી સિદ્ધિ વશ કરી, ઉત્તમ તેજ અતીત. ૩
 જે પુરુષ સારાં કરે, શરીર સંખંધી કર્મ;
 તે પંડિત ક્ષેત્રજ્ઞ તે, પવિત્ર સહુથી પર્મ; ૪
 કર્મ તણા કરનારને, અવાત્મા કહેવાય.
 હલણ ચલણની શક્તિને, અવાત્મા કહી ગાય. ૫
 બીજે છે અંતરાત્મા, જન્મ દેહની સાથ;
 મહત્ નામ એ અવનું, દેહ ભાન એ હાથ. ૬
 પૃથ્વી જળ ને તેજ એ, વાયુ ને આદ્રશ;
 અવ તથા ક્ષેત્રજ્ઞનો, છે તે ભેજો વાસ. ૭
 પરમાત્મા પૂરણ બધે, વ્યાપક છે નિરબંધ;
 અવ તથા ક્ષેત્રજ્ઞનો, છે તે સાથ સંબંધ. ૮

પરમાત્માની માંહયથી, ઉપજે એવ અપાર;
 સઘળાં એવને કર્મમાં, પોતે પ્રેરણહાર. ૯
 વાચુ પ્રેરે વહાણુને, ભર દરીઆમાં બાય;
 માલમ સંભાળે નહી, તો આગળ અથડાય. ૧૦
 એમ ઇશની પ્રેરણા, એવને હાથ વિચાર;
 કર્મ કરે સંભાળથી, મુખે પામે પાર. ૧૧
 પાપી એવ આ દેહને, મુકીને મરી બાય;
 નવો દેહ પંચ ભૂતનો, તરતજ તેવો થાય. ૧૨
 પૂર્વ દેહમાં એવડે, પાપ કરેલાં જેહ;
 નવા દેહમાં ભોગવે, જમપુરમાં જઈ તેહ. ૧૩
 ચોપાઝ.

વિષય મુખ ભોગની માંય, દુખ ઉપજેલાં હીસે ત્યાંય;
 તેનો અનુભવ એવજ લહે, જઈ ક્ષેત્રજ મહત્તમાં રહે. ૧
 મહત્ત ક્ષેત્રજ ઉભય છે જેહ, સદા ભગત રહે છે તેહ;
 તે પરમાત્મા ભેળા થાય, કર્મ તપાસે એવન એવના રાય. ૨
 ધર્મ કેટલો એવે કર્યો, કેટલો ભાર પાપનો ભયો;
 તેનાં કુળ મુખ દુઃખ હોય, તે ભોગવવા પ્રેરે સોય. ૩
 પુણ્ય ધણું જો કીધું હોય, આપે સ્વર્ગ તણું મુખ સોય;
 પુણ્ય અદમ પાપ ધણું, તે પામે દુઃખ જમપુર તણું. ૪
 ચમ ચાતનાની પીડા બહુ, પાપી એવ ભોગવે સહુ;
 પાપ કલંક ટળે જેટલે, ભોતિક દેહ આપે તેટલે. ૫

દોહરા.

એમ ગતિ હોયે એવની, બહુ લ્યોને સર્વ;
 મુકૃત્ય સઘળાં આચરો, મૂકી મિથ્યા ગર્વ. ૧

ત્રણ પ્રકાર પ્રકૃતિના, ગુણ આત્મામાં જેહ;
 ઉત્તમ મધ્યમ ને અધમ, ફળ આપે છે તેહ; ૨
 આત્મા ગુણના સંગથી, સુખીઓ દુખીઓ હોય,
 નીકર સુખને દુખનો, નહીં દેનારો કોય. ૩
 સાત્વિક રાજસ તામસ, ગુણના લક્ષણ જેહ;
 સારાં માઠાં ફળ કરે, હું સંજળાણું તેહ. ૪

છાંપો.

વેદ તથા અભ્યાસ, જ્ઞાન તપ શૌચ કલાવે;
 રહેવું ઇન્દ્રિયજીત ધર્મનાં કારણ ભાવે.
 આત્મા ચિંતવન થાય, એજ ગુણ ઠહીએ,
 સ્વર્ગોદ્ધિક સુખ હોય, મોક્ષ સુખ એથી લહીએ.
 એવા ગુણ આત્મા તણા, અક્ષર સુખ દાતાર છે,
 એથી ઉલટા જેટલા, તેમાં દુખ અપાર છે. ૧
 ધર્મ તણું જે કામ, આપે આરંભે ત્યારે;
 રાખે ફળની આશ, પ્રથમથી મનમાં ત્યારે.
 ધારે ઘણી અધીર, અસલ્ય તે કર્મ કરે છે;
 સેવે વિષયો સર્વ લટકતું ચિત્ત ફરે છે.
 એવાં લક્ષણ છે સહુ, તે રાજસ ગુણ બાણીએ;
 તૃષ્ણા ન ટળે તેહની, વળી પ્રપંચરૂપ પ્રમાણીએ. ૨
 અતુલ સ્નેહ વળી લોભ, કૃપણતા નિદ્રા જેને;
 નાસ્તિક બુદ્ધિ હોય, અધમનાં લક્ષણ એને.
 હોય હીન આચાર, લટકતો સઘળો શીખે;
 વિદ્યા હુન્નર કળા, કુબુદ્ધિ કાંચ ન શીખે.

વળી ધર્મ ઉપર પ્રીતિ નહિ એ લક્ષણુ ગુણુ તામસ તણા;
જડ બુદ્ધિ હોય તે જીવનો, વળી પાપે કર્મ ભાવે ઘણાં. ૩

દાહા.

માણસના દેહને વિષે, ત્રણે ગુણુ છે જેહ;
વિશેષ જેમાં વર્તશે, તરત જણાશે તેહ. ૧
જ્ઞાન યથાર્થ નર વિષે, નિર્મળ બુદ્ધિ ઉદાર;
એ ગુણુ કહીએ સાત્વિક, સાર અસાર વિચાર. ૨
માણસમાં અજ્ઞાનતા, જડતા બુદ્ધિ કઠોર;
મૂઠપણું જેમાં પ્રાપ્તું, તે તામસ ગુણુ ઘોર. ૩
જે માણસના મન વિષે, હોય રાગ ને દ્વેષ;
એ ગુણુ કહીએ રાજસી, તૃષ્ણા લોભ વિશેષ. ૪
ત્રણ ગુણુ બ્યાપી રહ્યા, સઘળી સૃષ્ટિ માદ્ય;
સ્થાવર ને જંગમ વિષે, સ્વભાવ રૂપે ત્યાંય. ૫
પુણ્ય ભણી વૃત્તિ વળે, લેશ કલેશ ન હોય;
જનના મનમાં ભણીએ, સાત્વિક ગુણુ છે સોય. ૬
સ્વાર્થ તથા પ્રયત્નમાં, બુદ્ધિ ભમતી હોય;
સાત્વિક ગુણુથી ઉલટો, રાજસ ગુણુ છે સોય. ૭
સાફ માહું સમજવા, જેમાં નહિ વિવેક;
લપટાયો રહે મોહમાં, એ ગુણુ તામસ છેક. ૮

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

કામ પ્રધાન તમે ગુણુ સાથ, લોભ પ્રધાન રમે ગુણુ સાથ;
ધર્મ પ્રધાન સાત્વિક ગુણુ સંગ; એક એકથી એમ ઉતંગ. ૧

ત્રણે ગુણની ગતિઓ જેહ, સાંભળ રાજા કહું છું તેહ;
 સાત્ત્વિક ગુણી દેવગતિ લહે, રાજસ ગુણ મનુષ થઈ રહે. ૨
 તામસ પશુ પંખીએ પળે, એમ ત્રણ ગુણથી ગતિ મળે;
 એમ ત્રણ ગુણની ગતિ માંય, ઉત્તમ મધ્યમ ને લઘુ ત્યાંય. ૩
 તામસ ગુણી તામસ દેહ ધરે, સ્થાવર જાતિ વીશે અવતરે;
 સ્વર્પાદિક પશુ પંખી તણા, એવા દેહ ધરે તે ઘણા. ૪
 શૂદ્ર મલેચ્છ હય હાથી જેહ, સિંહ વાઘ ને રીંછના દેહ;
 તામસ ગુણની એ મધ્યમ ગતિ, દુષ્ટ દેહ ધરે તે અતિ. ૫
 કપટ ક્રમ કરનારા જેહ, ચારણ પક્ષી રાક્ષસ દેહ;
 પિશાચ આદિ જાતિ હોય, ઉત્તમ ગતિ તામસી હોય. ૬
 આયુધ વિદ્યા શીખવનાર, નટને મલ તણા અવતાર;
 મદ્ય પી તથા જુગારી દેહ, રાજસ તુચ્છ ગતિ છે તેહ. ૭
 રાજ પુરોહિત રાજા હોય, સુદ્ધ વાદમાં કુશળ સોય;
 ક્ષત્રી જાતિમાં અવતાર, મધ્યમ ગતિ રાજસી સાર. ૮
 ગાંધર્વ અસરા જાતી જેહ, ગુહ્ય વીધાધરના તેહ;
 દેવ જાતિ એને કહેવાય, ઉત્તમ ગતિ રજો ગુણ રાય. ૯
 ચતિ તપસ્વી પ્રાણણ દેહ, વિમાન બેસીં વિચરે જેહ;
 રેતો ને નક્ષત્રો હોય, અધમ સાત્ત્વિકી ગતિ સોય. ૧૦
 દેવ ઋષિજન પવિત્રી જેહ, જ્યોતીષ વિદ્યા જાણે એહ;
 સાધક સોમ વલ્લી પીનાર, મધ્યમ ગતિ સાત્ત્વિકી સાર. ૧૧
 ચતુરાનન પ્રજા જે થાય, મરીચિ આદિ જે ઋષિ રાય;
 ધર્મ બુદ્ધિને મહત અનુપ, વળી અવ્યાકૃત જાણેા જુપ. ૧૨
 તત્ત્વોના અભિમાની દેવ, ઉત્તમ ગતી સાત્ત્વિકી મેવ;
 ત્રિવિધિ ગતિ ત્રિગુણની કહી, યજ્ઞ લેદથી ચાનેસહી. ૧૩

દોહડા.

- વિષયોમાં લપટરહી, જે માને છે મુખ;
અધમ ગતિ પામી કરી, દેહ પામે દુઃખ. ૧
- કેવાં કર્મ કયાં થકી, કેવા દેહમાં જાય;
તે સઘળું તમને કહું, શુણો જનક કુળ રાય. ૨
- પાપી જીવતો જાય છે, ઘોર નકંની માંય;
વર્ષ હજારો પાપનાં ફળ ભોગવે ત્યાંય. ૩
- શેષ રહેલા પાપથી, આવે આ સંસાર;
પશુ પંખી ચંડાળના, દેહ ધરે જહુ વાર. ૪
- બ્રહ્મહત્યારા જીવડા, જ્ઞાન ભુંડ ખર થાય;
નીચામાં નીચા ઘણા, દેહ ધરી કુટાય. ૫
- બ્રાહ્મણને કુળ અવતરી, કરે નિત્ય મધુપાન;
ક્રીટ પતંગ અવતરે, ઠાગ શુકર ને જ્ઞાન. ૬
- સોનુ ચોરે વિપ્રનું, તે કચેળીઓ થાય;
જળચરના દેહ ભોગવી, જૂત દેહમાં જાય. ૭
- ગુરૂ પત્નીના ગમનથી, ઘણીવાર હોય ઘાસ;
વૃક્ષ વેલી ને ગીધના, દેહ વિષે હોય વાસ. ૮
- હિંસાના કરનાર તે, મનુષ્ય હોય મંજર;
અભક્ષનું લક્ષણ કરે, માંખ થાય નિરધાર. ૯
- નીચ નારીના સંગથી, જીવ પ્રેત નર હોય;
અદ્ય ચોર પણ થાય છે, અંધ ભીખારી સોય. ૧૦
- સારી વસ્તુને વીધે, વન રતિ લેજે જેહ;
તે માનવનો થાય છે, અંધ પશુનો દેહ. ૧૧

અનાજની ચોરી કરે, તે નર ઉંદર હોય;	
જળ ચોરે તે મછનો, દેહ ધરે છે સોય.	૧૨
મદ ચોરે તે ડાંસનો, દુધ ચોર હોય કાગ;	
રસ ચોરે તે કુતરો, લવણ ચોરે ચાવાંક.	૧૩
રત્નમણી મોલી તણે, ચોર થાય સોનાર;	
વસ્ત્ર તણે ચોરી કરે, તે નર થાય ચમાર.	૧૪
એમ વસ્તુઓ માત્રની, ચોરીના કરનાર;	
પશુ પંખી ચંદાળના, તે ધારે અવતાર.	૧૫

સારણી.

ચાર વરણમાં પોત પોતાનો, ધર્મ ન પાળે જે પ્રાણી;	
અધમ ગતિ એ નર પામે, વેદ વહે છે વાણી.	
શત્રુને ઘેર સેવક થઇને, તે નરને રહેવું પડશે;	
પરાધીન થઇ પશુ દેહમાં, માર તો ધડાધક પડશે. ચાર વર્ણ, ૧	
પ્રાણી ધર્મ તણે પોતાનો, શુદ્ધ તણી કરણી કરશે;	
વાંતાશી ઝાકયું ખાનારે, ઉદ્ધા મુખનો પ્રેત થશે.	
ખરો ધર્મ ક્ષત્રી નહીં પાળે, યાશે તેની ઘેર ગતી;	
કટપુતન એ પ્રેત થઇને, કુલક્ષ તે કરશે વળતી. ૨	
વસ્ત્ર ધર્મે વેદે થાવેલો, પાળે નહો પ્રાણી ન્યારે;	
પૂયભક્ષક એ પ્રેત થઇને, કરે ઉંદર ગંદી ખાલે.	
શુદ્ધ સુધર્મ નહીં ચાલે, તે પણ પાપી થાય ઘણો;	
ચૈલાશક એ પ્રેત દેહમાં, જન્મ થાય છે તેહ તણો. ૩	
નારી ધર્મ તણીને નીતિ, પ્રીત સહીત જે નહીં પાળે;	
વાગોળ થઇને વળગી રહેશે, દીન અધી તરૂને ડાળે.	
ધર્મ થકી તો જયને પામે, અધર્મથી પામે હાણી; ૪	

ધર્મ થકી મુખ સંપત્તી મલશે ઉત્તમ કુળ અવતાર થશે. ૪
 સારે ઠામે વાસો મળશે; સારા નરનો સંગ થશે.
 વિદ્યા ધન વાહન વનિતાદિક, વેલવ લોગ તિલાસ બહુ;
 પુત્ર સુપૂત સુલક્ષણ નારી, સેવક સહ મળે મરુ;
 સ્નેહવંત સહુ સગાં સહોદર, મીત્ર મહાગુણવંત મલે. ૫
 પંડીત પુત્ર્ય મળે ગુરૂ જ્ઞાની, સકળ મનોરથ સેજ ફળે;
 ધાર્યા કામ ધર્મથી મુકરે, કાયામાં નહી રોગ કશા.
 મંથર ઉપર પ્રેમ ઉપજે, નડે નહી અહ દોશ દશા;
 મુખનો સાગર ધર્મ એક છે, અધર્મ છે દુઃખની ખાણી. ૬
 ધર્મવચ્ચ ને ધેતુ ધરા તે, દેવ ગાય સદખી દુએ,
 સરવેમાં મુયથ વધારે, સરસ ઉપાય ઘણા મુજે.
 પરવત સરીતા સાગરમાં, તે રક્ષા કરસે તારી;
 સર્પ સીંહ આદે મહાસંકટ, દાવાનલમાં દેહ રહે. ૭
 વિદ્યુત વાયુ તૃષા વૃષ્ટિ, અહાદીક તેને ન અહે;
 ધર્મ હીણને ધરતી ફાટી, ગર્ક ધષ ગયાં નગર ઘણાં.
 મોટા મોટા મહેલ માળીયાં, નીશાન ન રહ્યાં તે તણાં;
 ધર્મ હીન તો મળે ધૂળમાં, જન સરવે લેભે જાણી. ૮
 વિષયોમાં લોલુપ્ત થયેલા, જડ ખુદિ હોય તે જનની;
 પાપ ધર્મમાં રહે પ્રવરતી, રાત દીવસ તેના મનની.
 પરથમ તે સંસાર તણે, ઘોર નર્કમાં વાસ કરે;
 કાગ ગૂઢ ને ગીધ પક્ષીઓ, તેના તનનું જલક્ષણ કરે. ૯
 ભાત ભાતનાં દષ્ટ લોગવી, તપ્તપીંડ મુખમાં ભરે;
 તાતી વેળુ માંહી ચલાવે, પાપી બહુ કરે પોકાર.
 દુઃખીઓ દેહ ધરે છે વળતી, કષ્ટ લોગવે ગર્ભ તણાં;

બુખ તરફને તાઢ તાપમાં, સહન કરે તે દુઃખ ધણી. ૧૦
 વારંવાર મરવું અવતરવું, પીણે કાળ તણી ધાણી;
 કુઠામ વાહો કુલક્ષ ખાવા, કુલક્ષણી મળસે નારી.
 કુપુત સુતને કપટી જાંધવ, દુષ્ટ તણી તાળેદારી;
 વહાલાંનો વળી વિયોગ થાયે, દુઃસ્ત્રીમાં સહવાસ ધયે. ૧૧
 કષ્ટ વડે ધન મળે તથાપી, જોળે વેળે નાશ થયે:
 કોઈ દહાપી મિત્ર મળે તો, શત્રુ થઈ સામે નડયે.
 વૃદ્ધપણમાં ઘણી વેદના, અધાણે આવી પડયે:
 ચીંતા કલેશ રોગ ભય મૃત્યુ, જન્મ કીકર જસે તાણી. ૧૨
 જે જન જન્મ ધરી આ જગમાં, મન કરાવે જોમ કરશે:
 તેવા તેવા હેહુ ધરીને, લખ ચોરાશીમાં ફરસે.
 સારાં સુકૃત શોધી લેયે, પાપ કર્મ જેના ટળસે:
 પરીબ્રહ્મનું ધ્યાન ધરીને, પ્રાણણ થઈ પ્રભુમા ભળસે. ૧૩
 જ્ઞાન હયા હમ સત્ય અહીંસા, ૧૨મ ધર્મ જો છે મોટો;
 યોગ વડે થાય આત્મદર્શન, કોય નહી તેનો જોટો.
 સરવ તણ ભણ પ્રહાને, છાટગ લે મહાપદ માણી,
 આર વર્ણમાં ચોતપોતાનાં, ધર્મ ન થાળે ને પ્રાણી. ૧૪

કાહુરા.

કરજોડી રાજા કહે, સાધન મોટું લેહ;
 કીધાથી જાંધવ દળે, કહો કૃપા કરી તેહ. ૧

ચોપાઈ.

ધર્મરાય કહે કુણો બુખ, કહું કર્મનાં ઉભય રવરૂપ,
 જે કર્મ પ્રવૃત્તિ કહેવાય, જીજ્ઞુ નામ નિવૃત્તિ સદાય. ૨

- વેદ વીધીએ જે કરવાં કામ, તે કર્મ પ્રવૃત્તિ છે નામ;
કરે ઇન્દ્ર નાણુવા જેહ, કર્મ નામ નિવૃત્તિ તેહ ૨
- પ્રવૃત્તિ કર્મ કરતો સદા, દેવ જેવો તે થઈ રહે તદા;
યજ્ઞ ભાગ ક્રિયાઓ જેહ, સુખ સ્વર્ગનું પામે તેહ. ૩
- નરહોઠે ધરે અવતાર, તોય હોય શ્રીમંત ઉદાર;
કરે કર્મ નીવૃત્તીનાં જ્યારે, મુક્ત થઈ રહે તત્વોથી ત્યારે. ૪
- સ્થાવર જંગમ જે જે દેહ, તેથી છુટો થઈ રહે તેહ.
સ્થાવર જંગમ શ્રદ્ધિ સહુ તેમાં હું પરમાત્મ રહું. ૫
- એક પરમાત્માની માય, જક્ત પરમાણુ રૂપેત્યાંય.
એમાં આત્મા પોતાના જેહ, કરે અર્પણ પ્રહ્ને તેહ. ૬
- એમ ભુવ સ્વરાજ હોય, પ્રહ્ન ભાવને પહોંચે સોય.
તેથી ભુવપણું ટળી જાય, તદ્દલીન પ્રહ્નમાં થાય. ૭
- અન્ય વીદ્યાઓ સઘળી જેહ, પ્રહ્ન વીદ્યા શમી નહી તેહ.
પ્રહ્ન વીદ્યા ઉપાસે રાય, તે નર મોક્ષ વિષે મળી જાય. ૮
- કર્મ અગ્નીહોત્રાદીક જેહ, તજે પ્રાણાયુ જો કોય તેહ.
પ્રહ્ન વીદ્યાનું સાધન જેહ, જાણો શ્રેષ્ઠસરવથી તેહ. ૯
- મહા પાપ તણી હરનાર, પ્રહ્ન વીદ્યા જાણો નીરધાર.
જન અનુભવે એને જ્યારે, પામે પરમ નિવૃત્તિ ત્યારે. ૧૦
- જન પોતાના આત્મા માંય, પ્રહ્ન રૂપને જાણે ત્યાંય.
એક ચીત્તે ધરે તેનું ધ્યાન, તે થઈ રહે પ્રહ્ન સમાન. ૧૧
- ત્યારે થઈ રહે સાક્ષાત્કાર, મટે જન્મ મરણ સંસાર.
ભુવે જકતને પ્રહ્નની માંય, ફરી અધર્મ કરે નહી કાંય. ૧૨
- દેહ ધારણ કરતા પ્રાણી, તેણે લેવો પરમાત્મા જાણી.
પંચભુત પોતામાં જેહ, ધરી ધારણ જોવા તેહ. ૧૩

છપો.

ઉદર તણું આકાશ, બાહ્ય ધ્યાને કરી દેખે;
 વાયુ વાયુ માંય, તેજમાં તેજજ લેખે;
 જલ દેખે જલ સગ, અવનિ અવનિમાં એવી;
 પીંડ તથા પ્રહાંડ એકતા કરવી તેવી.
 આત્મા પરમાત્મા તણી, એમ એકતા ચાય છે.
 ભવખંધનથી એમ પ્રાણીઓ, સદ્ય મુક્ત થઈ નાય છે. ૧
 ધ્યાન વડે સમન્તય, ઘણા ગુણ એમાં એવા.
 ઝીણા ઝીણા માંય, સુદમ પરમાણુ જેવા.
 તેને તેજે વિશ્વ નિરંતર રહ્યું પ્રકાશી.
 એવો પ્રહ્મ અનુપ, ધ્યાનથી આવે ભાશી.
 સ્વચ્છ સુવર્ણ કરતાં વળી, દેહિધ્યમાન સરખો ઘણો.
 તે યોગ કળાથી જાણવો, પાસે પ્રભુ પોતાતણો. ૨
 કોઈ કહે એ પુરૂષ પ્રગટ પાવકમાં રહે છે.
 કોઈ કહે મનમાંય, વળી તે વાસ કરે છે.
 પ્રાણ વાયુમાં કોય, ધારણા એની ધારે.
 શબ્દ પ્રહ્મમાં કોય, વાસ એનોજ વિચારે.
 એવો એ પરપ્રહ્મ તે, પંચભૂત રૂપે રહે.
 વૃદ્ધિ ક્ષય કરતો થકો, રથ ચક્ર સમો સહુ ને વહે. ૩

દાહા.

કરનેડી કહે ભૂપતી, સાંભળને ચમરાય,
 પંચભુત જડરૂપ છે, પ્રહ્મ કેમ કહેવાય. ૧
 પ્રહ્મ તણું લક્ષણ કીયું, પંચભુતની માંય;
 સગાળવી મુજને કહો, સંશય ન રહે કોય.

વળતી ચમરાજ કહે, સુણો વિદેહી રાય,
 સદચીદ આનંદ એ લક્ષણ બ્રહ્મ સદાય. ૩
 સદ એ તો અવિનાશ છે, ચીદ તે જ્ઞાન પ્રકાશ;
 આનંદ તે સુખરૂપ છે, એ લક્ષણ અવિનાશ. ૪
 શક્તિ રહી છે બ્રહ્મમાં, માયા તેનું નામ;
 સારિતક રાજસ તામસી, એ ગુણનું ધામ. ૫
 શક્તિ શક્તિવંતથી અલગી નહી જરાય;
 જેમ અગ્નિને ઉષ્ણતા, એમ બ્રહ્મને માય. ૬
 અગ્નિમાંથી ઉપજે, ઓણા તણખા જેમ;
 બ્રહ્મ અગ્નિથી જીવની, છે ઉત્પતિ તેમ. ૭
 માયામાંથી ઉપજે, પંચભુતના દેહ;
 જીવ રૂપ તેમાં રહી, કરે સચેતન તેહ. ૮

ચોપાર્થ ત્રિતાલ.

પ્રથમ માયા મધ્યે જેહ, અંશ બ્રહ્મનો આબ્યો તેહ;
 આદિ પુરૂષ તેને કહેવાય, તે સ્પષ્ટિતું કારણ રાય. ૧
 તેના અંગ વિશેથી બહુ, ત્યાવર જંગમ સ્પષ્ટિ સહુ;
 ચોવિસ તત્ત્વ તણો સગુણ, તેથી સર્વ સચેતન થાય. ૨
 ઇન્દ્રિય નારાયણ છે એહ, સર્વે શક્તિમય કહીએ તેહ;
 અખંડ જ્ઞાનને સ્વયં પ્રકાશ, સદચીદ આનંદ સર્વે વાસ. ૩
 કારણરૂપી માયામાંય, જીવ અંશ દોકાયા ત્યાંય;
 અદ્ય શક્તિ અનીન્દ્ર એહ, અદ્ય જ્ઞાનને પરવશ તેહ. ૪
 એવા ગુણથી કહે છે જીવ, કર્મ તણે વશ ભમે સદૈવ;
 ઇન્દ્રિયને કર્મ ન અડે, ચૌદ લોકને ભાગે ઘટે. ૫
 ખટે ભગ યુક્ત ગુણવાન, તે માટે કહે છે ભગવાન;
 ખટ વીધી ભગ છે પ્રભુમાં જેહ, શ્રુત ધરી સાંભળજો તેહ. ૬

દોહા.

- ધંધરતા ત્રિલોકની, ધર્મ કીર્તિ કહેવાય;
અણીમાદિક સિદ્ધિ સહીત, લક્ષ્મી સેવે પાય. ૧
- જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય ગુણ, અખંડ જેમાં હોય;
હરે તે સહેજે જાને ધંધર કહીએ સોય. ૨
- જેવા ગુણ પરબ્રહ્મને, તે ધંધરની પાસ;
ધંધર માયાનો પતિ, એવ માયાનો દાસ. ૩
- બ્રહ્મ વિશે ઐશ્વર્યતા, જો છે અપરંપાર;
એવ અંશ છે તેહનો, તેમાં નથી લગાર. ૪
- અંશીનાં ગુણ અંશમાં, આવ્યા જોઈએ જેહ;
બ્રહ્મ અંશ એવને વિષે, કેમ નહિ આવ્યો તેહ. ૫
- ઉત્તર એનો સાંભળો, તમે વિદેહી રાય;
બ્રહ્મ તણા ગુણ એવમાં, માયામાં લેવાય. ૬
- અગ્નિ અંશ રવી તણા, જળથી જુએ જેમ;
માયામાં ગુણ એવના, લય પામે છે તેમ. ૭
- જ્યારે એવની બ્રહ્મમાં, ધ્યાને એકતા થાય;
તો સઘળા ઐશ્વર્ય ગુણ, આવે પાછા રાય. ૮
- મરિતા સાગરમાં મળે, તો હોય સાગર રૂપ;
એવ બ્રહ્મના ધ્યાનમાં, જો રહે મુહૂર્ત એક. ૯
- પાતક કોટી જન્મનાં, ભસ્મ કરી દે છેક;
અણીમાદિક ઐશ્વર્ય ગુણ, ધ્યાને પ્રાપ્તિ થાય ૧૦
- ભવ બંધનથી છુટવા બીજો નથી ઉપાય. ૧૧

ચોપાદ્ય ત્રતાલ.

- ધ્યાન બ્રહ્મનું કહો છો જેહ, કોણ પ્રકારે કરવું તેહ;
અણીમાદિક ઐશ્વર્ય છે સાર, પ્રાપ્તિનો કહો પ્રકાર. ૧

સગુણ પ્રદક્ષની ધારણા ધરે, અણીમાદિક સિદ્ધિ વશ કરે;
નિર્ગુણ ખગાકાર જે ધ્યાય, મોક્ષ માર્ગ તે જન જાય. ૨

છંદો.

હૃદય કમળની માંય, ધારણા ધરણી કહોએ;
ચાર કોણ આકાર, રંગ પણ પીળો લહીએ.
પ્રદક્ષા તેમાં દેવ, બીજ લંકાર લિચારે.
ઘટીકા પંચ પર્યન્ત, પ્રાણ કુંભક કરી ધારે.
એવી પૃથ્વી તાવની, જીવ ધારણા જે ધરે.
સ્થંભ કરી સિદ્ધિ મળે, વળી ઘરા સકલમાં જય કરે. ૧
અર્ધ અંદ્ર આકાર, ધારણું ધાળે રંગે.
કંઠ વિષે જળ તત્વ, દેવ વિશ્લેષ તે સંગે.
અમૃત બીજ વકાર, વળી મનમાંથી લિચારે.
ઘટીકા પંચ પર્યન્ત, પ્રાણ રોકે તે ઠારે.
એમ ધારણા જળ તણી, ભોગ ભુગતી એ જે કરે.
મહા વિંધમ વીખ જીરવે, વળી આજ જળે તે કરે. ૨
અગ્નિ તત્વ ત્રિકોણ. તાળુની મધ્યે ધારે.
રક્ત રંગ જે રેફ, દેવ ત્યાંહાં રૂદ્ર વિચારે.
ઘટીકા પંચ પ્રમાણ, પ્રાણને રોકે તેમાં.
અમલકાર બહુ હોય, અનોપમ સિદ્ધિ એમાં.
તે અગ્નિ રૂપ આ વિશ્વમાં, દાવે ત્યાં સુધી કરે.
એ વિશ્વાનરી ધારણા, અતિ અદ્ભુત કારજ કરે. ૩
વાયુ તત્વ વિષે, ધારણા, જમાં ધારે.
લીલો જેનો રંગ, બીજ ચંકાર લિચારે.
ધર્મિય દેવ ઉદાર, ચીત્ત સ્થિરે નિહાળે.

વિચરે વાયુ રૂપ, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે.
 વળી દુર દેશની સાંભળે, દુર થકી દેળે સહી.
 પ્રાણી માત્રના મનતણી, તે વાત સર્વ આપે કહી.
 શુદ્ધ નીર સમ લુપ્ત, તત્ત્વ આકાશ વિચારે.
 બ્રહ્મરંધ્રની મધ્ય ધારણા તેની ધારે.
 નાદ સદાશિવરૂપ બીજ હંકાર રહીજે,
 પંચ ઘટી પર્યંત, ચીત સ્થિર કરીજે.
 એ મોક્ષકપાટ લેહન કરો, બ્રહ્મરૂપ દર્શાવશે.
 કહે છોટમ એ ધારણા, અપાર સુખ ઉપજાવશે.
 દોહડા.

પંચ ઘટી લગો ધારણા, ખટ ખટોડ લગો ધ્યાન;
 એમ નિત્ય જે જન કરે, તે નર પરબ્રહ્મ સમાન. ૧
 મનસા વાચા કર્મણા, પંચ ધારણા જેહ;
 દુર્લભ છે સંસારને, ભોગી બાણે તેહ. ૨
 જે ભૂત તણી વળી, કરે ધારણા કોય;
 તે તે ભૂત થકી કદા, લય તેને ન હોય. ૩
 પંચભૂતની ધારણા, કરનાગ જન જેહ;
 બ્રહ્મ તણા પ્રસે લગી, મર્ણ ન પામે તેહ. ૪
 નિત્ય નિત્ય અભ્યામથી, વિચિત્ર આમૃત હોય;
 સદેહે સ્વર્ગ સંચરે, વળી આવે જઈ સોય. ૫
 પદ્માસન વાળી કરો, કરે નિત્ય અભ્યાસ;
 આવે ગુણ ઇશ્વર તણા, સુવળા પોતા પાસ. ૬

ચોપાર્થ ત્રિતાલ.

વળી ધારણા બીજી બહુ, યોગ સિદ્ધિદાયક કહું;
 જેવા ગુણ છે ઇશ્વરમાંય, તેવા યોગી તે પામે સોય. ૧

આત્મા માયાને સંગે કરી, આપ સ્વરૂપ ગયો વિસરી;
જડ સંગે તે જડવત થયો, ખટભગ ઐશ્વર્ય ભુલી ગયો. ૨

દોહરા.

- જીવ પ્રદાના ધ્યાનથી, પ્રદરૂપ થઈ જાય;
માટે ભજવો પ્રદાને, મનસા તાથા કાય. ૧
- રાજા કહે યમરાયને, વચન તમારાં જેહ;
તે સઘળાં મેં સાંભળ્યા, ગયા સર્વ સંદેહ. ૨
- વચન સુધા સમ તણાં, સુણ્યાં સર્વે મેં આજ;
સંશયરૂપી સર્પનું ઝેર ગયું મહારાજ. ૩
- કિલ્મિશ કોટી જન્મનાં, ભસ્મ થયાં મહારાજ;
પ્રદરૂપ ભાર્યું મને, સરીયાં સઘળાં કાજ. ૪
- યમરાજા કહે ભુપતી, આ ઉત્તમ સંવાદ;
જે જન શ્રવણે સાંભળે, મટે સર્વ અપરાધ. ૫
- પ્રદા વિદ્યાના શ્રવણથી પાપ રહ્યું નથી કાંય;
સુકૃત સઘળાં ભોગવો પ્રદાલોકની માંય. ૬
- રાજા તે સ્વર્ગ ગયો, હું જન્મ્યો તમ ઘેર;
પુર્વ જન્મ મારા તણી, કહી મેં સઘળી પેર. ૭
- હાવે કરવો માદ્યરે યોગ તણો અભ્યાસ;
તેથી ભવબંધન તણો, નિશ્ચે થાશે નાશ. ૮
- તાત કહે સુત સાંભળો, યોગ તણી જે રીત,
દરવી કોણ પ્રકારથી, તે કહો આણી પ્રીત. ૯
- મન વિષયો સાથે, જેવું જલમાં મોન;
અતી અંચલ ઝોહ છે, કરી શકે કોણ ભિન્ન. ૧૦
- પુત્ર કહે પીતા સુણો, જો મન વશ ન થાય;

- સિદ્ધિ ન મળે યોગીની, યુગ યુગ વીતી જાય. ૧૧
 દોષ જીવે વિષયો વિષે, જન્મ મરણનો ત્રાસ;
 મન દ્રઢ રાખે લક્ષમાં, પ્રથમ છોડે શ્વાસ. ૧૨
 ઢાંગી ધુતારા ઘણા, હો યોગીનો વેશ;
 દામ ચામના લાલચુ, ફરતા દેશેદેશ. ૧૩
 ઔષધ ધાતુ કીમીઆ, જાદુ જ'ત્ર ને મ'ત્ર;
 વાતો કરતા વહેમની, તમાસા એ ત'ત્ર. ૧૪
 લોજન ઇચ્છે ભાવતાં, માલયુવા મિષ્ટાન;
 ગર્ક રહે ગાંજા વિષે, ધરી દેખાડે ધ્યાન. ૧૫
 સેવે અગ્નિ અંગના, જન સંગે રહે જેઠ;
 લોહુપ બહુ લવતા ફરે, યોગી ન કહીએ તેઠ. ૧૬

છાંપા.

ધરી લયાનક લેખ, ભાંગ ધ'તુરો ચાવે;
 લોચન રાખે લાલ, દંભથી લોક ઠરાવે.
 યમનિયમાદિક યોગ, રીત્ય તેની નવ બાણે;
 સમરથ હુતા સિદ્ધ ગુરૂના ગુરૂ વખાણે.
 ગર્ખો તે હાંકે અતી ઘણી, વળી સંસારીને છોતરે;
 દામ હરે દુનીઆ તણું, કપટ તે કરતા ફરે. ૧
 યોગી કેમ જણાય, પરિક્ષા કહું છું તેની;
 સળળ હોય કૃશ દેહ, અળકતી કાન્તિ એની.
 વહન સદાય પ્રચન્ન, નેત્ર નિરમલ મુખકારી;
 રણકે ઘટમાં નાદ, વહે મુખવાણી સારી.
 વળી ગિન્દુ અચલ આરોચ્યતા, જઠરાનલ જાગત રહે;
 લાચ્યું રહે મન લક્ષમાં, મહા યોગીજન તેને કહે. ૨

દાહર.

- પુત્ર કહે પીતા મુણે, યોગ વિધિ છે જોહ;
 દત્તે અલકને કહી, હું તમને કહું તેહ. ૧
- તાત કહે સુજને કહો, દત્તાત્રેયની વાત;
 યોગેશ્વર ક્યાંથી થયા, કોણ માતને તાત. ૨
- પુત્ર કહે પિતા મુણે, દત્તાત્રેય ચરિત્ર;
 સુરત ધરીને સાંભળે, ગ્રાણી યાય પવિત્ર. ૩
- પ્રસ્થાન પુર વીશે હતો, કૌશીક ગ્રાહણ કોય;
 પુર્વ જન્મના પાપથી, થયો કોડીઓ સોય. ૪
- પવિત્ર પત્નિ તેહની, પતિમના ભરપૂર;
 સ્વામીની સેવા વીધે, શંકા ધરે ન ઊર. ૫
- ગદો ગંધાતો ઘણો, ગળત કોઢથી તેહ;
 સેવા કરતી સુંદરી, ઇશ્વર જાણી એહ. ૬
- એક સમે તે વિપ્રના, મનમાં ઉપજ્યો કામ;
 જાવાની ઇચ્છા કરી, ગણકા કેરા ધામ. ૭
- પતિમતાને પ્રીતથી, કહેવા લાગ્યો તેહ;
 સુજને લેઈ જા માનુની, ગુણકા કેરે ઘેર. ૮
- વચન પતીના પાળવા, હૈયે ધાલી હામ;
 સુખે વલતી સંચરે, જાણી પતિ સકામ. ૯
- સુગંધ ચોળ્યું સ્વામીને, શરીર કીધું સ્વચ્છ;
 કાંધે કીધો કથને, જીડી સારો કચ્છ. ૧૦
- રરતો સુઝે નહીં રાતમાં, ઘણી રાત ઘનધોર;
 મારગ મધ્યે શુભાંજી, ચક્રો હતો એક ચોર. ૧૧
- અંધારામાં આધડી, શુભી દિવને શીય;

પીઠાથી પોકારીઓ, ચોરે પાડી ચીસ.	૧૨
ચોર કહે મુજને નહયો, જે જન મુજ અબાણુ;	
નિશ્ચે સુરજ ઉગતાં, જાશે તારાં પ્રાણુ.	૧૩
ધ્રાપ સાંભળી સુંકરી, મનમાં કયો વિચાર;	
ભાતુ ઉગ્યો ભાળસે, મરશે મુજ ભરચાર.	૧૪
મન વાણી કરમે કરી, પતિવૃત્ત પાળ્યુ હોય;	
આજ થકી આકાશમાં, અર્ક ન ઉગે કોય.	૧૫
પતિવ્રતાના વચનથી, અટકી રહ્યો હીનેશ;	
અધારી રજનીમહી, થયો જકત કલેશ.	૧૬
છપો.	

સ્નાન દાન જપ હોમ, કર્મ સંધ્યાદી કોઈ;	
ઉગે નહિ જે અર્ક, કરે કોણ સઘળાં સોઈ.	
વાર પર્વ તીથી કાળ, જ્ઞાન કોઈને કયમ રહેશે;	
નર વાનર ખગ જાત, બુખ દુઃખ કયાં લગી રહેશે.	
ખેતીવાડીને વળી, વીધવીધ જે બ્યવહાર છે;	
સઘળી શ્રેષ્ઠી માત્રને, એ અર્ક તણો આધાર છે.	૧
દાહા.	

દેવ મુનિ દુઃખીયા થયા, દેખી મોટી રાત;	
અધારે અકળાય છે, સઘળી માનવ જાત.	૧
પતિવ્રતાના વચનથી, અર્ક ઉદય ન થાય;	
દેવમાત્ર દુઃખીઆ થયા, પ્રજા ઘણી પીડાય.	૨

ચોપાઠ ત્રિતાલ.

પછી પ્રજ્ઞાણ જોડ્યા ત્યાંય, તમે દેવ ન ડરશો કાંય;	
અનસયા અત્રિની નારી, સતી શ્રેષ્ઠ પતિવ્રત ધારી.	૧

તેને મળશે તમે જઈ ત્યારે, થશે કારજ સીધી ત્યારે;
 રવિ થંભ્યો વચને જેને, સતી સમજાવશે તેને. ૨
 વીધી વચન સુણી તરખેવ, ગયા અનસુયા પાસે દેવ;
 અહો દેવી કરે શુભ કામ, લાવ પતિવ્રતાને ધામ. ૩
 રવિ થંભ્યો છે વચને જેને, તમે સમજાવો જઈને તેને;
 રહે રાત્રી નીરંતર જ્યારે, ધર્મ કર્મ કરે કૌણ ત્યારે. ૪
 સુણી અનસુયા એવી પેર, ગયાં કોશીક પત્નિને ઘેર;
 અરે ઘેલી પતિવ્રત તારૂં, કયું વિશ્વ જાધામાં અંધારૂં. ૫
 ધર્મ પાલતામાં અધર્મ ત્યારે કેમ રીઝે જગરાય;
 કહે પતિવ્રતા સુણો માત, મરે સ્વામી ને થાય પ્રભાત. ૬
 માટે મેં સુરજને કહ્યું, ઉદય વીના અંધારૂં રહ્યું;
 અનસુયા કહે તારો પતી, હું જીવાડી આપીશ સતી. ૭
 અજર અંમરને આરોગ્ય; લોગવશે તુજ સાથે લોગ;
 આજ્ઞા આપો રવીને આજ, તો ઉગે નલે મહારાજ. ૮
 મરે પતીતો જીવતો કહે, તોજ પતિવ્રતા માહકે જરૂં;
 પતી સેવાથી જે જે હોય, તે તુજને દેખાડું સોય. ૯
 પતિવ્રતા રીઝી મનમાંય, આજ્ઞા આપી રવીને ત્યાંય;
 ઉદયાચલપર ઉગ્યો દેવ, પામ્યો મરણ પતી તરખેવ ૧૦
 અનસુયા જોડ્યા જળ કરી, ને હું પતિવ્રતા છું ખરી;
 તો આ પ્રાદક્ષણ જીવતો થજો, આરોગ્યને આરામ રહેજો. ૧૧
 અનસુયાની વાણી સુણી, થયો જીવતો સતીનો ધણી;
 આજસ મરડી ઉઠ્યો તેહ, થયો દેવના જેવો દેહ. ૧૨
 પુષ્પ વૃષ્ટિ થઈ તેણી વાર, કયો દેવોએ જેજેકાર;
 ધન્ય ધન્ય પતિવ્રત કહેવાય, જેથી મૃત સજીવન થાય. ૧૩

દોહા.

પરમ ધર્મ પતિવ્રતા, કહેવા લાગ્યા સોય.

પતિવ્રત જેવું જકતમાં, તપ મોટું નહી કોય. ૧

દેવી કારજ દેવનું, કીધું ઉત્તમ એહ.

હાથે વર કાંઈ અમ કને, માગો ભેઈએ તેહ. ૨

ચોપાઠ ત્રિતાન.

શિવ પ્રદ્ધાને વિષ્ણુ સમેત, બોલ્યા એણીપેર આણીને હેત;
બોલ્યા અનસૂયા તેણીવાર, થાવ તણે હમારા કુમાર. ૧

અસ્તુ કહીને આખ્યું વરદાન, યયા વળતા તે અંતર ધ્યાન.
વળતી અંશ પ્રદ્ધાનો જેહ, યયા ચંદ્રમા રૂપે તેહ. ૨

શિવ અંશ દુર્વાસ રૂપ, યયા વિષ્ણુ તે હત્ત સ્વરૂપ
દેવ હત્ત તણું ચરીત્ર, અતી ઉત્તમ પરમ પવીત્ર. ૩

અંગોઅંગ મહાદ્યુતિકારી, હીસે નખ શિખ શોભા સારી;
રૂડું વઢન રહું છે હસી, જેવો શરદ પુનમનો શશી. ૪

ધનશ્યામ કમલદલનેને, મહા મંગળ ગુણ કરૂણા એને.
હીર્ધ બાહુને હૃદય વીશાળ, ભલુ તીલક ખીરાળે ભાળ. ૫

જટા મુગટ ખીરાળે શીથ, મહા યોગી રૂપે ભુગદીથ.
હુંતું સરોવર મોટું જ્યાંય, કીધું આશ્રમ જઈને ત્યાંય. ૬

વહે મંદ મુગધ સમીર, અતિ નિરમલ સરોવર નીર,
ખીલ્યાં કમળાં સુંગધીદાર, અપો મોગરો કેળી મંદાર. ૭

ત્યાં હત્તે કીધો નિવાસ, બેઠા કરવાને યોગ અભ્યાસ.
ખીજા ઋષીઓ પુત્રો જેહ, રહ્યા સેવામાં સઘળા તેહ. ૮

ચમ નેમને આસન સાર, પ્રાણાયમને પ્રત્યાહાર.
પછી ધારણા ધ્યાન સમાધી, રાજ યોગની પદવી બાંધી. ૯

મહા સિદ્ધિઓ સઘળી જેહ, રહી સેવામાં આવી તેહ.
 ગયા દીવસ કેટલા વહી, મહા લક્ષ્મી પ્રગટ ત્યાં થઈ. ૧૦
 સુંદર સરોવરના જલ માંય, દીઠી નારી મનોહર ત્યાંય.
 રાખી દત્તમુનીયે પાસ, કરે નિત્ય આનંદ વીલાસ. ૧૧

હોહા.

કાર્તવીર્યાશ્રુન થયો, અવની ઉપર રાય;
 ગગૌથાય' શુરુએ, પુછ્યું લાગી પાય. ૧
 કોણુદેવ ઉપાસતાં, સુખ સંપત્તી હોય;
 મનવાંછિત કૃણ પાનીએ, શત્રુ ન ગાંજે દોય. ૨
 ગર્ગ કહે સુણો ભુવતી, દત્ત દેવ છે આજ;
 ભાવે ભજતાં તેહને, સિદ્ધ કરે સૌ કાજ. ૩.
 મહીમા મોટો દત્તનો, જાણે છે સહુ દેવ;
 છુટ્યા દાનવ માત્રને, કરતા જેની સેવ. ૪
 દાનવના ભયથી થયો, ઇંદ્રાદીકેને ત્રાસ;
 આવ્યા સહુ ટોળે મળી, દત્તાત્રેયની પાસ. ૫
 ઇંદ્ર કહે પ્રભુ આપ છો, વિપ્લુના અવતાર;
 તમ પીના કોણુ કરી શકે, દાનવનો સંહાર. ૬
 દત્ત કહે મદીરા તણું, હું કરનારો પાન;
 તેથી છુટાશે નહી, છે દાનવ જળવાન. ૭
 દેવ કહે મદીરા ચક્રી, તમને દોષ ન હોય;
 ગંદુ જળ ગંગા વિષે, જળતાં દોષ ન હોય. ૮
 દત્ત કહે યુવતી તણો, મેં કીધો છે સંગ;
 તેથી જાણો માહરે, અશુદ્ધ સઘળું અંગ. ૯
 દેવ કહે દૂષણુ નહી, મહા માયાનું કાંય;

અખિલ સૃષ્ટિ ઉપજે, એના ઉદર માંય.	૧૦
વચન સાંભળી દેવના, રીઝયા દત્ત દયાળ;	
દાનવ મુજ દુષ્ટે પડે, કરૂં એમને કાળ	૧૧

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

પછી દેવને દાનવ તણો, મચ્યો દારૂણ સંશ્રામ ઘણો;
 તેથી હારીને નાહા દેવ, આગ્યા દત્ત પાસે તરખેવ. ૧
 આવી દાનવ પુઠે ધાયા, દીઠી લક્ષ્મી દેવી માયા;
 જાલી જામનો અદ્ભુત રૂપ, મોહ પામ્યા તે દાનવ ભૂપ. ૨
 લીધી પાલખીમાંય ચડાવી, હવે દાનવની ખની આવી;
 જોઈ દત્તને ઉપજ્યું હાસ, જોડયા દેવ હુતા જે પાસ. ૩
 હાસ તણુ કારણ હોય જેહ, દેવ કહે કહો સ્વામિ તેહ;
 દત્ત કહે લક્ષ્મી છે સાર, સ્થાન લેદ કૃણની દાતાર.
 ચરણે લક્ષ્મી સ્થાનકે હોય, વાહન વચ્ચે વસુમદ સોય;
 ગુહ્યે હોય લક્ષ્મીનો પાસ, પામે બનિતા લોગ વિલાસ. ૫
 કોડ સ્થાનકે પુત્રો બહુ, હૃદય મનોરથ પુરે સહુ;
 લક્ષ્મી કંઠ સ્થાનકે હોય, કંઠા ભૂષણ પામે સોય. ૬
 મુખે હોય તો કવિતા કરે, શીષ વીષે તો સર્વાત્ર હરે;
 શીષે ધરી દાનવે એહ, નિશ્ચે માયાં જશે તેહ. ૭
 વળી કયું પર દારા હર્ષ, માટે થશે તેમનું મધુ:
 એવી બુદ્ધિત દત્તે કહી, દાનવનું બળ લીધું હરી. ૮

દોહા.

દાનવ હાયાં બુદ્ધથી, જય પામ્યા સહુ દેવ;
 પોતપોતાને સ્થાનકે, વશ્યા મુખે તરખેવ. ૧

ગર્ગમુનીએ દત્તનો, કહ્યો ઘણો મહીમાય;
 ભક્તિ ઉપજી ભૂપને, મનસા વાચા કાય. ૨
 સહસ્રાન્તુન વળતો ગયો, દત્ત દેવ છે જ્યાંય;
 સેવા શુદ્ધ ચિત્તે જઈ, કીધી વળતી ત્યાંય. ૪
 ભક્તિ જોઈ ભુપાળનો, રીઝયા શ્રી ભગવાન;
 સહસ્રાન્તુનને આપીયાં, વળતી શુભ વરદાન. ૫
 બળ હજાર ખાહું તણું, આપ્યું એણીવાર;
 ત્રણ લોકમાં જય કરે એવો થયો ઉદાર. ૬
 દત્તે અલકને કહી, યોગ તણી જે રીત;
 પુત્ર પિતા પ્રત્યે કહે આણી પુરણ પ્રીત. ૭

ચોપાદ ત્રિતાલ.

નગર અયોધ્યા કૌશલ દેશ, અલક નામે થયો નરેશ;
 મહાલશા ॥ તેની માત, તેણે બોધ કર્યો સાક્ષાત. ૧
 આપી હતી મુદ્રિકા એક, લખ્યો હતો તેમાં વિવેક;
 કૃષ્ટ સમયે સહુ કરવું ત્યાગ, ભજવો બ્રહ્મ ધરી અનુરાગ. ૨
 પરચકે પીડાયો બહુ, કૌશ થઈ ગયા ખાલી સહુ;
 વાંચી મન ઉપજ્યો વૈરાગ્ય, તરત સર્વેનો કીધો ત્યાગ. ૩
 આવ્યો દેવદત્તની પાસ, કરવા લાગ્યો દુઃખ પ્રકાશ;
 દત્ત કહે કોને દુઃખ થાય, કરી વિચાર કહો મુને રાય. ૪
 જોયું અલકે મનમાં મથી, દુઃખ કે સુખ આત્માને નથી;
 આકાશાદિ તત્વો જેહ, દુઃખ સુખથી ચુકત નહી તેહ. ૫
 અહં મમેતી દુઃખનું મૂળ, તેથી ઉપજે સઘળાં શૂળ;
 માટે દુઃખ નથી કાંઈ, મેં શોધી જોયું મનમાંઈ. ૬

વળતી કહે દત્તા ભગવાન, તારા ઘટમાં ઉપજ્યું જ્ઞાન;
 આત્મા પરમાત્મામાં મળે, અહં મમતાની અંથી ટળે. ૭
 કરે યોગનો ને અભ્યાસ, વિષય વાસના પામે નાશ;
 યોગ તણું છે આઠે અંગ, તે સાંભળને ધરી ઉમંગ. ૮
 પ્રથમ પાળે યમ ને નેમ, તેથી યોગ હોય છે શ્રેમ;
 પ્રથમ અહિંસા યમ કહેવાય, કોઇ જીવની હિંસા ન થાય. ૯
 બીજું સત્ય નામ છે જોડ, અસત્ય ભાષણ ન કરે તેડ;
 આસ્તેય છે ત્રીજું મહી, કોઇનું ચોરી લેવું નહી. ૧૦
 અદ્વયયં ચોથું કહેવાય, સ્વપ્ને પણ ખિંદુ ન જાય;
 અપરિશદ છે પાંચમું જોડ, દેહાદીક ઉપર નહી રેનેડ. ૧૧
 હવે પાંચ નેમ છે સાર, પાળે તે યોગી નીરધાર;
 યમ સાધન વીણુ યોગી હોય, યોગ સિદ્ધિ ન પામે કોય. ૧૨

દોશ.

શૌચ સંતોષ સ્વાધ્યાય તપ, -વળી ઈશ્વર પ્રણિધાન,
 પાંચ નેમ ને પાળવા, રાખી જુદી સમાન. ૧
 બાહ્ય જળ મૃત્તિકા વડે, પવિત્ર રાખે દેહ;
 રાગ દ્વેષ મનથી તજે, શૌચ કહાવે તેહ. ૨
 લાલ થકી હરખે નહી, કાળીથી નહી ચોક;
 સુખ દુઃખમાં સમતા રહે, તે કહીએ સંતોષ. ૩
 અર્થ વિચારે વેદનો ઉપનિષદ અધ્યાય;
 સુક્ષ્મ વેદ બુલે નહી, તે કહીએ સ્વાધ્યાય. ૪
 દેહ દમન કરવા થકી, ઇન્દ્રિયનિકળ થાય;
 મન મારી મેંદો કરે, તેને તપ કહેવાય. ૫

ઇશ્વરને આપ્યા વિના, કરે નહી જળપાન;
 સર્વે સમર્પિ જે ગ્રહે, તે ઇશ્વર પ્રણિધાન, ૬
 એવા યમ ને નિયમથી, યોગ સિદ્ધ થઈ જાય;
 મહા વૃત્તધારી જે રહે, તે યોગી કહેવાય. ૭

છાપો.

પાળે નહી યમ ને નેમ, લેખ ધરે પાખંડી,
 પાળે નહી યમ ને નેમ, ઠંડી તે ચિતંડી,
 પાળે નહી યમ ને નેમ, સ્વાદતે ઇચ્છે સારા,
 પાળે નહી યમ ને નેમ, ભજે જે જન પરદારા.
 યમ નેમ નથી જે પાળતા, તે સાધક સિદ્ધ થતા નથી;
 દત્ત કહે અલર્ક સુણો, સત્ય વાત કહું છું કથી. ૧

ચોપાઠ.

ચોરાશી આસન છે રાય, સાર ભૂત તે બે કહેવાય;
 સિદ્ધાસન પદ્માસન જેહ, શ્રેષ્ઠ સકળથી જાણો તેહ. ૧
 વામ ચરણની પાની જેહ, જમણા ઉપર ધરવી તેહ;
 જમણા પગની પાની સાર, ધરવી વામ ઉર મોઝાર. ૨
 પુંઠળ હાથ ફેરવી કરી, બે અંગુઠા ગ્રહવા ફરી;
 ચીબુક છાતીએ સ્પર્શ કરે, દૃષ્ટિ તે બ્રહ્મટીમાં ધરે. ૩
 પદ્માસન છે એનું નામ, તેથી નાશે રોગ તમામ;
 ડાબાપગની ઝોડી જેહ, ચોની સ્થાનક ધરવી તેહ. ૪
 મેદૂ ઉપર જમણો પગ ધરે, દૃષ્ટિ નાસાએ ધરે;
 સ્થંબાકર શરીરથી હોય, અણુય હૃદયમાં ધારે સોય. ૫

સિદ્ધાસન એને કહેવાય, મોક્ષકપાટ ઉઘાડે રાય;
 શુદ્ધસ્થાને પંકજ સાર, કહીએ તે પાંખડી ચાર. ૬
 મૂળ કમળ છે એનું નામ, મૂળ નાડીનું છે તે ઠામ;
 મૂળ કમળની ઉપર જેહ, સ્વાધિષ્ઠાન કમળ છે એહ. ૭
 શ્વાસા તણું સુળ તે ઠામ, સ્વાધિષ્ઠાન તે યકી નામ;
 તે પંકજની છે ખટ આર, નાડી ત્યાં બહોતેર હજાર. ૮
 વાયુ વાહિનિ દશ તે માંય, પ્રાણ પ્રવેશ કરે છે ત્યાંય;
 તંતુ મણીમાં પ્રોવે જેમ, નાભી મધ્યે પ્રોવાયો તેમ. ૯
 માટે નાભિ કમળ છે જેહ, મણીપુર નામ ધર્યું છે તેહ;
 નાભીથી ઉંચો વહે પ્રાણ, નીચો વહે અપાન પ્રમાણ. ૧૦
 એહ એકને એંચે રાય, ઉંચા વહેને નીચે જાય;
 શ્વાસોશ્વાસને મધ્યે જીવ, ધણા ખાતો રહે સદૈવ. ૧૧
 શ્વાસ પ્રવેશે થાય સંકાર, નીસરતાં તે થાય હકાર;
 હંસ હંસ મંત્ર ॥ જેહ, જયે જીવ નિશ્ચિનિ તેહ. ૧૨
 ખટસેં ને અંકવી હજાર, જાય જીવના એ નીરધાર;
 ઇંડા નાડી તે ડાખી વહે, દક્ષીણ ભાગે પીગળા રહે. ૧૩
 મધ્યે વહે સુપુમ્બા નામ, ચંદ્ર સુરજ પાવક તે ઠામ;
 અન્નપા ગાયત્રી છે સાર, યોગીને મુક્તિ દાતાન. ૧૪
 પંચ કુતના પ્રાણીની માંય, પંચ ઘટીકા વહે છે ત્યાંય;
 પંચ દેવને તેમાં વાસ, સર્વ મળી થયો શ્વાસોશ્વાસ. ૧૫
 શ્વ સોશ્વાસની મધ્યે જીવ, ઉંચો નીચો જાય સદૈવ;
 જ્યારે પ્રાણાયામ સધાય, ત્યારે જીવની સ્થિરતા થાય. ૧૬

દોહરો.

- વાયુની સ્થિરતા થકી, ચિત્તની સ્થિરતા હોય;
 જો ચિત્તની સ્થિરતા કરે, જીવ શિવમય સોય. ૧
- એ સમાન વિદ્યા નહો. એ સમાન નહીં ધર્મ;
 એ સમાન સાધન નહીં, એ હાયક પદ ધર્મ. ૨
- પ્રણવ ઉપાસન પરહરી, અન્ય ઉપાસે ઠાય;
 કાચે ઘડે સમુદ્ર જળ, તરવાઈ છે સોય. ૩
- હૃદય કમળ દળ ખારનું; શોડષ કંઠે હોય;
 ભૂકટો દેહલ જાણીએ, શીખ સહસ્ર દલ સોય. ૪

ચોપાઈ.

- પ્રાણાયામ તણી જે રીત, તે સાંભળજો આણી પ્રીત્ય;
 પૂરક કુંભક રેચક જેહ, પ્રાણાયામ કહાવે તેહ. ૧
- બ્રહ્મચર્યને મિતાહાર, ત્યાગી યોગ પરાયણ સાર;
 એક વર્ષમાં સિદ્ધિ હોય, એમાં સંશય ન કરો સોય. ૨
- ઈંડા નાડીએ પુરે શ્વાસ, રેચક કરે પિંગલા પાસ;
 કુંભ વિષે જળ પુરે જેમ, કુંભક શ્વાસ જાણવો તેમ. ૩
- એમ પ્રાણને સાધે જેહ, તેનો હોય અજરામર દેહ;
 જુગતે જુગતે સાધે પ્રાણ, થાય સિદ્ધ પરમ સુખણ. ૪
- જુગતી વિના સાધન આચરે, તે યાગી થઈ નિશ્ચે મરે;
 મિંહ ગજ વાઘ આદી જેહ, શને શને વશ થાયે તેહ. ૫
- એમ કરે જુગતે અભ્યાસ, જોગી જન જીતે શ્વાસ,
 બ્રહ્મ. વિષ્ણુને શિવ જેહ, પ્રાણાયામ પરાયણ તેહ. ૬
- કડવું ખાટું ખાંડે કહી, યોગી જને ખાવું નહીં;
 ધાતુ પોષણકારક જેહ, જમવું યોગી જનને તેહ. ૭

ઝોધ પાપના ને હોય બહુ, પ્રાણાયામે જાણે સહુ;
 હવે કહું છું પ્રત્યાહાર, જેથી મનના મટે વિકાર. ૮
 કૂર્મ અંગ સંકોચે જેમ, પ્રત્યાહાર જાણવો તેમ;
 જાણ્યો ઇન્દ્રીના વિષયો જેહ, આત્મામાં યોગે તેહ. ૯
 લાગી રહે મન લક્ષ્યાકર, તેને કહીએ પ્રત્યાહાર;
 તત્વ તણી ધારણા ધરે, તે યોગી મન વશ કરે. ૧૦
 ત્યારે મનની સ્થિરતા થાય, ત્યારે ધ્યાન પ્રભુમાં જાય;
 ધ્યાન વડે મન નિશ્ચળ કરે, તેથી થઈ સમાધી કામ સરે. ૧૧
 જેહું પાણીમાં પાણી મળે, જેમ પયમાં પય મળી જાય;
 જીવ મળે જગદીશમાં, શુદ્ધ સમાધિ થાય. ૧૨
 જેમ યોગ અઘટાંગના, સાધન સુણો કરનાર;
 જીવ શિવ થઈ જાય છે, સિન્ન ન રહે લગાર. ૧૩

ચોપાઈ.

આઠે અંગ યોગના જેહ, કહ્યા હત્તે અવકાને તેહ;
 સુણી વચન સુખીઓ થયો, પછી લેર ચોતાને ગયો; ૧
 પુત્રે કહી પિતાને વાત, તેથી રીઝયો મનમાં તાત;
 ભાગ કરી સઘળો સંસાર, યોગી થઈ પાગ્યા ભવપાર. ૨

દોહા.

પક્ષી કહે જૈમુનિ સુણો, કરમ કરે છે જેહ;
 વારંવાર સંસારમાં, ધારે બહુધા દેહ. ૩
 જ્ઞાન ઉપજે બ્રહ્મનું, કર્મ ભરમ થઈ જાય;
 જીવભાવ સઘળો ટળે, જીવ બ્રહ્મ થઈ જાય. ૪

ચોપા- ત્રિતાલ.

જડ આખ્યાન સાંભળે જેહ, પાપ રહીત હોય તેનો દેહ;
અહંકારની ગ્રંથી ગળે, શોક મોહ સંતાપ ટળે. ૧

માકેવડેય પુરાણે વાત, અદ્ય મતિએ કહ્યું સાદ્યત;
એનો જે જન કરે વિચાર, તે પામે ભવપાર. ૨

ઓગણી અઠાવીસ સાર, જેઠ કૃષ્ણ સાતમ ગુરુવાર;
અંતરબાની ધૃત્વર જેહ, રચ્યો ગ્રંથ પરમાર્થ તેહ. ૩

નિમિત્ત માત્ર છે છોટમ નામ, કર્તા અંતરબાની રામ. ૪

इति जडमुनि आख्यान

संपूर्ण.

શ્રી ચંદ્રચરિત્ર આખ્યાન.

કોણ.

પુરુષોત્તમં પરમાત્મા, અકળ અક્ષરાતીત;
સત્ ચિત્ આનંદરૂપ છે, એક સદા અદ્વૈત. ૧
તે પ્રભુને પ્રીતે કરી પદ્યમ લાગુ પાવ;
જેની કૃપા કંટાક્ષથી, મનવાંછીત ફળ થાય. ૨
નગર એક અંદ્રાવતી, અંદ્રસેન રાજન;
પટરાણી પદ્માવતી, શીલનીધી એક તન. ૩
સકળકળાએ શોભીતો બુદ્ધિવંતો બાળ;
જોઈ જોઈ આનંદ પામતો ભાવધરી ભૂપાળ. ૪

ચોપાઈ ત્રિતાલ.

અયો આઠ વરસનો કુમાર, પછી રાત્રએ કીધા વિચાર;
દીધું ઉપવીત આણી ઉમંગ, પછી સોંપ્યો ગુરૂની શ્રંગ. ૧
એને વીધા બહાવો સહુ, તેથી બુદ્ધિ મુધરશે બહુ;
હોય મુખં કુંવર ન્યારે, તેથી રાજ નસે નદી ત્યારે. ૨
હોય વિદ્યા વગરનો જેહ, થાય પશુ બરાબર તેહ;
તેને જ્યાં દોરે ત્યાં જાય, એમ અંધ બધે અથગાય. ૩
પર આધીન રહે પશુ જેમ, નર વિદ્યા વીનુનો તેમ;
ન્યાય અન્યાય કાંય ન લહે, જડ બુદ્ધિ તેને કહે. ૪
વેહ શાસ્ત્ર તણા જે સાર, નવ બધે ને જીવ ગમાર;
જીવ ઇન્ધર ધર્મ અધર્મ, તેનો મુઠ ન બદ્ધે મર્મ.

કૌય મુખં કુળમાં જેહ, બોળે નામ બાપનું તેહ;
 કૌય મુખં ન્યારે રાય, તેની પ્રજા ઘણી પીડાય. ૬
 ગુણવંત તણા ગુણ જેહ, તેને પરખી શકે નહીં તેહ;
 હુતો વરૂચી પંડીત ન્યાંય, સોંખ્યો પુત્ર તેના કરમાય; ૭
 કહે પંડીત પ્રત્યે ભૂપાળ, સોંખ્યો તમને અમારો બાળ;
 એને વિદ્યા ભણાવો સહુ, ગુણ માનીશું તેથી બહુ. ૮
 સુણી ભૂપતી કેરાં વચન, માન્યું પંડીત કેરું મન;
 રાખ્યો કુંવર પોતાને ધામ, તેને ગ્રંથ ભણાયા તમામ ૯
 ચાર વેદને વેદનાં અંગ, ભણ્યાં કુંવરે આણી ઉમંગ;
 ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણને ન્યાય, ઘણાં વેદક કેરા ઉપાય. ૧૦
 ચૌદ વિધાને ઉપવેદ ચાર, પાંચો વિધ વિધ ગ્રંથોનોપાર. ૧૧

દોહડા.

ગાન તાન વાણંતની, શીખ્યો વિદ્યા સાર;
 અસ્ત્ર શસ્ત્ર આયુધના, શીખ્યો સકળ પ્રકાર. ૧
 માનવ દેહને સાધવા, જે પુરૂષાર્થ ચાર;
 તેના ગ્રંથ ભણી ઠરી, થયો ઘણો હુંશીયાર; ૨
 ધર્મ અર્થ ને કામના, મોક્ષ તણા જે ગ્રંથ
 ચારે પુરૂષાર્થ થકી, મળે મોક્ષનો પંથ. ૩
 ધર્મ ધર્મ સહુકો કહે, ધર્મ ન જાણે કોય;
 પ્રભુની આજ્ઞા પાળવી, ધર્મ કહાવે સોય. ૪
 સત્ય વડે જે ધન રળે, હુન્નર કરી હબાર;
 પુણ્ય માર્ગે વાપરે, અર્થ એજ નીરધાર. ૫
 પોતાની પત્ની થકી, પ્રજા ઉપજાવે જેહ;
 પરદારાને ના ભળે, કામ કહાવે તેહ, ૬

- પાપ તણાં બંધન થકી, જે જન છુટો થાય;
ભક્તિ કરે કરતારનો, મોક્ષ તેજ કહેવાય. ૭
- એ પુરુષાર્થ આરથી બ્રહ્મ થાય છે જેહ;
પશુ જરાજર માનવી નિચ્છે જાણે તેહ. ૮
- ધર્મ અર્થ ને કામનો, પ્રથમ કરી ઉપલોગ;
પરમેશ્વરને પામવાં, વળતી કરવો જોગ. ૯
- એવી આજ્ઞા વેદનો, શાસ્ત્ર તણે મર્મ એહ;
પુરુષાર્થ સાધન કરે, પંડીત પુરો તેહ. ૧૦
- પુરુષાર્થ સાધ્યા વીના, લેખ ધરીને જાય;
સેવે કંચન કામિની, તે નર નરકે જાય. ૧૧
- એવી વિદ્યા ગુરુ થકી, પામ્યો રાજકુમાર;
ગુરુને આપી દક્ષોણા, ગયો ચોતાને ઠાર. ૧૨
- કરી પરિક્ષા પુત્રની, રાય થયો રણીયાત;
પાસે બેસાડ્યો પ્રીતથી, પુછી સઘળી વાત. ૧૩
- એક દિવસ એ કુંવરે, મનમાં કયો વિચાર;
દેશાટન કીધા વીના, અક્ષજ જાય અવતાર. ૧૪
- દેશ વિદેશ ફરે નહિં, જે માનવની જાત;
તે કુવાનો દેડકો, ન લહે ખીજી વાત. ૧૫
- ભાપા સઘળા દેશની, જુદી જુદી જેહ;
દેશાટન કીધા વીના, માનવ ન લહે તેહ. ૧૬
- પેહરવેશ વળી જુજવા, જુદી જુદી રીત;
રાજ કાજને ધર્મની, જુદી સઘળી નીત. ૧૭
- પર્વત સાગર ને નદી. પશુ પક્ષીને વૃક્ષ;
જુદાં દેશે દેશમાં, જોતો હોયે દક્ષ. ૧૮

દેશાટણ કીધા વીના, ઠગથી તેહ ઠગાય;	
સેખ ધરી બહુ ભાત્યના, ધુતારા ધુતી ખાય.	૧૯
ગપો આઝી ગોઠવે, ગોસાંઈ સાધુ લોક;	
નજરે જઈ જોયા વીના, માને મુખ કોક.	૨૦
અંધ અનેક જીવે નહિ, વળી જીવે નહિં દેશ;	
તેની બુદ્ધિ બાપડી, પંશુ રહે હંમેશ.	૨૧
બાવો બોલ્યા તે ખરૂં, બોલું કેમ કહેવાય;	
વચન તણા વિશ્વાસથી, લોગાને ઠગી ભાય.	૨૨
કાળોને ધે.જો વળી, રાતો પીજો જેહ,	
સાગર છે ભૂગોળમા, જઈને જોવો તેહ.	૨૩
એમ વિચાર કરી ઘણા, કહી તાતને વાત;	
દેશાટણ કીધા વિના, નર પશુ સમ સાક્ષાત્.	૨૪
આજ્ઞા આપો મુજને, તો જઈ જોઈં તમામ;	
તીર્થ સકળમાં ફરી, ફરીશ ઉત્તમ કામ.	૨૫
તાતે આપી આગતા, જાઓ જીઓ સૌ દેશ;	
બહુ બુદ્ધિ જેથી વધે, એ સાચો ઉપદેશ.	૨૬

ચોખાધ ત્રીતાલ.

આલ્યો સજ્જ રૂઈ રાજકુમાર. ગયો ઉત્તર દેશ મોઝાર;	
હિમગિરિ છે પર્વત જેહ, તેની પાર ગયો પછી તેહ. ૧	
આબુ' માનસરોવર ત્યાંય, જઈ સ્નાન કર્યું તે માંય;	
તેની શોભા તણા નહિં પાગ, આવે દેવ સકળ તે ઠાર. ૨	
જક્ષ કિન્નર ગાંધર્વ સૌ આવે, દેવને દેવીઓ બહુ;	
માનસરોવર છે મહાદેવ, કરે દેવ નિરંતર સેવ. ૩	

કરી દર્શન રાજકુમાર, રહ્યો રમની એ તેણે ઠાર;
 નાગદેવનો પુત્રી જેહ, નામ ચંપકમાળા તેહ. ૪
 લેછ પૂજા તણે ઉપચાર, શિવ સેવા કરે નીરધાર;
 ધરી ચંકર કેકે ધ્યાન, વળતી કરવાને લાગી ગાન. ૫
 સોળ શણગાર ધરીયા અંગ, કરે નૃત્ય તે આણી ઉમંગ;
 રામારૂપ તણે ભંડર, શુણ ચાતુરી શોભા અપાર. ૬
 રાજકુવરે દીઠી તેહ, પછી વાધ્યો પરસ્પર રનેહ;
 બોલી નાગની કન્યા ત્યાંય, કેમ આવ્યા છે આ વનમાંય. ૭
 કોણ દેશને કોણ છે જાત, વળી કોણ છે માતને તાત;
 સુણી પદ્મિની કેરાં વચન, પછી બોલ્યો ત્યાં રાજન. ૮
 એક નગર ચંદ્રાવતી સાર, તેનાં ભૂપ તણે હું કુમાર;
 જોવા ઈચ્છું સઘળા દેશ, કીધો પ્રથમ અહીં પ્રવેશ. ૯
 દશે દિગ્ગણ કહે છે જેહ, મ્હારે જોવા છે નજરે તેહ;
 મેરૂ પર્વત છે કોણ ઠામ, તેની ઉપર દેવોના ધામ.. ૧૦
 એવી વાત પુરાણે કહી; મ્હારે જોવી છે નજરે સહી ૧૦
 કહે પદ્મિની સાંભળ રાય, તમે દેશ જોયા નહિં જાય;
 મેરૂ પર્વત કહે છે જેહ, દેવ ચક્ષુથી દીસે એહ. ૧૧
 તમે આવો જો મારી સાથ, સૌ દેખાડું હાથો હાથ;
 આપુ વિદ્યા હું તમને એક, તેથી દેખાશે લોક અનેક. ૧૨
 સુણી વનિતાના એવાં વચન, માન્યું રાજકુમારનું મન;
 અરે પદ્મિની તું કોય દેવી, નથી નારી કે તારા જેવી. ૧૩
 મને દેખાડો દેવોના ધામ, સરે તેથી મારું કામ;
 કહો કોણ તમારી જાત, કોણ માત પિતાને નાત. ૧૪
 સુણી પદ્મિની બોલી ત્યાંય, હું તો રહું છું પાતાળની માંય;
 શેષનાગ છે મારો તાત, ચૌદ લોકની જાણું છું વાત. ૧૫

ઇચ્છાવર વરવાને ધારૂં, શિવ સેવા કરૂં તે સારૂં;
 વરે માનવ મુજને જોકે, થાય અજર અમરતે દેહ. ૧૬
 ગુણ શીળને રૂપ તમારૂં, મન માન્યું છે કાંઈક મહારૂં;
 હોય ઇચ્છા તમારી રાજ, મુજ સાથે વરો તમે આજ. ૧૭
 ચાહે ભોવન ઠહો છો જોકે, રહેજે દેખાડું તમને તેહ;
 મુણી નાગ કન્યાની વાણી, સાચી વાત નરશે જાણી. ૧૮
 સાહ્યો પદ્મિની કેરો હાથ, ગયો પાતાળમાં તેની સાથ;
 કરી વિવાહની રૂડી રીત, વયો પદ્મિની આણીને પ્રીત. ૧૯
 હીધાં નાગે અતિ ધણું દાન, તેથી ચોરથો તે ઇંદ્ર સમાન;
 એક બંધાવ્યું બુદ્ધ ધામ, રહ્યો રાજકુંવર તે ઠામ. ૨૦
 કરે નિત્ય નિત્ય નવલ વિહાર, વધ્યો આનંદ અંગ અપાર;
 બહુ વિદ્યાના વાદ વિનોદ, રમે રંગ ધરી મન મોદ. ૨૧
 એક દિવસ કીધો વિચાર, જોવા ધર્મ તણો કરખાર;
 કહે પદ્મિનીને રાજન, જમખુરી જોવાનું ઈ મન. ૨૨
 પાપ પુણ્ય તણો જે ન્યાય, જોઈ કેવો કરે જમરાય;
 જોલી પદ્મિની તેણી વાર, કોઈ બુદ્ધી આપું છું સાર. ૨૩
 તે કોટે બાંધી રાખશે, પછી ઇચ્છા હશે ત્યાં જાશે;
 ખીજી બુદ્ધી આપું છું વળી, ભૂખ તરસ જશે સૌ ટળી. ૨૪
 જોઈ ધર્મ રાજનું ધામ, વળી આવજો આણે ઠામ;
 પડી જાશે જો આશય એહ; રહેશે તેજ ઠેકાણે દેહ. ૨૫

દાહરા.

ભાગવજો જુગતે કરી, સાવધ રહીને રાય;
 પાસેથી જાશે પડી, વળતી નહિં અવાય.

- શીખામણુ દીધી ઘણી, વળતો કયો વિદાય;
સંજમનો નગરો વિષે, આળ્યો તતક્ષણુ રાય. ૨
- શેભા દીઠી શહેરની, અદ્ભૂત અતિ અપાર;
ચોરાશાં ભેજન લગી, છે જેનો વિસ્તાર. ૩
- પૃથ્વિથી નીચે વળી, જળની ઉપર જેહ;
નગરો તે જમ રાયની, ભૂયે ભાળો તેહ. ૪
- કનકકોટ ઝળકી રહ્યો, તેમાં રત્ન જડાવ;
ફરતી ફૂલની વાડીઓ, વાપી ફૂંપ તળાવ. ૫
- ભેતો ભેતો જઈ ચઢ્યો, રાજ સલાતી માંય;
ચોદ કોટ જમદૂતને, દીઠા ઉભા ત્યાંય. ૬
- કાજળથી કાળા ધણા, વેષ ધણા વિકાળ;
વિકટદંત બીહામણા, અહ્વા પાવક ઝાળ. ૭
- ઉડળમાં લે આભને, ફૂંકે ફાટે પહાડ;
હંડ ધરેલા હાથમાં, દીસે ઉંચા તાડ. ૮
- અંગારા કોય ચળકતા, એવી દીસે આંખ;
ભે ભય લાગે અવડા, ભાવે હરિ હરિ ભાખ. ૯
- ભેતાં અવ છળી મળે, એવા દૂત અપાર;
મનમાં લાગ્યો કંપવા, ભેઈ ભેઈ રાજકુમાર. ૧૦
- વાઘ સરીખા કોઈ છે, કોઈ સિંહ સમાન;
કોઈક છે વિષધર સમા, કોઈક જેવા શ્વાન, ૧૧
- ઠાળજવર છે કેટલા, સનેપાતને શૂળ;
વાત પીતને કફ ધણા, છે વ્યાધીનું મૂળ. ૧૨
- કોગળીયાં ને ટચકીયાં, રેવા દૂત અપાર;
આલી લાવે અવને, મારે ઝાઝો માર. ૧૩

મહા ભયંકર દૂતને, દેખી સૌ ડરી જાય;	
પાપ કર્મ કરનારને ખૂબ કચરહી ખાય.	૧૪
પાપી જીવને પીડના, દુનીયામાં જન્મ દૂત,	
દેખા દે છે દુષ્ટને, થઈ ભયાનક ભૂત.	૧૫
સીકોતેરને આંપડો, થઈને વળગે તેહ;	
પાપી જીવના પિણ્ડમાં, પેસી ધૂણે એહ.	૧૬
કરડી ખાયે કાળજી, થાય વીર વૈતાળ;	
જન્મ થઈ વળગે ખરા. કરે દુષ્ટનો કાળ	૧૭
જે દ્રોહી હરિજનના, તેને દંડે તેહ;	
પાપીને પીડા કરે, અનેક રૂપે એહ.	૧૮
ઈશ્વરને ના જોજો, મમત કરી મરી જાય;	
દેખી કોય સજ્જન તણાં, તે જન્મને કર જાય.	૧૯
થો વીંછી ને સાપના, દૂત ધરે છે રૂપ;	
કોઈને હાલે હઠકવા, કોઈને નાંખે કૂપ.	૨૦
નાંખે પાવક પાણીએ, વાધ પશુનો વેધ;	
અસ્ત્ર શસ્ત્ર ઠે એરમાં, દૂત કરે પ્રવેશ.	૨૧
પાપી નરને પીડવા, અનેક રૂપે એહ;	
પેશો સૌના પિણ્ડમાં, દૂત છોડાવે દેહ.	૨૨
એથી ખીજાં ઉ ધણાં, ધર્મ રાયને દાર;	
જાય અહીંથી જીવડો, મારે તેને માર.	૨૩
રત્ન તણે સિંહાસને, બેઠો છે જન્મ ભૂપ;	
જેવો સુરજ ઉગતો, એવું એનું રૂપ.	૨૪

ચોપાઈ.

ચિત્ર વિચિત્ર દક્ષતરહાર, પાપ પૂણ્ય તણાં લખનાર;
કર્યો માનવો મુદિમાં જ્યારે, કીધાં વેદ પ્રભુએ ત્યારે. ૧

તેમાં ધર્મ કહ્યો છે જેવો, ચારે વણને પાળવો તેવો;
ચારે આશ્રમમાં નરનારી, પાળે વેદની આજ્ઞા સારી. ૨
વેદ વચન તજે જન જેહ, ચિત્ર વિચિત્ર લે લખી તેહ;
કાંધે ખાંધે છે ચિત્રનો વાસ, જમણે ખાંધે વિચિત્ર નિવાસ. ૩
પાપ પૂણ્ય કરે જન જેવું, તેવું તરત લખી લે તેવું;
જીવ જાય તજીને દેહ, જમ દૂત ખાંધી લે તેહ. ૪

લેઈ જાય છે જમનીરે પાસે, પછી તેહનું ખાતું તપાસે;
ચિત્ર વિચિત્રે રાખેલું સાંચી, તેવું તરત દેખાડે વાંચી. ૫
પૂછે જીવને રાજા ધરમ, કેમ આવાં કર્યાં છે કરમ;
પ્રભુ આજ્ઞા તજીને મૂઠ, તમે પાપ કર્યાં છે પ્રૂઠ. ૬

સારો કર્યો નથી સતસંગ, પ્રભુ આજ્ઞા કરી છે ભંગ;
પુણ્ય દાન કર્યો નથી કાંચ, ભગ્યા નિશ્ચિન ભવજળ માંચ. ૭
જૂત પ્રેત ભગ્યાં છે વીર, ખોયું ઉત્તમ મનુષ્ય શરીર;
જગ કરતા પ્રભુ છે જેહ, પ્રેમ ભક્તિથી ના ભગ્યા તેહ. ૮
હારી પરધનને પરનારી, આખો જનમ ગયા છે હારી;
હરિ ભક્તોની નિન્દા કીધી, દુષ્ટ ચોરોની લાંચો લીધી. ૯

જીવ જીવના હાથે હણીયા, થયા જીવ અનેકના ઋણીયા;
મિથ્યા માતાને ભારે મારી, અપરાધ કર્યો અતિ ભારી ૧૦
અરે દુષ્ટો તમને ધીછર, કોટીવાર ખાધો જમમાર;
નથી લાજ તમોને કાંચ, વળી આવ્યા છે જમપુર માંચ. ૧૧
બહુવાર તમોને મારી, મારી દૂતો ગયા સૌ હારી;
તમે સુકૃત કાંઈ ન કીધું, મૂકી અમૃતને વીળ પીધું. ૧૨
એક ઘડીએ ન સાધ્યો ભોગ, દુઃખ હાયક ભોગવ્યા ભોગ;
ધરી દેહ તણું અભીમાન, નથી ધર્યું પ્રભુનું પ્યાન. ૧૩

કોટી જીવોને કીધી ખીડા, ખાશે તે તમને ચઢને ડીલા;
 પૂતી પરધન લીધું જેવું, પીશે રૂધીર તમારું તેવું. ૧૪
 જીવું બોલી છે જીભ તમારી, અહીં શુભોએ નાખશું સ્હારી;
 હાથે કીધાં છે કામ હરામ, અહીં ચૂટી ન'ખાશે ચામ. ૧૫
 જૂંટી નજરે જોયું હશે ભાળી, તેથી નાખશું ઠાળાને બાળી,
 કાને સાસળી પાપીની ઘાત, અહીં ખીલા ઠોકાશે સાત. ૧૬
 ઓલ્યા પરદુઃખ હાયક બાણી, સીસું ઉકાળી રેડાશે આલ્પી;
 પરનારીનો કીધો છે સંગ, અહીં છેદાશે સઘળું અંગ. ૧૭
 પગે ચાલી કીધાં છે કુકામ, તેથી પડશે કંટકને કામ;
 કરમ જેણે કયાં છે જેવાં, કોટી જીવ પડશે દુઃખ તેવાં ૧૮
 એમાં અમને નથી કાંઈ ઢોષ, માટે કરશે નહિ કોઈ રોષ;
 અમને હુકમ મળુનો એવો, પાપી જીવોને હંકજ દેવો. ૧૯
 એવું જીવોને કહે જમરાય, જમે ઉધાર જોતા જાય;
 જમે પૂણ્ય કરેલાં સાર, પાપ માત્ર લખેલાં ઉધાર. ૨૦
 જેણે પુણ્ય કરેલાં જેવાં, મુખ આપવાં તેને તેવાં;
 પાપ કરમ તણું ફળ ત્યાંય, નાંખે નરક તણાં દુઃખમાંય. ૨૧
 સૌને સંભળાવે પહેલું પાપ, પહેલું પુણ્ય ભોગવશે કે પાપ;
 પૂણ્ય પહેલું કહે છે જેહ, તરત મોકલે સ્વર્ગમાં તેહ. ૨૨
 મુખ ભોગવે દેવોના સાર, કીણે પુણ્યે પટે નિરધાર;
 ધરે અવની ઉપર નરદેહ, થોડા કાળ જીવે છે તેહ. ૨૩
 પછી જમ તણે 'હાથે જાય, નાંખે નરક વિષે જમરાય;
 પહેલું પાપ કહે કોઈ જ્યારે, નાંખે તરત નરકમાં ત્યારે. ૨૪
 નામ નરક તણાં છે જેહ, થોડાં કહી સંભળાવું તેહ;
 માટે પાપ પરમાણે દુઃખ, તેમાં લેશ મળે નહિં મુખ. ૨૫

છપો.

તામીરુ એવુ નામ, અંધતામીર પણ એવું;
 રૂર દુઃખનું ધામ, વળી મહારૂર તેવું.
 વૈતરણી અસિપત્ર, અંધ કુવો છે એવો;
 લાલા ભક્ષણ વળી, કૃમી કરડે છે તેવો.
 શુળીનું દુઃખ છે ઘણું વળી કરડે આઝા કૃતરા;
 ઠહે છોટમ મહા પાપથી, એવને દુઃખ દેહે ખરા. ૧
 સાપ ઘણા વિકાળ, દુષ્ટ, જો કંઈ કરાવે;
 નાંખે વીધની ઝાળ, એરની લહેરો આવે.
 ચઢી પરવતની ટોચ, પછીથી નાંખે પડના;
 પામે પીઠા અપાર એવ, બહુ રહે છે રડતા.
 વીધ ઘોળીને પાય, થાય દુઃખ ઘણું તેથી;
 એવ ક્યમે ના જાય, અમર એવ કાયા એથી.
 વળી બાંધી રૂંધી એવને, અંધ ઝોરડામાં ધરે;
 જોશવર જમદત છે, તે પાપીને પીઠા કરે. ૨
 શુચીમુખ નામે નરક, સકળ તન નાંખે સ્હારી;
 લેઈ લેઈ છાંટે લુણ, એવ વેઠ જખમારી.
 કરે હાય પેઠાર, કોણ છોડાવે તેને;
 સહેપાપથી કષ્ટ, પછી તે કહેશે કેને.
 તાંબાની જૂમી વળી, ઘણી તપેલી તાપથી;
 જૂખ તરસ તો અતિ ઘણી, એવ સહે મહા પાપથી. ૩
 મોટા કાંટા માંચ, એવને ઝાલી રાળે;
 ખાળ કચરામાંચ, ઉધે મુખ બોળે.
 ઉકળતુ અયપાન, જરૂર જમદત કરાવે;
 તપલોહની નાર, બળે કરી બાય ભરાવે.

વળી પીલે ઘાલી ધાંણીએ, રાઠે રાઠ પાઠે ઘણી;
કહે છાંદમ પાપી તણે, ત્રીસોવનમાં નહિ કોય ઘણી. ૪
હોડા.

પાપીને માયે પડે, એવાં દુ.ખ અપાર
શ્રી હરિને સમયાં વિના, કોણુ છાંદાવણુ હાર. ૧
રથના ભેઇ જમરાજની, આલ્યો રાજકુમાર;
પાતાળે છે પાંધની, આલ્યા તેણે દાર. ૨
પ્રીતે પુછે પ્રેમદા, પ્રેમદા વિસ્તારી કહો વાત;
કેવી છે જમ જાતના, સંભળાવો સાક્ષાત્ ૩
જૂય કહે મુણુ ભામિની, પાપ પુન્ય જે હોય;
લેખું રાખે છે લખી, ચિત્ર ગુપ્ત છે સોય. ૪
મનુષ્ય મરે છે જે સમે, આલી લે જમદૂત;
પાપ પુણ્ય પુછે સહુ, મુરજ કેરો સત. ૫
ખાતુ ખોળીને જીવે, ચિત્ર ગુપ્ત નીરધાર;
સંભળાવે છે ધરમને, જેવું જમે ઉધાર. ૬
પુણ્ય જમે પાસા સહુ, ઉધાર પાસા પાપ;
કૃણ આપે છે તેહનું, કોય કરે નહિ માપ. ૭
અન્ન દાન આપ્યા હશે, તે પામે છે ત્યાંય;
જેણે આપ્યું નથી, તે પામે નહિ કાંય. ૮
જેણે અહિં કીધાં હશે, કુવા વાવ્ય તળાવ;
ટાઢા જળ એને મળે, એવો પુણ્ય પ્રભાવ. ૯
ત્યારે નાંખે જીવને, મોટા કાંટા માંય;
જોડા પહેરાવ્યા હશે, તે પામે છે ત્યાંય. ૧૦
ત્યારે નાંખે જીવને, વેતરણીની માંય;
આપ્યાં હોય ગૌદાન તો, તરત ઉતારે ત્યાંય, ૧૧

- સારી સજ્યાઓ કરી, જેણે આપી હોય;
તાતી જમીને વિષે, દુઃખ પામે નહિં સોય. ૧૨
- વચ્ચ છત્ર પાહન ભવન, અત્રાદીકનાં દાંન;
તેને આપે તે સમે ભાવે શ્રી ભગવાન. ૧૩
- જેણે 'કાંઈ' કર્યું નથી, સુકૃત એક લગાર;
તેવા પાપી જીવને, મારે છે બહુ માર. ૧૪
- ચોર જારને ચાડીયા, કપટી નકક હોય;
તેને દુઃખ દે છે ધણું, કહ્યું ન જાયે સોય. ૧૫
- અપરાધી ઈશ્વર તણા, ગૌ બ્રાહ્મણ હણનાર;
જે મારે છે જીવને, તેને દુઃખ અપાર. ૧૬
- એત્રાં એવાં અતિ ધણાં, દુઃખ છે જમપુરં માંય;
ઈશ્વરની ભક્તિ વિના, સુખ પામે નહિં કોય. ૧૭
- કાયા કે વાચા વડે, મને કરેલાં પાપ;
તેવા પાપી જીવને, દે છે દુઃખ અણુમાપ. ૧૮
- કહી સંભળાવું કેટલાં, કહેતાં નાવે પાર;
ત્રાસ પડે છે દેખતાં, એવાં દુઃખ અપાર. ૧૯
- જોઈ જોઈ હું કપી ગયો, તેનાં દુઃખ તમામ;
જે વાંચો જે સાંભળો, તો સમરો શ્રીરામ. ૨૦
- દેહ ધરી માંનવ તણો, પાપ ન કરશો કોય;
સત્ય ધરમથી ચાલશો, સુખીયા થાશો સોય. ૨૧
- પશ્ચિનીને પ્રીતે કરી, કહે છે રાજકુમાર;
સુખ છોડી મંસાનાં, ભજીએ સરજનહાર. ૨૨
- શ્યામા કહે છે સરગના, જે જોઈ આવો સુખ;
વળતી સુકૃત સધીએ, જેથી ના હોય દુઃખ. ૨૩

ચોપાધ ત્રિતાલ.

આપુ ઉત્તમ વિદ્યા એક, તેથી દેખાશે ખેલ અનેક;
 મેરૂ પર્વત ॥ અતિસાર, ઉંચો કોથ ચોરાશી હજાર. ૧
 વળી બતરીસ જોજન માંય, એનો વિસ્તાર કહે છે ત્યાંય;
 દેવ નગર અનોપમ જેહ, દશે દીશાઓ રહે છે. ૨

પૂર્વ દીશા એ અમરાવતી, તેની શોભા ઘણી છે અતી;
 એક નંદન વન છે ત્યાંય, મહા સિદ્ધ રહે તે માંય. ૩

તરૂ દેવ તણાં છે તેમાં, કુળ પુલ ઘણાં છે એમાં;
 તેમાં ખારે માસ વસંત, તેની શોભા ઘણી છે અનંત. ૪

તેજોવતી કહે છે જેહ, રહે અગ્નિ દીશાએ તેહ;
 વળી મેરૂની દક્ષિણ પાસ, પિત્રી દેવ તણાં છે વાસ. ૫

વન એક બહુ છે ત્યાંય ધર્મરાય વસે તે માંય;
 મહાદેવની નગરી એહ, વસે ઇશાન પાસાએ તેહ. ૬

અલકા નગરી છે ઉત્તર પાસ, કરે યજ્ઞ આનંદ વીલાસ;
 નવે નીધીઓ જે કહેવાય, તેનો બંડારી કુબેરરાય. ૭

વન નંદન તનના જેવું, વળી કુબેર તણું છે તેવું;
 વાયુ કોણાએ ગંધાવતી, વાયુ દેવ રહે મહામતી. ૮

વળી પશ્ચિમ પાસાએ જેહ, પુરી ભોગવતી છે તેહ;
 દેવ વરૂણ વસે છે તેમાં, શોભા ઘણી છે એમાં. ૯

મધ્યે શીખર મેરૂનું જ્યાંય, બ્રહ્માદેવ રહ્યા ॥ ત્યાંય;
 તેની શોભા કહી નવ જાય, જો જો જુગતે કરીને રાય. ૧૦

વડ મેરૂ ઉપર છે વિશાળ, તેનાં ચારે દીશાએ છે ઢાળ;
 પંચ ધારાઓ છે જળ તણી, સુખદાયક છે અતિઘણી. ૧૧

તેનું પાન કરે જન જેહ, યાય દેવોના સરખો દેહ;
 જન જો કોઈ એમાં નહાય, તેની અજર અમર હોય કાય. ૧૨
 જોઈએ વચ્ચે ઘરેણું જેવાં, તતકાળ બને છે તેવાં;
 મુખ સન્યા કે ભોજન જેવું, બને તરત જોઈએ છે તેવું. ૧૩
 ચંપા કેરી છે વાસના જેવી, યાય દેહે સુગંધી તેવી;
 એક સરોવર છે ત્યાંકાં એવું, જળ રીતળ અમૃત જેવું. ૧૪
 મણી રત્ન તણા છે આરા, વળી સોને જડેલા સારા;
 તેમાં કમળ ખીલ્યાં બહુ રંગ, કરે શુંભાર અમણીત-જંગ. ૧૫
 ચક્રવાક ચક્રોર ને મોર, કરે પંખી ઘણાં ત્યાંક સોર;
 પારિજાતક જેવાં વૃક્ષ, વળી આંખાં તણા છે લક્ષ. ૧૬
 જામ સુગંધી ચારે પાસ, એવાં પુષ્પ તરૂં એપાસ;
 કરે અપ્સરા નૃત્ય ને ગાન, સૂણતાં છુટે સુનીનું ધ્યાન. ૧૭
 કલ્પવૃક્ષ છે હામો હામ, તેમાં સુનીજન દેશ મુકામ;
 સુની માર્કંડે કહે છે જેહ, ચાંદ કલ્પ જીવે છે તેહ. ૧૮
 કહું કલ્પ તણું પરમાણુ, 'તમે જાણજો સરવે સુજાણુ;
 એક માસ મનુષ્યનો જાય, દિન પિત્રી તણા કહેવાય. ૧૯
 જાય વરસ મનુષ્યનો જ્યારે, દિન દેવો તણા હોય ત્યારે;
 વરસ તેંતાળી લાખથી થોડ, વીસ હજાર જાય વિશેષ. ૨૦
 જુગ ચાર તેમાં વહી જાય, તેને ચોક્કડી એક કહેવાય;
 જાય બોહોતર ચોક્કડી જ્યારે, એક ઇંદ્ર મરે છે ત્યારે. ૨૧
 એવા ઇંદ્ર ચતુર્દશ હોય, દિન યાય છે બ્રહ્માનો સોય;
 જ્યારે સત્રો બ્રહ્માની યાય, ત્રણે બૃવન જળે ભરાય. ૨૨
 ગ્રાગ વડ તણા પત્રની માંય, વિષ્ણુ દેવ પોટે છે ત્યાંય;
 ધારે અંશુકા જેવડું રૂપ, પછી પોટે ત્રિભુવન બપ. ૨૩

તેનું નામ છે બાળ મુકુદ, સ્તુતિ કરે છે વેદોના છંદ;
 મુની માર્કંડ રહે ખાસ, થાય સૃષ્ટિ સંકળનો નાશ ૨૪
 દિન રાત્ર પ્રદ્યાની જાય, કટપ આંવાં તરત ઠેકેવાય;
 દિન ત્રણસો સાઠ જો જાય, ત્યારે વરસ પ્રદ્યાનું થાય. ૨૫
 શત વરસ જાય છે એવાં, પછી દેહ તજે બ્રહ્મ દેવાં;
 એવાં પ્રદ્યાજી જાય, હંતર પણ વિષ્ણુની થાય લગાર. ૨૬
 પણ સાઠ તણી ઘડી એક, ઘડી સાઠનો દીવસ છે એક;
 દિન ત્રણસો સાઠનું વરસ, એવાં વિષ્ણુ રહે સો વરસ. ૨૭
 જાય વિષ્ણુ સહસ્ર દશ જ્યારે, થાય શીવજી તણી પણ ત્યારે.
 પણ સાઠ ઘડી હોય એક, ગણો વરસનો એજ વીવેક. ૨૮
 દશ સહસ્ર અઠારીવ જાય, શ્વાસ શક્તિ તણી એક થાય;
 ખટ શ્વાસ તણી પણ જાણો, એટલે લેજે વરસ પરમાણી. ૨૯
 જ્યારે શક્તિ પુરુષમાં સમાય, મહા કટપ તે તેને કહેવાય;
 એવાં ચૌદ કટપ વહી જાય, મુની માર્કંડનો દેહ જાય ૩૦
 જાય માર્કંડનો દેહ જ્યારે, લોમહર્ષણુ રોમ ઉતારે;
 સો કટપે તે રોમ સરે, બગદાલવનું પીછુ તે ફરે. ૩૧
 બગદાલવ કલપ હંતર, જાય દેહ તણી નીરધાર;
 બગદાલવ જાય છે જ્યારે, વટ હંસ તે પીછુ ઉતારે. ૩૨
 દશ હંતર કટપ જો જાય, તજે વટ હંસ દેહ સમાય;
 વટહંસ મરે જે વારે થાય, શ્વાસ ભુશડીનો ત્યારે. ૩૩
 ઠોટી કટપે ભુશડી ના મરે, પણ ઇચ્છે તેવો દેહ ધરે;
 એવાં અ.યુધ્ય વાળા સર્વ, નથી ધરતા તે દેહનો ગર્વ. ૩૪
 જાણે કાળે જવું છે ચાલી, માટે ગર્વ ન કરશે ખાલી;
 અલ્પ આયુધ્ય માનવી તણું, તોય ગર્વ કરે છે ઘણું ૩૫

ઘરી દેહ કરે છે કુકર્મ, નથી જાણતા ધર્મ અધર્મ;
 પછી જન્મ તણે હાથે જાય, બહુ માર તે દુતોનો ખાય. ૩૬
 પ્રભુ રૂપ શકે નહિં જાણી, ફરે લાખ ચોરાશી ખાણી;
 નવ લાખ તે જળના થાય, દશ લાખ તે પખીની કાય. ૩૭
 ત્રીસ લાખ પશુના દેહ, વીસ લાખ છે તરુવર તેહ;
 ક્રીટ જાતી લાખ અગીયાર, દેહ મનુષ્ય તણા લખચાર. ૩૮
 એમ લાખ ચોરાશીના દેહ, ધરે કર્મ કરી કરી તેહ;
 હમા આવે પ્રભુને જ્યારે, દેહ આપે મનુષ્યનો તે વારે. ૩૯
 એણે ખુબે છે એમ અભાંગી, પણ જોતો નથી કોઈ જાગી;
 ધનકાળે નીરંતર ધાય, પણ ભક્તિ પ્રભુની નવ થાય. ૪૦
 હોય સંસાર મહે જ્યારે, ધરે કુળજી અભીમાન ત્યારે;
 ઘર છાંડીને થાય વૈરાગી, તોય મોહ શકે નહિં ત્યાગી. ૪૧
 બહુ પંથ તણો મત ત્યારે, પણ બંધન છોડી ન જોણે;
 હોય ગૃહસ્થને છોકરાં જેમ, ચેલા ચેલોઓ સાધુને તેમ. ૪૨
 ઘર બાંધી રહે ઘરબારી, એમ સાધુ છે મંદિર ધારી;
 ઘર બારી જમાડે જાત, એમ સાધુને સાધુની જાત. ૪૩
 ધન કાળે કરે પરપંચ, પણ મોહ મટે નહિ રંજ.
 મહા પુરુષ કહેવાય છે જેહ, મદ મોહ તજે છે તેહ. ૪૪
 મોહ બંધન મનથી ન છુટે, તે ન કાળ કરારે ફટે;
 આત્મા તત્વનો થાય અભ્યાસ, થાય મોહ મદાદિક નાશ ૪૫
 શેષ દેવ છે મહારા તાત, તેણે એવી કહી છે વાત;
 જોગ શાસ્ત્રનો કરતા જેહ, મારો તાત કહાવે તેહ. ૪૬
 કરે જોગ તણો જે અભ્યાસ, સાધી રાખે ચોતાનો શ્વાસ;
 શ્વાસ ઘંભે તો મન સ્થિર રહે, નહિં તો ચારે દિશાએ વહે
 કપમ પ્રભુ પદને તે લહે. ૪૭

મૂઠ માળા જપે કર મહાંય, પણ મન ભટકે જઈ ઠયાંય;
 તેની ભક્તિ ના લેજે ચઢે, વારે વારે ચોરાશીમાં પડે. ૪૮
 હોય પુણ્ય તણું કળ ઘણું, મુખ પામે તે દેવો તણું.
 કોઈ કહે અમે સખીશું પ્રેમ, ત્યારે મન ભમી જાયે ઠેમ. ૪૯
 વિના દેજે તો પ્રેમ ન થાય, દેજે રૂપ તેમાં મન જાય;
 માટે રૂપ પ્રભુનું જેહ, વિના ભોગ ન દરસે તેહ. ૫૦
 મુણી પમિની ઠેરી વાંછી, રાજકુંવરે સત પ્રમાણી;
 આપી નારીએ વિધા જ્યારે, ગયો મેરૂ ઉપર તે વારે. ૫૧
 હુતુ ઈંદ્ર તણું વન જ્યાંય, આવ્યો એક પલકમાં ત્યાંય.
 અમરાવતી નગરી જેહ, હીઠી મુંદર સૌથી તેહ. ૫૨
 સો યજ્ઞ તણું કળ હોય, પામે તે નગરીને સોય;
 નરનારી રહે જે તેમાં, તેજ સુરજ સરખું તેમાં. ૫૩
 રતિ કંઠર્પ સરખાં રૂપ, દિવ્ય દેહ સર્વના અનૂપ;
 નવ ભોમન સૌની કાય, કોઈ કાળે તે વૃદ્ધ ન થાય. ૫૪
 નિત્ય નૌતમ ભોગ વિલાસ, દુઃખ રોગ ન આવે પાસ;
 એવાં દેવનાં ધામ તમામ, રાજકુંવરેં જોયાં સૌ ઠામ. ૫૫
 હોય પુણ્ય અતિશે જ્યારે, પામે દેવ તણું મુખ ત્યારે;

ઢાહા.

કરતો કરતો આવીઓ, મુંદર સરોવર તીર.

સ્નાન કરી શીતળ જળે, બેઠો આવ્યા ધીર. ૧

શતવટિ નામે વટ હતો, શીતળ તેની છાંય;

ધારા પંચ વહે સહી, સુષુ અઝા તેમાંય. ૨

ધારા એક મધુ તણી, ખીણ ઘૂતની સીર;

ત્રોણ ધારા દુધની, ઇંદુ રસને ગૌર. ૩

- તે ખારાના નીરનું, પોતે ક્ષીધું પાન;
 દેહ થયો ત્યાં દેવનો, શોભા શક સમાન. ૪
- ધૃષ્ટા ઉપજી મન વિષે, તે પામ્યો તતખેવ;
 સુખ પામ્યો તે અતિ ઘણું, જે પામે છે દેવ. ૫
- કોઈ પુરાતન કાળનો, હંસ મળ્યો તે એક;
 રૂપ ભેંધને ભૂષનું, ભાલ્યો કરી ત્રિવેક. ૬
- કહે રે બાઈતું કોણ છે, ક્યમ આળ્યો આ ઠમ;
 મર્ત્ય લોકનો માનવી, શું છે તારે નામ; ૭
- ચંદ્રસેનનો હીકરો, ધર્મશીળ સુજ નામ;
 ભેવા વૈભવ દેવનો, આળ્યો છું આ ઠમ. ૮
- હંસ કહે સુખ દેવના, પુણ્ય પામે લોક;
 પુણ્ય વગરનો પ્રાણીઓ, સદાય પામે શોક. ૯
- પાપ વડે પૈસો રળે, પુણ્ય કરું ના થાય;
 તે જઈને જમ લોકમાં, દુઃખ પામે છે રાય. ૧૦
- ભુપ કહે સદિ સહુ, કરી ઇશ્વરે જેહ,
 પ્રથમ કૌના પુણ્યથી, યથા દેવના દેહ. ૧૧
- હંસ કહે સદૃ નરપતિ, પ્રથમ પ્રાણી માત્ર;
 સર્વ દેહ સુખીયા હતા, પુણ્ય તણાં એ પાત્ર. ૧૨
- પાપ કર્મ જેણે કર્યા, પડવા પૃથ્વી પર તેહ;
 તેને આખ્યા ઇશ્વરે, દુર્ગોંધીના દેહ. ૧૩
- જેમ જેમ પાપ થતાં ગયાં, તેમ તેમ સરજ્યા રાગ;
 અધીક પાપ જ્યારે કરે, પામે દુઃખનાં ઓઘ. ૧૪
- રણવેર ને પ્રીતની, ગાંઠ પડે છે ત્યાંય;
 તે કારણથી જીવડો, ભમે ચોરાશી માંય. ૧૫.

અનેકના ઝાણીઆ ણને, અનેક સાથે પ્રીત;	
વેરી હોય અનેકના દેહ ધરે એ રીત.	૧૬
જો પ્રભુની ભક્તિ કરે, કાંય કરે નહિ પાપ;	
કરતાને નિત કરગરે, હોય ગુન્હા મહુ માફ.	૧૭
અરે પ્રભુ હું તાહારો, સેવક છું નીરધાર;	
બુદ્ધિ સુધારો માહારી, પાપ ન હોય લગાર.	૧૮
એમ પ્રભુને કરગરે, પ્રેમે કરે પોકાર;	
ગદ ગદ કંઠે સ્તુતિ કરે તો માંને કીરતાર.	૧૯
આંસુ આવે આંખમાં, એવો હોય જો દીન;	
સન્મુખ દેખે શ્રી હરિ મન તેમાં. હોય દીન.	૨૦
એવી ભક્તિ કયાં વિના, રીઝે નહિ જગરાય;	
કપટ તણી ભક્તિ કરે, તે સૌ ફાગટ જાય.	૨૧
માળાતો કરમાં ફરે મનમાં દારા દામ;	
એવી ભક્તિ કયાં થકી, સરે ન કોઈનું કામ.	૨૨
સ્વર્ગ તણાં સુખ જાણવા, સધળા સ્વપ્ન સમાન;	
તે કારણ જપ તપ કરે, તે પ્રાણી નાદાર.	૨૩
કાળે સુરજ જાય છે, કાળે લાગે ચંદ્ર;	
કાળે સધળા જાય છે, બ્રહ્મા વિષ્ણુ ધંદ.	૨૪
કાળે પૃથ્વી જાય છે, જળ ને અગ્નિ જોડ;	
કાળ તણે સુખ જાય છે, વાયુ ને આકાશ.	૨૫
કાળે કરીને થાય છે, નામ રૂપનો નાશ;	
કાળ તણે જાય જ્યાં નહિ, પરમાત્મા પદ લેહ.	૨૬
તે પ્રદેહે જે પ્રાપ્ત્યે, વળગી ન કરે દેહ;	
વાતો ઘણી વેરાગની, હંસે કહી જે વાર.	૨૭

નિંદ્રા આવી ભુપને તરતજ તેણે ઠાર;
 હંસ પછી ઉડી ગયો, બેઠો બીજે ઠામ. ૨૮
 એક જણ ત્યાં આવીયો, કીધું કુડું કાંમ;
 ઉડણુ બુટી જે હતી, તે લીધી નીરધાર. ૨૯
 હરણુ કરીને રાયનું, ચાલ્યો તેણી વાર.
 સો ભોજન સુધી પછી, લેઈને ઉડ્યો ત્યાંય; ૩૦
 જણે જીલમ કયોં ઘણો, સુક્યો માહાવનમાંય;
 રાખ્યો વનમાં રાયને આપ થયો અલોપ. ૩૧
 દયા ન આવી દુષ્ટને, કીધો એવો ઠોપ;
 ભગી ઉડ્યો અડપથી, વન દીડું વિકરાળ. ૩૨
 ઉડણુ બુટી ના લહો, પછી પેટમાં ફાળ.
 હવે મહારી શી ગતી, આ વન ઘણુ અધોર; ૩૩
 ઠોણુ મુને અહીં લાવીયુ, ઠોણુ હશે એ ચોર;
 આ વનમાં આણ્યો મુને, જીવાશે શી પેર. ૩૪
 બુટી તો પાસે નથી, કેમ જવાશે ઘેર;
 વાઘ શીંછ ને વાંદરા, બોલે આરે પાસ. ૩૫
 મહા ભયંકર ભોઈને, મનમાં ઉપજ્યો ત્રાસ,
 કોઈક ઠામે હવે જાણે, કોઈ ઠામે છે ચોર. ૩૬
 કંઈ હાથી કંઈ સીંહ છે, એવુ વન અધોર,
 છપ્પા.

મોટા પરવત પહાડ, ઝાઝ દીસે બહુ જાતી;
 ઝરણા ઝરતા જાય, નદી વળી નાના લાતી.
 પંખી દીસે મૂઠ, વાઘ ખગ આગીખ આહારી;
 રાક્ષસ પ્રેત પીશાય-ભયાનક બોલે સારી.

- સાગ સાદરને સીધણી, વળી જેર ખીજડા તાઠ છે;
 દેખી ઠર લાગે ઘણો, એવાં કંટક ઝાડ છે. ૧
- કેતર ઘણાં કરાળ, ન્યાલને વીંછી તેમાં;
 કટ લેઈ કરદી ખાય, જાનવર ઝાઝાં જેમાં.
 ફાલુસીધ રીયાળ, હરાયા પાડા હરણાં;
 સઘળે કરતાં સોર, ઝરે પરવતનાં ઝરણાં.
 વળી કંઈ.કંઈ સાદા સીધ છે, કંઈ કંઈ બીલ પીશાય છે;
 સો જોજન વિસ્તારમાં, એવું વન ચોપાસ છે ૨
- હોય પુણ્યનું જોર, ઉગારે એવે ઠામે;
 હોય પુણ્યનું જોર, સર્વ ઠામે સુખ પામે.
 હોય પુણ્યનું જોર, મહા ભય માંહી ઉગારે;
 હોય પુણ્યનું જોર, વીકટ ઠામે હોય વાહારે.
 વળી શત્રુ તણાં.સમુદ્રમાં, પુણ્યે જીતે પ્રાણીઓ;
 એમ વિચારી આપમાં ભૂષે ભય ના આણીઓ. ૩

દોહડા.

- નિદ્રા રૂપી નાગણી, ઘણું હરે છે જ્ઞાન;
 કંઈ કરે છે જીવને, ભૂલે સઘળું જ્ઞાન. ૧
- નિદ્રા રૂપી નાગણી, સુતુ કરે શરીર;
 ચેસે જેના પીડમાં, ધારણ ન રહે ધીર. ૨
- પ્રાણીને પરવશ કરે, એવી ઉંઘ અઘોર;
 મહા જેવો માનવી, જાણી પેસે ચોર. ૩
- ઉંઘેલાના અંગને, જડવત જાણે જંન;
 દુરીજન જાય દગો કરી, તૃણવત જાણે વંન. ૪

- જાણી ઉંધ્યો જનને, ચોરી લે છે ચોર;
શૂરાને શબવત કરે, એવી ઉંઘ અઘોર. ૫
- જીવ શિવની મધ્યમાં, આડી માયા એહ;
ના મળવા દે નાથને, જુદો પાડે જેહ. ૬
- નાશ કરે નિદ્રા તણો, તે નર સાચો સિદ્ધ;
નિદ્રા છાતી ના શકે, દેહ ધરે બહુ વીધ. ૭
- નિદ્રા નાનું મોત છે, નિદ્રા વશ છે જીવ;
નિદ્રાથી આઘો વટે, તેજ સનાતન શિવ. ૮
- નિદ્રાએ આંહ્યો અહીં, બુદ્ધ્યો મહાં લાન;
વળી મહારી વિદ્યા ગઈ, અહું કીધું જાન. ૯
- હાવે તો કીંમત ધરે, શોધું સરસ ઉપાય;
કાયર થઈ બેસી રહું, તો જળને જુદી જાય. ૧૦
- કાયર થઈ બેસી રહે, કહાવે તે કપૂત;
સુરો થઈ સાધન કરે, તે નરસિંહ સપૂત. ૧૧
- કાયરથી કાંઈ ના સરે, આ દુનીયામાં અર્થ;
જેમ જાણે તેવો મરે, આયુષ્ય ખુરે વ્યર્થ. ૧૨
- કાયર થઈ કલપી મરે, અર્થ સરે નહિં એક;
સાધન જોળે સર્વનાં, ઉત્તમ એજ વિવેક. ૧૩
- તન દાઝે જો તાપથી, તરૂતલ કરીએ વાસ;
જો તન દૂરે ટાઢથી, કરીએ અસિ પ્રકાશ. ૧૪
- તરસ મટે જળ પાનથી, મટે ભક્ષથી ભુખ;
એમ અનેક ઉપાયથી, નાસે સઘળાં દુઃખ. ૧૫
- લખ્યું હશે તેવું થશે, એવું કહે છે જેહ;
કરે મરસો કરમનો, પશુથી મુરખ તે તેહ. ૧૬

કરતારે કરૂણા કરી, આપ્યાં છે હથીયાર;	
હાથ ચરણને નેત્ર છે, ખુદ્દિને બળસાર.	૧૭
સૌ સાધન જેથી બને, એવા ઉત્તમ એહ;	
આળસથી એળે ખુવે, સુરખ માનવ તેહ.	૧૮
સાધનથી સઘળું બને, હેયે હીમત હોય;	
હાથાને સહુ દેશમાં, ગાંછ ન ચકે કોય.	૧૯
સાચાને જીહા તણે, શોધ કરે નહિં જેહ;	
હગને હાથ હગાય છે, લોળા કહીએ તેહ.	૨૦
એમ વિચારી ઉઠીયો, ભય છોડી ભુષાળ;	
ફરવા લાગ્યો વન વિષે, દીકું ઘણું વિશાળ.	૨૧
આગળ જતાં આવીઓ, ઉંચો પર્વત એક;	
તે ઉપર રાજ્ય ચઢ્યો, ધારી ધીરજ ટેક.	૨૨
સુંદર સરોવર આવીયું, તેમાં કીધું સ્નાન;	
ધ્યાન ધરી ભગવાનનું, પછી કર્યું જળપાન.	૨૩

ચોપાઈ.

ત્યાંથી આગળ આલ્યો રાય, ભેતો ભેતો તે વનમાંય;	
એક આશ્રમ દીકું ત્યાંય, કો સિદ્ધ રહે તેમાંય.	૧
ફળે વૃક્ષ લલેલાં સાર, આંખા કેળ અંછલ અતાર;	
ભેઈ આનંદ પામ્યો નરેશ, આશ્રમ માંહે પ્રવેશ.	૨
એકો સિદ્ધ હુતો તે હામ, તેને પ્રીત્યે કર્યા પ્રણામ;	
કહે સિદ્ધ તું કયાંથી આલ્યો, તુને આ વનમાં કોણ લાલ્યો. ૩	
રાજચિન્હ છે તારે અંગ, પણ કોય નથી તુજ સંગ;	
કોણ દેશ ને કોણ છે હામ, આલ્યો આ વનમાં શું હામ. ૪	
સણી સિદ્ધના એવાં વચન, કરભેડી કહે રાજન;	
ચંદ્રનગર તણે જે ભૂપ, ચંદ્રસેન છે નામ અનુપ. ૫	

મુને જાણ્યો તેનો તન, થયું દેશ જોવાનું મન;
 માન સરોવર ઉપર ગયો, શિવ સેવાથી મુખીયો થયો. ૬
 આવી નાગની કન્યા ત્યાંય, લેઈ આલી પાતાળની માંય;
 વરી પસિની મુજને તેહ, બહુ વિગત જાણે છે એહ. ૭
 આપી ઉડણુ છુટી એક, જઈ જોયા મેં લોક અનેક;
 મેરૂ ઉપર આવ્યો જ્યારે, મળ્યો હંસ મુને એક ત્યારે. ૮
 કહી વાત વૈરાગી જ્યારે, મુને નિદ્રા અધી ગઈ ત્યારે;
 ઘેને ઘેરાયું મહાર શરીર, લાવ્યો હરણ કરી કોય વીર. ૯
 હુતી ઉડણુ છુટી જેહ, મુજ પાસેથી લેઈ ગયો તેહ;
 મૂક્યો આ વનમાંહે જ્યારે, હવે આવ્યો છું શરણુ તમારે. ૧૦
 કહે સિદ્ધ હવે ન ડરેશ, ક્ષણમાં પહોચાડું તારે દેશ;
 એમ કહી રૂળ આખ્યાં સાર, હૃદયે રીઝ્યો રાજ કુમાર. ૧૧
 ભક્ષ કરી કીધું જળ પાન, જાણ્યો સિદ્ધ ઘણા ગુણવાન;
 કર જોડી કહે છે જુપાળ, અહીં થઈ ગયા કેટલા કાળ. ૧૨
 સિદ્ધ કહે સહુ સૃષ્ટિ જેહ, તે પહેલો છે મહારો દેહ;
 નહોતી ધરતી નહોતું નીર, નહોતું તેજને નહિ સમીર. ૧૩
 જ્યારે નહોતું થયુ આકાશ, ત્યારે મહારો હતો પ્રકાશ;
 નહોતા મુરજ નહોતા અંદ્ર, નહોતા પ્રદ્ય વિખળુને ઇંદ્ર. ૧૪
 સત રૂપી ભૂમી છે જ્યાંય, હંસ રૂપ હતો હું ત્યાંય;
 સત્થી ચિત્ થયુ જે વાર, તેથી આનંદ થયો અપાર. ૧૫
 આનંદમાંથી ઇચ્છા થઈ, ત્રિગુણ ઉપજ્યા તેથી સહી;
 એવીસ તત્વ થયાં છે ત્યાંય, હું આવી રહું છું તે માંય. ૧૬

કરતારે કરૂણા કરી, આખ્યાં છે હથીયાર;	
હાથ ચરણને નેત્ર છે, બુદ્ધિને બળસાર.	૧૭
સૌ સાધન જેથી બને, એવા ઉત્તમ એહ;	
આજસથી એળે ખુવે, મુદ્ધ મનવ તેહ.	૧૮
સાધનથી સધણું બને, હેયે હીમત હોય;	
ડાઢ્યાને સહુ દેશમાં, ગાંછ ન શકે કોય.	૧૯
સાચાને જીહા તણા, શોધ કરે નહિં જેહ;	
ઠગને હાથ ઠગાય છે, સોળા કહીએ તેહ.	૨૦
એમ વિચારી ઉઠીયો, ભય છોડી ભુપાળ;	
ફરવા લાગ્યો વન વિષે, દીકું ઘણું વિશાળ.	૨૧
આગળ જાતાં આવીઓ, ઉંચો પર્વત એક;	
તે ઉપર રાજા ચઢ્યો, ધારી ધીરજ ટેક.	૨૨
સુંદર સરોવર આવીયું, તેમાં કીધું સ્નાન;	
ધ્યાન ધરી ભગવાનનું, પછી કર્યું જળપાન.	૨૩

ચોપાઈ.

ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો રાય, જોતો જોતો તે વનમાંય;	
એક આશ્રમ દીકું ત્યાંય, કે સિદ્ધ રહે તેમાંય.	૧
ફળે વૃક્ષ લયેલાં સાર, આંબા કેળ અંછર અનાર;	
જોઈ આનંદ પામ્યો નરેશ, આશ્રમ માંહે પ્રવેશ.	૨
જેઠા સિદ્ધ હુતો તે કામ, તેને પ્રીત્યે કયાં પ્રણામ;	
કહે સિદ્ધ તું કયાંથી આવ્યો, તુને આ વનમાં કોણ લાવ્યો. ૩	
રાજચિન્હ છે તારે અંગ, પણ કોય નથી તુજ સંગ;	
કોણ દેશ ને કોણ છે કામ, આવ્યો આ વનમાં શું કામ. ૪	
સણી સિદ્ધના એવાં વચન, કરજોડી કહે રાજન;	
ચંદ્રનગર તણા જે ભૂપ, ચંદ્રસેન છે નામ અનુપ. ૫	

મુને જાણ્યો તેનો તન, થયું દેશ જોવાનું મન;
 માન સરોવર ઉપર ગયો, શિવ સેવાથી સુખીયો થયો. ૬
 આવી નાગની કન્યા ત્યાંય, લેઈ ચાલી પાતાળની માંય;
 વરી પદ્મિની મુજને તેહ, બહુ વિગત જાણે છે એહ. ૭
 આપી ઉડણુ બુટો એક, જઈ જોયા મેં લોક અનેક;
 મેરૂ ઉપર આવ્યો જ્યારે, મળ્યો હંસ મુને એક ત્યારે. ૮
 કહી વાત વૈરાગીની જ્યારે, મુને નિદ્રા આવી ગઈ ત્યારે;
 ઘેને ઘેરાયું મહારં શરીર, લાવ્યો હરણ કરી કૈય વીર. ૯
 હુતી ઉડણુ બુટો જેહ, મુજ પાસેથી લેઈ ગયો તેહ;
 મૂક્યો આ વનમાંહે જ્યારે, હવે આવ્યો છું શરણ તમારે. ૧૦
 કહે સિદ્ધ હવે ન ડરેશ, ક્ષણમાં પહોંચાડું તારે દેશ;
 એમ કહી રૂળ આખ્યાં સાર, હૃદયે રીઝ્યો રાજ કુમાર. ૧૧
 ભક્ષ કરી કીધું જળ પાન, જાણ્યો સિદ્ધ ઘણો ગુણવાન;
 કર જોડી કહે છે ભૂપાળ, અહીં થઈ ગયા કેટલા કાળ. ૧૨
 સિદ્ધ કહે સહુ સૃષ્ટિ જેહ, તે પહેલો છે મહારો દેહ;
 નહોતી ધરતી નહોતું નીર, નહોતું તેજને નહિ સમીર. ૧૩
 જ્યારે નહોતું યયુ આકાશ, ત્યારે મહારો હતો પ્રકાશ;
 નહોતા સુરજ નહોતા ચંદ્ર, નહોતા પ્રદા વિષ્ણુને ઈંદ્ર. ૧૪
 સત રૂપી ભૂમી છે જ્યાંય, હંસ રૂપ હતો હું ત્યાંય;
 સત્ત્વથી ચિત્ત થયું જે વાર, તેથી આનંદ થયો અપાર. ૧૫
 આનંદમાંથી ઇચ્છા થઈ, ત્રિગુણ ઉપજ્યા તેથી સહી;
 ચોવીસ તત્ત્વ થયાં છે ત્યાંય, હું આવી રહું છું તે માંય. ૧૬

હું મહારં નથી ભૂલ્યો રૂપ, તેથી સિદ્ધ રહ્યો છું ભૂપ;
 જે પોતાનું ભૂલે આપ, તેને લાગે સઘળા પાપ. ૧૭
 પાપે સૌ જનમે ને મરે, રોગ જરા આઈ દુઃખ કરે,
 જેને પાપ ન થાય લગાર, તે નરની રહે અમર કાય. ૧૮
 નવનીધ ને અષ્ટમા સિદ્ધિ જેહ, સદાય હાજર રહેછે તેહ;
 જે નર ભૂલે સત્ય સ્વરૂપ, તે જે છે માયા કૂપ; ૧૯
 જેમ જેમ પાપ કરે છે રાય, તેમ તેમ અધમ દેહમાં જાય;
 હું છું હંસ સનાતન સોય, મુજથી પેહેલું ન મળે દોય. ૨૦
 રાજા કહે છે સઘળા દેહ, પરથમ કોણે ક્રીધા તેહ;
 સિદ્ધ કહે કરતારે કયાં, તેમાં હંસ પોતાના ધયાં. ૨૧
 જેવાં જેણે ક્રીધાં પાપ, તેવાં તે પામે પરીતાપ;
 રાજા કહે દેહ છે જેહ, કરમ વિના દેમ જીવે તેહ. ૨૨
 સિદ્ધ કહે કરમ જે કરે, ઈશ્વર આજ્ઞાએ અનુસરે;
 ભૂલે નહિં હંસનો જાપ તેને કાંઈ ન પરમે પાપ. ૨૩

• ચોપાઈ.

વળી સિદ્ધને પૂછે રાય, સહુ સિદ્ધિતે શાથી થાય;
 જેને સાધે છે સઘળા સિદ્ધ, મુને તેની જતાવોને વિદ્ય. ૧
 કહે સિદ્ધ છે સાધન જેહ, ભેગ સાધને પામે તેહ,
 જેની ધારણા ધારે જેવી, તેને થાય છે સિદ્ધિ તેવી. ૨
 આઠ સિદ્ધિઓ મોટી જેહ, અષ્ટ સાધને પામે તેહ;
 પંચતત્ત્વોની ધારણા કરે, દેહ ધારે તેવો તે કરે. ૩
 પૃથ્વીમાં હોય પૃથ્વી રૂપ, થાય જળમાં તે જળ સરૂપ;
 વળી અગ્નિમાં અગ્નિ જેવો, હોય વાયુમાં વાયુ તેવો. ૪

સ્થાય શબ્દમાં શબ્દ સરૂપ, એવી સિદ્ધિઓ પામે અનૂપ;
 કરે પ્રહ્લાંડ જેવી કાય, વળી જાણું સરખો થઈ જાય. ૫
 એવાં સિદ્ધિનાં અદ્ભૂત કામ, ધરે સૃષ્ટિનાં રૂપ તમામ;
 જાણે સર્વેના મનની વાત, એવો સિદ્ધ જાને સાક્ષાત. ૬
 ધરે આકાશ કેફે ધ્યાન, થાય તે નર બ્રહ્મ સમાન;
 એથી અધીક કહેવાનું નથી, સાચે સાચું કહ્યું મહેં કથી. ૭
 ત્યારે તત્ત્વ સમસ્ત સધાય, તેતો ઇશ્વર આપે થાય;
 વણુ સાધે રહે જડ જીવ, પર આધીન હીન સર્વેવ. ૮
 માટે માનવનો ધરી દેહ, સાધે જોગ તો સમરથ તેહ;
 વણુ સાધે મરે અવતરે, દેહ લાખ ચોરાશી ના ધરે. ૯
 એળે ખુવે મનુષ્યનો દેહ, જાણે પશુ ખરાબર તેહ;
 ધન કોટીક ખરચે કોય, એક શ્વાસ મળે નહિં તોય. ૧૦
 એને એળે ખુવે ઉ પ્રાણી, નથી જાણતો મોટી હાંણી;
 કર સાધન જો તુંને ગમે, શીઠ લોક જોવાને ભમે. ૧૧
 આખું પ્રહ્લાંડ આપની માંય, પણ તું નથી લેહેતો કાંય.
 એમ કહી સિધ્ધિ તેણી વાર, કીધું મોંઢું રૂપ નીરધાર. ૧૨
 ચોદ લોક એના દેહમાંય, હીઠા જીવે તતક્ષણ ત્યાંય;
 વળી ન્હાનું દેખાડયું રૂપ, જોઈ વિસ્મય યથો મન જીવ. ૧૩
 બીજાં રૂપ દેખાડયાં અનંત, એવો સિદ્ધ ઘણો ગુણવંત;
 જાણ્યું મનમાં જ્યારયરાય, સહુ સાધનનો મહીમાંય. ૧૪
 ચોદ લોક તણું સુખ જેહ, આની આગળ ત્રણવત તેહ;
 હવે જાઉં જો મારે ધામ, કરૂં સાધન ખેસીને કામ. ૧૫
 જીવ કાયા સરવ મરી જાય, નથી જાણતા સરસ ઉપાય;
 અવતારી તણા ગુણ ગાય, આખો જન્મ વૃથા વહી જાય. ૧૬

પ્રભુ રૂપ શકે નહિં જાણી, ગાય રસની બરેલી વાણી;
તજ ચેતન જહને ધાય, તેથી કારજ કાંય ન થાય. ૧૭

દોહા.

- સાચો જાણી સિદ્ધને, વળતી લાગ્યો પાય;
શીખ્યો સાધનની કળા, ઉલટ અંગ ન માય. ૧
- આંખ મીચાવી એ સમે, સિદ્ધે જોણી વાર;
એક પલકમાં આવીઓ, જ્યાં છે નાગ કુમાર. ૨
- પદ્મિની છે પાતાળમાં, ત્યાં આગ્યો તતખેવ;
સમરથ જાણ્યો સિદ્ધને દેવ તણા છે દેવ. ૩
- પ્રીતે પૂછે પદ્મિની, દીક્ષા કેવા દેશ;
કેવા અનંદ પામીયા કેવા દીક્ષા કલેશ. ૪
- વળતી વિસ્તારી કહી, વિનતા આગળ વાત;
જેવું જોયું જગતમાં, તેજ કહ્યું સાક્ષાત. ૫
- સારી વાતો સીદ્ધની, તે કહી સઘળી ત્યાંય;
પ્રીતે હરખી પદ્મિની, પોતાના મનમાંય. ૬
- પુણ્ય તણાં પરતાપથી, સંકટ સઘળા જાય;
વન પરવત સાગર વિષે, પુણ્ય કરે છે રહાય. ૭
- પાપી પ્રાણી હોય તે, નિશ્ચે માર્યો જાય;
માટે માનવ માત્રને, કરવું પુણ્ય સહાય. ૮
- અગ્નિમાંથી ઉગરે, વાઘ સિંહ ના જાય;
મહા વિકટ ઠામે વળી, પુણ્ય કરે છે રહાય. ૯
- કાયા વાચા મન વડે, પુણ્યવંત જો હોય;
તેને આ સંસારમાં, કદ પડે નહિં કોય. ૧૦

પાપીને પીડા કરે, ભૂત પ્રેત દેતાત;	
નવ ગ્રહ પણ તેને નડે, કરે પનોતી કાળ.	૧૧
પુણ્ય તણા પરતાપથી, સારા મળે મુસંગ;	
શુણ્ય બુદ્ધિ વિદ્યા વધે, સમજે સર્વ પ્રસંગ.	૧૨
નારીને કહે નરપતી, સાંભળ મારી વાત;	
જઈએ ગુહારા દેશમાં, જ્યાં છે મારો તાત.	૧૩
દિવસ ઝાઝા વહી ગયા, જોયા સઘળા દેશ;	
ચાલો જઈએ આપણે, જ્યાં છે ચંદ્ર નરેશ.	૧૪
શ્યામા કહે સાફ કહ્યું, ચાલો જઈએ ત્યાંય;	
જોવા નગરી તમ તણી, છે ઇચ્છા મનમાંય.	૧૫
આજ્ઞા માગી તાતની, કરી ઝેજ વિચાર;	
નગરી જ્યાં ચંદ્રાવતી, ત્યાં જઈએ નિરધાર.	૧૬
શેષે સઘળી સપત્તિ, આપી ત્યાં નિરધાર;	
નિજ નગરીમાં આવીયો, વળતી રાજકુમાર.	૧૭
રાજા પાસે મોકલ્યો, આગળથી હૂત એક;	
આપી તરત વધામણી, રાચે કરી વિવેક.	૧૮
વાજાંત્ર વગડાવીયાં, રાચે તેણી વાર;	
પમિની સહીત પધારીયો વળતી રાજકુમાર.	૧૯

ચોપાઈ.

સેટયો ભુપને રાજકુમાર, વાધ્યા આનંદ અંગ અપાર;
 એઈ પમિની હરખ્યો ભૂપ, જેનું રંભાના મરખું રૂપ. ૧
 કહે કુંવર પ્રત્યે નરેશ, કહો દીઠા છે કેવા દેશ;
 કહી કુંવરે સઘળી વાત, આઘ અંત લગી સાક્ષાત. ૨
 શેષ નાગની કુંવરી એહ, નામે અંપકમાળા તેહ;

એની પાસે છે વિદ્યા બહુ, તેથી લોક જોયા મેં સહુ. ૩
 જમરાયનાં જોયાં ધામ, દીકાં તે તણા સઘળાં કામ;
 ચિત્ર વિચિત્ર દેહતરદાર, પાપ પુણ્ય તણા લખનાર. ૪
 ચોદ કોટી છે જમના દૂત, તેનાં કામ ઘણાં અદ્ભૂત;
 પાપી જીરોને દે છે દંડ, જોવા દૂત છે મોટા પ્રથંડ. ૫
 જેણે પાપ કર્યા હોય જેવાં, તેને દુઃખ પડે છે તેવાં;
 પુણ્યવંતા છે પ્રાણી જેહ, જાય સ્વર્ગ જોવનમાં તેહ. ૬
 તેના વૈભવનો નથી પાર, મહેં તો જોયાં સર્વ નિરધાર;
 હરિ ભક્તિ તણાં કરનાર, વસે વેકુંઠમાં નિર્ધાર. ૭
 શિવ ભક્તિ કરે છે જેહ, વસે કૈલાસમાં જઈ તેહ;
 અન્ય દેવ તણાં ભજનાર, દેવ લોકે વસે નિરધાર. ૮
 મહા પ્રલય આવે છે જ્યારે, જાય પ્રલય સઘળાં ત્યારે:
 જઈ માયામાં સઘળા સમાય, સૃષ્ટિકર્તા તે પાછા થાય. ૯
 મુની માકુંડ જોવા જેહ, ઘણા કૃત્ય જીવે છે તેહ;
 જોગ સિદ્ધિનાં સાધન કરે, તે તો કોય કાળે ના મરે. ૧૦
 પરબ્રહ્મનું ધારે ધ્યાન, તે તો થાય છે બ્રહ્મ સમાન;
 મને સિદ્ધ મળ્યો હતો એક, તેણે સઘળો કહ્યો છે વિવેક. ૧૧
 જોગ સાધન સૌથી સારું, મન માન્યું છે તે થકાં મહારું;
 નથી સાધન કરતા જેહ, મરે કાલા બચારા તેહ. ૧૨
 ભક્તિ જોગ સર્વથી ભલો, કરવો એજ ઘટે એકલો;
 જીવ નાખે પ્રભુપદ પ્રીતિ, રહે સંસારમાં દૃઢ નીતિ. ૧૩
 કરે સર્વે તણો ઉપકાર, રીઝે તેથી જગત કરતાર;
 કહી કુંવરે સઘળો વાત, ઘણું હૃદયમાં રીઝ્યો તાત. ૧૪
 સાંખ્યુ મુતને તે સઘળું. રાજ, કીધાં પોતે ધરમનાં દાજ;

- જનકાદિક થઈ ગયા જેવા, ચંદ્રસેન થયા છે તેવા. ૧૬
કથા સાંભળે તેમની જેઠ, થાય નિર્મળ તેનો દેહ;
બહુ તીર્થતું ફળ હોય, મુણે પ્રેમ સહિત જે કોય. ૧૭
લેઈ સર્વ પુરાણનો સાર, કહ્યું ચંદ્ર ચરિત્ર ઉદાર;
શીખે સાંભળે જે નરનારી, થાય બુદ્ધિ તેની નિર્મળ સારી. ૧૮
નથી શાસ્ત્રમાં જેના પ્રમાણુ, એવી વાતો મુણે છે અજાયુ;
પાપ પુણ્ય ગણે નહિ મૂઠ, તેને અતે પડે દુઃખ મુઠ. ૧૯
નીતિ ધર્મ તજે છે જેઠ, નર નાસ્તિક કહીએ તેઠ;
તેનો જન્મ વૃથા જાય, શુભ સાધન કાંય ના થાય. ૨૦
હુણુ જ્ઞાન કથે છે કોય, શુન્યવાદી સરીખા સોય;
કરે ધર્મ ઉપર જે તર્ક, તેને અતે મળે છે નર્ક. ૨૧

દોહડા.

- ધર્મશીળ કહે તાતને, મહેં જોયા સઉ દેશ;
પાપ કરમ કરનારને, અતે મુખ નહિ લેશ. ૧
પુન્યવંતને દેખીએ, જો કાંઈ પહેલું દુઃખ;
પણ આગળ તેને મળે, સારે અઠળક મુખ. ૨
પાપની સઉ સંપત્તિ. એણે વેળે જાય;
પુન્યવંતને શ્રી હરિ, સદા કરે છે સ્હાય. ૩
પુન્યવંત પ્રાણી તણી, કીરતી સારી હોય;
પાપી જનને લોકમાં ધીમ્મારે સઉ કોય.
ચોરી ભરી લાંચવા, ચાલીના કરનાર;
એવા પાપી જીવને, સરવ કરે ધીમ્માર. ૪
વિક્રમ સંવત આગણી, તે ઉપર છવીસ;
કથા કરી છે છાટમે, પ્રેરક શ્રી જગદીશ. ૬

इति श्री चंद्रचरित्र आख्यान संपूर्ण.

અથ ઉદ્ધવ કૃષ્ણ સંવાદ.

દોહા.

- વિધન હરણ અશરણ શરણ વિધાનો દાતાર,
તે ગણપતિને હું નમુ, આપો ભુલિ ઉદાર. ૧
- ઉદ્ધવને શ્રીકૃષ્ણની, ગોષ્ઠિ પરસ્પર જોહ;
કેશવની કૃષ્ણ યઠી કહું વિસ્તારી તેહ. ૨
- લોભી ઉપર જે સમે, થયો દુષ્ટનો ભાર;
તે હરવા જદુવશમાં થયો કૃષ્ણ અવતાર. ૩
- ગોમુળમાં લીલા કરી, દીન બાવન વર્ષ અગીઆર;
વળી મામા કંસને, માર્યો તેણે કાર. ૪
- ઉગ્રસેનને આપીયું, રૂડું સઘળું રાજ;
શુર પાસે વિદ્યા ભણી, કીધું અદ્ભુત કાજ. ૫
- વાસી નગરી દ્વારકાં, સાગર કેરી તીર;
છપ્પન મુળ બાહવ થયા, ધર્મ પુરંધર ધીર. ૬
- સુંદરી સોળ હબરનં ઉપર એકસો આઠ;
પ્રિત કરી પોતે વધો, દીક રમ્યો સઉ કાઠ. ૭
- પક્ષ કરી પાંડવ વણો, ઉતાર્યો ભૂભાર;
યજ્ઞ યાગ વિધિયો કરી, દીધાં દાન અપાર. ૮
- બાહવ ઉન્મત્ત બોધને, કરી પ્રેરણા આપ;
હાંસી કરતાં વિપ્રની, થયો સર્વને શ્રાપ. ૯
- એક સમે એકાંતમાં, બેઠા બાહવશય;
ઉદ્ધવજી ત્યાં આવીયા, પ્રિતે લાગ્યા પાય, ૧૦

કર જોડો શ્રીકૃષ્ણને, વિનય કયો બહુવાર;
કહો કૃપાનીધિ આપનો, શો છે ગુપ્ત વિચાર. ૧૧
દ્વારામતીમાં થાય છે, અશુભ ઘણા ઉત્પાત;
કહો કૃપાનિધિ આપનાં, મનમાં શી છે વાત. ૧૨

ચોપાદ ત્રિતાલ.

સુણી ઉદ્ધવજીની વાણી, વળતા જોડ્યા સારંગપાણી,
તમે જોદ્ધવ મહારા મિત્ર, સાચા સજ્જન પરમપવિત્ર. ૧
તમે આગળ કહું છું વાત, જાણી સંત જલા સાક્ષાત,
થશે જાદવ કુળનો નાશ, નથી કોઈને રહેવાની આશ. ૨
અમે જર્મણું વૈકુંઠધામ, જશે સિંધુમાં દ્વારકા ગામ,
એક રહેશે તમે છે સંત, એમ જોડ્યા શ્રી લગવંત. ૩
સુણી ઉદ્ધવે એવો વિચાર, આવી આંખોએ આમુનીધાર,
આવી મુછો થયા દિગ્મુઠ, દુઃખ બ્યાપ્યું રૂદેમાં મુઠ. ૪
એવું જોઈને જોડ્યા ઘનશ્યામ, તમે ઉદ્ધવ ના કરે આમ,
એવો જોહ મિધ્યાનવ ધરીયે, સત્ય સ્વરૂપ જાણીને ઠરીયે ૫
જાણો દૃષ્ટ પહારથ ફેક, માર્યા મૃગજળ ચોદે લોક,
ધરે દેહ તે સરવે જાય, રહીના શકે ટોટી ઉપાય. ૬
કહું કદપતણી એક વાત, તે મુણ્ણે તમે સાક્ષાત,
જુગ ચાર વિતે છે જ્યારે, એક ચોકડી થાય છે ત્યારે. ૭
એવી જોતેર ચોકડી જાય, એક મનવંતર કહેવાય,
ચીસ આઠ મનવંતર હોય, દિનરાત્રી પ્રદાની સોય. ૮
એવે માપે વરસ સો થાય, ત્યારે દેહ પ્રદાનો જાય,
એવા સહસ્ર પ્રદા હોય જ્યારે, શ્વાસ વિષ્ણુતણે હોય ત્યારે ૯

હસ સહસ્ર વિપ્લુ હોય, પળ શિવની કહાવે સોય.
 જાય શકર એવા હજાર, શ્વાસ શક્તિનો હોય નિરધાર. ૧૦
 વીતે શક્તિ સહસ્ર જો એવી, નિરંજનવણી પળ હોય તેવી,
 સહ નિરંજનમાં જઈ રહે, એક કલ્પ તે તેને કહે. ૧૧
 એવા કલ્પ ચતુર દશ જાય, દેહ મરકડનો લય થાય,
 મુનિ મારકંડ મરે છે જ્યારે, રોમ ત્રોડે રોમાંચલ ત્યારે. ૧૨
 સો કલ્પે રોમાંચલ મરે, પીછું જગદાલવ અળગુ કરે,
 સહસ્ર કલ્પે જગદાલવ પડે, એકવટ હંસ પીછુ ઝડે. ૧૩
 વટહંસ સહસ્ર હસ જાય, એક શ્વાસ બુલંદીના થાય,
 મહા કલ્પ બુલંદીના રહે, સહ પ્રાણની લેળા વહે. ૧૪
 પ્રાણ સદ્વિદ્યા આનંદ સોય, શ્વાસ કેવલ ઠેરો હોય,
 ઉઠે શ્વાસ સૃષ્ટિ સહ થાય, જોસે ત્યારે પોતામાં સમાય. ૧૫
 એવો કરતા પ્રભુ છે જેહ, હું તો તમને જતાવીશ તેહ,
 તમે જાણ્યો એને જ્યારે, થયો મુક્ત તરત તે વારે. ૧૬
 છતે દેહે થઈ રહો મુક્ત, એવી તમને 'જતાવું' જુક્ત,
 મુખા પુઠળ મુક્તિ જે કહે, એતો ઠગ ગુરૂ કાંઈ ન લહે. ૧૭
 મહા કલ્પે જાણે છે જેમાં, છતે દેહે હું લેજાવું તેમાં,
 થડો ઉદ્ધવ મ્હાં જ્ઞાન, રાજો એક પ્રભુમાં ધ્યાન. ૧૮
 સત્ય જ્ઞાનને આનંદ જેહ, મ્હાં જ્ઞાન શુદ્ધ સ્વરૂપ છે તેહ,
 જનના મનમાંથી એ જો જાય, થઈ પામર બહુ પીડાય. ૧૯
 માટે આપણું જ્ઞાનનું દાન, નથી મુકૂત એહ સમાન,
 જ્ઞાન નેત્ર વના સહ અંધ, ના હોય ઇશ્વર સાથે સંબંધ ૨૦
 જેમ નેત્ર વના નર હોય, રવિરૂપ ન દેખે સોય,
 આઠે પહોર તેને અંધારૂં, નવ સુઝે સારૂં કે નહારૂં. ૨૧

ઉદ્ધવ જ્ઞાન મનુષ્યમાંથી જાય, ત્યારે પશુ ખરાખરા થાય,
 કરે કર્મ અનિતિ અઘોર, ફરે ઢંગ વહાણા ઢોર. ૨૨
 પછી કોપ કરે કરતાર, હોય શ્રદ્ધિતણે સંહાર,
 ધરે દેહ હું એટલા સારૂ, ઘણું જ્ઞાન કથી વિસ્તારૂ. ૨૩
 હોય અનુભવી સાચા જેહ, નિશ્ચે જાણવો મ્હારો દેહ,
 ઉદ્ધવ છો તમે સંત મુખણ; માટે માનજો મ્હારૂ પ્રમાણ. ૨૪
 તમે થાજો એ જ્ઞાનના વેત્તા, એનું મૂળ રખે જવા દેતા,
 એની આલે પરંપરા જેમ, તમે કરજો નિરંતર તેમ. ૨૫
 તમને આપું છું ઉત્તમ લક્ષ, તેથી દેખશે રૂપ પ્રત્યક્ષ,
 તમે લક્ષ ન જૂલશે લેશ, કોય સમે જો પલટો વેશ. ૨૬
 વળી થાશે એવાને, એવા, સદા કાળ તમે મુજ જેવા,
 અમે જઈશું સ્વધામે જ્યારે, કળી કાળ લોપાશે ત્યારે. ૨૭
 શિવે તંત્ર કયો છે જેહ, કામે કામે પ્રવરતશે તેહ,
 હયા ધર્મ તે સઘળો જયે, બહુ પાંખડ ઉભાં થશે. ૨૮
 કરશે હિંસાવાળા બહુ કર્મ, વળો હુબશે વેદનો ધર્મ,
 આર્થ ધર્મ તે સુધાઈ જયે, નવા કલ્પિત ઉભાં થશે. ૨૯
 જગત કરતાનું નહિ હોય જ્ઞાન, થશે પંથવાળા ભગવાન,
 જાઓ જેહ હશે વાચાળ, કરશે દભ તે મોટો વિચાળ. ૩૦
 પરધન હરવા બહુ તંત્ર, છાના સાધશે મેઝા મંત્ર,
 અદ્ય બુદ્ધિના જીવ અબાણ, તેને અરપશે તનધન પ્રાણ ૩૧
 સાધી વીરને કરશે સમાધી, ખરી વસ્તુ તો અમને લાધી.
 અમે અક્ષર ધામથી આવ્યા, પ્રભુ પાસેથી મેવા લાવ્યા. ૩૨
 જોઈ અચરત પામશે જંત, કહેશે જોજ ખરાં ભગવંત,
 મંદ બુદ્ધિ ન જાણે મર્મ, ખરો જાણશે ખજાનો ધર્મ. ૩૩

જુઠ નિંદા કપટને દેષ, તેનો ત્યાગ કરે નહિ લેશ,
 કોષ ઇંચને ઇંચાં બહુ, એવા સાધુ કહેવાશે સહ. ૩૪
 પર પંથને શત્રુઘણે, કોટી ઉપાય કરીને હણે,
 વેદ વાક્યનો ફેરવે અર્થ, તેને કહેશે મોટા મુમર્શ ૩૫
 ઉદ્ધવ કપટી તણી જે કરણી, કોટી જીવે ન બચે વરણી,
 કળી કાળમાં એવા થશે, ખરૂં જ્ઞાન તો લોપાર્ધ જશે. ૩૬
 તમ સરખા બે જ્ઞાની હોય, તેનું વચન ન માને દોય,
 પ્રભુ વ્યાપક બે કોઈ કહે, સરવાલીત સાક્ષી રહે. ૩૭
 તેની નિંદા કરે શઠ બહુ, ગણે જીવ ચરાચર સહ,
 હોય પંથનો આગુઓ જેહ, પ્રભુ માનીને પૂજે તેહ. ૩૮
 તેના નામની ફેરવે માળા, કરે લોક ઉતરવાના ચાળા,
 ઘણી જુઠિત કરી ધન હરશે, ગામે ગામમાં મંદિર કરશે. ૩૯
 ખજ થઇ જશે સધળા જીવ, કોઈ નહિ લહે સાચો શિવ,
 એવું કળીયુગ માંહે થાશે, સત્યદાન દયા ધર્મ જાશે. ૪૦

ઇતિશ્રી ઉદ્ધવ ગીતા પ્રથમોધ્યાય-૧

દોહો.

વચન સુણી વિચેશના, ઉદ્ધવ થયા ઉદાસ,
 પ્રથમ પંથ જે વેદનો, કોણે કીધો નાશ. ૧
 શબ્દ પ્રહનું સર્વથી, મહા મોહું સિદ્ધાંત,
 તેને નાંખે ફેરવી, એ કોણ જુધ્ધવંત. ૨
 આ કારણ કરવો પડ્યો, પાંખડીનો પંથ,
 કુતીર કરી કોણે કર્યો, જુઠા નાસ્તિક ગ્રથ. ૩
 ઉધ્ધવની વાણી સુણી, વળતા બોલ્યા કૃષ્ણ,
 સાંભળજો હવે તમે સારૂં પુણ્યું પ્રશ્ન. ૪

રાગ સીતાલના મહિનાના.

તમે ઉદ્ધવ સુણજો એક પુરાતન વારતા,
 પહેલાં દાન દેવ સમેત ધર્મ દૃઢ ધારતા.
 હિરણ્યા કબ્ધપના સુત સર્વ દાનવને દેવતા,
 હુતા દાનવ શિવના ભક્ત સદા તેને સેવતા.
 રહેતા દેવ ત્રિવિષ્ટમાંહે, દાનવ ચિંતા દેશમાં,
 એક એકનું લેવાને રાજ્ય કરતા બુધ્ધ કલેશમાં.
 આખ્યાં વિશ્વ કર્માએ, વિમાન દેવ સુખીયા થયા,
 થકી સ્વર્ગમાં દેવા માર, દાનવ દુઃખીયા.
 પછી સર્વે ગયા શિવપાસ, પીડાથી પોકારાયા,
 અમે ભક્ત તમારા ઇશ, દેવો થકી હારીયા.
 આખ્યાં વિશ્વ કર્માએ વિમાન વધુ બળતણું,
 પ્રભુ અમને આપો ત્રિપુર, વધે બળ અમ તણું.
 તમ ટાળી હણે નહિ કોય, એવો વર આપજો
 ભણી સેવક સાચા નાથ, સંકટ સહ કપજો,
 મય દાનવ ઠેરો સુતાર, આજ્ઞા કરી શંકરે,
 તમે રહેજો હવે ત્રયપુર, થશે સહધિ સરે.
 સોના રૂપા ત્રાંબાના, તરત ત્રિપુર બનાવીયાં,
 વશ્યા દાનવ કુરંગ સમેત ભલાંમન ભાવીયાં.
 થયા આકાશ ગામી તે, દેવ દુઃખીયા થયા,
 કર્યું બુધ્ધ હઠાબ્યા દેવ, નગર લૂટી ગયા.
 કર્યો વળતો દેવે વિચાર, સર્વ ટોળે મળી,
 હવે દાનવ સર્વે છતાય, એવું કરવું વળી.
 સુણી દેવોએ કર્યો વિચાર, ગુરૂજી ગીરાપતિ,

પાગ્યા દાનવ શિવ વરદાન, લેદાશે શિવવતી.
 કરીએ કપટ ભરેલો ધર્મ, મર્મ કોઈ નાં લહે,
 દયા બાણીને પાળે જીવ, શિવ કોઈ નાં કહે.
 રચ્યા નાસ્તિકના ગ્રંથ, કપટ ભરી કુંડ્રીયા,
 થયા ગુરુજી તે સહેજાનંદ, દેવ થયા મુડ્રીયા.
 સહેજાનંદ કહે આ જન્મ રહેજથી રચાય છે,
 હોય તત્વનો સહેજ સંજોગ જીવ તું યાય છે.
 નથી ઇશ્વર કતો કોઈ, સર્વમાં જીવ છે,
 ચાહે તત્વ સંજોગે સર્વ, કહો કોણ શિવ છે.
 કરી કપટી સાધુનો વેશ, દાનવ તણા દેશમાં,
 આબ્યા દાનવનો જ્યાં નરેશ, વિચિત્રતાના વેશમાં
 મહા ત્યાગ વડો વિતરાગ, દયાએ દેખાડતા,
 જળ મુકાવી લેતા પાપ, પંથમા પાડતા.
 કહે શિવ નથી નિશ્ચય સર્વમાં જીવ છે,
 જીવે જીવ વડે મહિ કોય, તત્વ તો સદૈવ છે.
 અન્ન પ્રક્ષ છે દેહનું નામ હલ્લે જો તેહને,
 પ્રક્ષ હત્યા તો તેને હોય, બાણવી એહને.
 કંઈકંઈ દેખાડીયા ચમત્કાર, ગમારોને તે છેતર્યા
 આપી શિક્ષાની પત્રીયો ત્યાંય શિષ્ય સધળા કપો.
 માને ઇશ્વર મિથ્યા અધ, જીવોને બલવે
 બજે નાસ્તિક, ગુરુ નામ વાગ જુઠા લવે.
 ત્યજી ભકિત શંકરની તે દેવ રાજી થયા,
 પછી પલટી પોતાનો વેશ, શંકર પાસે ગયા.
 કહી વિનય કરીને વાત, કપાલી કાપાવીયા,
 તેથી કીધો ત્રીપુરનો નાશ, નિગમને મનાવયા.

કેઇ આબ્યા . શંકરને શણું, ઘણા માયા ગયા;
વળી નારિતક, કળાગુગ માંય . પાછાં પેદા થયાં.

ટાહા.

- ઉદ્ધવ કળ ભુગ આવશે, પ્રગટ થશે ભુદ્ધ પંથ
નારિતક સઘળા અવતરી, કરશે કુડા થય. ૧
- વિપ્ર વેદને નિંદશે, કરશે કલ્પિત કર્મ,
કહી કુસંગી સર્વને, દંડ કરશે નિજ ધર્મ. ૨
- ભુદ્ધિ ભુદ્ધ ભમાવશે, ભેષ ભેષ ભોળાજન,
માયા ઝીંઝી મનુષ્યનાં, ફટ ફેરવશે મન. ૩
- ત્યાગીનાં ટોળાં થઈ, ફરશે ગામે ગામ,
નિંદા સઉની શીખવી, નરકે જાશે તમામ. ૪

ચોપાઈ ત્રીતાળ.

- સુણી શ્રી હરિજીની વાણી, બોલ્યા ઉદ્ધવ ભેડીને પાણી;
કહો કરૂણા કરી કીરતાર, ક્યારે ભુદ્ધનો યશે અવતાર. ૧
- શા કારણ નહશે વેદ, તેનો મુજને બતાવો ભેદ;
વેદ ઇશ્વરની છે વાણી, ભુદ્ધે નહી હશે શુ જાણી. ૨
- ભુદ્ધ કહે છે હરિ અવતાર, કેમ તેણે કયો વિચાર;
કીયે કામે તે પ્રગટ થશે, ધર્મ કયાં સુધો ચાલતો હશે. ૩
- તેને ઉઘાપશે વળી કોણ, મુને કહો પ્રભુ કરો વખાણ;
સુણી ઉદ્ધવજીના પ્રશ્ન, પછી બોલ્યા કૃપા કરી કૃષ્ણ. ૪
- ઉદ્ધવ વેદ પહેલા જનમાત્ર, હુતા સઘળા તે હિંસાના પાત્ર;
એવું જાણી રચ્યા મેં વેદ, તેમાં જાંઘ્યો છે વિધિ નિષેધ. ૫
- હજી યજ્ઞ વિધિ વિના ભવ, તે તો ભોગવે નર્ક સદૈવ;
વળી વેદને અંતે સઉ, યજ્ઞ નિષેધ કીધા બહુ. ૬

તોયે સ્વાદના લોભીયા હતા, કરી હિંસાને નકે જતા;
ત્યારે ખુદ તણા ધરી દેહ, જડમુળથી ખેંદ્યે તેડ. ૭
ઉદ્ધવ આશય માહરો એવો, કોય સમજી શકે તમ જેવો;
મંદ બુદ્ધિ લહે નહિ મમં, મિથ્યાનિદિ શ્રુતિ તણા ધર્મ.

રાગ સોરઠની દેરી.

ઉદ્ધવ આગમ આજથી, મુણ્ને નિરધાર;
કપટ ધર્મ કલિકાળમાં થયે અનેક અપાર. ઉદ્ધવ-

જાતા વર્ષ કળજુગ તણાં, એવાં અઢીરે હજાર;
મોટો થયે મધ દેશમાં, ખુદનો અવતાર. ઉદ્ધવ-

રાજ થયેરે વિર વંશનો. સારો ને સર્વજ્ઞ,
રામથી પુરૂષ જે સાતમો, જેણે નિંદા છે યજ્ઞ. ઉદ્ધવ-

રામ તણા લવ જાણવો, તેનો પક્ષ જાળ,
પુત્ર રૂપણું તેહનો, ભલો તેહ બુપાળ. ઉદ્ધવ-

વજ્રપાણી મુત તેહનો, તેનો સુધારે હંન;
ખુદ થયો મુત તેહનો, જેનું મોટું છે મન. ઉદ્ધવ-

દાહ્ય વર્ષનો ખુદ થયોરે, ભણ્યો વિદ્યાના લેહ,
સાર જોયો પછી સાંખ્યનો વળતી જોયા છે વેદ. ઉદ્ધવ-

કલેશ દીઠો કર્મ કાંડમાંરે, ઘણા જીવોની ધાત,
ત્રાસ થયો તેવું જોઈને, નિંદી વેદની વાત. ઉદ્ધવ-

એક દિવસ ખુદ આલિયા, નિજ નગરથી બહાર;
વૃદ્ધ મળ્યો કોઈ વાટમાં, પુછી લીધો છે પાય'. ઉદ્ધવ-

નેત્ર ગળે ને અંગ થરથરે, કહ્યું ના સુણે કાન,
ઢીલી ત્વચા કેશ ધોળીયા, નહિ શુદ્ધિને સાન. ઉદ્ધવ-

ખુદ કહે તું કોણ છે, આવું કયમ થયું અંગ;
વૃધ્ધે કહી પછી વારતા, પરા પુરવ પ્રપ્રગ. ઉદ્ધવ-

બાળ હોતોને ચુંવાન' થયો, હુતો તરૂંધુમાં તોર;
 વૃદ્ધ થયો બાળ વહી ગયું, જરા નાં રહ્યું જોર. ઉદ્ભવ.
 વાત સુણી વિરમે થયો, કયો' બુદ્ધે વિચાર;
 આરે કાયાની એવી' ગતી, જાણુ નિચે થનાર. ઉદ્ભવ.
 ક્ષીણ થાય છે ક્ષણે ક્ષણે, દિન જાય છે રાત;
 નવે છીદ્ર નિત્ય' દેખતાં, 'ઝરી જાય છે તેલ. ઉદ્ભવ.
 કાચો કુંભ જળે ભર્યો એવો કાયાનો ખેલ;
 દીપક જ્યેષ્ઠિ બુઝાય છે, ઘટી જાય છે તેલ. ઉદ્ભવ.
 બીજે દિવસે બુદ્ધ સંચર્યો, પુર પદ્મમ પાસ;
 રાગી દીકો એક રાંકડો, મુખે ના' માય' શ્વાસ. ઉદ્ભવ.
 તેને દેખીને બુદ્ધે પુછીયું, કયમ આવું શરીર;
 રીતી કહી તેણે રાંગની, ચાલ્યાં નેત્રથી નીર. ઉદ્ભવ.
 અરેરે આયુષ્ય' પ્રમાણુ મું, ગળી' જાય છે રોગ;
 કાટી વિદારે કાચો' ભરી, કોણુ કર્મ' સંલોગ. ઉદ્ભવ.
 આવાં ઉપર અભિમાનથી, કરે હિંસાના કર્મ;
 ધીક ધીક અરખ મોનવી, ધીક તેનો ધમ. ઉદ્ભવ.
 ત્રિજે દિવસે બુદ્ધ તે સમેરે, ચાલ્યાં દક્ષીણ દ્વાર;
 મહદુ લઈને મળ્યા માર્ગે, પાછળ કરતા પોકાર. ઉદ્ભવ.
 પાસે જઈને બુદ્ધે પુછીયું, કીધો તેનો તપાસ;
 સાણુ તો સરવ શરીર છે, 'ગયો એકલો શ્વાસ. ઉદ્ભવ.
 સાંખ્ય વિચારથી 'શોધતો' આંખ્યુ' સમજમાં એજ;
 પૃથ્વીને પાણી પડ્યા રહ્યાં, ગયાં વાંધુને તેજ. ઉદ્ભવ.
 જીવ એ વસ્તુ જુદી નથી, થયો એવો વિચાર;
 ચૈતન રહેજે યાંય છે, મળે તત્ત્વ જો ચાર. ઉદ્ભવ.

અગ્નિ જોલાય જો એકલો, પછી ના હોય ધ્યાસ;
 કાષ્ટ સમાન કાયા રહે, લય પામે છે લાશ. ઉદ્ધવ.
 પરમાત્મ જેવા દીપના, થડમાંથી જોડાય;
 ઉપર જઈ અજગા પડે, ગયા તે નવ ધાય. ઉદ્ધવ.
 એમ ક્ષણીક છે આતમા, નથી અમર જોડ;
 ખુદે વિચારીને જુદામાં, તુચ્છ માનીયું તેહ. ઉદ્ધવ.
 જોયેને દિવસો ચાલીયા ઉત્તર પાસ;
 જોગી દીઠોરે જંગલ વીશે, નિરાલખ નિરાશ. ઉદ્ધવ.
 આસન મારી અચલ રહ્યો ગતિ ગગનાકાર;
 આપકે પર નહિ ઇષણા, શમ્યા સઘળા વિચાર. ઉદ્ધવ.
 આઠે ખોર આનંદમાં, દૃઢ જેનું છે ધ્યાન;
 તેને દેખીને થયું જુદને, ઘણું ઘટમાંરે જ્ઞાન. ઉદ્ધવ.
 ધન ધન આવા સંતને, બાકી સ જુવ શેક;
 કલેશ ભરેલા દેખાય છે, ખીજા સઘળાએ લોક. ઉદ્ધવ.
 એવું વિચારીને જુદને, વ્યાખ્યો મનમાં વૈરાગ;
 તુચ્છ જાણી સુખ સરવનું, કીધો તત્ક્ષણ ત્યાગ. ઉદ્ધવ.
 પરણ્યા હતા એક પ્રેમજ્ઞ, તેને પોખ્યો વૈરાગ;
 તુચ્છ વિષય સુખ ત્યાગીયાં, જેવી બળતીરે આગ. ઉદ્ધવ.
 ક્ષણીક ખેલ સઉ જગતનો, ક્ષણભંગુર ભોગ;
 કલતું દેખી સઉ કાળમાં, બેઠો સાધવા જોગ. ઉદ્ધવ.
 રાજ સાજ સુખ પરહયો, ત્યજ્યા ભોગ વિલાસ;
 દૃઢ થઈ બેઠા ધ્યાનમાં, નહિ કોઈની આશ. ઉદ્ધવ.
 ગાય શીખેને સાંભળે, કોઈ જુદ ચરિત્ર;
 વૈરાગ્ય વ્યાપે ઉરમાં, ખાણી થાય પવિત્ર. ઉદ્ધવ.

ચોપાઠ ત્રિતાલ. ૮૨

ઉદ્ધવ સુદ્યોતની જે રાણી, માયાદેવી નામે ગુણ ખાંણી,
તેથી બુદ્ધિ ધર્યો અવતાર, એની બુદ્ધિમા મોટો વિચાર. ૧
ભવ્યો વેદ વેદાંતના અંધ, નવો કાઢ્યો પોતાનો પંથ,
બુદ્ધિ બુદ્ધિમા કીધો વિચાર, તેણે તત્વ નિરૂપ્યા, ચાર. ૨
હુઃખ સમુદય માર્ગ નિરોધ, ચાર તત્વતણો કર્યો શોધ,
હુઃખ તત્વતણાં સ્કંધ-પંથ, રહે જ્યાં સુધી મુદ્ધિપંથ. ૩

૫૧ દોહા. ૧

વિજ્ઞાન ને વળી વેદના, સંસાર ને સરકાર,
રૂપ સહિત છે સ્કંધના, ઉદ્ધવ પંથ પ્રકાર. ૧
રૂપ રસાદિક વળી જે, જે હોયે જ્ઞાન,
ઉદ્ધવ તેવો સ્કંધનું, નામ ભણું વિજ્ઞાન. ૨
પૂર્વ કર્મના ફળ થકી, સુખ અનુભવ હોય;
તેને કહે છે વેદના, દ્વિતિયમે સ્કંધ છે સોય. ૩
નામ જાતી આદિકને, સંસાર કહે છે એક;
પાપતણાં પરિણામને, સંસાર કહે છે તેક. ૪
પરમાત્માનાં સમુદ્ધ મળી, દૃષ્ટિ ગોચર થાય;
રૂપ નામ છે તેહનું, એ સ્કંધ પંથ કહેવાય. ૫
પંથે સ્કંધ સંણિક છે, કણે કણે ઘટી જાય;
કારણ જીભું હુઃખનું, સમુદય તે કહેવાય. ૬
મોહાદિકથી થાય છે, ઘણા રાગને દેષ;
હું મહાર ને પારક, અહંતા મમતા કલેશ. ૭
તૃષ્ણાને લીધે ઘણો, રાગ દેષ જે હોય;
ઉદ્ધવ એવા તત્વને, સમુદય કહે છે સોય. ૮

ક્ષણમાં જેને દેખીએ, ક્ષણમાં વણસી જાય;
 ગયા પછી ના દેખીએ, માર્ગ તેજ કહેવાય. ૯
 સર્વ પદાર્થ ક્ષણિક છે, એવી ઇચ્છા જેહ;
 તે ઇચ્છાને રોધવી, નિરોધ કહીએ એહ. ૧૦
 સર્વ ક્ષણિક બાણી કરી, ચિત્તનો હોય નિરોધ;
 મોક્ષ નામ છે તેહનું, એમ વદે છે એધ. ૧૧
 એધ તણા મતને વિશે, એહ કહ્યા છે ચાર;
 ચારે મતમાં બુજવાં, મોક્ષ કહ્યા નિરધાર. ૧૨
 ચોપાઈ.

વૈભાસીક મતવાળા જેહ, ચતુઃ ક્ષણિક માને છે તેહ,
 ચાર ક્ષણમાં ઉપજે ને જાય, ચતુઃ ક્ષણિક તેને કહેવાય. ૧
 સુત્રાંતિક કહે આત્મા નથી, પાંચ સ્કંધ કહ્યા છે કથી;
 પ્રવાહ ચાલતો ઉચ્છિન્ન થાય, તેનું નામ મોક્ષ કહેવાય. ૨
 ચોગ્ગચારવાળા કહે, વિશ્વ વિજ્ઞાન રૂપ છે સહ;
 ધોળું કાળું દીશે જેહ, બાણો સર્વ વાસના તેહ. ૩
 સર્વ વાસનાનો આધાર, છે વિજ્ઞાન એક નિરધાર;
 વિશુદ્ધ વિજ્ઞાન થાય જેટલે, મોક્ષ થયો માને તેટલે. ૪
 માધ્યમીક કહે શુન્ય છે સહ, સ્વપ્ન સમાન દીશે જગ બહુ;
 આદ્ય અંત મધ્ય વસ્તુ નથી, સર્વથા શુન્ય કહ્યું છે કથી. ૫
 એવી ભાવના કરવી જેહ, મોક્ષ નામ કહેવાય તેહ,
 એવા બુદ્ધ થયા છે સાત, કહી વેદથી વિપરીત વાત. ૬
 સાતે મોટા નાસ્તિક થયા, શુન્ય વાદ કરી પ્રલે ગયા. ૭
 દોહા.

વિષ્ણુ શીખી વિચલું, કુંડલ કાંચન કાંચન;
 શાક્યસિંહ છે સાંતમો, નાસ્તિક પામ્યા નાચ. ૧

ભગવી ચાહરં જોડતા, મુઠાવીં શીર કેશ,	
હંડ કમંડલ હાથમાં, જતીના સરંજા વેશ.	૨
ચમરી રાણે હાથમાં, ઘિતાં ખપ્પર મોંચ,	
નીચે નજરે ચાલતા, જિતેતા જીવને ત્યાં.	૩
પ્રતિમા ખુદની પૂજતા, કરતા સઘળો વાહ,	
પરમેશ્વરને નિહતો, કરતાં બહુ અપરાધ.	૪
વરૂની પેઠે વળગતાં કરવાં સહને બોધ;	
વેદ વિપ્રને સંતની, સાથે ઘણો વિરોધ.	૫
વશીકરણું વિધા વડે, વશ કરી લેતા જન,	
સ્વામી! સ્વામી સમરતા, અરપી તન મન ધન.	૬
પાપ માપ, પામર તણા, સ્વામી લેતા શીર,	
સુરખ સાચું માનતા, નાખી ચરણે નીર.	
ચારવાડ જ ચીનના, શિવે હણ્યાતા જોડ,	
કળીયુગ માહે અવતર્યા, પાછાં તેને તેહ.	૮
પેઠા ખુદના પયમા, નાસ્તિક નિહાળોર,	
ચેતન મુકો જહ ભજ્યા, થયા દેવના ચોર.	૯
વળતી તેને ટાળીવા, શહે ધરી અવતાર,	
વાહ કરી, હારી, ગયા, મુંડીયે ખાધો માર.	૧૦
કરજોડી ઉદ્ધવ કહે, કહો મુજને મહારાજ,	
હણ્યા ચકરે ખુદને, તે મુજને કહો આજ.	૧૧
હંતિ શ્રી ઉદ્ધવગીતા દ્વિતિયોધ્યાય.	

ચોર્પાઈ.

ઓદ્ધવ મગ્ધ દેશ મોઝર, રાજગૃહ નગરી છે સાર;
અણીક નામે ત્યાં બુધાળ, જેની કીરતી વધી વિશાળ, ૧

કુણીક નામે તેનો તન, રૂઢો તેહ થયો રાજન, ૧
 ચંપા નામે નગરી જેહ, કુણીક રાયે વસાવી તેહ, ૨
 તેનો સુત ઉદાઈક નામ, પાટવી પુત્રે વસાવ્યું ગામ, ૩
 એણે જીત્યા બીજા દેશ, વશ કરી લીધા સકળ નરેશ, ૪
 એક રાજાનું લોધું રાજ્ય તેને દેશ કરાવ્યો ત્યાગ, ૫
 તેનો પુત્ર હતો શઠ એક, તેમાં કાંઈ નહિ વિનય વિવેક. ૬
 બુદ્ધ જતીનો એલો થયો, તે ગુરૂની સેવામાં રહ્યો,
 ઉદાઈક રાજા છે ન્યાય, એક દિવસ બે ચાટ્યા ત્યાંય, ૫
 ઉદાઈક રાજા ચાણો છે સહી, કયા ધરમની તેને કહી,
 સુણતાં નૃપ નિંદ્રાવશ થયો, ગુરૂ હતો તે ઉઘી ગયો. ૬
 એલે ચિત્તમા કયો વિચાર, ઉદાઈકને માર્યો ઠાર,
 છાનોમાનો છટકી ગયો, ઉજેણી પતિ પાસે રહ્યો. ૭
 કહી અવતીપતિને વાત, કીધી ઉદાઈકની ઘાત,
 તેણે ઘણો કયો ધિઘાર, કીધો તરત દેશની પાર ૮
 ઉદાઈકના ગુરૂ જેહ, વળતી બગી ઉઠ્યો તેહ,
 જોયો રાજાનો દેહાર ગુરૂએ મનમાં કયો વિચાર. ૯
 ડોઈક કપટી એલો થયો, નૃપને મારી નાસી ગયો,
 હવે જો સેવક બાણુશે, અંત પછી મહારો આણુશે ૧૦
 એમ વિચારી ગુરૂએ વાત, પોતે કરી પોતાની ઘાત,
 બાળ્યા સેવક જન ત્યાં સહુ, જોઈ સેવા લાગ્યા બહુ. ૧૧
 ડોઈક કપટી મુડીયો થયો, તે રાજાને મારી ગયો,
 તે જોઈ ગુરૂ મુગ્ધા છે આપ, એમ સર્વ કરતા સતાપ. ૧૨
 પ્રધાન પંડિતે કયો વિચાર, ઠાને રાજા તણો અધિકાર.
 જે જે પડિત હતા બાણુ, તેણે એવું કયું પ્રમાણ. ૧૩

ઢાળે કળય હાથણી શીર, તે રાજા બાણે મતિ ધીર,
એમ કશવ કયો જેટલે, કડતક એક થયું તેટલે. ૧૪

ઢાહા.

- પાટલી પુત્ર નગર વિશે, હતો નંદ હામ,
હાથું સ્વપ્નું તેહને, જતાં નિશા એક જામ. ૧
- એને આંતરડેકરી, વિંટયું પાડલપુર,
અહમુત જાણી અંગમાં, મનમાં આની કુર. ૨
- એના શિક્ષકને જઈ, સંભળાવી સહ વાત,
તેણે જાણ્યું ભુપતિ, નંદ યથે સાક્ષાત. ૩
- પરજાવી પુત્રી પછી, તે વેળાએ ત્યાંય,
વળતી વરઘોડા ફર્યો, પાટલીપુરની માંય. ૪
- પ્રધાને તેડયા હતા, દેશ દેશના ભુપ;
શબ્દગારી એક હાથણી, આપી કળય અતુપ. ૫
- ફરતી ફરતી હાથણી, આવી નંદની પાસ;
કળય ઢાળ્યો પ્રીતથી, રાજા થયા ઉદાસ. ૬
- તે દિવસ નહને, સોંપ્યું રૂડું રાજ્ય,
આથા પુરી ઇશ્વરે, સરીયાં સઘળાં કાજ. ૭
- પ્રધાન કટપક નામનો, વિઝ બલો વિદાન,
ક્ષત્રી સઘળા વશ કયો, તેડયુ સઉનું માન ૮
- એજ નંદના વશના, પછી થયા નવનંદ;
ચંદ્રગુપ્ત પેદા થયો, ફેડ્યો તેને ફંદ. ૯
- ચાલુક્ય મુનીની સાહ્યથી, ઉડલા નંદનું રાજ્ય,
ચંદ્રગુપ્ત હાથે ગયું, કીધા સારાં કાજ. ૧૦

કુણીક નામે તેનો તન, રૂઢો તેહ થયો રાજન, ૧
 ચંપા નામે નગરી જેહ, કુણીક રાયે વસાવી તેહ, ૨
 તેનો મુત ઉદાઈક નામ, પાટવી પુત્રે વસાવ્યું ગામ,
 એણે જીત્યા બીજા દેશ, વશ કરી, લીધા સકળ નરેશ. ૩
 એક રાજાનું લોધું રાજ્ય તેને દેશ કરાવ્યો ત્યાગ,
 તેનો પુત્ર હતો ચઠ એક, તેમાં કાંઈ નહિ વિનય વિવેક. ૪
 બુદ્ધ જતીનો ચેલો થયો, તે ગુરૂની સેવામાં રહ્યો,
 ઉદાઈક રાજા ઉ ન્યાય, એક દિવસ બે ચાલ્યા ત્યાંય, ૫
 ઉદાઈક રાજા શાણો ઉ સહી, કયા ધરમની તેને કહી,
 સુણતાં નૃપ નિંદ્રાવશ થયો, ગુરૂ હતો તે ઉઘી ગયો. ૬
 ચેલે ચિત્તમાં કયો વિચાર, ઉદાઈકને માયો કાર,
 છાનોમાનો છટકી ગયો, ઉજેણી પતિ પાસે રહ્યો. ૭
 કહી અવંતીપતિને વાત, કીધી ઉદાઈકની ઘાત,
 તેણે ઘણા કયો ધિક્કાર, કોધો તરત દેશની પાર. ૮
 ઉદાઈકના ગુરૂ જેહ, વળતી જગી ઉઠ્યો તેહ,
 જોયો રાજાનો દેહાર ગુરૂએ મનમાં કયો વિચાર. ૯
 ગાઈક કપટી ચેલો થયો, નૃપને મારી નાસી ગયો,
 હવે જો સેવક જાણશે, અંત પછી મહારો આણશે. ૧૦
 એમ વિચારી ગુરૂએ વાંત, પોતે કરી પોતાની ઘાંત,
 જાગ્યા સેવક જન ત્યા સહુ, જોઈ ચેવા લાગ્યા બહુ. ૧૧
 દોઈક કપટી સુંડીયો થયો, તે રાજાને મારી ગયો,
 તે જોઈ ગુરૂ ગુઆ છે આપ, એમ સર્વ કરતા સંતાપ. ૧૨
 પ્રધાન પંડિતે કયો વિચાર, કોને રાજ તણો અધિકાર.
 જે જે પડિત હતા જાણુ, તેણે એવું કયું પ્રમાણુ. ૧૩

ઢાળે કળશ હાથણી શીર, તે રાજા બાણે મતિ ધીર,
એમ ઠરાવ કયો જેટલે, કહીતક એક થયું તેટલે. ૧૪

દાહ.

- પાટલી પુત્ર નગર વિશે, હતો નંદ હાલમ, ૧
- લાઈયું સ્વપ્નું તેહને, જતાં નિશા એક ભામ. ૧
- એને આંતરડેઠરી, વિંટયું પાહલપુર, ૨
- અહભુત જાણી અંગમાં, મનમાં માની મુર. ૨
- એના શિક્ષકને જઈ, સંભળાવી સહિ વાત, ૩
- તેણે જાણ્યું ભુપતિ, નંદ થશે સાક્ષાત. ૩
- પરણાવી પુત્રી પછી, તે વેળાએ ત્યાંય, ૪
- વળતી વરઘોઠા કયો, પાટલીપુરની માંય. ૪
- પ્રધાને તેડ્યાં હતાં, દેશ દેશના ભુપ; ૫
- શબ્દગારી એક હાથણી, આપી કળશ અનુપ. ૫
- ફરતી ફરતી હાથણી, આવી નંદની પાસ; ૬
- કળશ ઢાળ્યો પ્રીતથી, રાજા થયા ઉદાસ. ૬
- તે દિવસ નંદને, સોંપ્યું ફડું રાજ્ય, ૭
- આશા પુરી ઇશ્વરે, સરીયાં સઘળાં કાજ. ૭
- પ્રધાન કટપક નામનો, વિપ્ર ભણે વિદાન, ૮
- હતો સઘળા વચ કયો, તોડયું સહિનું માન. ૮
- એજ નંદના વચના, પછી થયા નવનંદ; ૯
- અદ્રુપ્ત પેઠા થયો, દેડ્યો તેને ફંદ. ૯
- ચાલકમ મુનીની સાહથી, ઉદા નંદનું રાજ્ય, ૧૦
- અંદ્રુપ્ત હાથે ગયું, ક્રોધા સારાં કાજ. ૧૦

કુણીક નામે તેનો તન, રૂઢો તેહ થયો રાજન, ૧
 ચંપા નામે નગરી જેહ, કુણીક રાયે વસાવી તેહ, ૨
 તેનો સુત ઉદાઈક નામ, પાટવી પુત્રે વસાવ્યું ગામ,
 એણે જીત્યા ભીળ દેશ, વશ કરી, લીધા સકળ નદેશ, ૩
 એક રાજાનું લોધું રાજ્ય તેને દેશ કરાવ્યો ત્યાગ;
 તેનો પુત્ર હતો શઠ એક, તેમાં કાંઈ નહિ વિનય વિવેક, ૪
 બુદ્ધ જતીનો ચેલો થયો, તે શુરૂની સેવામાં રહ્યો,
 ઉદાઈક રાજા છે જ્યાંય, એક દિવસ બે આસ્યા ત્યાંય, ૫
 ઉદાઈક રાજા શાંણો છે સહી, કયા ધરમની તેને કહી,
 સુણતાં નૃપ નિંદ્રાવશ થયો, શુરૂ હતો તે ઉઘી ગયો, ૬
 ચેલે ચિત્તમાં કયો વિચાર, ઉદાઈકને માર્યો ઠાર,
 છાનોમાનો છટકી ગયો, ઉજેલી પતિ પાસે રહ્યો, ૭
 કહી અવંતીપતિને વાત, કીધી ઉદાઈકની ઘાત,
 તેણે ઘણો કયો મિઠ્ઠાર, કોયો તરત દેશની પાર, ૮
 ઉદાઈકના શુરૂ જેહ, વળતી ભગી ઉઠ્યો તેહ,
 જોયો રાજાનો હેઠાર શુરૂએ મનમાં કયો વિચાર, ૯
 કોઈક કપટી ચેલો થયો, નૃપને મારી નાસી ગયો,
 હવે જો સેવક બાણે, અંત પછી મહારો આણે, ૧૦
 એમ વિચારી શુરૂએ વાત, પોતે કરી પોતાની ઘાત,
 ભાગ્યા સેવકે જન ત્યાં સહુ, જોઈ ચેવા ભાગ્યા બહુ, ૧૧
 કોઈક કપટી મુંડીયો થયો, તે રાજાને મારી ગયો,
 તે જોઈ શુરૂ ગુઆ છે આપ, એમ સર્વ કરતા સંતાપ, ૧૨
 પ્રધાન પંડિતે કયો વિચાર, કોને રાજા તણો અધિકાર,
 જે જે પંડિત હતા ભણ, તેણે એવું કયું પ્રમાણ, ૧૩

ઢાળે કળશ હાથણી શીર, તે રાંભ જાણો મંત્રિ ધીર,
એમ ઠરાવ કર્યો જોડલે, કહિતક એક થયું તેડલે. ૧૪

દાહુ.

- પાટલી પુત્ર નંગર વિશે, હતો નંદ હજામ,
હાથ્યુ સ્વપ્નું તેહને, જતાં નિશા એક જામ. ૧
- એને આંતરડે કરી, વિંટયું પાડલપુર,
અહમુત જાણી અંગમાં, મનમાં માની કુર. ૨
- એના શિક્ષકને મધ, સંભળાવી સહિ વાત,
તેણે જાણ્યું ભુપતિ, નંદ યશે સાક્ષાત. ૩
- પરણાવી પુત્રી પછી, તે વેળાએ ત્યાંય,
વળતી વરઘોડા ફર્યો, પાટલીપુરની માંય. ૪
- પ્રધાને તેડયાં હતાં, દેશ દેશના ભુપ;
શણગારી એક હાથણી, આપી કળશ અનુપ. ૫
- ફરતી ફરતી હાથણી, આવી નંદની પાસ;
કળશ ઢાળ્યો પ્રીતથી, રાંભ યયા ઉદાસ. ૬
- તે દિવસ નંદને, સોંપ્યું ફડું રાત્ર્ય,
આશા પુરી ઇશ્વરે, સરીયાં સઘળાં કાજ. ૭
- પ્રધાન કડપક નામનો, વિપ્ર ભણે વિદ્વાન;
ક્ષત્રી સઘળા વશ કર્યા, તોડયું સહિતું માન. ૮
- એજ નંદના વશના, પછી યયા નવનંદ;
ચંદ્રગુપ્ત પેદા થયો, ફડયો તેને ફંદ. ૯
- ચાલુક્ય મુનીની સાહચી, ઉડ્યા નંદનું રાત્ર્ય,
ચંદ્રગુપ્ત હાથે ગયું, કીધા સારાં કાજ. ૧૦

ચદ્રગુપ્તનો દીકરો, રાજા બીડુ સાર, ૧૧
 પુત્ર-એક તેને થયો, અયોક નામ ઉદાર. ૧૧
 બુધીના પાખંડમાં, અતે પડ્યો અયોક,
 વેદ ધર્મ તેણે તજ્યો, બુદ્ધ કર્યા સઉલોક. ૧૨
 નાશ કર્યા એણે ઘણા, વેદ ધર્મનાં અંધ,
 પ્રસરાઓ લોક લગી, પાખંડીનો પંથ. ૧૩
 પરવતમાં કોરાવી, શીલાલેખ સઉ કામ,
 બુદ્ધ તણાં દેવળ કર્યા, સઘળે ગામોગામ. ૧૪
 તેજ મને પેદા થયુ, જૈન તણું પાખંડ,
 તે પણ કહે કરતા નથી, ઇન્ધર કોઈ અખંડ. ૧૫
 ત્રીજું કાપાલોક તણું, પાખંડ આદ્યું જેહ,
 જૈનવ તણાં ઉપાસીક હિંસક સંધળા તેહ. ૧૬
 એવાં કળીજુગને વિશે પાખંડ પ્રશે અપાર,
 બ્રહ્મ થશે ભરતખંડમાં, વરણાશ્રમ આચાર. ૧૭
 વિક્રમ સંવત આઠસે, વરસ ગયાં જે વાર,
 પ્રગટ થયો પૃથ્વી વિશે, શંકરનો અવતાર. ૧૮

ચોપાધ.

બુધી ધરંમ વધાર્યો બંહુ, થર્યા નાસ્તિ પ્રાણી સઉ;
 કહે કોઈ નથી કરતાર, સઉ સહેજે થયો સંસાર. ૧
 હોમ હવન યજ્ઞને યાગ કરે, શાંદ્ર ક્રિયા સઉ ત્યાગ;
 વેદ વિપ્રને સુધર્મ નહે, એક બુદ્ધ સ્વામીન વંદે. ૨
 દેખી દેવે કર્યો વિચાર, શીવ પાસે ગયા નિરધાર,
 પ્રેમે પૂજા કરી શીવતણી, વળી અરજ ઉચારી ઘણી. ૩
 જોડ્યા શંકર તેણે કામ, કહે દેવ જાળ્યા શે કામ;
 વળતા ત્રી કથા જોડ્યા વાણી, નથી વાત તમારી અમણી. ૪

યયોઃ પુદ્ગલોઃ અવતારઃ, શુન્યવાદી યયોઃ સંસારં ;
 નથી માનતા પાપને પુણ્ય, સઉ જગતગેણે છે શુન્ય । ૫
 યોદ્યા શંકર, તેણીવાર, મારે ધરવો મનુષ્ય અવતાર ;
 કરવો વેદ ધરમ ઉદ્ધાર, કરવો બુદ્ધિ તણો સંહાર. ૬
 સ્વામી કારતીકને કહ્યું ત્યાંય, તમે અવતરો અવનિ માંહ ;
 ક્રમ કાંડ ઉદ્ધારો તમે, જ્ઞાન કાંડ ઉદ્ધારજી અમે. ૭
 યશે ઇન્દ્ર મુષ-વારાય, તે કરશે તમારી આદા ;
 પ્રહ્લા મહર્ષ રૂપે યશે, સઉ શિષ્ય તમારા હશે. ૮
 એમ અવતરશે દેવ માન, યશે સમરથ વિદ્યા પાત્ર ;
 એમ આજ્ઞા સરવે ને કરી, દેહ મનુષ્યની સરવે ધરી. ૯
 ભટ્ટા ચારજનો અવતાર, સ્વામી કારતક તે નિરધાર ;
 ગંગા તીરે હતુ એક ગામ, યયા પ્રગટ જઈ તે ઠામ. ૧૦
 બાળપણથી બુદ્ધિ ખડું, જ્ઞાન વેદ જોયા છે સઉ ;
 મહા પ કીતમાં પ્રખ્યાત, નહિ એક અજાણી વાત. ૧૧
 ધણા પ્રાણી બેણતા ત્યાંય, વધી કીરતી વિદેશની માંહ ;
 ભટ્ટા ચારજ કુમારી લનામ, ચાલી કીરતી તે ગાંધો ગામ. ૧૨
 એક દિનસ ગંગા મોઝાર, સખા કરતા હતા તે ઠામ ;
 આવ્યા તિરથ વાસી કોય, સ્નાન કરતા ગંગામાં સોય. ૧૩
 ભટ્ટા ચારજને સમરથ જાણી, બોડ્યાં તિરથ વાસીઓ વાણી ;
 હવે વેદ ધરમ તો ગયો, બુધ ધરમ પ્રગટ જાહુ થયો. ૧૪
 વેદ વિપ્ર વિપ્લુશીવ તણી, સઉ નિન્દા કરે છે ધણી ;
 ગુદ ધરમ સનાતન જેહ, હવે નહિ માને કોય તેહ. ૧૫
 યયા નારિતક ઠામો ઠામ, અજ નિદક ગામોગામ ;
 તિરથવાસી ના એવાં વચન, ભટ્ટે સાંભળ્યા રાખો મન. ૧૬

મુજ છતાં વેદજો જાણ, વૃથા જન્મ મહારો કહેવાય;
 એમ જાણી ગયા નિજ ઘેર, પછી મનમાં વિચારી પેર્ય. ૧૭
 પહેલાં તકે બુધોના જોવા, પછી ખંડનને પછી જોવા;
 એમ ધારીને ઉઠ્યા ત્યાંય, ગયા થંપા તે નગરી માંદા. ૧૮
 ત્યાં રાય, સુખનવા જે જોઈ, બુદ્ધ ધરમમાં પેઠેલો તેહ;
 એક બુદ્ધા ચારજ નામ, શિષ્ય સહિત રહેતો તે ઠામ. ૧૯
 મહા પંડિત હતો પુરો, ઘણો વાદ વિવાદમાં શુરો;
 ભટ્ટે ધાયો જતીનો વેશ, તેના પુરમાં કયો પ્રવેશ. ૨૦
 એક બાગમાં દીધો નિવાસ, પછી આવ્યા શુરની પાસ;
 શુભ રહી સહિ સાંભળ્યા અથ, પરખી લીધો તે બુદ્ધનો પંથ ૨૧
 વેદ નિન્દા મુજી એક વાર, આવી આંખોમાં આંસુની ધાર;
 બુધે જાણ્યું છે પ્રાણજી એહ, ધર્મ ખંડણ કરશે તેહ. ૨૨
 માટે નાખવો એને મારો, એવી બુધોએ બુદ્ધિ વિચારી,
 સાતમાળ તણું હતું ધામ; સહિ જોઈ હતા તે ઠામ. ૨૩
 બહુ જીવ દયા પ્રતિપાળ, એવા સાધુ ઉઠ્યા વત્કાળ;
 વળતા ભટ્ટા ચારજને ત્યાંય, ઢાળી પાડ્યા તે પૃથ્વી માંય. ૨૪

હોહા.

પડતાં પડતાં આવીઓ ભટ્ટના મનમાં વિચાર,
 વેદ ધરમ આવ્યો હશે, નહિ વાગે નિરધાર. ૧
 ઇશ કૃપાએ ઉગરીઆ, સાચું નહુ ચરીર;
 સાચા જાણી શ્રી હરિ, ધારણ આવી ધીર. ૨
 ઉઠાયું જઈ મૂળથી, પાખંડીનો પથ;
 બુજ હવે ખંડન કરે, બોળું બુદ્ધના અંથ, ૩

- કયા દેખાડે ઉપલી; અંતર કપટ અંધાર; ૧
- નરકે નાંખે જગતને, સુધીઓ સુઠ ગમાર. ૪
- સાચો બેલી શ્રી હરી, સમરથ સરજનહાર;
ધાંધી પાખંડી તણે, નાશ કરે નિરધાર. ૫
- બેઠા જઇને બાગમાં, કરતા વિવિધ વિચાર;
માળી મનમાં મલપતો, આખો તેણે કાર. ૬
- ધરી પુલની છાબડી, તે વેળાએ ત્યાં;
તે દેખો શરે યયો, જટણના મનમાંય. ૭
- કહે માળી કારણ મને, તુળશીનું શુ કામ;
કેંણુ હશે વેંણુવ અહીં, આ બુધેાનું ગામ. ૮
- રાણી છે રાજા તણી, એવે સાળીંગ રામ;
છાંની તુળશી સરવથી, આપીશ એને ધામ. ૯
- કહેશે નહિ કોઇને, તમે કાટો દીડી વાત;
જાણે રાજા કે જતી, અતી કરે ઉત્પાત. ૧૦
- હું પ્રાણણ પંડિત છુ, નથી જતીની જાત;
કહે જે રાણીને જઇ, હું કહું છું તે વાત. ૧૧
- પક્ષ કરે જો માદારો, ટાણુ બુધ તમામ;
ખંડન કર પાખંડનું, તો ભટ્ટ મ્હારે નામ. ૧૨
- માળી રાણીને મળ્યો, પ્રીતે કહી સઉ પેર;
હૃદયે હરખ વધ્યો ઘણો, તેડયા પંડિત ઘેર. ૧૩
- રાણી કહે રાજા મને, નિત્ય કહે છે બોધ,
બુદ્ધ દર્મમાં નાખવા, કહે છે કરીને કોધ. ૧૪
- ખંડણુ અઘળાં બુદ્ધના, ભટે કહ્યાં તે કામ,
રાણીના મનમાં રહ્યા, હૃદયે આવી હામ. ૧૫

- બેઠા, જઈને જાગમાં, ભટલે તેણી વાર; ૧૫
- રાજા રાણીને બોલ્યો, કહેવાં ધર્મ વિચાર; ૧૬
- રાજા કહે સાંભળજે રાણી, ધરમ બુદ્ધિના છે સાર; ૧
- તેમાં પાપ નથી પ્રાણીને, વેદ ધરમ છે હંચાર; ૧
- રાણી કહે હત્યા નવ લાગે, વેદ પ્રભુની છે વણી; ૨
- તેની આજ્ઞા જે નવ પ્રાણે હુણુ હરામી તે આણી; ૨
- રાજા કહે સાંભળજે રાણી, રહેજે જગત ચર્યુ બાધુ; ૩
- નથી કોય ઇશ્વર કરનારો, કહો હુણુ કેતુ બાધુ; ૩
- રાણી કહેજે રહેજે હોય તો, દેહ આપણો કેમ થયો; ૪
- ઘટતી ગોઠવણી છે ઘટમાં, કોયે લેહ ના ભય લેહો; ૪
- ખીજ રચ્યાં સ્થાવર જંગમના, અપાર હંહાપણુ છે એમાં; ૫
- એ કર્તાની શિષ્ય આતુરી, કહો દીઠી ખીજો કેમાં; ૫
- સકળ જંગના પરમાણુથી, બુદ્ધિ રચે છે પ્રાણીની; ૬
- વિભાગ પાડી દેહ રચે છે, રંકરાયને રાણીની; ૬
- નેત્ર તણા પરમાંણુ લેધને, કામેલ નેત્ર કહે દેવાં; ૭
- રંજઆદીકંથી રક્ષણ કરવાં, પાંપણું સંરક્ષ્યા તેવાં; ૭
- અરે પ્રભુત્વ અપાર હંહાપણુ, કાને વિશે દીસે કેવું; ૮
- દશો દિશાનીં ચંદ્ર સાંભળે, કાને આવડશે એવું; ૮
- નાક વિશે તો સુગંધ સારી, પ્રીત કરીને પરખે છે; ૯
- જીભે ખટરસે સ્વાદ જણાવે, ખાતાં હઈઉં હરખે છે; ૯
- દાંત રચી હાંઠ્યો કીધી, સંક્ષણ આવી ખાવાને; ૧૦
- ચુક તણી વરી સેયો છુટે, પળલે આહાર પચવાને; ૧૦
- ચણી ગોઠવણુ કરાં ગંજામાં, કોય અનોખમ કરતાએ; ૧૧
- સ્વાસ નળી પર ચંડે ઢાંકણું, આસ ગંજે છે તે વારે; ૧૧

એવું જો ના કર્યું હોત તો, માણી ભૂવે કેમ કરી;
 શ્વાસ નળીમાં આહાર ઉતરે, તરત તે સમે જાય મરી. ૧૨
 એથી અદ્ભુત છે, હૃદયમાં, રચના કીધી રાજ તણી;
 અતઃકરણમાં અનેક વાતનાં, ઘાટ ઘડે છે જીવ ઘણી. ૧૩
 રૂધીર કરીને સ્વચ્છ થાય છે, એથી નિરમળ રહે કાયા,
 નરથી જાણી ન જાય એવી, અપાર ઇશ્વરની માયા. ૧૪
 ઉદર વિશે છે અદ્ભુત જુક્તિ, ખાનપાન સઉ લેજીમરે;
 જઠરાનળને જોરે વળતું, સર્વ પેદાર્થ પ્રથક, કરે. ૧૫
 કર કીધાં કરતારે તેમાં, કેવી જુક્તિ કીધી છે;
 અસ્થિના સાંધા જોડીને, બધે બાંધી લીધી છે. ૧૬
 કરો વિચાર જુઓ એકરનો, એવું રહેજે કયમ યાશે;
 એવા કરતાં, નહિ જાણે, ક્યાણ તેથી હુલાવે, ૧૭
 જળના પરમાણુથી સરળતા, જળ જતું, અગણીત જાતી;
 એકએકથી સર્વ વિલક્ષણ, સિત્ત સિત્ત નાના જાતી. ૧૮
 ટોળી મચ્છ થાય સાગરમાં, નાકે નીર ઊરાડે છે;
 સામાનો તે શીકાર કરવા, પળીને પલ્લ પાડે છે. ૧૯
 વિદ્યુત મચ્છ તણા મુખમાંથી, ચક્ર વિજળી ચાલે છે;
 જોને ધારે તને મારે, મહાજળ મધ્યે મ્હાલે છે. ૨૦
 નીર વિશે જ્યમ નાવ ફરે છે, મચ્છ મુકાની છે તેવા;
 જો કરનારો ના હોય ઇશ્વર, રહેજે કયમ બને એવા. ૨૧
 કમળ ફુલ સરળા જળજતું, કમળ તણી પેર ખીલે છે;
 રગ રગના બહુ રૂપાણા, જળ મધ્યે તે ઝીલે છે. ૨૨
 છીપ જાતીમાં મોતી નીપજે, અનેક જાતી એવી છે,
 એક એકમાં અપાર કુદરત, જુક્તિ જોવા જેવી છે. ૨૩

પંખી જાતી રચી પ્રભુએ, કોને આવડશે એવી;
 જેનો આહાર ક્યો જે રીતે, તેની ચાંચ કરી તેવી. ૨૪
 લકઠખોદ લોકડામાંથી; કીટતણે જે અહાર કરે;
 કાષ્ટ કોચવા ચાંચ કરી છે, અગમ વિચારી વિશંભરે. ૨૫
 વક્ર ચંચુને પોષ્ટ સરખા, કીધા પંખી કરતારે;
 બીજ માંદાથી બીજ ખાય છે, ચાંચ રચી તેવી ત્યારે. ૨૬
 હંસ કરે શુકતા ફળ માટે, ચાંચ ફાડવા જુઓ કરી;
 કરી ચાંચ કોવાદા જેવી, ઇંચે અગમ વિચાર કરી. ૨૭
 ભક્ષણને રક્ષણ કરવાના, આયુષ્ય સઉને આપ્યાં છે;
 જેને જે ઉપયોગી આવે, તેમાં તેવાં આપ્યાં છે. ૨૮
 મધમાખીના રક્ષણ માટે, કાંટા સરજ્યાં છે કેવો;
 જેને જે હથીઆર ઘટે છે, ત્યાં સંલોગ ક્યો તેવો. ૨૯
 હાથીને જે હાથ નથી તો, મુંઢ કરી તેથી સારી;
 આહાર ઉઠક એનાંથી લેવા, પ્રથમ પ્રભુએ વિચારી. ૩૦
 વાંદર વાઘ સરીખા સરજી, દાંત નખા યુધ કીધાં છે;
 જેને ચરણે ખરીઓ કરીઓ, શ્રૂંગ તોહને કીધાં છે. ૩૧
 જેને બે મેર દાંત ક્યાં છે, તે સાચે યુદ્ધ આવે છે;
 એક પાંસળે દાંત ક્યાં છે, તો વાગોળુ આવે છે. ૩૨
 જુઓ કદપના જગકર્તાની, કાચ વાંતમાં કેસર નથી;
 શુન્ય વાદિ છે સર્વ આંધળા, સહેજે થાય એમ કહેકહી. ૩૩
 વળી જુઓ વનસ્પતિમાં, ડાહ્યાપણ કેવું કીધું છે;
 પૂક્ષ બીજમાં બીજ વૃક્ષમાં, દેવે સોચી કીધું છે. ૩૪
 બીજ વિશે પરમાણુ સાચ્યાં, ડાળપાન ફળફુલતણાં;
 સહેજે સઘળાં થતાં હોય તો, જિજ્ઞવિના તરૂં જને ધણાં. ૩૫

સ્વાદ સુગંધ ઘણા શુભ જુદા, જુદા સકળ તરૂં જાતિમાં,
કંઈ કંઈ કામ બને છે એથી, લેઈ ઘણા છે જાતીમાં. ૩૬
કમળ સરીખાં કુમુદ ઘણેરાં, ખીલે છે. રવી દેખીને, /
કુંદ કુમોદીની, સરખાં ખીલે, કળા ચંદ્રની ચેખીને. ૩૭
વિચિત્ર રચના વનસ્પતિમાં, બ્યાધિ સરવ નિવારે છે,
કોયમાં વિષ કોય છે અમૃતમય, કારજ સઉનાં સારે છે. ૩૮
અજર અમર નર બને એ થકી, કોય જુટીનો કલ્પ કરે,
કોય સહસ્રનો ધાવ, રૂઝવે, અદૃષ્ટ થઈને કોય ફરે. ૩૯
અદ્ભુત ખેલ ઈન્દ્રજાલના, જુટીથી બહુ જાત બને,
એ ઉતારે સરવ જાતીનાં, એ જુટી હોય કોય કને ૪૦
પાન ઉપરથી જંતુ પકડે, માંખ કાતરી તે કહે છે,
લજ્જાજુને, અંગ અડતાં, ચડપ પાન મીચી દે છે. ૪૧
કોયક રસના બને રસાયણ, કોયક જુટી રોગ હરે,
અ-ક કાતનાં રચનાં એવી, વિચિત્રતા કરેતાર કરે. ૪૨
વનસ્પતિને અટ રૂતુઓનો, મંબંધ સારો સાંધ્યો છે,
કોય રૂતુમાં કોય કોય ખીલે, નિમ નિમંતર બાંધ્યો છે. ૪૩
રૂતુ રૂતુનાં ફળો જુજવાં, પુલે ને વળી ફાલે છે,
ઘટતી ઘટમાળ ચાલી છે, ચારે જુગમાં ચાલે છે. ૪૪
કારજ સ્થાવર જંગમ પ્રાણી, કારણ છે વેરાંટ વંપુ,
કરતા એતન્ય પ્રજા નિરેતર, તેનો સોહ જાપ જપુ. ૪૫
કારણ ચોવીસ તત્વ કરીને, એથી અગણિત ઇંડ કયાં,
આકર્ષણ શક્તિ સાંધીને, સકળ શુન્યમાં અધર ધયાં. ૪૬
એવો કર્તા તમે ન જાણ્યો, પાખંડ મધ્યે શીઠ પડ્યાં,
ઐરાવતનું આસન મુકી, ખરાબ ખરપર આપે ચંડયા. ૪૭

રાણીની વાણી સુણી, રીઝ્યો મનમાં રોય,
કતો ધૈર્ય છે ખરો, નિશ્ચે જોતાં ન્યાય.
ધૃતિથી ઉદ્ધવ ગાતા તૃતિયો અધ્યાય.

ચોપાદ રાગ ગરબી.

ભાવે ભુપતિરે વળતી બાલ્યો વેણું,
હું જામત યયોરે કામળે, સુણી તમારાં વેણું.
કહોને ક્યાંથીરે આવો પામ્યા ઉપદેશ,
તે સમરથ હશેરે પ્રમંદ્યા શકર કે વંળી શેષ.
નિશ્ચે બુદ્ધનોરે હું જાણું છું કરશે નાશ,
આજ લગી મુનેરે નહોતી બુદ્ધ છતાંની આશ.
વિદ્યા બળ વડેરે મહે તો માન્યા છે બુદ્ધદેવ,
કાઇ છતે હવેરે તો હું ત્યાગ કરે તંત્રબેવ,
વાણી સાંભળીરે આવ્યો રાણીને વિશ્વાસ,
છે શુર, બાગમાંરે તમે પધારો તેની પાસ,
ફરી સભા રચોરે વળતી ચાલે વિધવિધ વાદ,
ગરવી બુદ્ધનોરે નક્કો ઉતારે નાદ.
વિદ્યા વાદમાંરે વળતી જેની થાયે હાર,
જે બુદ્ધ પડેરે તેને કરો દેશની પાર.
એવું સાંભળીરે રાજાએ કયો નિચોર,
બુદ્ધ બહુ તેડીયારે સારી સભા ભરી તે હાર.
ભટલ આવી આરે બેઠા શુભ સિંહાસન માંય,
દેખી ભુપનેરે તકે વચન એક બોલ્યા ત્યાંય.
સંગત કાગનીરે તજે તો ઉગવળ થાયે અંગ.

એવું સાંભળીરે બુદ્ધોને મન લાગી ઝાળ,
ખંડન વેદનારે કરવા લાગ્યા તે તતકાળ.

છંદ ચંદ્રવળા. ધ્રુવ આખ્યાનનો રાગ.

બુદ્ધ શુદ્ધ એમ બોલીયારે, સાંભળો પડિત જાણ,
જકત સમસ્ત ક્ષણિક છે, એતો શુન્યે શુન્ય પ્રમાણ;
આદ્યે શુન્ય, અતે શુન્ય થાયે, મધ્યે સ્વપ્ન સમુદેખાય,
સ્થિર નથી આત્મવું રૂપ, એક અખંડ છે શુન્ય અનુપ.

જે જે જગ નિવાસ ૧

એક ક્ષણે સહ ઉપજે ને, બીજે ક્ષણે રહે સ્થિર,
ત્રીજે ક્ષણે બુદ્ધો સર્વના, થાય જરજરી ભૂત શરીર;
જરજર થઈ વળતી વેરાય, ચોથે ક્ષણે શુન્યરૂપ સદાય,
કોઈ અમર રહે નહિ લેશ, જે જે સધળા કિસે વેશ. જે જે ૨

પુદ્ગળ છે સહ આત્મારે, પુદ્ગળ સહજી કાય,
એક પાસા પુરાય છે ને, બીજી પાસા ગળી બાય;
બીજી પાસ ગળે છે એમ, કિપક બયોતિ બળે છે જેમ,
થડથી પરમાણુ જોડાય, ઉપરથી વળી છુટા થાય. જે જે ૩

છુટા થઈ શુન્ય બળેરે, સર્વ ચરાચર ઘાટ,
રહેજે પાણું ઉપજે, એમ 'ચાલે સધળો ઠાઠ;
ઠાઠ જગતનો રહેજે હોય, કરતા હરતા ના મળે કોય,
માટે ખોટા છે સહ વેદ, કોઈ ન જાણે એનો ભેદ. જે જે ૪

એમ સુણીને અતિ ધણેરે, બટને ચઢીઓ કોપ,
ધિલ્લ ધિલ્લ એવા ધર્મને જે ઇશ્વરનો કરે લોપ;

ઇન્દ્ર કર્તા જો નવ હોય, રહેજે જકત બને નહિ કોય;
 રહેજ હોય તો જુઓ પ્રત્યક્ષ, બીજ વિના ઉગે બહુ વૃક્ષ જે જે ૦ ૫
 પુરવ દિશા ઉગે રવિ તે, ઉગે પશ્ચિમ પાસ;
 ઉચો રહ્યો આકાશમા તે, કરવા સઘળે પ્રકાશ.
 સઘળે પ્રકાશ ગવિથી થાય, આવે નિચો તે. પ્રલે થાય,
 એવા નિમ સર્વના જેહ, કર્તા વિના તે કયમ હોય તેહ. જે જે ૦ ૬
 પૃથ્વિ જેવાં પોલભારે ધાર્યાં ઇંદ્ર અનંત
 મયોદા માને સઉ જેની, ઇન્દ્ર એ બળવંત,
 ઇન્દ્ર એ બળવંત અપાર, જેની શક્તિનો નહિ પાર;
 તેને તણને બીજું ગાય, તે પાંચર પ્રલેમાં જાય. જે જે ૦ ૭
 સૃષ્ટિ પહેલે સુરજ સરજ્યો, ત્રિગુણ મુરતિ તેહ,
 એની કીયાથી થાય ચરાચર પ્રાણી તણા જે દેહ.
 પ્રાણી તણા વળી દેહ રચાય, વૃષ્ટિ કરી સઉને જળ પાય;
 રહેજે શુદ્ધ્યો હોય ત્યારે, બીજ કયમ બનતા નથી ત્યારે. જે જે ૦ ૮
 ધારે રજોગુણ જો રવિરે, વરસાવે વરસાદ;)
 સાત્વીક ગુણ ધાર્યેથી જાણો, શીતક્રમ સાક્ષાત.
 શીયાળો આવે સાક્ષાત હોય, ઉનાળે તમો ગુણી તાત;
 એ રચના રચનારો જેહ, તાત સરવનો કહીએ તેહ. જે જે ૦ ૯
 સિદ્ધ પદાર્થ સાંચીઆરે, અવનિમાંહી અપાર,
 સ્થાવર જંગમ પ્રાણી સરજ્યા, રહે અવનિ આધાર.
 અવનિને આધારે એહ, સઉથી મોટો માણસ દેહ;
 તેમા બુદ્ધિ આપી બહુ, યોધી કહાડી વિદ્યા સહુ. જે જે ૦ ૧૦
 રૂપ રંગ ગુણ જુજવારે, જુઠા અંગ આકાર;
 જાપણુ સક્ષણુ જુજવા એવી સૃષ્ટિ અનંત અપાર.

સૃષ્ટિ અનંત અપાર રચાય, કોઈ કોઈના જેવું ના થાય;
બીબાં બાંધી ભરીયો સચ, ચાલ્યો જાય સદા પરપંથ. જે જે ૦૧૧
જીવ ક્ષણિક કહ્યો તમે, એ મોટો અન્યાય,
દેહ સંઘાતે જો મરે, ત્યારે પાતક કોને થાય.

પાપને પુણ્ય તણું ફળ જોઈ, કોણ લોગવે પાછું તેહ;
પાત્રી વૈરાગ્યને પાળે ધર્મ, કોઈ કરે નહિ ઉત્તમ કમ. જે જે ૦૧૨
અજર અમર છે આત્મા, તમે માન્યો દીપક તુલ્ય;
રહેજે મળે જાઈ શુન્યમાં, ત્યારે ધર્મ મળી ગયો ધુળ;
ધુળ મળે એ ધમ જ ફેક, મિથ્યા શીઠે લમાવો લોક,
નાસ્તિક સઘળા નરકે જાય, સુકતનું ફળ કોને ધાય. જે જે ૦૧૩

આપી ઇન્દ્રિયો જીવનેરે, કરવા સઘળાં કર્મ;
બુદ્ધિ આપી બહુ મુલ્યનીતે, જાણવા ધર્મોધર્મ,
ધર્મ કરે તે પામે સુખ, પાપ કરે તે પામે દુઃખ,
એ દીસે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, તે તણ માને શુન્ય અજાણ. જે જે ૦૧૪
પરમાણુ કિવા તણારે, થડમાંથી જોડાય;

ઉપર જઈને વિજેરે, એવો જીવ તણા અન્યાય,
ત્યાં બાળપણની વાત, જુદપણે સાંભરે સાક્ષાત;
ક્ષણ થતો હોય આત્મા એમ, તો એ વાત સાંભરશે કેમ. જે જે ૦૧૫

જાગત સ્વપ્ન સુષુપ્તિરે, બુદ્ધિ તણા છે ભેદ;
આત્મા સાક્ષિ સર્વનો, તે થાય નહિ ઉચ્છેદ.

ઉચ્છેદ થાય નહિ કોઈ વારે, સંભારે સઉ જાગે ત્યારે;
આત્મા નિત્ય સદાય અખંડ, તેનો કોઈના ધાય ખંડ. જે જે ૦૧૬
કરમ ગુણાશુભ ભોગથીરે, સરગે નરકે જાય,
ઉંચાને નિચાએ દેહમાં, કર્મ પ્રવાહે તણાય;

કર્મ બધથી છુટોં યાય, મોક્ષ થયો તેને કહેવાય; ૧
 એવી વેદ તણી છે વાત, સુખદાયક સકલે સાક્ષાત. જે જે ૦ ૧૭
 નિયમ જેવો સહિ તણો, તેવો વેદ કહ્યો છે સાર;
 આત્મા ક્ષણિક કહો છે તમે, એ જોટો તમારો વિચાર;
 આત્માને ધર્મી એકાકાર, એ તે જ્ઞાનો ધર્મ કહેવાય; ૨
 જેમાં કાંઈ મળે નહિ ન્યાય, જે જે ૦ ૧૮
 શુદ્ધ થઈને શિષ્યનુરે શું કીધું કહ્યાણ;
 દ્રોહી થયા જગદીશના તમે, ઉલટો વાળ્યો ધાણ;
 ધાણ વાળ્યો સઘળેથી ગયા, નાસ્તિક નહિક નીચા થયા,
 નરકે નાખ્યા ખીબ લોક, ફળ હીણું તરૂ ઉગ્યુ ફાલ. જે જે ૦ ૧૯
 વચન સુણી બટ્ટાચાર્યનારે, હારી ગયા જુદ માત્ર,
 ઉત્તર કાંઈ જઠરો નહિ, ને ગળીયાં સહતાં ગાત્ર;
 ગાત્ર ગળ્યાં ને ઝાંખાં થયાં, કોઈ કોઈ ઉઠી નામી ગયા,
 રાજાને ચડીયો કોધ, અલી કેઠકર્યો સહ બોધ, જે જે ૦ ૨૦
 પુધાચારજ બાલીયારે, સુણો મુધનવાં માય,
 ચર્ચા હારી ગયારે હાથો નાં કહેવાય;
 સિદ્ધિ બળે જો હરવે કોય; નિશ્ચે તમારે હણવા સોય,
 એ પ્રતિજ્ઞા કોધી ત્યાંય, બટે વિચાર કર્યો મનમાય. જે જે ૦ ૨૧
 છાનો સર્પ ઘડાં વિશેરે, બુધે ઘાલ્યો ત્યાંય.
 સુખ બાંધી તે કુંભનું, પછી આણ્યો સજાની માંય,
 રાજા કહે આ ઘટમાં જેહ, જેહ વરતે તે સોચો તેહ;
 ના કહે તે જુઠાં નિરધાર, સંકળ સસામાં તેની હાર. જે જે ૦ ૨૨
 પુધોએ પછી સર્મરીરે, તારા દેવી ત્યાંય;
 દેવીએ કહ્યું જાનમાં, છે સર્પ ઘડાની માંય,

વિપ્રે ધયુ' પ્રભુનું ધ્યાન, અતરબી છે ભગવાન; /
 જીભે રહી કરશે ઉચ્ચાર, તેજ હશે ઘટમાં નિરધાર. જે જે ૦૨૩
 પ્રાદાણ કહે ભગવંત છે રે, શેષશાઈનું રૂપ,
 એવાં વાયક સાલજીને, વિરમે પામ્યો ભુપ;
 ભુપે પ્રાદાણ જુઠા બાણી, એવામાં યદ આકાશ વાણી;
 રાજા પ્રાદાણ કહે છે જેહ, તેમાં ના'કરવે સંદેહ. જે જે ૦ ૨૪
 કુંભ ઉઘાડી તે સમેરે ભુપે ભોયુ મોહ,
 શેષશાઈ વિસ્તુ તણીરે, મુર્તિ દાહી ત્યાંય; ૧)
 મુર્તિ ભેદને રીઝ્યો રાય, ત્રિતે કરીને લાગ્યો પાય,
 સઘળે વરત્યો જેજેકાર, ઇન્દ્ર મહીમા પરમ ઉદાર જે જે ૦ ૨૫

દોહો.

વેદં ધર્મ સ્થાપન કરી, ખંડ્યો જુદનો ધર્મ;
 ભટ્ટાચારજ પડિતે, કીધા અહભુત કર્મ. ૧
 કાશીમાં શંકર હતા, બાણી સઘળી પેર;
 તે વેળાએ આવીયા, ભટજી કેરે ઘેર. ૨
 આખ્યો ભટ્ટને તે સુમે, તારકનો ઉપદેશ;
 પ્રોત કરી પ્રહમાં, કીધો તરત પ્રવેશ. ૩
 શિષ્ય હતા પોતા સમા, મહત સમા મહાન;
 તે શંકરને સોપીયા, વડા સવ વિદ્વાન. ૪
 નિરીશ્વર વાદિ સહુ, મત પાખંડી જેહ;
 સઘળા છતાં શ કરે, દુનિયામા ધરી દેહ. ૫
 સુધન્વાની સહાયથી, ચાખ્યો મત વેદાત,
 પડીતને ત્યાગી કર્યા, સારા સઘળા શાંત ૬

મિશ્ર મર્મ મંડન કરી, ખંડાયું પાખંડ;
જે જે જન નાસ્તિક હતા, દીધા તેને હંડ. ૭

ઇષ્ટિ શ્રી ઉદ્ધવ ગીતા અનુચોધાય.

ચોપાદ ત્રિતાળ.

વળી ઉદ્ધવ સુણને વાત કહું કળાનુગની સાક્ષાત,
ધર્મ વેદનો લોપાઈ જશે, બીજા કટપીત ઉભા થશે. ૧
થશે વિપ્રતે વિદ્યાહીન, મંત્ર સાધશે પરમ મક્ષીન,
વેચી કન્યાના લેશે દામ, બહુ કરશે અંગીતિના કામ. ૨
ધર્મહીણા તે ક્ષત્રી થશે. બળ બુદ્ધિ પરાક્રમ જશે,
ઠહેરા આંખસ મહને કુસંગ, એતો વ્યાપશે સર્વેને અંગ ક
કરશે કેદ કસુંબાનું પાન. તેથી નહિ રહે મુધ ને સાન
એવો આવશે કળીયુગ ઘોર, થશે યવન તણું જોર. ૪
વેશ્ય કરશે જુઠા વ્યાપાર, દયા ધર્મ ન પાળે લગાર,
આરે આશ્રમ બાંધ્યા ॥ જેહ, ધર્મહીન થશે સહિ તેહ. ૫
સુણી શ્રી હરી કેરાં વચન, વળતા બોલિયા ઉદ્ધવ જન,
જ્યારે રાજા અધમી થાય, ત્યારે ધર્મ પ્રજામાંથી જાય. ૬
થાય યવન તાણું બહુ જોર, એતો અતીરે પાપ અઘોર
કિજ ક્ષત્રિય એવા થઈ જાય, કેણુ ધર્મની કરશે સ્થાય. ૭
દયાહિણુ થશે વેશ્ય, સહિ લોક કક્ષીનાં અંશ,
દેવ પ્રાણુ સાધુને ગાય, તેને દુ ખ ઘણેરુ થાય. ૮
જશે દયા ધર્મને સાચ, થશે માનવ જેવાં પીશાચ,
કેણુ માને અમાર જ્ઞાન, ચોર નાસ્તીક લોક નિદાન. ૯
એવો કરશે કળીયુગ કેર, એને ક્ષત્રિ ઉપર શુ વેર,
તેનું કારણ કહો મહારાજ, તમ શરણે આવ્યો છું રાજ, ૧૦

સુણી ઉદ્ધવજીની વાણી, વળતા બોલ્યા શ્રી સારંગ પાંણી,
 સુણો ઉદ્ધવ ચતુરસુખણ, કહું મૂળ થકી મંડાણ. ૧૧
 હુતો કાળયવન મહાકૂર, અંત નિર્દય નીચ અસૂર,
 મહારી પુઠળ ધાયો તો જોડ, કરી ઉપાય હણીયો તેહ. ૧૨
 હું તો ગીરનાર ઉપર ચઢ્યો, આબ્યો યવન તે પુઠળ પડ્યો,
 રાજા મુચુકંદ મુતો તો જ્યાંયે, અંગ વસ્ત્ર ઓરાઢ્યું ત્યાંય ૧૩
 થયો અદૃષ્ટ હું નિરધાર, આબ્યો કાળયવન તે ઠાર,
 મને જાણી જગાડ્યો તેને, બાળી ભરમ કયો પછી એને. ૧૪
 દેવ વરદાન પામેલો રાય, એને જગાડે તે બાળી જાય,
 એવું જાણી કળા મહેં કરી, ગયો યવન તતક્ષણ મરી. ૧૫
 એની નારી ધૂમાવતી જોડ, એની પુઠે સતી થઇ તેહ.
 બંને હતાં બળેલાં જ્યાંય, ઉબ્યા રોપ પછી બે ત્યાંય. ૧૬
 કાળજવન હતો મહાં શૂરો, વળી એર ભરેલો પૂરો,
 થયો એજ અશ્રીણું વૃક્ષ, થઇ નારી તમાકુ મત્યક્ષ. ૧૭
 એને પરસ્પર બહુ, તેનાં લક્ષણ જાણે છે સહિ,
 વધ્યો વિરતાર સઘળે દેશ, ક્રીધા રાજાઓ માંદા પ્રવેશ. ૧૮
 લાગ્યા કુત્રી અશ્રીણુને ખાવા, બહુ હુકા તમાકુ બનાવા,
 પીસે ખુબ કમુંબા કાઢી, એક એકની આલીને દાઢી. ૧૯
 બહુ બેસશે ટોળા મળી, ગર્ગંડાવશે હુકા વળી,
 બહેમ અજાણને અજ્ઞાન, તેનાં અંગમાં રહેશે સમાન. ૨૦
 એક એકશું કરશે દ્રેવ, એમ યાશે કળિને પ્રવેશ,
 થશે મત્સરને અભિમાન, પછી નહિ રહે ધર્મનું જ્ઞાન. ૨૧
 દેવ વિપ્ર તણું ધન ખાશે, તેથી નાશ સર્વેનો થાશે,
 દળ યવન તણું બહુ આવી, લેશે રાજ્ય સર્વનું ખુંચાવી. ૨૨

જાશે હિંદુ સરવનું જોર, એવો આવશે / કળીયુગ ધોર,
 જ્યારે ધર્મ ધરા તણ જાશે, હિંદુ મ્હેચ્છથી ભુઠા થાશે ૨૩
 હશે જ્ઞાન અમારૂં જોહને, યશે કૃપા અમારી તેને,
 યશે અવનિમા એકઃકાર, જશે ધર્મ વિવેક વિચાર. ૨૪
 પછી હું ધરી કલંકીનો દેહ, સહ દોષ નિવારીશ એહ,
 ઉદ્ધવ ધર્મ ધરા તણ જાશે, પછી નીરસ પૃથ્વી થાશે. ૨૫
 વાવે તોય ન ઉગે ધાન, યશે લોક ઘણાં હેરાન,
 ખરે ખડ તે વૃષ્ટિ થાય, કંઈ પાકે ને કંઈ જાળી જાય. ૨૬
 લોક જુઠા ને કપટી હોય, તેથી મુખ પામે નહિ ઠાય.
 યશે પાપ, પરાયણ બહુ, રોગ શોક ભરેલા સહ ૨૭
 અદ્ય આયુષ્ય મનુષ્ય અકાળ, પડે કોઈ સમે વળી કાળ,
 હોય કોઈ સમે વળી દેવીકોપ, થાય સહિ તણે, વળી લોપ ૨૮
 એવાં પાપ ઘણાં ફળ પામે, કોઈ ઠરી ન બેસે ઠામે,
 ઠગ ભેખ ભમાવે બહુ, તેના શેવક હોયે સહ. ૨૯
 એક એકનો કરતા દેષ, પણ કોઈ તજે નહિ કલેશ,
 ઉદ્ધવ કળીયુગની એ કરણી, કોટી શેષ શકે નહિ વરણી. ૩૦
 મુણી શ્રી હરી કેરી વાણી, ભર્યું ઉદ્ધવે આંખમાં પૂણી
 એવા કળીયુગમાં જહુરાય, કરજો સેવક જનની સ્હાય. ૩૧
 સાચા કોટીકમાં હોય કોય, કંઈમ છવે જગતમાં સોય;
 તેની રક્ષા કરો મહારાજ, એવુ વરદાન આપો આજ. ૩૨
 મુણી ઉદ્ધવજીની વાણી, પછી બોલ્યા શ્રી સારંગપાણી,
 ઉદ્ધવ ચિંતા ન કરશો લગાર, ભક્તહૃદય મ્હારે આગાર ૩૩
 સદા અકતને હું અનુકળ, દેષ કરતાનું કહાડું મૂળ,
 જુઓ મહાલાક દ્વં અંબરીષ, દેષ કરતાને દીધી શીખ ૩૪.

હતા સમર્થ દુર્વાસા જેવા, ભક્ત દુઃખાથી નાહા ઠેવા
 વળી ભક્ત કળીયુગ તણા, - મ્હને સર્વથી બહાલા ઘણા. ૩૫
 તેનો દ્વેષ કરે ને રાય, કુળ મુદ્દાં તે પ્રલયે જાય,
 કોઈ હોય ત્રીલોકનો રાય, કોટી શંકર ને હોય રહાય, ૩૬
 કરે ભક્તને પીડા જ્યારે, કરે નાશ તતક્ષણ ત્યારે,
 ભક્ત પસલ ખરડ છે મ્હારે, કોટી વિધિથી તેને ઉગારે, ૩૭
 ઉદ્ભવ જન્મ નથી કાઈ મ્હારે એવું જાણવું તમારે,
 સદા ભક્તમાં મ્હારો વાસ, પડે કષ્ઠ તો થાઉં પ્રકાશ. ૩૮
 વસુદેવને દેવકી સાડ, યયુ પ્રકટ સ્વરૂપ એ મ્હારું,
 હતા દુષ્ટ પૃથ્વી પરજેહ, કરી યુક્તિને ટાળ્યા તેહ. ૩૯
 ઉદ્ભવ ભક્ત કળીયુગ માંય, તેને ભય નહિ ઉપજે કાંય,
 સદા રક્ષણ તેવું કરેશ, નહિ કોઈ કરી શકે કલેશ. - ૪૦

હોહા.

વચન સુણી કૃષ્ણના, ઉદ્ભવ સીંઝયા મન,
 ભક્તિ તમારી જે કરે, તે નરને ધન્ય ધન્ય. ૧
 પૂજા કીધી પ્રભુ તણી, પ્રિતે લાગ્યા પાય,
 આજ્ઞા માગી ઉપદે, વળતા થયા વિદાય. ૨
 ઉદ્ભવગીતા સાંભળે, ટળે કળિમય કલેશ,
 કહે છોટમ શ્રી હરિ તણે, એમાં છે ઉપદેશ.

इति श्री उद्भवगीता पंचमोऽध्यायः सम्पूर्णः

ૐ

કપિલ ગીતા.

રાગ અખે ગીતાનો.

ઢાળ.

કરુણાનિધુ કપિલ ભગવાનજી, નથી તમારો આધને અંતજી,
કરજોડી કહે સિદ્ધ મહંતજી.

ઉથલો.

હિભા સંત સરવે સનમુખ, રહીને કરે સ્તવન અતિધણું,
શિવે કહું જે સતી પ્રત્યેક, અમો પ્રશ્ન પુછું તે તણું;
કપિલ કહે સાંભળો, પુછ્યું પારવતીએ જેક,
એકચિત્તે સાંભળો, તમે સર્વ સજ્જન તેક. ૧

કાશી પુરીમાં જે મરે, વળી મોક્ષ પામે તેક,
એમ સતી કહે તમો કહો શંકર, જ્યાં વિધિએ જેક;
ત્યારે શિવ કહે તમે શિવા સુણો, એ વાત છે મહાગૂઢ,
આમ્ કાર કહું છું કરણમાં, તે મોક્ષ પામે મૂઢ. ૨

મહામંત્ર મોટો સર્વથી, એ પરમ દૈવતવાન,
શુદ્ધ મુખે જે જન લહે, તેને મળે શ્રી ભગવાન;
પદ્મમુખી જે શીવ, તે, નિજરૂપ ગૂઢાઈ એક,
જે જાણે તે મોક્ષ પામે, તેમાં નહિં સંદેહ. ૩

ગિંદુ સહિત ઝાંકાર જે, તેનું ધરે જોગી ધ્યાન,
તે મધ્યે નિજ તત્ત્વ છે, તે સ્વયંરૂપ ભગવાન;
જગત શુદ્ધ છે નામ જેનું, એકાક્ષર એ પ્રહ્લ,
જીવન સરવે જગતનું, તે જાણે વિરલા મૂર્ખ. ૪

એક અક્ષરમાં અંગ પંચે, પ્રથમ કહું છું તેહ,
 શિવ કહે તમે સતી સાંભળો, સુઠી મન સંદેહ;
 પ્રથમ તારક પ્રદા કહીએ, બીજું કંઠક નામ,
 ત્રીજું કહીએ કુંડળી, ચોથું અર્ધચંદ્રનું ઠામ. ૫
 પાંચમું તે પ્રદાબિંદુ, એ પંચ પ્રદા સ્વરૂપ,
 વેદનું એ મૂળ બિજક, આદિ નિરંજન રૂપ;
 તારક પ્રદા તે પ્રદા જાણો, કંઠક વિષ્ણુ નામ,
 રૂદ્ર કહીએ કુંડળી, અર્ધચંદ્ર ઇન્દ્ર ધામ. ૬
 પરમ શિવ બિંદુ કહીએ, એ પ્રણવ પંચે દેવ,
 સરવાલિત નિરંજન જેની, કરે સુનિજન શેવ;
 ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લય કારણ જેમાં, એ વિશ્વકર્તા રૂપ,
 સર્વ માંહે રહ્યા બ્યાપિ, જે શબ્દ પ્રદા સ્વરૂપ. ૭
 હવે સ્થૂળ દેહ અકાર, નેત્ર ત્રિકુટી સ્થાન,
 રત્નેશુભ્ય વૈષ્ણવી વાયા, વિષ્ણુનું અભિમાન;
 જાગ્રત અવસ્થા -હસ્ત માત્રા, રઘુવેદ વિચાર,
 પ્રદા તેના દેવતા, એ તારક પ્રદા નિરધાર. ૮
 રકત પંકજ મધ્યે રત્ને, પ્રણવ પહેલું અંગ,
 એ ચૈતનથી અળવળે, અને ઉઠ હસ્તનું લીંગ;
 હવે સૂક્ષ્મદેહ ઉકાર માત્રા, કંઠ શ્રીહરસ્થાન,
 વિષ્ણુ જેના દેવતાને, સ્વપ્ન અવસ્થા જ્ઞાન. ૯
 દીર્ઘ માત્રા મધ્યમા વાયા, ચતુર કહીએ વેદ.
 સત્પણુ કંઠક પ્રદા, જેમાં ચેત પંકજ લેહ;
 ભાર્ગ કારણ દેહની મકાર માત્રા, રૂદ્ર તેના દેવ,
 ગોળાકાર દૃઢ સ્થાન, કલ્પિત માત્રા શેવ. ૧૦

તમે શુભ પર્યંતીવાણી, સુપ્રસી અવસ્થાય, ૧૧
 સામવેદ પ્રદાં કુહળી તે, રથામ. પંકજ માંય; ૧૨
 મહા કારણ તે અર્ધ માંત્રા, ઔટ પીઠ નાલિસ્થાન,
 પરા વાણી તુરિયા અવસ્થા, શુદ્ધ સર્વગુણનું ધામ. ૧૧
 અથરવેદ ઇશ્વર દેવત, અર્ધચંદ્ર જે પ્રદા,
 નિલ પંક મધ્યે વાસો, જાણે જોગી. મર્મ; ૧૨
 બિંદુ પ્રદાનો પંચમો કરણ, સદાશિવનો વાસ,
 પ્રદા રંધ્રે છે રથાન જેનું, સુદમવેદ પ્રકાશ. ૧૨
 પરા વાયા શુભ વરણત, જ્ઞાન ટેવલે દેહ; ૧૩
 ઉચ્ચાર વરણત માત્રા ભાઈ, બિંદુ પ્રદા તે એક;
 તારક પ્રદામાં તત્ત્વ લોભી; દંડકમાં જળ લાઈ, ૧૪
 કુહળીમાં તેજ કહીએ, અર્ધ ચંદ્ર વાયુ સોય. ૧૩
 બિંદુ માં આકાશ, પ્રલંબમાં એ પંચ,
 એ વિચક્ષણ જે વિચારશે, તે જાણે સઉસંચ;
 અવ્યક્તથી આકાશ ઉપનયુ, આકાશથી વાયુ,
 વાયુથી તે તેજ છે લાઈ, તેજથી જળ થાય. ૧૪
 જળ થકી તે પૃથ્વી પ્રગટી, પૃથ્વીથી સઉ જક્તા,
 જક્તા તે પ્રદા રૂપ છે, એમ જાણે વિરલા જક્ત;
 એ પ્રદામાં સઉ જક્ત વ્યાપ્યુ, અને જક્તમાંથી પ્રદા,
 એમ જાણે તે પ્રદાવેતા, બાહ્યર જિતર મર્મ. ૧૫
 અખંડ અવ્યક્ત એ પુરણ, રહો મધ્યે પ્રદા,
 એ દિક્ષા જન જેહને, તે લહે મોટો મર્મ;
 દિક્ષા પ્રદા સ્વરૂપની, જે અવ્યક્ત વિચાર્ય;
 ૬૪ અક્ષરમાં આતમા, એક સોહ પ્રદા પ્રકાશ. ૧૬

હવે પારવતી કહે પ્રભુ સુણો, તમે કહ્યું પ્રસન્ન અનુપ,
જે વિશે આ સર્વ વ્યાખ્યુ, એ અક્ષર આદિ અનુપ;
કોણ માત્રા કોણ અક્ષર, અને કોણ તે મહાદેવ,
વિસ્તારી કહો વિશ્વસ્વામિ, મટે સર્વ સંદેહ. ૧૭

ત્યારે શંકર કહે સતી સાંભળો, એ તારક પ્રક્ષ અક્ષર,
પ્રક્ષા તેમાં દેવતા, તે રક્ત પંકજ સાર;
પ્રથક બીજા વરણ છે, ત્યા રક્તપીત નિહાર,
ઉઠ હસ્થ પ્રેમાણુ છે, આ સ્થૂળનો વિસ્તાર. ૧૮

હવે કંડક બીજું પ્રક્ષ છે, ત્યાં અક્ષર છે ઉકાર,
વિષ્ણુ તેના દેવતા ત્યાં વરણ શ્વેત વિચાર;
પ્રથક બીજા રંગ છે ત્યાંક, શ્વેત કરણુર જાણ,
અશુદ્ધ પ્રમાણુ સમાન છે, એ સુક્ષ્મદેહ પ્રમાણુ. ૧૯

ત્રીજો પ્રક્ષ છે કુંડળી, તે માત્રા જાણે પ્રકાર,
રૂદ્ર તેમાં દેવતા, એ કારણ દેહ નિરધાર;
શ્યામ તેનો રંગ છે, વર્ણી પ્રથક પંકજ માંહી,
પરવ અર્ધ પ્રમાણુ છે, એ દેહ કેંદ્રે તાંહી. ૨૦

ચોથું તે અર્ધ ચંદ્ર, ઇશ્વર માત્રા છે ઇકાર,
નિલ તેમાં વરણ છે, વર્ણી પ્રથક રંગ અપાર;
મસુર માત્રા જોવડો, એ દેહ છે નિરધાર,
મહાકારણ નામ તેનું, તમે મન કરો વિચાર. ૨૧

ખિંદુ પ્રક્ષ, તે પાંચમું, તાંહાં માત્રા છે જોકાર;
સદા શિવ તાહા દેવતા, વર્ણી વરણ પીળો સાર.
પ્રથમ બીજા રંગ છે શુદ્ધ, રક્ષાતીક દીપ સમાન;
દેવળ જ્ઞાન એ દેહ છે, જેનું ધરે મુનિ મન ધ્યાન. ૨૨

- પ્રમાણ નહિ એ દેહનું, જે ચરાચર બરપૂર;
 શિખા સ્થાનક વેહનું, જ્યાં સદા વરસે નૂર.
 બિદુ ગર્જની મધ્ય છે, શુદ્ધ ચેત સ્વરૂપ;
 સોહ માત્રા સુખ્ય બીજ, તે હરે સકળ જ્ઞમરૂપ. ૨૩
- સોહ' બીજની મધ્યમા, છે રામ પુરણ પ્રદા,
 એ સોહ હંસને તે લહે, જે ને હોય શુરની ગમ;
 સોહ' પ્રદાને જાણ્યે, તેણે લહ્યો સઘળો લેહ,
 એ ઉપર બીજું કાવ્ય નથી; એ વિચળ વાણી વેદ. ૨૪
- હવે પારવતી કહે શિવ સ્વામિ, હું કહું છું કરજોડ,
 એ સોહ' પ્રદા સુજને કહે, જો જાણ લવની ખોડ;
 એ સાંભળતા સુકરોત ધણું, સહ સાધનનું કળ યાય. ૨૫
- ગરજ વેદના સઘ છુટે, એ શબ્દ શ્રવણે જાય,
 ત્યારે શકર કહે સુણો પારવતી, એ લેહમાં જહુ લાર;
 કંઠ પ્રાણ જતાં લગે, નવ કહેણું એ નિરધાર,
 અધિકારીને કહીએ દેવી, જે મન, વચન, વન શુદ્ધ. ૨૬
- સદ્ભક્તિ સયુક્ત સદા, જેની હોય નિરમળ શુદ્ધ,
 સંયુક્ત વૈરાગ્ય જ્ઞાને યુક્ત, શાંત ચિત્ત હોય સદા;
 દહ ચિત્ત ઇચ્છે યુક્ત, તેને કહેણું
 યા વરતી નથી અન્ય ને અધિકાર,
 કુદ આગળ જો કહેતો, નિષ્કળ યાય નિરધાર. ૨૭
- હવે કહું છું મત્ર દેવી, માનજો સત્ય સોય,
 એહ' સોહ' મત્ર જપનાં પુનર જન્મ ન હોય;
 રામાયનમે અતે લખવું, એ રામ તારક નામ;
 પુરણ પ્રિતે જે જપે સાધ, સરે સઘળાં કામ,
 સર્વ જન અધિકારી એના, એમ કહે શિવ કૃપાળ. ૨૮

સદ્ભક્તિ સંયુક્ત જે, કાં દિજ કાં ચાંડાળ,
ખટ દરશનને ચાર આશ્રમ, ને પુરૂષ નરને નાર;
દિજ આઘે ચાંડાળ અંતે, સર્વેને અધિકાર,
જેને ઉર હોય અતિ શ્રદ્ધા, પવિત્ર શુદ્ધ પાત્ર. ૨૯

તેને કહેલે સુદરી હોય, મોક્ષ સુણતાં માત્ર,
સમ કોટી મહામંત્ર જે, તે માહે એ છે શ્રેષ્ઠ;
પંચાચતન છે નામ તેનું, જઠત માંહે જેષ્ઠ,
અધિક વિદ્યા લોક માહે, ગણપતિની ટોય. ૩૦

એ ગણપતિ વિદ્યાથકી, અઢકી સુરજ વિદ્યા જોય,
હવે સુરજ વિદ્યાથકી, ઉત્તમ વિદ્યા સાર;
વિષ્ણુથકી અતિ શ્રેષ્ઠ વિદ્યા, શિવતણી નિરધાર,
શિવ વિદ્યા થકી અધિક છે ભાઈ, શક્તિ વિદ્યા નામ. ૩૧
શક્તિ વિદ્યામાં શ્રેષ્ઠ વિદ્યા, તે શ્રેષ્ઠ પુરુષ કામ,
એ સર્વ વિદ્યાથકી ઉત્તમ, રાજ રાજેશી નામ;
તે ઠહી તુજને પ્રત્યે, જેણે પામે પુરુષ ધામ,
બ્રહ્મપદને પમાડે તેવી, એ વિદ્યા મહા ઉત્કૃષ્ટ. ૩૨

શ્રી શુરૂ કૃપાએ વામીએ, તો પામીએ કષ્ટ,
સત્ય સત્ય એ સત્ય દેવી, એમ શિવે કહ્યું ત્રણવાર;
એ ઉપર બીજું કાંઈ નથી, તમે માનજો નિરધાર,
એ મંત્રને સુણ્યો પારવતી, નહિ ન્યાસને નહિ ધ્યાન. ૩૩
બ્રુત શુદ્ધિ નહિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા, કિંગ બંધન નહિ ધ્યાન,
કવચ પડલને પદ પતિ, નહિ સ્તોત્રને સ્વપંરાજ;
સિદ્ધિ સાધ્યને સિદ્ધ નહિ, નહિ જત્ર પૂજન કાજ,
દશાંસ હોમ માત્ર પણ નહિ, ઉપ ચિન્હ ન એકે કોય. ૩૪

અંતર દષ્ટે તાર ના તુટે, તેા બ્રહ્મ પ્રગટ જણાય,
 મહારા હૃદયમાં જે રામ રહ્યો, તે કહ્યો પ્રગટ પ્રકાશ;
 પંચાક્ષર એ મંત્ર માંહે, રામ કેરો વાસ,
 ત્વંપદ જીવને તદ્દપદ, ઇશ્વર અસિપદ તે રામ. ૩૫
 એ ત્રિપદનો લક્ષ એક વરતે. તે પદ પામે પુરણુ ધામ,
 કળા અતુષ્ટ જુકત છે, એ શિવ સાક્ષીનાં નામ,
 એ જાણે જે શુર મુખે, તે પામે પુરણુ ધામ,
 સિદ્ધાંત કેરે સાર છે, એમ કહે પદમ પુરાણ. ૩૬

ઈતિ ત્રિતિયો અધ્યાય કપિલ ગીતા જાણુ.

દાળ.

એમ હરિને જાણે કોકળ, શુર મુખ જેને જડીયું ચોકળ
 બાઢી બીજું સરવે ફોકળ, તેણે ના દળે ભવનો ચોકળ.

ઉત્થલો.

ચોકના દળે ભવ તણો, જો કરે ઉપાય અનેક,
 લેહ પાડે બ્રહ્મમાં, ને કરે શિખ વિવેક;
 ભકિત નવધા હરિ તણી, જે અરણ્ય કિરતન આધ,
 રમરણ સેવાને અરચન વંદન, દાસાતનને સાધ. ૧
 સખા ભાકિતને આત્મ નિવેદન, એ કહીએ નવધા કોય,
 એક ચિત્તે હરિ આરાધનને, કરી જાણે કોય;
 શ્રવણ પરિક્ષિત રાયજું, શુક નારદ તે કિરતન,
 રમરણ શિવ પ્રહલાદજું, શ્રી લક્ષ્મીને પાદ સેવન. ૨
 અરચન પૂજન ધ્યાન પ્રયુજું, અકરૂર રાયજું વંદન,
 હનુમત ગરુડજી દાસાતન, ને સખાતે અરણુન;

બળીરાજાનું આત્મ નિવેદન, એ ભક્તિ નવધાય,
એમ જે કોઈ આચરે, તે સંત નિરમળ થાય. ૩

દરશન ઉપદેશન ઘણાં, બહુ પ્રથમ ગ્રંથના વાદ,
આપ આપણે અભિમાનથી, એમ પક્ષબેદ અનંત;
હરિ સ્વતંત્ર નવ લહે, સર્વવાદો વીંટ્યા જત,
અન્યોઅન્ય ઇર્ષ્યા કરે, તે નાપામે ભગવંત. ૪

સાંખ્ય વેદાંતને મિમાંસા, વળી પાતાંજલીને ન્યાય,
કાળવાદી વિશેષીએ, શાસ્ત્ર ખટ કહેવાય;
કપાલિકને જૈન જશમ, વ્રાહ્મણને સંન્યાસ,
જોગી દરશન છડું છે, એ ખટના પ્રકાશ. ૫

શિવ શક્તિને સુરજ ગણપતિ, જૈન વૈષ્ણવ જોડે,
એ ખટને ખટપટ ઘણી, મત જુજવો તેડે;
સૌંવ પશુપતિ મત ધરે, મત કરે વિધવિધ સોય,
કાળવાદી જંગમને, કૌલ શક્તિ હોય. ૬

કપાલિક તે સાંખવા, કરે મંત્ર તંત્રનો યોગ,
અટપ ક્ષણમાં તે પચ્યા, કરે જ્ઞાન કેરો ત્યાગ;
ચારવાક અતુર થઈ કહે, દેહ આત્મા વાદ,
જોધ બોધ કર્મ બંધે, મિમાંસાને સાદ. ૭

સાંખ્ય વાદી ત્યાગ વશત, તત્ત્વ જ્ઞાન બાવ,
પાતાંજલીને યોગ સાધન, અમર થવાનો આલ;
એમ ગણતાં ગ્રંથ વાંચે, પ્રંયય અપરંપાર,
પણ સત્ય વચન એ સર્વથા, નહિ જ્ઞાન વિના નિમ્ન ૮
જ્ઞાન થકી સદા છુટે, જનમની જંગલ,
શુર કૃપાથી નિજ ધામ પ્રાપ્ત, જ્યાં નહિ કરધને ક્રમ,

ઋષિ સિદ્ધ એમ બોલિયા, તમે સુષો કપિલ ભગવાન
બાહ્ય શુદ્ધ તો જળ કરે, પણ અંતર શું છે અસનાન. ૯
જોગીને અસનાન છે તે, કહો પ્રગટ પ્રસિદ્ધ,
ત્યારે કપિલ વળતા બોલીયા, તમે સાંભળો સહ મિત્ર.
લામનાડી ઈંગળાને દક્ષિણ પિંગળા નામ,

મધ્યે નાડી છે સુક્ષ્મણા, એ ત્રણે મોટા ધામ. ૧૦

વામનેત્ર પુષાનાડી, લંબુષા દક્ષણ જાહે,
વામ કરણે ગધારીને, જમણે હસ્તિની જાણ
કુહ નાડી છે શુભદારે, સરસ્વતી જીલે પરમાણુ
વાણ્ણી મુત્ર ધારણી, પદ્મિની અગ્નીમાહે ૧૧

એમ નાડી નદી રૂપે, વર્ણની માહે વ્યાપી,
અહોનિરાશ જોગી જન સહા, તે કરે મંજન માહી.
જળ સ્નાનથી મળ ત્યાગ થાય, શુદ્ધ બાહ્ય ભસ્મસ્નાન,
મત્ર સ્નાનથી અંતર શુદ્ધિ, ને પ્રેમ પ્રકટે જ્ઞાન. ૧૨
અંતર સ્નાન જો ના થયું, બાહ્યથી શું થાય,
અંકનથી વૃક્ષ અંકન સઘળાં, પણ વાંસ તમ રહી જાય.

બાહ્યર કૃત જે જે કરે, તે સર્વ લોકા ચાર,
અંતર શુદ્ધિ થયા વિના, કોઈ પામે નહિ ભવપાર ૧૩

વડળીજ સક્ષમ અતિ ઘણું, તેથી મહા મોટો વૃક્ષ થાય,
એમ અંતર લક્ષથી ભાઈ, બાહ્યથી શુદ્ધ થઈ જાય;
એક તત્વ સઘળે વિસ્તર્યું જો જ્ઞાન દર્શિ થાય,
અહંતા અજ્ઞાનથી, તે ભવમાં ભમતો જાય. ૧૪

દુર્લભ મળવા તત્વ દર્શી, ને દુર્લભ વિષયા ત્યાગ,
દુર્લભ મળવી સહેજ વૃત્તિ, ગુરૂકીરપા પુરણ ભાગ્ય;

ઋષિ સિદ્ધ વળતા બોલીયા, સુણો કપિલ દેવ' કૃપાળ,
 જ્ઞાનથી અતિ પવિત્ર થાય, તે કહો ઉપાય દયાળ. ૧૫
 ત્યારે કપિલ વળતા બોલીયા, તમે સિદ્ધ સુણજો મમં,
 જાગૃત સ્વપ્નને સુપુષ્પી, એક સળંગ ભાસે બ્રહ્મ;
 અહં બ્રહ્મ બાણે અવસ્થા ત્રણમં, આવરણેના અવરાય,
 એણું જ્ઞાન ત્યારે ઉપજે, તે બંધનથી મુકાય. ૧૬
 ત્રણ કામે લોગવે તે અવસ્થાનો લોગ,
 તેથી વિલક્ષણ સાક્ષી શિવ, હું ચૈતન બ્રહ્મ સ્વરૂપ;
 એમ ઉલ્લસે આપ પોતા તણું, દેહ આવરણ નહિ લવલેશ,
 એવા જન જ્યાં વિચરે, તે પવિત્ર થાયે દેશ. ૧૭
 એક દેવ સરવે જીવે, અંતર રહ્યો તે નિરગુણ કેવળ શમ,
 વિશ્વ માત્ર ધરી રહ્યા, તે અંતર રહ્યા બ્યાપીક રામ;
 નિત્ય ધ્યાન અભ્યાસ કરતાં પ્રગટ દરસે આપ,
 ત્યારે કલેશ ટળે સંસારનો ને મટે ત્રિવિધિ તાપ. ૧૮
 પીંગળામાં સુરજ વસે, ગલા શોડષ ચંદ્ર,
 અંતઃકરણ તે પંચધા અને પ્રાણ પચે ઈન્દ્ર;
 જ્ઞાન ઇન્દ્રીય પંચ કહીએ, કર્મ ઇન્દ્રીય પણ પાંચ,
 એમાં વિકલ્પ પ્રપંચ વિકાર ખટ સંશકત છે. ૧૯
 આ દેહ મિથ્યામાન, તેથી ભિન્ન છે આત્મા.
 કોઈ લહે ગુરૂ મુખે જ્ઞાન, શેરડી શરકરા જેમ.
 શીખંડમા મુવાસ, દુધમાં જેમ ધૂત રહે ભાઈ.
 તલમાં જેમ તેલ પ્રકાશ, એ તત્ત્વ અંતર ગ્રહું સઘળે. ૨૦
 તેણે ચાલે સઘળો ઠાઠ, તેગુરૂકૃપાએપ્રગટ દીસે નીકર ભાય અટાટ
 પ્રથમ પંકજ શિશ્ય કહીએ, બીજું પંકજ નેન,
 ત્રિજું પંકજ કંઠ કેર, ચોથું તે મુખ બેન;

પાંચમું કર પદ છે, ને છઠ્ઠું ચરણ સરોજ,
સાતમું તે પદમ તે, રૂઢે અષ્ટમાં જોજ. ૨૧

અષ્ટ પંકજ પ્રદનાં, તેમાં રૂઢે મુક્ત રૂપ,
ચક્રાતીત રહે સદા, ઝોંકાર શુદ્ધ સ્વરૂપ;
હૃદે પદ્ય મધ્યે વસે છે, અગુપ્ત માત્ર સમાન,
એ ઇશ્વર દીપ શિખા સરૂપે, ધરે જોગી ધ્યાન. ૨૨

વિષય વિસર પામે ત્યારે, મટે રથુળનું ભાન,
ત્યારે સરવ વૃત્તિ શમે રૂઢીએ, એક રહે નિદાન;
તે રૂપ રહ્યું હરિનું રૂઢીએ, તે કરશે એણી રીત,
જ્યારે અચળપણ હોય નેવની, હોય લક્ષ્ય અંતર નિત્ય. ૨૩
અંતર લક્ષ નહિ જ્યાં લગી, ભાઈ બાહ્યર મિથ્યા જોગ,
પખાલ ડામે ના મટે, કાંઈ પાડા ઠેરો રોગ;

દૃષ્ટિ જોઉ સમ કરી, શુરૂ નેત્ર નિરજે જોઈ,
ચિંતન અચળ હોય જ્યારે, નિજરૂપ ઢોળે તેહ. ૨૪

અંતર સુરજ ઢોળે નહિ, તો સરવ મિથ્યા ધ્યાન,
નિજ સ્વરૂપ જો નિરજે નહિ, તે સિદ્ધ પશુ સમાન;
મીન વસે બહુ જળ વિશે, ફણીધર પવનનો આહાર,
ચાતક સદા નિરાશ રહે, વડ સહે જટાનો ભાર. ૨૫

અભાપત્ર આહાર કરે છે, ગરધવ ચોળે રાખ,
મુપક રહે છે શુદ્ધા મધ્યે, ધ્યાન ધરે છે જગ,
એ અલ્પ રૂળ તપનાં લખ્યાં, નહિ જ્ઞાન તપ સમાન;
અંતર દૃષ્ટિ ઉતરેતો, રહે 'નિરંતર ધ્યાન. ૨૬

અષ્ટ જેનાં અંગ છે, ને ચાર જેનાં ચરણ,
સ્થાન ત્રણ ને પંચ દેવતા, ઝોંકાર એવો વર્ણ;

એ ઓંકાર ને જે કોઈ જાણે, તે હરિહર બ્રહ્મ સમાન,
 બ્રાહ્મણ તેનું નામ કહીએ, જેને હોય એવું જ્ઞાન. ૨૭
 ઓંકાર કૃપી પિતા જેને, ગાયત્રીજી માય,
 એ માતપિતાને જે ના જાણે, તે વિપ્ર અંત્યજ કહેવાય.
 એક તિરથ ને બીજું તિરથ, એમ ફેરે તિરથ અપાર,
 આત્મ તિરથને જે ના જાણે, તે પામે નહિ ભવપાર. ૨૮
 કાયા કાશી કુર્ક્ષેત્ર છે, આત્મા વિશ્વેશ્વર આપ,
 જ્ઞાન ગંગા ભાગીરથી, તે જાણે જાણે પાપ;
 પ્રાતઃથી તે સાંજ સુધી, ને સાંજથી તે પ્રાત,
 આત્મા લક્ષે, કાર્યે તેનાં પ્રલે થાયે પાપ. ૨૯
 મન ચિત્ત ઘોડા ભેડીયા, આ શરીર રથની સાથ,
 દાળચક્ર જાણે ચાલ્યો, પૂર્વ કર્મ સારથિ હાથ;
 જે દિવસથી છુંદ પડી ભાઈ, માતૃ ગર્ભે મોભાર,
 તે દિવસથી જે નિરમીયું, મુખ દુઃખ સહુ નિરધાર. ૩૦
 સિદ્ધાંત કેઈ સાર છે, કહ્યું પદ્મ પુરાણે સોય,
 અધ્યાય થોથો કપિલ ગીતા સાંભળે સહ કૌય;
 ઈર્ષિ શ્રી પદ્મ પુરાણે સિદ્ધાંત સાર સિદ્ધ કેપિલ,
 સંવાદ રાજરાજેશ્રી યોગ કથન નામ ચતુરથો અધ્યાય. ૩૧

હાળ.

સરવ સિદ્ધ વારંવાર કરે ઠંડ પ્રણામજી,
 કપિલ કૃપાળુ નિરમળ નામજી;
 વચન તમારાં સુધા સમાનજી.

ઉથલો.

- સુધા સમાન ૬ વચન સામ, સાંભળતાં સંશય ટળે,
એક ચિત્તે અનુભવે તે, પ્રહ્લ માંહી જઈ બળે. ૧
- હવે રૂષિ સિદ્ધ સૌ બોલીયા, પુણ પ્રભુના પાપ,
તમે જોગ કહ્યો શા મીતે, કદ કરીને થાય. ૨
- અન્ય કરતાં શરીર છુટે, વળી પામે પુનરપિ દેહ,
નાના યોનિ વિશે કરે, કે નર જન્મ પામે તેહ. ૩
- આતો નરનારાયણ રૂપ થયા, કેવળ પ્રહ્લ સ્વરૂપ,
રાજરાજેશ્વરી યોગ જે સંકરે કહ્યો. ૪
- લોકના ઉપકાર અરથે પરવતો પ્રતિબોધ,
જે જાણે જીવ પરાપાર પામે, મટે ભવના રંધ. ૫
- અરજીન આધવને કહ્યું, શ્રી કૃષ્ણજીએ જેહ,
તેવું તમે અમને કહ્યું, હવે નવ રહે સંદેહ. ૬
- ત્વ પદ તત્ પદ. અસિ પદ. એ ત્રિપદ કેરો લેહ,
તે દ્વિગોચર જેમ થાય, તેમ કરો સંશય છેહ. ૭
- ત્યારે અનંત કોટી જન્મનાં, પ્રભુ ટાળે સહિ સંતાપ,
એક નિમિષ માત્રમાં મોક્ષ થાય, પ્રલે સહિ પાપ. ૮
- ત્યા કપિલ કહે પ્રજન પુછશું સાર,
અન્ય અધિકારીના જીવને રખે કહેતા એ નિરધાર. ૯
- ત્યારે સિદ્ધ કહે સ્વામિ કહ્યો, એનાં અધિકારના ચિન્હ,
લક્ષણ તેનાં વરણવો, તે જણાય બિજાભિન્ન. ૧૦
- ત્યારે કપિલ કહે સિદ્ધ સાંભળો, જેને હોય ગુરૂની કૃપાય,
સતવાદીને જીતેન્દ્રિય જેને સંત સાથે પ્રિત. ૧૧
- વિપ્ર હોય જો વેદ. પદી જાણે, શાસ્ત્રનો પાર,
ઈદામુત્ર વિવરણત જેય, નિત્યા નિત્ય વિચાર. ૧૨

તિતિદક્ષણા, ઉપરતિ ને શાંતિ, એ મુમુક્ષુનાં ચિન્હ,	
સર્વ ક્રમની ભુક્તિ બાણે, સહિ દેવનું અરચન;	
સર્વ તિરથ રટણ કરે, તેનું ફલ ન ઈચ્છે મન.	૧૩
કામ ક્રોધ, મદ, મોહ, માયા કંભને અહંકાર,	
બાઘત સ્વપ્ને સુપ્રપતિમાં, નહિ અસત્ય વહેવાર.	૧૪
હવે દુષ્ટ બળ અતિ તામસીને ચોર વંચક ધૂતે,	
સંત દિગ્ગજા દ્રોહ કરતા, કાંસી કુટોલ કપૂત.	૧૫
અભકત શક પાખંડી નારિતક, અધરમી જડ જંત,	
તે આગળ નવ પ્રકટ કરવું, સાંભળો સહિસંત.	૧૬
શાંત હાત સમ ચિત્ત જેનું, બ્રહ્મજ્ઞાન આસક્ત,	
સંત સગલી સતવાદી, હોવે હરિ ગુરૂ ભકત.	૧૭
સમ બુદ્ધિને સદાચારી, સર્વ દેવ શેવ અલોક,	
આશાપાશ નહિ લેશ જેને, અહં કરવી ઉચ્છેદ.	૧૮
એ અધિકારી મોક્ષના, શુભ લક્ષણ જેનાં હોય,	
અનેક જન્મ સસ્કારથી, ગુરૂ લોક પામે સોય.	૧૯
પ્રત્યક્ષને વળી પરોક્ષના, તે પામે સરવે લોક,	
લોક ગ્રંથી રૂઢેની સહુ, સશય થાયે છેદ.	૨૦
ક્ષય પામે કરમ સધળા, જેની દૃષ્ટિ પરગની પાર,	
દૃષ્ટતા સહિ મિછન્નુ, સિદ્ધાંત કેરે સાર.	૨૧
સહિ શાસ્ત્રમાં ગોખ્ય છે, નથી વેદાંતે વિસ્તાર,	
ને સાલળજે સિદ્ધ સરવે, કહુ સર્વ નિરધાર.	૨૨
સર્વ યકી જે તત્ત્વ મોહું, તે દૃષ્ટિ ગોચર થાય,	
બાહ્યર સિતર રહ્યો સત તર, મત્યક્ષ રૂપ જણાય.	૨૩
પ્રથમ મન બે નાદે વળગે, વળતી બિંદુ જણાય,	
ત્યાર પછી તે કળા નિરખે, એમ જ્યોતિ પ્રગટ થાય.	૨૪

- અકાર તે નાહ રૂપ બાણો, બિંદુ રૂપ ઉકાર,
મકાર તેતો કળા કહીએ, એમ જ્યોતિર્મય ચોંકાર. ૨૫
- સરપ મોહે નાદથી, જેમ ઘંટા નાદકોરંગ,
પતંગ મોહે દીપથી, એમ મન નાદની સંગ. ૨૬
- જેમ લોહ ચમકને દેખતાં, જઈ ચમકને લપટાય,
તેમ નાહ સુષુતાં વિષય તણ, મન ઉન્મુનિ થઈ જાય. ૨૭
- જેમ ધૂત ઠેરી પુતળી બાઈ, અગ્નિથી ગળી જાય,
લવણ જેમ જળમાં પડ્યું, તે એક સ્વરૂપે કહેવાય. ૨૮
- તેમ આતમને સંગે કરી, મન ઉનમુની હોય,
નેત્ર આગળ રૂપ દરશે, ત્યાં લય પામે તે સહી. ૨૯
- સાકર જળ સંગે કરીને, સાકરપણું લય થાય,
એમ સગુણનું ધ્યાન કરતાં, નિરગુણ માંહે સમાય. ૩૦
- ફળનું કારણ પુલ છે, તે ફળ થયે પુલ જાય,
એમ કર્મ કારણ જ્ઞાનનું, તે જ્ઞાને કર્મ વિલાય. ૩૧
- ઉઠક થકી જેમ થાય કાઢવ, તે ઉઠક થકી ધોવાય,
તેમ મન થકી જે કર્મ બાંધે, તે મનવડે છોડાય. ૩૨
- માટે મનવડે સઉ પાપ, મન થયું જો ઉન્મુનિ,
તો ટળે પુન્ય ને પાપ, ૩૩
- કામનાએ જે કરે, તે ફળ તેનું લોગવાય,
નિષ્કામનાએ જે કરે, તે કર્મે ના લોપાય. ૩૪
- કપાસ થકી જ્યારે વસ્ત્ર થયું, ત્યારે કપાસ કેરો નાય,
તેમ આતમથકી જ્યારે ભવયયો, તેણેખોયો આતમપ્રકાશ. ૩૫
- સત્વ થકી તે ધર્મ ઉપજે, રાજસથી પરપંચ,
તમોગુણથી ક્રોધ ઉપજે. એ ત્રણ ગુણનો કાંચ. ૩૬

- મૃતિકા જેમ એક છે, ને પાત્ર તેનાં અનેક, ^૧
 દુધનો રંગ એક છે, ધેનુ વર્ણ વિશેક. ૧૬૭
- વળી સુવર્ણ એકને ઘાટ ઘણેરા,
 એમ શરીર બહુને વર્ણ એક.
- એમ વિચાર્યે જ્ઞાન ઉપજે, કરે નિત્યા નિત્ય વિવેક. ૩૮
- પાપાણ્ણતું મહિર રમ્યું, માહે દેવ તે પાપાણ્ણ,
 હાદ્યા જન દિશમાં વિચારે, દેવ એમાં કાણ. ૩૯
- સર્વ ભૂત ધારી રહ્યો છે વ્યાપક વિષ્ણુ જેક,
 અખંડીત છે આતમા, તમે નિરખી જો જો નેક. ૪૦
- જ્ઞાતાને ઘેર પયતણને, જેમ સુરખ માગે બીખ,
 અમૃતને અજણું કરોને પામર પિપ વિખ. ૪૧
- એમ પ્રગટ પ્રભુને નવ લહે, ને પૂજે જઈ પાખંડ,
 સદ્ગુરૂ તે સૂઝે નહિ, ને લોગવે હુંઝા ડંક. ૪૨
- હૃદય કમળમાં સદા રાજે, પ્રગટ પુરણ તંત,
 નારાયણ છે નર વિશે, જેનો નહિ આદિને અંત. ૪૩
- આધાર સરવે લોકનો, તે આપે નિરાધાર,
 તેના ધ્યાનથી તે રૂપ થઈએ, એમાં સંશય નહિ લગાર. ૪૪
- ક્રીટ ભ્રમરના ધ્યાનથી, ચાય જીવ બ્રહ્મ અભંગ,
 નિત્ય રહ્યું જે નેત્ર આગળ, સ્ફાટીક મણિ સમ રૂપ;
 તે જોતાં ગુરૂ ગમ થકી ભાઈ, પડે નહિ ભવ કુપ. ૪૫
- અશ્વ આગળ છાયા કરસે, તે મૂળ માયા તેક,
 નિરખી જો જો તેકને, શિવ સાચો જ્ય દાયક તેક. ૪૬
- અશ્વ મધ્યે રહ્યું છાનું, અંગુષ્ઠ પ્રવ સમાન,
 તે હિપર પરવનું અરધ છે, તેની અથ સુદ્ધ ધ્યાન. ૪૭

એ સાર્ક્ષી રૂપે છે મુક્ત ભાગે, તે ભેતાં નિરમળ દૃષ્ટ,
 જળ હળ જ્યોતિ દરશે જ્યારે, તેજ અતિ ઉત્કૃષ્ટ. ૪૮
 અમળ નિરમળ સઘ સુંદર, વ્યાપિક સઘળે તેજ,
 બાહ્યર ભિતર રહ્યું સઘળે, ચૈતન ધન તે એજ. ૪૯
 શુદ્ધ રક્ષાટિક સમાન ઉજ્જવળ, તેજનો અંબાર,
 જે પ્રાણને ધારી રહેા, તે પ્રમદ અપરંપાર. ૫૦
 સદ ચિત આનંદ રહેા સઘળે, જ્ઞાન દૃષ્ટે ભેવા લય,
 અજ્ઞાન દૃષ્ટે અન્ય કાસે માન્ય મિથ્યામાંય. ૫૧
 સુવર્ણ અગ્નિમાં તપે ત્યારે શુદ્ધ કંચન યાય;
 એમ જીવના ધ્યાનથી, સાધ મર મુકાય. ૫૨
 રત્ન કુલમા હીપ જેમ, એમ બાહ્યર ભિતર રૂપ,
 શુદ્ધ કૃપાએ જેને દરસે તેણે લેણે લેડ અનુપ. ૫૩
 શુભ્યથી એ શુદ્ધ હતું તે કહ્યું સઘ પ્રકાશ,
 જામન સ્વર્ગ શુપુષ્પિ તુરિયા, મધ્યે જેનો વાસ. ૫૪
 નખ ચક્રી તે શિખા લાગી પુરણ મુરતિ જેહ,
 અચળ દૃષ્ટે જે કોઈ ભેશે તેને દરશે તેહ. ૫૫
 મનસા વાચા કરમણા તપે કરે એ અભ્યાસ,
 આળ પંપાળ અવસર જોશે, તે અંતે થાશે નિરાશ. ૫૬
 સિદ્ધાંત ઠેકે સાર છે એમ કહે પદ પુરાણ.

અધ્યાય પાચમે સમાપ્ત

હાળ.

સ્તવન કરે બહુ સિદ્ધ અપારણ,
ધન્ય ધન્ય ઈશ્વરના અવતારણ;
વચન તમારાં પર ઉપકારણ,
જે અનુભવતાં પામે પારણ.

૧.

ઉચ્ચે.

પાર પામે ભવ દુઃખ વામે, એણે કાંઈ જઈ એસે કરી,
ફૂડી રીતે આચરે તે, નાવે ભવમાં ફરી. ૧
હવે સિદ્ધ કહે સુણો કપિલ સ્વામિ, અમો યુદ્ધ જોડી પાણ્ય,
જ્ઞાનને વળી-ગ્રંથ કેફે રૂપ કહેા નિરવાણ્ય. ૨
ત્યારે કપિલ કહે તમે સાંભળો સહસિદ્ધ મુનિજન સાથ,
આ શેષ-તત્ત્વ-તમને કહું, તે પરગટ હાથે હાથ. ૩
ઉન્મુનિ નિરંતર તેહને, જે પરાત્પર નિરખે ધામ,
આત્મા જ્ઞાને નિરખીયો જે, પ્રત્યક્ષ રમતો રામ. ૪
જેમ પોતાના મંદિર વિશેથી, બાહ્યર નિકળ્યો જન,
તે ભિતર આવ્યો વસ્તુ હેવા, તે અંધકાર લોવન. ૫
એ અંધકારમાં કરીને એસે, ત્યારે જાસે સઘળી વસ્ત,
એમ ફૂદેમાં રામ ફરશે, ત્યારે મન થાય ચ્વચ્છ. ૬
ફૂદે તે અંધ લોવન જાણો, અંચળ નર તે મન,
બાહ્યર જાય ને ભિતર આવે, નવ મુઝે આપ કે અન્ય. ૭
જ્યારે સ્થિર થાય તો-આપમાંથી સહેજે થાય ઉદોત,
તેણે બાહ્યર ભિતર સરવ જાસે તેજ આત્મા જ્યોત. ૮
અચળ નિરમળ અખંડ અબ્ધય પુરણ જોત્ય પ્રકાશ,
ત્રાહિ, ત્રાહિ હું, શરણે આવ્યો, કરો ઘોર નરક વિવાશ. ૯

- વિચાર પંકજ અષ્ટ દળનું, કેસરરંગ વૈરાગ,
વિરકત તાતે કરણિય ત્યાં ચંદ્ર કાંતિ સોભાગ. ૧૦
- ત્યાં પરિગ્રહ નામ જેનું, સમ્યક્દાનંદ રૂપ,
એગી ધરે નિત્ય ધ્યાન તેનું, તે સઘળે એક સ્વરૂપ. ૧૧
- જા જવલ્યમાન તે જ્યોતિ દરશે, વિદ્યુત પૂજ સમાન,
તે સદાશિવને નિત્ય નિરખે, જેને નેત્રે લાગ્યું ધ્યાન. ૧૨
- આંખા કેરા ફળ વિશે હોય ખાટો મીઠો સ્વાદ,
પાકે ત્યારે થાય મધુરો એમ મનના વાદ. ૧૩
- અંતઃકરણ તે આંખો જણો, માણસ તે ફળ કામ,
ખાટો મીઠો ને થાય મધુરો, નાના વિધનાં નામ. ૧૪
- એમ રૂઢે કમળની મધ્યમાં એ મન પાકે જેમ,
ત્યારે ખાટું મટી મીઠું તે થાય, પ્રહારસમય તેમ. ૧૫
- આ નાના વિધની વાસના, એ મનમાં ખટાશ,
તે સાધન ધ્યાને પાકે ત્યારે, પ્રહારસં પ્રકાશ. ૧૬
- નિરવાસનિક જે મન થયું, તેમાં પ્રહારસનો સ્વાદ,
એ પીવે તેને ધન્ય છે, ભાઈ પામે સુખ અગાધ. ૧૭
- એ રસનો જેણે સ્વાદ ચાખ્યો, તે સર્વેએ હરિ હોય,
એ સ્વાદ આગળ અવર સુખ, તે સર્વે મિથ્યા જોય. ૧૮
- વિચાર દરપણુ વિશે જે કોઈ, જીવે પોતાનું આપ,
આપ દરશે આપમાં તો, સર્વે તેનો ખાપ. ૧૯
- ચિત્ત શુદ્ધ સ્થિર થાય જ્યારે, ત્યારે હૃદે ભાસે ભાણુ,
અચળ ચૈતન એક સઘળે, ચરાચર પરમાણુ. ૨૦
- આત્મા તે જ્યોતિરૂપે, નિરંતર દરસાય,
સુર જવત્ ઉદ્યોત સઘળે, તે અકળ કળ્યો નવ જાય. ૨૧

- દીવાકર એમ જ્યારે હરસે, નિજ આતમ માહે પ્રકાશ,
અવર બીજું નવ ચિતવીયે જાઇ, ત્યાંજ કરવો વાસ. ૨૧
- આત્મા જ્યોતિ હૃદય મધ્યે, દૃષ્ટિવૃદ્ધે જોવાય,
કમળ સરવે પ્રગટ દીસે, તે જાવ થકી સુકાય. ૨૩
- ત્યારે સિદ્ધ એમ જોલીયા, તમે સુષો શ્રી જાગવાન;
જથારથ એ કહ્યું સ્વામિ, જ્યોતિરૂપનું ધ્યાન, ૨૪
- ને તેજ રહે છે હૃદે મધ્યે, બ્રહ્મ કેવલ્ય રૂપ,
તે કેમ કરીને પ્રગટ દીસે, એ કહો લોક અનુપ. ૨૫
- હૃદે માંહી આત્મા, તે દષ્ટે કેમ કરી જોવાય,
તે વિસ્તારીને કહો જથારથ, સરવ સંશય જાય. ૨૬
- ત્યારે કપિલ વળતા જોલીયા, તમે સુષો સિદ્ધ સુજાણ,
સરવ સથે થાય ઉદ્ધન, જુવો પ્રગટ પ્રમાણ. ૨૭
- પગ થકી તે જ'ઘા સુધી, પ્રથવી વત્વનો કાર,
તે મધ્યે જોકે મહમ છે, તેનો સ્વર રહે વિસ્તાર. ૨૮
- જ'ઘા થકી તે નાભિ સુધી, જળ તણે છે વાસ,
આધાર લિંગને નાભિ સુધી, પદમ છે પ્રકાશ. ૩૬
- અનુરૂપને શુદ્ધ કેરું, લિંગ ખટ દળ સાર,
હસ દળ તે છે નાભિએ, ને કાદશ હૃદે વિચાર. ૩૦
- બત્રીસે યાંબડીઓ વિશે, જાઇ જાણર બત્રીસ જોય,
કકાર આઠ હકાર અતે અવ્યય વરણુ તે હોય. ૩૧
- નાભિ થકી તે કંઠ સુધી અગ્નિ તત્વનો વાસ,
ચોક્કત દળનું કમળ છે ત્યાં સ્વર તણે નિવાસ. ૩૨
- હવે કંઠ થકી તે શુક્રુડી સુધી, વાસુ છે નિરધાર,
તે મધ્યે છે સુક્ષ્મ પંકજ, અક્ષુ અગ્નિ સાસા. ૩૩

- નેત્ર સ્થાને રહી વરતે પચિસ તત્વનું જ્ઞાન,
જાત્રત કેરાં તત્વ કહું તે સાંભળજો મહા મુન્ય. ૫
- વ્યાવરતીને ઉપરતી વળી જાત્રત જોધ અન્ય.
લજ્જા કામને ક્રોધ કહીએ, મોહને જાય હોય,
પંચ ભાગ આકાશના, સ્થુળ દેહ માંહે જોય. ૬
- પ્રસારણને ચંચળતા વળી અતિ ગમન કહેવાય,
ભ્રમણને નિરોધ કહીએ. પંચ પ્રકાર વાયુ થાય.
નિદ્રા, મેથુનને આજસ હોય તૃષ્ણાને બુદ્ધિએ પંચ,
પંચ ભાગ થાય તેજના, તમે સાંજળો સિદ્ધરાય ૭
- લાલશ્વેતને રકત કહીએ, મિશ્રને હોય મેઠ,
પંચ પ્રકાર એ જળતણા તમે બાલુને મુની લેદ. ૮
- દેશ નાહીતે માંસ છે, વળી ત્વચાતે ભાઈ હસ્ત,
એ પંચ ભાગે પૃથ્વી રહે છે જો હસ્તોહસ્ત ૯
- એવું વરણન સ્થુળ દેહે પ્રગટ નામને રૂપ,
હવે કહું તે સુક્ષ્મ જાણો, જે રહ્યાં અતર શુષ્ત. ૧૦
- સ્થાન ઠમ ને ક્રિયા તેની સાંભળજો થઈ સૌ સ્વસ્થ,
અપચી કૃત જૂત જેનાં અદૃષ્ટ છે વસ્તુ જેઠ.
- સુક્ષ્મ દેહનું ઠંઠ સ્થાનક, સત્ત્વ શુષ્કનું વાસ,
ઉકાર તેમા માત્રા છે ભાઈ, સ્વપ્ન અવસ્થા પ્રકાશ ૧૧
- અન્યથા છે જ્ઞાત તેનું તત્ત્વ જળનો ઠામ,
મધ્યમા છે વાણી જેની. વર્ષુ ધોળો નામ. ૧૨
- ચન્દ્ર વેદના જોગથી છે, તૈજસ અભિમાન,
અંશુદ માત્ર છે પ્રમાણ તેનું, મન વિકારક જ્ઞાન. ૧૩
- અવિવીર્યુત છે ભોગ તેનો શરીર સુક્ષ્મ નામ,
સાદૃશ્યતા દૃશ્ય થઈ રહે એ મન વિકાર કામ ૧૪

અંતઃકરણ વળી મનં છુદ્ધિ, ચિત્તને અહંકાર,	
પંચ પ્રકાર આકાશનાએ, સુક્ષ્મ દેહ નિરધાર.	૧૫
વ્યાન, સમાન, ઉદ્ધાન કહીએ, પ્રાણ ને અપાન,	
પંચ ભાગે રહ્યો વાયુ, એ દેહ માંહે નિદાન-	૧૬
શ્રાવણ ત્વચાને નેત્ર કહીએ, ચિમ્બને શુદ્ધ જેહ,	
જળ તણા એ ભાગ પાંચે, સુક્ષ્મ અગે તેહ.	૧૭
શબ્દ સ્પર્શ રૂપરસ બળે, પાંચમું જે ગંધ,	
પંચ ભાગ પૃથ્વી તણા, તે સુક્ષ્મ માંહે સંબધ.	૧૮
પંચીકરણ એ લોગ છે, તેનો કંઠ માહી વાસ,	
સુક્ષ્મ રૂપે રહ્યું અંતર, પીઠ માંહે વાસ.	૧૯
સ્થુળ દેહની મધ્યે રાજે, સ્વેત જેનો રંગ,	
તે મધ્યે વાસો છવ કેશ, એ સુક્ષ્મ તેનું અંગ.	૨૦
તે થકી વળી સુક્ષ્મ છે, દેહ કારણ જેનું નામ,	
પચીસ માત્રા સહીત છે, જેને રૂપ શુણ્ણને ગામ.	૨૧
વર્ણ રથાન દેવતે જેનાં સ્થાનિયોં વિસ્તાર,	
કારણ દેહનું હૃદે સ્થાનક, તમાણુણ નિરધાર	૨૨
પ્રાગના જેની અભિમાની, એને એતાં આનંદ,	
મહાર તેમાં માત્રા છે બાઈ, સપોષિત શું છંદ.	૨૩
તેજ તત્ત્વ છે તે વિશે, ને કર્મ જેનો રંગ,	
પરવ અરધુ રૂપ છે બાઈ, પરચેલી વાચા સંગે.	૨૪
સામવેદનો હૃદે વાસો, સર્વ દેહ વ્યાપ,	
પંચ પંચ પરકરવી તેમાં કહું તેનું ગાપ.	૨૫
મરણને વશચર કહીએ, શશુપતિ હોય જેહ,	
કારણનું એ રૂપ બળે, કહું નિશ્ચે તેહ.	૨૬

- અવકાશને વિસ્તૃતિ, ત્રિભુ' આવરણ તેની સરવણ,
 પરમાણુ અંગ છે પાંચમું, આકાશ તત્વ આચરણ. ૨૭
- બ્રાંતિ શંકા શોષણ હોય, સ્થિરતાને ધીર,
 પથ વિભાગે વાયુ વરતે, એ કારણ જે શરીર. ૨૮
- શુદ્ધ રૂઢને કૃતમતા, વળી હુળાહળ ત્યાં નાણુ,
 સલલતાને સત્વતા, એ તેજ સાગ પ્રમાણુ. ૨૯
- અદુલતાને પોષણતા, પળી પ્રબળ તાકરકન,
 ધારણતા એ નાણુને ભાઈ, પાંચ સાગ જળ ચેત. ૩૦
- હવે શુદ્ધતાને બળ તત્વતા, લજ્જાને પીકી કરણ,
 'કઠીણતા છે જે માંહે, પંચે પૃથ્વી મણ. ૩૧
- કારણ દેહ એ નાણુને, હૃદે માંહે વાસ,
 તત્વ કદાં જેને વિશે, તે જ્ઞાને થાય પ્રકાશ. ૩૨
- હવે મહા કારણ છે જેની ઉપર, તેનો કહુ વિસ્તાર,
 મૂર્ખિ તેનું સ્થાન છે, જ્યાં જીવ તેનો કાર, ૩૩
- તે સાંભળને ઋષિ સર્વે, કહુ જેનો વિસ્તાર.
 શુદ્ધ સત્ત્વ શુદ્ધ ત્યાં રહે, જ્યાં બ્રહ્મ રંધ્ર નિરધાર, ૩૪
- પ્રત્યક્ષ આત્મા અભિમાની, ભોગ આનંદ ભાસ.
 તુરિયા અવસ્થા અર્ધ માત્રા, જ્ઞાન મહી જેવાસ, ૩૫
- વાયુ તત્વ છે તે વિશે, મસુર માત્રા પ્રમાણુ.
 કળા અષ્ટ સંબુક્ત છે, એ મહાકારણ નિરવાણુ, ૩૬
- વૈરાગતાને સુસુષુતા, મહંદર્શી તત્વ,
 કળા ચાર સુક્ત છે એ, તુરિયા અવસ્થા સત્ય. ૩૭
- પુરણતાને અસંગતા, વળી બ્યાપકતા કહેવાય,
 બીજગતાને અખંડતા, એ પંચ આકાશ થાય. ૩૮

- અભુગતાને અછેદતા, વળી પરાત્પરતા બાણ,
નિરમળતાને અમૃતતા, એ વાયુ પંચ વખાણ. ૩૯ |
- સદાઝયતાને હિર્ધવાસી, પ્રકાશ કરતા સાર,
ચૈતન્યતાને અર્થ રહીતતા, એ તેજ ભાગ નિરધાર. ૪૦
- અકળતા ને જગજીવન, જ્યોતિ રૂપે જોડે,
અમૃતાને કારણતા. બાઈ પંચે જનથી જોડે. ૪૧
- હસ્તેકતાને કારણતા, વળી પાનસા કહેવાય,
એ પચીસ તત્વ સંયુત, મહા કારણ દેહ,
સર્વે માંહે શ્રેષ્ઠ છે, તમે જાણી લેજો તેહ. ૪૨
- જંતરની અંતર રહ્યો તેહ આત્મા કેરો વાસ,
ગાદા કોડા કરે જ્યારે, તે જીવ નામ પ્રકાશ. ૪૩
- જહંકા જહંક વિચારથી, એ જીવ જાણો શિવ,
તત્ત્વમસિ તે દેહ ચોથો, જ્યાં રહે નહિ જીવ. ૪૪
- તે શુદ્ધ મુખે કરી જાણીએ બાઈ, અવર નહિ ઉપાય,
તત્ત્વદર્શી શુદ્ધ મળે તો તત્ત્વ દરશન થાય. ૪૫
- માટે સર્વ પ્રયત્નથી બાઈ, જુઓ આત્મારામ,
અહં દેહ જુદો કરી કાં પડો નિચે કામ. ૪૬
- લખ ચોરાશી ચોની જત્રે, કરે મુઠ અચેત,
પણ નિજ સ્વરૂપને નિરખવા, નવ કરે શુદ્ધ શું હેત. ૪૭
- તે માટે સહ સાંભળી. રિયતિ કરો આત્મા સાથ,
ત્યારે ટળે જન્મ મરણનું જોખમ, જો જાણ સદ્ગુરુ હાથ. ૪૮
- સિદ્ધાંત કેરું સાર છે એ કપિલ ગીતા નામ,
અધ્યાય સાતમો થયો પુરણ પૂરે મનના કામ. ૪૯

હાળ.

સિદ્ધ કહે સૌ વચન ઉચરીછ, કપિલ પ્રભુ છે કલ્યાણકારીછ
 દેહ ચાર કહ્યા વિસ્તારછ, તત્વ સહિત ગુણ અનુસારછ. ૧

ઉપલેખ

- રૂપ ગુણને વર્ણુ સ્થાનક કહ્યા ચથારથ જેહ,
 મંદ બુદ્ધિ છવ બીચારા, કેમ જાણે તેહ. ૧
- ચાર પ્રકાર જે દેહ કહ્યા, તે ગુરૂ કૃપાએ જણાય,
 પણ નેત્ર નાકને કાન વિના, તે છવને કેમ ચાય. ૨
- સરવે જૂતમાં આત્મા, તે રહ્યો નેત્રને કાર,
 આકાશથી તે નિથે જાગે, વાયુ મંડળમાં જાહેર. ૩
- દેહજી પંકજ મધ્યમાં તે, કહ્યું આત્મ સ્વરૂપ,
 સરવ કેરૂં સારજે, તે લહે મહા મુનિ જૂપ. ૪
- પણ જાતે તે અંધ હોય પ્રાણી, કે માંહે ઉપાધ્ય,
 પડળકે વળી પુષ્પ આવે, તે દેહને હોય વ્યાધ, ૫
- વળી સરવ ઇન્દ્રો રહીત હોય, તેહનો શો મર્મ,
 ત્યારે ચાર દેહતે કેમ વરતે, કહો જથારથ એહ. ૬
- એવો સંશય અમ તણો, તે સંભાવો મહારાજ,
 પરમારથ વચને પ્રભુ, સરે છવના કાજ. ૭
- ત્યારે કપિલ કહે સુણો મહા મુનિ, તમો પ્રશ્ન પુછયું જેહ,
 પુરવે અવર કોણ કોને, નથી પુછયું તેહ. ૮
- તમે પુછયું તે કહું સરવે, વિસ્તારીને વાત,
 નથી વિધિ એ જેમ છે તેમ, એમ સમજવું સાક્ષાત. ૯
- જે ગરબમાંથી દેહને, હોય પડળ પુષ્પ કે અન્ય,
 એ સ્થળે હોય ઉપાધ્ય એવી; ત્યારે ત્રણ દેહના ચિન્હ. ૧૦

- ત્યારે આત્મા ક્યાં રહે, અને ક્યાં કરે વ્યવહાર;
એવું તમે જે પુછ્યું, તે સુણો કહું નિરધાર. ૧૧
- વિધાતા એ વિશ્વ કીધું, સ્થાવર જંગમ જાત;
પ્રારંભ અનુસારથી, એ પંચ લૌતિક જાત. ૧૨
- સરવણ નિરખણ સરવને છે, આહાર કોડા માત્ર;
જીભ ત્વચા સમેત સંરવે, ઇન્દ્રીયોની જાત. ૧૩
- વળી જળ જંતુ નવલક્ષ જાતી, જલોકાદિક જેહ;
નેત્રને વળી કાન વિના, વરતતા તેહ. ૧૪
- સરપને વળી કરણ ન મળે, ચરણને નહિ હાથ;
એવું પુરવે કેશ પાચેથી જાણ, પામે એવા દેહ. ૧૫
- વિચારી જોતે થકે, નહિ આત્માને કાંઈ તેહ.
વળી લતાવેલી વૃક્ષમાંહે, ત્વચા ઇન્દ્રી એક; ૧૬
- પણવરતે સૌ વહેવાર, તેમાં જોતે કરી વિવેક.
અહાર વૃદ્ધિને ક્ષીણતા, ફળ પુષ્પ જે કાંઈ યાય; ૧૭
- સ્થુળ દેહની મધ્યમાં, સહે પંચ પ્રાણ.
અગ્નિ કેરી ઉજ્જ્વળતા વળી, ક્રુધા તૃષા નિરવાણ; ૧૮
- નેત્ર સ્થાને વરણ પંક્તિ, ત્યાં ત્રણેનું અભિમાન.
સ્થાવર જંગમ વપુ મધ્યે, સરવ વરતે જ્ઞાન; ૧૯
- બીજોમાં અંકુર છે, તે ઉગે જળને જોગ.
નેત્ર તેનાં અગ્ર જાગે, આત્માસ્થાનક જોગ; ૨૦
- શબ્દ સ્પર્શને રૂચનાં છે, વળી નેત્રે વ્યવહાર.
સુણો કહું ગતિ તેહની તમે માનજો નિરધાર. ૨૧
- જળ મધ્યે જુઓ કમળ રહે છે, ગગન મધ્યે જાણ;
તે રવીના ઉદોત્તમી. હોય પ્રપુલ્લીત ધ્યાન. ૨૨

- પાંધિની વળી ચંદ્રથી, થાય રજનીએ પ્રકાશ;
સુરજ કાંતી પુષ્પનો, તો સુરજ સનમુખ વાસ. ૨૨
- લગ્યાળુજ સ્પર્શથી, ક્ષણ માત્રમાં મીઁચાય;
રજની વિશે કુવાડીયા, તે સરવ સંકેચાય. ૨૩
- કદલીને વળી પ્રસવકાળે, શબ્દ થાય નિરધાર;
અંતરવેલી મુખ વિના, રસ ખીલે તરૂનો સાર. ૨૪
- એમ સરવ ભાતી માંહે, એક છે વ્યવહાર;
અધ બધિરનું લક્ષણ તે નથી, આત્મા વિશે નિરધાર. ૨૫
- સરવ ઇન્દ્રીનાં કાજ કરે, એ સ્થાવર દેહની માંધ;
મુઠમંદ અભણ અજાની, છેદન કરે છે ત્યાંધ. ૨૬
- ત્રણ પ્રકારે ત્રિધા દૃષ્ટિ, સરવે દેહને હોય;
અધ ઉરધને મધ્ય છે, તે કહું દૃષ્ટાન્તે સોય. ૨૭
- હૃદયે જ્યારે કામ બાળ્યો, મધ્ય નેત્રે જેમ;
સરવને ભ્રૂમધ્ય રહે છે, દૃષ્ટિ તેમ. ૨૮
- શરીર ચાર પ્રકારનાં. તેમાં તત્વ છે સત્ય એક;
તેથી ભિન્ન છે સાક્ષી રૂપે, તમે જોલો કરીવિવેક. ૨૯
- આ શરીર બાળી બસમ કરે ત્યારે, દેહ ક્ષરને ત્રણ;
સરવમાં મિથ્યારૂપ જાણો, અસત સૌ આચરણ નાશવંત. ૩૦
- નામ રૂપ સઘળું, અદૃષ્ટ થઈ જાય;
મણવ આદે સત્ત્વ સઘળું, રહેજે સઘળું સમાય. ૩૧
- શુદ્ધ અંશ જે સાક્ષી રૂપે, રહે નિશ્ચળ એક;
ત્રણ લોવનમાં એજ નિશ્ચે, જોલો કરી વિવેક. ૩૨
- સરવ તત્ત્વમાં સત્ત્વ તેનું, તે ઉપાધે અવરાય;
મેઘના આવરણ ચક્રી જ્યમ, સુરજચંદ્ર ના જણાય. ૩૩
- આ પ્રહાંડને જાઈ રમ્યું જ્યારે, ત્યારે નિરમ્યા શરીરૂર;
લોકના ઉપકાર અર્થે, કયું પ્રગટ જે નૂર. ૩૪

- તે પરજન્યથી નવ દેખીએ, પણ નિશ્ચે છે તે ઠાર;
તેમ નેત્રને દોરે કરી ભાઈ, આતમ ન લહ્યોમાર. ૩૫
- પુરવ જન્મનાં પાપથી, નર નેત્ર થાયે અંધ;
તે પુષ્પ પડળને રોગથી, નહિ તેજ સાથે સંભંધ. ૩૬
- તેજની જ ક્રિયા થકી, વળી દૃષ્ટિ નિરમળ થાય;
લજ્જામાંહે લજ્જી વસ્તુ તે નેત્ર થકી જણાય. ૩૭
- તેમ સુદમ દેહની દૃષ્ટિ માંહે, રહ્યો છે જે રોગ;
તે સદ્ગુણનાં અંજન વિના, નવ હોય આત્મા ભોગ. ૩૮
- જ્યારે ચિદાનંદનું રૂપ સધળે, દૃષ્ટિ ગોપ્ય થાય;
નેત્ર આગળ ભોલ્ય છે તે, વરણવી નવ જાય. ૩૯
- સદ્ગુણની કૃપા હોય તો, પામે એવું ધ્યાન;
પ્રગટ પ્રભુને દેખીએને, હોય નિરમળ જ્ઞાન. ૪૦
- એ જ્ઞાન વિના આ મનુષ્ય સરવે, જેવું વનનું રોજ;
ઉઠર ભરે ઉદમ કરી પશુ, નહિ આતમખોજ. ૪૧
- સિદ્ધાંત સરવે સાર તેનાં, એમ વદે વેદ વેદાંત;
ફૂલી રીતે આચરે તે, પામે ભવનો અંત. ૪૨
- શ્રીપરમેશ્વર ગુરૂ રૂપ થઈને, પ્રગટ કરે જ્ઞાન;
ધંધરના કોઈ એવને ભાઈ, નથી એવું જ્ઞાન. ૪૩
- કૃષ્ણે કહ્યું અરજીન પ્રત્યે, ઉદ્ધવને અતિસાર;
સનકાદિકને પ્રજ્ઞા સાફ, હંસે ધર્યો અવતાર. ૪૪
- દત્તાત્રેને સિદ્ધ પ્રત્યે, સાથે હુતા નવનાથ;
તેને કહ્યું શ્રી શંકરે, જે તત્ત્વ હાથોહાથ. ૪૫
- સીતા વિભોગ રામ રોતા, ત્યારે મળ્યા શિવમહારાજ;
આત્માનો ઉપદેશ કર્યો ત્યારે, મટી અંતરની ઢાઝ. ૪૬
- કુરુશુરામને મળ્યા જ્યારે, દત્ત ગુરૂ મહંત;
આત્મ વિદ્યા આપી જ્યારે, ત્યારે થયા નિરમળ અંત. ૪૭

- પારવતીને ળહુ પ્રકારે, શિવે કહ્યું ને સાર;
અત્યક્ષ જ્યોતિ દૃષ્ટિ ગોચર, દેખાણી નીરધાર. ૪૮
- અનેક ભક્ત ઉગારીયા, શિવે કહ્યું સિદ્ધાંત;
તે સાંભળતા પાર પામે, આવે ભવનો અંત. ૪૯
- દેહ મધ્યે આતમાતે, દેહવડે દેખાય;
તે માટે દેહ આતમા એવું, નામ કહે સા કાંઈ. ૫૦
- અક્ષર નામ તે આતમાને, ક્ષર જણો આ દેહ;
એ અક્ષર આ ક્ષર રૂપે થયો, તે જોંકાર આપે એહ. ૫૧
- વિશ્વનાથ જગતશુદ્ધ છે, કાશીપુરીમાં જેહ;
દક્ષણ કાનમાં સંભળાવે છે, મરણ અંતે તેહ. ૫૨
- એ તારકમંત્ર મહાતત્ત્વ મોહું, સકળલોકમાં સાર;
એ સ્મરણ કરતાં સદૃવ કારજ, સિદ્ધાંત થાય નિરધાર. ૫૩
- સાક્ષાત શિવ સ્વરૂપ થાયે, જન જપે જુગતે તેહ;
શ્રવણ માત્રે મોક્ષ પામે, ફરી ન પામે દેહ. ૫૪
- ગોખ્ય માંહે ગોખ્ય હતું, તે કહ્યું સઘળું સાર,
સજ્જન્ય રાખ્યું નથી. તમે માનજો નિરધાર. ૫૫
- સુતપુરાણી કહે સનકાદીકને, તમે સાંભળો મુનિરાય;
શ્રી કપિલદેવે સિદ્ધ પ્રત્યે કહ્યો, પ્રણવનો મહિમાય. ૫૬
- તે સાંભળીને સદ્ય મુનિજન, પામ્યા હરમ અપાર;
રાજ રાજેશ્વરી વિદ્યા, જોગ લાહી નિરધાર. ૫૭
- સાધાંગ દંઠવત્ કયો સરવે, આણી હરમ ઉમંગ;
એ અધ્યાય પુરણ થયો, જોલો ને ગોવિંદ. ૫૮
- સંસ્કૃતમાંથી શોલીને, ફરી પ્રાકૃત ભાષા એહ;
સુગમ સમજણ તેહને, શુદ્ધભક્ત હોયે જેહ. ૫૯
- સંવત જોગણીસે ઉપર, ખટ છ પોષ સુદ પરમાણુ;
પ્રતિ પ્રહાને સનીવારે, થયો પુરણ નિરવાણુ. ૬૦

મલાતજમાં મહારાજ કેરો, સેવક છોટલાલ;
તાવજાનની ઇચ્છા જેને, તેને ઉપજે બહાલ. ૬૧

॥ इति श्री पद्मपराणे सिद्धकपिलसंवादे
कपिलगीता संपुरण. ॥

અથ છોટમકૂત વોધ વાવની.

છાપા.

વંદ શુરપદ કમલ વિમલ મન બુદ્ધિ કરતા
ભાસે પ્રદા પ્રકાશ અવિદ્યા તિમિર હરતા;
સુઝે સાર અસાર સકલ સુખ ઉપજે એથી,
તાન મન હોય પવિત્ર તાત્વ નિજ હરસે તેથી;
વળીમહિમા સદ્ગુરુ તણે શિવ સનકાદિ ગાય છે,
જેની કૃપા કટાક્ષથી જીવ પ્રદા મય થાય છે. ૧
માયાના બે રૂપ અવિદ્યા વિદ્યા કહીએ.
વિદ્યા ઉજ્જવલ રૂપ અવિદ્યા કાળી લહીએ;
કાળી રૂપ કરાલ પ્રવરતી કેરી માતા,
વિદ્યા સુખ મય સાર નિવરતી કેરી બાતા,
એનીવરતી તથા પ્રવરતી તેમન રાજાને બંધ વરી;
પરિવાર થયો બહુ તેહનો તે કથા કહું બુગતે કરી. ૨
કાયા નગર અનૂપ દ્વાર નવ કહીએ તેને,
ફરતા ત્રણે કોટ કાંગરા આપે એને;
વન ઉપવન ને બાગ પુરા છે પાછળ ફરતા,
રાણી સહિત મન રાય લોગ ભાવેથી કરતા,

તે પ્રવતી તથા નિવર્તિનો વિસ્તાર પછી વધ્યો બહુ
 એ મન વશ વરતે જેહને તેવું ક્ષણ આપે સહુ. ૩
 પુત્ર પ્રવૃત્તિ તણે પ્રથમ તો મોહ પ્રમાણે,
 બીજે કહીએ કામ કોધ તે ત્રીજે બળે;
 આથો સુત છે લોભ દંભ તે પંચમ કહીએ,
 છઠો કહીએ ગર્વ સાતમો મદને લહીએ;
 વળી અધર્મ સુત છે આઠમો પુત્ર પ્રવૃત્તિનાં કદાં,
 એ પ્રજા સહિત બળીઆ બહુ ત્રિલોવનમાં વ્યાપિ રહ્યા ૪
 મિથ્યા દુષ્ટી નામ મોહની કહીએ નારી.
 સુત તેનો અહંકાર વરી છે મમતા ખ્યારી;
 કામ તણી જે નાર રતિ રૂપાળી કહીએ,
 લાલચ તેનો પુત્ર પત્નિ લોલુપતા લહીએ;
 વળી હિંસા ને ક્રોધે વરી અસત્ય સુત તેનો થયો,
 અવિચાર નારી વરી વિસ્મૃતિ સુત તેનો કહ્યો. ૫
 તૃષ્ણા વરીઓ લોભ પુત્રત્રય તાપ થયા છે,
 ચિન્તા વરીઓ તેહ પુત્ર શોકાદિક થયાં;
 છે આશાવરીયો દમ્ભ પુત્ર પાખંઠ વખાણુ,
 વરી અવિધાનાર પુત્ર પ્રપંચ વખાણુ,
 વળી ગર્વ અવિધાને વયો સુત અપજ્ઞ છે તેહનો,
 તે પરણ્યો પાપ કૃતિ બહુ ધિષ્ઠાર કરે જગ જેહનો.
 મદની ઈર્ષ્યા નાર પુત્ર તો વિરોધ કહીએ,
 દેખધો વરીઓ તેહ જકત શત્રુ સુત લહીએ;
 અશુચિ વયો અધર્મ પુત્ર છે અસત્ય તેનો,
 વિષયા શક્તિ નાર વામ પંથ છે સુત જેનો;
 એ કુટુંબ પ્રવૃત્તિ નારનું વેદ પુરાણ સ્મૃતિઓ વદે,
 એ કૃપા ન હોય કરતા તણી વાસ કરે તેને હૃદે. ૭

અહયા ઈશ્વર તણી થાય છે જન પર જ્યારે,
 મોહ તથા અજ્ઞાન તરત ઉપજે છે ત્યારે;
 દુષ્ટ વાસના નામ પ્રગટ હોય પુત્રી એથી,
 પાપ રૂપ પરિવાર ઉપજે અગણિત તેથી;
 તે ભુલાવે નિજ આપને જકત જ્ઞાન ઝાઝુ કરે,
 તે મોહ તથા અજ્ઞાનથી જીવ જન્મ નાનાં મરે. ૮
 મોહથી સંશય થાય ભ્રમે મન ચોમર તેથી,
 કપટ કુકર્મ અસત્ય અસંયમ ઈન્દ્રીએથી;
 તેથી ઉપજે તાપ રોગ નાના ઉપજાવે,
 મંત્ર જંત્રને તંત્ર લૈરવી સેવા ભાવે;
 એમ અવિદ્યા મુળથી પુત્ર ઘણા પાપી થયા,
 તે નાંખે જીવને નકંમાં એવા સહુ મંથે કદા. ૯
 બ્રહ્મ નષ્ટને કષ્ઠ દ્રવ્ય તેા બ્યાકુળ તાઈ,
 અતિ આહ અતિ કામ કુમતિ નિન્દા કપલાઈ;
 તન મતી અંતર દાહ સરૂજ સોપના ઉપાવે,
 ક્રિયા કુટલતા કંભ દુષ્ટતા રહે સ્વભાવે;
 એમ કલહ કારક સહુ મોહ તણો પરવાર છે,
 જે જનના ઉરમાં વસ્યો તેને દુઃખ અપાર છે. ૧૦

અથ નિવરતિ કૃતુંબ વરણન.

પ્રથમ નિવર્તિતણે પુત્ર તેા વિવેક કહીએ,
 બીજો વસ્તુ વિચાર ધૈર્યતા ત્રીજો લહીએ;
 ઉ ચોથો સંતોષ પંચમો સત્ય પ્રમાણ,
 છઠો કહીએ શીલ સાતમો ધર્મ વખાણ;
 વેરાગ્ય પુત્ર છે આઠમો વિષ્ણુ ભક્તિ કન્યા કહી,
 નારી પુત્ર તેનાં કહું તે સંજન મુણ્ણો સહી. ૧૧

ચેહેલો વસ્તુ વિચાર વરી છે નિશ્ચે નારી,
 નેમ તેહનો પુત્ર વરી છે દ્રઢતા સારી;
 બીજો રાય વિવેક પ્રદા વિદ્યા છે રાણી,
 સુત છે જ્ઞાનાનન્દ અસંગતા વધુ વખાણે;
 વળી ધીરજની કીરતિ વધુ ક્ષમા પુત્ર છે તેહનો,
 છે આર્જવતેની સુન્દરી, મુહિતા સુત છે એહનો. ૧૨
 ત્રીજો હિ સન્તોષ તૃપ્તિ છે નારી તેહની,
 ઉપજ્યો સુત આનન્દ વધુ કશ્ણા છે એની;
 ચોથો કહીએ સત્ય સાધુતા નામે નારી,
 પુત્ર નિષ્કપટ નામ આત્મ છાસા પ્યારી;
 વળી લલજા નારી શીજની પુત્ર સુચર્ય પરમાણીએ,
 છે શુભ કીર્તિ સુન્દરી પુત્ર પ્રતાપ વખાણીએ. ૧૩
 પાંચમો પંચમો નામ સુન્દરી શ્રદ્ધા કહીએ,
 સુત છે ભુદ્ધિ પ્રકાશ સુવાસના વનિતા લહીએ;
 પુત્ર શુદ્ધતા નામ વયો છે નિર્મળ નારી,
 સુત તેનો સમ દ્રઢ પરણીઓ નીતિ પ્યારી;
 વળી છઠો વર વૈરાગ્ય છે જગ ઉદાસતા સુન્દરી,
 સુત તેનો અભ્યાસ છે વધુ નિરાલસ્યાને વરી. ૧૪
 આઠ પુત્ર અભ્યાસ તણા સાંભળએ હાવે,
 પરથમ યમને નેમ પછી તો આસન કાઢાવે;
 પૂરક રેઅક સાસ કરીને કુંભક કરવા,
 સાધે પ્રાણાયામ પાપ ના પુજે હરવા;
 પ્રત્યાહારને ધારણા ધ્યાન સમાધિ સાધીએ,
 એવા આઠે અંગથી અક્ષર પ્રદા આરાધીએ. ૧૫
 ભગવત્ કૃપા કટાક્ષ પ્રેમ સુત પ્રગટે તેનો,
 મોહ કરે નિર્મૂળ અધિક છે પ્રતાપ એનો;

વિષ્ણુભક્તિનામે પ્રેમની કહીએ નારી,
 નવધા તેના પુત્ર થયા છે આનન્દકોરી;
 શ્રવણ કીરતન સ્મરણ છે પાઠ સેવના બાણીએ,
 અર્ચનવંદન હાસ્ય સખ્ય અર્પણ આત્મ પ્રમાણીએ. ૧૬
 નિવૃત્તિ તણો સુસંગ પ્રથમ પરધાન વખાણું,
 કુસંગ પ્રવૃત્તિ પ્રધાન જડ મતિ કરતા બાણું;
 એ બેનો વિરતાર અતીએ વાધ્યો એવો,
 એકએકને ખાચ ત્રિલોકી છુટે તેવો;
 એ મન રાજાને વશ કરી જને સ્વાધીન થાય છે,
 તેવો તેવો જઠતમાં મહિમા તેનો ગાય છે. ૧૭
 એક સમે એકાન્ત શાન્ત મન બેઠો થઈને,
 મળી નિવર્તિ નારે પ્રોતથી પાસે જઈને;
 કહે સાંજળો કંથ પ્રવર્તિ નારી છાડો,
 વિવેક કુલ નિસંગ પ્રેમથી પ્રોતિ ભેડો;
 એ રંડા દુખનું રૂપ છે કરશે કલેશ અતિ ઘણો,
 માટે મારા નાથજી પ્રસંગ પરહરો તે તણો. ૧૮
 જુઓ પ્રવર્તિ કામ કરે છે જગમાં કેવાં,
 છવને નાંખે જાન કામ આરંભે એવાં;
 હિંસા ચોરી જુઠ અનીતિ ઉરમાં પેસે,
 નહિ સંપડે જંથ કરીને કામ ન બેસે,
 વળી પાપ કરી બહુ પેરના નર તે નરકે સંચરે. ૧૯
 જુઓ પ્રવર્તિવાન મધનું પાન કરે છે,
 નીચ સંગના હાન અંભદ્યો લેલ્ય થરે છે;
 દેવી લેરવ ભુત ઉપાસે અધમ અભાગી,
 શુદ્ધ સત્યતન ધર્મ તેહને કે છે ત્યાગી;

વળી મુખ આશાયે માનવી અપાર નીચે જાય છે,
 વામ કોલ પંથે પડી ઘોર પાતકી થાય છે. ૨૦
 રળી અધર્મે ધન હેમના કરે અછોડા,
 માંડી વરો વિવાહ વડાં કાઢે વરઘોડા;
 દારૂખાનાં માંહ દામ ઉઠાડી દે છે,
 જાણે આ જગ માહ અમોને મોટા કહે છે;
 પશુ પામર પર ઉપકારમાં દોડી એક ન વાવરે,
 પછી પાપે હોય દુર્જલ દશા તે હાય હાય કરતા મરે. ૨૧
 મમતે માંડી વાદ નાતમાં વરા કરે છે,
 કાઠી કોઈનું કબજું પછી દુઃખ સહી મરે છે;
 પુત્રી ન ની હોય વૃદ્ધ નરને તે આપે,
 લેમન માન્યું દામ પડે નરક તે પાપે;
 તે પુત્રી વિધવા થાય છે પછી દારૂજુ દુખ તેને પડે,
 એમ વિવેક વિના જીવે જીવે ત્યા મુખી રડે ૩૨
 વિના વિવેક વિચાર સાર સૌનો નર શોધે,
 વિના વિવેક વિચાર પડે ઠગ ગુરૂને બોધે;
 વિના વિવેક વિચાર થાય બ્યસની બ્યભિચારી,
 વિના વિવેક વિચાર કરે ગુરૂ જનની ચારી;
 માટે મારા કથેજી વિવેકને વશ થઈ કૃષ્ણ,
 કપુત પુત્ર પ્રવર્તિનાએ મોહ મહાદિક પરહરો. ૨૩
 મોહ માનવ ગુરૂ જાય નીચાથી નીચી,
 દીપક માંહી પતંગ પડે જ્યમ આંખો મીચી;
 દામ ચામને કાજ કરે છે કરણી કેવી,
 માહા નીચ અંડાળ પુજે છે દેવી;
 વળી સિદ્ધ થવા સંસારમાં મોહ કુકર્મ કરે બહુ,

માટે મારા નાથજી મોહ કુટેવ તજજો સહુ. ૨૪
 કામ ક્રોધ ને લોભ દંભ ગર્વાદિક કહીજો,
 મદ અધર્મની આદ્ય પ્રવૃત્તિ પુરો લહીજો;
 એની પ્રજા અપાર ધર્મ ધન બાધુ' હરશે,
 પાપ ક્ષિપ્તી છાર ઘણી ભંડારે ભરશે;
 પછી માનવ દેહ મટી જશે વળી પશુ આદિતનૂમાં જશે,
 જો ખોશો ધન ધર્મને તો સદા કાળ દુઃખીઆ યશે. ૨૫
 વચન નિવર્તિ' તણાં ઘણાં પ્રિય લાગ્યાં મનને,
 કરી પ્રવર્તિ' ત્યાગ ત્યજા વળી એના જનને;
 કયો વિવેક પ્રધાન અવર સેનાપતિ એવા,
 કરે મોહ જો બંડ હંડ તેને કે તેવા;
 શીલ સત્ય સંતોષતું બહુ ચાલુ' નવદારે રહ્યું,
 વળી રાજ્ય મન્ય શુભ રીતથી, કરે જ્યમ મનુજે કહ્યું. ૨૬
 પ્રતિતણું અપમાન સહી નવ શકી પ્રવર્તિ,
 કરવા લાગી કલેશ આંખમાં આંસુ ભરતી;
 પાસે તેડયા પુત્ર પછીથી કહેવા લાગી,
 મન્યું નિવર્તિ' ને માન તમ સહિત મુજને ત્યાગી;
 વળી વાધ્યું જોર વિવેકનું તુચ્છ થયા સઘળા તમે,
 હવે કાયા ગદથી કાઢશે, પછી ઠોર નહિ પાચો કયમે. ૨૭
 સુણી માતના વેણુ મોહ કહે મૂછ મરોડી,
 મુજને ના દે માન સઘ એજો રજોડી;
 ગમશે નહિ ઘર કાજ લાજ તણ કરશે નાગા,
 વનમાં કરશે વાસ નાસશે નારી લાગા;
 સિદ્ધિની લાલચ ઘણી તેને પણ દેખાડીએ,
 મહિમા માન બધારતાં મદ મહોંચ્યા પહેલો પાડીએ. ૨૮

ઈન્દ્ર ચન્દ્ર અન્ન ઈશ માહા મુનિ નારદ જેવા,
 સુઘિના સરદાર સમાવ્યા એવા એવા;
 વસમા વિશ્વમિત્ર ક્રોધને ન શક્યા ટાળી,
 વસિષ્ઠ સાથે વેર કરી તપ દીધાં બાળી;
 માટે કોઈ ત્રિલોકમાં અમને છતી ના શકે,
 જો સેના મારી ચઢે વિવેક ક્યાં સુધી ટકે. ૨૯

એમ મનાવી માત વીર રસ અંગે બ્યાપ્યો,
 કરી આશુવો કામ સળંગ સેનાપતિ થાપ્યો;
 ક્રોધ લોભ મદ, ગર્વ સર્વ સશ્રમે ચડીઆ,
 પુર ના પશ્ચિમ દ્વાર વીશે સહુ આવી અડીઆ,
 વિવેક ચઢે એતી ગયો યમને આસન સાધીઆ,
 પ્રીત્યે પ્રાણાયામમાં અખંડ બ્રહ્મ આરાધીઆ. ૩૦

પરઠ્યો પ્રત્યાહાર ધારણાં ધ્યાન સમાધિ,
 એવાં આઠે અંગ સહજથી લીધા સાધી;
 કાયા રૂપ નિર્ખંગ શ્વાસ ચરથી છ બરીઓ,
 એકવીસ હજાર વળી ખડશે વિસ્તારીઓ;
 વળી મૂળ ચતુર દશ લોકનું એક સ્વાસનું થાય છે,
 તે અચેત છવ અબાણનું એળે વેળે બાય છે. ૩૧

ધરી ધનુષ્ય ઓમંત્રાર બાણ નિજ આત્મા ધરીઓ,
 તત્પદ કેશે લક્ષ વેધ તે મધ્યે કરીઓ,
 તન્મયતા ત્યાં શાઈ એક અદ્વેતજ ભાસે;
 મોહ તિમિર ટળી ગયુ પરમ બ્યા બ્રહ્મ પ્રકાશે,
 વળી અનહદ ઠંકા વાગીઆ આપે હવી અગોચરી;
 રૂડી હવી ઋતંબરા પ્રજા પ્રેમ રસે ભરી ૩૨

સરોવર મધ્ય હૃદય જ્યાં રહ્યો નિરાળો,
 શુદ્ધ સત્વ ગુણ રૂપ, લોભીકા માહી રસાળો;
 એજ અંસપ્રસાદ સમાધિ સુખમય પામી,
 હવે ત્રિગુણાતીત વાસના સર્વ વિરામી,
 પામી લોભી મધુમતી સ્વયંરૂપ સ્થેજે રહ્યો,
 પામ્યો પાર પ્રકૃતિનો પછી શરીરનો સંભવ ગયો. ૩૩
 હૃદયો વિવેકે મોહ કામ ને વસ્તુ વિચારે,
 ગયો ધીરજ્યે ક્રોધ લોભને તોષ વિકારે;
 સત્યે હૃદયો દલ શીલથી ગર્વ નિવાયો,
 ધર્મે મહનો નાશ અધર્મે વેરાગ્ય આપ્યો;
 વળી મિથ્યા દૃષ્ટિને હણી વિશ્વેશ્વરી નારીએ,
 કહે છાંટમ એ રીતથી મોહ તણુ કુલ ભારીએ. ૩૪
 હૃદયો દેહ હંકાર ક્ષણિક જે પદાર્થ જ્ઞાને,
 મમતા પામી મણે નેમથી દ્રવતા દયાને;
 થયો રતિનો અસ્ત બ્રહ્મ વિદ્યાને લાગી,
 પ્રગટ્યો જ્ઞાનાનન્દ તે થકી લાલચ ટાળી;
 વળી લોભુપતા આ લોકમાં કરી અસંગે વેગળી,
 જીવ હિંસા ગઈ દયા વડે ત્યમ અસત્યા સત્યે ટળી. ૩૫
 અશુદ્ધતા છે જેહ સત્ય સુચિતાએ મારી,
 હુતી અધિરજ જેહ ગઈ ધીરજથી હારી,
 કઠોરતા જે કૂર આજ્ઞે અસ્ત કરી છે;
 પ્રગટી મુદિતા પુર ચોકતા સર્વ હરી છે,
 વળી તૃષ્ણા ગઈ તૃપ્તિ વડે ત્રય તાપ જ્ઞાન'દે ટાળીઆ;
 ગઈ ચિન્તા પુરુષતા વડે, એમ પુણ્યે પાપ પ્રજાળીયા. ૩૬

આશા પામી અસ્ત, નીરાશા પ્રકટી જ્યારે,
 નિષ્કપટે પાખંડ તર્ત નિવાર્યું ત્યારે,
 આત્મ જ્ઞાસા લઢી અવિદ્યા અજગી કીધી.
 લોક લાજને તર્ત હરિની ધ્યાને લીધી;
 વળી અપજસ સુજસ વડે હણ્યો, અપકીર્તિ,
 સુકીર્તિએ હણી;
 એમ વિહારી વેગથી, મોહ તણી સૈન્યા ઘણી. ૩૭
 ઇંધ્યાં ના રહી લેશ સખલ જો શ્રદ્ધા જાગી,
 સમતા વડે વિરોધ ગયો નિજ ધરનો ત્યાગી;
 સ્વર્ધા પામી નાશ સર્વો ઘટ આત્મા જાસે,
 પ્રાન્તિ પામી ભંગ પણું જ્યાં હંસ પ્રકાશે.
 વળો ટળી ગઈ દુર્વાસના જ્યાં સદવાસના ઉદે થઈ,
 ગઈ ઉદાસી આનંદથી એમ અભ્યામે આલસા હઈ. ૩૮
 ઉપજે મિથ્યા જ્ઞાન અવિદ્યા કહીએ તેને,
 જેમ રજાનું ઠામે સર્પ જાસે છે એને;
 શુદ્ધ અનંત અપાર સદા ચૈતન છે દેહો,
 મહા મલિન અશુદ્ધ દેહ હું કહે છે બહી,
 એવું મિથ્યા જ્ઞાન છે તેજ અવિદ્યા બાણીએ;
 પહેલી પંચ કલેશની માતા એજ પ્રમાણીએ. ૩૯
 વળી અરિમતા વડે સર્વ માને જી માહર,
 સુતઠારાને દેહ સર્વથી માહારે સાર;
 અનુકુલ વસ્તુ હોય રાગ તે ઉપર રહે છે,
 પ્રતિકુળ વસ્તુ હોય દ્વેષ તેહ જીવે છે;
 વળી મરણ તણે ભય યાય છે, અભિ નિવેશ એને કહે,
 એવા પંચ કલેશ છે તે, સુકર્મ દેહ વિશે રહે. ૪૦

પંચ કલેશના બીજ બુદ્ધિ લોગીમા રહે છે,
 વૃક્ષ બીજમાં જેમ એમ પડિત જન કહે છે;
 જીવાની વયનીમાંય થાય ઉગીને મોટા,
 વિવિધ વાસના તણા વળે છે વળતી મોટા,
 જોગ તણા અભ્યાસથી તે બીજ સકલ બળી જાય છે;
 સાસે નિરમલ આત્મા તેજ સુકત કહેવાય છે. ૪૧

હરપણમાં પ્રતિ બિંબ પડે છે મુખનું જેવું,
 આપ વિકારે કરો વિલક્ષણ સાસે તેવું;
 પ્રજ્ઞ તણા આ સાસ બુદ્ધિ હર્પણવત ગહે છે,
 બુદ્ધિ વિકારે કરી જીવ અજ્ઞાની કહે છે;
 તે જોગ જીગત અભ્યાસથી કારણમાં લય થાય છે,
 પ્રતિ બિંબ મળી રહે બિંબમાં અહં પ્રજ્ઞ કહેવાય છે ૪૨
 પ્રણવ ઉપાસન વડે કરે લય ચિન્તન કોઈ,
 કારજ કારણગાય કરી લય દેખે મોઈ;
 કારજ વિશ્વ સમસ્ત પ્રજ્ઞ તે કારણ કહીએ,
 એક એકમાં લય કરી એક અદ્વૈત થઈ રહીએ;
 હવે લય ચિન્તન તણા પ્રકાર કહું જીગતે કરી,
 પ્રણવ ઉપાસન જે કરે તે નર સ્વે થાયે હરી. ૪૩

અકાર નામે પુર્વ વિશ્વ તો તેને કહીએ,
 તેજસ પુર્વ ઉકાર સુદમ જે શ્રેષ્ઠ લહોએ;
 પ્રાણ રૂપ મકાર સર્વનું કારણ બાણો,
 સાક્ષિ પ્રગ્હ કૂટેસ્ય અર્ધમાત્રા પ્રમાણો;
 એ લય કરતાં એક એકમાં, શુદ્ધ સમાધિ થાય છે;
 એ જીવ પ્રજ્ઞની એકતાં, કરવા તણા ઉપાય છે. ૪૪

રયુળ પ્રપંચ સમસ્ત મેળવે અકાર અંગે,
 સઘળો મુક્ત પ્રપંચ મેળવે ઉકાર સંગે;
 કારણુ સર્વ પ્રપંચ મેળવે મકાર ભેળો,
 મકાર આત્મા માય ભોગ જુગતીથી મેલો;
 એ આત્મા પરમાત્મા વિશે એક રૂપ થઈને રહે,
 એ લય ચિન્તન કરવા થકી મળવિકાર સઘળા દહે ૪૫
 વ્યઘિટ સમઘિટ રયુળ વિશ્વ વિશ્વાંનર નામે,
 અકારનું એ વાચ્ય લક્ષ છે ચૈતન ઠામે,
 તેજસ હિરણ્ય ગર્ભ મુક્ત જે પ્રપંચ સામે,
 ઉકારનું એ વાચ્ય લક્ષ તે ચૈતન ધારે,
 પ્રાણ ઇન્દ્રિય બે મળી, ઉપાધિ કરણ તણી,
 મકારનું એ વાચ્ય, લક્ષ તેજ ચૈતન ભણી. ૪૬
 એવો થયો વિવેક સકલ સેન્યાનો સ્વામી,
 આદ્યુ રૂડું રાજ નિવર્તિ આનન્દ પામી;
 શીલ સત્ય સતોષ વડા ધર્મોદિક વંકા,
 વર્યા મહેલની મધ્ય વાગીઆ અનહદ ડંકા;
 વળી અંદ્ર મુરજની મધ્યમાં, લક્ષ નિશાન લગાવીયા;
 પટ ફેરે પચે રગના, તે દ્રાહ્ય અન્તે આવીયાં. ૪૭
 બ્રેધ ભાનુ ઉઘોત થયો તન તિમિર ટળીયાં,
 જઠમતી રૂપી જક્ષે તણાં સહુ ઢગડાં ગળીઆં;
 મત્ય તણો આધાર સર્વ વરતે મુખરાશી,
 પાપ પ્રવર્તિ માત્ર ગઈ નગરીથી નાશી;
 વળી ઇન્દ્રિય કૃપા કટાક્ષથી, પ્રેમ ભાવ ઉદે થયો;
 થઈ નવધા ભક્તિ નાથની, શોક મોહ સંશે ગયો. ૪૮

શ્રવણ થાય સદ્ ગ્રંથ પ્રહાનુ કીરતન કરવું,
 સમરણ માસ ઉમાસ ચરણ સેવન અનુસરવું;
 અર્થન આઠે પહોર વંદના વિશ્વ પતિની,
 દેહ ભાવથી દાસ્ય સમ્પ્રતા ગૃહ ગતિની;
 વળી આત્મ પરમાત્મા વિશે, એક એક થઈ જાય છે;
 એ આત્મ નિવેદન નામની, ભક્તિ મહામુની ગાય છે. ૪૯
 ઉપજે પ્રેમ અપાર તાર કાલુએ નેવ હુટે,
 અહં બુદ્ધિ જઠ સાથ પડેલો અંધી હટે;
 ઉત્તલ હૃદયા કાશ વિશે ભાસે પ્રહા ભાનુ,
 મુઝે સાર અસાર રહે નહિ કિંચિત્ છાનું;
 એવું રાજ્ય વિવેકનું, પંથ કોશ પુરમાં થયું;
 પછી પાપીયુથ પ્રવૃત્તિનું, અધકાર અજાગું રહ્યું. ૫૦
 કોટિ જન્મનાં પુણ્ય પ્રગટ હોય એકે વારે,
 ભગવત્ કૃપા કટાક્ષ થાય તે જન પર ત્યારે;
 આતુર હોય અચાર પામવા એક પ્રભુને,
 લહી તત્પદનો લક્ષ્ય વિવેકે મળે વિભૂને,
 એ બોધ બાવની અંધમાં, ઉત્તમ સરલ ઉપાય છે,
 એ વિવેક ખ્યાતિ વડે કરી, દયા સિન્ધુ દર્શાય છે. ૫૧
 બોધ બાવની અથ, પંથ પરમારથ કેરો,
 સાંભળતામાં બોધ એ ચક્રી થાય ઘણેરો;
 આગણીમેં બત્રીસ માસ મૃગશીર ગુરવારે,
 પંચમી ઉત્તલ પક્ષ થયો છે પુરણ ત્યારે;
 એ અંધ અનોપમ છે ઘણો, સકલ વેદનું સાર છે;
 કહે છોટમ સંસારથી, તારે એ નિર્ધાર છે ૫૨
 इति श्री छोटमकृत बोध बावनी ग्रंथ समाप्त.

અથ અક્ષર વાવની.

રાગ ધોળ.

મૂળ વિચારો માનવી, અક્ષર પહેલો ઝંકાર,
 તત્ત્વમસિ પદ તેડ છે, તેનો ના હોય ઉચ્ચાર મૂળ૦૧.
 અસ્વર એ થકી ઉપજ્યો, રાજસ ગુણુ એ રૂપ,
 ક્રિયા શક્તિ છે તેહની, એનો લેહ અનૂપ ૨
 આસ્વર તેતો આકાશ છે, અગ્નિ અવનીને આપ,
 પવન તત્ત્વ છે પાંચમુ, સઘળે શુન્યમાં આપ. ૩
 ધન્દ્રિ એકાદશ એહમાં તેનું સરજ્યું છે ઇંક,
 ચારે ખાણ આલી કરી, સરજ્યા ખાણીના પીંડ. ૪
 ઇન્ધર કહીએ એહને, જે જે ઇચ્છે તે હોય,
 નાગાદીક નરદેવમાં, એના સરખું નહિ કોય. ૫
 ઉપમા જે જે આ જગતમા, લાગે નહિ ત્યાં લગાર,
 પાત્ર જેવો પ્રભા પતિ, કહેતા લઘુતા અપાર. ૬
 ઉસ્વર અંગે ઝંકારનું, તૈજસ સુપનાનું જ્ઞાન,
 અં.વરણ શક્તિ અજ્ઞાનની, બુદ્ધે દેહનું જ્ઞાન. ૭
 રૂપ રહે હદીઆ વીરો, તેમાં લામસ અહંકાર,
 પ્રાણ કહીએ શયોપતિ, સુપના કેરો સંહાર. ૮
 રૂપ રમીને પાછાં સમે તુરીયા માંહે તદરૂપ,
 જાત્રત માંહે જણાય છે, એવો લેહ અનૂપ- ૯
 લૃસ્વર લહીએરે લક્ષમાં, વાળે અનહંક તુર,
 ઓધ વળેરે આનંદના, વરસે નીરમળ તુર. ૧૦
 લેહેરી ઉઠે ચૈતન તણી, ગાળે ઘટ ઘટ માય,
 સનમુખ સીંધુ સવારે ભર્યો, તે લવ પાંમે છે ત્યાંય. ૧૧

- એ અવીનાશીએ આતમા, એ છે સૌને આધાર,
પુરા ગુરુ થકી પામીએ, બીજા થાએ સંસાર. ૧૨
- એશ્વર્યંતા સહુ એહની, દેવતા દેવનો માય,
બાકી જડવત સહુ બાણુવું, કોઈથી ન બને કયાંય ૧૩
- એ પુરસોતમ એ પ્રભુ, એ સહિતા કરનાર,
એ દીનબંધુ દયાનીધિ, આપે ભક્તિ હિંદાર, ૧૪
- એાષધ બીજું એકે નથી, જેથી ભવ રૂઝ જાય,
મોહ મહાદિક ટાળવા, ભક્તિ લેરાજ ખાય. ૧૫
- અંતર જામીને જોળખી, રહીએ તેમા લયદીન.
એહં સોહં એકતા રહે, જેવું જળમાંરે મીન, ૧૬
- આમ વિચારી આગળ ગયા, મોટા જીવન મુક્ત,
સોળે સ્વસ્થી બોલાય છે, જો જો અક્ષરની ભુક્ત ૧૭
- કેમં વીધી કહી વેદમાં, જપને જાગાદીક કોય,
આદી પ્રભુવ ઉચ્ચારતા, સીદ્ધી પામે છે સોય. ૧૮
- ખટે દરશનમાં જોળતાં, પેકેલો પ્રભુવ પ્રમાણ,
બીજા પંથોના શ્રંધમાં, સમજે કોય મુજાણ. ૧૯
- ગુણ સહુ એના ગવાય છે, એ ગીરધરને ગોવિંદ,
ગોપી જનનો એ નાય છે, ગોપી વેદના છંદ. ૨૦
- ઘટ ઘટમાંએ જાણ રહ્યો, ધન થઈ વસ્તે ગંભીર,
સુરજે રૂપે શોષણ કરે, શશી થઈ નીપજવે નીર. ૨૧
- નસમાં રંગ દીસે નવા, વાયુ વાદળને વીજ,
એ સૌ શક્તિ ઝંકારની, સરજે સુષ્ટિના બોજ. ૨૨
- ચાંદે લોકમાં ચેતના, જાણી લેજો સહુજન,
મૂળે રહીને પોષણ કરે સ્થાવર જંગમ તન. ૨૩

- છાંનો સંધળે છપી રહ્યો, તેને બંધુ નહિ હવે,
 ભેગી ભેગ તેનો કરે, જ્ઞાની સમજે છે શીવ. ૨૪
- ભગૃતમાંહે ભગૃતે સદા, સાક્ષી સુપનાની માંહે,
 નીચતા એ નીદ્રા તણે, પુરીયા વીત છે ત્યાંય. ૨૫
- બીણી દષ્ટિએ જો જુવે, સમજે સાચો સોદાંત,
 બાકી જુદિના હવની, બજતાંના ટળે શ્રાન્ત. ૨૬
- નીશ્ચે નરને એ દોહલો, વાણી પાંચર વિચાર,
 તોપ અવાજે રાંઝી રહ્યા, પણ ના ભેયો કરનાર. ૨૭
- ટેક ના થહે ટીલાં કરે, પણ ટાળે વિકાર,
 હુતે શું ને હરિ શું હશે, તેના ન લહે વિચાર. ૨૮
- ઠાઠ બનાવે ઠાંઠારનો, સાફ ચોલાવે ધામ,
 પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા જેથી કરી, તે નવ સમજે નીજનામ ૨૯
- ડાઘા સરખા.....ગુણીયલ કરતાં ગુણગાન,
 રસનો સાગર કંઠીએ રહ્યો, ચુતુચાટે વણુ જ્ઞાન. ૩૦
- દુંગી દુંગ કરે ઘણા શીખી સાંભળી અંધ,
 અનુભવથી હોય આપનો ચાલે પ્રપચે પંથ. ૩૧
- રણીયો જન્મ અનેકનો દેવા ધારે છે દેહ,
 તન મન પ્રભુને સોંપ્યા વિના, પૂરના પડે તેહ ૩૨
- તે માંડે સર્વે તત્વનો, કરી ભેવો પ્રયાસ,
 જેથી ઉત્પત્તિ જેહની, તેનો તેમાં સમાસ. ૩૩
- થા તું હીસે જેના થકી, તે સહુ તેનું કહેવાય,
 કરતા હું કહે હવડા તેથી કર્મ બધાય. ૩૪
- દાવો જે કરે દેહનો, તેનો પડવો છે હવે,
 બાલે બાવન બાહારવો, તેમાં સાચો સદૈવ. ૩૫

- ધારી જેતાંએ ધ્યાનમાં, જુદો કરતા જણાય,
દ્વાદશ આંગુળ પારયથી; પોએ ત્રીસોવનરાય:- ૩૬
- ન્યારે નાંમને રૂપથી. નયણાં આજે છે નાય,
નાસા અથે નીહાળીએ, રનેહે રમીએ તે સાય. ૩૭
- પરા પારય પીઠ રમે, સુરત રાધાની સંગ,
જીમના તીરે જો જો જઈ રહે દેખાશે રંગ. ૩૮
- કુલ્યા વન બહુ પુલકે, વીધ વીધ રંગ સુવાસ,
બહુ અંશે પણીને નહિ, જુદાં જીવતીના અંગ,
સોગી પ્રજા હીસે લાજ્યો, અળગો આપે અસંગ. ૪૦
- આરે ભેદ ભગવંતનો, અનુભવી જાણે છે એમ,
ખીલ સમજે છે બહારહુ, પરખ્યા વિના શો પ્રેમ ૪૧
- મંગળ રૂપ મુકુંદનું મેળવે તે સાથે મન,
મન લય પામે તો મોક્ષ છે, તેને ના હોય તન. ૪૨
- જગત પુરૂષને જોઈ લ્યો, જ્યોતિ રૂપે છે જેહ,
મનની વૃત્તિ ત્યાં હોમીએ નીરમળ થાય છે તેહ,
રરંકારની ધુન્યમાં, રાખો નીશહીન ધ્યાન. ૪૩
- આનંદ ઉપજે અતિ ઘણો, ઘટમાં પ્રગટે છે જ્ઞાન ૪૪
- લાગે લક્ષ નિશાનમાં વૃત્તિ તેમા વેધાય.
દ્વૈત રહે નહિ ધ્યાનથી, ગિન્દુ સીધુ સમાય ૪૫
- વળી વળી મનને ત્યાં વાળીએ, જાણી જોગની જુકત
હસ મળે જઈ હસમાં, કહાવે જીવન મુકત. ૪૬
- સમજે તેને સમુ પડે, અણ સમજીન અધેર,
ભમતુ હીસે પ્રજ્ઞાઠમાં, જેને ચઢીયા હોય ફેર. ૪૭

ખાસે ખોટ ખરેખરા, કૃળના રસમાં કૃસાય,	
ળીજ તણ ઇવ બાપડા લેવા લોકોનું બાય.	૪૮
સાર સરવમા એક છે સાચું પરમ સીદાંત,	
સોહં હંસ વિચારમાં, ભાગે સઘળીરે બ્રાંત	૪૯
હુકારો હે છે હેતથી, તેનો પ્રીછજો પાર	
આખો કિવસ ઉચારતાં, આવે અક્ષરની લહાર.	૫૦
લેહેરી પ્રહ્લ સમુદ્રની, તેનું પ્રાકમ પ્રોહ	
અગણિત ઇંડ ઉત્પન કરે, મહિમા ના લહે મૂઢ.	૫૧
ક્ષણમાં ખલક ઉભી કરે, ઝોલી શક્તિ અપાર.	
છોટમ તેને શરણે જતાં, પામે ભવનોરે પાર.	૫૨
ગાય શીખેને સાંભળે, સમજે તેને સુખ ધાય,	
પરમ ગુફની કૃપા યદી, પ્રેમે છોટમ ગાય.	૫૩

ઇતિ છેટમાકૃત અક્ષર બાવની સંપૂર્ણ.

અથ હંસ ઉપનિષદ.

છાપો.

સદ્ગુરુ પરમ દયાળ, સદા સેવક ભય હારી,
 પુણ્ય જોડી પાપ્ય, સુખો પ્રભુ વીનતી મારી;
 અંચલ મન ચોખાસ, ફરે છે નીચલીન ભમતુ,
 સ્થીર થઈ એક ઠાંમ, નથી તવ પદમાં રમતુ;
 તે ઉપાય મુજને કહો, જેથી મન સ્થીરતા લહે;
 કહે છોટમ તવ રૂપમાં, સદાય નિશ્ચલ થઈ રહે. ૧
 સાંભલ્ય શિષ્ય મુખાંજી, હંસ ઉપનીષદ માંહી,
 આત્મા ભાક્ષાતકાર, કહ્યો કરવાને ત્યાંહી;
 જીવરૂપ જે પ્રાણ, ઢેહ સરવે માં રે છે,
 હંસ હંસ એ મંત્ર, સદા જપ તેજ કરે છે;
 તે રાત્ર તથા દીવસ વીધે, જાપ નીરંતર થાય છે;
 કહે છોટમ મન તેમાં રમે, તોજ પ્રદામય થાય છે. ૨
 એકવીશ હજાર છસે, જપ થાય નીરંતર,
 બાહી પ્રદા સરૂપ, ધરે મન તેની અંતર;
 ભીતર જાય સકાર, હંકારે બાહ્યર આવે,
 તે ઉપર જકાર, પ્રદાનુ નામ કહાવે;
 તે અક્ષર પર રામ છે, તે ગુરુ ગમથી જાશે લહો,
 કહે છોટમ ભવ જલ તારવા, તારક મંત્ર વેદે કહ્યો. ૩
 હંસ ઉપાસન યુક્ત શેષ, શંકરને ધ્યાતા.
 સુરપતિ મુનિ મહાન, થયા ત્રિભુવન જન ત્રાતા;
 આશય અગમ અગાધ, લહે નહી પામર પ્રાણી,
 ભમતા રે ભવમાંદા, મુણી શ્રુતિ અવીહીત વાણી;

તે જડ દરશી ઠગ ગુરૂ તણા, પાશ વિશે જઈને પડે;
 કહે છોટમ નીજ ઘર પામવા, સુધા મારગ ના જડે. ૪
 હંસ ઉપાસન તણી, જુક્તિ સાંભલ જો હાવે,
 કરતાં તે અભ્યાસ, ફરી ભવમાં નહીં આવે;
 હૃદય કમલની મધ્ય, હંસ જીવ આત્મા રે' છે,
 પ્રાણ વાયુની સાથ, મલીને શબ્દ કરે છે;
 તે હંસ હંસ જો મંત્રને, જીવ જપે છે સર્વદા;
 કહે છોટમ મન તેમાં રમે, પાપ તાપ ટાલે તદા. ૫

એકવીસ હજાર છ સે, તે જિપર કહીયે,
 રાત્ર દીવસની માંહ, થાય જપ સહેજે લહીયે;
 યોગી જનનુ ચિત્ત, સદા રે છે તે ઠામે,
 જપતાં તેનો જાપ, સિદ્ધિ અણિમાદીક પાંચ;
 વલી ભેદ રહીત ભજવા થકી, પ્રદા લોકમાં જાય છે;
 કહે છોટમ લહે લક્ષ ને, તોજ પ્રદામય થાય છે. ૬

પ્રથમ ચક્ર આધાર, રે'હની મધ્યે રે છે,
 ધારી રાખે દેહ, નાંમ આધાર જ કે' છે;
 તે પર સ્વાધીઠાન, મણીપુર તે લહીયે,
 મણીપુર જિપર ચક્ર, અનાહત જાણી રહીયે;
 વલી વિશુદ્ધ છે કંઠમાં, આજ્ઞા ચક્ર કુદામ છે,
 કહે છોટમ જો પટ ચક્ર પર, સદાચ દલસુખ ધામ છે. ૭
 યોગ સિદ્ધિ ને કાર્જ, હોય મન ઇચ્છા જેને,
 પંચ પંચ યમ નેમ, પાલવા પ્રીત્યે તેને;
 પ્રદાયર્થધરી ધીર, સ્નાહ ખટ રસના તજવા
 રહી ગુહાની મધ્ય, યોગપટ અંગે સજવા;

વહી પદમાસન આઢે ધણા, આસન તણા પ્રકાર છે;
 કહે છોટમ તે સાધે સદા, જે રોગ તણા હરનાર છે. ૮
 યોગ સિદ્ધિને, કાલ્ય, વૃત્તિને અંતર વાળી,
 રાખે સરલ શરીર, નેત્ર નાસા પર ભાળી;
 ષટે ચક્રની માંઢા, ધારણા ક્રમ ક્રમ ધારે,
 સ્વાસોસ્વાસે મંત્ર, જપે રહી એજ પ્રકારે;
 વહી હંસ હંસ એ મંત્રનો, દૃષ્ટા આપ વીચારીયે,
 કહે, છોટમ બાદ્ય પદાર્થમાં, મનને જાતુ વારીયે. ૯

પ્રથમ ચક્ર આધાર, ચાર હલ ચીતવે,
 તેમાં વંશવંસ વણું, અનોપમ ચીતવે;
 એમાં રંગ પતંગ સમાન, ગણાધીપ દેવ વીચારે,
 સિદ્ધિ બુદ્ધિ સમેત, ધ્યાનમાં તેને ધારે;
 છસે જાપ અરપણ કરી, પુલ્કમન ઉપચાર છે;
 કહે છોટમ એ દેવતા, સિદ્ધિ તણા હાતાર છે. ૧૦

તે પર સ્વાધીષ્ઠાન, ષટે હલ સુખ સુંદર જેજે,
 ષયકીલ પરજાત, વણું ષટ તે દેજે;
 દેવ પ્રભાવતી નામ, શક્તિ સંયુક્ત નિહાજે,
 પીલો જેનો રંગ, ભાવથી તેમાં ભાસે;
 ષટ હંસર જપ અરપણ કરી, પુજા મન ઉપચાર છે,
 કહે છોટમ એ દેવતા, સુખ સંપત્તિ હાતાર છે. ૧૧
 મણીપુર નાભિ સ્થાન, દશે હલ વાળું કહીયે,
 ડકોર આદી ફકાર, અંત દશે અક્ષર એહ લહીયે;
 નીલમણી સમરંગ, દેવ શ્રી વિષ્ણુ તેમાં,
 ચંદ્ર સુર્ય સમ તેજ, રહ્યું છે ઉત્તલ એમાં;

પટ હનાર જપ અરપણુ કરી, પુરણુ પ્રેમે પુજવા,
કહે છોટમ તેને દેવનાં, સ્વરૂપ લાગે સુખવા. ૧૨

હૃદે અનાહત ચક્ર, રહે દ્વાદશ દલ એમાં,
ઉત્પલ દુધ સમાન, રંગ છે સુંદર તેમાં;
કકાર આદી ઠકાર, અંત છે અક્ષર એવા,
આરે દલમાં બાર, શોભતા મુરજ જેવા;
દેવ તાંહ માંહ ફર છે, પ્રેમ સહીત પુજા કરે,
ખટ હનાર જપ અર્પણુકરી, કહેછોટમ ચિત્ત કઠેધરે. ૧૩

કઠે કમલ વિશુદ્ધ, રહ્યા છે શોડષ આરા,
પોડશ સ્વર તેમાં, શોભતા હીસે સારા;
વીચીત્ર તેમાં રંગ, દેવ જીવાત્મા કહીયે,
અજપા એક હનાર, તેહમાં અરપી રહીયે;
વલી પુજા મન ઉપચારથી, પુરણુ પ્રેમે કીજીએ,
કહે છોટમ આજ્ઞા ચક્રમાં, તે ઉપર ચિત્ત હીજીએ. ૧૪
દ્વેદલ આજ્ઞા ચક્ર, બ્રહ્મટીમાંહી વીરાજે,
હંસ અક્ષર યુક્ત, શશી સ્ત્રી સરખા છાજે;
પરમાત્મા છે દેવ, જલહળે જ્યોતી જેની,
બાહ્યા બીતર સ્વતંત્ર, અધીક શોભા છે એની;
તે પુણ પુરણુ પ્રેમથી, જપ અરપણુ કરે,
કહે છોટમ શીવ સરોજમાં, સાધક જન મુરતા ધરે. ૧૫
શીવ સહસ્ર સરોજ, દલોપાલુ જે છે,
અમૃતનો સેવનાર અંદ્રમા મધ્યે રે' છે;
જીવ રૂપ જે હંસ આત્મા રે' છે એમાં,
અજપા એક હનાર પ્રેમથી અરપો તેમાં;

તે અંમૃતની દંદિ વડે, પટે ચક્ર પોખાય છે,
 કહે છોટમ તે હંસનુ, હવે નીરૂપણ થાય છે. ૧૬
 જગમાં પંખીજાત્ય, શબ્દઉચ્ચરે જેવા,
 તેનું તેવું નામ, લોક ધારે છે તેવા;
 કાકાનો કરનાર, કાગ સરવે જગ ડે' છે,
 હંસ હંસ કહેનાર હંસ કહી વેદવદે છે,
 તે આત્મા હૃદય વીશે રહી, પ્રાણ વાયુના સંગમાં;
 હંસ હંસ વાણી વદે, કહે છોટમ આપ ઉમંગમાં. ૧૭
 ભક્ષામુને ધ્યાન, ધારણા કરવા કાળે,
 પંખી રૂપે હંસ, કહ્યો શ્રુતિમાં જગરાજે;
 અગ્નિ સોમને પાંખ વામને દક્ષણ પાસા,
 શિવ હામ ઝંકાર, ભાતુ કોટી પરકાશા;
 વલી મુખને હાથે રૂદ્ર છે, રૂદ્રાણીચરણે રહે,
 કહે છોટમ એ હંસનુ, સ્વરૂપ કૈંઈ વીરલા લહે. ૧૮
 સ્વપંદનો એ અર્થ, અર્થ ઉ તત્ પદ કરો,
 તત્પદ બ્રહ્મ સ્વરૂપ, ઉપાધિ રહિત અનેરો;
 સ્વપંદ ભવ અશક્ત અવિદ્યા આમિત કાવે,
 વાદલ ઓથે અર્ક, તેમ હંસ દૃષ્ટે આવે;
 વલી નખથી તથા શિખાલગી, વ્યાપકતો રે' છે સહી;
 કહે છોટમ જહુ કલ્પના, કરે સદાય હૃદયે રહી. ૧૯
 હૃદય કમલની મધ્ય, આઠ પાંખડીયો કાવે,
 જે પાંખડીયે જાય, થાય ભવ તેજસભાવે;
 પુર્વ દલેલેજાય પુણ્ય કરવા મન પેરે,
 અગ્નિ દીશાયે જાય ઉધને આલસ ધેરે;

વલી દક્ષણ દલ ઉપર પલે, ક્રોધ ઉપજી જાય છે,
 કહે છોટમકૂત દલે જતા, પાપ તણી મતી થાય છે. ૨૦
 પશ્ચિમદલ પર હંસ, પલે છે જોણી વારે,
 સુખ સાડુ ઉદયોગ, સર્વ સુખે છે ત્યારે;
 વાયુદલ પર વાસ, જે સમે હંસ કરે છે,
 કરવા ગમન વિશેષ, તે સમે ચિત્ત ધરે છે;
 વલી ઉત્તરદલ પર હંસનો વાસ જે સમેથાય છે,
 કહે છોટમ શ્રી સંલોગની ઇચ્છા ઉપજી જાય છે. ૨૧
 ઇશાનદલ પર હંસ, વસે જઈ જોણી વારે જ્ઞાતા,
 દેવા ઉત્તમ દાન, થાય છે વૃત્તિ ત્યારે;
 હંસ કમલની મધ્ય, વસે છે જઈને જેવો,
 તે વેળા વૈરાગ્ય, થાય છે મનમાં તેવો;
 વળી કમળ કેસરે જઈ વસે, જામત સહુ તન થાય છે;
 કહે છોટમ કેસરમાં વસે, સ્વપ્ન અવસ્થા થાય છે. ૨૨
 કમળનાજમાં જાય, થાય નિદ્રા તે કામે,
 કરે કમળનો ત્યાગ, અવસ્થા તુરીયા પામે;
 આત્મા કહીયે જ્ઞેય, ધ્યાન ધરનારો જ્ઞાતા,
 ત્રિપુટી પ્રમુદ સ્વરૂપ, લહે તે તુરીય વિજ્ઞાતા;
 જ્ઞાતા જ્ઞેયને જ્ઞાન વળી, ધ્યેય ધ્યાતાને ધ્યાન છે;
 એ ત્રિપુટી ભંગ થયાપછી, કહે છોટમ પ્રમુદ નિદાન છે. ૨૩
 ત્રિપુટીનું હોય જ્ઞાન, જ્યાં લગી ચિત્તમાં જેને,
 અસંપ્રજ્ઞાત નામ, સમાધિ સંપ્રજ્ઞાત છે,
 ત્રણે એક થઈ જાય, ધ્યાન ધ્યેયને વળી ધ્યાતા,
 તે નાદ રૂપ પરબ્રહ્માં, આપ એકતા થાય છે;
 કહે છોટમ અદૈત્યે, પ્રમુદ થયો કહેવાય છે. ૨૪

અકાર ઉકાર મકાર, બિન્દુ ને નાદ કહીયે,
 પંચ અવયવઅકાર, પ્રમ્હનુ વાચક લહીયે;
 ઝમકાર આદિ ત્રણ, પ્રથમ માત્રા યોજે છે,
 વિશ્વતૈજસને પ્રાગુતણુ, વળા વાચક તે છે;
 નાા બિન્દુ વાચક, નિશ્ચે જાણીયે,
 છોટમ વાચક બિન્દુ સગુણનુ, નાદ અગુણ ઉર આણીયે. ૨૫

છે દુલ્લેસ અત્યંત, અવસ્થા તુરીયા નામે,
 સદગુરુ કેપા અપાર, ચક્રી કોઈ વિરલા પામે;
 ધાવા તુરીયાતીત, આહરે યોગી જ્યારે,
 પદ્મેચક્રમાં હંસ, જ્યુક્તિયે જાણે ત્યારે;
 એ પ્રથમ રૂપ પોતાતણુ, હૃદયવિશે ચિન્તન કરે;
 જલે છોટમ પરબ્રહ્મનુ, ધ્યાન નાદરૂપે ધરે. ૨૬

મૂળથી મસ્તકલગી, બ્રહ્મનુ તેજ વીચ્યારે,
 નાદ રૂપની માંચ, અચલ રે' દશમે કારે;
 ધીરે ધીરે પ્રાણ. મૂળથી જોએ જોળી,
 બ્રહ્મરંધ્રમાં બારે. બ્રહ્મ રસના જે લોગી
 વહી આત્મા રૂપી હંસને ધ્યાતા રૂપે ચિન્તનકરે,
 ધ્યેય રૂપ લહી નાદને, ધ્યાતા ધ્યેય એકતા કરે. ૨૭

હંસમંત્ર એક કોકે, ધાય જપ સંખ્યા જ્યારે,
 સિદ્ધિ પ્રગટ કરનાર, નાદ દશ પ્રગટે ત્યારે;
 પ્રથમ કીંકીણી નાદ, ધુધરી ધમકે જેવી,
 જીલ ઘંટનાદ, શંખ ધુની ત્રીલ તેવી;

વહી ચોથી છે ધુની સિંહની, તંત્રો પંચમ જાણીયે,
 છઠી વાગેવાંસલી, વહી સાતમી તાલ પ્રમાણીયે. ૨૮
 અષ્ટમીનાદ મુંદંગ, નવમીતો લેરી જેવી,
 દશમી ગજે મેઘ, ધાય ધુની સઘલે તેવી;
 એમ દશ વીધી નાદ, ધ્યાનથી પ્રગટે જ્યારે,
 કરી નવેનો ત્યાગ, ધ્યાન દશમાનુ ધારે;
 દશમે પ્રહર સરૂપ છે, ત્યાંહાં સિંગ દેહ ટળી જાય છે,
 કહે છોટમ ભવ શીખનો, લેહ મટી એક ધાય છે. ૨૯
 નાદ પ્રહર અભ્યાસ, કર્યે હોય પ્રાપ્તિ જેવી,
 સાંભલ્ય શિષ્ય સુભણ, કહું હું તુજને લેવી;
 પ્રથમ નાદનું ધ્યાન, ધરે જોળી જે વારે,
 સકલ દેહની માંય, જણ અંણી ચડશે ત્યારે;
 વહી ધીજામાં મન, ધારતાં પીઠા અંગે ધાયછે,
 કહે છોટમ ત્રીજાનાદથી, એક ઉપભોજન ધાય છે. ૩૦

ચોથે નાદે ચિત્ત ધારતાં ઉપજે એવું.
 કંપે યરયર શીખ, અમલ પીતાં હોય જેવું;
 નાદ પંચમે માંય, ધ્યાન ધારે જેવારે,
 તાલુમાંથી ચંદ્ર, સ્થવે અમૃત તેવારે;
 વહી સુષુતાં છઠા નાદમાં, પાન કરે અમૃત તાલું,
 કહે છોટમ તેના દેહમાં, ઉપજે સુખ અસીશે ઘણું. ૩૧
 સુષુ આતમો નાદ, ગૂઢ વિજ્ઞાન પ્રકાશે,
 સહુના મનની વાત, સુત તે જાણી જાશે;

નાદ આઠમા માંય, સુરતજે વેલા નરો,
 પરા વાણીનો શબ્દ, પછી તેને સંભલાશે;
 વલી ધારે નવમા નાદમાં, ધ્યાન એક ચિત્તે રહી,
 કહે છોટમ તે જોગી તણો, દેહ કાંઈ દેખે નહી.૩૨
 સુણે દુરની વાતે, દુરની વસ્તુ દેખે,
 એક સ્થાનકે રહી, સદિનાં કહિતક પેખે.
 નવે નાદની માંય, થાય છે સિદ્ધિ એવી,
 જેજે ઇચ્છા થાય, કરી શકે કાયા તેવી;
 કલેશ રૂપ સિદ્ધિ સહુ, જાણી શાણા પરહરે,
 નવે નાદને પરહરી, કહે છોટમ ચિત્ત કશમે ધરે.૩૩
 કશમે મેઘ સમાન, નાદ ગર્જે જેવારે;
 અચલ કરીને ચિત્ત ધારણા તેમાં ધારે,
 પાપ પુણ્ય સંસ્કાર, હથ્થ થઇ જાયે એમાં.
 સોલ કલાનો જીય, દેહલય પાંચે તેમાં,
 પછી એકમેવ અદ્વિત જે. પ્રકાશ માત્ર રહે સહી;
 કહે છોટમ સરીતા સીંધુમાં મલતાં જુગલ રહેનહી.૩૪
 હંસ શબ્દનો અર્થ, લક્ષ રૂપે ગ્રહી લેવો.
 મનજય કાજ ઉપાય, કહ્યો છે ઉપર તેવો,
 જ્યાં લગી ચંચલ મન, ત્યાં લગી પ્રમદ ન ભામે,
 જ્ઞેતા જલની માંય, વદન કયમ જોયું જાસે;
 માટે હંસ ઉપાસના, વીધીયે 'કહી વેદમાં.
 કહે છોટમ સદગુરૂ મલે, તે જન સમજે લેદમાં. ૩૫
 હંસ ઉપાસન કરે, કરે મન નિશ્ચલ કામે.
 હંસ ઉપાસન વડે પ્રમદ, લોકે સુખ પામે,

લહે હંસનો લક્ષ, પ્રદક્ષમાં એવ ભળે છે.
 લહે હંસનો લક્ષ, જન્મને મર્ણુ ટળે છે,
 લહે લક્ષ જે હંસનો, મહા મુક્ત તે થાય છે;
 કહે છોટમ પદ્મજ તેહની, ગગાદીક સદ્દુ મ્હાય છે. ૩૬
 જે જન મહુરત માત્ર, હંસનુ ધ્યાન ધરે છે,
 જન્મ કોટી થત, તણુ પાપ તે ભરમ કરે છે;
 તીરથ ઉઠ કરોઠ, તણુ કુલ પ્રગટે એને;
 નિત્યનિત્ય યજ્ઞ સહસ્ર, તણુ કલે આવે એને,
 વહી કોટી દેવ યુગ તણુ, તે નરને ફલ થાય છે.
 કહે છોટમ શીવને ચેવણ, મહીમા એનો ગાય છે. ૩૭
 નાવીક ખેડેનાવ, માહાજલ મધ્યે ન્યારે,
 ધ્રુ તારામાં સુર્ત, નિરંતર રાખે ત્યારે;
 યોજન જાય અનેક, તોય નિજ કામ ન ભુલે,
 લાવે ધનને માલ મગન થઈ મનમાં કુલે;
 એમજ ભવ સાગર વીણે, હંસ લક્ષ બુલે નહીં,
 કહે છોટમ મુખમાં રહે, અંતે જઈ નિજધર મહી. ૩૮
 દરશે જેણી વાર, કાંયજે ચિન્હ મરણનું,
 ધરીયે નીશદીન ધ્યાન સ્થીર થઈ હંસ વરણનું;
 શક્તિ રૂપ સકાર, હકારતે, શંભુ કહીયે,
 બિંદુ પ્રગ્ઠ કુટરથ, સર્વગત સાક્ષી લહીયે.
 એ પ્રદક્ષરૂપ જાણી કરી સશે સઘલા ટાલીયે,
 કહે છોટમ પર પ્રદક્ષને, લેહ વિવાર્જિત ભાલીયે. ૩૯
 નિજ શરીરની છાયા, તેજથી દીસે ન્યારે,
 તેનો જ્યાં હોય કંઠ, કષ્ટિ ત્યાંહ ધરીયે ત્યારે;

જપવે! મંત્ર અઘોર, એકશત સુધી મનમાં,
વળતી ઊંચી સુરત, ધારવી તુર્ત ગગનમાં;
ત્યાં નરાકાર ઉન્નવલ અતિ, નખ શિખ સુધી નીહાળીયે,
કહે છોટમ ભય મરણનો, તેવું દેખીને ટાળીયે. ૪૦

શિખ રહિત દેખાય, મર્ણુ ખટ માસે લહીયે,
હિસે 'મૃતિ' ક્યામ, મર્ણુ તે દિવસે કહીયે;
આહુ હીન દેખાય, યોગ અંગે ઉપભવે,
મધ્યે હીસે છિદ્ર, ઘાત કે બંધન આવે;
પીળો રાતો દેખીયે, લાભ તથા સુખ બાણીયે,
કહે છોટમ હીસે ઉજલો, તો આયુષ્ય અધિક પ્રમાણીયે. ૪૧

જન્મ મર્ણુ ગભાંવાસ, ત્રાસ જેને મન આવે,
ઉપજે મન વૈરાગ્ય, પૂર્વના પુણ્ય પ્રભાવે;
યોગ જ્ઞાન સંપન્ન, મળે સાચા શુદ્ધ તેને,
હંસ શબ્દનો અર્થ, શુદ્ધ સમભવે જોને;
વળતી નિશહિન લક્ષમાં, ચિત્ત અચલ રાખે રહી,
કહે છોટમ સંસારમાં, નર તે ભ્રમણ કરે નહી. ૪૨

હંસ શબ્દનો અર્થ, ચિત્તવે મનમાં જોવો,
અક્ષર સ્વર નહિ કાંવ; શુદ્ધ ચેતન મય તેવો;
જ્યાં સુધી આકાશ, શબ્દ ત્યાં સુધી યાચે,
જો આકાશાવીત કેમ તે વચને ગાચે;
એક પ્રલ્હ આનંદ ધન, મન વાણી વર્જિત સદા,
કહે છોટમ ભવ ભય ટળે, હંસ મળે તેમાં તદા. ૪૩
અગણિત દંડક કટાહ, હંસ આધારે છે,
તાશ સુરભ્ય ચંદ્ર, તેવડે તેજ કરે છે;

એક મૂત્ર આધાર, રહ્યા છે મણિમય જેવા,
 લોક ચતુર્દશ માત્ર, હંસ આધારે તેવા;
 વળી દેવત દેવી દેવમાં, હંસ તણું જાણ્યો સહુ.
 કહે છોટમ મહિમા એહનો, કેમ એક મુખથી કહું. ૪૮
 સર્વ ઉપાસન માંધ, હંસ ઉપાસન મોહું,
 હંસ વિના જડ તુલ્ય, ખચિત છે સઘળું ખોટું;
 બાવન અક્ષર તણું, ખીજ એક હંસજ કહીયે;
 માત્રા સ્વરને વણું, ઉપજતા એથી લહીયે;
 વળી મંત્ર તંત્ર વિદ્યા સહુ, અક્ષર રૂપ ગણાય છે,
 કહે છોટમ પ્રતિમા પૂજીયે, જો હંસ પ્રતિષ્ઠા થાય છે. ૪૫
 હંસ આલંબન વિના, પ્રહ્લ કાંઈ ન શકે જાણી,
 હંસ વિના મુખ કાંઈ, વહી પણ ન શકે વાણી;
 પિંડ અને પ્રહ્લાંડ, હંસ આધારે રે' છે,
 જ્યારે ઉઠે હંસ, ઘાટ સહુ વેરી દે છે,
 હંસ વિના તત્વો સહુ, માયામાં મળી જાય છે.
 કહે છોટમ સપ્તિતણું, કારણ એ કહેવાય છે. ૪૬
 ઉંચે રથાવર ખીજ, નીરથી પલળે જ્યારે,
 પ્રાણવાયુની સાથ, હંસ પેસે તે વારે;
 મૂળ ભાગના અંશ, પ્રથમ તે તે જોડી દે છે,
 રસ લેવા જુમાંય, પ્રવેશ તે પછી કરે છે;
 પછી ઉર્ધ્વ ભાગના અંશનાં, પત્ર ડાલ સરજે સહુ,
 કહે છોટમ એ હંમમાં, પરમ ચાતુરી છે જહુ. ૪૭
 પ્રહ્લ તે પણ હંસ, હંસ તે વિષ્ણુ કહીયે,
 રૂઢ દેવ પણ હંસ, હંસ માહાદેવી લકીયે;

ઈન્દ્ર અર્કને સોમ, પવનને પાવક જે છે,
 દેવી દેવ સમસ્ત, હ સરૂપે સહુ રે' છે,
 વળી નામ રૂપ જગ જેટલું, હંસતણે આધાર છે,
 કહે છોટમ સહુ વિશ્વમાં, હંસ ઉપાસન સાર છે. ૪૮

જનક સનક શિવ શેષ, યયા છે હંસ ઉપાસી.
 વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠ, ગતિ પામ્યા અવિનાશી;
 માર્કંડેયને લોમશ, કાગ ભુશુન્ડી જેવા,
 ગૌતમ કપિલ કણ્વાદ, માહા મુનિ સઘળા એવા;
 વળી સિદ્ધ ગોરાશી નાથ નવ, સામ્રથ જે જગમાં થયા,
 છોટમ હંસ ઉપાસના, કરી અમર એવા રહ્યા. ૪૯

અવિહિત કર્મ અનેક, કરો નર દેહ શુભાવે,
 આત્મ તત્ત્વ અનૂપ, મૂઠ મનમાં ના લાવે;
 ભટકે ધારી લેખ, રાખ ચોળી રેહ રણમાં,
 ક્રોધ લોભ મદ કામ, ભરેલા રે છે મનમાં;
 ભુશુન્ડ તામસી દેવ, ઉપાસન તેનું કરતાં,
 કપટ કીમીયા કરી, છલે જીવને છેતરતાં;
 એ જુઠા જોગી જહતમાં, વેશ કરો વિચરે ઘણા,
 કહે છોટમ લોખા લમે, સેવક થઈ રહે તે તણા. ૫૦

અરે રે જીવ અચેન, યયા છે કલિમાં દેવા,
 નહિ ધર્મ નહિ ધ્યાન, નહિ સર્જનની સેવા;
 દંભ કપટ પાખડ, કટે છે જૂઠા ધંધા,
 ભગે પશુવત પેટ, અહ્ય ભુદ્ધિજન એવા;
 તે ઘોર પાપ કરમે કરો, કીટ પતંગ અહીં યાય છે,
 કહે છોટમ નર દેહને, વૃથા ગમાવી જાય છે. ૫૧

હંસ બાવની ગ્રંથ, કહેયો સત્ગુન હિત માટે,
 હોય પુણા ગ્રામ, ચઢે તે જોણી વાટે;
 તુલ્ય ઉપાસન અન્ય, તણ જે હંસ ઉપાસે,
 બ્રહ્મ રૂપ સાક્ષાત, તરત તે પ્રાણી થાશે;
 વળી પાપ કર્મ સહુ તેહનાં, સદા બરમ થયી બાય છે;
 કહે છોટમ પર બ્રહ્મમાં, અન્તે જઈ સમાય છે. ૫૨

इति श्री हंस उपनिषद् संपूर्ण.

શ્રી છોટમઠ્ઠત પરચુરણ કવિતા.

સાખીયા.

- કપટી કેા મધુરો બચન, બામે બહોત વિકાર;
મધુરા બોલે મોર નયું, કરે અહિકા આહાર. ૧
- ન્યાય સહિત નો બોલવો, સોહી બહાકો બોલ;
મુરખ કે મુખકો બચન, બ્યા મેં નહિ કહુ તોલ. ૨
- ગૂઢ અરથ ગુરૂ બચનમેં, પુનીસો પર ઉપકાર;
ચરખંથી કે બચનમેં, મત મુમતા અહંકાર. ૩
- ઓછે નરકે બચન મેં, અથં મીલે નહિ એક;
બક બક બોલે આપસેં, જેસા જલકો લેખ. ૪
- ન્યાય નીતિસે બોલવો, સો પંડીત કેા બેન;
અન્યાયે નયું ત્યું બકે, સો મુરખકો ચેન. ૫
- ગુણ જાણે ગુણવંત કેા, નો હોય ગુણ કેા ખેત;
શલ્યા સાર્લાગરામની, કંચન કસ કહી હેત. ૬
- ગુણ ન લહે ગુણવંતકો, ગુન કે જહાં અયાન;
કાગ સભામેં હંધકું, હેવે ન કોઈ સનમાન. ૭
- પશુ કે ગ્રાહક સળ મીલે, ગામ ગામ સમ દેશ;
ગજકો અરૂ પંડીત કેા, ગ્રાહક કોય ન રેશ. ૮
- ગુનહીના કે ગામમેં, નહી ગુનીજનકો ઠામ;
ગજ કે કીમત ના લહે, જ્યાં ગોલાકો ગામ. ૯
- ભુટે કે બુદ્ધિ કહીન, હોય નીરસ તેહી જાગ;
કોમલતા મેં રસ રહે, ઝરે કહીન તે આગ. ૧૦

- બાલા નરકું જાનીયે, શુકલ પક્ષ કો ચંદ્ર;
બુદ્ધા કારી પક્ષકા, દીન દીન હોયે મંદ. ૧૧
- બાત કોઈ કે બહન સેં, સુનીએ અપને કન;
નીશ્ચે ખચીત કીયે વીના, માને સોહી અજ્ઞાન. ૧૨
- ઉચે કુલમેં અધમ નર, કેસેં પરખ્યા બાય;
ધર્મ લાજ સુચિન્તા રહીન, બોલહુ અન્યાય. ૧૩
- ઉતમ કુલમે નીચ નર, ઉપજે કરે બીગાર;
ઉપજે અગ્નિ વાંસકો, કરે સકળ જન છાર. ૧૪
- જ્યાકી બાની શુદ્ધ હે, મન મુખી તેસા હોય;
કુલી વિષય ત્યાગે ઇન્દ્રો, તે લહે જ્ઞાન ગતી સોય. ૧૫
- દશ દુરગુન હે કામ મેં, ક્રોધ મહી હે આઠ;
પહેલા મુખ જેસા લગે, અતે દુખ કો ઠાઠ. ૧૬
- કામાદીક કે વ્યમન સે, હોય ધર્મ ધન હાની,
ક્રોધાદિક તે લોક સખ, માને બડ અજ્ઞાની. ૧૭
- ગીત નૃત્ય વાજાંત્ર પ્રીય, મૃગયા આર જુગાર;
દોષ દરશ હોય આરકે, દીવાસયે વ્યભીચાર. ૧૮
- કેદ કરે કીરતા રહે, એ દશ કામ વિકાર;
ઉતમ નર કુ નીચકી, હોય ગતિ નીરધાર. ૧૯
- દોષ બતાવે બીન લકયો, કરી કપટ કે માર;
ઈર્ષા અમુયા કુત્રીચતા, કુચચન પર ઉપકાર અપકાર. ૨૦
- પરધન લેવે લુટી કે, પર આગુન કો પાઠ;
બસે નીરંતર ક્રોધમેં, અસે દોષહી આઠ. : ૧
- લોભ જાનીયે મતુજમેં, મહા આગુન કો મુલ;
ઉપજે તૃષ્ણા લોભસે, તે કરે ધર્મ પ્રતીકુળ. ૨૨

કરે દાન કૌઠ સુખકું વૃથા જાતહે સોય;
બોવે ઉખર ભોમીયે, કહો દુલ્લ કાંસે હોય.

૨૩

દુરીજન.

દુરચુલ જાકે ઉર વસે, સો દુરીજન પરમાન;
સહચુલ જાકે હૃદયમે, સો સર્જન ગુનખાન.

૧

દુરીજન દુરગુનકો નીધિ, તામુ રહીયે દુર;
જયુ કૌવચકા કાતરા, છુવત દુખ ભરપુર.

૨

સખં દુલ્લ સખ જકતમે, મંત્રન તે વશ હોય;
દુરીજન સખસેં દુષ્ટ હે, બચકરી શકે ન હોય.

૩

પલમેં સાચા સીખકે, પલમેં બને અનીત્ય;
બીજરીકી દુરિજનકી, દેખીએ કહી રીત.

૪

જેસે નખ મંબાર કે, અવસર કરે પ્રકાશ,
જેસે કહીએ ચાલની, એસે જીવ ગમાર.

૫

સાર સારકુ છાંડકે, ઉસમેં અદે અસાર;
દુરીજનપર સુખ દેખ કે, અંતર ઉપજે લાલ્હા;

૬

વન હરીયા હોય વૃષ્ટીસે, જવાસા જલ જાય.
દુરીજન બહુ ન સહી સકે, પરકો બડો પ્રતાપ.

૭

ધુવડ ભાતુ પ્રકાશમેં, દુઃખ મીંચતહે આપ;
નીરદોશીમેં દોશકુ, થાપત મુઠ ગમાર

૮

નીરમલ ચંદ્ર પ્રકાશકો, ચેતર કરત ધિક્કાર.
અપને આગે આયકે, બોલે મીઠી ખાત.

૯

પીછેસે નીન્હા કરે, સો દુરીજનકી જાત.
સ્નેહ નહી દુરીજનમેં, જો રહેવે નિત્ય પાસ.

રેતી હરીયા પીરકુ, બહુ ન હોય ચીકાશ;

૧૦

- પરકો અનહીત કરનકુ, યોવે અપના માન. ૧૧
- ફરીજન ઝોર માખીસી, દેખી રીતી સમાન; ૧૨
- સુખ સંપત્તી પાયકે, ફરીજન નમે ન કોય.
- જયુ એરડે ફળ ભયા, ત્યુ ત્યુ ઉંચા ભોય; ૧૩
- પર નિન્દામે' દુષ્ટ નર, કાલેત સારા કાલ.
- હરીયા તરૂ તણ કાગળયુ બેઠે તરૂ કે સાલ; ૧૪
- પર દુખ દેખી દુષ્ટ નર, મનમે' અતી હરખાય.
- ઉણુ કાલ ગરખ ભળ્યા, દીન દીન માતા થાય; ૧૫
- ગરખવ જજ કે સંમમે, મીલે સદા મીટાન.
- ભુખે મારે લાતસે, કરે કોઈ કો જાન; ૧૬
- ઉત્તમ કુલમે' દુષ્ટ નર, જો ઉપજેલા હોય.
- આંગીજરાવે જકત કુ, અંદન ભઈ તોય; ૧૭
- ફરીજન સંજાન ના બને, કીજે કોટી ઉપાય.
- ધોવે નીત નીત દુધસે, કાગ હંસ ના થાય; ૧૮
- ફરીજન જો વીલા પડે, બાઢે ગરૂ વીશેષ.
- નીશા મટે નહીં ધુડકી, સુરજ કરે ઉજેશ; ૧૯
- ફરીજનકે ઉરના રહે, વેદ શાસ્ત્ર કો સાર.
- ખરકુ ના હોય વાસના, જો વહે અંદન ભાર; ૨૦
- પર નીંધા બીન દુષ્ટકુ, તૃપ્તિ કળુ ન હોય.
- ચાયસ કબહુ કુબક્ષ બીન, શાન્તી ન લહે સોય; ૨૧
- પુરે કામમે' દુષ્ટકી, બુદ્ધી અલે વિશાલ,
- મહા ઘોર અધેકારમે', દેખે ધુડકો બાલ; ૨૨
- સહયુગ સંજાનકો લખી, દુરજન દોષ લગાય,
- નીરમળ સ્વચ્છ આમશકુ, ધુંવા બીજારત જાય. ૨૩

સભજનકી કીરતી વીમળ ખડે દુરીજન મંદ,	
જયુ રાહુ છાદન કરે, ચેખી પુરનચંદ;	૨૩
સભજનકી કીરતી સરસ, દુરીજન નંદે જાય,	
હારે ધુરી સુરજકુ, ઉલટી આંખ્ય પુરાય.	૨૪
સભજન સુરજ પ્રતાપકુ, દુરીજન દેખે નાય,	
ઉલટ અસાગી મુખ લહે, પરચુન દોલે માંય.	૨૫
સભજનકી કી'મત બદે, નંદે દુરીજન તોય,	
હરપનમે' જયે છારસે, ત્યું ત્યું ઉજવલ હોય.	૨૬
દુરીજન દુભ ભુંડરા, કીયા સલા કરતાર,	
એ નીંધા ખાતહે, એ પુર મલકે અહાર;	૨૭
દુરીજન દુભ ઉંડરા, કોકી રીતી સમાન,	
કાજન હાથે આપના, કરે ઓરકા જાન.	૨૮
દુરીજન ઓર સર્પકી, રીતી રહી સમાન,	
આહાર ન હોવે આપકો, પરકો લેવે પ્રાન.	૨૯
દુરીજન ભક્ષા ન નીપજે. કીયે કોટી ઉપગાર,	
પયસે સાચે' ધંતુરા, વીખ ના તજે લગાર.	૩૦
જેસી પ્રીતી સર્પકી ત્યું દુરીજનકી જાન,	
કોટી પ્રકારે પોખીયે, કળહુક લેવે પ્રાન;	૩૧
સભજનકી ઉત્કર્ષતા, દુષ્ટે સહી ન જાય,	
ગાજવીજકુ દેખકે, મધુપુષ્પ મરજાય.	૩૨
દુરીજન જો વૈષ્ણવ લયા, દુષ્ટ સ્વભાવ ન જાય,	
જેસી આલા આમડા, ન બીજા બહુ ગધાય;	૩૩
દુરીજન જળ ખુદા બખુડા, લયા રાખે ભક્તી ભાવ,	
જેસા ખુદા ખાંદરા, તજે નહિ ચપલ સ્વભાવ.	૩૪

- પરકો અનહીત કરનકુ, જોવે અપના માન.
ફરીજન ઝોર માખીકી, દેખી રીતી સમાન; ૧૧
- સુખ સંપત્તી પાયકે, ફરીજન નમે ન કોય.
જયુ એરટે કળ લાયા, ત્યુ ત્યુ ઉંચા ભોય; ૧૨
- પર નિન્દામેં દુષ્ટ નર, કાઠત સારા કાલ.
હરીયા તરૂ તણ કાગજયુ બેઠે તરૂ કે સાલ; ૧૩
- પર દુખ દેખી દુષ્ટ નર, મનમેં અતી હરખાય.
ઉણુ કાલ ગરખ લાજ્યા, દીન દીન માતા થાય; ૧૪
- ગરખવ ગજ કે સંજમે, મીલે સદા મીદાન.
ભુખે મારે લાતસે, કરે કોઈ કો જાન; ૧૫
- ઉત્તમ કુલમે દુષ્ટ નર, ભે ઉપજેલા હોય.
આગીજરાવે જકત કુ, ચંદન લઈ તોય; ૧૬
- ફરીજન સત્જન ના બને, કીજે કોટી ઉપાય.
ઘોવે નીત નીત દુષ્સે, કાગ હંસ ના થાય; ૧૭
- ફરીજન ભે વીધા પડે, બાઢે ગરૂ વીશેષ.
નીશા મટે નહીં ધુડકી, મુરજ કરે ઉજેશ; ૧૮
- ફરીજનકે ઉરના રહે, વેઠ શાસ્ત્ર કો સાર.
ખરકુ ના હોય વાસના, ભે વહે ચંદન ભાર; ૧૯
- પર નીંધા બીન દુષ્ટકુ, તૃપ્તિ કણુ ન હોય.
વાયસ કબહુ કુબલ બીન, શાન્તી ન લહે સોય; ૨૦
- બુરે કામમેં દુષ્ટકી, બુદ્ધી ચલે વિશાલ,
મહા ઘોર અધકારમેં, દેખે ધુડકો બાલ; ૨૧
- સદગુન સત્જનકો લખી, દુરજન દોષ લગાય,
નીરમળ સ્વચ્છ આકાશકુ, ધુંવા બીગારત જાય. ૨૨

- સભજનકી કીરતી વીમળ ખડે દુરીજન મંદ,
જયુ રાહુ છાદન કરે, પેખી પુરનચંદ; ૨૩
- સભજનકી કીરતી સરસ, દુરીજન નંદે જાય,
હારે ધુરી મુરજકુ, ઉલટી આંખય પુરાય. ૨૪
- સભજન મુરજ પ્રતાપકુ, દુરીજન દેખે નાય,
ઉલટ અભાગી સુખ લહે, પરગુન દોસે માંય. ૨૫
- સભજનકી કીમત ખડે, નંદે દુરીજન તોય,
હરપનમેં જ્યે છારસે, ત્યુ ત્યુ ઉજવલ હોય. ૨૬
- દુરીજન દુળ ભુંડરા, કીયા ભલા કરતાર,
એ નોંધા આતહે, એ પુર મલકો અહાર; ૨૭
- દુરીજન દુળ ઉદરા, દોકી રીતી સમાન,
કાજન હાથે આપના, કરે ઓરકા જાન. ૨૮
- દુરીજન ઓર સર્પકી, રીતી રહી સમાન,
આહાર ન હોવે આપકો, પરકો લેવે પ્રાન. ૨૯
- દુરીજન ભલા ન નીપજે. કીયે કોટી ઉપગાર,
પયસે સાચે ધંતુરા, વીખ ના તજે લગાર. ૩૦
- જેસી પ્રીતી સર્પકી ત્યુ દુરીજનકી જાન,
કોટી પ્રકારે પેખીયે, કળહુક લેવે પ્રાન; ૩૧
- સભજનકી ઉત્કર્ષતા, દુષ્ટે સહી ન જાય,
ગાજવીજકુ દેખકે, મધુપુષ્પ મરજાય. ૩૨
- દુરીજન જે વૈષ્ણવ ભયા, દુષ્ટ સ્વભાવ ન જાય,
જેસી આલા આમડા, ન વીજા બહુ ગધાય; ૩૩
- દુરીજન જખ બુદા બબુદા, ભયા રાખે ભક્તી ભાવ,
જેસા બુદા બાંદરા, તજે નહિ ચપલ સ્વભાવ. ૩૪

દુરીજન સાધુ સંગમે, ગાનતાન બહુ ગાય.	
કટુના તને લુંમડી, નિત્ય ગંગામે ન્હાય,	૩૫
દુરીજન આયા દેખકે, હોય સજ્જન મન ભંગ;	
જ્યુકે ત્યુકે ઉઠયતે, જગકો હરે ઉમંગ,	૩૬
દુરીજન સને દુષ્ટતા, જ્યું ગંગાકો પાન.	
ખાખ લગાવે અંગપર સીરપર રાજે બાલ,	
દુરીજન અફ સર્પકી, મીઠે ન ટેકી ચાલ,	૩૭
દુરીજન હોય કુસંગતે, કે પુરવ કે પાપ,	
છોદમ સજ્જન હોતહે, અગણીત પુણ્ય પ્રતાપ.	૩૮

સજ્જન.

દેત જગાઈ જકલકુ, હરે તોમીર અજ્ઞાન,	
સાર અસાર દેખાવહી, મજ્જન મુરજ સમાન;	૧
મુશુન મુધાંકી મધુરતા, સજ્જન લહે મુહેત,	
નવ રસાલ અંકુર કે, સ્વાદ કોઠીલા લેત.	૨
મુદ્ધિ વત જન કરી, શકે જગજનકુ ઉપદેશ,	
ચર્મ પ્રહાકી ખાતુમે, શઠ જાને તહી લેશ.	૩
વાસ સુમન કીર્તલ ગ્રહે, ગ્રહી ના શકે ગચાર,	
દુરીજનકે ઉર ના રહે, બેઠ શાસકો સાર.	૪
સજ્જનકો ચીત ના ડો, પરે વીપતી કોય,	
ધણકો ધારી હીરા સહે, કઠરા સહે ન સોય;	૫
સાધુજનકી શુનકું, સાધુ દેત દેલાય,	
લેલે કુલકી બાસના, પવન દશાં સુભય.	૬
સમે સજ્જન સદા, સલા રહે બરપુર,	
પાવકજારે તો કહું, વાસ ન તને કપુર;	૭

- સુજન વૃક્ષ સમાન છે, પર ઉપગાર અમાપ,
ફળ છાયા દે ઝોરકુ, આપ સહિ રીરતાપ. ૮
- સાધુજન ભુલે નહી, કીયો કહ્યુ ઉપગાર,
નારિકેરી જલ તે ભઈ, ફળ મેં રાખે ધાર; ૯
- સત્સજન સખકુ સુખકરે, બસે કદાપી દુર,
સુરજ બસે આકાશમેં, તેજ કરે ભરપુર. ૧૦
- સુધરે છવ સંસાર કે, જો રહે સત્સજન પાસ,
અંદન તરફે સંગતે, સંબંતરૂ લહે સુખાશ; ૧૧
- શોભે નરહી સુધરતા, સો સત્સજનતા હોય,
શોભે બુખન તરૂણીકુ, જો વૃદ્ધા કુસોય. ૧૨
- હોય ઉદય જળ સુદઠો, તળ સત્સજનકુ દુઃખ,
તુહીન કીરણકે ઉદયતે, મુંદે પંકજ સુખ; ૧૩
- શુનજાને શુનવંતઠો, જો શુનવંતા હોય,
જાને ના કસુ ખાસકુ, કાનન જાને કોય ૧૪
- સત્સજનકી નીંધા કરે, દુરીજન ડોષ લગાય,
કારે પુરી આકાશમે, ઉલટી આંખ પુરાય ૧૫
- સત્સજન દુરીજનમે રહે, સો દુરિજન ના હોય,
ફણી કે સીર પર મણી, રહે ગુણના પલટે હોય. ૧૬
- સત્સજન દુરીજન સંગતે, સત્સજનતા નહી જાય,
રહે કોકીલા કાગમે, સ્વરતો નહી પલટાય; ૧૭
- સત્સજન કુકર્મના કરે, પડે બિપાત્ત આય,
બુખ્યાકા બુખ્યા મરે, સીંહ ઘાસના ખાય. ૧૮
- સારા નરકો નીચ કરે, કોય અપમાન.

- ગજ પરિમલ ઠાગે ઓહયો, ઘટે ન ગજઠો માન. ૧૬
- મોલ ઘટે નહીં હરતી ઠો, બુંસેછીટીક સ્વાન, ૨૦
- મહા પુરુષ મુકે નહીં, સત્ય ધરમ મુરબાદ;
- ખટ ઋતુવર મેધકો, નીમન જાવે બાદ, ૨૧
- સાધુ કે શુન સાધુદ્રી, પ્રીતીં દેત પુહુચાય;
- જ્યું કેતકી કે ગંધસે, લમરા આવે ધાય, ૨૨
- સંપતી મેકે બીપતીમે, બડાન મુકે ચાલ
- ઉગતા મુરજ લાલહે અરેત ભયા પુનીલાલ, ૨૩
- સંપતિ દેખીના છકે, નહીં બીપતીમે કલેષ;
- ઉશ્ય વૃષામે સિન્ધુ જ્યું, સજ્જન ત્યુંહી હમેશ, ૨૪
- દુરીજન અગણીત તુછહે, ઉત્તમ સજ્જન એક
- એક ચંદ્ર તમકું હરે, તારા નહીં અનેક, ૨૫
- એક સીંહ જે બનબસે, સો જાહેર સખ દેશ;
- ઝોરપશુ અગણીતબસે, કોયન જાને લેશ,
- ચંદનકા તરૂં એકીલા, બનકુ કરે સુખાસ-
- હયો વેણુ અસંખ્ય સો, કરે સકળકો નાશ, ૨૬
- જે કુલમે સજ્જન ભયા, સોકુલ ઉત્તરલ હોય;
- જે કુલમે દુરીજન ભયા, કહે નીચ સખ દોય, ૨૭
- સજ્જન સંપતી પાય કે, દેવે ગર્વ બહાય.
- જ્યુ આંખાકું ફલ ભયા, ત્યું ત્યું નમતા જાય, ૨૮
- મુજન હોય સ્વભાવસે, શુરધીર હાતાર;
- સેદ ન હાજે મેધજ્યુ, પોજે સખ પરિવાર, ૨૯
- સજ્જન સમ દૃષ્ટી ધરે લોક ન રાજે કોય.
- જ્યુ ધરણી ધારી રહે, ઉચ નીચકું સોય ૩૦

- સર્જન ન તજે સત્યતા, જળલગ ઘટમેં પ્રાણુ;
પુરાકા પુરા રહે, સો સજ્જન પરમાણુ. ૩૧
- સજ્જન જેસા સુપકા, ત્યાજે સકળ અસાર
સારસાર ઉરમે શ્રહે, સો સજ્જન નીરધાર. ૩૨
- સજ્જન ફળ ના વહે, લોસાગર કે માંય;
તારે ઓર આપે તરે, લેદ ન રાજે ઠાય. ૩૩
- સજ્જન મેધ સમાન હે, ઇછે પર ઉપગાર;
સીથે ઓર સીતલ કરે, લેદ ન ગીને લગાર. ૩૪
- ક્ષમા ક્યા ઓર સત્યતા, ધીરજ ધર્મ વિવેક;
સજ્જન કે ઉરમે બસે, સદ્ગુન ઓર અનેક. ૩૫
- સરીતાકો જલ સિન્ધુ મે, સહજહી આવત ધાય;
ત્યુ વિદ્યા ગુન જ્ઞાન સખ, સજ્જન માંહી સમાય. ૩૬
- સજ્જનકે સુખકો બચન, જયા દંત ગજરાય;
જો નિકસા સો નિકસા, પાછા કબહુ ન જાય. ૩૭
- ફરીજનકે સુખકે બચન, જયુ કુરમકી ડોક;
નીકસે ઓર પીછા ફરે, અળી બોલ્યા અળી ફોક. ૩૮
- સજ્જનવ ગુન પરખી કે, રખીએ અપને પાસ;
છાટમ પારસ મણી સમા, સરખા બારે માસ. ૩૯
- બલ બુદ્ધિ હિમ્મત સાહિત, બાકો આદર હોય;
તાકુ કહુ દરલખ નહી, કરે જો ચાહે સોય. ૧
- જખતે જનમ્યા, જખતમેં, બયા ગર્ભ તે બહાર;
તખતે ઉધમ રાફે બયા, દેખો હૃદય જીઆર. ૨
- માતાકે સ્તનમેં રચ્યા, દુધ પ્રથમ કરતાર;
બાલક નીજ ઉઘોગસે, કરત તાહીકો આહાર. ૩

- કરી ભરોંસા કર્મકા, જીવ રહે જો કૌય;
 બુખ્યાકા બુખ્યા મરે, પુષ્ટ કહાંસે ઠાય. ૪
- જીનહી માતમેં પય રચ્યો, તીનહી રચે સળ ભોગ;
 કરમ કરાઈ જીવકુ, ઇસમે લાવે ભોગ. ૫
- ખીન સીખ્યા આવે નહી, વિધ્યા હુત્તર જ્ઞાન;
 તાતે ઉદમ કે વિશે સાખ્ય રચ્યો ભગવાન. ૬
- કાટે સેં કહાલિ ફલે, ખીન કાટે ફળ નાય;
 ત્યુંહી લાખ્ય સળ જીવકો, સરજ્યો ઉદમ માંય. ૭
- કુપ ખને ખીન ના મીલે, બુઝંતર કો નીર;
 ત્યુંહી સકલ ઉદોગમેં, પાવે સખકી સીર. ૮
- ધી સરજ્યો હે ગાયમેં, પાવક લકરી માંય;
 ઇખ માંહી શુડ શર્કશ, ખીના મયે ફળનાય. ૯
- વિવિધ પદારથ વિશ્વમે, રચી રાખ્યો કરતાર;
 સો નરકે ઉદોગતે શોધી, નિકાર્યો સાર. ૧૦
- ખીજ સકલ પ્રભુને રચ્યા, પુની જરસાવત નીર;
 ત્યાં માનવ ઉદમ કરી પોખત સકળ શરીર; ૧૧
- વાપી કુપ તડગ ઘર, વસ પાત્ર હથીઆર,
 વિવિધ યંત્ર રચી મનુષ્યને, મુખ ઉપજ્યો સાર. ૧૨
- હીમત હીકમત સત્યતા, મુધરમ સહિત વીચાર;
 હીત ચાહે સળ જીવકો, તળ રીઝે કીરતાર. ૧૩
- સ્વારથ સાધે આપકો, પરકો કરે ખીઝાર;
 ધીક તાકે ઉદોગમે, ઉપજે દોષ અપાર. ૧૪
- સદિ ફૂપી જાગકો, માહી સમજન હાર;
 ખીન આજ્ઞા ખંડન કરે, સોનર આવે માર; ૧૫

- ધર્મ ધર્મ સળકો કહે, મર્મ લહે જન કોય;
 પ્રભુકી આજ્ઞા પાળવી, ધર્મ કહાવે સોય. ૧૬
- સળ જીવકે ઉપકાર હીત, સરજ્યો મનુષ્ય શરીર;
 અર્થન પાયો કોઈકું જ્યુ બીગડેલો નીર. ૧૭
- જપ તપ વ્રત તીરથ કરે, ધરે ઝોકાંતે ધ્યાન;
 ઈનમે દેલ પાવે નહી, પર ઉપગાર સમાન. ૧૮
- જો જન જન્મી જકતમે, સળકો થહે કલ્યાન;
 સો નર પ્રભુકા જાનીએ, પ્યારા પુત્ર સમાન ૧૯
- સજ્જનકો નીંધા કરી, દગ્ધ હોઈ ગઈ સુખ,
 એસે પામર નાલહે, સાચ જુઠકી બુઝ. ૨૦
- બકરા જેસી બુદ્ધિકે જીવ જકતમે માંછ;
 દેખાદેખી સોય લે, તત્ત્વ લહે ન કોય. ૨૧
- જો બચ્ચા દોય સીંહકા, ચલે ન કોઈકી દહાર,
 કપટ લહે સળ મુર્તકો, જાકુ સત્ય વીચાર. ૨૨
- આહબર ઠગકો લહી, અલ્પ મતી પીંગધાય,
 જ્યુ હીપકે ઠે તેજમે, પડે પતંગ સળ જાય. ૨૩
- કપટ ચતુરા ઠગનકી, લહે ન પામર જંત;
 બડ આહબર દેખકે, કહે સોહી ભગવંત. ૨૪
- જગ કરતાકું ના લહે, ભજે મનુષ્યકો નામ,
 બુદ્ધિ જડકી જડ રહે, સરે ન કોઈકો કામ. ૨૫
- બકા સરોવર દેખકે, બગલા આવે ધાય,
 તત્ત્વ જ્ઞાન મોતી બીના, હંસ ન નીરમે જાય. ૨૬
- સત્ય શીલ સરોવર ભયો, કમલ ભક્ષિત સુવીચાર,
 જ્ઞાન મોતી જામે રહ્યા, હંસ રમે તહી ઠાર;

- આપ આપકે પંથકી, મમતા કર મર જાય,
એકીલી જુગકો પંથમે, જીવકો કાજ ન થાય. ૨૮
- અપના પંથ ભલા કહે જોર પર રાખે દેશ,
હો શેરીકા કુતરા, લડી લડી મરે હમેશ. ૨૯
- માલા તીલક બનાયકે દેશ કરે નાદાન,
સોનર કોટી કલ્પસુ, હોય હીલુવા શ્યાન. ૩૦
- સખ નરધાવત આમકું, કોય ભજત નહિ રાગ;
રામ રહ્યા જો હૃદયમે, તો દેશ રહે કીસ કામ, ૩૧
- રામ કૃષ્ણ કે નામસે, જો પાતક જર જાય,
તો નીંધા ઈર્ષાદી સખ કહાં, ઉર રહી સમાય; ૩૨
- રાગ દેશ ખલતાદી સખ, જુઠ કપટ ઉર હોય,
સો સેવક કલીકાલકે નહી, પ્રભુ કે કોય; ૩૩
- સકલ પંથ જોર અથકો ઉર અહી લીજે સાર;
મનમ મુતાદીક છાંડકે, કરના તત્વ પીચાર. ૩૪
- તાને શુભ આદર કરી, મનકા તજો બીકાર,
સત્ય પંથમે પગ ધરો, તો ઉતરોગે પાર. ૩૫
- ધર્મ અર્થ અરૂ મામકો, કૃણ આદરયે સાર;
નરપાવે આદર કરી પરમ મોક્ષકો કાર. ૩૬
- આદરતે ભક્તિ બને, આદરતે તપ ત્યાગ,
આદરતે સખ છાંડકે, મન ધારે વૈરાગ; ૩૭
- આદર તે હોય ભૂપતી, આદરતે જોગેન્દ્ર;
આદરતે સુકત કરી, જાને સ્વર્ગકો ઈંદ્ર. ૩૮
- આદરતે વૈકુંઠ મે, સદા કરી રહે બાસ;
આદરતે સેવક બને, રહે પ્રભુકી પાસ. ૩૯

આદરકે મહીમા બેસે કે તો કહું બનાય;
છાટમ સો મહા પ્રશ્નકે જસ ભુગમે સજ ગાય. ૪૦

આતુરતા

- ઝાઘી ઝાઘી જીવકે, મતી કોઈ કરો બગાડ,
બીના આતુરતા નાકળે, દેખો જંગલ ઝાડ; ૧
- પીએ ન નીર પતાલકે, તને પુરાને પાત,
જાગેર તુજબ ઝાડકુ, નવ પલવ હોય બંત; ૨
- ખ્યાસ બીના પ્રોય ના લગે, પત્રોત્ર જલકે પાન,
બીન આતુરતા નાં ગ્રહે, ઘટમેં શુક્રે રાન; ૩
- સાવ બીના ભોજન ભખે, પથે પેટમેં નાય,
હોય અજીવન આક્રશ, દેખો દુનીયાંમાંય; ૪
- માંબા અંબુ ના પીએ, વરતે ઋતુ વસંત,
આતુરતા હોય અંગમે, તો કળ હોય અનંત. ૫
- તો રનિ ઉપજે જીવકુ, પીયુ મીલનેકી ખ્યાસ,
તાકુ સભ પ્રીકા લગે ભવકા ભોગ વીલાસ, ૬
- સ્વાતિ સ્વાતિ રતન હે કોયક પખી જાત,
ખિરહાન્નિ આલસે, તાકો તન જતરી જાત; ૭
- સ્વાતિ ઘર ન બરખે જળે, સાને હોય શરીર,
ઉંચા ઉઠે અવનીસે, પીએ સ્વાતિ કો નીર; ૮
- નીર બાંછાયા મીનકુ ઇછત નીર મેલાવ,
તાહી બોર હક તાપસે, પ્રાણ તજ દે આપ. ૯
- સતી પતી કે બીરહસે, ડરે અગનસે નાય,
પાવક પાની સમગીને, જાય ચીતા કે માંય. ૧૦

- જેસી આતુરતા રહે, એવ સકલકે માંહી,
તેસી હયા કૃપાલકી, યામે સંશયના તે હય. ૧૧
- તપે મેઢની તાપ તે, આકુલ વ્યાકુલ હોય,
તેસા તેસા મેઢકા તાપર જરસે તોય. ૧૨
- કમી કામાતુર જને, લહે નારી મય જકત,
ત્તુ આરતા પ્રભુ મીલન કે, પ્રભુ મય દેખે ભકત. ૧૩
- જે જનકુ ખ્યારા લગે, તાકો રહે વિશ્વાસ,
બીના પ્રીતિ આતુર જની કોય ન જાય કોય પાસ; ૧૪
- પરી ગાંઠજો પ્રીતકી, છોડી છુટે નાય,
સરે વીરહ નાહી તાહીકો, પ્રાણ તજે પલભાંય; ૧૫
- જે આતુરતા એવકુ, પીયુ મીલનકી હોય,
તો ભવ મુખ ભાવે નહી, સમરે નીસહીન સોય; ૧૬
- દેખાદેખી જન કરે, જપ તપ તીરથ ત્યાગ,
આતુરતા ઉપજ્યા બીના, હોય ન દ્રઢ અનુરાગ; ૧૭
- શુન્ય હૃદયકે એવકુ, નહી આતુર વૈરાગ્ય,
હંસ કરી દુનીયાં ઠગે, લોક દેખાવન ત્યાગ; ૧૮
- પ્રહ્મ અસ્મિ મનકુ કહે, તનકુ માને હંસ,
જગકું જોધે દામ હીત, કરે કર્મકા દ્રંસ; ૧૯
- કોટિ જન્મકો પુણ્ય ફળ, ત્યાંકુ પ્રગટયો હોય,
તો આતુરતા ઉપજે, પ્રભુ પદ પાવે સોય; ૨૦
- માત બીછોયા બાલજયુ, માતા દુહત રોય,
યુ રાવે પ્રભુ મીલનકું, પ્રભુ પદ પાવે સોય; ૨૧
- આતુરતા ઉપજ્યા બીના, હોય ન દ્રઢ વૈરાગ,
વેળ ખરી ભટકત શીરે, દામ ચામ મન લાગ; ૨૨

જેસા ઉભકયા બન્નકું, ખાવે ચકરે સ્વાન,
ત્યાગ કીયા પીછા અહે, સો નીશ્ચે નાહાન. ૨૩

જીવ વીરો.

જીવ જીવ સખકો કહે, ચલતા દેખી દેહ,
કાંન રૂપ હે જીવકા, ત્યાંહાં સખકુ સંદેહ; ૧
કો કહે વાયુ રૂપ હે, કો કહે તેજસ્વરૂપ,
કોય રૂધીરકુ કહતહે, કહેવે કોય અનુપ; ૨
કોય કહત અણુરૂપ હે, કો કહે અશુદ્ધ માત્ર,
કોય કહે વ્યાપક જીવ હે, બ્યાંહ જોસો હે ગાત્ર; ૩
કોય કહે અજ્ઞાનમય, કોય જ્ઞાન મય ગાય,
કોય કહતહે વાસના, જોસા જીવ સદાય. ૪
કોય કહે આરૂ તત્વકો યોગ પરસ્પર હોય;
ચેતનતા ત્યાં ઉપજે, જીવ કહાવે સોય, ૫
કોય પ્રતિબિંબિ પ્રસકો, કહત અવિધામાંય;
કોય કહત અહંકાર મેં, પરત બદ્ધકી છાંય, ૬
કોય કહતહે બુદ્ધિમેં, હોત પ્રજ્ઞા આભાસ;
જોસા પડધા નાહકા, ગરજત આરૂ પાસ, ૭
કોય કહતહે જીવકો, રૂપ સનાતન સોય;
અજ અવિનાશી આપ હે, કરનહાર નહી કોય, ૮
કો કહે જીવ ક્ષણીક હે, જોસા દીપ પ્રકાશ;
ચડમેં તે જોડાતહે, ઉપર ઉપર નાશ, ૯
આપ આપકે પંચમેં, સખ કોર્ડ કહે બનાય;
અર્થ ન સમજે જોડકા- સો બચું ત્યુ બહે બાય, ૧૦

- જેસા ચનગા અગ્નિકા, મુક્ષમ હોત અનંત;
 ત્યુહી અંશ કરતારકા, કદ્યા બેદમે' જન, ૧૧
 લધુ દીર્ઘ ઉપાધી તે, બઝીયા નીર્જલ હોય;
 કર્મ કાષ્ટ જળ જલ ગયા, એવ શીવ નહી દોય, ૧૨
 કાષ્ટ અગ્નિ સંજોગતે, ધુવા પ્રગટ જ્યુ હોય;
 જડ ચેતન બીચ કલ્પના, એવ કહાવત હોય, ૧૩
 પશુ નામકે એવકે, દેહ પાશકે માંદ્ય;
 તાકે પતિ મહેશ હે, તાકુ બંધન નાય, ૧૪
 પાશે બાંધ્યા સો પશુ, દેહધારી સખકોય;
 દેહ પ્રાણુ ધન્દ્રી રહીત, પતી કહાવે સોય, ૧૫
 પશુપતિ મતમે' ચુકલો, સૌ કહે એવ શીવ,
 શીવ શુદ્ધ ચેતન્યકે, જ્યુ ચેતન મીલો એવ, ૧૬
 ત્રીન પાશમે' બધીઆ, પશુ ધરાયા નામ;
 ત્રીન તણ ન્યારા ભયા, સો પાયા નીજ ધામ, ૧૭
 જાગ્રત માંહી સત્વ શુન, રાજસ સુપનામાય,
 તામ પાશ શુભકમે', તુરીયામે' નહી કાય, ૧૮
 એવ ગયા તુરીયા પદે, એવ શીવ હા જાય
 સિન્ધુમે' સીધવ મીટ્યા, દ્વૈત ભેદ ન રહાય, ૧૯
 જે કોઈ જોજો શીવકુ તો જોજો એવ માદ્ય;
 એવકુ જે જ્યા નહી તો, શીવ પાવે નાવ, ૨૦

માયા

- માયા માયા સળ કહે, મમં ન જાણે કોય;
 જેતી ઉપજે કલ્પના, માયા કહીએ સોય. ૧

- કો કહે માયા નિત્ય હે, કો કહે અનિત્ય;
 'એ સખ મનકી કટખના, કહીયે કાં તક ચીત્ત', ૨
 જડતા ઝોર અસત્યતા, તોણ દુઃખ સરૂપ;
 'કહ્યો સકળ વેદાવમે', એ માયાકો રૂપ, ૩
 જડતા અરૂ આકર્ષતા, તાકા હોય આકાર;
 જ્યાં જ્યાં કાયાકા આકાર હે, ત્યાં હા પ્રમાણ નીરધાર, ૪
 પ્રમાણ હોયે માપકા, તાકા હોય વીભાગ;
 'જોકો ના જને રહે રહે, પ્રમાણ તેહી ભય, ૫
 જ્યો સુગમતા તેલકો, ઝોર પુલકી બાસ;
 એસા રૂપ પ્રમાણકા ફેલત વ્યાક પાસ, ૬
 એ પરમાણુ રૂપકા, નહી કટપાતે નાય;
 બ્રહ્મ સરીખી બ્રહ્મમે', સદા કરી રહે બાસ ૭
 જખ ઈન્ડા જગદીશકા, જકત કનકી હોય;
 તખ પરમાણુ મેલાયકે, રચત જકતકે સોય, ૮
 કોયક જ્ઞાની બ્રહ્મ કે', કરના મ નન નાય,
 માયાકે બ્રાન્તિ કહે, બયો બ્રહ્મ કે મય, ૯
 રૂપો બાસત છીયમે, સાય જેવરી ઠામ;
 વીપરીત દેખે વરનુમે', બ્રાન્તિ તાકા નામ. ૧૦
 જેસી જેસી જેવરી, લખી ટેડી હોય,
 તેસો તેસી સાપકી, લહે આકૃતા મોય; ૧૧
 આતો બ્રહ્મઅરૂપદે, જ્યાકો નહ' આકાર,
 તેા બ્રાન્તિસે જકતકો, દરસે કયું માકર; ૧૨
 પુની આકારી જકતમે', જીવ ઈશ દે જાત,
 ઈશ અજન્માય કહે, જીવકી અગણીત જાત. ૧૩

- સ્થાવર જંગમ જાતીકી, ખાંની કહીએ ચાર.
એકે એક સો ખાનીમેં, જાતિ લેહ અપાર; ૧૪
- ન્યારી ન્યારી સીકલ હે, ન્યારે રચે સ્વભાવ,
ન્યારા ન્યારા ગુન રહ્યા, એ કોઈ અજબ પ્રભાવ; ૧૫
- કેતેક દેખે રેનમેં, દીનમેં દેખે કાચ,
કેતેક દીન અરૂં રેનમેં, દેખે હગસે સોંચ; ૧૬
- કેતેક જલમેં રહી સહે, કેતે સ્થલકે માંચ,
કેતેક જલ થલ હોયમેં ખીચરત દેખ્ય ત્યાંચ; ૧૭
- શિષ્ય રચ્યા તુરી દેહમેં, દેખો મુરત લભાય,
એસી જગ કરતાર ખીન, કોઈસે રચી ન જાય; ૧૮
- અગાધ કૌશલ દેખકે, બુદ્ધિ ગઈ હેરાય,
ખાંતિ માની જગતકુ, ગયે લોક ભરમાય; ૧૯
- આપ પ્રહા મુખસે બકે, કયે શુન્ય સમ જ્ઞાન,
પ્રહા અકરતા કહી કહી, કીયો બડોત અપમાન; ૨૦
- માયા સુ કાયા બઈ એક સુક્ષ્મ એક સ્થુલ,
ખોજત બાવે તાહીકું, હાથ ન આવે મુલ; ૨૧
- જેસી નમકી રયામતા, જોઈ કોઈ પકર ન બાય,
કોટી કલ્પ ત્યુ શોધતે, દુરહી દુર દેખાય. ૨૨
- મૃગતૃષ્ણા જળ દેખીએ, જેસા સાગર પુર,
ખ્યાસા હોડે પીવનકુ દેખે દુરકો દુર; ૨૩
- પરછાયા પરભાતકા, લંગા બડા દીખાય,
જયું જયું રવી આતા ગયા, ત્યું ત્યું ઘટતા તાય; ૨૪
- મુરજ આયા શીશ પર, છાયા ગઈ સમાય,
ત્યુ જીવ પાવે પ્રહાકો, માયાં નહી રહાય. ૨૫

વિવિધ વિષય.

દોહરા.

- આગળ સૌથી આંખ્ય છે, પાછળ રહે ॥ કાન,
માટે હીકું આંખથી, તે હું સાચું માનઃ ૧
- ક્ષમા તથા સંતોષ એ, બે ગુણ જામે હોય,
છોટમ આ સંસારમાં, સદા મુખી રહે સોય; ૨
- ક્રોધ આર તૃષ્ણા બહુ, એ દો ગુણ બે હોય,
છોટમ આ સંસારમે, દુખીઆ રહેવે સોય; ૩
- એક સત્ય હજી કયા, બે જનમે ના હોય,
નિશ્ચયે નર આકારકા, રાક્ષસ કહીએ સોય; ૪
- દુર વ્યસની આર દુરગુણી, સજ્જનકુ દે ત્રાસ,
તાકુ દુરજન જાનીએ, કેવળ અધકો કોય. ૫

સ્વમત અલીમાન.

- નીજ મતનીકો સખ કહે, કરે આરસુ વાહ.
કાગ કહે નહી કોકિલા, તેરો સુંદીર નાહ; ૧
- ઉલુક સરાહત રેનકુ, ચકવા કહે બલ જોર,
જે અનુકુલ હે જાહીકુ, તહાં તહાં તાકોતોર; ૨
- નર ચહત નગરી બહી, વાવર વનકુ જાય,
જ્યાં જ્યાં જાકી ચોગ્યતા. તાહાં તહા તાકો મન જાય; ૩
- વધ લોગી હે મક્ષીકા, ચંદન પાસ ન જાય,
ત્યુ વિધયિ તજી જ્ઞાનકુ, ગીત જારકે ગાય; ૪
- ઈશ્વર રચીત પદાર્થ કે, તનુ ધર સકળ અયાન
અહં પ્રદા મુખસે બકે, કયે હોય પ્રદા સમાન; ૫

ગર્વ ધરે ધનવંતરો, જળ હોય ધન પાસ,
જળહી ધન જાતા રહ્યા, બને ઝોરકા દાસ; ૬
ત્યુ વિદ્યા બલ પાયકે, કથે પ્રદાકો જ્ઞાન,
ચિત્ત ભ્રમરોળી-જો ભયા તોહો પશુ સમાન. ૭

આત્મસાર.

વસ્તુ સંગ્રહ સ્નાયતા, દાન લોગ શૃંગાર,
પ્રથમ શુભ એ રાજસી, નીરશુભ નાત્મસાર; ૮
દયા ધર્મ શ્રદ્ધા વળી, તપને ભક્તિ ઉદાર,
પંચ શુભ સાત્ત્વિક તણા, નીરશુભ આત્મસાર; ૯
વિવાહ શોક કલહ વળી, સંધ કુવચન ઉચ્ચાર,
પંચ શુભ એ તામસી, નીરશુભ આત્મસાર; ૧૦
અરિથ માંસ નાડી ત્વચા, ચેમ સહીત છે જેહ,
પંચ શુભ પૃથ્વ તણા, કઠીણ અંશ છે તેહ; ૧૧
લાળ મુત્ર પ્રસવેહ, શોણીત શુક સમેત,
જળના કહીએ પંચ શુભ, નરમ અંશ તન ખેત; ૧૨
સ્તુધા તૃષ્ણા ઉદ્વેગતા, નિદ્રા આલસ હોય,
પંચ શુભ પાવક તણા, ઉષ્ણ અંશથી જોય; ૧૩
ધાવન ચલન વલન વળી, સ કે ચનના પ્રસાર,
જો પાંચે શુભ પવનના, ચચળ ઝોંશ ઉદાર; ૧૪
રાગ દ્રેશ લજ્જા વળી, મોહ પશુનતા જેહ,
પાંચે શુભ આકાશના, વ્યાપક સઘળે તેહ; ૧૫
જાગૃત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ તુરીયા ઉન્મુતિ હોય,
પાંચે શુભ એ શબ્દના, નીરશુભ આત્મા જોય; ૧૬

- પ્રાણ અપાન સમાન વળી, બ્યાન તથા ઉદ્ધાન,
એ પાંચે ગુણ સ્પર્શના, નીરગુણ આત્મજ્ઞાન; ૧૭
- સંશય નિશ્ચય અહંતા, શુભને અશુભ વીચાર
એ પાંચે ગુણ રૂપના, આત્મા અગુણ અપાર; ૧૮
- હ્રુધા તૃષા સ્વાદિષ્ટતા, વળી આચાર વિચાર,
એ પાંચે ગુણ રસ તણા, નીરગુણ આત્માસાર; ૧૯
- જન્મ મરણને જશ અજશ, અદ્રષ્ટ કૃણની આશ,
એ પાંચે ગુણ ગંધના, આત્મા ઊ અવીનાશ; ૨૦
- જાણપણુ મુખ દુખ વળી, હરખ વિપાદ સમેત,
પાંચે ગુણ એ શ્રોત્રના, આત્મા શુદ્ધ અચેત; ૨૧
- બધા શીતને ઉષ્ણતા, કેમળ કઢીણુ જણાય,
ત્વચા તણા એ પંચગુણ, નીરગુણ આત્મારાય; ૨૨
- સ્વેત પીતને હરીતતા સ્થામ અરુણ એ રંગ,
પાંચે ગુણ ઊ નેત્રના, નીરગુણ આપ અસંગ; ૨૩
- મધુર આમ્લ કટુ તિક્તતા, લાગે ક્ષાર કથાય,
પાંચે ગુણ એ જીભના, નીરગુણ આત્મા સદાય; ૨૪
- પુરક કુંભક રેચકા, ગ્રહે કુમંધ મુગંધ,
એ પાંચે ગુણ ધ્રાણના આત્મા અગુણ અખંધ. ૨૫
- પરા પશ્યંતી મધ્યમા, વૈખરી માત્રા રૂપ,
પાંચે ગુણ વાચા તણા, આત્મા અગુણ અનુપ ૨૬
- આપે દે અલી રહે, વળી વલુરે રહે,
વીવીધ કરમ જેથી કરે, હાય તણા ગુણ એહ; ૨૭
- ગમન આગમન સ્થિરતા, આશન શયન વિશેષ,
પાગ તણા એ પાંચ ગુણ, નીરગુણ આત્મા એહ; ૨૮

- રતિ ઉત્થાન મનાનતા, ક્રોડા મુગ વીસર્ગ,
શિસ્તના પંથશુભ, જાણીએ નીરશુભ આત્મા વર્ગ; ૨૯
- શુચી અશુચી વીશ્રાંત મલ, ધારે કરે વીસર્ગ,
એ પાંચે શુભ વાયુના, આત્મા અમલ અસર્ગ; ૩૦
- હર્ષ શોક નીરપૃહ વળી, નીધ્ન ધૈર્ય સમેત,
પાંચે શુભ અંતઃકરણના, આત્મા શુદ્ધ સચેત; ૩૧
- સંકલ્પ વિકલ્પ મુરછા, જાગ્રત મનમથ હોય,
પાંચે શુભ એ મન તણા, આત્માના નહીં કોય; ૩૨
- વિવેક શાંતિ વૈરાગ્યતા, ક્ષમા તથા સંતોષ,
એ પાંચે શુભ બુદ્ધિના, આત્મા સદા અદોષ; ૩૩
- સ્મૃતિ ચિન્તા નીવૃત્તી ચીંતવન નીંદ્રા હોય,
પાંચે શુભ એ ચિત્તના, નીરશુભ આત્મા સોય; ૩૪

પરચુરણ ચોપાઇ.

હરિ નામ કહે કોટિકવાર, એકજ અક્ષર વેદ ઉચાર,
એક પ્રહ્લ અક્ષર છે વેદ, તેનો જાણે મહા ગુરૂ લેદ; ૧
આદિ વેદ છે જે ઝંકાર, તે તો મુદ્ધમ વેદ નીરધાર,
તેને પ્રણવ પ્રણવ સૌ કહે છે, મંત્ર આદે મુનિ ઉચરે છે;૨
સોહમરિમ રહે વૃત્તિ અખંડ, યાપ મુક્ત છુટે જ્યારે પિણ્ડ,
પ્રણવ ધનુષને આત્મા બાણ, સનમુખ લક્ષ પ્રહ્લ નિરબાણ;૩
એક ચિત્તે કરી જો વેધાય, તદાકાર પ્રહ્લમાં યાય, ૪

દોહા.

ઝંકાર ધનુષ આત્મા શર, શર તે જોયે સોય,
લાગે લક્ષ નિશાનમાં, લીન પરમપદ હોય; ૧
લક્ષ સર્વગત જાણીએ, અહંતીર સૌ શીર,
વેધનારો વ્યાપક બધો, વેધે કૈયક વીર; ૨

બત્રીસ લક્ષણ વિશે.

છંધો.

સિંહ તણે ગુણ એક, એક બગલાનો કહીએ,
કુરકટના ગુણ ચાર, પાંચ વાધસના ગ્રહોએ;
સારા ખટગુણ રવાન, ત્રણ ગરબજના તેવા,
એક હસ્તિ એક હંસ, ત્રણ ભમગના લેવા.
ત્રણ ગુણ છે મોરના, એમ ચારૂ કે ચાર છે;
કહે છોટમ લક્ષણ લહો, બત્રીસ એજ પ્રકાર છે. ૧
સાહસ સિંહ સ્વભાવ, કામ ચારૂં છે કરવા,
ગુરૂંદર મહા ખીર, મદગરના મદ હરવા

પાછો હઠતો જાય, ચાર આગલા ચપેટે,
 કુજર કેરાં જુથ, ઝઠપથી ઘણાં અપેટે;
 ભુખ્યો હોય લોજન વિના, પણ જીવ હણે નહિ જળ તણા;
 કહે છોટમ જોના આહારમાં, અન્ય જીવ જીવે ઘણા. ૨
 ભગલો કરે વિચાર, છેક જળ કાઠે છેલે;
 આવે ચાંચો આહાર, સર્વ ધંદ્રિ સંઠેલે;
 સાધી લેવા હાવ, સિદ્ધ થઈ બેસે સારો;
 જાણ્યું ન પડે જ્યેમ, ચપટ પકડી લે ચારો,
 એમ અર્થ નીજ સાધવા, જે જન ધીરજ મનમાં ધરે;
 કરે છોટમ વગર પ્રયાસથી, કામ સિદ્ધ પોતે કરે. ૩
 રેણુ પાછલો હોય, કુકડો નિદ્રા ત્યાગે,
 સભળાવે કરો સોર, જન ઉંઘેલા જાગે;
 જુથે જણવે જોય, તોય સંપી રહે સગે,
 પુરો પાઠે કામ, રમે રામા મુરગે,
 પોતાના પ્રાકમ વડે, પોખે સહુ પરીવારને;
 કહે છોટમ કુરકંટ તણા, લહોએ લક્ષણ ચારને. ૪
 નાત જાતમાં કાગ, સગ રાખે છે સારો;
 ચંચળ ચોદેર ચિત્ત, ચરે લખે થઈ ચારો,
 અગમ વિચારે એજ, મેઘ જોઈ બાંધે માણો;
 છાંતુ મૈથુન કરે, ચોરનો વરતે ચાણો,
 સારી નરતા વારતા, તે વાણીમાં જણવે વળી;
 કહે છોટમ પિતૃ દેવનો, ભાગ કાગ પામે બળી. ૫
 અત્પ આહાર સંતોષ, ઉંઘ ચંચળ છે એને,
 દુઃખે નહિ હીલગીર, સખળ સખળ શુરાતન જેને;

- હર ધડીએ હુશીયાર, ચીરનો સંચળ જાણે,
બેઠે મહા ભટ સંગ, કાચનો ભય ના આણે,
રતુવના રામા તણા એ શ્વાન સંગ કરતો નથી;
કહે છોટમ શરમા તણા, લક્ષણ એવા કદા કથી. ૬.
- કરી આપ ઉદ્યોગ, પેટ પોતાનું પોખે,
વહે ઘણીનો ભાર, સદા રહે છે સંતોખે,
સુખીઓ રહે સ્વભાવ, ત્રણ કાળ પણ તેવો,
આઠ પહોર આનંદ, ધરે એવોને એવો,
રાગ દેવ રાખે નાહિ, હરખ ઝાંઝે હણ હણે;
કહે છોટમ હિંમત વળી, એ લક્ષણ ગરબજણે ૭.
- હસ્તિ બળીયો કાચ, રહે અદૃશ વશ કેવો,
દુઃખરનો ભય એમ, જન જાણે તે જેવો,
જેના ગુણ ગલીર, ધીર નર રૂડી ધારે,
મળે ઉચ અધીકાર, હીપતો રાજ દારે,
મોટા ગુણથી મનુષ્યને, મોટો કામ મળે સહો,
કહે છોટમ હસ્તિ તણાં, ગુણ રાખે જે શહી. ૮
- પાણીમાંથી હંસ, દુધ પીવે જેવો,
નરને તણ અસાર, સાર ગુણ સહુનો લેવો,
તેનું નામ ચતુર, દુર દુરગુણ કાઢે,
સારાં પોતે શીળ, સણ સહુને દેખાડે,
પવિત્ર ગુણથી પરકીયું, તે વાહન બ્રમ્હ તણું,
કહે છોટમ આ જગતમા, એ ગુણથી મહતા પાણું. ૯.
- સારો હોયમુવાસ, પાસ ભમરો રહે પ્રીતે,
કંછીત કદુ વાસ, તજે તે રૂચી રીતે,

ફરે પુલથી ફરક, અધર આરે રહે અળગો,
 કામ બગડે નહિ, વલુધી નવ રહે વળગ્યો,
 ભાવી કરત લોગ, ભલો હંખ દેઈ દુઃખના કરે;
 ગુણ ગ્રાહકે છોટમ કહે, હે ભમરો સહુથી સરે. ૧૦

ઉચ્ચે કરે નિવાસ, મધુર બોલે મુખ વાણી,
 મેઘ તણા છે મિત્ર, જગત મુખ હાયક જાણી,
 ઘણા ધાવતી સર્પ, મચરણી તેને મારે,
 મુખથી રાગ મલાર, તણુ માત્રા ઉચારે,
 કળાવંત જોઈ કામની, કપ જોઈ રાણ રહે;
 કહે છોટમ એ મોરનાં, લક્ષણ ગુણવંતા લહે. ૧૧

પીહુ પીહુ પોકાર વહે આનંદે વાણી,
 ગ્રહે ગગનથી જુદ, જલદ જગજીવન જાણી,
 ઉચો ધરે ઉમેદ, સુરત સુરિજનમાં રાખે,
 ભયું લોભીએ નીર, ચાંચથી તે નવ ચાંખે,
 જોમ જોકે કરતારને, ભાવે ભક્તિ રાખી ભજે;
 ગલિન વિચાર માયા તણા, છોટમ તે ચાતુક તણે. ૧૨

અર્થ મનુષ્ય ધર્મ લખ્યો છે.

દોહડા.

શ્રુતિ સ્મૃતિ સર્જન તણા ઉત્તમ ને આચાર,
 મનને પ્રિયજો ધર્મના, લક્ષણ કહીએ ચાર. ૧

લોજન દેખી મન વિષે, ઉપજે હરખ અપાર,
 નિન્દા કાંઈ કયા વિના, સુખે કરવો અહાર. ૨

અતિ લોજન કરવું નહિ જમવું તણુ કાળ,
 અતિ આહાર કરનારને, લોક વહે છે આળ. ૩

- આયુષની હાની કરે, ઉપજે રોગ ચિકાર,
સ્વર્ગ પુણ્ય પામે નહિ, જે કરશે અતિ આહાર. ૪
- વિવાહ એ નારી તણા, છે વેદીક સસ્કાર,
શુરૂંકળ વાસ સમાન છે, પતિ સેવા નીરધાર. ૫
- ગૃહ કારજ કરવું સદા, અગ્નિ હોત્ર સમેહ,
સત્ય વડે સ્વર્ગ વસે, તેમાં નહિ સુદેહ. ૬
- ચરણ સ્પર્શ ગુરના કરી, પછી જોડીએ હાથ,
વળતી પદ રજ લઇને, લગાવીએ શિર સાથ. ૭
- રથના ઘોડા સારથી, રાખે નીજવશ જેમ,
ઈંદ્રિયા શુભ વિષયથી, રોકી રાખે તેમ. ૮
- શ્રોત્ર ત્વંચા હગ જીભને, નાક પંચમુ જેહ,
જ્ઞાન ઈંદ્રિયે પાંચ છે, તનમાં ઉત્તમ તેહ. ૯
- હાથ ચરણ મુખને વળી, શુદ્ધ ઉપસ્ય કહેવાય,
પાંચે ઈંદ્રિ કર્મની, કર્મ કરાવે કાય. ૧૦
- મન કહીએ અગીયારમું, શુભથી ઉભાય ગણાય;
તેને જીતે જતનથી, તો સઘળી જીતાય. ૧૧
- ઈંદ્રિયો તણા પ્રસંગથી, દોષવંત જીવ થાય,
જે તેનો નિગ્રહ કરે, તોજ સિદ્ધ થઈ જાય. ૧૨
- ઈન્દ્રિયત વસ્તુ જે મળે, તોહે તૃપ્તિ ન હોય,
જયમ અગ્નિમાં ઘૂત પડે, ત્યમ ત્યમ વાપે સેવ. ૧૩
- ઈન્દ્રિયત સર્વ પદાર્થની, પ્રાપ્તિ જેને થાય,
તેમાંથી ત્યાગી રહે, તે મોટો કહેવાય. ૧૪
- વિષયોની સેવા તજે, ખરો ત્યાગ ના થાય,
ત્યાગ થાય ઉ જ્ઞાનથી, તેજ ખરો કહેવાય. ૧૫

વેદ અધ્યન દાન તપ, યજ્ઞ નિયમ મત જેહ, સ્વભાવ જેનો દુષ્ટ છે, સિદ્ધિ ન પામે તેહ.	૧૬
ભોગ થકી હરજે નહિ, હાનિથી નહિ શોક, તેજ છતેન્દ્રિય બાણવો, પામે મુખ પરલોક.	૧૭
સર્વ ઇન્દ્રિયો માંહથી, એક અલિન જે થાય, એકજ છિદ્રે નીર જ્યમ, પખાસનું વહી જાય.	૧૮
મન સમેત સહુ ઇન્દ્રિયો, ઉપાયથી વશ થાય, કષ્ટ ન પડે શરીરને, સાધન કરે સકાય.	૧૯
વધુ પુછે કહેવી નહિ, કાંઈને કશીજે વાત, કે પુછે અત્યાયથી, તોય ન કહેવી તાત.	૨૦
બાણ થકા પણ જડ સમા, થઈ વરતે ધીમંત એવા જન આ લોકમાં, મોટા ટોચ મહંત.	૨૧
મોટા જે આસન કરે, સળ્યા પંચ હોય, તે હામે ન બેસવું કનીષ્ઠ જનને કોય,	૨૨
આપણુ જે બેઠા હાઈએ, સેજ્યા આસન હામ મોટા જન આવે તાંહ, કરીએ ઉઠી પ્રણામ.	૨૩
એક જનોની વંદના, રહે કરતા રહે જે કોય આયુષ વિદ્યા બુદ્ધિ યશ, બળની વૃદ્ધિ હોય.	૨૪
કુશળ વિપ્રને પુછીએ, ક્ષત્રિય અનામય તેમ ક્ષેમ પુછીએ વૈશ્યને. આરોગ્ય શુદ્ધને જેમ	૨૫
મામો કાકો સાસરો, ગુરુ પુરોહિત સાય નાનો વયના ટોચ પણ, નમીએ જોડી હાય.	૨૬
મામી માશી કે વળી, સાસુ કે ફાઈ ટોચ ગુરુપતિની જેવાં ગણી, સેવ્ય બાણીએ સોચ.	૨૭

મોટા ભાઈની ભારજી, હો મુપરણી સાર,	
ચરણ સ્પર્શ કરી તેહના, નમીએ કરી જુહાર.	૨૮
માશીને કે શ્રેષ્ઠને વળી, મોટી જે બેન,	
માતા સરખી માનવી પણ માતા સૌથી એન.	૨૯
દ્રવ્ય બધું વય કર્મને, પંચમી વિદ્યા જેહ,	
એમે પાંચે સ્થાનકે માન્યનાં, એકથી એક વિશેષ	૩૦
પ્રાણશુ ક્ષત્રિ વૈશ્યને, શુદ્ર જાતિ જો હોય,	
વિદ્યા શુણને વય અધીક, માન યોગ્ય છે સોય.	૩૧

છંદ ગીતી.

પ્રજાચારી કે નારી, અથવા માથે ભાર હોય જેને,	
રાજા કે વરરાજા, માર્ગે આપીએ માર્ગે જતાં તેને	૩૨

દોહા.

વિદા શુદ્ધી દશ ધણે ધમ શુદ્ધ પરમાણ,	
ધર્મ શુદ્ધી મો ધણે, પિતા શુદ્ધ જી બાણ	૩૩
પિતા શુદ્ધી સહજ ધણી, માતા શુદ્ધ છે વીર,	
જેણે કુઃખ વેઠ્યું ધણું, રાખ્યું તુજ શરીર.	૩૪
વિદ્યાનો ને ધર્મનો બોધ કરે જન જેહ,	
નાની વય દોય આપથી, પિતા શુદ્ધ સમ તેહ.	૩૫

છપો.

પુત્ર અંગીરા તણે, વેદ વિદ્યામાં પાકે,
 ભણતો તેની પસ, વેદ વળી તેનો કાકે,
 કાકાને કહી પુત્ર, પછી બોલાવ્યો એણે,
 સભાસદોની પાસ, જઈ સભાગાંધ્યું તેણે;

સભાસદો કહે છે ખરૂં, એ તો સાચી વાત છે,
 મત્ર તણે દાતા ચરૂ નાનો હોય પણ તાત છે. ૧
 અજ્ઞાની તે જાળ વૃદ્ધ, તે જ્ઞાની કહોએ,
 જે આપે છે મત્ર, પિતા સમ તેને લહીએ;
 ઉંમર મોટી રોય કેશ વળી હોયે પળીઆં,
 દ્રવ્ય બધું બહુ રોય, વળી રોય જાતે બળીઆં;
 તે સર્વે મોટા નહિ, એમ કહે મુનીયો સહુ,
 પણ જગ્યા રોય વિદ્યા ઘણી, તે સહુથી મોટા બહુ;

કોહા

કેશ પળેલા જોઈને, વૃદ્ધ થયો ના માન્ય.
 વૃદ્ધ તેહને માનીએ, કે વિદ્યાનું દાન. ૧
 હિંસા ના રોય જીવની, સૌનું ના હોય કટ્યાણ,
 એવી જાણા આપવી, વહી મધુરી વાણ ૨
 શુદ્ધ પા જેની સદા, મનને ખીજ વાંણ,
 ક્ષણ પામે વેદાતનું એ નિશ્ચય કરીજાણ. ૩
 મર્મ વચન કહેવું નહિ જો રોય કુખ દેનાર,
 દ્રોહ કર્મમાં જુદિને, જાતી હોય તે વારય. ૪
 જેથી કાચે જીવનું મન ઉદ્ધિજ રોય,
 એવું વચન ન જોલણ, ધર્મવત્ત નર સોય. ૫
 ગ્રાહણે તો જાણવું, વિષ જેવું સનમાન;
 અમૃત જેવું જાણવું, કોય કરે અપમાન ૬
 વિદ્યાના અરથી સહુ, કરે સકલ સુખ ત્યાગ;
 બ્રહ્મચર્ય ધારી રહે, શરૂ સાચે અનુરાગ ૭

ત્યાગ કરે મધુમાંસનો, ગધ ન લેયે અંગ;
 કાર ન પેરે પુષ્પનો, તજે નારીનો સંગ. ૮
 ખટરસ પણ ખાવા નહી, મરહન ન કરે દેહ;
 અંગ અંગન પણ આંજે નહી, તજે વિષય મુખ તેહ. ૯
 છત્ર ઉપાન તજે વળી, કામ ક્રોધ મહ લોભ;
 ક્રુદ્ધ વચન બોલે નહી; કરે ન કોઈનિ હોભ. ૧૦
 ગીત નૃત્ય વાજાંત્રને, લુગાર ઝગડે જેહ;
 દોષ ન દેવો કોઈને, નારી ન નીરખે તેહ. ૧૧
 અંગ વસ્ત્ર ઓઢી ફરે, કાઢી જમણો હાથ;
 તન મન વચન ખવિત્રતા, કલહ નહી કોઈ સાથ ૧૨
 ગુરુ સનમુખ બેસે જઈ, ભેડીને ભે હાથ;
 ગુરુ આરાધ વશ થઈ ફરે, સદા ગુરુની સાથ. ૧૩

છપો.

ગુરુ જેવાં વસ્ત્ર, આપે અંગે ન ધરવાં;
 ગુરુના સરખાં અન્ન, આપ ભોજન નવ કરવાં;
 ગુરુના સરખો ઠાઠ, શિષ્ય ન કરે કદાપી,
 ખાળે નહિ સુરજાદ, શિષ્ય તે થાએ પાપી,
 ગુરુ જાગે રહે જાગતો, ગુરુ સુતા પાછળ સુવે.
 વળી અજગો જઈ આસન કરે; જે ગુરુ નજરેથી ન ભુવે. ૧

દોહડ.

ગુરુ આગળ ન બેસવું, કરીને હાંના પગ;
 ટેકી દઈ ન બેસવું, કરવી ચપળતા ત્યાગ. ૧

- ગુરૂની નિન્દા કોઈ જો, કરતા હોય હેવાન;
જાતા રહીએ ત્યાં યદી, દાળીને જો કાન. ૨
- ગુરૂની પુજા દુરથી, કહી ન કરવી કોય;
કોય પાસે ન કરાવવી, ધર્મ શીધ્યો સોય. ૩
- હસે પ્રકારના છે ગુરૂ, ઉપધ્યાયની આધ;
શ્રેષ્ઠ જાણીને પાળવી, સરવેની મુરબાદ ૪
- કરતા હોય જેટલા, મત્ય ધર્મ ઉપદેશ;
હિત કહેનારા માત્રને, ગણવા ગુરૂ વીશેશ ૫
- દોષવંત નરને કરે, સ્ત્રી સ્વભાવ એ રીત;
સાવધાન રહી તેહની, પડિત ન કરે પ્રીત. ૬
- કામ ક્રોધને વશ સદા, મુરખ પડિત થાય;
ખોટે મારગ તેહને, નારી તુર્ત લેઈ જાય. ૭
- જાગિની કે માતા મુતા, હોય જ્યાંહાં એકાંત;
મુલુ નહિ એક આસને, જાણી ધંદ્રી જાળવંત. ૮
- નિત્ય લોભીને ખોટતાં, જળ ઉપજે જેમ;
સેવા કરતાં ગુરૂ તણી, વિદ્યા આવે તેમ. ૯
- કરતા હોય શુભ વારતા, નારી અથવા બાળ;
અહણ કરી લેવી સહી, મુજાણને તતકાળ. ૧૦
- વિરૂદ્ધના હોય શાસ્ત્રથી, એવા જે જે કર્મ;
મન પ્રસન્ન રહે પુર્વજ, તેજ સાધવો ધર્મ, ૧૧
- કોય ધર્મને અર્થમાં, માને છે કલ્યાણ;
કોય અર્થને કામમાં. માંને શ્રેય મુજાણ. ૧૨
- કોયક કેવળ ધર્મને, શ્રેય ગણે નીરધાર;
પણ ધર્મ અર્થને કામએ, તરુણે શ્રેયનાં દ્વાર. ૧૩

- જેદશાત ગુરૂને પિતા, ગણવા સર્વ સમાન;
દુઃખ સમે પણ તે હજી, કરવું નહીં અપમાન. ૧૪
- જન્મ સમે માત પીતા, સહન કરે છે કલેશ;
તે ત્રણસો વરસે લગી, સેવ્યે ન ટળે લેશ. ૧૫
- તે માટે માળાપને, જાણી દેવ સમાન,
જાકિત કરવી ભાવથી, કરવું નહીં અપમાન. ૧૬
- માત પિતા આચાર્યને, પ્રસન્ન રાખે જેહ;
પુરણ તપ હોય તેહના, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૭
- સેવા એ ત્રણે તણી, એજ પરમ તપ માન્ય;
ત્રણેની આરા વીના, ધર્મ ન કરવો આન્ય. ૧૮
- ત્રણ અગ્નિ ને લોક ત્રય, ત્રય આશ્રમ ત્રય વેદ;
એજ ત્રણને જાણવાં, એ વેદોનો સેદ. ૧૯
- ત્રણેના આદર થકી, સકળ ધર્મ ફળ થાય;
કરે અનાદર ત્રણેનો, સકળ ધર્મ ફળ જાય. ૨૦
- જ્યા લગી હોય જગતમાં, માન તાત ગુરૂ રાય;
ત્યાં લગી હિત કરતો રહે, સઘળી સિદ્ધિ થાય. ૨૧
- સારી વીઘા જો કદી, હોય નીચની પાસ;
શ્રધ્ધાથી લેવો સહી, રાખી મન વિશ્વાસ. ૨૨
- પરમ ધર્મ ચાંડાલની, જાત પાસે હોય;
શીખી લેવો સર્વથા, શકા ન કરવી કોય. ૨૩
- નારી રૂપી રત્ન જો, દુષ્ટ તણે કુળ હોય;
તે લેવી સુખે કરી, મનુ વચનથી સોય. ૨૪

છપો.

વિષમાં અમૃત હોય, તોય તે મુખે લેવું;
 લેવું બાળક થકી, હોય સુખાપણ તેવું;
 સારાં આચરણ સર્વ, શત્રુથી શીખી લેવા;
 શિષ્ય કળાઓ સાર, સર્વથી શીખો તેવા;
 વળી કંચન હોય કુઠાંમમાં, તોયે તે લેવું સહી;
 એમ સકળ ગુણ શીખવા, 'પણ મૂઢ થઈ રહેવું' નહી. ૧

દોહા.

નારી રત્ન વિદ્યા ધરમ, સુવચન સત્ય આચાર;
 ત્યાં હોય ત્યાંથી શીખવી, સર્વ કળાઓ સાર. ૧
 આહાય સદા કલ્યાણુ જે, પિતા બ્રાત્ર પિતા જેહ;
 અથવા દેવર હોય પણ, પુત્રે નારી તેહ. ૨
 વશ બૂરાણુ આઘથી, યુવતી રહે પ્રસન્ન;
 દેવ રમે તે ઘર વીશે, સુખીયા રહે સાં જન. ૩
 શોક કરી નારી સદા, જો મુકે નીત્યાસ;
 તેના કુળનો થાય છે, ઝટપટ કરીને નાશ. ૪
 સુખની જઠ સતોષ છે, તૃષ્ણા દુખની ખાણ;
 માટે ઇન્દ્ર વશ કરી, રાખે તેહ સુખણ. ૫
 શબ્દ સ્પર્શને રૂપરસ, ગંધ સહોત છે જેહ;
 તેની આસકક્ષિત તજે, ઉત્તમ નર છે એહ. ૬
 બુદ્ધિ વધારે હિત કરે, ધનની પ્રાપ્તિ હોય;
 અવલોકન જો શાસ્ત્રનું, કરે નિરંતર સોય. ૭
 જેવાં જેવાં શાસ્ત્રને, જોતો રહે સદાય;

વિશેષ જાણપણું વધે, રૂચિ જ્ઞાનની થાય. ૮

સધન શુદ્ધચિત્તા ધર વીરો, જો હોય સધળાં મુખ;
છરણ વસ્ત્ર ન પેરવા, વળી ન સહેવી ભુખ. ૯

છપો.

નિત્ય વેદ અભ્યાસ, રહે તતપર હિતકામે;
પહેરે ઉજવળ વસ્ત્ર, મહીનતા સધળી વામે;
પવિત્ર રાખે દેહ, જેહ વળી સ્વચ્છ મુધારી,
હાઠી નખ શીર કેશ, ફરે નહીં સધળા વધારી;
વળી વિદ્યાના અભ્યાસમાં, સદાય મન લાગ્યું રહે;
વશ રાખે ગણ ઈન્દ્રિયા, સ્નાતક દિવસ તેને કહે. ૧

રાત પાછલી હોય, પોહાર તે વેળા જાગે;
ધર્મ અર્થનાં કામ, ચિન્તન કરવા લાગે;
ધર્મ અર્થનું મુળ, ટ્યો કલેશ રૂપી િ કાયા;
તેનું ચીતવન કરી, જતન કરી રાખે હાથા;
વળી પરમ તત્વ જે વેદનું, તેનું પણ ચિન્તન કરે;
વળી શૌચ સ્નાન આદેક્રિયા, વળતી કરવા વીચરે. ૨
લોજન કીધું હોય તે, પછી સ્નાન ન કરવું;
રાગી હોય શરીર, સ્નાન તેને નાથરવું;
વસ્ત્ર સહીત બહુ વાર, સ્નાનના કરવું કાંઈ;
વળી ન કરવું સ્નાન, ઘણી રાત્રીની માહી;
વળી હોય અજાણ્યું જળ જ્યાંહી, ત્યાં સ્નાન કરવું નહીં;
મનુ કહે સહુ માનવો, જે સત્ય વચન લેન્યો થહી. ૩

દોહા.

વચન બોલવું મનુષ્યને, સત્ય અને પ્રિય હોય;
લાગે અપ્રિય સત્ય જો, વચન કહેવું હોય. ૪

અસત્ય વાણી કોયને, પ્રિય લાગતી હોય;
 ધર્મવંતને તેય પણ, કદી ન કહેવું સોય.. ૨
 હીન અંગકે અધીક છે, વૃદ્ધ કુરૂપે જોય;
 નિર્ધન કે વળી નીચની, નિન્દા ન કરવી કોય. ૩
 જીતેન્દ્રીય રહેવું સદા, સત્ય આચારે શુદ્ધ;
 આજસ છોડી હોમ તપ, કરે સદાય પ્રબુદ્ધ. ૪

છાંપો.

ઉઠી નિત્ય પ્રભાત, ત્યાગ મળ તનના કરીએ;
 શુદ્ધ હાથ પેગ કરી, હંત ધાવન આચરીએ;
 કરી વીધીધી સ્નાન, ધ્યાન દેવાચન પ્રીતે;
 સોજન કરી સુધર્મ, આચરે રૂડી રીતે;
 એ સધળું કરવું સદા, દિનના પહેલા ભાગમાં;
 ધર્મ અર્થ કામ એ, કરવાં સત્ય વિચારમાં ૧

દોહડા

વૃદ્ધ મનુષ્ય કે પુન્ય જન, આવે આપણે ઘેર;
 આસન દેઈ કર જોડીયે, વિનય કરી બહુ પેર. ૧
 આચારજી માતા પોતા, પ્રાદાણુ તપસ્વી ગાય;
 મારે જો કોય તેહને, અગર પાપી થાય. ૨

ગીતીછંદ.

નાસ્તિક ભાવ ન ધરીએ, દેવ વેદની નિન્દા ન કરીએ;
 હંભમાન મહ ત્યાગી, ક્રોધ શત્રુતા આદિપર હરીએ. ૧
 ક્રોધ પર ક્રોધ કરીને, લેઈ લાકડી તાડન ના કરવું;
 પુત્ર શિષ્ય શુણ્વંતા, કરવા કિંચિત તાડન આચરવું. ૨

અધર્મ કરનારાને, તર્ત તેનું ફળ નથી દેખાતું;
વાવે ખીજ જુઠ્ઠિવામાં, કાળે તેનું ફળ દીસે ચાતુ. ૩
અધર્મનો કરનારો, તુર્ત દેખાંચો સુખીયો દેખાતો,
ધીરો ધીરો વળતો, સમુજમાંથી સદા રહે જાતો. ૩
સોરઠા.

ઊતમ જે આચાર, સત્ય ધર્મ પવિત્રતા;
રહેલુ જોઈ પ્રકાર, સજ્જનને પ્રીતિ સહીત. ૧
દારા મુતને દાસ, અથવા હોય વિદ્યારથી;
પ્રીત્યે રાખી પાસ, શિક્ષા કરવી સુભાગની. ૨

કોહા.

વાણી બાહુ ઉદરનો, સંયમ કરવો સાર-;
વાણી સંજમ જોઈ છે, સત્ય વચન ઉચ્ચાર. ૧
બાહુ બળથી ઠાઈને, ખીસા કરી ન ચાપ;
જો સંયમ બાહુ તણા, સજ્જન કરે સદાય, ૨
અદ્ય આહાર મળ્યા થકી, રહે મનમાં સંતોષ;
જો સંજમ છે ઉદરનો, રજે ન ઉપજે રોષ. ૩
વિરૂદ્ધ જો કે ધર્મથી હોય અર્થને કાંમ;
ધર્મ સહીત પણ લોકથી, વિરૂદ્ધ તજે તમામ ૪
હાય ચરણને નેત્રની, તણ ચપળતા શુદ્ધ;
તજે બુદ્ધિ પરદોહની, કરે ન લોક વિરૂદ્ધ. ૫
સમરથ હોય લેવા, તોય ન લેવું દાન;
દાન લીધેથી ચાય છે, પ્રદા તેજની હાન્ય. ૬
કંચન બુમી ગાય હય, અવચ તિલ તુપ;
મુરખ દાન લે તેહનું, થઈ જાય બરમ સરૂપ. ૭

વિદ્યા તપથી હીનજો, રાખે પ્રતિશ્રદ્ધ ભાવ;

દુખે લેઈ દાતારને, જ્યમ પત્યરતુ નાવ. ૮

બક બેઠાળ મત્તિ કરે, હોય નહીં વિધાન;

દાતારે દેવું નહીં, તે દિવને જળપાન. ૯

છંપો.

બેઠાળ મત્તિ મત્તિ વિપ્ર, સાંભળો લક્ષણ એનાં;

કરે ધર્મનો દુંગ. મન મલીન હોય જેનાં;

નિરહયની કયા ખોર, ધાતકી ચોર નકારા;

જુઠા કરી પ્રપંચ, વળી પર ધન હરનારા;

વળી ધાતુ ભારી વેઠનો, વેશ કરી જીવને હથે;

વળી આપ વખાણે આપનું, તુચ્છ સરવ જીન ગણે. ૧

બગલા જેવા વિપ્ર, સદા નીચુ ભેઈ ચાલે,

રહે તાકતો દાવ, પછી કોઈનાં ઘર ધાલે;

કયા રહીતને દુષ્ટ, નૃત્રતા રાખે જુઠી.

સાધુ સમો જણાય, જુદિ જેની હોય જુઠી;

વળી વિરૂદ્ધ ચાલે વેઠથી. કામ સરવ નીચાં કરે;

એવી મત્તિ હોય વિપ્રની, તે સરવ નરકે સંચરે. ૨

દોહા.

બક મત્તિ જેની વળી, બેઠાળ મત્તિ હોય;

આપ તા મીસા નરકમા, પડે કર્મથી ચોય. ૧

પીડા ના હોય કાયને, એવી જે જે રીત;

રાખી રહેવી સર્વને, કરવું નહીં વિપરીત. ૨

ભિષઈ ખોળે રાફડો, ધીરે ધીરે જેમ;

ધીરે ધીરે ધર્મનો, સચચ કરવો તેમ. ૩

મુત દારા માતા પીતા, વળી સહોદર હોય;
તે સધળાં પરલોકમાં, સહાય કરે નહીં કોય. ૪
પરલોકે તો એકલો, સહાય કરે ધર્મ;
માટે ધર્મજી ધારવે, કરવાં નહીં કુકર્મ. ૫
જન્મ ધરે છે એકલો, મરી એકલો જાય;
પાપ પુન્ય જે જે કરે, એકલાને કળ થાય. ૬

છાંપો.

આશ્લેષુ કામ, ધીર યદ્યં પુણ્ય કરે છે;
કોમળ રાખી સ્વભાવ, દંદ જે સધળો મહે છે.
ધન્દ્રિતા ગણુ માત્ર, વીષયથી, રોકે કોઈ;
દુરજન કેરો સંગ, તણું રહે જાળગો સોઈ;
વળી હીંસાની પ્રતિ તણ, જાન તણુ જીતાર છે-
એવાજનને સ્વર્ગનાં, સદા લિધાડાં દાર છે. ૧

દોહા.

માળી કાટી દેહને, બાંધવ પાછા જાય;
પરલોકે તો એકલો, ધર્મ કરે છે સહાય. ૧
તારે દુસ્તર નરકથી, એવો ધર્મ ઉદાર.
તજે લોભથી તેહને, તે મતિ મેંદ ગમાર. ૨
મન ભટકે સંસારમાં, વેશ સંતનો હોય;
એવા નરને જાણુ, ચોર જરાજર સોય. ૩
સધળા અરથોનું સદા, છે વાણીમાં મુજ;
તે વાણી જુહુ વડે, તેજ ચોર સમતુલ. ૪
વધ બંધન કોય જીવને, કરવાનું ના ચહાય;
હીતકારી હોય સરવનો, તે પુરુષ આતમા થાય. ૫

દેવ પિત્રિ સંતોષવા, ભવહણે બહુ પેર.
 સ્વર્ગ મળે નહીં તેહને, જન્મે દેવા વેર. ૬
 પરમાસે પોતા તણી, પુષ્ટ કરે જે કાચ.
 ઘોર નરકમાં તે પડે, પાપે બહુ પીડાય. ૭
 તનની શુદ્ધિ જળવડે, મન સત્ય શુદ્ધ થાય;
 બ્રહ્મ વિદ્યા તપ વડે, ભવ શુદ્ધ થઈ જાય. ૮
 જ્ઞાન થકી બુદ્ધિ તણી, શુદ્ધિ સારી હોય;
 માટે જ્ઞાન શુદ્ધ થકી, સમજ લેવું સોય. ૯

ગીતીછંદ.

મનમાં પ્રસન્ન રહેવું, શ્રદ્ધાકરજમાં ઘડાપણ હોય તેવું;
 નારી એવું ધારી, ઉપજથી બ્યય અધિક ન કરી દેવું; ૧
 શુભ વરણત હોય સ્વામી, પરત્રીયગામી કે મુરખ જેવો;
 સાધો શ્રવેત દેવ, બરાબર જાણીને તેવો.

દાહા.

નારીને કરવું નહીં, યજ્ઞ વ્રત ઉપવાસ;
 કેવળ પતિ સેવા થકી; પામે સ્વર્ગ નિવાસ. ૧
 ભવનની ને મરણની, કાંચ ન કરવી આશા;
 ઇશ આજ્ઞા વશ વસ્તવું જે સ્વામીને દાસ. ૨

છાંપા.

દૃષ્ટિ એજ પવિત્ર, ધરા પર જોઈ પંચ મારે
 વસ્ત્રે ગાળે થાય છે, પવિત્ર પાણી ત્યારે;
 વાણી એજ પવિત્ર, સંત્ય સંઘળું ઉચ્ચારે.
 મનને કરી પવિત્ર, કામ સંઘળું આચરવું;
 વળી દુષ્ટ વચન કોઈને કહે, સહન કરી રહેવું સહી;
 પણ વેર તથા અપમાન તે, કોઈનું પણ કરવું નહીં. ૧

કરે કોય જો ક્રોધ, તોય આપે ના કરવો;
નીંદ્યા કરતો હોય, તેહ પર દેશ ન ધરવો;
મખત દ્વારથી વેણ, નોકળે છે નિત્ય જેવું;
તેણે કરી અસત્ય, કોઈ રીતે ના કહેવું;
વળી છતેન્દ્રિય હીંસા રહીત, રાગ દેશ ધરી ભય છે,
એવો જન આ લોકમાં, ચોખ્ખો મોક્ષને થાય છે. ૨

હસ લક્ષણનો ધર્મ, સર્વને લેવો ધારી;
પ્રથમ થવું દ્રઢ ધીર ક્ષમા વળી ધરવી સારી;
મન પ્રતિ રહે સ્થીર, નામ હમ તેનું કહીએ;
રહેવું ઈન્દ્રીજીત, બુદ્ધિ નીર્મળ કરી રહીએ;
વળી ત્યાગ કરે ચોરી તણો, પવિત્રતા રાખે સદા;
શ્રદ્ધી સત્ય પ્રજ્ઞા વિદ્યા બધો, ક્રોધ લેશ ન કરે કદા. ૩

હંડ તણા ભય થકી, સહુ જીવ વશમાં રહે છે,
હંડ કરે નહીં બુધ લોક, ઉન્માર્ગે વહે છે,
વળી અહંડ હંડાય, હંડવા જોય ન દરે.
ખગડે સઘળા લોક, તેમ વરતે પાખડે,
એમ અનીતિ જોઈને, કોપ પ્રજાનો થાય છે,
એવા રાજાઓ તણો, નાશ સઘ શ્રદ્ધ ભય છે. ૪

ત્રઈ વિદ્યા જે વેદ, બુધને શીખી લેવાં;
શીખે નીતિ હંડ, તકનાં યથો તેવાં;
પ્રજ્ઞા વિદ્યા સુખ રૂપ. શીખવી નૃપને સારી.
શિષ્ય આતુરી માત્ર, શીખવી બુદ્ધિ ધારી-
વળી જેતીને પશુ પાળવા ત્રઈ વિદ્યા જોહનું નામ છે
વિધ વિધના વ્યાપાર, જો રાજા કેરાં કામ છે. ૫

દોહા.

- અહો નિશ ઇન્દ્રિ જીતવા, ભુપ કરે ઉઘોગ;
તેવા રાજામાં રહે, વશ્ય સંઘળા લોક. ૧
- દશ અવગુણ છે કામિમાં, આઠ ક્રોધમાં તેમ;
એ સરવેને ટાળવા, પ્રયત્ન કરવુ એમ. ૨
- કુરુગુણ સઘળા કામના, ત્યાગ કરે નહિ રાય;
ધર્મ અર્થથી ભુપતે, સઘ નહ યઈ જાય, ૩
- ક્રોધ તથા કુરુગુણ યક્રી, આપે પામે નાશ;
ત્યાગ કરે એ તેહ તો, સઘળે મુખ રાશ. ૪

છાંધો.

- મૃગયાનો અભ્યાસ, શરૂન જે દિવસે કરવું;
કહેવા પરના દોશ. નારી સેવન આચરવુ.
સુરા પાનને ગમન, નૃત્ય વાજન ઇન્દ્રિય,
રમે સોગઠાં રાજ, ધેર ધેર ભમવુ ભાવે;
એ દશ અવગુણ છે કામમાં, તે તજવા સદા નરેશને;
વ્યસન હોય વિદ્યા તણુ, તે પાળે સઘળા દેશને. ૫
- આડીની હોય ટેવ, કામ જે સાહસ કરવું;
ઈરખાને પરદ્રોહ, કપટ સઘળે આચરવું;
મારે વીન અપરાધ, સહે નહો સહયુગ પરના;
રીસ કરી દે ગાળ, બેલ બાથે જમખરના;
એવા અગુણ ક્રોધમાં, તે તજના સમજ કરી,
ભય રાખી ભંગવંતનો વળી દોષ યક્રી આલે કરી. ૬

દોહા.

કામ તણુને ક્રોધનુ. મૂળ એક છે લોભ;

- ત્યાગ કરે જો તેહનો, તેને ના હોય શોભા; ૧
 સુવા પછી સાથે જવા, ધર્મ મિત્ર છે એક;
 બીજા અહીંના અહીં રહે, વાહાલા સઘળા અનેક. ૨
 સંગીતને આકારથી, ચેષ્ટા ભાષણ થાય;
 સુખ ને નેત્ર વિકારથી, મનનો વાત જણાય. ૩
 જુદી સાક્ષી પુરવા, સભાસદોમાં નવ
 દોષ નકંનો તેહને, અતે પ્રાપ્તિ થાય, ૪
 પાપી જાણે પાપને, નથી દેખતું કોય;
 ચૌહ ઇન્દ્રીનાં દેવતા, સઘળું દેખે સોય. ૫
 વળી અંતર માંહે રહ્યો, સાક્ષી આત્મા આપ;
 તેથી છાનું કયાં રહે, યમ કરેલું પાપ. ૬
 દુષ્ટીયા ગાણુસથી કદી, જુડું ભાષણ થાય;
 ક્ષમા કરે જે સાંભળી, તે સ્વર્ગે પુન્ય.

છેષ્ટા. બ્રહ્મ ઉપાસના

- અગ્નિ ઉપાસે કોય, કરે છે કોયક જલનું;
 અકે ઉપાસન કોય, અદ્ર વિલુત. વાહલનું;
 કોય ઉપાસે પવન, શબ્દને કોયક સાથે;
 વિદ્યાનર વડે કોય, કે.ય અન્ય દેવ ઓરાયે.
 એમ અનેક ઉપાસના કરી, મરે મિથ્યા મથી;
 કહે છોટમ બ્રહ્મ લાજ્યા વિના, કોય મુકત થતા નથી. ૧
 કોય ધરે લેખરાલ, નખ. પુષ્પ વધારે;
 કોય વેઠે જુખ, રહે કરી અદ્ય આહારે;
 કોય કરે પય પાન, કુચ ફૂગ કોયક ખાતા;
 કોય તીર્થો માંય રહે, અંતીશે અવગતા;

એમ મનના મતમાં હું, અચેત જન વેદેતાવહે;
મનાતીત છે આત્મા, કહે છોટમ કાવ્ય વિરલા લહે. ૨

છપા

ૐ તત્ સત્ સાક્ષાત્, બ્રહ્મ જાણે બ્રહ્મ પાદો;
હરશે દિવ્ય સ્વરૂપા, દસ્ય હોય દેવ અનાદી;
ત્રિપદા ને અકાર, દ્વિભાતિ જન જાણે;
તન મન રહો પવિત્ર, જપે જપ નદી કીનારે;
તેવા પુરુષ વિધમાં, કાવે ત્યાં સુધી રૂરે;
કહે છોટમ મહા મંત્રનો, મહિમા મહા મુનિ ઉચરે. ૫.

છંદ—કુંડલીયા.

તારણુ ત્રણે લોકનું, ત્રિપદાને અકાર;
એક પાદ એક વેદનો, દોહી લીધા નિરધાર;
સહીત વ્યાહતિ જેજપે, ત્રણ વેદનો પાઠકર્યા જેવું ક્ષણઆપે;
છોટમ સદિતણુ એજ છે, આદિ કારણુ ત્રિપદાને અકાર ૧
વેદ ભણાયા જો નહિ, કરો ન ચીંતા કાંય;
ક્ષણ તો તણ્યે વેદનું, થાશે ત્રિપદમાંય;
થાશે ત્રિપદમાંય પ્રતિગ્રહ જો નહી કરયે;
પાળી યમને નેમ, ભાપ એનો ઉર ધરયે;
છોટમ સમગ્રી એમ, હશે નહી પુરૂષો ઠાણા;
કશે ન ચીંતા કાંય, જો નહી વેદ ભણાયા. ૨.

કુંડલીયા.

પારવતીના પિયરમાં, વાઠવ જે વસનાર;
પવિત્ર ભાણી, અંગિકા પુરણુ કરતી ખ્યાર;

પુરણ કરતી ખ્યાર, વિવિધિ વિદ્યાઓં આપિ;
 સઘળા દેવ સમાન, બનાવ્યા પ્રબળ પ્રતાપી;
 છોટમ નાગર સર્વ, ઉપાસક આઘ સતીના;
 વાડવ જે વસનાર, પીહર જે પારવતીના. ૧
 બ્રાહ્મણ ભુલે બ્રાન્તિયે, ગાયત્રી જપ ધ્યાન;
 લેશે પાપી લોકનાં, દોષ ભરેલાં દાન;
 દોષ ભરેલાં દાન, બ્રહ્મ તે બ્રાહ્મણ થાયે;
 જેમ અગ્નિમાં કાપ્ટ, એમ આપે બળી બાયે;
 કહે છોટમ સત કર્મ ધર્મ, સહુ તેનો હુએ;
 ત્રીપદાનુ જપ ધ્યાન, બ્રાન્તિએ જે કૈય ભુવે. ૨

નાગર ગુણ વર્ણન.

કુંડલીયા.

પારવતીએ પ્રગટ કરી, પાક શાસ્ત્રની રીત;
 શીખવી નાગર સુતને, પરથમ પ્રેમ સહીત;
 પરથમ પ્રેમ સહીત, બુદ્ધિ નિધિ નાગર બન્યા;
 સોળ કલા પરવીણ, નહીતર નાગર કન્યા;
 કહે છોટમ નર માંય, ચતુર તે નાગર કાઢીએ;
 કરવા પાક પ્રચુર શીખવ્યા પારવતીએ. ૧
 પાક બનાવે પ્રીતથી, સુખ શાસ્ત્રના બાણ;
 લોગ ધરાવે બ્રહ્મને, પોણે સહુના પ્રાણ;
 પોણે સહુના પ્રાણ, બને કંચનગી કાયા;
 પર પ્રાશનનો ત્યાગ, કરે તે નાગર જાયા;
 કહે છોટમ બલ બુધ્ધ, કલાવંતા જે કહાવે;
 પાક શાસ્ત્ર પરમાણુ, સદા જો પાક બનાવે. ૨
 કલમ કલામાં અગ્રણી, શુણ સાગર ગણાય;
 તે નાગર નાત તુજને, પોતે કરી પસાય;
 પોતે કરી પસાય, મહત્તર માડુ જેવુ;
 મલશે મોટું માંન, તમેને સઘળે તેવુ;
 છોટમ વલી વિશેષ, દેશને રાજવડામાં;
 ગણપતિ તુલ્ય ગણાય, નાગરો કલમ કલામાં. ૩

કુંડલી.

હાટકનાથે હેતથી, આપી શક્તિ ઉદાર;
 બુદ્ધિરૂપ બરછી વડે, અરી દલ હુણે અપાર;

ઝરી દલહણે અપાર, મોહ મદ મછર જેવા;
 ગહેમ તણે વિધ્વંસ, કરે નાગર સુત તેવા;
 કહે છોટમ શુભ શેલ, સુમતિ ગ્રહી રાજે;
 આપી શક્તિ ઉદ્ધાર, હેત કરી હાટક નાથે.

૪

કહછી ખરછી કલમમાં, ભલો ભયો છે ભેદ;
 એમાં સૌ આવી વસી, અરાદ વિદ્યા વેદ,
 વળી ભાષાઓ સારી, શીખે નાગર સુત હોય;
 ઉત્તમ અધિકારી, છોટમ કલા સમસ્ત માંદ;
 એકે નહીં નરસી, નીરમી નાગર કાજ કલમ ખરછી ને કરછી. ૫

વિદ્યાના વ્યસની હુતા, આગળ આયો જેમ;
 વેદાદિક વિદ્યા સહુ, ભાવે ભણતા તેમ;
 ભાવે ભણતા તેમ, કલા કુશલ કહેવાતા;
 અરિ દલ હણે અપાર, અરિ દલ હણે અપાર,
 મોહ મદ મછર જેવા, વેમતણે વિધ્વંસ;
 કરે નાગર સુત તેવા, કહે છોટમ શુભ શેલ;
 સુમતિ ગ્રહી રાજે, આપી શક્તિ ઉદ્ધાર હેત કરી હાટક નાથે. ૪

કહછી ખરછી કલમમાં, ભલો ભરયો છે ભેદ;
 એમાં સહુ આવી વસી, અરાદ વિદ્યા વેદ;
 વળી ભાષાઓ સારી, શીખે નાગર સુત હોય;
 ઉત્તમ અધીકારી, છોટમકલા સમસ્ત માંદ.
 એકે નહીં નરસી, નીરમી નાગરકાજ કલમ ખરછી ને કરછી, ૫

વિદ્યાના વ્યસની હુતા, આગળ આયો જેમ;
 વેદાદિક વિદ્યા સહુ, ભાવે ભણતા તેમ;

કલા કુશલ કેહેવાતા, સઘળો કરવા શોધ.
 દેશ વિદેશે જાતા, છોટમ સઘળે ઠામ;
 ફેલતી શાખા જશની, આગળ આયે સમસ્ત હુલા,
 વિધાના વ્યસની. ૬

વાધે બહુ વિધા વિના, જરૂર અવિધા જાણ્ય,
 અસ્ત થાય જો અકેનો, થાય નિશા તતકાળ;
 થાય નિશા તતકાળ, ચોરનું જોરજ ફાવે;
 જુલે સઘળું જાન, આંખમાં નિદ્રા આવે;
 કહે છોટમ જગમાંય, થાય અંધારૂ બાધે;
 અનેક અવગુણ ધોર, વિના વિધા બહુ વાધે. ૭
 વનિતાયો વિધા વિના, ધારી ન શકે ધર્મ;
 કુસંગ ક્યાંય મદ્યા થકી, કરે વિગર્હિત કર્મ;
 કરે વિગર્હિત કર્મ, માન સુરભાદા સુકે;
 શુચિતા સત્ય ને શીલ, ચતુર હોય તે પણ સુકે.
 છોટમ જીવતી માત્ર, લણાવે નાગર જાયો;
 ધરી ન શકે ધર્મ, વિના વિધા વનિતાયો. ૮

છાપો.

વિધા નિધિ છે વેદ, લેહ સાથે તે લણવા;
 વલી સકલ વ્યાકર્ણ ગણીત નાના વીધ ગણવા;
 દેવ શાસ્ત્રની માંય, જીવ ઉત્પત્તિ જણાવે;
 નિધિ શાસ્ત્રથી સર્વ, હાટીયાં ધન દરસાવે;
 વલી તર્ક શાસ્ત્ર ને ન્યાય છે, શુભ નીતિના અંથો ધણા;
 વળી પ્રશ્નોત્તર છે વેદમાં, તે શીજે સુપ્રત સુલક્ષણ. ૯

શિક્ષા કલ્પ નિરૂક્ત, પાર પિંગલનો પાત્રે;

કંઈ કંઈ બીજા કોશ, નિઘંટક છે નામે;

હિતમ આયુર્વેદ, વયુના રોગ નિવારે;

ધનુર્વેદથી અશ્વ, રાશ્વ છત્રીસે ધારે;

વલી વિદ્યા નક્ષત્રો તણી, જ્યોતિષ્ય જેનું નામ છે,

કહે છોટમ વિદ્યા સહુ, હિતમ નરનાં નામ છે. ૨

પુરાણને ઇતિહાસ, ગાડ્યી વિદ્યાએ લંહીએ;

નૃત્ય ગીત વાજીત્ર, કલાએ ગંધર્વ કહીએ,

શીખે શિક્ષક સમસ્ત, અશ્વ વિદ્યા છે એવી;

પરખે ધાતુ રત્ન તંત્ર વિદ્યા; પણ તેવી;

વળી ખેતી ને વાડી તણી, વિદ્યા સહુથી સાર છે;

કહે છોટમ સધળુ લહે, હિતમ ગુણ આચાર છે. ૩

શાસ્ત્ર યોગને સાંખ્ય, બ્રહ્મ વિદ્યા ભય હારિ,

જલ તરવાની જુક્ત, પરખવી પુરૂષ નારી,

શાંતિક પુષ્ટિ મંત્ર, વિધિ વેદાનુસારી,

વળી ભાષાઓમાં ભેડ છે, બોલી બધે તે બહુ;

કહે છોટમ નર નાગર બને, જો શીખે વિદ્યાઓ સહુ. ૪

વિદ્યા વિના અભણ, કોણ પુરૂષ કહે નારી,

વિદ્યા વિના અબુદ્ધ, શુદ્ધ તાન લહે ચારી,

વિદ્યા વિના કુવેણ, અધમ જેવાં ઉચારે,

વળી કુમતિ કુદેવ ઉપાસના, કુલક્ષ કરતાં ના કરે;

કહે છોટમ ખામર પાપ મય, કુકર્મ કોટિક આચરે. ૫

વિધા લોચન હીન, ઠગોથી તેજ ઠગાશે,
 વિધા લોચન હીન, પળે પરવશ થઈ પ્રાણી,
 વિધા લોચન હીન, ના લાભ ન હાણી,
 વિધાના લોચન વિના, નર વેદ માર્ગે મુકી વહે;
 કહે છોટમ સંસારમાં, તે મુજ વિના સંકટ સહે.

૯

इति श्री नागर गुण वर्णन समाप्त.

અથ શ્રી છોટમ કૃત મજન સંગ્રહ.

જ્ઞાન સમાધિ.

૧ રાગ ધોળ.

સાધીએ સાધન રહેજ સમાધિ,
અળગી ઠરે હઠ યોગ ઉપાધિ;
એમ અહર્નિશ અલખ આરાધી
તો લાધી કળા હોય શુદ્ધ તણી રે.

-૧

વિન્ધ સમસ્ત પ્રહા મય ધારી,
સંયમ કરવી એ ઈંદ્રિયો સારી;
એ યમ સાધન પ્રથમ વિચારી,
તો નામ રૂપ મીથ્યા ગણી રે.

૨

વૃત્તિ પ્રવાહ સજ્જાતિમાં કરવો,
વિજ્ઞાતિ ઠરે તિરસ્કાર ધરવો;
આનંદ સિંધુ પ્રહાવર વરવો,
તો નેમ એવો દૃઢ ધારિયે રે.

૩

મનથી પ્રપંચ ત્યાગ કરી દીજે,
આત્મા તણુ અવલોકન કીજે;
પ્રેમના ખ્યાલા નિરંતર પીજે,
તો ત્યાગ સાધન એ વિચારીએ રે.

૪

વાચાઓ જેમાં નિવૃત્તિરે પામે,
અચળ મન કરી રહેવું તે ઠામે;
શબ્દ ન હોય શબ્દાવિત ધામે,
તો મુન્ય સાધન એમ બાણીએ રે.

૫

આઘ અંતને મધ્યની માંહી,
એક પ્રદા વિના અવર નહિ' કાંઈ;
વાસ કરી રહીએ નિત્ય ત્યાંહી,
તો દેશ એકાંત પ્રમાણીએ રે.

૬

સર્વ ભૂતને પ્રદાથી બળીઆ,
જાય નિમેષમાં કાળમાં કળીઆ;
જે ઉપજ્યા તે સર્વે ત્યાંભળીઆ,
તો કાળ નામ છે તેહનું રે.

૭

ત્રિશુષ્ણ ઉપર આસન કરીએ,
સર્વ અધિષ્ઠાનમાં મન ધરીએ;
આદિ સિદ્ધમાંહે સ્થિર કરીએ,
તો નામ સિદ્ધાસન એ ખરૂં રે.

૮

વિશ્વ સમસ્તનું મૂળ છે જેમાં,
અચળ કરી મન બાંધીએ તેમાં;
અંગ અરોળ થઈ રહે એમાં,
તો સ્થિર સ્થ ભન જેહું તરૂં રે.

૯

દિષ્ટ જ ન મય આપણે કરીએ,
જગત પ્રદામય બાણીને કરીએ;
નાસાને અગ્રે નેન શીદ ધરીએ,
તો હગની સ્થિતિ એમ કીજીએ રે.

૧૦

પ્રાણાયમ તણી કહું રીતિ,
વૃત્તિ નિરોધ કરે મન જીતી,

પંદર અંગે એ જ્ઞાન સમાધિ,
 'મહા' યોગેદ્ર શકે કાઈ સાધિ;
 જન છોટમ ટળે દ્વેત ઉધાધિ,
 તો શ્રીમત્ શકે એ કહી રે.

૧૭

૨

રાગ પ્રણાત.

કરતારે આ જગત કરીને, વેદ કાયદો કીધો રે,
 સરવે પ્રાણીના હિતને સાફ, ધર્મ પ્રગટ કરી કીધો રે.
 કરતારે. ૧

ધર્મ શબ્દનો અર્થ એવો, રાજે મુખમાં ધારી રે,
 પતિત તો જે પડે અધો, મુખ દુઃખમાં નરેનારી રે.
 કરતારે. ૨

પૃથ્વિ પાણી ખાવક વાયુ, ચંદ્ર સુરજ તારા રે,
 પોત પોતાનો ધર્મ ન ચૂકે ધણીના બાંધ્યા ધારા રે.
 કરતારે. ૩

ધર્મ કદપતર જે નર સેવે, મેન વાંચિછત કૃણ આપેરે,
 તેને છાંટે તેજ અભાગી, પામે છે દુઃખ પાપેરે;
 કરતારે. ૪

વેદ વચન છે પર ઉપકારી, ધર્મ ખરો છે તેમાંરે,
 મનુષ્ય વચન છે સ્વાસ્થ્ય માટે, કપટ ભયું છે તેમાંરે,
 કરતારે. ૫

છે સર્વેશ સર્વનો કરતા, વચન તેહના સાચારે;
 જે અલ્પજ્ઞ ભૂવ બોલેલા કથન કરેલા કાચારે,
 કરતારે.

ધર્મ પ્રદા વેદોએ ભાખ્યો, રનેહ ધરીને સજવોરે,
જીદા જીદા જીવ બકેલાં તે, જીદા કરો તજવારે;
કરતારે. ૭

ધર્મ નાવ છે ભવ સાગરમાં, પ્રદા નામ ધ્રુવ તારોરે,
કહો છોટમ તેને ના જૂલે તે નર પામે આરોરે;
કરતારે. ૮

૩

રામ પ્રભાત.

જાગી જોને જન્ત પ્રકાશીક, પ્રદા સદોદિત ભાતુરે,
ઉજ્જ્વ પ્રકાશક શક્તિઓ રહે છે, સુરજ મધ્યે જેવીરે;
નામ રૂપ બે શબ્દ શક્તિઓ, પ્રદા વિષે પણ તેવીરે,
જાગી જોને. ૧

રૂપ પદારથ લેકમી કહીએ, નામ ચારદા બહોરે,
ચિદાનંદ છે વ્યાપક વિષ્ણુ, પ્રભુવ રૂપ પ્રભાણોરે;
જાગી જોને. ૨

રથુળ સુદમ કારણથી અજગો, પ્રદા નિરંતર ભરીઓરે,
અનંત ઠામે ઉઠે લેહરી, સોહમ સનમુખ દરીઓરે;
જાગી જોને. ૩

એ દરીઆની ધંજા ઉમંગે, ભારે ઉઠે ભરતોરે,
અગણીત ઇંડ કરે છે ઉભાં, પકડી મૂળ પ્રકરતિરે;
જાગી જોને. ૪

અગાધ શુન્ય સરોવર ભરીયુ, તેમાં હંસ વિરામેરે,
છોટમ સદગુરુ જોને મળીઆ તે-દરીઆ એ-ઠામેરે;
જાગી જોને. ૫

૪

રાગ ગોવિંદ ગાને.

તારો અંબળ અતિશે સ્વભાવરે ઝો મનવા વંકા,
મનવા વંકા ફરે નિશંકા લેવા ઇચ્છા લંકારે, ઝો
મનવાવંકા. ટેક

તારો સ્વામિ અંદ્રમા તેં કીધો સકલંક,
તો ભીભની શી ગણુત્રી તેં તો રાજા કર્યા છે રંકરે,
ઝો મનવાવંકા. ૧

ઈંદ્ર અંધિપતી દેવનો સોથી સમરથ જેહ,
એવી અહલ્યા છગ કરી પછી આપે વિકલ થયો તે,
ઝો મનવાવંકા. ૨

નારદ સરખા સંતને હરિની સાથે હેતં,
વિશ્વ મોહિની કારણે પછી તેને કયો છે ફળેતરે;
ઝો મનવાવંકા. ૩

બુધ યયાતિ જો ગયો સતીનો કરવા સંગ,
તે અગસ્ત્યના આપથી પામ્યો છે અજગર,
નો અંગરે; ઝો મનવાવંકા. ૪

મનને વશ જેજે યયા અવળા વહ્યા અન્તણુ,
રાવણુ કૌરવ કંસનો જેણે વાળ્યો ધણુકનો ધાણુરે;
ઝો મનવાવંકા. ૫

આત્મા રાજા દેહનો મન તેના પરધાન,
કુકર્મ તથા કુપંગથી ધણુ એમાં ભરાય છે અજ્ઞાનરે;
ઝો મનવાવંકા. ૬

સદ્ગુરુ જો સાચા મળે વળી સજ્જનનો સંગ,
છોટમ મન નીર્મળ કરે તેને લાગે પ્રભુને; રંજરે;
ઝો મનવાવંકા. ૭

૫

રાજા—ગરમી.

ને વિચારી જીવહ તારી કોણે સરજી કાયાજીરે,
કોણે તુંજને જીહિ આપી કોણે બાંધી માયા;

તે પ્રભુ બજીએ જીરે. ૧

મનુષ્યા દેહ સરવથી મોટો સરજ્યો જેણે સારેજીરે,
તે કરતાને જે વિસારે તે પ્રાણી હત્યારે;

તે પ્રભુ. ૨

નીર્મળ નેત્ર કયાં છે જોવા સાંભળવાને કાનજીરે,

નાક ક્યું છે સુગંધ લેવા ઘટમાં આપ્યું જ્ઞાન; તે પ્રભુ. ૩

જીભ કરી છે સ્વાદ જાણવા વિદ્યા ભણવા વાણીજીરે

કર આપ્યા છે કર્મ કરવા તે કરતા હ્યો જાણી; તે પ્રભુ. ૪

પગ આપ્યા છે પરમ કયાણે પુણ્ય પંથમાં જાવાજીરે,

પાનને ખટરસ મેવા સરજ્યા તારે ખાવા; તે પ્રભુ. ૫

જીભે અક્ષર જોતો જાણે પશુ પંખી ચૈ પ્રાણીજીરે,

જાવન અક્ષર જોતો જોવી આપી નરને વાણી; તે પ્રભુ. ૬

કોટીક ધન મુલ્યેથી ન મળે જ્ઞાત સરજ્યો જોવોજીરે,

જીહુ જોતો જે જન જોશે જીવ જનાવર જેવો; તે પ્રભુ. ૭

અગણીત ધનોખરજે નવ આવે જોવી જીહિ આપી જીરે,

કુહ કપટ અન્યાય આચરશે તે નરપામર પાપી; તે પ્રભુ. ૮

એવો દેહ અનોપમ સરજી જીવને સોંપ્યો જ્યારે જીરે,

સારી શીખામણ દીધી છે ત્રીસોવન નાથે ત્યારે, તે પ્રભુ. ૯

પાપ મારગે ને પરવરશે દુઃખને ફરીએ જીરે,

પુણ્ય મારગે જે સુખ પુરણ એમ કહ્યું છે ફરીએ; તે પ્ર. ૧૦

પાપ કરે કે પુણ્ય કરે તે જીવ તણાં પ્રભુ બાણે જીરે,
 તે માટે દશ દેવ રચીને સુક્યા દશ ઠેકાણે; તે પ્ર૦ ૧૧
 આંખોમાં છે આંશ સુરજનો કાન વીશે દગ રાયજીરે,
 વેદ દેવનો નાકે રહે છે વરણ વસે રસમાંય; તે પ્ર૦ ૧૨
 મુખમાં અક્ષિ માફત ચર્મે ઇન્દ્ર આંશ છે હાથેજીરે,
 મનમાં ચંદ્ર ચરણમાં વિષ્ણુ શુર પુદ્ધિની સાથે; તે પ્ર૦ ૧૩
 ઉપરથ કામે બ્રહ્મા રહે છે મુળ વિશે યમ રાયજીરે,
 અહંકારમાં રૂદ્ર દેવ છે ચિત્ત ક્ષેત્ર સદાય; તે પ્ર૦ ૧૪
 અંતર ચાર રહે દસ બહાર દેવ ચતુર્દશ જીવાજીરે,
 છાતું છપતું કર્મ કરે તો જણવે પ્રભુને તેવા; તે પ્ર૦ ૧૫
 તે માટે ચેતીને આલો રાખો આચરણ રહાંજીરે,
 હીસાબ વેળે જશે હરબાહી કમ ન કરશે કુહાં; તે પ્ર૦ ૧૬
 હમણાં પાપ કરે હરખાને આગળ અધરો આંટીજીરે,
 મરણ પછી મહા સંકટ પામે મારે મર્યાં છાંટી; તે પ્ર૦ ૧૭
 થોડા માંહી ધણું કહ્યું છે માનવ લેલે માનીજીરે,
 કહે છોટમ કરતાને ભજશે તેને ચિંતા શાની; તે પ્ર૦ ૧૮

૬

લાવણી.

અજબ કળા કોઈ હે કરતાકી દેખો અપને દિલધારી,
 જડ ચેતન ચરાચર જગમે પાનીકી કુદરત સારી ૮૬.
 જે પાનીકા પવન બનાયા સો પાની નજરે નાયા,
 કોય કહે કરતાકી મિછા કોય કહે આદિ માયા;
 અમી જુદ હે મૂળ સકળકાં સાહી જુદ સે પવન ભયા,
 પવન માંહીસે તેજ ઉપાયા તેજ સે નાર કંપો;

-નાર. માંદો ઉપજે નારાયણ નારહુતે લક્ષ્મી નારી,
અજળ કળા કોઈ હે કરતાકી ૧

-પાનીકા પ્રદાંડ બનાયા ઝાડ પાન પૃથ્વી પાની,
અંદા મુરજ નવ લખ તારા ચીદ લોક ચારૂ ખા પી;
પાની પ્રદા પાની ત્રિપ્લુ પાની સદાશીવકી કાયા,
દેવ દતુજ નર નારે ખગ પશુ ખગ સૌ પાનીસે ઉપભયા;
-સાણુ સાહેર હે પાનીકા પાની ખારા મેઘ ભરયા,
રંગ છતીસ બયા પાનીકા કોઈ સે લેક ન ભંત્ર લદ્યા;
-લે લે કહીએ સો સગ પાની પાનીકી સુદિ સારી,

અજળ કળા ૦ ૨

-મણી માણેક મુક્તાદળ હીરા મુગા લીલમ લાલા હે,
-આરસ પારસ કાચ ચમકમે કોઈ કંદરતકા ખેલાં હે;
સોના પાની રૂપા પાની પાનીકા તાંબા સારા,
કથીરે કાંસા હે પાનીકા ઓર લોહકા હથીયારા;
ખાટા મીઠા ઓર અરપરા ખારા ફીક.હે જેતા.
-સ્વાદ સકળ ફળ પત્ર પુષ્પમે સખ પાનીકા હે ટેટા;
લખ ચોરાશી છત્ર ભત્રીમે જુગત જુગત નર ઓર નારી,

અજળ કળા ૦ ૩

-પાની રાબા પાની પરબ પાનીકી સગ ફાજ લડે,
પાની હાથો પાની ઘોઠા પાનીકે નિશાન ગડે;
પાની પૂજા પાની પાનો પાની દેવગ દેરા હે,
પાની મંડલ પાની તીરથ પાનીકી સગ સેવા હે;
પાની દાંણુ પાની નાંણુ પાનીકા સગ ઘાટા હે,
પાની પંડિત પાની પોથી પાણી નાટક નાટા હે;

પાની બાંમન પાની બનીયા પાની સાધુ સંભાળી,

અજબ કળા ૦ ૪

પાની શુરૂ પાનીકા ચેલા પાની બચા બાવા હે,
 પાની સાહેબ પાની સેવક પાની સાગર નાવા હે;
 પાની કપડા પાની લકડા પાની બાગ બગીચા હે,
 પાની ચોખ્ખા પાની મેલા પાની ઉંચા નીચા હે;
 આશુ આદે પ્રદ્યાંડ ચરાચર સબ પાની કી પે માયાં,
 જે કરતારે પાની કીનાં ઈનસે કોઈ નહિ ડાહ્યા;
 જન છોટમ જુગદીશ ભજેગો સો જનકી હે બલીહારી;
 અજબ કળા કોઈ હે કરતાકી દેખો અપને દિલ ધારી, ૫

૭

લાવણી.

આ દુનીયામે બડા અટપટા ખેલ કોઈ અબધુકાકા.
 ગગન શુક્રામે શુભકો રહ્યા ડરખ નહિ જમુકતાકા.
 પંચ પંચ યમ નેમ ધારકે ધોતી નેતી કરતા હે.
 દેહ પ્રાણકી શુદ્ધી કરકે પ્યાન નિરંતર ધરતા હે;
 ચોરાસી આસનકુ સાધે એસી કસરત નીત કરે.
 સિદ્ધાસન પદમાસન આધે સકળ દેહકો રોગ હરે;
 મોહ માનમે વાસી બકા કામ કોધકુ કંઈ કરે,
 આશા તૃષ્ણા દુર નિવારે સત્ય નામ સમસેર ધરે,
 શૂરાપુરા હોં કર ખેલે કોયક પુત્ર સપુતાંકા આ ૧
 ધડા નાડીમે આસાંપુરે મધ્ય લાઈ કે સ્થિર કરે,
 રેચક કરે પિંગળા માંડી પ્રાણ્યાંયાં સરે;

પુરે પિંગળા ઇંડા નીકાસે વારંવાર સાધે શ્વાસા.
 ઝોંઝી દીવસમે ઝોંઝી કુંભક ચાર વાર નિત અભ્યાસા,
 પ્રાણાયામ પરાયણ હોવે યાતક ચાર જરતાહે;
 પ્રત્યાહાર સાધના સાધી મનકું નીર્મળ કરતાહે.
 બાહ્ય વૃત્તિકું અંતર લાવે અંતર વૃત્તિ ગગન ભરે,
 અનલક્ષ્ઠ નાદ બળે નિસબાસર તામે કરે મન લયલીન;
 દેખે દિલમે કરી ધારણા ખેલ પંચ મહાભુતાકા આ ૨
 ધરા તત્વકો ધરે ધારણા હૃદય કમળકે ખીચ રહી,
 પીળા રંગ પ્રસીદ્ધ દેખકે સાધે ઘટીકા પંચ સહો,
 સ્થળ કરી સિદ્ધિસો પાવે અવની છાડી અવર ફીરે;
 કંઠ કમળમે જલકે ધારે સેત રંગ શશી તુલ્ય સરે.
 ઝેર માત્રકું સોઈ છરવે ધરે ધારના ભે જળકી,
 અમૃત પાન કરે નીસબાસર ખળર લહે સો પલ પલકી; ૩
 પાવક ધારે પાવક ઝારે કરદે ભરમ કપુતાંકો
 અગ્નિ તત્વ તાલુકે ખીચમે લાલ રંગ ત્રિકોણ લહે,
 પંચ ઘટી મન પવન રોકકે જપે જાપ ભોગેન્દ્ર રહે;
 તામે સીદ્ધી પાવે તેસો જલે નહિ તાકી કાયા.
 અહભુત ખેલે દેખાવે જગકું એમી હે મધુકી માયા,
 હરીયા રંગ રહે વાયુકા શૂન્યકલમે 'ધ્યાન' ધરે;
 વાયુ સમાન હોય વપુ તાકે તીન લોકમે ગતી કરે.
 પ્રહારધમે નભકું ધારે સંગ સજે ઠગ મુતાકા. આ, ૪
 સજલ મરોવર સમ અતિ સુંદર, શુન્ય ધારણા હે સારી,
 મોક્ષ કપાટ ઉઘાડે પલમે દેખતા કુદરત ભારી;
 સકલ લોકકે મનકો જાણે સકલ લોકકી જાત સુણે.

વ્યોમ ખરાખર હો રહે વ્યાપક શબ્દ સહા ઝંકાર બણે,
 એહી વિધિ પંચ ધારણા ધારે ફેર પ્રણવકા ધ્યાન ધરે,
 સાત કમલમે નાપ સમરપે હોય સમાધિ કાળ સરે
 જન છોટમ સદ્ગુરુ કરૂણાસે અશક્ત જે અનહુતાકા,
 આ દુનીયામે બડા અટપટા અજળ ખેલ અવધુતાકા આપ

૮

કીર્તન.

ન્યાકું રંગ ન લાગ્યો રામકો સો નર પામર મુઠ ગમાર દે,
 તાકું નહિ ઠરનેઠાઠાર દે. નાકું ૦
 ફોગટ મુખ સંસારકોરે જેસા મુપનકા ભોગ,
 પળમે' ફનાહો જાયગા પાવે મુખ દુઃખ કરમ સંભોગદે ન્યાકું ૧
 કાયા જેસી કોટડીરે કુમતી કાજળ માંય,
 ટાટી તિરથ ફરતા ફીરે કાય કાળ ચંધુવે નાંય દે. ન્યાકું ૨
 આપ ન ખોળે આપકોરે ઉલટા ફીર શીર જાય,
 કદળી પ્રસવત લુભ કરે તુરત અધો મુખ બહાયદે. ન્યાકું ૩
 શ્રવ કરત હે જન્મમે દે મોહ મહીરા પાન,
 આપ ભુલાયા આપકા કછુ ના રહી મુખ કે સાંનરે. નાકું ૪
 એ તન પીંજર હાઠ કોરે ભરીયા અનંત વીકાર,
 મેં મેરા કર્સ કે મુવા ફેર ધારત દેહ અપારરે. નાકું ૫
 ટાટીક પુણ્ય પ્રભાવસેરે જાય ગીલે સત સંગ
 છોટમ દુર્ગુણ છાંઠે તાકું લાગે હરીકા રંગ દે;

નાકું રંગ ન લાગ્યો રામકો ૬

૯

રાગ ધોળ.

નામ નામ સૌકે જન લે છે, અક્ષરથી એ નામજ ૩ છે,
 અક્ષર તે મન પ્રણવ ઘટે છે, તો પ્રણવ ઉઠે ચૈતન વડે રે. ૧
 ચૈતન તો છે અંશ સત્તાએ સરવ ચળે લોહ અંબુક ન્યાએ,
 એ કળ કેરો બેઠ જણાએ, જો ગુરૂ ગમ આંખ્યો ઉઘટે રે. ૨
 આંખ્યો વાળા હોય તે એમ જુએ, પ્રણવ કટપતરૂ તેને સુએ,
 અરસ અમીરસ તેને ફુએ, તો આપ જુવે જે આપતુ' રે. ૩
 તે તરૂને કહું છું વિસ્તારી સાંભળજો સહુ નરને નારી,
 હરિજન હેતે રહે ઉરધારી તો મુળ અજપા જાપતુ' રે. ૪
 માહા મોહ લોક કેવલ કાહાવે આપ ઉમંગે ભાગ બનાવે,
 સહ ચિહ્ન આનંદ બીજને વાવે તો યંચ તત્વ કયાદો કરી રે. ૫
 ત્રણ શુભ મય પૃથ્વી રસાળી, કશ ઇંદ્રો મહી યોગરવાળી,
 કર્તા વૃત્તી જળ પોષે વાળી તો અંતઃકરણ અવીકાશમાં રે. ૬
 સદ્ બીજક ચીહ્ન અંકુર ઉગે અરસ અમિત અવની રસ સુએ,
 ફેલે કટપતરૂ તે જુએ જુએ તો ખટચક મુળ અવીકાશમાં રે. ૭
 ચાર વાણી શાખાઓ છે એને વેઠ પુરાણ પત્ર બહુ જેને,
 ભાવન અક્ષર પુષ્પ છે એને તો સંધ્યા ગાયત્રી એ ફળ થયાં રે. ૮
 તે ફળના કેઈ વીરલાદે ભોગી અનુભવીયા માહા અદ્વૈત ભોગી,
 સુઝ વીના જે કર્મના ભોગી તો વિપ્ર રહ્યા રખવાળીયા રે. ૯
 મંત્ર ગાયત્રી સુએ કરી જાપે પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા પ્રતિમામાં થાપે,
 કરગરે દેવ કને ફળ માંગેતો આપે જાપજાપના સંભાળીયારે. ૧૦
 રખવાળામાં પ્રભુજીએ આપ્યું દાન પુણ્ય બ્રહ્મ ભોજન ધાપ્યું, ૧
 કર્મનું બંધન તે નવ કાપ્યું તો એળે ગયુંરે ગુરૂ ગમ વિનારે. ૧૧

મહયુગ મળીયા તે નીપજ્યારે એવા વ્યામ કપિલ હ્રદ શંકર જેવા,
જે જને આખ્યા પ્રણવ કૃણ મેવાતો જન છાંદમ તેવા બન્યાં ૧૨

૧૦

રાગ ધોળ.

તનમાં છે તીરથરે, ત્રણે લોક તણું;	
અકસઠથી અહકુરે, પાવન પરમ ધણું;	
કાયા છે કાશીરે, પંચે કૈાશ મહી;	
બુદ્ધિ છે ભવાનીરે, હૃદયા માંહો રહી.	૧
મનને નીવરતી રે, શાન્તિ પરમ અતો;	
મણીકણીકા તીરથરે, ન લહે મહ મતો.	૨
લક્ષિતને શ્રદ્ધારે, ગયા તીરથ કહીએ;	
ગુરૂ જ્ઞાન ગંગાજીરે, અતિ નીરમળ લહીએ.	૩
ગુરૂ ચરણ કમલજીરે, ધ્યાન પ્રયાગ સદા;	
હિર અંતર ધરતારે, પાપ ન હોય કદા.	૪
વિશ્વેશ્વર તુરીયારે, આતમા અવિતારી;	
સાક્ષી સરવેમારે છે, આનંદરાશી;	૫
સુક્ષિતની દાતારે, સાત પુરી કહે છે;	
સાતે પંકજમાં રે, તે સઘળી રહે છે.	૬
આધાર કમલમારે, પુરી તો માયા છે;	
જેને આધારેરે, સઘળી કાયા છે.	૭
અષ્ટલ પંકજમારે, કાંચી પુરી લહીએ;	
પરસતાં તેનેરે, અતિ પાવન થઈએ.	૮
મણીપુર હથ હલમારે, અવંતી નામે છે;	
વિષ્ણુનો વાસોરે, તેણે કામે છે.	૯

મથુરાં છે હૃદયે રે, પાવન પરમ લણી;	
શ્રીકૃષ્ણે વાસોરે, કર્યો છે કંસ હણી.	૧૦
ગોઠપદલ મધ્યેરે, દ્વારામતો રાજે;	
આનંદનો સાગર રે, સ્વરૂપે ગાજે.	૧૧
એ ઇલની મધ્યે રે, પુરી તો કાશી છે;	
તારક ઉપદેશ કરે, શીવ મુખરાશો છે.	૧૨
આનંદ અન્યોધા રે, છે મસ્તક ઠાંમે;	
નીવાસ કર્યો છે રે, જ્યાં સીતારામે.	૧૩
એવી પુરીયોનો, પરસે પાપ ટળે;	
છોટમ તે નરને રે, સુકિત સઘ મળે.	૧૪

૧૧

રાગ મંગળા.

જોને કાયા નગરની માંદા કે, રચના અપાર છે;	
એમાં પ્રાણુ પુરૂષ રખરાળા હંસ સરદાર છે.	૧
હંસ પશિનું રૂપ. શીશ ઝંકાર છે;	
એને અગ્નિ સોમ બે પાળ, તેજ તો અપાર છે,	૨
એને રૂદ્ર રૂપ છે ચાંચ, રૂદ્રાણી ચરણ છે;	
ફરે અદ્ધ કમલ દલમાંંચ, કે ઉજવલ વરણ છે.	૩
રમે પ્રાણા હંસલી સાથ. કરે સઘળો ગતી,	
જાય જે જે પાંખડીએ હંસ, તેવી ઉપજે મતી.	૪
જાય પુરવ પાંખડીએ હંસ, સુકૃત કાંચ થાય છે;	
જાય અગ્નિ દીશાની માંચ, આગસમાંં ઘેરાવ છે.	૫
જ્યારે દસણ પત્રે જાય, કુણુદો ઉપજે;	
જાય નીરૂત દીશાની માંચ, પાપ કરમો સજે.	૬

- પણે પશ્ચિમ પાસા હંસ, લોગ મનમાં ગમે; !
 જાય વાયુ દીશાની માંય, ગમન કરે તે સમે. ૭
- જીવ ઉત્તર દીશે જાય, ચાહા કરવા રતી;
 જ્યારે ગમન ઇશાને થાય, હાંન દેવા મતી. ૮
- આવે કમળ ઉપર જો હંસ, ઉપાવે વૈરાગને;
 થાય સકળ વિશયનો અભાવ; ઇચ્છે સૌ ત્યાગને. ૯
- જાય કમલ કેસરપર હંસ, જાગત હોય તે સમે;
 દેખે બાહ્ય પદાર્થ માત્ર, પ્રતિ સધળે ભમે. ૧૦
- જ્યારે કમળ કરણીકામાંય, વાસ કરશે જઈ;
 થાય સ્વપ્ન અવસ્થા ત્યાંય, સુષ્ટો દેખે સહી. ૧૧
- જ્યારે કમળ દોશની માંય, હંસ જઈ વીરમે;
 તપ નિદ્રા અવસ્થા થાય, સકલ પ્રતિ સમે. ૧૨
- વળી કમળ નાળની બાહાર, હંસ જ્યારે જાય છે;
 ત્યારે તુરીયા અવસ્થા હોય, એક રૂપ થાય છે. ૧૩
- જઈ હંસ નાદની માંય, લીન થઈને રહે;
 હોય અજપાનો સંહાર, ઉન્નુનિં એ કહે. ૧૪
- ધરે હંસ તણુ જે ધ્યાન, નાદ દસ થાય છે;
 કરે સુરત કરે, સિદ્ધ જની જાય છે. ૧૫
- પેહેલા કીંકી કુણકુણી નાદ, રૂણરૂણી ને ઝુઝઝુણી;
 ધરી સુરત શ્રવણની માંય, સરવે લેવા મુણી. ૧૬
- ખીલ સિંહ ગરજના ઘોર. ગગન ગરજ રહે;
 તેમાં સુરત કરી એકતાર. સદા જોગી રહે. ૧૭
- ત્રીલ વાજે ઘંટાનાદ, ગગનમાં ઘણુધણે;
 તેમાં મનને કરે લયલીન, સદા સાધક મુનિ. ૧૮

- ચોથી શંખતણી ધુની યાય, હોય સ્વર જુઝવા;
તેમાં સુરત ધરી રહે સંત નાદ ઉપજે નવા. ૧૯
- હોય પંચમી તંત્રી નાદ, રસીક બહુ રાગ છે;
તેને સાંભળતાં મુખ હોય, પરમ બડભાગ છે. ૨૦.
- છઠ્ઠી વાગે વેણુ રસાળ, સાતે સ્વર સંગમાં;
તેને મુણ્ણતાં મન હોભાય, અતીશે ઉમંગમાં. ૨૧
- વાગે સાતમી સુંદરતાળ, સદા મુણી લીલએ;
તેથી તન મન શીતલ યાય, પરમરસપીલએ. ૨૨
- વાળે આઠમી નાદ મૃદંગ, ઉમંગ હોય અંગમાં;
સહુ સિદ્ધિયો હોજર હોય, નાદના રંગમાં. ૨૩
- વાળે નવમો હોરી નાદ, આનંદજી ટળી જાય છે;
ગળી જાય છે વાસના, સિંગ ચેતનરૂપ યાય છે. ૨૪
- દશમી એધ ગરજના હોય સ્નેહ ધરી સાંભળો;
ત્યારે પ્રહારૂપ બની જાય દેવ સઘળું ટળે. ૨૫
- એવા નાદનું ધરતાં ધ્યાન, જે જે ફળ યાય છે;
હોય દોઢી જનમનાં પુન્ય, તેનાથી સધાય છે. ૨૬
- કરતાં અજખાનો અભ્યાસ, સ્વાસ મધ્યે યાય છે;
વહે શુદ્ધ મુક્ષમણા માંવ, ચક્ર લેહાય છે. ૨૭
- મૂળ બંધ અને ઉડીયાન, બળંદર લેહસે;
પછી પ્રગટ થશે હસનાદ, કરમ સૌ ઉદશે. ૨૮
- પછી આત્મા ઉદે ચર્ષ જાય, પાપ સઘળાં ટળે;
એકએકનું ધરતાં ધ્યાન, સિદ્ધિ સઘળી મળે. ૨૯
- ચેહેલી નાદમાં ધરતાં ધ્યાન, ગાત્ર હોય ઝણઝણી;
બીજી નાદમાં ધરતાં ચિત્ત, પીડા ઉપજે ઘણી. ૩૦

- ત્રીજી નાદમાં ધરતાં ધ્યાન જેઠ બહુ ઉપજે;
ચોથી નાદ મુજાવે શીશ, સ્થીર ન રહે રજે. ૩૧
- ઝરે અમૃત તાણુ માંચ, પંચમી નાદમાં;
છઠી નાદે કરે રસપાંન છકે બહુ સ્વાદમાં, ૩૨
- ધરે સાતમી નાદનું ધ્યાન, જ્ઞાન બહુ થાય છે;
દિવ્ય દ્રષ્ટિએ દેખે સોચ, મુઠતા લાય છે. ૩૩
- ધરે આઠમી નાદે ધ્યાન, ધીર નર તે ખરા;
તેથી ઉદય તતક્ષણ થાય, ચોથી વાચાં પરા. ૩૪
- ન્યારે નવમી નાદનું ધ્યાન, એક ચિત્ત યશે;
તેના દેહ ન દેખે કાચ; અદ્રધ્ય થઈ જશે. ૩૫
- દુર દેશની સાંભળે વાત, દેખે ધણુ દુરથી;
યો છાતુ રહે નહી કાંચ. જાણીયે ઉરથી. ૩૬
- નવે નાદ તણ નર ધીર, મુલે દસમી જદા;
તે તો જીવ મટી શીવ થાય, લેહા ન રહે કદા. ૩૭
- જાળે સરિતા સાગરમાં, નામ રૂપ લાય છે;
એમ જીવ બ્રહ્મનીમાં, એકરૂપ થાય છે. ૩૮
- દસે નાદ લીન થાય, ચેતન રૂપે રહે;
કહે છોટમ થઈ રહે, બ્રહ્મ મોક્ષ તેને કહે. ૩૯
- બળી લાય છે વાસના લિંગ, બ્રહ્મઅગ્નિ વીશે;
તેને જન્મ મરણ નવ હોય, સ્વયંરૂપે યશે. ૪૦
- એણે હંસ ઉપનીષદમાં, કહ્યું છે વેદમાં;
જેને સંદગુરૂ સાચા હોય, લહે તે લેહમાં. ૪૧
- સંવત ઓગણીસે છત્રીસ આસો મુદી પ્રતીપદે;
કહ્યો હંસ ઉપનીષદસાર, ધરી હૃદે. ૪૨

૧૨

ભજન રાગ

ઈશ્વર ઈકારા ઈકારા, છોને કીયા જગત વિસ્તારા. ઈશ્વર ઈકારા.
 અષ્ટઅંગ અરૂંધાર પાદહે, સ્થાનક ત્રીન પ્રકારા;
 દેવત પાંચ કહાવે ઇનમેહે, સળકા આધારા. ઈશ્વર ૧
 અકાર માત્રા સ્થુળ દેહકી, રહે નેત્ર કે માંહી;
 જામત ઓર વિશ્વ અણીમાંની, બાંની બેખરી ત્યાંહી. ઈશ્વર ૨
 રાજસ ગુનકો પ્રહ્લા દેવત, લોગ સ્થુળકો કહીએ;
 એ અષ્ટાંગ અકાર માત્રીકા પિણ્ડ પ્રહ્લાંકે લહીએ ઈશ્વર. ૩
 ઉકાર માત્રા સુક્ષ્મ દેહમે, તૈજસહે અણીમાંના;
 સારિક વિષ્ણુ સ્વપ્ન અવસ્થા, જરતે કંઠર્યાના. ઈશ્વર. ૪
 અવિવક્ત-હે લોગ સુક્ષ્મકો, ઓર મધ્યમા બાંની;
 અષ્ટઅંગ અસુક્ષ્મ દેહકે, સો લીએ પહીયાની. ઈશ્વર. ૫
 મકાર માત્રા કારણ દેહકી, આરા જીવ કાહેવે;
 તામસ ગુણ ઓર રૂદ્રદેવતા, અર્ધોંહાં સુષુપ્તિ પાવે. ઈશ્વર. ૬
 હૃદયેસ્થાન પર્યાંતી બ્રાહ્મ, આનંદ લોગ જખાના;
 એ અષ્ટાંગ અકાર માત્રીકા અલે અવસ્થા જાના. ઈશ્વર. ૭
 અર્ધમાત્રી કહે માહાકારન, તુરીય અવસ્થા જાની;
 મલ્લગ આત્મા હે અભિમાની ઓર પરાહે જાંની. ઈશ્વર. ૮
 શુદ્ધ સત્વગુન મૂર્ધની સ્થાનક, પરમાત્મા અણીમાની;
 પરમાનંદ લોગ હે વાંકે, છોટમ લહે સો જ્ઞાની. ઈશ્વર. ૯

- ત્રીજી નાદમાં ધરતાં ધ્યાન ખેદ ગહુ ઉપજે;
ચોથી નાદ મુખવે શીશ, સ્થીર ન રહે રજે. ૩૧
- અરે અમૃત તાણુ માંય, પંચમી નાદમાં;
છઠી નાદે કરે રસખાંન છકે ગહુ સ્વાદમાં. ૩૨
- ધરે સાતમી નાદનું ધ્યાન, જ્ઞાન ગહુ થાય-છે;
દિવ્ય દ્રષ્ટિએ દેખે સોય, સુદતા જાય છે. ૩૩
- ધરે આઠમી નાદે ધ્યાન, ધીર નર તે ખરા;
તેથી ઉદય તતક્ષણ થાય, ચોથી વાચા પરા. ૩૪
- ન્યારે નવમી નાદનું ધ્યાન, એક ચિત્ત યથે;
તેને દેહ ન દેખે કોય; અદ્રવ્ય થઈ જમે. ૩૫
- દુર દેશની સાંભળે વાત, દેખે ઘણુ દુરથી;
થો છાનુ રહે નહી કાંય જાણીયે ઉરથી. ૩૬
- નવે નાદ તણુ નર ધીર, મુણે દસમી જદા;
તે તો જીવ મટી શીવ થાય, લોક ન રહે કદા. ૩૭
- જાળે સવિતા સાગરમાંય, નામ રૂપ જાય છે;
એમ જીવ બ્રહ્મનીમાંય, એકરૂપ થાય છે. ૩૮
- દસે નાદ દીન થાય, ચેતન રૂપે રહે;
કહે છોટમ થઈ રહે, બ્રહ્મ ભાક્ષ તેને કહે. ૩૯
- બળી જાય ૩ વાસના લિંગ, બ્રહ્મઅગ્નિ વીશે;
તેને જન્મ મરણાનવ હોય, સ્વયંરૂપે યથે. ૪૦
- એવુ હંસ ઉપનીષદમાંય, કહ્યું છે વેદમાં;
જેને સદગુરૂ સાચા હોય, લહે તે લોકમાં. ૪૧
- સંવત ઝોગણીને છત્રીસ આસો સુદી પ્રતીપદે;
કહ્યો હંસ ઉપનીષદસાર, ધરી હૃદે. ૪૨

૧૨

લજન રાગ

ઇશ્વર ઝંકારા ઝંકારા, છને ક્રીયા જક્ત વિસ્તારા. ઇશ્વર ઝંકારા.
 અષ્ટઅંગ અરૂચાર માદહે, સ્થાનક ત્રીન અકારા;
 દેવત પાંચ કહાવે ઇનમેહે, સળકા આધારા. ઇશ્વર ૧
 અકાર માત્રા સ્યુળ દેહકી, રહે નેત્ર કે માંહી;
 ભગત ઝોર વિશ્વ અભીમાંની, બાંની જોખરી ત્યાંહી. ઇશ્વર ૨
 રાજમ ગુનકો પ્રહા દેવત, લોગ સ્યુળકો કહીએ;
 એ અષ્ટાંગ અકાર માત્રીકા પિણ્ડ પ્રહાંડે લહીએ ઇશ્વર. ૩
 ઉકાર માત્રા સુદમ દેહમે, તૈજસહે અભીમાંના;
 સાત્વિક વિષ્ણુ સ્વમ અવસ્થા, જરતે કંઠર્યાના. ઇશ્વર. ૪
 અવિવક્ત હે લોગ સુદમકો, ઝોર મધ્યમા બાંની;
 અષ્ટઅંગ અસુદમ દેહકે, સો લીજે પહીયાની. ઇશ્વર. ૫
 મકાર માત્રા કારણ દેહકી, પ્રાણા એવ કાહેવે;
 તામસ ગુણ ઝોર રૂદ્રદેવતા, જ્યાંહી સુપુસિ પાવે. ઇશ્વર ૬
 હૃદયેયાંન પશ્યતી બ્રાહ્મ, આનંદ લોગ જખાના;
 એ અષ્ટાંગ મકાર માત્રીકા અલે અવસ્થા જાના. ઇશ્વર. ૭
 અર્ધમાત્રી કહે માહાકારન, તુરીય અવસ્થા જાની,
 થયગ આત્મા હે અભિમાની ઝોર ખરાહે બાંની. ઇશ્વર. ૮
 શુદ્ધ સત્વગુન મૂર્ધની સ્થાનક, પરમાત્મા અણીમાની;
 પરમાનંદ લોગ હે વાકો, છોટમ લહે સો જાની. ઇશ્વર. ૯-

૧૩

રાગ ધોળ મન ઉપર.

મનનો વીચાર કરો તમે સાધુ, મનથી થયું છે પ્રહ્લાંડ બાધુ;
 મનનુ મળ કોઈ જ્ઞાનીને લાધુ, તો બીજા વદ્યા વાક્ય જાળમાં રે. ૧
 આવન અક્ષર પ્રણવમાં છે, મન તેમાં ચડી પ્રયત્ન કરે છે.
 શબ્દતણા પછી ઘાટ ઘટે છે તો, એને ગમે તેમ ઉચરે રે. ૨
 જક્તા સકલ પણ મનથી થયું છે, પુર્વરૂપે પણ પોતે રહ્યું છે;
 કરતા સરવનુ એજ કહ્યું છે; તો ઉપજાવે પાળે હરે રે ૩
 જે જે ભાવ સ્વભાવમાં સહુને, શરીરથી ભેઠે મુતાને ઠે વહુને;
 જીજ્ઞવી રીતીએ જાણે છે બહુને, તો ઘટતું મન કરે રે. ૪
 મન માંતે છે માહાડ ને તાડ, પાપ પુણ્ય વળી જોડ ને સાડ;
 કર્મ શુભાશુભ મન ઠરનાડ તો, હરખ શોક સહુ એહનેરે. ૫
 મન બંધન મન મુક્તી રે પામે, નાંખે જઈ ઉચ નીચને ઠાંમે;
 મન જઈ લાગે છે વિષ વિષ કામે, તો વિદ્યાકળા શુભ મનવીશેરે. ૬
 મન વિષધિ ખટરસનો રે લોભી, મનસંગારીને મન છે જોગી;
 મન નિરમળ ને મન માહારોગી તો, મન એ નિરંજન દેવ છેરે. ૭
 મનનો સ્વભાવ છે પારના જેવો, જીવતો ચપળ રમે છે તેવો;
 બાંધી જાણે તો છે અદ્ભુત, એવોતો લઈયે ઉઠે અસમાનમારે. ૮
 મુછાંચેલો કોઈ મારે છે જ્યારે, વ્યાધિ વિનાશ થાય છે જ્યારે;
 શુદ્ધ મરેલો બને છે જે વારે તો, અચર અમર કરે દેહને રે ૯
 ગગનાકાર કરે મન સાધી, ટળે સહુ દ્વેષ ઉપાધી;
 ઉનમુનિ મનચઈ લાગે સમાધી તો, ભોગવે આનંદ પ્રહસનો રે. ૧૦
 કોટી ઉપાસના સાધન સાધે, ત્યય ત્યમ ત્રણા અતિઘણી વાધે;
 મનતો મરે જો પ્રણવ અરાધે, તો હોટમ હંસ અખંડ છે રે. ૧૧

૧૪

રાગ ઘોળ સત્ત ભૂમિકા વર્ણન.

- શુદ્ધી જેને જ્ઞાન મળ્યું છે, તેની એવી રીત જોને,
ચિત્ત પ્રતિને ચડતી ચડતી જ્ઞાન ભૂમિકા સાત જોને. ૧
- વેદાંતે તે વરણ્ય કીધું, જ્ઞાનમુને માટે જોને,
મોક્ષ થવાની ઇચ્છા જોને, તેજ ચડે એ વાટે જોને, ૨
- પહેલી ભોમી નામ શુભેચ્છા, તેનું લક્ષણ એહ જોને,
સંસાર સંધળો અસત્ય ભાસે, સદશુદ્ધ સાથે સ્નેહ જોને, ૩
- વહેતી પ્રતિ વશ કરવાને, શમદમ સાધન સાધે જોને,
એ ભોમીનું નામ શુભેચ્છા, વિવેક બુદ્ધિ વાધે જોને, ૪
- વિચારણા છે બીજી ભોમી, તે સુષુપ્ત્યો નિરધાર જોને,
મહાવાક્ય શુદ્ધિથી સુષુપ્ત, મનન કરે બહુવાર જોને. ૫
- તત્ત્વ તત્ત્વ લક્ષ સમજવા, વિચાર ઉપજે જેહ જોને,
જ્ઞાન ભોમિકા ચિત્ત પ્રતિની, વિચારણા છે તેહ જોને, ૬
- તત્ત્વ માનસા છે ત્રીજી ભોમી, પ્રગટ કરી દેખાડું જોને
અંતર મન તે બહુ વસ્તુમાં, થયું ભમીને બાડું જોને ૭
- બાડું મન તે બ્રહ્મવક્ષમાં, એકાગ્રતા ના થાય જોને,
શત્રુ દિવસ અભ્યાસ કરવાથી, મન બીજું થઈ જાય જોને ૮
- તત્ત્વ નામ છે ચીજા કેરું, મનસા મનનું નામ જોને
ચીજા હોય તે બ્રહ્મ રૂપમાં, કરી રહે તે કામે જોને, ૯
- જે જ્ઞાનીના ચિત્તની પ્રતિ ધ્યાને ચીજી થાય જોને,
તત્ત્વ માનસા ભોમી કરે, તે જ્ઞાની કહેવાય જોને. ૧૦
- ત્રણ ભોમિકા સાધી જેણે, નિરમળ કીધું મન જોને,
ચોથી ભોમી સત્વાપ્રતિ, પામે વળતો જન જોને ૧૧

અંતઃકરણ નિષ્ક્રિય ન્યારે, શુદ્ધ સત્ત્વમય થાય જોને,
 અહં પ્રહ્લ નિશ્ચેમાંથી ચિત્ત ચળી ના જાય જોને. ૧૨
 રચુળ સુદામને કારણ દેહથી, અહં ભિન્ન થઈ રહે છે જોને,
 ચોથી બોમી સત્વાપત્તિ, તે નર પામ્યો કહે છે જોને. ૧૩
 પ્રહ્લરૂપમાં ચિત્ત મળી ને, પ્રહ્લ સરીખું હોય જોને,
 પ્રહ્લદશા તો તેવા નરને, થઈ કહે છે સદુ કોઈને ૧૪
 ચોથી બોમીનો પ્રહ્લ દશાથી, સિદ્ધ થએલો હોય જોને,
 અસંસક્તિએ બોમી પંચમી, પામેછે જન સોય જોને, ૧૫
 સિદ્ધ દશામાં સર્વ સિદ્ધિઓ, આવી હાજર થાય જોને,
 પ્રહ્લ દશાથી હેઠા ઉતરી, તેમાં નાલોભાય જોને. ૧૬
 ઇંદ્રાદીક લોકોના સુખની, આસક્તી નહીં એને જોને,
 અસંસક્તિ એ બોમી કહીએ, અચળ પ્રહ્લ સુખ તેને જોને. ૧૭
 પદાર્થભાવની છઠ્ઠી બોમી, તેની એવી રીત જોને,
 પ્રહ્લ વીના જે અન્ય પદાર્થ, દેખે સર્વ અનિત્ય જોને ૧૮
 ઘટપર આદી સરવ પદાર્થ, પ્રહ્લ રૂપથી જાણે જોને,
 પદાર્થ રૂપે કોય પદાર્થ, ભેદ કરી ના ન્યાણે જોને. ૧૯
 કનક થકી કટ કુંડળ તેને, કનક રૂપ કરી લેખે જોને,
 પ્રહ્લ થકી જે જલ્પ થયુ તે, પ્રહ્લ રૂપે દેખે જોને. ૨૦
 પદાર્થમાં જે પ્રહ્લ ભાવના, પદાર્થ ભાવની નામ જોને,
 હવે કહુ છું તટસ્થ તુરીયા, તે દરવાનો ઠામ જોને. ૨૧
 બોમી સાતમી નામ દુર્યગા, જે હોય તુરીયા રૂપ જોને;
 જીવ પ્રહ્લની થાય એકતા, આનંદ કંઠ અનુષ જોને. ૨૨
 તુરીયા રૂપ સદાય રહે તે, પાછો હઠી ના જાય જોને;
 પરાલખ્યથી દેહ રહે પશુ, જીવન મુક્ત ગણાય જોને. ૨૩

છોટમ કહે એ લોભી સાતમી, નામ તુર્યાંગા કહે છે જોને;
ઋષભ દેવને જહભરથાદી, એ લોભીમા રહે છે જોને. ૨૪

૧૫

રાગ હોરી ધુમાર માયાનો ખેડ.

માયા તો નટની જાનોએ હો, હોમેરે પ્યરે ધારત લેખ અનંત
માયાતો નટની જાનોએ હો; ૧

ધંધા શક્તિ પ્રદાકી કહીયે, ત્રિગુણ આત્મા ગુણ બળ જાઉં;
માયા તો નટની. ૨

કાળ જોગસે 'સો માયાસે, પ્રગટ ભયો મહતત્વ બળ જાઉં;
બુદ્ધિ ધૃતિ મેઘાદિક કહીયે, સિદ્ધિ અણીમાદીક સત્ત્વ માં ૩
મહન હુતે અહંકાર ઉપાયો, તાકો હે ગર્વ સ્વરૂપ બળજાઉં;
શાખા ત્રીન ભઈ હેવાકી, રજતમ સત્ત્વ અનુપ માયાતો ૪

તામસતે શખ્દાદીક પાંચુ; જોર પંચમ્ય સુત બલ જાઉં;
રાજસતે દશ ધંદ્રી ભઈ હે, સાત્વીક ભયો મન સુત માં ૫

સોળ તત્ત્વકો સુક્ષ્મ કહીયે, આદો પુરુષકો દેહ બલજાઉં;
એહં પુરુષ મીડયો તામે, બનાયો પ્રદ્યાંક ગેહ. માં ૬

સોળ કલાકો દેહ પુરુષકો, જલમે કીયો નિવાસ બલજાઉં;
નામ ભયો નારાયણ તાતે કીનાહે, વિશ્વ વિલાસ. મા. ૭

એક રૂપ તે ત્રીન ભયે હે, પ્રદ્યા વિષ્ણુ માહેશ બલજાઉં;
લોક ચતુરદસ પ્રગટ ભયો હે, રવી શશી જળધર શેષ માં ૮

લક્ષ ચોરાસી જંતુ જાતીકો, દેહ માયાકો અંગ બલજાઉં,
જીવ અદ્ય હે અંશ પુરુષકો, જોલત માયા કે સંગ. માં ૯

કદ્ય લગે સખ ખેલતહે, ખીછે કુનાહો નાચ બલનઉ;
છોટમ પ્રહરૂપ અવિનાશી અદૈત એક સદાય. માયાતો. ૧૦

૧૬

હોરી રાગ ધુમાદ. એજ.

સોહ સાચે આતમા હો મેરે પ્યારે, સદચીહ આનંદ રૂપ.
સોહં સાચે આતમા. ૧
સદ અંશન તે માયા પ્રગટી, ચીદ અંશન તે જીવ બલનઉ;
આનંદ રૂપ આપ અવિનાશી, સદા સદોદીત શીવ; સોહં. ૨
ચોવીસ તત્ત્વ રૂપ બઈ માયા, તાકો ભયોં વૈરાટ બલ નઉ;
સો વૈરાટ ઉદરમે સરજે, સ્થાવર જંગમ ઘાટ. સોહં. ૩
નામરૂપ ગુન મો સખ માયા, નાકે ભયે બહુ રંગ બલ નઉ;
નાહ અનેક બળપત માયા, ખેલત તન સંગ. સોહં. ૪
અંદ સુરગકો દીપ લગાયો, જલ ઘટ સાગર સાત બલ નઉ;
દ્વાદશ મેઘ ભરી પચકારી, ભીજત અવનીકો ગાત. સોહં. ૫
પ્રહ્લા વિંધુ આર મહેશ્વર, ખેલત ખેલ અનંત;
ઉપનવે પાળે હરીલેવે, એસે એક કદ્ય પર્યત. સોહં. ૬
સોહં હંસા કષ્ણ કહ.વે, માયા ગોપી અપાર બલ નઉ,
એક અનેક રૂપ ધરી ખેલે, નાકે.હે અખંડ વિહાર સોહં. ૭
વિશ્વમોહીની પ્રભુકી માયા, તામે મોહ જીવ બલ નઉ;
છોટમ જો નીજ પ્રભુમે સમાયા, સોતો નિત્યહો રદ્યા શીવ સો. ૮

રાગ ગરબી. સત્ય ઉપગ.

સત્ય સાચવતાં કદ પડે, પણ કોટીક યજ્ઞ સમાન છે,
પણ અસત્ય વડે આવે સુખન, દુઃખના ઓધ નિદાન છે-ટક.

છે ગકાશ જેવો સુરજ તણો તે સરવેને સુખ ગ્રપ ધણો,
એવા શુભવાગુ સાચ ગણો. સત્ય. ૧

છે અસત્ય જેવું અંધાર, તે ઉલક અભાગી કહે સાર;
વલો ચોર ભરને માને ચાર સત્ય. ૨

વિશ્વામીત્રે હરીચંદ્રતાણું, સત જોવાથી થયું દુખ ધણું;
રહ્યો અડગ લહ્યો છે અમરપણુ. સત્ય. ૩

અહાંડ રહ્યું છે સત્ય વડે, તે સત્ય જતાં સદુ ભાગી પડે,
શુભ એવ રોજ રહે, સત્ય જ

જુહું તે છે જડરૂપ સહુ તેમાં જોલે છે તે સત્ય બહુ એવમાત્રવી
શેશીવ એકલહુ સત્ય. ૫

જોગ તપ તીરથ કોટી કરે પણ સત્ય મતનહી ઉર ધરે;
તે નર નીકુળ કરી કર્મ મરે. સત્ય. ૬

ધીક જે નર જુહું બકનારા તેથી ખગકાગ ઘણા સારા;
કહે શુકન તણા બાણનહારા. સત્ય. ૭

સહે છાટમ જે શુભ પ્રાણી તે અધ ઓધાર જેવી વાણી;
સદુ નદે નર નીચ બાણી. સત્ય. ૮

૧૮

છંદ ભુજંગ. ભવને બોધ.

અરે ભવ લેતુ પરબ્રહ્મ જાણી, વહે જે અહં એક આકાશ વાણી.
 કરે શબ્દનો વેધ જોમુર્ત બાણે, કરે તુ જઈ નીત્ય તારે. ઠેકાણે.
 સદા સમિધદાનંદ હિ ધામ તાહારે, નથી કાળ માયા તણુ લેશલકાર.
 તણુ તેહને લેહ વાહે ભમે છે. પછી કર્મના કલેશ તેને હમે છે,
 ધરે જન્મ જાજા વળી મહુ પામે, કરે કોઈ કાળે જઈ કોણુ કામે.
 વિષય વાસનામાં વહો જાય આણી, કરે ફેરમાં કાળ ઘાંચીની ઘાંણી.
 પડે માર પુઠે વળી આંખય બાંધે, ધરે કર્મનું જીવંત નિત્ય કાંધે.
 વળી બહેમની સાંભળે નિત વાતો, અરુ માનીને જમની ખાય લાતો.
 ખરા પારયનો પેચના ભવ જાણે, પશુ પામરા પંથના વાહ તાણે,
 પ્રજા ભિન્ન માંની ભમેભવ બુદ્યો, કરે ફેર વાતો સુણી મુઠ વાતો.
 જશે હેહ છાંડી અરે ભવ જ્યારે, થસે સંગ તેવેસમે કોણુ ત્યારે
 કર્મ કર્મના બીજ તે કેમ બળશે, ભયા બુદ્ધિ બોમીવીગે તેજ ફળશે.
 ધરો બ્રહ્મનું ધ્યાન જો જ્ઞાન પામી, ટળે પાપ તારાં ફળે સદસ્વામી.
 હીહુ સાંભળ્યું કથ ચિત્તે ચડે છે, ધરે ધારણા મન મુરતી ઘડે છે.
 ખગાકાર જો થાય હિ ચિત્ત જ્યારે, બળે વાસના બીજ તો સર્વત્યારે.
 વિશુને જાણ્યા ગયો તે વખાણે, સદા છોટમે છંદ ભુજંગ ગાયો.

૧૯

રાગ ગરબી. વેદધર્મ.

સાંભળ સજ્જન એક સાર તણુ સાર જો.

સારો સરવ થકી વેદ વિચાર જો.

સાંભળ ૧

નંદ વેદને તે જાણવા વીતઠ જો;

ચેટ પોખવા રચાયું ખાખંડ છે જો.

સાંભળ ૨

જે જે જીવ જોલે જીમે ચક્ષર જેટલા જો; મુજા વેદમાં અણુટ રહે તેટલા જો.	સાંભળ ૩
રચ્યા દેહ જ્યારે દેવ મનુષ્ય જાતના જો; કહી વેદ જોલ શીખવ્યા બહુ જાતના જો.	સાંભળ ૪
સુક્ષ્મ વેદ તો રહ્યો છે પરા વાણીએ જો; સ્થુળ ચ્યાર વેદ વૈખરી વખાણીએ જો.	સાંભળ ૫
હીંદુ ધર્મ કેરૂ મુજા એક વેદ છે જો; માયા જીવ પ્રજા એવા જેમા બેઠ છે જો.	સાંભળ ૬
જે જે જડ સમુદ્ધ માયા નામ તેટલું જો; જડમાં મળી રહેલો જીવ નામ તેહેનું જો.	સાંભળ ૭
માયા જીવ ચક્રી ચ્યારો એક તાર છે જો; તેના ભજન થકી જીવનો ઉધાર છે જો.	સાંભળ ૮
વેદ વચન જે દો માને નહી માનવી જો; કહે છોટમ તેની જાણો મતી દાસી જો.	સાંભળ ૯

૨૦

ધોળા. મારાનુભવ.

- સનમુખ દરીયો સભર ભયો, ઉલટયો છે આનંદનો તોરીયરે,
હૃસ ગિરાજે હરિ તણા નહી જેને રૂપને રંગરે. ૧
- ત્રેળો માહામુનીજન કેરો, ઝોલે ત્યાં નિરમળ નીરરે;
અહા અમીરસ ભોગીયા, ભોગીયા જીગમાંડે ધીરરે. ૨

કમળ ખીડ્યા કાંઈ રંગના, શબ્દ મુગધી છે સારે;
 પર્ણ વીના પાંખડીએ કૃણ કરે મન લમર શુંભારે. ૩
 મોતી નીપજે મોઢા મુઢ્યનાં, તે ગ્રહે મરણવા મરારે;
 અમરીત પીવે એમ આત ઘણાં, નહિ જેને કર્મને કાળરે ૪
 સુરત સોહાગણુ ત્યાં જઈ, સાલળી સિંધુનો નાદરે.
 ન્યાલ યઈ નીજ ન્યાલતાં, પામીતે સદ્ગુરુનો પરમાદરે ૫
 લાલ થયો લક્ષ કરોડનો ઉઘડી ગઈ ભાગ્યની રેખરે.
 ધનરે વિધાત્રા એધર થકી, લખીયો છે હરી મળવાનો ભેખરે ૬
 જે પદ દુરલભ દેવને, અજ લવ ઇચ્છે મનરે.
 તે માહાપદ મને આપીયુ, એવાએ સત ગુરુને ધન્યરે ૭
 આપે એળખાવ્યા આપમાં, પ્રભુ મને દેખાડયા પાસેરે.
 હોટમ તે પદ પામીયા, જેનો છે અખંડ રાસરે. ૮

: ૧

રાગ ઉપરનો. અકળકળા.

જીવો લાઈ જગત જેણે રચ્યું. તે કળ સદ્ગુરુને હાથરે,
 ઘણ રે હેરણુ ને સાણસી, કરતાં એ સરજ્યાં છે સાથેરે. ૧
 એરણુ કરી એમકારની, સોહંગ હયોત્ર છે સાર રે.
 ત્રિધા પ્રતિ રુણ રાણસી, કરમાંહે લીધી છે કીરતારે રે. ૨
 પીંડ પ્રહ્લાડ મધ્યે રહી, ખાંધ્યા છે ખીખાંના ઘાટ રે.
 એન રસ એક જડ થકી, રચીયા છે પ્રેમતાણું વૈરાટ રે. ૩

- ચ્યાર ખાંણુ રચી કળા, લક્ષ્યોરાશીના લોક રે;
અકળકળા છે આપનો, ઉપજેલુ કરે છે ફેકરે. ૪
- જળચર નવલક્ષ જાતના, દશલક્ષ પંખીડાં દીસેરે,
રચાવર તે લક્ષ ત્રીસનાં, પશુ લક્ષ જાતી છે વીસરે. ૫
- કીટ એકાદસ લક્ષનાં, મનુ લક્ષ જાતી છે ચાર રે;
એમ ચોરાશી લાખના, ઘાટ તો ઘડીયા છે કીરતારે રે. ૬
- જડવંત ખીજ પ્રથમ કચ્છું, પ્રેયો છે પે.તાનો અંશરે;
એક એકથી અનેક થયાં, વિસ્તર્યો છે તેમનો વંશરે. ૭
- જે કળે જગત ઘડાય છે, તે જાણે સદ્ગુરુ દેવ રે;
કળ તે બેદુ કરતારનો, જાણીને કરવી છે સેવ રે. ૮
- કારીગર કીરતારના, પુત્ર તે સતગુરુના સંતરે;
તે ગતી જાણે તેહની, ના લહે જગતના જન રે. ૯
- એ ભવ ભોગદે ભોમીયા, જો મળે પુન્યનો ભોગરે;
છોટમ સુખ આપે ઘણુ, ટાળી દર્ષ જન્મનો રોગ રે. ૧૦

૨૨

ધોળ. દર્તાની ચતુરાઈ.

- જગ કતોના ચતુરાઈ, આપ ઈચ્છાએ સુધિ ઉપાવી;
ચાવર જંગમ જાતિ સોહાવી તો, લક્ષ્યોરાશી ભાતનીરે. ૧
- રસખીજક ચર જાતીનાં કરીયાં, રચાવર કઠિનમાં અંકુર બરીયા
પરસ્વાધીન જીવ્હા વિરતારિયા તો રચના કરિ ભાંતીનીરે. ૨

સમ ચેતન સત્તાને પ્રતાપે, મલી રહ્યાં પોત પોતાને માપે;
 હરદમ હાલે પ્રવણને જાપે, તો સુપુષ્પિ સરખાં થયાં સહીરે. ૩
 જાણ્ય વીના હાલે જઈ જેવા, લોહકારની ધમણ હોય તેવા;
 મુન્ય મોન નવ જોલે તેવાંતો, અંશવિના ઉચરે નહિરે. ૪
 જીમ ઋતુરાજ વિના તરૂં સારાં, કુલે રૂળે નહિ કોય બચારા;
 જાણ્યા વીના જંગમ એક તારાં, તો અગર કુસુમ ન ઉભરેરે. ૫
 જ્યારે અંશ પ્રેયો અવિનાસી, નખ શીખ જાણ્ય રહી પરકાશી;
 વિચિત્ર વિવેકનો થયો વિલાશી, તો પુરણતા જેની તનુ વિશેરે. ૬
 અંશ માલીક સહુ માલ છે એનો, દાવો કરે તે માટે તેનો;
 પ્રબળ પ્રતાપ જાહેર જગ જેનો, તો આપ પણ જાણે આપણરે. ૭
 તેરે આપ પણ અલગરેહે છે, કમલ ઉપર જેમ જાનર લમે છે;
 સકલ વિષય રસનુ સુખ લે છે, તો માન ધરે તે તનુ તરણરે ૮
 ઇદ્રિયો વિષયોનુ સુખ લે છે, તેજ વિષય સુખ મનહુ અહે છે;
 મનનુ સુખ તે અંશ લહે છે તો, અંશ લોભાયો વિષય સુખે રે. ૯
 વિષયોનુ સુખ છે નહીં સાચુ, જાંઝવાનું જળ જેવું છે સાચુ;
 અવિવેક તુચ્છમાં મન રાચું તો એથી લમે છે તે ભવ વિશેરે. ૧૦
 સાચા સદ્ગુરૂ મલે છે જેને, તુચ્છથી વૈરાગ ઉપજે તેને;
 પ્રજ્ઞાનંદ સુખ ઉપજે એને તો, પામે પરમપદ તે જનોરે. ૧૧
 વૈરાગથી પ્રકૃતિ લય પાંખે, વિષય વાસના મનથી વિરામે;
 છોટમ, નિબળનંદ સુખ પામે તો સિદ્ધ થયો તે જાણિયે રે. ૧૨

શ્રી ગુરુમ્યો નમઃ

અથ પ્રશ્ન ઉપનિષદ્ સારં.

ગીતિ.

શુદ્ધ ચક્ર રજ શિર ધારી, ઉપનીષદનો સાર કહું હાવે;
વાય ભવની હરનારી, શ્રેષ્ઠ સરવથી એ વિદ્યા કહાવે. ૧

દાહા.

એક સમે એક દેશમાં, એક આશ્રમની માંહય;
અટ્કુવિયે ભેલા યયા, પ્રીતિ પરસ્પર ત્યાંય, ૨

છરપો.

સુકેશા છે એક, સત્યકામા એક કહીયે;
સુચીયણી કહેવાય, આશ્રિતાયન વલી લહીયે;
ભાર્ગવ પંચમ નામ, કબધી છૂટા તેવા;
વેદ આર વેદાંત ભણેલા સઘળા એવા,
વળી સંધ્યાદિક પદ કર્મના, કરનારા હુતા સહુ;
વળી સગુણ બ્રહ્મના ધ્યાનમાં, તત્પર પણ રહેતા બહુ. ૧

ઢોહા ઉત્તમ કર્મ પ્રભાવથી, શુદ્ધ થએલા સાર,
બ્રહ્મ વિદ્યાએ બાણવા આતુર હુતા અંપાર. ૨

ગદ્ય

એવા અટકવિ વિચાર કરતા હતા કે આપણાથી અધીક
જે વિદ્યાવાન જ્ઞાનવાન બ્રહ્મનિષ્ઠ હોય શ્રોત્રીય હોય તે
આપણને ઉપદેશ કરે, પણ એવા બ્રહ્મનિષ્ઠ કોણ છે જે તેને
શરણે આપણુ બંધએ. હે શિષ્ય એ પ્રમાણે વિચાર કરે છે

એવામાં આપણી ઇચ્છા પૂર્વક વિચારતા એવા ભગવાન
 પિંપલાદ મુનિ તે સ્થાન વિષે આવતા હતા, તેમને
 દુરથી આવતા દેખીને ખટ ઋષિઓ પ્રસન્ન થઈને પરસ્પર
 વિચાર કરવા લાગ્યા કે, આ પિંપલાદ મુનિ પધારે છે તે
 આપણા સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તર કરશે. એમ કહીને આસનથી
 ઉઠી ઉભા થઈને મુનિ સમીપ જઈને અર્ધ આંખોને પૂજન
 અર્ચન કરીને હંડવત કરી હાથ જોડીને સમિધપાણિ એટલે
 ગુરૂને અર્પણ કરવા જોગ્ય વસ્તુ હાથમાં લઈને વચન કહેતા
 હતા; કે હે ભગવન! સંસારમાં જન્મ મર્યાદા દુઃખથી
 અમે ભય પામ્યા છીએ, અને આપને શરૂ પ્રાપ્ત થયા છીએ.
 માટે હે ભગવન આપ કૃપા કરીને અમને બ્રહ્મ વિદ્યાનો
 ઉપદેશ કરો, અને અમારાં સર્વ દુઃખની નિવરતિ કરો. ત્યારે
 મુનિ બોલ્યા કે હે ઋષિઓ જે શિષ્ય વિવેકાદીક સાધન
 સંપન્ન થઈને ગુરૂ શાસ્ત્ર વીધે શ્રદ્ધાવાન ભક્તીવાન હોય તે
 તે એક વર્ષ પર્યંત ગુરૂની પાસે સેવામાં રહે, તેનો
 પરીક્ષા થાય, ત્યારે ગુરૂ બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉપદેશ કરે, એવી
 શાસ્ત્રની મુરબદા છે, તે તમે પણ જાણો છો, અને તમે સ્વ-
 ભાવથી તપસ્વી છો ને બ્રહ્મચર્યાદિક યુક્ત છો, તેથી અધિ-
 કારી છો માટે એક વર્ષ સુધી અમારાં પાસે રહો ત્યાર
 પછી તમને હું ઉપદેશ કરીને સર્વ શયે નીવૃત્ત કરેશ.
 એવું અમારૂં વચન છે તે તમોને અંગીકાર હોય તો એ
 પ્રકાર કરો. હે શિષ્ય એ પ્રકારે પિંપલાદ મુનિએ કહ્યું ત્યારે
 સર્વ ઋષિઓ શ્રદ્ધા ભક્તિયુક્ત બ્રહ્મચર્ય ધારી એક વર્ષ સુધી
 ગુરૂ સેવામાં રહ્યા. વર્ષ વીત્યા પછી કળધીનામા કાત્યાયન

ઋષિ દંડવત કરીને પ્રશ્ન કરવા લાગ્યા; ત્યાં માંડુકય ઉપ-
નિષદમાં પરા-અપરા બે પ્રકારની વિદ્યા કહી તે, તેમાં કમ
ઉપાસનાના ભેદ વડે બે પ્રકારની જે અપરા વિદ્યા કહી છે,
તેનો નિર્ણય કરવા સાડુ પ્રથમ જગતની ઉત્પત્તિનું પ્રશ્ન
કરતા હતા. કાત્યાયનોવાચ હે ભગવન ! આ પ્રજા માત્ર
શા કારણે ફરી ફરી જન્મ પામે છે તે પ્રજાની ઉત્પત્તિનું
કારણ મને કૃપા કરીને કહો. હે શિષ્ય એ પ્રકારે પ્રશ્ન કર્યા
ત્યારે પ્રજાપતિ વેરાટથી નીપજેલી સૃષ્ટિનું વર્ણન કરતા હવા.
યદ્યપિ માયાવિશિષ્ટ પરમેશ્વરથી આકાશાદિક પંચભૂત રૂપ
તથા હિરણ્ય ગર્ભરૂપ મહાભૂતિ કેહવા યોગ્ય હતી, પણ
તે કાત્યાયને શાસ્ત્રોથી જાણી છે, માટે વેરાટ ભગવાનથી
સાધ ઉપજેલી કહેતા હવા.

હે કાત્યાયન ! પૂર્વે આ જગતની વૃદ્ધિ કરવા ઇચ્છા
કરતા વેરાટ ભગવાન અગ્નિ સોમ બેને પરસ્પર મેળવી
ને, નાના પ્રકારની સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરતા હવા એ પ્રકાર
વિચાર કરીને લોકતા રૂપ અગ્નિને લોભ્ય રૂપ સોમ ઉત્પન્ન
કરતા હવા તેમાં પ્રથમ લોકતા રૂપ અગ્નિનું વર્ણન કરતા
હવા. હે કાત્યાયન ! લોકતા રૂપ અગ્નિ બે પ્રકારની છે.
તેમાં એક અધ્યાત્મ રૂપ છે ને બીજી અધિદેવ રૂપ છે.
તેમાં આ સંધાત વિષે રહેલો જે પ્રાણ તે અધ્યાત્મ અગ્નિ
તેને વીશે સ્થુલ સૂક્ષ્મ સંધાતને વશ કરવા રૂપ લોકતા
પણુ પ્રસીદ્ધ છે. તે પ્રાણ રૂપ અગ્નિ સર્વ વિશ્વનો આત્મા
રૂપ અધ્યાત્મ અગ્નિ છે ને આદિત્ય રૂપ અધિદેવ અગ્નિ,
કેવે છે ? ચેતાના ઉદય તથા અસ્ત વડે પૂર્વ પશ્ચિમ

ઉત્તર દક્ષિણ દિશાઓના વિભાગ કરતો સર્વ પ્રકારની વસ્તુ-
ઓનો લોકતા રૂપ પુરૂષ તથા સર્વનો આત્મા હોવાથી
વિશ્વરૂપ છે, તથા તમ સ્વર્ણ સરખો પ્રભા વાળો તથા
જે સર્વ વસ્તુ વિષયક જ્ઞાન ધન ઉત્પન્ન થયેલો પોતાની
સહજ કિરણોએ કરીને જ્યોતિ રૂપ છે તે આદિત્ય સર્વ
જીવોનો ગાદ્ય પ્રાણુ છે. હે કાત્યાયન ! દ્વાદશ માસ રૂપ
જે સંવત્સર છે તેમાં ખટમાસ રૂપ ઉત્તરાયણ છે, તે ઉત્તરાયણ
પ્રાણુ રૂપ અગ્નિ રૂપ છે. માટે ઉત્તરાયણ માર્ગે બ્રહ્મચર્યાદી
સાધનસંપન્ન ઉપાસક પુરૂષ 'ચર્ય' મંડળ સેદીને ઉપર જાય
છે, તે સ્થાન સમષ્ઠિ પ્રાણુ રૂપ હિરણ્ય ગર્ભના નિવાસ સ્થાન
રૂપ છે તે પ્રાણાયતન નામ કહેવાય છે. તે મૃત્યુ લયથી
રહીત છે માટે વેદવેત્તા અમૃત અભય સ્થાન કહે છે. વળી
હિરણ્ય ગર્ભનું સ્થાન બ્રહ્મલોક કરીને કહે છે તે સ્થાનમાં
બ્રહ્મચર્ય શુક્ત અસેદ અહંશહ ઉપાસના કરનાર જાય છે.
તે કરી સંસારમાં આવતા નથી. ત્યાં જ્ઞાન વડે મોક્ષ પામે
છે. હે કાત્યાયન માટે વેદવેત્તા ઉત્તરાયણને પ્રાણુ અગ્નિ
રૂપ કહે છે. જેમ ખટમાસ ઉત્તરાયણ પ્રાણુ અગ્નિ રૂપ
છે તેમ તેનું ધટક શુક્લ પક્ષ તથા દીવસ પણ
પ્રાણુ અગ્નિ રૂપજ છે. એ રીતે . લોકતા રૂપ અગ્નિનું
આદિત્ય રૂપ વરણન કયું . હવે લોગ્ય રૂપ સોમનું વરણન
સાંભળો. હે કાત્યાયન એ ચંદ્રમા લોગ્ય રૂપ અમૃત રૂપ
હોવાથી સોમરૂપ છે, માટે ખટમાસ દક્ષણાયનરૂપ કર્મી
પુરૂષોને તે સોમરૂપ ચંદ્રમંડળની પ્રાપ્તી કરે છે; માટે
વેદવેત્તા દક્ષણાયનને સોમ કરીને કહે છે. જે દક્ષણાયને

કરીને અગ્નિહોત્રાદી કર્મો કરનારા શ્રદ્ધાવાન તે ચદ્રલોકને પામે છે. હે કાત્યાયન જેમ હક્ષણાયન ખટમાસ સોમરૂપ છે તેમ કૃષ્ણપક્ષ તથા રાત્રિ પશુ સોમરૂપ છે. તેથી રાત્રિ વીશે જે પુરૂષ પોતાની ઓ સાથે સંલોગ કરે છે તેનું પ્રક્ષયર્થ જગડતું નથી. ને દીવસ પ્રાણરૂપ અગ્નિ છે માટે દીવસે પોતાની ઓ સાથે સંલોગ કરે છે તેનું પ્રક્ષયર્થ બ્રહ્મ થાય છે. ને તેના પ્રાણની પશુ હાનિ કરે છે. હે કાત્યાયન ઉતરાયણ શુકલપક્ષ અને દીવસ જેમ પ્રાણરૂપ અગ્ની છે, તેમ હક્ષણાયન કૃષ્ણપક્ષ અને રાત્રિએ ત્રણે સોમરૂપ છે. તે અગ્નિ સોમ યેના પરસ્પર સંલોગથી સંવત્સર કહેવાય છે. તે સંવત્સર રૂપ પ્રજાપતિ ખટરૂતુ રૂપ તથા દ્વાદશ માસરૂપ પ્રજાપતી સુરજરૂપે શિશુમાર ચક્રવિશે સ્થિત છે ને વૃષ્ટિરૂપ મેઘનું કારણ છે, તેથી સર્વ જગતના પિતા રૂપ છે; કેમકે સૂર્ય ચંદ્ર ઉતરાયણ હક્ષણાયન ઇત્યાદી કરી અગ્નિ સોમરૂપ જે પ્રજાપતી વૃષ્ટિદ્વારા વ્રીહિ-યવાદીક નાના પ્રકારનાં અન્ન ઉત્પન્ન કરે છે, તે કુધાવંત છવના ઉદરમાં પ્રાપ્ત થઈને જઠરાગ્નિમાં પચન થઈને વીર્ય રૂપ રેત ઉત્પન્ન કરે છે, તે વીર્યથી નાના પ્રકારની પ્રજા ઉત્પન્ન કરે છે. માટે અગ્નિ સોમદ્વારા સર્વ પ્રજા થાય છે. એ પ્રથમ પ્રશ્ન વિશે ઉપાસના કરવા યોગ્ય પ્રાણને અધિ દેવરૂપ સુર્યાદીકનું વર્ણન કર્યું. હવે પ્રાણને અધ્યાત્મરૂપ વરણન કરવા બીજા પ્રશ્નનું વર્ણન કરે છે—હે શિષ્ય એ પ્રકાર શ્રવણ કરીને કાત્યાયન ઋષિ વિરામ પામ્યા.

ઇતિ પ્રથમ પ્રશ્ન.

હે શિષ્ય હવે પિષ્પલાદ મુનિ પ્રત્યે ભાર્ગવ ઋષી પ્રશ્ન કરતા હતા. ભાર્ગવોવાચ.

હે ભગવન! આ અધ્યાત્મ સ્થુલ સુક્ષ્મ દેહના સં-
ઘાત રૂપ જગતને ધારણ કરનાર કેટલા દેવતા છે. વળી તે
દેવતાઓમાં પ્રકાશ કરનારા કેટલા દેવતા છે. વળી તે દેવ-
તામાં અતીશય ગુણે કરોને શ્રેષ્ઠ કોણ દેવતા છે, એ ત્રણે
પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપકૃપા કરીને કહો. એ પ્રમાણે ભાર્ગવે
પ્રશ્ન કયો ત્યારે પિષ્પલાદમુનિ ઉત્તર કરે છે, હે ભાર્ગવ
આકાશાદિક પંચભૂત શ્રોત્રાદીક પંચજ્ઞાનેન્દ્રિ, વાકાદીક
પંચ કર્મેન્દ્રી; એક મન એકપ્રાણ એ સત્તર દેવતા સર્વ
શરીરને ધારણ કરનારા છે. ને તે સમ્પન્ન દેવતાઓ વિશે
પંચજ્ઞાનેન્દ્રીને છઠ્ઠું મન એ છ દેવતા રૂપાદીક પદાર્થોને
પ્રકાશ કરનારા છે ને એ શરીર વીશે સત્તર દેવતાઓમાં
શ્રેષ્ઠ જે, પ્રાણ અપાન સમાન વ્યાન ઉદાન એ પંચ વૃત્તિ
રૂપ કરીને પ્રાણ સેષ્ટ છે. માટે બીજી શ્રોત્રાદીક ઈન્દ્રીઓ
નાશ થયા પછી અંધ બધિરાદીક શરીર રહે છે—પરંતુ
પ્રાણ નીલરી ગયા પછી શરીર રહેતું નથી માટે પ્રાણ સર્વમાં
શ્રેષ્ઠ છે જેમ મધના પુડામાં મધુરાજમક્ષીકા બેસે છે ને જો
મધુરાજ મક્ષીકા ઉડીબાય તો બીજી ઉડીબાય ■ એ પ્રકારે
આ શરીરમાં પ્રાણ બ્યાં સુધી રોય ત્યાં સુધી સર્વ ઇન્દ્રિ-
ઓ રહે છે ને પ્રાણ ગયા પછી કોઈ ઇન્દ્રિ રહેતી નથી
પણ પ્રાણ હોય ને ઇન્દ્રિઓ બાય તો જીવાય છે તે પ્રાણ
ગયો તો મરી જાય છે, એ રીતે તે પ્રાણની શ્રેષ્ઠતા
દેખીને નેત્રાદિક ઇન્દ્રિઓના દેવતા પ્રાણની સ્તુતિ કરે

છે. હે પ્રાણ દેવતા અગ્નિ સર્વ મેધ વીજળી વાયુ ઇન્દ્ર
આકાશાદીક પંચભુત ચંદ્ર એટલે સોમ સત અસત અમૃત
અગાદી ચાર વેદ એને આદે લઈને જેટલું નામ રૂપ ક્રિયા
ઈદક વિશ્વ એ સર્વ વીશ્વરૂપ એક પ્રાણજ છે. હવે મેધ
એટલે વરસાદ શમજવો, સોમ એટલે સર્વ લોગ પદારથ,
સત શબ્દ એ સર્વ મૂર્તી પદાર્થ, અસત્ય એટલે અમૂર્ત
પદારથ, અમૃત એ દેવતાઓનું લક્ષણ સમજવું. હે પ્રાણ
દેવ જેમ રથના પેઠાની નાભિમાં આરા રહ્યા છે એમ સર્વ
વિશ્વ તમારા વિશે સમરૂપિત છે, માટે તું બધા વિશ્વનો
આત્મા રૂપ છે. હે પ્રાણ દેવ આ જગત વિષે ઇંડજ
રેવેદજ જરાયુજ ઉકલિજ એ ચાર પ્રકારે તુંજ ઉત્પન્ન
થાય છે તથા વિરાટ હિરણ્ય ગર્ભ રૂપે કરીને તુહી ઉત્પન્ન
થાય છે, તમારા વીના બીજો કોઇ શ્રેષ્ઠ છે નહીં; હે પ્રાણ
દેવ જેમ આલોક વિશે અંધયાંવાળા પ્રણી છે, જેમ દેવતાઓમાં
અગ્નિ છે, પિત્રિઓને વિશે જેમ નાન્દી મુખ છે, ઋષીઓ વીશે
અગીરશ છે, જેમ અસિ આદીને પ્રસન્ન કરવા સ્વાહા શબ્દ
છે, પીતરોને પ્રમન્ન કરવા સ્વધા શબ્દ છે, તે અસિ આદી
તમારાજ સ્વરૂપ છે. હે પ્રાણ દેવ અણુ આદીક ઇંદ્રીઓમાં
બાળ ધારણ કરનાર તું સદા અતુકુળ પરીણામવાળા કર
હે પ્રાણ દેવ અમે સર્વ તારા કંકર છીએ માટે આપ
આ શરીરથી કદી બહાર જશો નહીં. હે પ્રાણદેવ સ્વર્ગ
અંતરિક્ષ ભુમિ એ ત્રણ લોક વિશે જેટલાં ભુત ભુતિક
પદારથ તે તમારે વશ વરતી છે. એવા તમને જાણનાર
હમેં પુત્રેતુ રક્ષણ કરો તથા અમને ચારવેદ રૂપ પ્રાણભુત

ધન આપો. સુવર્ણરૂપ દ્વત્રીનું ધન આપો. અમને સત
બુદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરો. એ પ્રકારે ઈન્દ્રીઓના દેવોએ પ્રાણદેવની
સ્તુતિ કરી માટે પ્રાણ સર્વનો અધીપતી છે. એ પ્રકારે
બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર કયો. હવે ત્રીજાનો ઉત્તર કરે છે.

હવે અશ્વલાય નામના ઋષિ પ્રાણની ઉત્પત્તિ આદી
નિરણય કરવા પિષ્પલાદ મુનિને પ્રશ્ન કરતા હતા. અશ્વ-
લાયનો વાચ.

હોહા.

હે વાગવન એ પ્રાણની ઉત્પત્તિ છે જેહ,
કઈ વસ્તુથી થાય છે કહો કૃપા કરી તેહ.
વળી સમઘ એ પ્રાણનો સર્વ શરીરો સાથ;
શા નિમીત્તથી થાય છે તે મુજને કહો નાથ.
સર્વ શરીરોને વીશે જુદો જુદો પ્રાણ,
કીયે પ્રકારે ઘઈ રહે તે કહો મુને મુજાણ.
વળી એ પ્રાણ શરીરથી બાહર નીકળે જેહ;
કીયા નિમિત્તવડે કરી કરે ઉત્તકમણુ તેહ.

વળી એ પ્રાણ અધ્યાત્મ અધિભૂત રૂપ જગતને
કીયે પ્રકારે ધારણુ કરે છે બાહ્ય કીયે પ્રકારે ધારણુ કરે
છે ને બીજા કીયે પ્રકારે ધારણુ કરે છે એ ખટ પ્રશ્નો-
નો કૃપા કરીને ઉત્તર કરો. હે શીષ્ય એ પ્રકારે
અશ્વલાયને પિષ્પલાદ મુનીને ખટ પ્રશ્નો પુછ્યા ત્યારે
તે પિષ્પલાદ ઉત્તર કરતા હતા. હે આશ્વલાયન તમે અતિ
સુદ્ધ પ્રશ્ન કર્યા માટે તમે સર્વ ઋષિઓમાં શ્રેષ્ઠ છો માટે
તેવા ઉત્તમ અધિકારીને હું ઉત્તર કરું છું તે સાંભળો.

હવે એ પ્રાણની શામાંથી ઉત્પત્તિ થાય છે, એ પ્રથમ પ્રશ્નનો ઉત્તર સાંભલો. હે આશ્વલાયન જેમ દરપણુ વીશે શરીરનું પ્રતિબિંબ ઉત્પન્ન થાય છે, એ પ્રકારે પરમાર્થરૂપ સત્ય સ્વરૂપ આત્માના રૂપ બિંબથી એ જીવરૂપ પ્રાણ રૂપી પ્રતિબિંબ ઉત્પન્ન થાય છે; જેમ દરપણાદીકમાં પ્રતિબિંબની મુખરૂપ બિંબથી જુદી સત્તા નથી પ્રતિબિંબ તે બિંબનેજ આશ્રીત છે તેમ એ પ્રાણ તે આત્મારૂપ ચેતનને આશ્રે છે એ પ્રથમ પ્રશ્ન. હવે એ પ્રાણનો સર્વ શરીરો સાથે શાથી સંબંધ થાય છે. એ બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર હે આશ્વલાયન એ જીવરૂપ પ્રાણને જે જે શરીર સાથે સંબંધ થાય છે તેનું કારણ એ વિજ્ઞાન રૂપ મને કરીને પુણ્ય તથા પાપરૂપ કર્મનીમીત કારણ છે તેમનાં કરેલાં કર્મોથી જીવ રૂપ પ્રાણ તે તે શરીરને પ્રાપ્ત થાય છે કારણ કે આત્માના પ્રતિબિંબને શ્રદ્ધા કરીને ચેતન ભાવને પ્રાપ્ત થયું જે મન, તે ચિદાભાસ મુક્ત મન જે જે પુણ્ય પાપરૂપ કર્મો કરે છે તે મન પુણ્ય પાપરૂપ કર્મના ફલનો ભોગુ કરે છે માટે મનજ કરતાં લોહતા - છે; તે માનસ કર્મ વડે કરીને આ જીવરૂપ પ્રાણ બિન્ન બિન્ન શરીરને પામે છે. હે ભગવન્ બીજા શાસ્ત્રો વિશે કાંઈક વાચીક ને માનસીક એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મજીવને પુણ્ય પાપ વડે શરીરનાં કારણ કહ્યાં છે ને તમે એકલા મનનાં કર્મ શરીરનાં કારણ કહો છો તેથી અન્ય શાસ્ત્રો સાથે આપના વચનનો વીરોધ થશે.

હે આશ્વલાયન એ વાકાદિક ઇન્દ્રીયો મન વીના કેાઈ કારજ કરવા સમર્થ નથી કેવળ મનના આશ્રય વડેજ સર્વ

કારણ કરી શકે છે માટે પાપ પુણ્યના ફલનું ભોક્તા મનજ છે તેમાં વીચાર કરવાનો એ છે કે, શુદ્ધ આત્માતો અસંગ નિર્વીકાર છે. માટે આત્મા વીશે પાપ પુણ્યનું ભોક્તાપણું સંભવે નહીં; ને દેહ તથા ઈન્દ્રી આદીક જડ છે તે પર પ્રકાશક છે માટે દેહ ઈન્દ્રીયાદીક વિશે પાપ પુણ્ય સંભવે નહીં, ને કરતા ભોક્તાપણું સંભવે નહીં; માટે વિજ્ઞાન રૂપ મનજ કરતા ભોક્તા સંભવે છે. તેથી ચિદાભાસ મુક્ત મનજ પાપ પુણ્ય કરનાર તથા તેનું ફળ ભોગવનાર છે તે મનથી દેહ ઈન્દ્રીયાદીક શરીર ઉપજે છે ને તે તે શરીર સાથે જીવરૂપ પ્રાણ તે શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે તે પ્રાણને મન બેળાં રહે છે ને બેળાં આ લોક પરલોકમાં જાય છે ને અનેક દેહ ધારણ કરે છે. હવે એ પ્રાણ કીયે પ્રકારે શરીરમાં ભિન્ન ભિન્ન કરીને ઉત્પન્ન થાય છે એ ત્રીજો પ્રશ્ન નિરૂપણ કરે છે. હે આશ્વાલાયન જેમ રાજા જુદા જુદા પ્રધાનોને જુદા જુદા કાજમાં પ્રેરણા કરે છે. તેમ ક્રિયાશક્તિવાળો પ્રાણ પોતાના પ્રાણ અપાન, સમાન, વ્યાન. ઉદાન એ પંચ પ્રકાર કરીને નેત્રાદીક ઈન્દ્રીઓને પોતા પોતાના કાજ વીશે પ્રેરણા કરે છે-હવે તે પંચ પ્રાણના સ્થાનનું નિરૂપણ કરે છે, તથા કારજનું નિરૂપણ કરે છે. હે આશ્વાલાયન પ્રથમ પ્રધાન જે પ્રાણ છે, તે મુખ, નાસીકા, નેત્ર, કાન, એ સાત દ્વારમાં-મુખ નાસીકા દ્વારા બહાર ગમન આગમન કરે છે. બીજો અપાન, પાચુ ઉપરથ જે નીચેનાં છિદ્રો વીશે રહી મલમુત્રનો વિલાગ કરે છે. ત્રીજો સમાન વાયુ, અન્નજલને સ્વર્ણ શરીરમાં સમાન કરે છે. ને સ્વર્ણ શરીરમાં વ્યાપક થઈને રહ્યો છે. તે નાભિદેથ વિશે વીશેથ

કરીને રહે છે. હવે વ્યાન નામનો પ્રાણ, આશ્રય કરવા વાસ્તે નાડીઓની સંખ્યા કહે છે. હે આત્માલાયન દેહ ધારી જીવો-ના શરીર વિશે હૃદયમાં બોતેર કોટી દશ હજાર એકસો એકની સંખ્યા કરી છે. તેમાં સુક્ષ્મણા ઊડીને બીજી નાડીઓમાં વ્યાન વાયુ વહે છે તે વ્યાનને શ્રુતિ વીશે પ્રાણ અપાનની સંધિરૂપ કહ્યો છે, બલવાન કામ કરનાર કહ્યો છે, ને સુક્ષ્મણા નાડીએ કરીને તો ઉદાન નામાં પ્રાણ વિચરે છે; તે ઉદાનને ઉચે ગમન કરવાનો સ્વભાવ છે, એટલા વડે કહ્યું હતું કે પ્રાણ શરીરથી કીચે દવારે ને કેઈ વૃત્તિને કીચા નિમિત્તથી 'ખાદા નીકળે છે તેનો ઉત્તર એ કહ્યો. હે આત્મા-લાયન મહર્ષિ કાળને વીશે અગ્નીહોત્રાદિક કર્મનું કૃણ દેવા એ ઉદાન નામાં પ્રાણ સ્વગમા લઈ જાય છે ને પાપકર્મ કરનારને કૃણ દેવા નકેમાં લઈ જાય છે. ને જેનાં પુણ્ય પાપ સમાન હોય તેને મનુષ્ય લોકમાં એ ઉદાન વાયુ લઈ જાય છે. જે પુરુષનાં પાપ 'કર્મ' બળી 'ગયાં છે, તેને એ ઉદાન વાયુ સુક્ષ્મણા નાડી દ્વારા બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તિ કરે છે. જે પુરુષના પાપ પુણ્ય કર્મ આત્મા સાક્ષાત વડે નિવર્ત થઈ ગયાં છે તે પુરુષનો ઉદાનવાયુ તાંહી આત્મામાં લય થઈ જાય છે. તેનો પ્રાણ શરીર બહાર નીકળતો નથી, માટે અન્વદવ્યતિરેક વડે એ જીવરૂપ પ્રાણને પાપ પુણ્ય કર્મ જન્મનું કારણ છે. એ ચેથા પ્રશ્નનો ઉત્તર કહ્યો હવે એ પ્રાણ અધ્યાત્મ અધિભૂત પ્રપંચને કીચે પ્રકારે ખારણ કરે છે એ પાંચમા પ્રશ્નનો ઉત્તર. હે આત્માલાયન ભાથ એ પ્રાણ આદિત્ય તથા પૃથ્વી આદી રૂપ કરી અધ્યાત્મ અધીદેવરૂપ

કારજ કરી શકે છે માટે પાપ પુણ્યના ફલનું ભોક્તા મનજ છે તેમાં વીચાર કરવાનો એ છે કે, શુદ્ધ આત્માતો અસંગ નિર્વીકાર છે. માટે આત્મા વીશે પાપ પુણ્યનું ભોક્તાપણું સંભવે નહીં; ને દેહ તથા ઈન્દ્રી આદીક જડ છે તે પર પ્રકાશક છે માટે દેહ ઈન્દ્રીયાદીક વિશે પાપ પુણ્ય સંભવે નહીં, ને કરતા ભોક્તાપણું સંભવે નહીં; માટે વિજ્ઞાન રૂપ મનજ કરતા ભોક્તા સંભવે છે. તેથી ચિદાભાસ મુક્ત મનજ પાપ પુણ્ય કરનાર તથા તેનું ફળ ભોગવનાર છે તે મનથી દેહ ઈન્દ્રીયાદીક શરીર ઉપજે છે ને તે તે શરીર સાથે જીવરૂપ પ્રાણ તે શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે તે પ્રાણને મન બેળાં રહે છે ને ભેળાં આ લોક પરલોકમાં જાય છે ને અનેક દેહ ધારણ કરે છે. હવે એ પ્રાણ કીયે પ્રકારે શરીરમાં લિપ્ત ભિન્ન કરીને ઉત્પત્ત થાય છે એ ત્રીજો પ્રશ્ન નિરૂપણ કરે છે. હે આશ્વાસાયન જેમ રાજા જુદા જુદા પ્રધાનોને જુદા જુદા કાજમાં પ્રેરણા કરે છે. તેમ ક્રિયાશક્તિવાળો પ્રાણ પોતાના પ્રાણ અપાન, સમાન, વ્યાન. ઉદાન એ પાંચ પ્રકાર કરીને નેત્રાદીક ઈન્દ્રીઓને પોતા પોતાના કાજ વીશે પ્રેરણા કરે છે-હવે તે પાંચ પ્રાણના સ્થાનનું નિરૂપણ કરે છે, તથા કારજનું નિરૂપણ કરે છે. હે આશ્વાસાયન પ્રથમ પ્રધાન જે પ્રાણ છે, તે મુખ, નાસીકા, નેત્ર, કાન, એ સાત દ્વારમાં-મુખ નાસીકા દ્વારા બહાર ગમન આગમન કરે છે. ત્રીજો અપાન, પાણુ ઉપસ્થ જે નીચેનાં છિદ્રો વીશે રહી મલમુત્રનો વિભાગ કરે છે. ત્રીજો સમાન વાયુ, અન્નજલને સકળ શરીરમાં સમાન કરે છે. ને સકળ શરીરમાં વ્યાપક થઈને રહ્યો છે. તે નાભિદેશ વિશે વીશેથ

કરીને રહે છે. હવે ધ્યાન નામનો પ્રાણ, આશ્રય કરવા વાસ્તે નાડીઓની સંખ્યા કહે છે. હે આશ્વાલાયન દેહ ધારી જીવોના શરીર વિશે હૃદયમાં બોતેર કોટી દશ હજાર એકસો એકની સંખ્યા કરી છે. તેમાં સુક્ષ્મણા ઉડીને બીજી નાડીઓમાં ધ્યાન વાયુ વહે છે તે ધ્યાનને શ્રુતિ વીશે પ્રાણ અપાનની સંધિરૂપ કહ્યો છે, બલવાન કામ કરનાર કહ્યો છે, ને સુક્ષ્મણા નાડીએ કરીને તો ઉદાન નામાં પ્રાણ વિચરે છે; તે ઉદાનને હિંચે ગમન કરવાનો સ્વભાવ છે, એટલા વડે કહ્યું હતું કે પ્રાણ શરીરથી કીચે દવારે ને કેઇ વૃત્તિને કીયા નિમિત્તથી બાહ્ય નીકળે છે તેનો ઉત્તર એ કહ્યો. હે અશ્વાલાયન મર્ણુ કાળને વીશે અગ્નીહોત્રાદિક કર્મનું કૃણ દેવા એ ઉદાન નામાં પ્રાણ સ્વગમાં લઇ જાય છે ને પાપકર્મ કરનારને કૃણ દેવા નર્કમાં લઇ જાય છે. ને જેનાં પુણ્ય પાપ સમાન હોય તેને મનુષ્ય લોકમાં એ ઉદાન વાયુ લઇ જાય છે. જે પુરુષનાં પાપ કર્મ બળી ગયાં છે, તેને એ ઉદાન વાયુ સુક્ષ્મણા નાડી દ્વારા બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તી કરે છે. જે પુરુષના પાપ પુણ્ય કર્મ આત્મા સાક્ષાત વડે નિવર્તી થઇ ગયાં છે તે પુરુષનો ઉદાનવાયુ તાંહી આત્મામાં લઇ જાય છે. તેનો પ્રાણ શરીર બહાર નીકળતો નથી, માટે અન્વદ્યવ્યતિરેક વડે એ જીવણ પ્રાણને પાપ પુણ્ય કર્મ જન્મનું કારણ છે. એ એથા પ્રશ્નનો ઉત્તર કહ્યો હવે એ પ્રાણ અધ્યાત્મ અધિભૂત પ્રપંચને કીચે પ્રકારે ખારણુ કરે છે એ પાંચમા પ્રશ્નનો ઉત્તર. હે આશ્વાલાયન બાહ્ય એ પ્રાણ આદિત્ય તથા પૃથ્વી આદી ૩૫ કરી અધ્યાત્મ અધીદેવરૂપ

પ્રપંચને ધારણ કરે છે. એ પ્રાણ, આણ અપાન સમાન બ્યાન ઉદ્ધાન એ પાંચ મુખ્ય સ્વરૂપ તથા ચક્ષુ આદી ગૌણ સ્વરૂપ કરીને અંતર અધ્યાત્મ જકતને ધારણ કરે છે. એ રીતે હે આત્માલાયન ચક્ષુને આદીત્ય એ બે પ્રાણ રૂપ છે તે બેમાં કાંચ ભેદ નથી માટે પ્રાણવાયુનું બાહ્યરૂપ આદિત્ય છે ને પૃથ્વી દેવતા કરીને અપાન વાયુનું આકર્ષણ થાય છે. માટે અપાનનું બાહ્યરૂપ પૃથ્વી છે. જેમ સમાન શરીરના મધ્ય દેશ વીશે રહે છે તેમ સ્વર્ગ ભૂમીની મધ્યે જે આકાશ છે. તે સમાનનું બાહ્ય રૂપ છે જેમ બ્યાન શરીર વીશે વ્યાપક છે, તેમ બાહ્ય વાયુ પોતામાં વ્યાપક છે, તે બ્યાન વાયુનું બાહ્ય રૂપ છે જેમ ઉદ્ધાનનો ઉર્ધ્વગમનનો સ્વભાવ છે તેમ અગ્નિ રૂપ તેજનો પણ ઉર્ધ્વગમન સ્વભાવ છે, માટે ઉદ્ધાનનું તેજ બાહ્યરૂપ છે. હે આત્માલાયન આ શરીર વીશે અંતઃકરણની વૃત્તિરૂપ તથા ઉચ્છ્વતારૂપ તેજ છે, તે તેજ જે વેળા શરીરમાંથી શાંત થઈ જાય છે તે વેળા એ જીવ રૂપ પ્રાણ ઉર્ધ્વાસ રૂપ થાય છે તે પ્રાણ આપોમય શ્રુતિ વીશે જળમય કહ્યો છે, તથાપી તે પ્રાણ ઉદ્ધાન વૃત્તિરૂપ કરીને મરણકાળ વીશે તેજરૂપ યુક્ત કરીને જીવને લોકાંતર વીશે લઈ જાય છે. તેજ વીના પ્રાણની શરીર વીશે સ્થિતી રહેતી નથી માટે ઉદ્ધાન તેજરૂપ છે. હે આત્માલાયન મરણકાળ વીશે જીવ કર્મના પ્રસ્રથી ભાવિક પ્રાપ્તી શરીરરૂપ સંસ્કારવાળો છે ને જે જીવ શરીર ઇન્દ્રી મન પ્રાણની સાથે તાદાત્મ સખધવાલો છે એવા જીવને ક્રિયા શક્તિવાળો પ્રાણ લોકાંતરમાં

સઘં જાય છે. હે આત્માલાયન જે પ્રાણ પરમાત્મા દેવથી ઉત્પન્ન થયો છે, ને જે પ્રાણ પાપ પુણ્ય કર્મના વશથી અનેક શરીર સાથે સંબંધ પામે છે, જે પ્રાણ નાહી આદી અનેક સ્થાનવીશે રહે છે, જે પ્રાણ સર્વનો પ્રેરક છે, જે પ્રાણ અધ્યાત્મ અધીદેવરૂપે છે તે પ્રાણ હું છું એ પ્રકારે જે અધિકારી પુરુષ તે પ્રાણની અલેહ ઉપાસના કરે છે તે પુરુષની વંશ પરંપરા કદાપી નાશ પામે નહીં, ને તે પુરુષ આત્મા સાક્ષાત્કૃત મોક્ષ પામે છે. માટે અંતઃકરણની શુદ્ધિ વાસ્તે પ્રાણની ઉપાસના અન્ય કરવી, એ ત્રણ પ્રશ્નોવડે સગુણ વિદ્યા વર્ણન કરી. હવે નિર્ગુણ વિદ્યાનું વર્ણન કરવા ચોથા પ્રશ્નો ઉત્તર કરે છે. હવે સૌચાંયણી પંચ પ્રશ્ન કરતા હવા. હે પિતૃલાયન મુની! આ શરીર વીશે પોત પોતાના વ્યાપારની ઉપરામતારૂપ શયનને કોણ પ્રાપ્ત થાય છે? હે ભગવન્! જાગ્રતને કોણ પ્રાપ્ત થાય છે? હે ભગવન્! નાના પ્રકારના સ્વપ્નને કોણ દેખે છે? ને હે ભગવન્! સુપુ-પત્તીને કોણ ભોગવે છે? હે ભગવન્! સુપુત્તિ અવસ્થા વીશે પ્રાણાદીક કોને આધારે રહે છે એ પ્રકારે પાંચ પ્રશ્ન કર્યા, ત્યારે પિતૃલાયન મુની ઉત્તર કરે છે. હે ગાર્ગી સ્વપ્ન અવસ્થા વીશે ચક્ષુ આદી પંચજ્ઞાનેન્દ્રી, વાકાદીક પાંચકર્મેન્દ્રી; મનની સાથે તાદાત્મક થઈને, પોત પોતાના વ્યાપારથી નિવૃત્ત થઈને શયન ને પ્રાપ્ત થાય છે; ને સુપુત્તિમાં મન સહીત નિવૃત્ત રૂપ શયનને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ચક્ષુ આદી ઇન્દ્રી વીરીષ્ટ મન, જાગ્રત અવસ્થાનો આશ્રય છે. હવે દ્વીતીય પ્રશ્નો ઉત્તર કરે છે. હે ગાર્ગે સુપુત્તિ અવસ્થામાં મન સહીત લય

યતાં પંચપ્રાણ જઠરાગ્ની સહીત પોત પોતાના વ્યાપાર વીશે
 જાણત રહે છે. તેથી અન્નનો પરીપાક પચન થાય છે.
 માટે જઠરાગ્નિ સહીત પંચપ્રાણ શરીરના રક્ષણ કરનાર
 છે; માટે સુપુત્રિ વીશે વિદ્વાનને અગ્નીહોત્રની પ્રાપ્તી
 કહી છે. જે વિદ્વાન પુરૂષના પ્રાણ અગ્નિહોત્ર વીશે
 મન યજમાનરૂપ છે. જેમ બાહ્ય અગ્નીહોત્ર વીશે ગાર્હપત્ય
 અગ્ની યજમાનને સ્વર્ગ ક્ષણી પ્રાપ્તી કરે છે. હે ગાર્ગ
 તેમ પ્રાણરૂપ અગ્નીહોત્રમાં મન યજમાનને સુપુત્રી અવસ્થા
 વીશે હૃદયક્રમણ વીશે રહેલા બ્રહ્મના આનંદની પ્રાપ્તી કરે
 છે. એ પ્રમાણે બ્રહ્મવેત્તા પુરૂષને સદાય અગ્નીહોત્ર થયાં
 જાય છે હવે ત્રીજા ચોથા પ્રશ્નનો ઉત્તર કરે છે. હે ગાર્ગ
 જે મન સ્વપ્ન અવસ્થા વીશે જાગે છે, ને સુપુત્રી વીશે પ્રાણ
 અગ્નીહોત્રમાં યજમાન રૂપ છે, તે મન ચેતનના પ્રતીબિં-
 બને ગ્રહણ કરીને પ્રકાશમાન થયો છે. તે મન નાના પ્રકારના
 સ્વપ્નનો દેખે છે. માટે ચીદાભાસ યુક્ત મનજ સ્વપ્ન અવ-
 સ્થાનો આશ્રય છે. તે મનજ સુપુત્રીના સુખને ભોગવે છે.
 કેમકે સુપુત્રી વીશે સંસાર દેખાતો નથી. તથાપી, બીજરૂપે
 રહે છે માટે સુપુત્રી વીશે મન સૂક્ષ્મ બીજરૂપ રહે છે માટે
 મન સુપુત્રીનો આશ્રય છે. હવે પાંચમા પ્રશ્નનો ઉત્તર કહે
 છે. હે ગાર્ગ જે ચેતનરૂપ આત્મા મન વીશે પ્રતિબિંબરૂપે
 રહે છે તે ચેતન આત્મા વીશે પ્રાણાદીક સર્વ જડ પ્રપંચ
 રૂપ જકત રહ્યું છે. જેમ ચારે દિશાયોનાં પંખીયો સંધ્યા-
 કાલે એક વૃક્ષ ઉપર આવીને બેસે છે. તેમ પૃથ્વી આદી
 પંચભુત તથા ગંધાદીક પંચ તન્માત્ર તથા નેત્રાદીક દશ

ઇન્દ્રીઓ તથા ચાર અંતઃકરણ તથા પંચગ્રાણ એ સમાસ્ત પદારથ ચેતન આત્માને આશ્રીત રહે છે. હે ગાર્ગ તે ચેતન આત્માને આશ્રીત કેવલ જડ પ્રપંચ રહે છે. એટલુંજ નહીં પણ અંતઃકરણને ગ્રાણને ઇન્દ્રીઓના વ્યાપાર વિશિષ્ટ હોવ પણ તે શુદ્ધ ચેતન આત્માને આશ્રીત છે. માટે આત્માદેવજ સર્વના આધારરૂપ છે. તે આત્માદેવ ચક્ષુ આદીક ઇન્દ્રીયો સાથે મળીને હર્ષન શ્રવણ આદીક સર્વ પ્રકારે અનેક કાજ કરે છે. માટે તે આત્માદેવ દ્રષ્ટા શ્રોતા ઇત્યાદી શુણ્ણવાળા થઇને હોવ સંજ્ઞાને પ્રાપ્ત થયો તથાપી તે પરમાત્મારૂપ છે તે હોવ પરમાત્મા વીશે કીર્તીત માત્ર ભેદ નથી. હવે એ નીરણુ વિધાનુ કૃણ નીરપણુ કરે છે. હે ગાર્ગ જે આત્માદેવ સર્વત્ર વ્યાપક થકો પણ મનવીશે ગ્રહણ થાય છે, શુદ્ધ મનવીશે જાણ્યો જાય છે. તે આત્માદેવ સર્વ જગતનુ અધિષ્ઠાન છે જે આત્માદેવ સ્થુળ સુક્ષ્મ કારણ એ ત્રણે દેહથી રહીત છે જે આત્મા સ્વયં પ્રકાશ અક્ષર આનંદરૂપ છે. એવા આત્માદેવને જે અધીકારી બ્રહ્મવેત્તા ગુરના ઉપદેશવડે સાક્ષાત કરે છે, તે સંસારના સર્વ પાપોથી તથા જન્મ મરણના તાપોથી મુક્ત થઇ જાય છે. હે ગાર્ગ જે અક્ષર પરમાત્માદેવ વીશે એ હોવ રહે છે, જે અક્ષર પરમાત્માદેવ વીશે હોવની ઉપાધી પ્રાણુઇન્દ્રીયાદીક સ્થીત છે, તે અક્ષર પરમાત્માને ચેતાના આત્મારૂપ કરીને સાક્ષાતકાર કરે છે તે અધીકારી પુરૂષ સર્વજ થઇને બ્રહ્મભાવ પ્રાપ્ત કરે છે. એ પ્રકારે ચતુર્થ પ્રશ્નનુ નીરપણુ કહ્યું. હવે જે, અક્ષર પરમાત્માને એકવારના ઉપદેશથી જાણી

સકતો નથી તેને વારતે પ્રણવની ઉપાસના વિધાન કરે છે. તેને વારતે ચંચમ પ્રશ્નનો ઉત્તર કરે છે. હવે સત્યકામા ઉવાચ. હે પિષ્પલાદ મુની ! જે અધીકારી મર્ણુ પર્યંત પ્રણવનું ધ્યાન કરે છે તે ભૂમિ આદિ લોકમાં ક્રીયા લોકને પ્રાપ્ત થાય છે. તે કૃપા કરીને કહો. પિષ્પલાદોવાચ. હે સત્યકામ જે વર્ણને વેદવેતા પુરૂષ ઐકાર કરીને કહે છે, તે ઐકાર અક્ષરરૂપ પરબ્રહ્મનું નામ છે. તથા પ્રણુરૂપ અપર બ્રહ્મનું નામ છે. કેવો છે ઐકાર, તે પરબ્રહ્મસાથે તથા અપર બ્રહ્મસાથે અભિન્ન છે; કેમકે વાચ્યઅર્થ તથા વાચક નામનો વેદવેતાઓ અબેદ કરે છે; અથવા દેવતા પ્રતીમાની જેઠે ઐકાર બ્રહ્મનું પ્રત્યક્ષરૂપ છે. માટે ઐકાર પરબ્રહ્મથી અભિન્ન છે. જેમ શાલોગરામ વીષ્ણુનું પ્રત્યક્ષરૂપ છે, તેમ ઐકાર બ્રહ્મનું પ્રત્યક્ષરૂપ છે; માટે ઐકાર બ્રહ્મરૂપ કરીને ચિન્તવન કરે તે અધીકારી ધ્યાનના પ્રભાવથી તે પરબ્રહ્મને પામે છે. હે સત્યકામ ! તે કૃળના ભેદવીશે પુરૂષની કામનાનો ભેદ છે. તે કારણથી પ્રણવની માત્રાઓ કૃળના ભેદવીશે કારણ છે કેમકે પ્રણવમંત્ર વીશે અકાર, ઉકાર, મકાર, અર્ધમાત્રા, એ સાઠાત્રણમાત્રા હોય છે. પ્રથમ અકાર માત્રાનું સગવેદરૂપ સ્વયં સમાન ધ્યાન કરે તે ભૂમિલોકને પામે; વળી જે અકાર ઉકાર બે માત્રાઓનું યજુવેદરૂપ ચંદ્ર સમાન ધ્યાન કરે તેને યજુર્વેદાણીમાની દેવતા સ્વર્ગલોકની પ્રાપ્તી કરે. જે પુરૂષ અકાર ઉકાર મકાર ત્રેણે માત્રાઓને સામવેદરૂપ કરીને ધ્યાન કરે તેને સામવેદાણીમાનો દેવ બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તી કરે. તે ફરી સંસારમાં આવે નહીં; માટે અધીકારીએ ત્રણમા-

ત્રાનુ ધ્યાન કરવું. અકાર ઉકાર બે માત્રાનુ ધ્યાન ના કરવું
કારણ તે પુનરાવર્તન પામે છે. ત્રણે માત્રાના ધ્યાનવાળો
અલ્લોભા સુખ પામે છે. તે અર્ધમાત્રાનુ ધ્યાન કરનાર
અદ્વિતીય પ્રદર્શન થઈ જાય છે. એ પ્રકારે ઈંકારનુ ધ્યાન
કરનાર ભોગ તથા મોક્ષ પામે છે. માટે પ્રણવમંત્ર સર્વથી
શ્રેષ્ઠ છે. જે ઈંકારને યથાર્થ બાંધે છે તે પ્રાક્ષણ છે બીજા
નામધારક છે એ પ્રકારે પચમ પ્રશ્નનુ નીરૂપણ કર્યું છે. હવે
છઠ્ઠા પ્રશ્નનુ નિરૂપણ કરે છે. સુકેશા નામ ભારદ્વાજ ઋષી
પ્રત્યક્ આત્માનું સ્વરૂપ પુછતા હતા. સુકેશા ઉવાચ. હે ભગ-
વન્ વેદવેદા સોલકલાવાળો પુરૂષ કહે છે તે પુરૂષને જાણવા
હું જાહુવાર વીચાર કરું છું પણ હજી સુધી મને સોળકળા
વાળા પુરૂષનો નીચે નથી થયો. હે ભગવન્ પુરે કૌશલ
દેશમાં રાજા હીરણ્યનાભ નામે અમારી પાસે આવીને બહુ
વિનયપૂર્વક સોળકળાવાળા પુરૂષને જાણવા મને પૂછતા લાગ્યા
ત્યારે મેં કહ્યું કે હું તે સોળ કળાવાળા પુરૂષને જાણતો
નથી. હે રાજન્ જે પુરૂષ મિથ્યા વચન બોલે છે તે ભાગ્ય-
હીન થઈને મૂળ સહિત નાશ પામે છે માટે મિથ્યા વચ-
નનું કૃપા મોટા દુઃખરૂપ બાણીને મિથ્યા વચન બોલતો નથી.
માટે તમારે શંકા ના કરવી. એ સાંભળી રાજાતો ગયો
પણ તે દીવસથી મને એ સોળ કળાના પુરૂષને જાણવાની
ઇચ્છા થઈ રહી છે. માટે આપ કૃપા કરીને મને તે સોળ-
કળા કથન કરો એવું પ્રશ્ન કર્યું ત્યારે પિપ્પલાદ મુનિ
ઉત્તર કરે છે. હે સુકેશ ! તમે જે સોળકળાવાળો પુરૂષ પૂછ્યો
તે પુરૂષ પ્રત્યક્ આત્મારૂપે તમારા શરીર વિશે સ્થિત છે.

કેવો છે તે પુરુષ, સર્વ જગતરૂપ સોળકળાઓનો અધિષ્ઠાન થઈને જકતનો નિયંતા છે હવે તે પરમાત્મા દેવરૂપ પુરુષની અદ્વૈતરૂપતા સ્પષ્ટ કરવાને તે પરમાત્મા વિશે, સોળકળાઓની ઉત્પત્તિ કથન કરે છે. હે સુકેશ ! જે પરમાત્મા દેવ પ્રત્યક્ આત્મા રૂપ કરીને આ શરીર વિશે સ્થિત છે, તે પરમાત્મા આ જકતની ઉત્પત્તિ પૂર્વે જશ્યૂ ચર્મની પેઠે બાંધન કરવાની ઇચ્છા કરતા હવા. હું પરમાત્મા દેવ આ શરીર વિશે રહ્યો થકો સર્વત્ર વ્યાપક છું તથા સર્વ વિક્રોયાથી રહીત છું એવો હું ઉત્ક્રમણ ગમન આગમન એવા સંસારી શુણ્યાવાળો કેવી ઉપાધિએ કરીને ચાઉં એવો વિચાર કરીને પ્રથમ પ્રાણ, અપા અપાન, સમાન, વ્યાન, ઉદાન એ પંચવૃત્તિવાળા પ્રાણને કરતા હવા. કેવી છે તે પ્રાણ રૂપ કળા, આ શરીર વિશેથી ઉત્ક્રમણ તથા પરલોક વીશે ગમન તથા આગમનનું કારણ છે તે પછી શ્રદ્ધા રૂપ બીજી કલા ઉત્પન્ન કરતા હવા. એટલે શુભ કર્મ વીશે આસ્તીક યુદ્ધિનું નામ શ્રદ્ધા તે પછી કર્મ કરવાના તથા તેના ફલ ભોગના આધાર રૂપ જે આકાશ, વાયુ, તેજ, જલ, પૃથ્વી, એ પંચભુત રૂપ કલાઓ ઉત્પન્ન કરતા હવા. તે પંચભુતો પછી જ્ઞાન કરનારી શ્રોત્રાદિક પંચ જ્ઞાનેન્દ્રી છે તથા કર્મ કરાવનાર પંચ વાકાદીક કર્મેન્દ્રી છે, તે દશ ઇન્દ્રી રૂપ અષ્ટમીકલા ઉત્પન્ન કરતા હવા. તે પછી તે ઇન્દ્રીઓ ને પ્રવર્ત કરાવનાર મનને ઉત્પન્ન કરતા હવા, ત્યાર પછી તે મનને સ્થિતી કરાવનાર દશમી કલા રૂપ અત્રને ઉત્પન્ન કરતા હવા, તે પછી તે અન્નથી વીયરે

ઉત્પન્ન કરતા હવા; અહીં અન્નથી સામ્રથ રૂપ વીર્ય થાય છે, સામ્રથરૂપથી શરીર શુદ્ધિ કરનાર તપરૂપ બારમી કળા ઉત્પન્ન કરતા હવા; તે પછી મંત્રરૂપ તેરમી કળા ઉત્પન્ન કરતા હવા એટલે વેદાધ્યન રૂપ મંત્ર છે. ત્યાર પછી લૌકિક વૈદિક કર્મ રૂપ ચતુર્દશમી કળા છે. અહીં વેદાધ્યયન રૂપ મંત્ર છે તેપ્રાણથી ઉત્પન્ન થાય છે એટલે ચાર વેદ પરમાત્માના શ્વાસ રૂપ છે. માટે પ્રાણથી વેદ ઉપજ્યા છે. માટે સામ્રથરૂપ વીર્યથી વેદ ઉપજી નથી, પણ અન્નજ સામ્રથ તુ કારણ કહ્યું છે માટે સામ્રથ તથા તપથી વેદ અધ્યયના દીક બને છે. પછી પરમાત્મા દેવ લોક રૂપ પંચદશમી કળા ઉત્પન્ન કરતા હવા એ ઠેકાણે કર્મથી ઉપજેલાં સુખ તથા દુઃખ રૂપ દ્વિતીય છે તેને લોક કહે છે, તે પછી તે પરમાત્મા દેવ નામરૂપી સોળમી કલા ઉત્પન્ન કરતા હવા; એમાં શરીરાવશિષ્ટ ચેતનત્વ વાચક જે દેવદત્તાદિક છે તે નામને સોળમી કળા કહે છે, તે સુક્ત પુરુષોમાં સદા રહે છે, એ રીતે સોળ કળાઓ પરમાત્માથી ઉપજી છે. હે સુકેશ જે પુરુષને આત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો છે તે પુરુષની સોળે કળાઓ તે નિરશુષ્ણ પુરુષમાં અંતકાળે લીન થઈ જાય છે; જેમ ગંગા દીક નહીયો સમુદ્રમાં મળતા નહી નામ મટીને સમુદ્ર રૂપ થઈ જાય છે; જ્યાં સુધી પરમાત્મામાં એકતા નથી થતી ત્યાં સુધી જન્મ મરણ થાય છે. હે સુકેશ જે પુરુષમાં સોળ કળા લીન થાય છે. તે પુરુષ કેવો છે, નીરવયવ આનંદ રૂપ છે; સ્વયંજ્યોતી, અમૃત સ્વરૂપ છે; જેમ રચના પૈડ્યાની નાલિમાં આરા રહ્યા છે, એમ સોળે કળાઓ તે પુરુષમાં

સમર્પિત છે, જોવા પરમાત્માને જે પુરુષ પોતાનો આત્મા કરીને જાણે છે તેને નાશ રૂપ મૃત્યુનો ભય નથી થતો. માટે અધીકારી જને તે આત્માનો સાક્ષાત અવશ્ય કરવો. હે શિષ્ય એ પ્રકારે તે પિપ્પલાદમુની તે સુદેશાદીક મુની પ્રત્યે આત્માનો ઉપદેશ કરીને પુનઃ તે સર્વે ઋષિઓ પ્રત્યે કહેતા હતા. હે બ્રાહ્મણો એ જે અદ્વૈત બ્રહ્મનો તમને ઉપદેશ કર્યો છે તે હું જ હું જાણું છું એથી કોઈ અધિક ઉપદેશ કરવા યોગ્ય છે નહીં. માટે તમે અદ્વૈત બ્રહ્મનો સાક્ષાત કરો. તે આપણા આત્મા રૂપ છે તે નીચે કરો. હે શીષ્ય એ પ્રકારે તે સુદેશાદીકને બ્રહ્મ વિદ્યા કહી. તાર પછે તે ઋષિઓ પિપ્પલાદ મુનીની પૂજા કરી ને કહેતા હતા હે ભગવન્ આપે કૃપા કરી જે અમારા સર્વ સંશે છેકન કયાં અમને માયાથી પર નીર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાતકાર કરાવીને કૃતાર્થ કયાં છે. હે ભગવન્ આપના ઉપદેશે કરીને અમે બ્રાહ્મણ પણ્યાને પ્રાપ્ત થયા છીએ. માટે આપથી અમારો બ્રાહ્મણ રૂપ તમારાથી જન્મ થયો. કેમકે શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે બ્રહ્મજાનાતિ બ્રાહ્મણઃ માટે તમેજ પીતા છો. આપજ અમારી માતા છો. આપ વીના અમારા માતા પીતા કોઈ નથી કેમકે લોકીક પીતા માતા તો આ અનિત્ય શરીરના ઉત્પન્ન કરનાર છે તે શરીરના સળધથી અનેક પ્રકારનાં દુઃખ વેઠવાં પડે છે એવું મનુ ભગવાને પણ કહ્યું છે કે રથજ શરીર ઉત્પન્ન કરનાર પીતા છે અને બ્રહ્મ ભાવના પ્રાપ્ત કરાવનાર ગુરુ છે તે બેમાં ગુરુ પીતા અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે કેમકે એ અધીકારી પુરુષનો બ્રહ્મત્વ રૂપ ગુરુથી જન્મ થાય છે

તે સદાકાળ નિત્ય છે તેનો કોઈ કોઈ કાળે નાશ થતો નથી તે અજરામર છે માટે શરીર ઉત્પન્ન કરનાર પીતાથી બહુ ભાવ કરાવનાર પીતા અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે હે ભગવન્ કામ ક્રોધાદિક મગરોએ યુક્ત આ અપાર કરનાર સંસાર સાગરથી અમને ઉપદેશ રૂપી નૌકાવડે અવિદ્યા સાગરથી પાય કયા, આપનો મહાન ઉપકારનો ણદલો વાળવા ત્રણ લોકમાં કોઈ પહારય નથી, જે પહાર્ય અરપણુ કરીને આપના ઋણથી મુક્ત થઈ એ માટે આપ બ્રહ્મભાસિ કરાવનાર શુદ્ધે અમારો સર્વદા નમસ્કાર છે તે અંગીકાર કરીને પ્રસન્ન થાઓ એ પ્રકારે વીનંતી કરીને પશ્ચાદ્દાનને વીદાય કયા આશીષ દઈને જતા હવા. હે શીષ્ય એ બ્રહ્મવીદ્યાનો ઉપદેશ શુદ્ધ ચિત્તવાળાને થાય છે, અશુદ્ધ ચિત્તવાળાને કોઈ પ્રકારે થતો નથી. તે શુદ્ધ ચિત્ત ઉપાસનાથી થાય છે માટે શીષ્યે શુર ઇન્દ્રની ઉપાસના કરીને ચિત્તને શુદ્ધ કરવું. ઇતી શ્રી મક્ષ ઉપનીષદ સંપૂર્ણ.

શુદ્ધિ પત્ર.

ખાત્રું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૩	૨૦	પૂરલ.	દાદી નાખવાનું.
૨૫	૧	પાખડી.	પાખંડી.
૨૬	૮	મદેહ.	મદેહ.
૨૮	૧૮	મદ મતિ.	મંદ મની.
૨૯	૨૨	જેહ.	જેહ.
૪૫	૧૩	ભુલ.	ભુલિ.
૮૩	૧૩	અશ્વતર.	અશ્વતરે.
૯૪	૨૦	તાકી.	ચાકી.
૧૧૧	૨૦	મડી.	મડી.
૧૪૭	૯	કીકર.	કીંકર.
૧૪૭	૨૦	રવરૂપ.	રવરૂપ.
૧૯૬	૧૧	વિનતા.	વનિતા.
૨૦૨	૯	બુલંડી	બુપંડી.
૨૦૫	૨	દાન.	દાનવ.
૨૧૫	૧૯	વશના.	વંશના.
૨૧૫	૨૦	અદ્ર ગુપ્ત.	અંદ્ર ગુપ્ત.
૨૧૬	૧૭	નાસ્તિ.	નાસ્તીક.
૨૧૬	૨૦	સ્વામીન.	સ્વામીને.
૨૨૨	૨૦	કકી.	કકી.
૨૨૨	૨૧	પૂલ.	વૂલ.
૨૨૮	૧	બધધી.	બધધી.
૨૩૩	૬	પત્સલ.	વત્સલ.
૨૩૬	૨	કુડળી.	કુંડલી.
૨૩૭	૧૩	અકાર.	મકાર.
૨૩૯	૧૭	વામીએ.	પામીએ.
૨૩૯	૧૭	વામીએ.	વામીએ.
૨૪૨	૧૨	અહો નિરાશ.	અહોનીશ.
૨૪૩	૧૫	ગલ્લ.	હગલા.

ક્રમ	લી	અર્થ
૨૦	૩	આગળ
૨૩	૨૨	નારાયણ
૫૩	૧૫	અભય
૬૫	૧૭	પીઠ
૮૦	૧૯	* મુક્ત
૮૧	૨	મૂળ
૧૦૮	૧૩	દ્રોણના
૧૧૪	૧૫	મધ્ય
૧૧૪	૧૫	સાન
૧૧૫	૧	વત
૧૯૮	૧૪	માર્કેડ
૨૨૩	૧૪	અક
૨૫૦	૧૫	લાગી
૨૫૭	૫, ૬, ૭	૭૩

શુદ્ધ

આગળ
નારાયણ
અભય
પિથ
સદ્
મૂળ
દ્રોણના
વધુ
સાન
વધતી
માર્કેડ

અનેક
લગી,
આત્મચાને નેત્ર કહીએ
જીભ ને વગી પ્રાણ, તેજ ભાગ
સાને-પ્રીય, ભાણને નિર્વાણ

૨૧૭ ક એક દુક ઉમેરાની

વાક પાણીને પગ કહીએ,
ચિહ્નને ગુદ જોડ જતનથી
એ ભાગ પામે સુદૃઢ અંતે તે
અજગતા,
અકર્મજેતા,
અદાઅપતાને
સમક્ષિને આધારતા એ,
પૃથ્વી ભાગે ધાય
કાઠી નાખવાનો છે

૨૫૬	૧	અભય
૨૫૬	૫	અકર્મજા
૨૫૬	૩	મદાયઅપનાને
૨૫૬	૮	લીટી રહી ગઈ છે

૨૬૨	૧૮	નાશરન
૨૬૨	૧૯	અર્થઅર્થ નાશરન
૩૧૨	૧૧	આનંદ
૩૯૭	૪	કરાનાર

મુકત
આનંદ
ફુસાર

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૨૪૭	૨૧	સિર્ણ.	સિર્ણ.
૨૪૯	૧૧	પિપ.	પીએ.
૨૫૦	૧૦	મર.	નર.
૨૫૩	૨૨	શોડત.	શોડપ.
૨૫૪	૭	પાશ.	વામ.
૨૫૬	૨૨	અણુર.	યણુર.
૨૫૮	૯	પીડીકરણુ.	પીડીકરણુ.
૨૫૯	૬	જનથો.	જળથો.
૨૬૦	૯	ગોખ.	ગોચર.
૨૭૪	૧૩	હમ.	મમ.
૨૭૮	૧૪	અવરણુ.	આવરણુ.
૨૮૦	૯	દાળે વિકાર	દાળે નહિ વિકાર.
૨૮૪	૧૫	રેહની.	રેહની.
૨૮૮	૯	સાતા.	કાઠી નાંખવો.
૨૯૦	૮	શાપનો.	શાવનો.
૩૦૫	૧૭	સર્જનવ.	સર્જન.
૩૨૬	૧૧	ના.	કાઠી નાંખવો.
૩૨૭	.	મધ.	મધ.
૩૩૧	૨૧	પ્રાપ્તે.	કાષિ તે.
૩૩૭	૧૮	અમ.	અમ.
૩૪૦	૭	રેરે.	રેરે.
૩૫૦	૫	પ્રજાત.	પ્રજાત.
૩૫૯	૧૪	કલ્પપતરે	કલ્પપતરે.
૩૬૪	૧૨	ચી.	તેથી.
૩૬૬	૧૩	વિષાંપ.	વિષાંપિ.
૩૬૮	૧૫	ધટપર.	ધટપટ.
૩૭૬	૧૯	બગમ	વૈરાગ્ય.
૩૭૮	૨૦	શરો	ચરો.
૩૮૦	૨૦	કચુ	કચુ.

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને સ્વામી વિવેકાનંદજીના
લક્ષ્મીને અમૃત્ય પ્રસાદી !

પ્રત્યેક લાયઝેરીમાં તથા પ્રત્યેક ઘરમાં વાંચવા
લાયક ધાર્મિક માસિક પત્ર ! બીજું વર્ષ !

વાર્ષિક મૂલ્ય
રૂ. ૩-૨-૦
પોસ્ટેજ સાથે.

ભારત જીવન. આફ્રિકા માટે
રૂ. ૫-૦-૦
અથવા શીર્ડીંગ ૧૦

અધ્યાત્મ જ્ઞાનના જિજ્ઞાસુ-સુમુહુઓ માટે રામકૃષ્ણ મંઠના
સ્થાપક મહાત્મા વિવેકાનંદજી વિજેરે અન્ય ત્યાગી, વિરક્તી, અનુ-
ભવી સાધુ સંતોદ્વારા લખાયેલા અમૃતમય લેખોનો સ્ત્રાવવાદ શુર્જર
પ્રજ્ઞને મળશે. જીવ, માયા, ક્ષણ, પુનર્જન્મ, યોગરહસ્ય, પ્રાણાયામ-
વિધિ, સંઘ્યા રહસ્ય, ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ, દીર્ઘાયુ, નિરોગી
ક્રિયાઓ, અર્વાચીન સતીયોનાં તથા સાચા મંત્રોનાં જીવનચરિત્રો,
તથા “યોગાનંદનો યોગાશ્રમ” અથવા “જીવનમુક્તિનો
મહામંત્ર” નામક સામાજિક-ધાર્મિક નવલકથા. (ડા. રા. મહેતા
કૃત) જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યના લેખો પ્રગટ થાય છે.

નોટ—શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનાં ધર્મપત્નીની ૮x૧૦ સાઈઝની
રૂઢોટી છબી તથા “રાજયોગ” ભગ ૨ નો પુસ્તક-

મળશે. તુર્ત પ્રાદક થાઓ. પત્રવ્યવહાર:—

પરોપકારી
ધર્મ પ્રેમી
એજન્ટો જોઈએ છીએ. } ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા
સંપાદક:—ભારતજીવન-અમદાવાદ-